

ion drăgușanul

***povestea așezărilor
transilvane***

R

Cluj-Napoca, 2026

Copertile și ilustrațiile interioare:

Imagini din „*Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*”, VI, Wien 1902.

Franz Jaschke, „*National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d'Hongrie, de Croatie, d'Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker”.

Kurt Hielscher: *Roumanie: son paysage, ses monu-ments, son people*, București 1933

MOTO:

Un român de inimă, Dumitru Cichindeal,
a rostit memorabilele cuvinte:

„Mintea, mintea, mărită nație română!
Când te vei lumina cu învățătură,
mai mărită nație decât tine nu va fi!”¹.

¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 120, Brașov
1903, p. 3

RĂCĂȘTIA

(Rákosd, Rakustdt, inclus în **Hunedoara**)

1358, februarie 11, Sântimbru: Vicevoievodul Do-minic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Andrei, fiul lui Ștefan zis Albu de **Răcăștia** (Rakustdt, in-clus în **Hunedoara**), din comitatul Hunedoara, în numele său și al lui Gall, fiul lui Kemes, vărul său, că numita moșie Răcăștia are mare nevoie de facerea unei împărțeli, dim-preună cu ceilalți copărtași ai lor. Drept aceea, cerem să trimiteți spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru, Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncrai** (de Sancto Rege, Zenkiral, județul Alba) sau Nicolae, fiul lui

Pavel de **Jeledinți** (Lasody, județul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Iacob, fiul lui Mihail de **Boș** (Bosy, județul Hunedoara) ... să împartă între Andrei, Gall și ceilalți copărtași ai lor, în atâtea părți câte vor fi cu cale, așa cum cere obiceiul țării”².

1828, Joseph Adalbert Krickel: „Hunedoara se află într-un ținut deosebit de romantic, iar la Răcăștia, aflată la o depărtare de o jumătate de oră de târg, naturalistul va găsi, de-a lungul pârâului care trece prin sat, o mulțime de fosile remarcabile, pietrificate. Acestea sunt, mai cu sea-mă, lemn pietrificat și pactunculite. Pe drumul până acolo se află o mănăstire franciscană încăpătoare”³.

1881: „Se scrie din **Oravița**, cu data de 10 februa-rie: „De ce cinstita poliție de aici nu s-a deranjat deloc, nici chiar după mai multe furturi comise prin efracțiune, dom-nii hoți au devenit așa de îndrăzneți încât acum se exer-sează și în jafuri și omoruri. / Astfel, fu călcat, în 7 fe-bruarie, pe la 7 ore seara, în prăvălia sa, comersantul Bufan din **Răcășdia** și tăiat formal în bucăți; o femeie văduvă, care mergea, de la **Răchitova**, la satul vecin Maydan, a fost ucisă pe drum, într-un mod

² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 219, pp. 227, 228

³ AR, *Călători străini despre Țările Române*, II, serie nouă, București 2005, p. 202

foarte barbar. Iritațiunea a de-venit, în urma repetatelor fapte sângeroase, foarte mare; siguranța persoanei și a proprietății nu mai este garantată prin nimica”⁴.

1888: „În **Răcăștia**, lângă Hunedoara, focul a nimi-cită, la 11 octomvrie nou, tot avutul la 5 economi”⁵.

1889: „Comuna **Răcăștia**, din comitatul Hunedoa-ra, a adresat dietei ungurești o petițiune, cerând să fie scu-tită școala poporală de darea școlară de 5 %”⁶.

1899: „În cadrul programului adunării comitatense, ținută la 28martie, sub nr. 29, era pusă la ordinea zilei „fa-cerea dispozițiilor de lipsă pentru alegerea întregitoare ale membrilor absenți și șterși, în urma recurselor intrate”, și anume în cerc urile **Răcăștia, Jeledinți, Dobra, Romos, Brad și Peșteana**, adică defigerea zilei de alegere și exa-minarea președinților”⁷.

1904, Diaconovich: „**Răcăjdia** (magh. Rákosd), comună rurală în Transilvania, comitatul Hunedoarei, cu 940 locuitori (673 maghiari, 264 români), care au aparținut fostului Regiment românesc I de graniță”⁸.

⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 15, Brașov 1881, p. 4

⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 226, Brașov 1888, p. 2

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 25, Brașov 1889, p. 1

⁷ *Revista Orăștiei*, Anul V, nr. 13, Orăștie 1899, p. 50

1906: „Onoratul Domn Csuca Lajos, notar cercual din **Răcăștia**, comitatul Hunedoarei, a binevoit a dona bi-sericii noastre din **Cetea** 20 coroane, iar pentru iubirea de-aproapelui, a cinstit persoana mea cu un Liturghier frumos, ediție nouă, în preț de 10 coroane. Bunul Dumnezeu, pen-tru binefacere, să-i răsplătească cu bunurile cerești”⁹.

1936: „Comuna noastră e comună săracă și suntem asociați în care la notariatul **Răcăștia**, plasa Hunedoara, iar ca notar avem pe liberalul Vinca Iacob, care ne juipoaie mai rău ca cei de la **Blăjeni**, deoarece, fiind omul partidului, are cine să-l apere, Dar dl de mai sus are și un dosărel des-tul de grosolan, la Parchetul Tribunalului Hunedoara, Sub Nr. 1621/1935, pentru însușire de bani în mod ilegal, falsuri și delapidări de bani publici, care bani erau prove-niți din contribuțiunile noastre. Apoi tot dl de mai sus are un dosar și la Prefectura Județului Hunedoara, dar mai strașnic, unde sunt o groază de nereguli, constatate cu ocazia unei anchete, în toamna anului trecut, și ne miră faptul că, până astăzi, au rămas fără nici un rezultat constatările făcute, deși sunt vreo 12 la număr, dintre care una e ca dl notar, când era la notariatul **Govășdia**, s-a

⁸ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 714

⁹ *Unirea*, Anul XVI, nr. 6, Blaj 1906, p. 6

înscriș pe sine însuși în listele de naționalitate a acelei comune, în chip și mod ilegal, apoi și-a eliberat un certificat de naționalitate, referitor la persoana sa, pe care la depus la cazierul său personal, care se află la Prefectură. Toate acestea fapte le-a recunoscut susnumitul și nimeni nu ia nici o măsură contra sa, sau cel puțin să i se atragă atenția, că poate, ast-fel, pe viitor ar înceta cu operele sale. Însă el bine vede că autoritățile superioare îl apără și-l sprijină, de aceea cu și mai multă putere ne jupoaie și nu se găsește nimeni care să ne apere, iar noi muncim prin Uzinele Hunedoara și pe unde putem găsi lucru, ca să câștigăm un ban, pe care-l dăm la întreținerea comunei și notariatului, dar nu ajung acolo, căci dl notar Vinca îl folosește pentru el, iar atunci când s-a găsit un om cu suflet, de a descoperit fraudele lui, autoritățile superioare mușamalizează chestiunea, încurajându-l prin aceasta pe numitul notar la fraude și mai mari, și așa, doar de ochii lumii, i s-au format dosare, care astăzi zac în arhivele Prefecturii și Parchetului de Hunedoara, aproape un an de zile, fără să mai se uite cineva peste ele, iar noi, noi suferim mereu și strigătele noastre nu se aud de către autoritățile superioare. / Dar încă cu ne-am pierdut cre-dința, căci mai curând sau mai târziu va apare și pentru noi ziua mântuirii, pe care de mult o așteptăm. Să vedem la no-

tariatul nostru un notar cu suflet de român, nu cum e dl Vinca, pe care l-am găsit în biroul oficiului notarial vor-bind ungurește cu preotul și cantorul bisericii reformate din loc, precum și cu alți locuitori unguri din aceasta comu-nă, iar la sărbători naționale nu vrea să arboreze drapelul trei colori românesc, la oficiul notarial, pentru ca să nu se supere pe el ungurii din aceea comună. Aceștia sunt funcționarii noștri români de la țară. Noi zicem că, pe viitor, dacă dl notar Vinca vrea să vorbească ungurește cu preotul, cantorul și alți locuitori din **Racăștia**, să meargă împreună cu cei înșirați mai sus la Pesta și acolo să vorbească un-gurește, dar nu aici, în oficiile Statului Român. / Căci, dacă s-ar scula din morminte cei opt sute de mii de martiri ai neamului românesc, care și-au jertfit viața pe câmpul de onoare, pentru a înfăptui visul strămoșilor noștri din seco-lele trecute, desigur s-ar le-ar frânge inimile de durere și ar muri din nou, când ar vedea și auzi că funcționari români, în Oficiile Publice, vorbesc cu drag și pasiune limba ma-ghiară, exemplu dl notar Vinca, din **Racăștia**, care e mai mult maghiar, decât român. Greșeala mare e a autorităților superioare, că țin un asemenea element într-o comuna mi-noritară, care, în loc de a răspândi printre acești maghiari spiritul românismului, el îi maghiarizeze și pe cei câțiva români ce se mai găsesc răspândiți

printre acești dușmani ai neamului românesc... / Muntean Ioan”¹⁰.

1941: În cadrul unei campanii culturale împotriva bolșevismului, „duminică, 13 iulie, cele 12 echipe ale Despărțământului Hunedoarei au plecat în câte 2-3 sate și au ținut conferințele. Echipa condusă de dl director Popa, asistat de profesor doctor Dăianu și de doamna directoare a **gimnaziului de fete din Hunedoara**, a mers în comuna **Răcăștia**. Aici au asistat la slujba religioasă. Preotul Bor-șiaș a anunțat credincioșilor ținerea conferințelor la școa-lă... / Conferințele au fost încadrate de cântece patriotice, cu elevii școlii primare, sub conducerea dlui învățător Șer-ban”¹¹.

RACHIȘ

(Răchișel, Rakus, județul Alba)

¹⁰ *Solia*, Anul XV, nr. 26, Orăștie 1936, p. 2

¹¹ *Universul*, Anul 53, nr. 194, București 1941, p. 2

1355, iunie 23, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur îl informează pe Nicolae Kont, voievodul Tran-silvaniei, că a trimis oamenii săi „să hotărânicească acea bucată de pământ, după mersul semnelor de hotar, și să deosebească una de alta moșiile **Mirăslău** (Myrszlou, ju-dețul Alba) și **Decea** (Deyche, județul Alba)... dar acel pă-mânt în pricină ține de fapt și de drept de moșia Mirăslău, însă Ioan, fiul lui Marcu, a răspuns dimpotrivă... / Și fiind-că în temeiul pricinii n-au putut să despartă acel pământ de celelalte, l-au prețuit la 12 mărci. / De altminteri, Pavel, fiul lui Petru de **Rachiș** (Rakus, județul Alba), Laurențiu, fiul lui Ioan de **Dumbrău** (Dombros, azi **Dumbrava**, județul Alba) și Gheorghe zis Hodnog, fiul lui Ștefan de **Veresmort** (**Vereșmort**, parte a localității **Unirea**, județul Alba), în numele celor trei neamuri de secui, s-au împotri-vit la deosebirea și despărțirea aceluia pământ și au zis că este al lor. Pe acei Pavel, Laurențiu și Gheorghe, în numele zișilor secui, i-au chemat înaintea măriei voastre, la soroc (3 iulie), împotriva capitlului Transilvaniei și a lui Ioan, fiul lui Marcu, ca să dea seama de împotrivirea lor”¹².

¹² AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 320, pp. 335-337

1357, iunie 19, Oradea: Capitlul bisericii din Ora-dea raportează regelui Ludovic despre cele aflate de trimiși „la moșia numită **Lopadea** (Lapad, județul Alba)”, pe care, „când au voit să o treacă și s-o dea în mâna episcopului Dominic... împreună cu moșiile **Laz** (Laaz, Cacova, azi **Poiana Aiudului**, județul Alba) și **Rachiș** (Răchișel, Ra-kus, județul Alba), ce țineau cu temei de domnul episcop Andrei, cât a trăit, și, pe lângă acestea, moșiile numite **He-yud** (Heud, sat dispărut, lângă Ațintiș, județul Mureș), **Ațintiș** (Acentus, Acintus, Acyntus, județul Mureș) și **Nandra** (Nandurlaka, județul Mureș)... le-au găsit ținute, fără drept, în mâinile lui Petru, fiul lui Mykus, acel Petru, înfățișându-se el însuși la Lopadea, a pus piedica împo-trivirii la trecerea în stăpânire și lăsarea acestor moșș, oprindu-i pe ei sub pedeapsa cu moartea... / Și, deoarece în scrisorile luminăției voastre se spune lămurit că trimișii trebuie să dea și să treacă în stăpânirea acelui domn Dominic, episcopul, fără a ține seama de împotrivirea cuiva, ei, luând pomenitele moșii Lopadea, Laz, Rachiș, Heyud, Ațintiș și Nandra, în temeiul scrisorii înălțimii voastre de la acel Petru, fiul lui Mykus, deținătorul lor, le-au dat și le-au trecut în stăpânirea episcopului”¹³.

¹³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc.

1358, ianuarie 11, Vișegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii din Oradea că i s-a plâns „Dominic, episcopul bisericii de Alba Transilvaniei, că, pe când scaunul acelei biserici era liber și văduvit de episcopul său, și când am luat în mâinile noastre, ca episcop, pomenita sa biserică, împreună cu toate cetățile, moșiile, pământurile și locurile ei – precum se și cuvenea după lege, Andrei, voievodul Transilvaniei, a dat, prin judecată, lui Petru, fiul lui Mykus, și altor câtorva nobili, spre marea pagubă a acelei biserici, moșiile ei, numite **Lopadea** (Lapad, județul Alba), **Laz** (Laaz, Cacova, azi **Poiana Aiudului**, județul Alba) și **Rachiș** (Răchișel, Rakus, județul Alba), și moșiile **Heyud** (Heud, sat dispărut, lângă Ațintiș, județul Mureș), **Ațintiș** (Acentus, Acintus, Acyntus, județul Mureș) și **Nandra** (Nandurlaka, județul Mureș), ce privesc acea biserică în temeiul zalogirii... / Drept aceea... vă punem în vedere și poruncim cu tărie să trimiteți spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru să dea și să statornicească pomenitului domn episcop acele moșii ale bisericii Transilvaniei”¹⁴.

157, pp. 146-148

¹⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C.

Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 206, pp. 205, 206

1920: „Ioan Bârsan, din **Răchișel** a dăruit 500 co-roane... pentru orfanii din **Blaj**”¹⁵. În 1899, „Ioan Bârsan era administrator parohial în **Răchișel**”¹⁶.

RĂCHITA

(fost Rechita-Purcăreți, germ. Brunndorf, Rekitzdorf, Rekite, magh. Rekitta, comuna Săsciori, județul Alba).

1593, mai 6: „Sigismund Báthory aprobă cererea Ecaterinei Mardsinai, soția lui Mihai Cserményi, de reîn-noire a actului pierdut de donațiune a moșiilor ei strămoșești din **Răchita** (fost Rechita-Purcăreți,

¹⁵ *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 12, Blaj 1920, p. 7

¹⁶ *Unirea*, Anul IX, nr. 22, Blaj 1899, p. 181

germ. Brun-ndorf, Rekitzdorf, Rekite, magh. Rekitta, comuna Săsciori, județul Alba) **Păucinești** (comuna Sarmizegetuza, județul Hunedoara) și **Totești** (Totesd, județul Hunedoara)”¹⁷.

RĂCHITOVA

(Răchitoasa, Reketya, Rekehya, Mesteacăn, azi **Răchitova**, județul Hunedoara)

¹⁷ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IV, 1593-1595, București 1932, p. 9

1360, iunie 1, Vișegrad: Vicevoievodul Petru, cas-telan de Hațeg, dă de știre că la adunarea obștească din dis-trictul Hațeg, „ținând noi judecată în acel sat **Hațeg** (Hachchak, Hatzak, județul Hunedoara)... ridicându-se Myk, fiul lui Murk, s-a plâns că Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea, împreună cu frații și rudele lor, s-au înstăpânit și țin cotropite moșiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, județul Hunedoara) și **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, județul Hunedoara), aflătoare în acel district Hațeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicându-se Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum și tatăl lor, așezându-se în chip de nouă așezare pe moșia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian și Boian, l-au chemat la ei și l-au primit pe acea moșie, iar moșia Lunca a deștelenit-o și întemeiat-o acel Musana, împreună cu frații săi, și întru nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori jurați și ceilalți bătrâni, întrebați de noi în chip legiuit, să spună adevărul. Ia acei asesori jurați, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roșu, Roman, fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciș** (Cholnokus, județul Hunedoara), Constantin

din **Sălașu** (Zallas, județul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuș** (Dom-sus, județul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonaz-folu, azi **Vâlcele**, județul Hunedoara), de asemenea preoții români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, județul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopo-tiva** (Clapativa, județul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, județul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuș și Dragomir al bisericii din **Tuștea** (Tusta, județul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roșu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur, Dragomir din **Silvașu** (Zyluas, județul Hunedoara) și Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, și foarte mulți alți cnezi, bătrâni și români de rând, întrebați de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul sus-zișilor Stoian și Boian, fiii lui Musana, Ba-lotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea, atingând lemnul crucii de viață dătătoare și jurând pe credința lor datorată lui Dumnezeu... au adeverit că moșiile Răchitoasa și Lunca atârnă și sunt ale acelor fii ai lui Musana și ale nepo-ților lui Costea și ale fraților lor și au fost așezate de înain-tașii lor, în chipul arătat mai sus”¹⁸.

¹⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc.

1610, iunie 1: „Principele Gabriel Báthory porun-cește notarului Gaspar Bölöny să elibereze mandatul de introducere a nobilului Luca Hossu în stăpânirea moșiei sale din **Mesteacăn**, care i s-a dăruit cu scutirea de orice dări și servituți”¹⁹.

1784: Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan: „Țăranii din județele Zarand și Hunedoara voiau să înceapă revoluția în ziua de Bobotează a anului 1785, iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiași an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zaran-dului), își face apariția aici căpitanul Crișan, ca trimis din partea lui Horia, și, ascuns sub podul de peste Criș, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca țăranii români să capete arme și să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crișan arată țăranilor crucea de aur a lui Horia și-i invită ca, pe duminica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adu-nase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 țărani din districtul

481, pp. 506-510

¹⁹ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VIII, 1607-1613, București 1935, p. 93

Zarandului, al Hunedoarei și din munții Abrudului. La adunarea aceasta, Crișan înfățișă țăranilor crucea de aur și o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină și să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toții la **Alba Iulia**, ca să primească arme și să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de io-băgie, sau de a face, și de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniți la Mes-teacă ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceeași zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criș** și Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoțiți de o gardă de 4 soldați, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crișan. Dar mulțimea de țărani, aflând de ves-te, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică și se aruncă, din toate părțile și cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecți, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criștior**, spionul nobililor, fu prins și executat imediat, din ordinul lui Crișan, iar cei 4 soldați fură dezarmați, bătuți și apoi puși în libertate. Revoluția era acum proclamată.

Primul atac al țăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criștior**, în ziua de marți, dimineață, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, țăranii dau năvală asupra curților nobililor și execută 17 persoane din nobi-limea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kristyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizați și maghiarizați. Puțini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis și Popa Costan. / Din **Criștior**, trupa țăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crișan, cu oamenii săi, atacă, în aceeași zi, după amiază, nobilimea din orașelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înșii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia românească. Aici au căzut victime ale furiei populare și mai mulți negustori evrei, dintre care unii au fost și ei bo-tezați. / Acum, țăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de țărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crișan. / Din **Brad**, mulțimea țăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colțurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crișan atacă curți-le nobilimii din comuna **Ribița**, unde, după o luptă înverșunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crișan, ro-mânii ucid și execută 42 persoane, nobili și particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marți, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criștior**, ajunge, în aceeași zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că țăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva pași de acasă și este prins, cu toată familia, și executat cu doi copii ai săi și cu un frate al său. Soția lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără și foarte frumoasă, îmbrăcată în haine țărănești, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceștia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se lea-padă de religia catolică și trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine și Crișan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de țăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea și o lăasă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele

Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea și populația ungurească din **Baia de Criș**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, și o mărită după un iobag român; ucid pe avocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului și pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În același timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuș**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinții săi, în **Abrud**, și pe care țăranii voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum și era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea țăranilor, ea trebui să spună, în românește, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia, Lunca, Luncoiul de Sus, Luncoiul de Jos, Ociu, Hălmagiu, Hălmăgel, Pleșcuta, Țărmure, Tomești, Săliște** etc., așa că întreg comitatul Zarandului ajunsese în posesia țăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia și Crișan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați și înrăiți de

nedereptățile seculare, suferite din partea ungarilor, deveniseră surzi și muți la rugăciunile și lacrămile „dom-nilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanțuri de carul cu boi și așa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ȝiganilor, ca să-i execute și înmormânteze. În general, aspectul revoluțiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, mișcarea revoluționară, începută în comitatul Zarandu-lui, se întinse și în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țăranii prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabișca**, pe valea Mureșului, iar în cele 2 zile următoare, țăranii distruseră și arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet, Bretea, Ilia, Sârbi, Gura-Sada, Tătărești, Lesnic, Dobra, Roșcani, Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili și preoți unguri fură executați și pe aci. Țăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mișcare și pe iobagii de pe Valea Streiului și din Țara Hațegului, unde, de asemenea, mulți-meă țăranilor răsculați devastează și dă foc edificiilor nobi-lilor din aproape toate comunele, până la granița țării ro-mânești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugă-toare ale revoluției ajunseră la

marginea orașului **Deva**, capitala județului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuși, deoarece soldații din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu și mai nenorocoasă, fiindcă țăranii, văzându-se atacați de 70 soldați grăniceri și 74 husari români, după o mică rezistență, ajunseră în confuziune, căci nu se așteptau la focul armelor din partea soldaților împăratului, și începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureșului, urmăriți de armata imperială și de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați și înecați în apele Mureșului, iar 44 căzură prizonieri. Douăzeci de inși dintre acești prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executați alți 14 prizonieri, precum și 22 țărani, prinși cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Bințiți**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloș, a 56 țărani români, lip-siți cu totul de dreptul de apel și unii dintre ei străini cu totul de revoluție, precum a fost cazul țăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"²⁰.

²⁰ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 156-161

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menționată familia „**Pap** de Hatzeg, în comunele **Măceu** (Macseu), **Densuș** (Densusiu), **Tuștea** (Tuscia), **Răchitova** (Rechitova), **Păclișa** (Paclisia), **Bre-tea** (Bretia), **Săcărâmb** (Secarémbu), **Martinești**, comi-tatul Hunyád, **Făgăraș** (Fagarasiu), 1671, 15 familii”²¹.

1881: „Se scrie din **Oravița**, cu data de 10 febru-arie: „De ce cinstita poliție de aici nu s-a deranjat deloc, nici chiar după mai multe furturi comise prin efracțiune, domnii hoți au devenit așa de îndrăzneți încât acum se exersează și în jafuri și omoruri. / Astfel, fu călcat, în 7 februarie, pe la 7 ore seara, în prăvălia sa, comerciantul Bufan din **Răcășdia** și tăiat formal în bucăți; o femeie văduvă, care mergea, de la **Răchitova**, la satul vecin May-dan, a fost ucisă pe drum, într-un mod foarte barbar. Iri-tațiunea a devenit, în urma repetatelor fapte sângeroase, foarte mare; siguranța persoanei și a proprietății nu mai este garantată prin nimica”²².

1885: „Demetriu Darius, preot greco-catolic în **Re-chitova**, după o boală grea, a răposat la 18 octomvrie nou, în etate de 61 ani, după o viață plină de activitate pentru

²¹ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 47

²² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 15, Brașov 1881, p. 4

poporul pe care la păstorit. Însmormântarea s-a făcut la 20 octomvrie nou, în **Rechitova**. / Fie-i țărâna ușoară!”²³.

1901: „Sâmbătă, în 18 mai, Ilustritatea Sa Episco-pul Lugojului, Dr. Demetrie Radu, a descins la **gara de la Hațeg**, spre a conduce, în persoană peregrinajul la **mănăstirea de la Prislopul Silvașului**. După săvârșirea acestui act de pietate. care a procurat poporului credincios din întreagă țara Hațegului zile de adevărată fericire și mân-gâiere, în 20 mai și-a început seria vizitațiunilor canonice, însoțit de Reverendisimul Domn canonic Ioan Boroș. Prea-onoratul Domn Vicar foraneu al Hațegului, Nicolai Nestor și Specialul Domn protopretor al Hațegului, Alesandru Pietsch, precedat de un banderiu frumos aranjat din comu-nele pe unde avea să treacă. A vizitat, în ziua aceea, paro-hiile: **Totești, Păchișa, Cârnești, Ostrov și Clopotiva**. iar pentru noapte a tras la **Grădiște**. În dimineața următoare, vizitând parohia **Grădiște**, a continuat a cerceta **Pesceana, Hățegăl și Densuș**, unde a și poposit pe noapte. În 22 mai a vizitat parohiile: **Tuscea, Fărcădinul-inferior și supe-rior, Ciula-mare, Vălioara** și, pe la 6 ore, seara, a ajuns în **Rechitova**.

În tot decursul călătoriei sale prin numitele parohii, cu cea mai mare dragoste

²³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 233, Brașov 1885, p. 2

fiască a fost întâmpinat prea-iubitul Arhiereu, din partea preoților și a poporului credincios. Aceasta, înțelegând-o Prea Sfinția Sa, condus de aceeași iubire părintească și spirit de abnegațiune, nu a în-trelăsat de a învăța pe credincioși, a-i mângâia, a le încălzi inimile, a-i întări în credința cea adevărată. Și mărturisesc, din experiența făcută, că toate cuvintele Arhiereului și-au avut efectul cel mai bun. Și deie Dumnezeu ca efectul ace-la, în venitor, să se prefacă în binecuvântare cerească peste poporul acesta, cuprins cu multe feluri de necazuri. / În toate parohiile, Ilustritatea Sa vizita bisericile, școlile și casele parohiale.

La sosirea în **Rechitova**, după ce, în ușa bisericii, fu primit de poporul adunat și de câțiva preoți din vecini, în frunte cu vrednicul paroh al locului, Sofronie Oltean, s-a început a se cânta îndată înseratul (vecernia), împreună cu Litia și cu mânecatul. / În ziua următoare, sărbătorea Înălțării Domnului, Ilustritatea Sa s-a îndurat a consacra sfânta biserică din **Rechitova**, o biserică frumoasă și spa-țioasă, zidită cu spesele poporului credincios, la insistența și prin zelul vrednic de toată lauda a actualului paroh So-fronie Oltean. / Un act frumos și măreț e consacrarea unei biserici, așa că cel ce nu a mai văzut, dar înțelege însemnă-tatea acțiunii sacre, rămâne adânc impresionat. / Dimi-neăta, la orele 8 și jumătate, Arhiereul

a fost condus, cu Litia, de preoți și popor, în sunetul campanelor și tunetul treascurilor, așezate pe dealul bisericii. Sosiți în biserică, între aclamările entuziaste ale poporului, după ce Arhiereul și-a luat timp a se îmbrăca în ornatele sacre, s-a început actul consacrațiunii. / Îndeplinindu-se consacrarea, Ilustri-tatea Sa Episcopul, încunjurat de 10 preoți și un diacon. a servit sfânta Liturghie pontificală. / După cetirea Evan-gheliei, Prea Sfinția Sa a ținut, de pe amvonul din prezbiter, o cuvântare către popor. Făcând asemănare între vechiul și noul Sion, între biserica cea pompoasă, pe care a sfințit-o Solomon lui Jehova, și între biserica cea adevărată a Dom-nului Chrisos, scoate la arătare măreția, sfințenia, sublimi-tatea și puterea de mântuire a acestei din urmă”²⁴.

1904, Diaconovich: „**Rachitova**, comună rurală în Banat, comitatul Caraș-Severin, cu 974 locuitori ro-mâni”²⁵.

1905: „**Pentru tricolorul românesc**, purtat la o nuntă, a fost pedepsit țăranul român Ioan Gallu din **Igrîș** la 10 coroane amendă sau 2 zile închisoare. **Tot pentru tri-colorul românesc**, țăranul Teodor Dușanescu din **Mes-teacăn** a fost chemat la cancelaria notarului din **Brad** și șicanat în fel

²⁴ *Unirea*, Anul XI, nr. 22, Blaj 1901, p. 179

²⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 715

și chip. Oare ce-au greșit nevinovatele colori, de-s așa urgisite în ochii stăpânitorilor?”²⁶.

1908: „Septimiu Sever Darius. Duminecă, în 23 noiembrie, pe la orele 8, seara, a încetat din viață, în Bu-curești, redactorul de la „Voința Națională” Septimiu Sever Darius, în etate de 39 ani. Septimiu Sever Darius s-a născut în comuna **Rechitova**, în ținutul Hațegului din Transilvania, părintele său era preot acolo, dar murise pe când Septimiu era la liceul inferior din Blaj; mama lui era sora profesorului Aron Dăncușian din Iași, studiile liceale le-a făcut la Blaj, până în clasa a șaptea, clasa a opta și ba-calaureatul le-a făcut la Brașov, unde redactase, cu Teochar Alexi, „Poșta română” și colabora la „Tribuna” din Sibiu. Trecând, în anul 1885, în România, s-a înscris la litere, pe care, din lipsă de mijloace, le-a părăsit. A mai cutreierat, câțiva ani, ca pedagog pe la institutele particulare în Plo-iești, Craiova și, la urmă, a intrat ca redactor la „Uni-versul”, când s-a și căsătorit, cununat fiind de Luigi Ca-zavillan, fostul proprietar și director al „Universului”. / De la „Universul” a trecut, acum 12 ani, la „Voința Națională”, unde a muncit în mod cinstit până la moarte. / Ca elev de liceu, Septimiu Sever Darius era unul dintre cei mai buni și, cu toate că nu se prea străduia, totuși era primul eminent, din clasa a cincea, până în a șaptea, cât timp a studiat

²⁶ *Drapelul*, Anul V, nr. 96, Lugoj 1905, p. 3

prin Blaj și profesorii toți îl iubeau ca pe un copil propriu al lor. Acum, pe urmă, a tradus o scriere a lui Iokai Mór. Era o fire vioae și nu ar fi făcut la nimeni nici un rău, foarte modest și răbdător”²⁷.

1927: „Țara Hațegului are o parte închisă între co-drii și dealuri înalte, care se mărginesc, de o parte, cu mun-ții Ruscăi, de altă parte, cu aceia ai Hunedoarei. Două comune mari, întinse pe valea Cernei, **Lunca Cernii de jos și de sus**, apoi, pe culmi înalte, **Meria, Mesteacăn**; iar pes-te dealuri, într-o altă vale și pe coaste, **Negoiful**. Acesta din urmă aparține comunei **Rechitova**, la depărtare de 14 km. Acum 3 ani, s-a aprobat să fie parohie de sine, dar n-are în-că nici preot, nici învățător; vreo 800 suflete stau așa. **Lun-ca Cernii** de sus și de jos, **Meria** și cătunul **Mesteacăn** (acesta la depărtare de vreo 20 km), toate întinse, cu o populație de vreo 4.500 suflete, au un singur preot, de la război, încoace, care e și învățător, la **Lunca de sus**. Este școală și la **Lunca de jos**, dar în **Meria** și **Mesteacăn** nu-i nimic. / În iarna aceasta, am primit, la Episcopia Lugojului, știrea, că **Negoiful** a fost atacat de pocăiți, iar **Meria** a fost ispitită să treacă la plasa Hunedoara, având să primească preot ortodox; încercarea aici a fost făcută de o bancă de la Deva, dar n-a reușit. Destul că

²⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 263, Brașov 1908, p. 3

noi abia aşteptam să vină vara, cu praznicul sf. Ilie, ca să o luăm la misiuni în părțile acelea, Căci acolo numai vara se pot ține misiuni; că de ce?, o veți înțelege din cele ce urmează. Am mai ținut noi misiuni acolo, în 1923, la **Negoiu** și **Meria**, în 1925, la **Lunca de sus** și înnoirea misiunilor la **Negoiu**. Acum ne-am propus să ținem misiuni la **Negoiu** și **Lunca de jos**, și înnoirea misiunilor la **Lunca de sus** și **Meria**. Afară de acestea, precum veți vedea, am trecut și pe la **Mesteacăn**. / Plecat-am din Lugoj, luni, 18 iulie, dimineța, la orele 4, trei inși: eu (Dr. Nicolae Brânzeu, canonic), cu fratele secretar al episcopiei și al Reuniunii de misiuni (și al tuturor lucrurilor bune), Dr. Gheorghe Fireza (mi se scrisese că pe Sf. Sa neapărat să-l duc!) și cu fratele Ioan Pop, tânărul preot de la **Ohaba-Forgaci**. Ca confesari, pe lângă cei doi preoți ai locului (fratele Al, Gheiner din **Rechitova**, adm-nistrator la **Negoiu**, și Toma Nistor din **Lunca de sus**), rânduiseam pe cei doi preoți mai bătrâni, care au păstorit multă vreme satele acelea: Aron Mihaescu, de la „Berthelot” (românii îi zic „Burtălău” la fosta comună Fărcădin), ori-ginar chiar de la **Lunca Cernii** (de aceea, când l-au cerut popă la ei în sat, oamenii au arătat fie iertatului episcop Mihali că e „vită din ocolul lor”), și Nicolae Todoran de la Paroșeni (care și el mai dorea să-și vadă, o dată, pe „alduiții” de luncani). / Noi, cei de la Lugoj, de

data aceasta n-am luat calea obișnuită: cu trenul, la Hațeg, de unde mergi 34 km, cu trăsura, la **Luncă**. Ne am hotărât să traversăm valea Begheiului și, trecând muntele, pe minu-nata șosea Valea Ruscăi, de unde să trecem la **Negoin**; ca-lea aceasta au făcut-o, venind înapoi, fie iertatul episcop Hossu, la 1909, și actualul episcop Nicolescu, la 1925. Plecat-am, deci, din Lugoj, la orele 4, dimineața, și la 6 și jumătate am sosit, cu trenul, la **Margira**. Aici ne aștepta automobilul dlui Winkler-Losch, proprietarul fabricii de sticlă de la **Tomești** (și candidat de consul al Germaniei la Lugoj), care, înțelegând gândul nostru, cu dragă inimă ne-a pus la dispoziție mașina și trăsura, până la **Luncani**. La **Tomești**, am vizitat fabrica de sticlă, de acolo, la ora 9 și 40, am plecat, cu trăsura, la **Luncani**. Aici găsim **colonia școlară a liceului din Lugoj**, în frunte cu dl director Dr. N. Lohan. Mai găsim aici zidurile descoperite, ruinele unor uzine de fier (topitoare), care au fost părăsite.

Acum o sută de ani, austriecii au umplut văile Rus-căi și ale Hunedoarei cu fabrici; numai topitoare de fier se găseau în vreo opt locuri: la **Nădrag, Gladna, Luncani, Rușchița, Rusca, Ferdinand, Hunedoara și Gavoșdia**, iar la **Ghelar**, baie de piatră cu fier. Azi abia fabricile de la **Nădrag, Rusca, Ferdinand, Hunedoara și Gavoșdia** mai lucrează; la celelalte sunt

numai zidurile părăsite. Drumurile de fier au ușurat mult aducerea acestor mărfuri din stră-inătate, încât fabricile noastre s-au închis, poporul nostru a rămas fără câștig; mai lucrează pe la păduri, unde se poate. / Planul nostru fusese ca partea cea mai frumoasă a dru-mului, dintre **Luncani** și **Ruşchița**, 23 km, să o facem pe jos, luând numai un cal pentru povară. Durere, azi disde-dimineată, a plouat binișor; comandăm, deci, o trăsură și, la ora 2, plecăm din **Luncani**. Se făcuse soare pe amiază; voioși mergem pe Valea Bgheiului, în sus, 10 km, apoi o luăm la deal, prin pădure. Un drum șerpuitor, de 7 km, duce până în vârful dealului, care e cumpăna apelor. Aici, o mică poieniță se numește „Tăul ursului”. Se pornește o ploaie grozavă, cu fulgere și tunete: ne așezăm în mijlocul bra-zilor, să luăm ceva gustare. Dar ploaia nu mai contenește, pătrunde și prin desimea brazilor. O luăm iar la drum, acum la vale, tot pe drum șerpuitor, până ajungem în valea Rus-căi, apoi o luăm înainte, trecem repede pe la cele șapte izvoare, ploaia cade ca din găleată, Abia când ajungem la **Ruşchița** încetează și ne zâmbește, iarăși, soarele de seară. Doamna și dl Biebel, **proprietarul carierelor de mar-moră de la Ruşchița** ne ies în cale și, cu amabilitatea lor cunoscută, ne poftesc la o cină caldă, ce ne pregătiseră.

Sosește și trăsură, comandată înainte, de la **Rusca**, în calea noastră.

Petrecem un ceas în acest mic colț de rai, unde n-ai de văzut decât 2 rânduri de case, cu grădini și dealuri, apoi zidurile fabricii de fier și minele (băile) de marmoră. E minunat să vezi cum se taie piatra de marmoră, în bucăți mari, care abia încap una într-un vagon; acelea apoi se taie cu niște fierăstraie, ca lemnul, se fac bucăți mai groase (pentru cruci, stâlpi) ori mai subțiri ca scândura (pentru mese, table).

E seară târzie, când, obosiți, cu hainele și încălță-mintele ude, sosim la **Rusca** și ne așezăm la cvartirul pre-gătit de vrednicul preot catolic de acolo, părintele Fuchs. Dar nu ajungem să ne închidem ochii, părintele bate la fe-reastră și ne comunică cum că dl director al „Industriei Miniere din Banat” ne pune la dispoziție, mâine-zi, o ma-șină, cu un vagon, ca să mergem cu trenul industrial până în pădure, numai de acolo călare. / A doua zi, vedem **Rus-ca**, cu uzinele de fer. În copilăria mea, auzeam povestind bătrânii că, pe vremuri, ocupația lor, a celor de la **Vulcan**, era: veneau cu trăsurile la **Ruşpert** (Ruszkberg - **Rusca-montană**), de aici luau fier brut, îl duceau acasă și, de acolo, cu caii, pe munte, la hotar, unde îl cumpărau „golani” și îl duceau în Țara Românească. / La amiază, luăm trenul mic până la pădure. Aici ne așteaptă caii **Negoiu**. O luăm prin pădure,

la deal, și, după o oră și jumătate, ni se deschide o vedere minunată: valea Negoiului, cu casele risipite ici-colo. Mai facem un drum de 2 ore și iată-ne la biserică. Sărmana e o ruină, de câțiva ani nu se mai servește în ea; i-a ajuns necazul pe bieții oameni chiar în vre-mile cele mai grele. Dar în jurul ei, grămezi de piatră arată că se gândesc la zidirea unui nou locaș lui Dumnezeu.

Pentru sfintele misiuni au ridicat, în fața bisericii, un cort de frunză verde, în formă de altar. Neavând locaș de închinare, nici preot în loc, ne putem închipui ce ușor li-i dușmanilor, lupilor răpitori, să atace turma. Dar nici ai noștri nu se lasă. Au un cantor inimos, pe Gheorghe Druț, care a făcut cursul la Lugoj; acesta îi adună, cântă cu ei, le ține învățături. / Suntem cei dintâi care am sosit. La bi-serică ne primește crâsnicul bătrân, un moș cu inimă bună, și ne poștește la casa sa. / „A, iată mărul, sub care am dormit în rândul trecut, în ogradă! Dar acum e timp ploios, nu se poate afară. Ai fân în șură, moșule?”. / „Am, Măria Ta, alduiască-vă Dumnezeu, toate sunt pregătite”. / Luăm o mică gustare: lapte cu mămăligă, caș proaspăt, și ne așe-zăm la odihnă. Dar iată că, târziu, noaptea, sosesc ceilalți doi misionari: Mihaescu și Todoran, Au venii pe jos, de la **Lunca Cernii**, plini de apă, peste deal. Se așează și ei lângă noi, pe pocrovițele întinse în șură! / Dimineața, când să ne

sculăm, iată-l sosit și pe fratele Al. Gheiner din **Re-chitova**, preotul locului. Plecat, cu două fiice mai mari, una acum a luat bacalaureatul la Blaj, ca prima între toate, ca să ne facă menajul, i-a ajuns noaptea în fața unui deal mare, peste care, nemaiputând trece, au poposit la casa unui român, până s-a făcut de ziuă. Durere, la reîntoarcere auzim că li s-a întâmplat și mai rău: trăsura li s-a răsturnat și una dintre domnișoare s-a lovit rău la un picior. Ce scump se plătesc misiunile la munte!”²⁸.

1940: „În raza județului Severin, organele jandar-merești au găsit corpul neînsuflețit al femeii Maria Tamaș, originară din comuna **Răchitova-Negoiu**, județul Hune-doara, care avea leziuni corporale grave și urme de stran-gulare. În urma cercetărilor cuvenite, s-a stabilit că această odioasă crimă a fost comisă de locuitorul Onesec Crăciun, din aceeași comună cu victima, pentru motivul că, în urma relațiilor de dragoste, victima rămăsese însărcinată și îl amenința cu moartea, dacă nu o ia de soție. Criminalul, spre a scăpa de acest bucluc, a condus-o pe șoseaua Deva-Lugoj și, în apropierea unei păduri, a omorât-o prin lovituri cu un corp tare”²⁹.

²⁸ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, pp. 2, 3

²⁹ *Universul*, Anul 57, nr. 154, București 1940, p. 9

Bei Voiteg

Al Voiteg

La Voiteg

A Voiteg

RACOȘU DE SUS

(Felsőrákos, județul Covasna)

1849: „Ramming scrie că generalul Bem a adunat 12.000 de oameni și 50 de tunuri, în Ținutul Secuiesc, cu scopul de a lua

Brașovul și de a invada Moldova! Acest număr este fără îndoială foarte exagerat. În orice caz, Bem nu ar fi putut avea mai mult de șapte sau opt mii de oameni. Cu această armată, el se pregătea acum să înfrunte pe Clam Gallas și să ocupe **Sfântu Gheorghe** (György Sepsiszent). Numai posesiunea **Târgului Secuiesc** (Kézdivásárhely) nu ar fi acoperit suficient spatele generalului Bem, în tim-pul expediției moldovenești. De asemenea, a trebuit să se gândească să împiedice inamicul, deplasând trupe în sus, pe valea Oltului, ca să intre în stăpânirea drumului **Târgu Secuiesc** (Kézdivásárhely) - **Miercurea Ciuc** (Csíksere-da) și să întrerupă legăturile acolo. Prin urmare, Bem a trebuit să ocupe **Sfântu Gheorghe** (Sepsiszentgyörgy), precum și linia Râul Negru (Feketeügy), pentru a preveni atacul lui Clam Gallas, de la Ozunca Băi (Uzon) către **Târ-gu Secuiesc**, care, la rândul său, amenința că va bloca strâmtoarea Oituz (Ojtoz). Pe 20 iulie l-a atacat pe Clam, care nu se aștepta deloc la acest atac. Pentru Clam, când a văzut că Bem nu l-a atacat la **Sfântu Gheorghe**, în valea Oltului, ci se îndrepta spre **Târgu Secuiesc**, în valea Cașinului (Kászon), a presupus cu siguranță că generalul este acum în drum spre Moldova. Surpriza sa a fost cu atât mai mare când a primit vestea, pe 19, că o armată maghiară se pregătește să ocupe **Măieruș**

(Szászmagyarós), între Föld-vár și **Racoșul de Sus** (Felsőrákos) și că se aștepta și un atac dinspre **Târgu Secuiesc**. I-a trimis un mesaj lui Dick, să trimită imediat cele patru batalioane ruse, de pe Grădina Zmeilor (Sárkány), pe drumul de la Földvár, către Munții Perșani (Persány), pentru a sprijini armata austriacă. Cu toate acestea, acest ajutor nu a fost necesar, deoarece avangposturile maghiare s-au retras, pe 20. Atacul lui Bem din 20 a fost un dublu atac: împotriva brigăzii austriece a lui Van der Nüll și a detașamentului rus al lui Rennenkampf. După o scurtă rezistență, amândoi s-au retras. Comandanții de divizie și brigadă austriece, sub influența mai multor zile de anticipare nervoasă a atacului Bem, s-au gândit doar la retragere. Bem a capturat cu ușurință **Sângiorz** (György Sepsiszent). Cu aceasta, a văzut că tot Ținutul Secuiesc era acoperit, iar Clam Gallas nu putea face nimic împotriva lui, și, deci, putea să intre în Moldova. Clam Gallas a renunțat la Háromszék (lângă Sângiorzul Secuiesc) și și-a împărțit armata pe mai multe direcții, **pentru apărarea Brașovului**, unindu-le la **Hărman** (Szászhermány). Pe 21 iulie, Bem i-a scris guvernatorului: „Lucrurile nu merg rău aici. Oamenii din Secuime vin la mine în număr destul de mare, aproximativ 15.000 dintre ei s-au adunat deja. Din păcate, nu au nici o armă... În prezent, stau pe linia de la

Moacșa (Maksa) - **Angheluș** (Angyalos) - **Sângiorzul Secuiesc** (Sepsiszentgyörgy). Deci aproape întregul Ținut Secuiesc este asigurat. Respirăm liber și continuăm cu noi recrutări. Ca să-mi petrec util timpul de care mai am nevoie să pregătesc atacul împotriva inamicului, care își adună forțele **în jurul Brașovului**, numărând aproximativ 20.000 de oa-meni, mâine vreau să intru, prin defileul Oituzului, în Mol-dova”³⁰.

1882: „Foc, după ce înfricoșatul element prefăcu în cenușă, în toamna anului 1879, afară de 2 case, toate clădirile dimpreună cu altă agonisită, a 7 familii din **Racoșu inferior**, acum, în noaptea de 16, spre 17 octomvrie, ajutat de vânt, mistui, în timp de 1 oră, alte 7 șuri și 3 case. Din aceste 14 familii, 10 sunt române. Ambele cazuri au fost produse de invidie”³¹.

1886: „În **Racoș-Cristur** s-a ivit difterita. Mai multe persoane au murit”³².

³⁰ Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

³¹ *Telegraful Român*, Anul XXX, nr. 126, Sibiu 1882, p. 503

³² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 213, Brașov 1886, p. 2

Torotzi: Kiridgani
Vallgoras: Cosing te dursch

Vallgoras: In drum spre biserică
Vallgoras: En route vers l'église

RĂDEȘTI

(magh. Tompaháza, germ. Thomaskirch,
județul Alba)

1927: „Duminecă, în 6 februarie, s-a serbat, în co-muna **Rădești**, lângă Aiud, cununia dlui profesor Octavian Modorcea, de la Școlile din Blaj, cu domnișoara Teodora Radu, fiica dlui Niculiță Radu, proprietar. Preot cununător a fost Ilustritatea Sa Dr.

Iacob Radu, canonic-prepozit și prelat papal în Oradea mare, unchiul miresei, fiind de față o aleasă cunună de oaspeți din Blaj, Oradea, Cluj, Aiud, Teiuș, și din comună. După ce s-a isprăvit masa, la propu-nerea Ilustrității Sale, s-a reînviat frumosul obicei arde-lenesc cu *Jocul miresei*, pentru un scop cultural, făcându-se daruri pentru Orfelinatul de la **mănăstirea din Obreja**. Au dăruit: Dr. Iacob Radu, 1.000 lei; / Sever Sălăgean, **Teiuș**, 500 lei; / Dr. Silviu Radu, medic, **Aiud**, 200 lei; / Preot Radu Crăciun, **Mișcreac**, 200 lei; / Petru Checicheș, **Poiana**, 200 lei; / Preot Tocaciu, **Rădești**, 100 lei; / Clemente Dragomir, **Aiud**, 100 lei; / Prof. Dr. Augustin Popa, **Blaj**, 100 lei; Prof. Octavian Modorcea, **Blaj**, 100 lei; / Prof. Alexandru Lupeanu, **Blaj**, 100 lei; / Prof. Gre-goriu Pădurean, **Blaj**, 100 lei; / Prof. Laurean Puia, **Blaj**, 100 lei; / Prof. Eugen Bucur, **Blaj**, 100 lei; / Doamna Sa-veta Mitrea, **Stremț**, 100 lei; / Niculiță Radu, **Rădești**, 100 lei; / Niculae Todor, **Rădești**, 100 lei / ș Doamna Grecu, profesoară în **Deva**, 20 lei: **total** 3.220 lei, care s-au și văr-sat la Administrația centrală capitară din Blaj, în favorul Orfelinatului”³³.

1928: „Împăcarea de la Rădești. De o vreme, în-coace, foarte multe scârbe și năcazuri sunt în satele noas-tre, între popor și preot. Și aceste scârbe le naște mai cu

³³ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 7, Blaj 1927, p. 5

scamă politica. În satele în care preotul face altfel de poli-tică decât grosul poporului, oamenii încearcă să-și răzbune împotriva lui. / Mai sunt scârbe și din alte motive, din nem-șuguri, de pildă. Preotul, fiind rudă cu vreo familie ori alta, este bănuیت că prea ține cu familia aceea. Și atunci vin cele-lalte familii și caută nod în papură, până-i găsesc vreo vină, ca să-l poată pârî la protopop ori la Consistor. / Dacă ar rămânea, însă, cu atâta, bine ar fi. Dar, de cele mai multe ori, în cazuri de acestea aude protopopul ortodox din vecini și trimite un pescuitor în tulbure la fața locului, care începe să-i atragă pe oameni la neunire. / De aceea este, astăzi, atât de grea situația preoților, având de îndurat, fie cu vină, fie fără de vină, foarte multe nedreptăți din partea unor credincioși. De cele mai multe ori, fără de vină, după pro-rocia Mântuitorului, care zice: „În lume scârbe veți avea, dar îndrăzniți, eu am biruit lumea”.

Așa s-a întâmplat și în parohia **Rădești**, locul de naștere al episcopului Dr. Dumitru Radu, de la Oradea, mort cu ocazia atentatului de la Senat. / O seamă de oameni l-au pârât pe preotul de acolo la Consistoriul din Blaj, din răzbunare, cu nimicuri: că preotul ar fi făcut o înmormân-tare după apusul soarelui; că ar fi făcut o cununie unui poporean, înainte ca acesta să fi trecut pe la cununia civilă. Pâra au iscălit-o poporenii

Augustin Bucur și Longhin Sân-tu, în numele întregului popor. / Protopopul Aiudului a și venit în **Rădești**, în ziua de 18 septembrie, ca să ia la proces verbal mărturisirile oamenilor. Sala școlii primare era ticsită de oameni. Erau la vreo 300. Protopopul a încercat să-i împace, dar oamenii n-au voit. Pe urmă, un poporean se scoală și spune: „Părintele I. Tocaciu este un preot cumsecade. Poporul n-are de zis nimic împotriva lui”. Se îndreaptă, apoi, către mulțime, care izbucnește în strigăte de „Să trăiască preotul nostru!”. / În sfârșit, poporul, ba până și femeile, au rugat pe părintele protopop să ia un proces verbal despre cele petrecute și să asigure Preavenăratul Consistor din Blaj că ei sunt mulțumiți cu preotul lor, afară de vreo 2-3 familii, care și ele sunt aproape împăcate acu-ma. / Răzbunarea nu e bună niciodată. Și nu e bună, mai cu seamă, în lucrurile bisericesti. Pe placul tuturor n-a fost, niciodată, nici un preot, nici chiar însuși Domnul nostru Isus Hristos, că bine știm cum l-au răstignit fariseii și cărturarii. Chiar de aceea poporenii nu trebuie să se lase conduși de duhul urii și al răzbunării, ci de duhul blândetii, pentru că, tulburându-se, vine „năimitul, care nu este Păstor, ale cărui nu sunt oile lui, vede lupul venind și lasă oile, și fuge, și lupul le răpește pe ele și risipește oile. Iară năimitul fuge, că năimit este și nu-i

este lui grijă de oi” (Ioan, cap. X, stih. 11 și 12)”³⁴.

1936: „Un cinstit abonat al gazetei noastre, can-torul Iacob Muntean din comuna **Rădești**, comuna de naș-tere a fostului episcop al Orăzii, Demetriu Radu, ne-a trimis, săptămâna trecută, abonamentul pe semestrul prim al anului în care am intrat. Odată cu abonamentul, plătit pe înainte, ne-a trimis următoarele șire: „Cu recunoștință trebuie să fim noi, cetitorii, față de părinții de la Blaj, ce se ostenesc cu peana ca să ne dea nouă, celor mulți, hrana sufletească mai prețioasă de mii de ori decât cea trupească. Recunoștința ce o avem față de Sfințiile Voastre în primul rând ne-o arătăm prin împlinirea datorințelor ce avem față de gazetă și, prin ea, față de conducători: achitarea abona-mentului, căci doară sfânta Scriptură zice: „pomul bun din roade se cunoaște”... În rândul al doilea, ne-o arătăm prin rugăciune pentru conducătorii noștri. Cine nu-și îndepli-nește datorințele nu-i creștin, numai cu numele. Așa mal bine să nu fim”. La creștineștile cuvinte ale cantorului din **Rădești** nu avem nimic de adăogat”³⁵.

1936: „Cursurile Școlii Țărănești Superioare din **Blaj** s-au încheiat, marți, în 9 iunie. De dimineață, elevele, cu profesorii și

³⁴ *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 46, Blaj 1928, p. 6

³⁵ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 5, Blaj 1936, pp. 6,

profesoarele în frunte, au luat parte la sfânta liturghie, în catedrală. În curtea Școlii de menaj, s-a fă-cut încheierea, de față fiind Ilustria Sa Jacob Popa, ca-nonic-prepozit, Al. Lupeanu-Melin, președintele Despărțământului, S. Gizdavu, prefectul județului, Dr. Ioan Bianu și Dr. C. Suciu, vicepreședinți, I. F. Negruțiu, director pensionar, director Iuliu Maior și profesor Dumitru Neda, membri în comitet, S. Orian, secretar, și Ol. I. Barna, ca-sier, doamnele și domnișoarele profeaoare Emilia Hopâr-teanu, Veturia Popa-Bura, Maria Gabor, Eugenia Todică, Victoria Urzică, Paraschiva Tâmpânariu, directoarea Școlii de menaj, Silvia Comșa, Popescu Maria, Margareta Trifan, Lucreția Nicoară, Maria Socol, Gabriella Cristea și M. Zamfir. / Dl. Al. Lupeanu-Melin, după ce a arătat situația Scolii, a adresat elevelor cuvinte de despărțire, dându-le frumoase sfaturi. A împărțit, apoi, diplome și premii, în unelte casnice, cărți și medalii religioase. Toate elevele au avut o purtare foarte bună și au fost silitoare la studii, de aceea toate au fost premiate. **Premiul întâi** l-a luat Victoria Mâtcă din **Bălcaciu**, **al doilea**, Ana Costea din **Spini**, iar **al treilea**, Maria Mărginean din **Micăsasa**. Au fost premi-ate, apoi, toate celelalte, eleve: Benchia Anica, din **Lupu**, Bucur Maria, din **Pănade**, Câmpean Cornelia, din **Pănade**, Câmpean Polixenia, din **Daia**, Câmpean Veronica, din **Pă-nade**,

Costea Carolina, din **Spini**, Cristea Maria, din **Șona**, Desmirean Paulina, din **Apahida**, Diac Eugenia, din **Moș-na**, Hodăian Eleonora, din **Pintic**, Ilia Reghina, din **Ciugudul de jos**, Lața Anița, din **Șoroștiu**, Lupean Amalia, din **Daia**, Maior Valeria, din **Rădești**, Mișu Maria, din Lupu, Ana Mohan, din **Copșa**, Moga Eugenia, din **Proștea Mare**, Morar Maria, din Apahida, Muntean Elisabeta, din **Rădești**, Muntean Letiția, din **Vecerd**, Oprea Maria, din **Proștea Mare**, Orian Valeria, din **Pănade**, Piștea Maria, din **Micăsasa**, Pitea Maria, din **Găbud**, Popa Viorica, din **Făget** și Șovrea Maria, din **Făget**. / Eleva Mâtcă Viorica a mulțumit, în numele colegelor, conducătorilor Despărțământului Blaj al „Astrei“, prin îngrijirea cărora ele au putut urma cursurile acestei școli”³⁶.

1936: „Serbare premilitară la Rădești. În ziua de 28 iunie, s-a sfințit, la **Rădești**, județul Alba, drapelul premilitarilor aparținători ai aceluia subcentru. Sfințirea s-a făcut de către Mult Onoratul Ioan Tocaci, preot în loc, și Mult Onoratul Iacob Tuluș, preot în **Meșcreac**. Au fost de față tinerii din subcentrul premilitar, în frunte cu comandanții lor, intelectuali din comună, din satele învecinate și din orașele

³⁶ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3

apropiate, S-au făcut și întreceri de fugă, premiat fiind tânărul Bunea din **Sâncraiu**"³⁷.

1936: „În ziua de 2 august, în cadrele unei serbări frumoase, a avut loc, în comuna **Aita-Seacă**, din județul Treiscaune, instalarea noului preot român unit, în persoana onoratului domn Ioan Șuteu, din comuna **Rădești**, județul Alba. / Instalarea s-a făcut de către prea onoratul domn protopop ai Brașovului, Mihail Hodârneau, Au asistat și au slujit, pe lângă Sfinția Sa părintele Protopop, și părintele Ioan Șuteu, onoratul domn Ioan Florea, preot în **Ilieni-Brașov** și onoratul domn Ioan Țălnariu din Baraolt. / Au mai luat parte dl Dr. Liviu Brătfăleanu avocat în **Baraolt**, Dr. Gheorghe Muntean, avocat **Brașov**, Isaia Bobeș, învățător în **Aita-Seacă**, Nicolae Maier, învățător în **Rădești** și alții, care muncesc cu trup și suflet pentru frații din această parte a țării. / Teodor Maier, învățător”³⁸.

³⁷ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 30, Blaj 1936, p. 3

³⁸ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 33, Blaj 1936, p. 3

Hirten aus Novaci
Shepherds of Novaci

Căblosii din Novaci
Bergeri de Novaci

RADNA

(districtul Radna, județul Arad)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Kocsuba** (Cociuba) de To-vis, în comuna Solymos, 1665, o familie.

Vank de Tovis, în comuna Radna, 1782, 5 familii.

Kába, în comuna Radna, o familie”³⁹.

³⁹ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892, p. 43

1884: „Ne-am fi bucurat din suflet dacă dl Dessea-nu sau oricare altul ne-ar fi putut dovedi că am greșit. Din nenorocire, însă, răspunsul dlui Desseanu constată din nou că cei ce au lucrat mână în mână cu dl Tabajdy, la alegeri, au trădată interesele naționale române. / Concedem că de-putații aleși în cercurile **Radna** și **Iosășel**, domnii Beleşiu și Gurban, au putut să se abată de la linia de conduită ce le-au tras-o alegători lor și că, pentru acest fapt, numai ei ar fi responsabili. Dar dl Desseanu însuși dărmă și acest pod de scăpare, constatând că numiții domni au declarat, de la început, că „primesc candidatura”, deși „cu acel adaus ca, în cele generale, se vor alătură la partida liberală ma-ghiară”. / Dl Desseanu este un jurisconsult destul de bun, ca să știe că, printr-un codicil, se poate răsturna un testament. Astfel și adausul ce l-au făcută domnii Beleşiu și Gurban, la profesiunea lor de credință, a răsturnat progra-ma națională și nu putem crede că uni om experimentat ca dl Desseanu să nu fi observat aceasta. / Am fi curioși să aflăm, de la dl Desseanu, ce înțelege sub cuvintele „în cele generale”. Oare cele nouă puncte ale programei noastre, de la 1881, nu privesc și pe maghiari, și pe cei din partida dlui Tisza? Este autonomia Transilvaniei sau introducerea ex lege a limbii române în administrațiune și Justiție, este re-vizuirea

legilor asupritoare și combaterea tendințelor de maghiarizare, ce le cere programa noastră, o afacere specială a românilor? Nu se cuprind, oare, și aceste postulate în „cele generale”?

Noi știm una și bună. Ori că cineva susține o programă națională și, atunci, nu mai poate susține o programă diametral opusă acesteia, ori că n-o susține și atunci poate merge alături cu cine va voi, în cele generale, nu mai puțin ca și în cele speciale. Noi credem că, dacă e vorba de programa națională și, prin urmare, de principii naționale de-puse în această programă, atunci „cele generale” trebuie să vină mai întâi. / Dl Desseanu însă adaugă, spre justificarea conduitei sale: „Facem cum putem și nu cum voim; nu ne putem opune curentului”. / Vezi, asta e aia!”⁴⁰.

1887: „La 2 martie nou, s-a comisă, în **Maria Rad-na**, un omor, cu jefuire. Țăranca română, văduva Saveta Hosan, care trecea în genere de avută, a fostă omorâtă, în propria ei casă, ce o locuia singură, și jefuită. Câteva per-soane suspecte au fost arestate și se zice că s-a dată de urma tuturor făptuitorilor”⁴¹.

1887: „Camera avocațială din Arad face cunoscut că fostul avocat din **Radna**,

⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 98, Brașov 1884, p. 1

⁴¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 46, Brașov 1887, p.

Andor Palyay, care fu totde-odată și curator al cancelariei răposatului Ioan Erczy, încetând și dânsul din viață, a fost șters din lista camerei, denumindu-se de curatorii pentru cancelariile ambilor avocați dl dr. Ioan Popa, avocat în **Radna**"⁴².

1887: „În **Radna**, comitatul Aradului, candidează Ioan Beleş, cel care s-a lepădat, în „Nemzet”, împreună cu toată familia sa, de programul național român. / Cu ce drept vorbește dl Ion Beleş în numele familiei sale? Noi știm sigur că sunt membri de aproape ai familiei sale, care nu împărtășesc nicidecum vederile sale scrântite politice! – Redacția *Gazeta*"⁴³.

1893: „**O nouă bancă românească...** / O zi de bucurie pentru noi, românii din **Lipova-Radna** și jur, a fost ziua de 23 februarie nou, când un număr frumos de inteli-genți și țărani din **Lipova-Radna** și jur se întruniră la adunarea generală constituantă a înființându-lui Institut „**Lipovana**”, în sala hotelului „Arhiducele Iosif” din **Lipova**. În această zi, pe la ora 10 a. m., era convocată adunarea, și la această oră, inițiatorul și antelucrătorul înființării acestui institut, Reverendisimul Domn protopop al **Lipovei**, Voicu Hamsea, ca președinte al

⁴² *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 125, Brașov 1887, p. 2

⁴³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 104, Brașov 1887, p. 2

comitetului fondator, deschise adunarea generală, prin o vorbire scurtă, dar acomodată, bineventând pe domnii acțioanari prezenți. / La propunerea părintelui protopop Voicu Hamsea, adunarea se constitui ad-hoc, alegând de președinte pe Reverendisimul domn protopop al **Radnei**, Vasile Beleșiu, de bărbați de încre-dere, pe domnii: Iacob de Rațiu și Terențiu Opreanu, iar de notar, pe dl Dr. Ioan Suciu, avocat în Arad. / Agendele prescrise în ordinea de zi, cu observarea dispozițiilor legii comerciale, s-au dezbătut și decis în cea mai frumoasă ordine și cu un viu interes. / Dintre agendele pertractate și decise, cele mai însemnate sunt următoarele: / S-a luat la cunoștință raportul comitetului fondator; s-a aprobat rațio-ciniul, s-a citit conspectul acționarilor cu acțiunile subscrise, apoi, fiind subscrise 577 de acțiuni, s-a referat sorta-rea, făcută prin comitetul fondator, a 77 de acțiuni, re-ducându-se astfel, prin sortare proporționată, acțiunile la suma de 500 de acțiuni a 100 florini, ce formează capitalul de fondare de 50.000 florini v. a., prevăzut prin prospectul de subscriere, s-au dezbătut și satorit statutele societății, și apoi s-a ales personalul de administrațiune și control al societății, cum urmează: / I). Cu vie aclamațiune și între urări de „Să trăiască!” s-a ales de președinte al Institutului: Ilustrul domn Dr. Alexandru Mocionyi. / II). Direcțiunea institutului:

director executivă: Reverendisimul domn Voicu Hamsea, protopopul **Lipovei**; Membrii în direcțiune, domnii: Iosif Suci, paroh în **Lipova**; Dr. Ioan Suci, avo-cat în **Arad**; Iacob de Rațiu, comerciant în **Lipova**; Dimitrie Roman, învățător în **Radna**; Ioan Crișan, paroh în **Că-pruța**; Atanasie Pop, proprietar în **Lipova**. / III). Comitetul de supraveghere: Președinte: Reverendisimul domn Vasile Beleşiu, protopopul **Radnei**. Membri: Domnii Parteniu Popovici, comerciant și proprietar în **Lipova**; Ioan Tudu-cescu, învățător în **Lipova**; Aurel Micu, notară în **Dorgoș**; Aurel Halici, medic în **Lipova**.

După acestea, s-a designat ca foaie a societății foia „Luminătorul” din Timișoara, apoi s-a decis ca domnilor acționari, ce solvesc ratele anticipative după acest plus să li se solvească 5 %. / În fine, exprimându-se mulțumită domnilor acționari participanți la adunare, precum și pre-zidiului pentru înțeleapta conducere, s-a finit această adunare generală constituantă, depărtându-se toți, pe la ale lor. / De pe fețele tuturor celor ce au participat la această adunare se putea ceti bucuria că, cu ajutorul lui Dumnezeu, în timpuri critice, am mai făcut un pas înainte. / Salutând utila și buna întreprindere, să dorim succes complet Soci-etății de credit și economii „**Lipovana**”, oftândă din inimă:

Înainte, cu Dumnezeu, pe calea progresului pe toate tere-nurile!"⁴⁴.

1894: „Un copil răpit de țigani. Peregrinajul de la Sântă-Maria din Banat, la **Maria-Radna**, a fost și în acest an impozant. Au luat parte mai multe mii de evlavioși. În vâlmășeala cea mare, un băiat de 2 ani a dispărut de lângă mama sa. După o căutare mai îndelungată, au găsit copilul la o caravană de țigani, într-o stradă laterală. Mâna dreaptă a copilului a fost deja mutilată. Caravana întreagă a fost es-cortată la judecătoria cercuală regească din **Radna**"⁴⁵.

1894: „În 22 octombrie, au prins jandarmii, la **Ma-ria-Radna**, primejdioasa bandă a faimosului voievod țigă-nesc Sárközy, care a comis mai multe tâlhării în **Radna, Lugos și Sibiu**. Țiganii au mărturisit și au recunoscut că ei au jefuit și au ucis pe Susana Mérg, astă primăvară, când s-a dus la rugă, la **Radna**, știind ei că nenorocita purta la sine mulți bani și prețioase. Ea, adevă, a rămas, odată, îna-poia transportului ce peregrina la **Radna**, țiganii i-au arun-cat atunci un bilț de grumaz, au sugrumat-o, au jefuit-o de toate și au aruncat-o în Mureș; de atunci, ea a dispărut fără urmă. / La **Gurahont**, au furat doi feciorași și i-au

⁴⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 38, Brașov 1893, p. 3

⁴⁵ *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 38, Timișoara 1894, p. 5

chivălit pentru ca să fie potriviți de cerșit. Diregătoriile au făcut acumă cele mai extinse cercetări, ca să dea de urma acelor băieți și să pună mâna și pe cealaltă parte a bandei, care devastează, tot în această formă înfiorătoare, prin Ardeal. Se crede că, între cei prinși, sunt mulți care au comis alte multe tâlhării în comitatul Aradului, neivite până acum. Banda țigănească prinsă este în prinsorile judecătoriei cer-cuale regești din **Radna**”⁴⁶.

1902: „Tablou cultural unguresc.

Sub acest titlu, D. T. f. U. scrie, după o foaie din Arad, următoarele: „Du-minecă d. m., în trenul ce merge spre **Radna** ședea, într-un compartiment pentru nefumători, un domn, care fuma o țigară. Conducătorul, observând acesta, între **Păuliș** și **Rad-na**, făcu pe călător atent, în limba maghiară, că nu e permis a fuma. Deoarece, însă, până în momentul de față, n-a în-vățat încă toată lumea ungurește, și călătorul era din Germania, îl întrebă pe conducător ce poștește, căci el nu știe decât nemțește. / Conducătorul a răspuns prin aceea că i-a lovit călătorului țigara din gură. Revoltat de această procedare, călătorul insultat s-a jeluit la șeful gării din **Radna**. Șeful însă nu înțelegea ori nu voia să înțeleagă nemțește, și dădu ordin unui jandarm să aresteze pe călător. Acesta,

⁴⁶ *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 43, Timișoara 1894, p. 4

le-gitimându-se imediat, a arătat că luni trebuie să fie în **Cluj**, așa că jandarmul n-a putut executa ordinul. Când călătorul ocupă iarăși loc în compartiment, conductorul s-a năpustit asupra lui, i-a sfășiat hainele și l-a bătut cu pumnii în fața unui numeros public călător. / Călătorul voia să sară din vagon, însă trenul se pusese în mișcare”. / Ziarul din Timi-șoara face următoarele observațiuni: Dacă asta merge așa, mai departe, atunci Ungaria va deveni turnul nebunilor în Europa. Este semnificativ că, la căile noastre ferate, se nu-mesc așa sălbatici conductori, pentru care ar fi mai indicată cămașa de forță și casa de alienați. Caracteristic este și ace- ea că șeful de gară, într-un ținut locuit de naționalități, nu știe nemțește. Ore ce va povesti germanul în patria sa des-pre stările maghiare?”⁴⁷.

1904, Diaconovich: „**Radna** (Maria Radna), comu-nă mare în Ungaria, comitatul Arad, situată în partea dreap-tă a Mureșului, în față cu Lipova. Apare în analele vechi la **1477**. Are 500 case, cu 2.235 locuitori români greco-orto-docși, puțini maghiari și germani. Unul dintre locurile cele mai însemnate de rugă încă de la **1520**. Mănăstirea impo-zantă e posesiunea Franciscanilor. Pe vârful dealului, se află un obelisc, ce eternizează memoria vizitei

⁴⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 49, Brașov 1902, p. 2

regelui Iosif II (1768). Sediul preturii, judecătoriei cercuale și al perceptoratului. Stațiune a căii ferate, oficiu poștal; telefon. Banca românească „Mureșanul”. / **Radna, protopresbi-terat** greco-ortodox român, cu 37 parohii, care numără cam 32.000 locuitori”⁴⁸.

1908: „Învățătorii despărțământului protopopesc **Radna**, cu concursul membrilor mai tineri și sub conducerea domnului învățător Traian Givulescu din **Radna**, aranjează, duminică seara, la 27 iulie / 9 august, în onoarea și favorul Reuniunii: / Concert și petrecere de joc, cu următorul program: 1). Motto: „Imnul unirii”, de Porumbescu-Popovici. / 2). „Serenadă”, de H. Marchner. / 3). Du-et: Domnișoarele Ștef și Dolga. / 4). „Mama Angelușa”, cântonetă de V. Alecsandri, predată de dl Fridrich, învățător. / 5). „Dorul”, de Trifu Lugojan. / 6). „Marșul eco-nomilor”, de C. Porumbescu. / Începutul, la 8 ore seara”⁴⁹.

1926: „**Cu cât se plătește o palmă.** Un ungur de la **Miniș**, din județul Aradului, luându-se la ceartă cu avocatul Seghi Henric din **Radna**, i-a ars acestuia din urmă o palmă zdravănă. Dat în judecată, ungurul voinicos a

⁴⁸ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 718

⁴⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 155, Brașov 1908, p. 3

fost condamnat să plătească palma dată cu 2 mii lei /

Ortodocși, la mănăstirea catolică din Maria Radna. Maria Radna este o mănăstire vestită în valea Mu-reșului, spre Arad. În ziua de Sfânta Maria, la 15 august, zeci de mii de credincioși s-au adunat acolo, din toate ți-nuturile Ardealului, ba și din vechiul regat, din Muntenia și Moldova. S-au ținut și slujbe în limba noastră, româ-nească, pe care le-au săvârșit preoții Dr. Ioan Marienescu și Petru Herlo din **Lugoș**. Între pelerini se aflau și o mul-țime de creștini ortodocși. O doamnă de legea protestantă, văzând frumsețea slujbelor românești, a trecut la legea ro-mânească unită”⁵⁰.

1927: „Minunea de la Maria-Radna. / În ziua de Sfânta Maria-Mare, canonicul și parohul romano-catolic de la **Turnu-Severin**, Părintele Kaluza, a ținut o predică, prin care a adus la cunoștința parohienilor săi vindecarea minunată a profesoarei de muzică Fanny Slivak, de la Ins-titutul călugărițelor „Domnișoarele engleze” din Turnu-Severin. / **Iată cum s-a întâmplat această minune.** / Domnișoara Fanny Slivak s-a bolnăvit, la începutul lunii ianuarie 1927 de gripă spaniolă și boală de rărunchi. Boala ei s-a tot înrăutățit, așa că, la 25 martie, a mers la un doctor în **Orșova**, care i-a spus că boala ei nu se mai poate vin-

⁵⁰ *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 37, Blaj 1926, p. 5

deca, cu atât mai vârtos că suferă și de șira spinării, a cărei măduvă începe a se strica. / Biata domnișoară a rămas adânc întristată, dar toată nădejdea și-a pus-o în Dumnezeu și în Preacurata Sa Mamă.

În ziua de 23 aprilie, apoi, s-a dus, însoțită de două călugărițe de la Turnu-Severin, la **Maria-Radna**. Când ce-le două călugărițe îngenuncheară în biserică, pentru ca să primească sfânta Cuminecătură, Domnișoara Fanny Slivak a încercat, la o șoaptă dumnezeiască, să îngenunche și ea, și - minunea minunilor! - profesoara, care de patru luni nu și-a putut pleca genunchii, a îngenunchiat în toată regula și a plecat, apoi, singură, fără ajutor, din biserică, la mănăstire, simțindu-se pe deplin vindecată. / Întorcându-se aca-să, se supune unei vizite medicale, și Dr. Miledici constată că Domnișoara profesoară este pe deplin vindecată. / La 27 aprilie, ea sosește la Turnu-Severin, iar în 31 aprilie, pre-otul Kaluza din Turnu-Severin aduce la cunoștința credin-cioșilor săi această vindecare minunată și slujește două sfinte liturghii, drept mulțamită lui Dumnezeu. / În 2 mai, se țin misiuni sfinte la Turnu-Severin, iară Domnișoara Fanny Slivak aranjează toate pregătirile de lipsă în biserică și afară. Iar după misiuni ea se retrage în mănăstirea dom-nișoarelor engleze; pentru că a făcut vot lui Dumnezeu, că, de cumva s-ar vindeca, se

va face călugăriță. / Iată marea minune, întâmplată la **Maria-Radna**, județul Arad, în anul acesta, o minune despre adevărătatea căreia se poate con-vinge oricare cetitor al nostru”⁵¹.

1930: „După strâmta cale, în care curge Mureșul, începând de la **Deva**, deodată, la **Radna**, se deschide ori-zontul larg, plin de lumină al șesului neted ca-n palmă. Deoparte, Munții Apuseni, de alta, ultimele înălțimi ale Carpaților strâng Mureșul, de-abia îi lasă loc să curgă, cu o tivitură îngustă de ogoare în lung. Pădurea se scoboară până-n șosea, iar trenul adesea înnegrește cu fumul loco-motivei stâncile proaspăt tăiate, ca să-i facă loc. / Într-aceasta stă tocmai farmecul văii.

La **Radna**, Munții Zarandului pare că sunt retezați la capăt cu paloșul. Pe coasta lor dinspre apus, șirurile de vițe trag linii verzi regulate, cât ține marginea dealurilor, sunt vestitele vii arădene, bine stropite.

La **Lipova**, peste drum, ultimele valuri pietroase se trag încet din cale, lăsând iarăși loc deschis. Ogoarele for-mează îmbrăcămintea șesului, care nu are drept variație de-cât cumpenele lungi de la fântâni, ce par și mai lungi, pro-iectate pe cerul albastru strălucitor, încins de arșița zilei de vară. / Aici e un fund de leică, una din porțile Ardealului, prin care e greu de străbătut. /

⁵¹ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 39, Blaj 1927, p. 4

Sus, pe umăr de stânci dez-golite, acoperite cu licheni și surpate din trei părți, se mai păstrează încă zidurile aproape întregi ale **cetății Șoimu-șului**, care a aparținut, în veacul al 15-lea, Huniazilor. Din-colo de malul stâng, tot pe colț de granit, se înălța **cetatea Lipovei**, azi ștearsă de pe fața pământului. / Cele două ce-tăți străjuiau intrarea, iar în jurul lor iureș s-a dat în toate vremurile. / De aceea, **Lipova** este un nume cunoscut în desfășurarea evenimentelor istorice, petrecute la marginea stepei ce se sfârșește abia aproape de Budapesta. Bieții ro-mâni, băștinașii, au avut de înfruntat valuri grele, care i-au împrăștiat câteodată, cum spulberă vârtejul vântului paieile dintr-o căpiță. Dragostea de loc însă e mai tare decât toate viforele. S-au adunat din nou.

De la **1551**, când **Lipova cade sub turci** și până în **1716**, când geamiile devin pustii pentru totdeauna, val pes-te val s-a abătut asupra lor, fie din partea sârbilor, pe teren religios, fie din a turcilor, mai târziu a austriecilor, înainte de unguri. / Românii au rezistat tuturor încercărilor de dis-trugere. Dovadă că **Lipova** azi e pe deplin românească, în afară de puținii nemți colonizați abia în veacul al XVIII-lea. / Au rezistat, urmele trecutului s-au șters însă aproape cu totul. Doar în povestirile rămase din bătrâni, cât se mai păstrează amintirea zidurilor ce împresurau orașul, pome-nit încă

din vremea invaziunilor tătărești, din veacul al XIII-lea, sau a geamiilor ce-și înălțau încă minaretele cu semiluna-n vârful, în tot cursul veacului al XVII-lea. / Și-au păstrat românii sufletul curat, ca și credința. Frumoasa biserică din mijlocul târgului, cu turnul înalt, ce aduce amin-te de unele biserici din Viena, este restaurată pe temeliiile unei vechi biserici românești, ridicată pentru preamărirea religiei străbune, cu mult înainte de veacul al XVII-lea. / Prin lucrările cu multă îngrijire și pietate săvârșite, în vara anului trecut, s-a dezgustat, de sub aparența nouă a zidurilor, urmele bisericii vechi, după cum sub tencuiala proaspăt întărită, s-au găsit picturi frumoase, săvârșite de un Nedelcu, în veacul al 18-lea, dar și alte picturi mai vechi, pe dinăuntru și pe dinafară.

În numărul de curând apărut al promițătoarei re-viste „Analele Banatului”, redactată cu multă grijă și cu-prinzând material interesant, sunt date fotografii din ur-mele străvechii mănăstiri, dovada cuibului sănătos al ro-mânilor din acel istoric orașel, astăzi în plină viață econo-mică. Simți cum, pe fiecare zi, pulsul vieții românești se întărește. Ici, o bancă, dincolo o librărie, alături o dughea-nă, firmele românești se întetesc, deși casele mari, de la capătul apusean al orașului, îți spun că privilegiații până ieri n-au fost ei. / Uliți largi, relativ bine

pavate, prin multe locuri umbrite pe delături cu arbori sănătoși îți arată spațiul liber în care orașul se întinde. Nu e strâmt decât în susul apei; între râu și stâncile de granit abia încape un șirag de case, sărăcuțe, ale bietului român necăjit; mai în jos, în apropiere de biserică, sunt însă și frumoase case, cu curți largi. Piața mai aduce aminte că pe aici îndelungă vreme au stăpânit turcii. Unele dughene, cu acoperișul tras pe ferestre, pare că sunt acele de pe lângă vechiul palat dom-nesc din Iași, rămase cu vechea lor arhitectură orientală. / Mai în jos de biserică, în spațiul mai deschis, se țin zid casele nemților, în mare minoritate față de români. / Două poduri de fier, cu arcuri zvelte, sunt azvârlite peste Mureșul scăpat în voie. Peste unul trece trenul. Prin celălalt se face legătura cu **Radna**, orașel care e mai înghesuit în jurul monumentalei biserici catolice, înălțată pe coastă de deal. Se vede de departe albul clădirii, cu cele două turnuri mari, în față, proiectându-se pe verdea păduricii de la spate. / Scări înalte, duc la portalul principal, umbrite de bătrâni platani cu coaja alburie, sub frunzarul căroră stau înșirate barăci pline cu icoane, amulete și tot ce e în legătură cu practica religioasă. / La Sf. Maria, aice vine lume de pe lume, în procesiune, căci mănăstirea e vestită prin icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului, dăruită de un sârb. Pare-se că

această mănăstire s-a rădăcat mai mult ca o abatere a românilor de la mănăstirea lor din **Lipova**, care tot la hramul Sf. Marii dădeau năvală de pretutindeni. Restaurată, îmbrăcată în haina nouă, atât de deosebită de aceea cu care erau deprinși, n-au mai recunoscut-o. Nemai-găsind-o, au trecut Mureșul. Au fost furați sufletește, iar o bună parte din impunătoarea clădire barocă a **Radnei**, s-a rădăcat pe banii românilor (I, în *Analele Banatului*, No. 1).

Toate mijloacele le întrebuițau nemții și ungurii, doar vor lovi și doborî centrele românești, scop pentru care erau în înțelegere. Nu le-a mers însă deplin.

Băile Lipova. Mi se vorbea mereu de ele, ori de câte ori treceam pe la **Arad** ori **Timișoara**; n-a fost chip să le vizitez decât la sfârșitul verii trecute. Cam obosit de drumurile lungi, făcute în condițiuni nu întotdeauna confortabile, vreme mai bine de o lună, îmi pusesem în gând o odihnă deplină, măcar de câteva zile. Încheiasem excursiunile la **Timișoara** și aveam de ales între **Buziaș** și **Li-pova**. Taina necunoscutului mă îndreaptă spre a doua. Nu mi-a părut rău. Ceea ce am căutat am găsit pe deplin. Rar mi-a fost dat, numai la unele mănăstiri, să simt ce e liniștea întremătoare, într-un cadru domol, larg, dar nu lipsit de variații. / Era o zi de început de toamnă, când soarele se uită mai galeș spre noi, ca și când

i-ar părea și lui rău că-i silit să slăbească puterea cuptorului său încins. Raze blânde în-văluie pământul; între umbra prelungă, lăsată mai de tim-puriu, și lumina ce bate în coastă, chiar mușuroiul de câr-tiță, se stabilește un contrast izbitor. Boabele ca de măr-gean ale fructelor de măceș fac podoaba haturilor dintre vii, înlocuind florile tot mai rare, unde și unde câte o corolă. Totul te învăluie în atmosfera odihnei ce urmează trudei de peste vară, chiar a pământului. / În drumul ce-l facem cu trăsura, din gara **Radna**, dominată de un vechi castel cucuiat pe colț de munte și oglindit în apa lată a Mureșului, o seară de toamnă își arăta pe deplin farmecu-i ademenitor. / Credeam că vizitiul a prins de veste că nu-s din partea locului, și mă duce cine știe unde, mai ales că era cam vorbăreț și s-a oprit în cale de vreo două ori, cât am străbătut **Lipova**, ca să mai ia curaj. Am ajuns în mij-locul ogoarelor.

Cetatea de la **Solimoș**, după ce se mai iți de vreo câteva ori la cotituri de drum, se ascunse cu totul. Dispăru și clădirea albă, impozantă a bisericii din Radna, cu icoană făcătoare de minuni. / Din târgușorul **Lipova** nu se mai zăreau decât puține case și vile din viile de pe coastă. Pe urmă rămaserăm între cer și pământ. / Cerul senin începea a păli, iar pământul cu puțini arbori a se cerni. Legănat în droșca spațioasă, parcă eram într-o barcă pe valuri. Liniș-tea era aceeași, în tot

cuprinsul zării, cu dealuri scunde și cu profilul întunecat al Munților Apuseni, rămași în urmă. / Deodată, în fața mea, după o alee de plopî răzleți, se ridică din valea largă și netedă un enorm coltuc întunecat, excrescența unui pâlț de pădure deasă, formată din stejari ră-muroși. Era ca o insulă în locul pe care pluteam. / „Sunt Băile”, îmi spune birjarul. / De clădiri, nici urmă; nici un turn nu anunță localitatea care începe să fie cunoscută. / E o cetate de verdeață, în care intri pe un pod, și șanțul de apă nu lipsește. Taina pădurii te cuprinde, când o străbați prin aleile bine întreținute. Din marginea rariștei de pădure răsare o clădire nouă, curată. E hotelul, acum aproape gol. O odăiță ca de mănăstire, văruiță, te primește surâzător de cum ai deschis ușa. Încăperea e plină cu miros de rășină, rădicat din mobilierul de brad proaspăt geluit. / Am mulțumit întâmplării care mi-a dat ce am dorit: taina pă-durii, murmur de izvor, o odaie curată și, pe deasupra, feeria lunii pline, care se ridicase între timp, aducând și mai mult umbra în pâlcul pădurii de stejar din fața ferestrei. / Explorarea începu a doua zi, când bruma arginta pajișea din alee. Un colț de recreație minunat. Îmi aducea aminte de o mică stație de odihnă, „Thalkirchen”, din ostroavele răsfirate în apropiere de Munchen. Aceeași grădiniță îngri-jită, cu straturi de salvii îmbujorate, cu alee

prunduite și curate, cu boschete tănuite de arborasi, alătura de cărările tăiate sub bolta deasă a stejarelor bătrâni.

În afara hotelului, de curând clădit, în fund, în bă-taia soarelui și adierea aerului curat din vâlcea, se ridică un alt hotel, mai încăpător, mai boieresc, cu sală de lectură și bibliotecă. / Între pădure și grădină, un cochet pavilion, cu terasă acoperită, e restaurantul unde afli tot ce-ți trebuie, fără să mai duci dorul orașului. Pe lângă recreația de la Thalkirchen, însă aici găsești și o apă tămăduitoare, ce vine din tănuitele cămări ale pământului, de pe lângă vreo șu-viță ascunsă de lavă. Instalațiuni modeste, dar îndeajunse și curate, o folosesc la băi întremătoare, iar dintr-o cișmea, din fața administrației, ori din pădure, apa țâșnește cu pu-tere, aducând din drumul ei lung, radio-activitatea ce dă tărie, pe lângă substanțele minerale ce ajută la lecuire. / Atât. Cum ai ieșit din pădure, dai în ogoare; cum te-ai rătăcit îndărătul hotelului, hoinărești pe costișă luminată de deal cu tufe de ciritei, mlădițele ieșite din cioturile pădurii tăiate. E miros de spațiu larg, de brazdă proaspăt răscolită ori de pâine de curând secerată. / Satele sunt mai departe, spre intrarea văilor, în dealurile joase. Cel mult sunetul tălăngilor de oi întrerupe liniștea ori, spre seară, stridentul glas al buhelor din pădure, / Apele fac minuni. De

natură carbo-feruginoase, cu mult gaz carbonic, au început să facă concurență celor de la **Buziaș**. Radioactivitatea puternică, după studiile unui tânăr specialist de la Cluj, le dă o valoare terapeutică deosebită. / Pentru cei suferinzi de inimă, loca-litatea prezintă avantajul deosebit al liniștii, al preum-blărilor domoale și al apelor eficace. Se mai leagă ceva deosebit de băile **Lipova**. Sunt administrate de o bancă românească din **Lipova**, modestă, dar pășind sigur spre dezvoltare”⁵².

1930: „Asociația corurilor și fanfarelor din ju-dețul Arad a aranjat, duminică, în 25 iunie, un concurs de coruri, la care au luat parte 15 coruri din județ. / Această asociație nou înființată, prin sacrificiile și munca intensă a profesorilor Atanasie și Ioan Lipovan, s-a apucat efectiv și intens de lucru, pentru a-și justifica existența. Având în fruntea ei astfel de oameni, sperăm că va bate recordul. E un început îmbucurător pentru binele obștesc. Un punct al hărții românești, unde se simte necesitatea culturii națio-nale și unde este imperios cerută această propagandă este și **Aradul**. Duminică, am avut ocazia fericită de a trăi clipe cu adevărat românești, ascultând frumoasele cântece națio-nale, executate de corurile scumpilor noștri țărani, menți-nătorii

⁵² Simionescu, I., *Popasuri prin țară*, București 1930, pp, 47-54

cântecelor tradiționale, care, duminică, au trezit conștiința națională a multora, infectați de „modernismul occidental”, de specie galițiană. Muzica și poezia, calitățile cu care a fost înzestrat românul din naștere, sunt calități rare, cu care prea puține popoare se pot lăuda. / Față de această frumoasă inițiativă, care are de scop menținerea și încurajarea cântecelor naționale, care – durere! – în pătura de sus sunt înlocuite cu caraghioasele melodii africane, nu putem decât să exprimăm aprecierea și admirația noastră. Totodată, în numele opiniei publice a acestui județ, aducem cele mai recunoscătoare mulțumiri inițiatorilor acestei fru-moase realizări, adevărați români, care s-au făcut demni de această sfântă calitate, neîntinați de patima politicianis-mului distrugător și subminator al vieții noastre de stat. Iată un progres al neamului întreg!

Corurile participante au fost următoarele: Co-rul „Deșteptarea” din **Săvârșin**, care a făcut o foarte fru-moasă impresie, dirijorul I. Păcurariu conducând cu multă exactitate. Corul din **Troaș, Micălaca, Nădab, Mureșel, Vârșand, Radna, Covăsint** etc. / În urma debutării fie-cărui cor, s-au acordat premii, în modul următor: / **Premiul prim** a fost cucerit de Corul „Deșteptarea” din **Săvârșin**. / **Premiul II**, corul din **Radna**, de sub conducerea țăranului I. Tripon, iar **Premiul III**, corul din

Micălaca, condus tot de un țăran. Toate aceste coruri s-au afirmat prin buna executare a pieselor muzicale. Remarcăm frumosul progres al tânărului cor din **Troaş**, de sub conducerea preotului Po-pescu. Acest cor, deşi de curând înfiinţat, a dat dovada unui cor bine instruit, prin înţonările precise şi exacte, atrăgând simpatia întregului public. Tot astfel, şi corul din **Vârşand**. / Sperăm că această tânără asociaţie, mândria judeţului nostru, va căuta să învingă toate greutăţile. Această con-vingere ne-o asigură şi întăresc adevăraţii români, profesorii neobosiţi şi realizatorii unui succes românesc, domnii profesori Atanasie şi Ioan Lipovan. / Cu credinţă în atot-puternicul Părinte, urăm, încă odată, succes şi realizarea dorinţelor asociaţiei, spre mândria noastră naţională! / Vivat, crescat, floreat! / Horia Vărădeanu”⁵³.

1932: „Minunea de la mănăstirea Radna. / La Radna este o mănăstire a călugărilor franciscani, la care, în fiecare an, pe la Sântă Măria-mare, se adună credincioşi mulţi, din toate părţile ţării, şi se roagă, cerând ajutorul Preacuratei Fecioare Maria. / În anul acesta, a mers şi o femeie, cu fetiţa ei, de 11 ani, dintr-un sat al judeţului Hunedoara. Fetiţa era mută din naştere şi mult au umblat pă-rinţii pe la doctori, să-şi poată

⁵³ *Svastica Banatului*, Anul IV, nr. 23-24, Timişoara 1930, p. 3

vindeca copila. Dar în zadar. Pe urmă, s-au hotărât să meargă la **Radna** și să se roage Preacuratei Fecioare, să le vindece copila. Și rugăciunea lor a fost ascultată, căci, pe când credincioșii, între care era și mama cu copila, urcau calea crucii, rugându-se, copila, care până atunci n-a putut rosti nici un cuvânt, dintr-odată a strigat: „Mamă! Maria!”, și apoi a început să vorbească. / Cereți, totdeauna, cu încredere ajutorul Preacuratei Fecioare Maria și Ea vă va ajuta, de bună seamă”⁵⁴.

1940: „Domnul prim-ministru și ministru de război ad-interim, generalul de corp de armată adjutant C. Sănătescu, a dat următorul ordin de zi: / „Școala de subofițeri de rezervă infanterie **Radna**, comandată de locotenent-co-lonel Petrescu Alexandru, s-a acoperit de glorie, cu ocazia luptelor dintre 14 și 20 septembrie 1944, în regiunea Păuliș-Gheroc-Cuin. / Datorită rezistenței îndârjite a elevilor și conducerii pricepute, s-a reușit, timp de o săptămână, să se sfarme puternicele atacuri inamice, sprijinite de care de luptă, care căutau să pătrundă pe valea Mureșului, spre ini-ma Ardealului. / Alături de elevii Școlii de subofițeri, s-au bătut, cu aceiași bravură, batalionul I/R 96 I și divizionul 61 artilerie grea. / Pentru exemplul strălucit de bravură și spirit de sacrificiu, de care au dat dovadă, elevii Școlii de subofițeri în rezervă infanterie **Radna** și

⁵⁴ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 35, Blaj 1932, p. 3

unitățile de întărire, se citează prin ordin de zi pe Armată. / În fața eroilor căzuți ne închinăm cu adâncă reculegere”⁵⁵.

RAGLA

(săs. Ruerldref, germ. Ragelsdorf,
Radelsdorf, magh. Rágla, Ráglya, comuna
Dumitra, județul Bistrița-Năsăud)

1878: „În toamna aceasta, noi, românii din cercul **Lapusiului**, am pierdut trei bărbați bravi și distinși. Pe mult onoratul domn vice-protopop D. Varna, pe stimatul domn Iuliu Pop, vice-notar comitatens, și acuma pe prea iubitul nostru Basiliu Iuga, notar cercual în **Suciu de Sus**. Acesta fu

⁵⁵ *Universul*, Anul 61, nr. 313, București 1944, p. 1

ajuns, marți, în seara zilei de Intrarea în biserică, în 3 decembrie, cam pe la 6 ore, de arma unui nemernic omorător, care l-a răpit din mijlocul familiei sale iubite, intrând la dânsul, cum se zice, și împușcându-l. Astfel, B. Iuga își fini viața, în etate abia de 41 de ani. Cauza din care s-a întâmplat omorul nu s-a aflat încă, ci o mulțime de sucieni sunt și astăzi arestați. Sperăm însă că asasinul va fi în curând descoperit. Osemintele decedatului au fost adu-se, din **Suciu de sus**, în **Lapusiu**. Mortul, însoțit de o mulțime de trăsură, sosi în **Lapusiu** joi, în 5 decembrie, dimineața și a fost întâmpinat de o mulțime mare de oa-meni, în frunte cu preotul din **Lapusiulu unguresc**, Euge-niu Sabo, apoi, între sunetul clopotelor, a fost petrecut până la locul unde fu prohodit. La 12 ore, avu loc înmormân-tarea, cu o ceremonie demnă de acest bărbat, asistând 7 preoți, sub conducerea veteranului preot din **Rohia**, mult onoratul Ioan Marton, iar corul vocal fiind condus de cu-noscutul învățător local A. Latisiu (Latiș). / Basiliu Iuga a fost născut în comuna **Ragla**, din fostul district al Năsăudului, a cercetat școlile normale din **Năsăud**, în etate de 18 ani s-a făcut vigil financiar, pe care carieră ajunsese res-picient, și, după un serviciu de 18 ani, a fost pensionat. În 1873, depunând examenul de notar, a fost ales în **Suciu de sus** notar cercual și, ca atare, în timp de 5 ani ai serviciului său, a regulat mai

multe străzi comunale, a organizat „porțiunea canonică și școlară” din **Suciu de sus**, unde, în est an, prin conlucrarea sa s-a zidit o biserică frumoasă de piatră, care e mai gata, precum și alte două biserici, în **Suciu de jos** și una pompoasă în **Groși**; iar în **Suciu de jos** se face o școală frumoasă, tot la îndemnul vrednicului de amintire Basiliu Iuga. Memoria lui va trăi întotdeauna între noi! Îl deplânge tânăra sa consoartă, Maria născută Gente, cu fii rămași orfani, părinții, frații, rudeniile, toți amicii și cunoscuții. Mulțimea nemărginită de oameni, care l-au petrecut la mormânt este un viu testimoniu despre stima și iubirea de care s-a bucurat decedatul la toată populațiunea din jur, fără osebite de naționalitate”⁵⁶.

1899: „Ioan Mărginean, cunoscut poporului din jurului Bistriței sub numele de **căpitanul din Ragla**. / Nu este om căruia să nu-i fie cunoscut acest nume de toți iubit, și cum să nu cunoască pe acel și mare binefăcător filantrop, care a trăit și trăiește nu pentru sine, ci pentru poporul în mijlocul căruia se află și a căruia viață e încununată de atâtea fapte mărețe, încât puțini dintre muritori vor mai fi care, relativ puterilor lor materiale și spiritual³, să ne poată arăta atâtea fapte vrednice de laudă, săvârșite de ei, câte ne poate arăta căpitanul Ioan

⁵⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 99, Brașov 1878, p. 3

Mărginean. / Biserica și șola au fost, totdeauna, punctul său de mănecare la tot ce a voit a întreprinde și a face; iată ce cetim în foia „Preotul român”, la pagina 393, din anul 1888, despre acest bărbat:

„Ioan Mărginean, din comuna **Ragla**, căpitan ce-zaro-regesc la Regimentul 50 de linie, decorat cu „Medalia pentru război” și „Crucea pentru serviciu”, acuma pensi-onat, cu locuința în **Ragla**. Ca soldat în activitate la regi-ment, a fost decorarea aceluia, iar acasă, în locul natal, pot să zic cu cuvintele evanghelistului: „Fost-a om trimis de la Dumnezeu, numele lui era Ioan, care nu numai că a stărui, cu tot zelul, sfătuind pentru ridicarea școlii și a bisericii din acesta comună și din jur, ci a umblat în toate afacerile pen-tru edificarea bisericii, făcând diverse călătorii la Bistrița, Năsăud și la munți, cheltuind, tot din banii proprii, având de a se lupta cu deosebitele greutateți, care zădărniceau edifi-carea bisericii, făcând față aici la multele neplăceri cauzate din partea acelora, care nu voiau să înțeleagă, amintesc nu-mai multele suplice și rugări pe la organele publice și până la ministeriu, până ce s-au conces toate ca planul de edi-ficare să se poată pune în lucrare, a făcut toate computurile și a ținut în evidență toate câte numai se pot cugeta la o astfel de lucrare. În primăvara anului 1887, fiind gata edificiul și aproape și lucrul de lemn la frontariu, deși

era morbos, în luna mai, a întreprins o călătorie lungă, până în Moldova, la mănăstiri, unde se află unii **călugări din Ragla**, care încă mai dinainte au fost promis că vor pictori gratis frontariul. Reîntornând acasă, i-a prevăzut cu toate celea de lipsă, adică vipt și cvartir, în timp de 8 săptămâni, adică pe tot timpul cât au stat aici la lucru. / Dar nu a făcut dânsul fapte vrednice de amintit numai pentru comuna **Ragla**, ci peste tot unde numai a putut ajunge, cu sfatul și cu puterile lui materiale și spirituale.

Comuna Ragla poate să fie făloasă numai pentru că acolo s-a născut căpitanul Mărginean, dar El nu-i numai al răglenilor, ci al nostru, al tuturor celor ce îl cunoaștem și știm aprecia faptele lui. / Nu numai pentru **biserica și școala din Ragla** a știut dânsul să se însuflețească, nu numai pentru cultura tinerilor din **Ragla** și trimiterea lor pe la școli înalte, nu numai pentru bunăstarea și progresul po-porului din **Ragla**, ci pentru întreg jurul acesta, căpitanul Mărginean a fost și este și astăzi un adevărat bărbat, căruia bunăstarea și progresul neamului românesc totdeauna îi zace la inimă. / Abia cred să fi săvârșit românii din ținutul Bistriței ceva faptă de interes național, la care dânsul să nu fi luat parte activă. / La înființarea institutelor „Bistri-țiana”, „Șoimușana”, comerciantul și altele căpitanul Mărginean a lucrat cu mare zel. / Nu avem pretențiunea

de a face biografia acestui bărbat, ci am arătat numai pe scurt unele schițe din viața și activitatea dânsului, – sperăm însă că dl Dr. N. Șimon, secretar la fonduri, în Năsăud, care încă e un **fiu al Raglei** și, pe cât suntem informați, are culesse multe date despre viața și activitatea căpitanului Ioan Măr-ginean, la timpul său ne va surprinde cu o biografie, scrisă în adevăratul înțeles al cuvântului și vrednică de acest bărbat bine meritat”⁵⁷.

1900: „Inteligența română din **Ragla**, comitatul Bistrita-Năsăud, va aranja, duminică, la 12 august stil nou 1900, în Pavilion, o petrecere de vară, împreună cu un Concert, care se va executa de „Corul plugarilor români din Șoimuș”, sub conducerea dirigintelui său, dl Basiliu Baciuc; precum și mai multe producțiuni declamatorice-teatrale, cu care se vor produce mai mulți Domni și Domnișoare. / Prețul intrării: de persoană, 2 corone, în familie, 1 coroană 20 fleri. Suprasolvirile mărinimoase se primesc, cu mulțămită, și se vor chita pe cale ziaristică. Venitul curat este destinat pentru **edificarea școlii confesionale** din loc, precum și pentru parțiala achitare a cheltuielilor de edificare a Pavilionului. / Pentru comitetul aranjator: Teodor Șimon, președinte; / Teodor Adace, vicepreședinte; / Ioan Păcu-raru, secretar; / Dr. Nestor, casar; / Teodor Roman, contro-lor.

⁵⁷ *Revista Ilustrată*, Anul II, nr. 1, Șoimuș 1899, p. 12

/ În pauză, se vor juca „Bătuta”, „Călușerul” și „Ro-mânul”. Prea stimații participanți sunt avizați la pro-viziunea proprie. De băuturi bune și cu prețuri moderate se va îngriji comitetul”⁵⁸.

1900: „Adunarea generală a înființării reuniunii „Caritatea” (din Șoimuș) nu s-a putut ține, cu această oca-ziune, fiind timpul prea înaintat și de aceea s-a amânat pe ziua de 29 octombrie 1900. / **Banchetul.** Lu ora unu p. m., întreg publicul era adunat în grădina din mijlocul satului, unde poporul din **Șoimuș** s-a îngrijit de a încărca mesele cu de-ale mâncării, poftind pe toți oșpeții la un prânz fru-gal. După datina ce se practică la astfel ocaziuni, precum în tot locul, așa și aici, a venit rândul toastelor. Începutul l-a făcut protopopul Silași, care a toastat pentru Episcopul Ioan Szabo, ca cap al diecezei în care se află comuna ce ne-a întrunit la această festivitate. Preotul Ioan Bârsan, din **Ruscior**, vorbește despre progresul dezvoltat la poporul greco-catolic din tractul protopopese al Bistriței, în gene-ral, și în special la poporul din **Șoimuș**, atribuind acest avânt energiei protopopulai Silaș, ca șef al tractului, și preotului Ioan Baci, ca bun conducător al poporului din **Șoimuș**. Michai Baci, preotul din **Sas-Feleac**, închină în sănătatea poporului din Șoimuș și Ioan Baci, parohul lo-cal, în sănătatea

⁵⁸ *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 7, Șoimuș 1900, p. 71

oaspeților. / **Concertul.** Corul plugarilor a delectat publicul cu mai multe piese forte frumos executate în cuartet, ce a fost răsplătit, din partea numerosului public. cu nenumărate aplauze. Dirigentul corului, dl Basiliu Ba-ciu, și cu această ocaziune a dat probă eclatantă despre energia și tactica cum știe dânsul să dirige tânărul **cor al plugarilor din Șoimuș.** / **Jocul și Călușerii.** Jocul s-a început cu o frumoasă *somesană*, după care au urmat diverse dansuri populare și de salon. Când petrecerea era mai animată, se aud glasuri, prin public: „Vin călușerii! Vin călușerii!”, publicul le face loc, muzica întonează *jocul călușerilor* și bravii tineri din comuna vecină, **Ragla**, costumat frumos ca călușeri, în frunte cu falnicul lor vătav, se avântă-n joc și joacă cu atâta procesiune jocurile noastre istorice, „Călușeriul” și „Bătuta”, încât a stors admirațiunea întreg publicului de față, care îi aplaudă frenetic. / Inteligența din jur a fost bine reprezentată la aceasta petrecere, așa am văzut prin public pe doamnele Iuliana Silași din **Bistrița**, Aurelia Soponescu din **Budatelnic**, Aurelia Juga (Iuga) din **Arcalia**, doamna Nechita din **Sebeșul-superior**, doamna Thimariu din **Berla**, Anica Bojor din **Ardan**, și domnișoarele Lucreția Mathe din **Chiraleș**, Elena Posmu-șan din **Ragla**, Aurelia Bojor din **Ardan**; Lucreția Suia din **Nețu**, Carolina Rus din **Budacul-român**;

Erina Marginean din **Budacul-român**; Emilia Păcurariu din **Ragla**, Veronica Popoviciu din **Buduș**, Leontina Duca din **Dumitrița**, Elena Todoran din **Feleacul-săsesc**; Lucreția, Mariuța și Aurelia Baciuc din **Șoimuș**, Rafila Roman din **Ragla**; apoi domnii Alesandru Silasi, protopop din **Bistrița**, Ioan Marginean, căpitan de regiment, pensionar în **Ragla**, Michai Baciuc, preot în **Feleacul-săsesc**, Ene Juga, preot în **Arca-lia**, Teodor Oltean, preot în **Ardan**, Ioan Bârsan, preot în **Ruscior**, Vasiliu Nechiti, preot în **Sebeșul-superior**, Ioan Thimar preot în **Berla**, Larion Cujesdean, preot în **Buda-cul-român**, Elie Posmupan, preot în **Ragla**, Nichita Suia, preot în **Neț**, Ștefan Todoran din **Feleac**, Georgiu Ungurean, tipograf din **Șoimuș**, Andrei Bugnar, ofițer în rezervă și practicant de poștă în **Karczag**, Teodor Adace, învățător la școala fundațională din **Monor**, Ioan Timiș, învățător în **Neț**, Georgiu Todoran, învățător la școala fundațională, din **Monor**; Ioan Rus, supravigil silvic în **Budacul-român**, Ștefan Petroșan, supravigil silvic în **Lunca-Vinului**, Ioan Baciuc, student din **Șoimuș**, Emil Radu, student din **Bistrița**, și alții, ale căror nume ne sunt necunoscute”⁵⁹.

1902: „Societatea română inteligentă din Bistrița și-a răscumpărat felicitările de

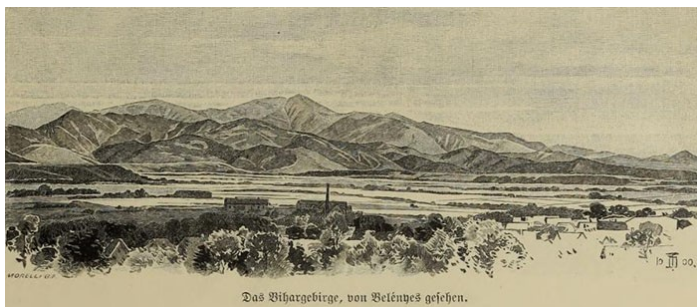
⁵⁹ *Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 14-15, Șoimuș 1900, p. 134

sărbători și anul nou, în scopul „Pomului de Crăciun” pentru școlarii români săraci din Bistrița. La acesta s-a alăturat și **venerabilul căpitan pensionat din Ragla, dl Ioan Mărgineanu**, dăruind, drept răscumpărare de gratulări, la „Pomul de Crăciun”, 5 coroane și la a IV-a bibliotecă poporală, ce se va înființa, încă 5 coroane”⁶⁰.

1924: „Cununa Preacuratei din Ragla. / Reuni-unea „Cununa Preacuratei Vergure Maria” a femeilor din comuna **Ragla**, întrunită în adunare generală, ia la cunoș-tință fapta foarte inimoasă a ficei credincioșilor fruntași Vasile și Maria Adace din aceasta comună, cu numele Ra-fila, măritată Bucilă, și arată cea mai adâncă recunoștință și cele mai mari mulțumite pentru însemnata sumă de 27.500 lei, ce cu atâta dragoste și-a luat osteneala a colecta pentru susnumita reuniune, punându-se domnia sa în frun-tea listei, cu suma de 5.000 lei, iar mama soacră a domniei sale, Nastasia Bucilă, cu 2.000 lei. / Reuniunea nu poate să nu mărturisească cum că, prin acest dar, în adevăr princiar, i s-au pus temeiuri tari, în privința materială. / Reuniunea roagă pe Preacurata Fecioară să îi răsplătească înmiit pen-tru toate ostenelile și jertfele aduse pe altarul pietății de această nobilă, harnică și pricepută fică a bisericii noastre adevărate. /

⁶⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 277, Brașov 1902, p. 3

Ragla, 1 iunie 1924. / Elisabeta Mureșian, născută Pioraș, prezidentă”⁶¹.

RĂHĂU

vezi **SEBEȘ**, județul Alba.

RAMACHA

vezi **RUPEA**, județul Brașov.

RAMNA

(Rauna, Rawna, județul Caraș Severin)

⁶¹ *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 27, Blaj 1924, p. 2

1369: Benedict, fiul lui Pavel, fiul lui Heym, fost ban al Bulgariei, fratele lui Nicolae și cu Ștefan, fiul lui Petru împart „în trei părți drepte și deopotrivă moșiile noastre numite **Remetea** (Remete, Remetie, azi **Remetea Păgănici**, județul Caraș-Severin) și **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, județul Caraș-Severin), precum și cele ce țin de ele, drept aceea mai întâi și întâi am făcut tragere la sorti pentru morile noastre. Astfel, dom-nului Benedict i-a căzut, la sorti, moara din **Calina** (Go-lonia, județul Caraș-Severin). Magistrului Ștefan i-au căzut, la sorti, moara din **Lybur** (dispărut, lângă Ersig, județul Caraș-Severin) și cea de lângă curtea sa. Magistrului Nicolae i-au ieșit, la sorti, moara din satul **Brebul** (villa Nicolai filii Prebyl, azi **Brebu**, județul Caraș-Severin) și cea din satul lui **Moyan** (dispărut, județul Caraș-Severin). De asemenea, lui Benedict i-a căzut, la sorti, satul Calina. Magistrului Nicolae, satul **Ramna** (Rauna, Rawna, județul Caraș Severin). Magistrului Ștefan, satul lui **Braty** (dispărut, județul Caraș-Severin) și satul lui Salomon, precum și satul lui Scascyn. Magistrului Nicolae, satul lui Scezlow, lângă Ramna. Domnului Benedict, satul... lângă Calina. Magistrului Nicolae, satul **Radeest** (dispărut, județul Caraș-Severin) și satul lui **Dobroyan** (dispărut, județul Caraș-Severin)... satul Brebul. Lui

Ștefan, satul... al fiului lui Kesas și satul Lybur. Domnului Benedict, cele două sate ale lui **Nicothea** (dispărut, județul Caraș-Severin). Ma-gistrului Ștefan, satul lui Scizea. Magistrului Nicolae, satul lui **Dubrul** (dispărut, județul Caraș-Severin). Domnului Benedict, satul lui **Gurea** (dispărut, județul Caraș-Seve-rin). Magistrului Ștefan, curtea din Remetea, drept curtea sa. Magistrului Nicolae... un loc de moară lângă satul Brebul. De asemenea, un loc de moară domnului Benedict, lângă satul lui Gurea. Magistrului Ștefan, un loc de moară, în sus de târg, anume locul morii numite a lui **Scezlow** (dispărut, lângă Romna, județul Caraș-Severin)... De ase-menea, în **Ersig**, o uliță a târgului, lângă **Pogăniș** (Pa-ganch, județul Caraș-Severin), de la curtea lui Benedict olarul, și împreună cu această curte a lui, până la... a căzut la sorți în partea lui Benedict. Magistrului Nicolae i-a căzut la sorți locul care începe de la curtea sa, până la curtea numitului olar Benedict. A doua parte a uliței târgului, de la curtea lui Nicolae zis Paragar și, împreună cu aceasta, curtea sa a căzut la sorti domnului Benedict până la curtea sa, dimpreună cu alte gospodării, iar celelalte gospodării, începând din sus de curtea lui Ywocy, până la curtea ma-gistrului Nicolae, au căzut la sorți magistrului Nicolae. Magistrului Ștefan, satul lui **Buda** (dispărut, județul Caraș-Severin) și satul lui Nicolae și

satul Brebul. De asemenea, **Suppa** (dispărut, județul Caraș-Severin), cu cnezatele sale, magistrului Nicolae și tot așa i-au mai ieșit la sorti satul lui Luca și satul lui Petru de **Izgar** (dispărut, județul Caraș-Severin), precum și două sate ale lui Dobrotă, lângă Po-găniș, și satul lui **Druguzlo** (dispărut, județul Caraș-Severin). Magistrului Ștefan, satul lui Bracoy din Izgar. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Mihail din Izgar și satul lui Cylan precum și satul lui Dobrotă... Domnului Benedict din Izgar, satul lui Bogdan, fiul lui Bascha. De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Mihail. De asemenea, magistrului Nicolae, satul lui Bratoca, din Izgar, sat care acum e pustiu, și satul lui Mihail, precum și satul nu-mit **Cyruslowfalwa** (dispărut, județul Caraș-Severin). De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Martin. Domnului Benedict, satul lui Fărcaș. Magistrului Ștefan, satul lui Nicolae, fiul lui Garazda. Domnului Benedict... Finta, cu satul ei. Magistrului Nicolae, satul lui **Drusa** (dispărut, județul Caraș-Severin) și satul lui **Dragotă** (dispărut, județul Caraș-Severin), precum și satul lui Neagul. De asemenea, pe râul Pogăniș, domnului i-au ieșit la sorti două mori, care sunt așezate una în satul lui Dobrotă, iar cealaltă în satul lui Luca. De asemenea, am hotărât să ne folosim

împreună de o moară a noastră, din satul lui Mihail”⁶².

1389, iunie 25: „Din **Semlacu Mare**, vicecomitele și juzii de Caraș atestă faptul că mai mulți cai ai nobililor de **Remetea** au fost luați de castelanii de **Carașova**”⁶³.

1894: „**Alegerea de notar în Ramna**. În 21 noiembrie stil nou, s-a ținut, în comuna **Ramna**, de mult dorită alegere de notar cercual; cu care ocaziune, dintre 7 recurenți, între care erau și români, a fost ales, cu totalitatea voturilor, Szögyéni Béla. / Multe intrigi, multe căi costise s-au umblat, până când a succedut bunei noastre stăpâniri de a mai vedea, în această comună, în cele naționale, vacant postul de notar. Nu mă mir mult atât de reprezentanții co-munei **Ramna** și **Bărbos**, care erau încălțați în opinci, dară mă mir mult de acei reprezentanți care purtau reverende, îmbumbate de sus, până jos, și pe jumătate îmbumbate, ba chiar și cu brâu roșu împodobite, cum au putut uita că ar trebui să fie în fruntea poporului? Cum a putut uita că poporul și acum, ca totdeauna, s-a răzimat pe înțelepciunea și caracterul acestor stâlpi, care, prin vitregimea

⁶² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, DOC. 370, pp 570, 571

⁶³ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, 4. 142

timpurilor celor mai critice, au fost cârma și speranța bietului popor? Nu pot să le mai zic nimic mai mult decât: Puneți-vă, domnilor, mâna pe inimă, rupeți-o din pieptul vostru, ca să nu mai bată mai mult, că nu mai bate românește! / Șic. Ber-zovianul”⁶⁴.

1895: „Savantul profesor Weigand a plecat, în 9 octombrie nou, pe picioare, din **Bocșa montană**, însoțit de domnii Diaconovich și Jivoinovici, la circa 7 ore și jumătate a. m., peste codru, la **Bărbos**, și, acolo ajungând, și-a făcut studiile până la 12,45 ore, apoi a plecat, cu o trăsură, trimisă din **Ramna**, însoțit de învățătorul **Rămnii** Romul Ancușa, iar la „Grind” a fost întâmpinat mai cu o caleașcă și încă alte 3 trăsură, precum și de vro 35 persoane, mai vârtos din popor, care, deși puțini la număr, erau însuflețiți. / Aici l-a salutat dl preot Popescu, cu o cuvântare românească, iar dl comerciant Babeț, nemtește. Dl. Weigand răspunsese în limbile în care a fost salutat, apoi, trecând în caleașca (care, fiind drumul rău prin unele locuri, n-a putut să-l aducă din **Bărbos**), și, între urări de „Să trăiască!”. merse în comună, unde îl salută prea frumos veteranul și vrednicul preot Ioan Velcelean, în a cărui ospitală casă au luat oaspeții prânzul, care a suprins și îndestulat pe oaspeți peste toată așteptarea. / Dl Velcelean

⁶⁴ *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 47, Timișoara 1894, p. 4

l-a salutat românește. / A făcut o impresiune prea plăcută că doamna Weigand a sosit, însoțită de doamna și dl protopop Popovici din **Bocșa montană**, deodată cu dl Weigand, din **Bărbos**.

La sosire în comună, însuflețirea și-a ajuns culmea, poporul nu voia să se despartă de dânsul. După prânz, poporul din nou l-a împresurat. / La, 4 ore d. a., a început studiul, scriindu-și balada „Novăceștilor”, dictându-i-o bătrânul om isteț (necărturar) Iosif Pârvu (Vocși), care l-a frapat pe dl Weigand; tot așa și vrednicul econom Ioan Barna, cu agera-i minte, i-a plăcut dlui Weigand. A scris până a obo-sit. A cercat numele familiare, în matricula parohială. / La vreo 6 ore p. m., cu două calești, au plecat oaspeții la **Bocșa-montană**, aclamați de cei prezenți. Dl Weigand, cu finele lui maniere, în o clipită atrage poporul și-l însuflețește până la culme. Trăiască doamna și domnul Wei-gand!”⁶⁵.

1905: „Despărțământul **Bocșei-montane** al Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeșului își ține adunarea generală a anului societății curent, împreună cu serbarea jubileului de 25 ani al învățătorului Romul Ancușa din **Ramna**, la care adunare sunt poftiți toți membrii despărțământului, duminică, la

⁶⁵ *Dreptatea*, Anul II, nr. 217, Timișoara 1895, p. 3

15/28 mai 1905, în **școala primară română din Ramna**, la orele 8, dimineața”⁶⁶.

RAPH

(lângă Marghita, județul Bihor)

1352, aprilie 11, Buda: Sesizat de Ioan, fiul lui Pe-tru de **Cehăluț** (Chahul, Chohul, județul Satu Mare), „că el vrea, potrivit legii, să intre în posesia moșiei sale numită **Raph** (lângă Marghita, județul Bihor), aflătoare în comitatul Solnoc, Ludovic, regele Ungariei, solicită capitulului bisericii din Oradea să trimită un om care să cerceteze, împreună cu „omul nostru, Ladislau, fiul lui Guth de **Dioșod** (județul Sălaj), sau Ioan, fiul aceluiași, ori Dominic cel Mare de **Bocșa** (**Boza**, județul Sălaj), sau, în lipsa acestora, Simion,

⁶⁶ *Drapelul*, Anul V, nr. 52, Lugoj 1905, p. 2

tot de Bocșa”, și să „hotărânicească după adevăratele și vechile ei semne de hotar”⁶⁷.

1352, mai 1, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie lui Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, că, pri-mind scrisoarea regelui Ludovic, a dus „la îndeplinire în-tocmai a pomenitelor porunci, împreună cu Ioan, fiul lui Guth, omul regelui” și „chibzuitul bărbat Toma, preot în strana bisericii noastre... / Aceștia, întorcându-se, ne-au spus că în sâmbăta de după sărbătoarea fericitului mucenic Gheorghe de curând trecută (28 aprilie) au mers la pome-nita moșie **Raph** (lângă Marghita, județul Bihor) și, che-mând în chip legiuit pe toți vecinii și megieșii acelei moșii, au hotărânicit moșia Raph potrivit adevăratelor și vechilor ei semne de hotar... și au statornicit-o acelui magistru Ioan, fiul lui Petru de **Cehăluț** (județul Satu Mare)... însă semne noi de hotar, lângă cele vechi, n-au mai ridicat, de-oarece Petru, fiul lui Mihail, slujbașul nobilului din satul **Marghita** (județul Bihor) a spus că nu îndrăznește să în-găduie ridicarea de noi semne de hotar, dinspre moșia Mar-ghita, fără știrea stăpânului său”⁶⁸.

⁶⁷ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 110, pp. 117, 118

⁶⁸ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 116, pp. 123, 124

Lunca Cernii

RAPOLTU MARE

(Rapolt, Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, județul Hunedoara)

„**Rapoltu Mare** apare în documente la mijlocul secolului al XIV-lea, odată cu primele mențiuni ale familiei nobiliare locale: Magistrul Iacob, fiul lui Toma de Rapolț, a zălogit, în anul 1357, moșia Tămășasa cu 123 de mărci, o sumă considerabilă, care sugerează un potențial financiar ridicat al acestuia. Fiii lui, Iacob, Nicolae și Matia, sunt înregistrați și ei în actele de cancelarie din a doua jumătate a secolului, în contexte asemănătoare, de zălogiri ale unor moșii din comitatul Hunedoara. Posesiunea **Rapolth** este constant consemnată și în secolul următor, însă **primul in-diciu al unui lăcaș de cult apare abia în 1497**, când este menționat preotul N. (Nicolae?) din **Rapolț**. Abia la începutul secolului următor este documentată și biserica. Foarte important este actul din anul 1528, care îl amintește pe Ioan Tharnok de **Rapolț**, preot al bisericii cu hramul „Sfântul Iacob”, din **târgul Rapolț**, același Ioan apărând ca preot și în alte documente din perioada 1530-1535.

Preotul Ioan Tharnok făcea parte din familia de Măcicaș, cu origini în Banat. Dintre membrii acesteia, importanți pentru zona noastră sunt frații Petru Tharnok (tatăl preotului menționat) și Ioan. Cei doi au ajuns în posesia mai multor moșii din comitatul Hunedoara, printre care și **Rapolț**, în anul 1478, după moartea, fără urmași pe linie masculină, a lui George de Rapolț. Transferul

pose-siunilor a fost realizat prin intermediul Elenei, fiica răpo-satului George de Rapolt, soția lui Petru Tharnok. Faptul că cei doi frați au deținut moșiile hunedorene în indiviziune a dus, la începutul secolului al XVI-lea, la dispute între urmași (pe de-o parte, Gaspar de **Măcicaș**, fiul lui Ioan, și, pe de altă parte, Ioan Tharnok, fiul, Ecaterina, fiica, și Elena, văduva lui Petru Tharnok, căsătorită, după moartea acestuia, cu Barnaba Belay).

Dintre actele emise la începutul secolului al XVI-lea, cel care se presupune a fi datat în 1513 amintește **bi-serica din Rapolt** ca parte a bunurilor patrimoniale împărțite între urmașii celor doi frați, pe lângă cimitir, curia și castelul cu două turnuri de piatră. Documentul face distincție între biserica aflată lângă curtea nobiliară și o capelă din piatră, închinată Sfintei Fecioare, poziționată pe dealurile cu vii din apropiere. După anul 1520, odată cu decesul Elenei și al lui Barnaba Belay, limitele pose-siunilor celor două ramuri hunedorene ale familiei din **Măcicaș** au devenit tot mai evidente: cea din **Rapoltu Mare** revine urmașilor lui Petru Tharnok, iar cea din **Băcăinți** (în prezent, jud. Alba), urmașilor fratelui său, Ioan. În aceeași perioadă, așezarea a evoluat spre statutul de *oppidum*, un salt important, determinat probabil atât de faptul că **Rapolt** a devenit reședință a unei puternice familii nobiliare, cât și de numărul în creștere al

locuitorilor?. În secolele XVI-XVII, **Rapoltu Mare** apare, în continuare, în documente, de cele mai multe ori ca obiect de litigiu între descendenții familiei de Măcicaș (Macskasi). / Cea mai importantă mărturie materială, de la începutul secolului al XVI-lea, este clopotul cel mare, păstrat în turnul de pe latura de sud a bisericii, considerat cel mai târziu produs al atelierului urmașilor lui Martin Glockengiesser din Sibiu. Clopotul a beneficiat de toată măiestria acestui atelier: imagini în re-lief cu Apostolul Iacob și Fecioara Maria, iar pe umăr o inscripție cu litere *antiqua*, unde apare anul 1523; la finalul textului sunt cruci și două mici rozete, care încadrează un motiv în formă de capăt de centură, decorat cu harpii! În afara acestuia, la ora actuală, în turn se mai păstrează un clopot mai mic, realizat în anul 1931, în turnătoria lui Oszkar Klein din Cugir! Rapoartele vizitelor canonice din anii 1791 și 1796 amintesc de existența a trei clopote: cel mare, din anul 1523; unul mijlociu, pe care nu era nici o literă sau vreun semn, și al treilea clopot, cel mai mic, care era decorat cu câteva semne geometrice grupate pe verticală”⁶⁹.

⁶⁹ Codrea, Ionuț-Cosmin; Bodó, Cristina, *Biserica reformată din Rapoltu Mare*, în *Academia Română, Studii și cercetări de istorie veche și Arheologie*, Tom. 73-74, București 2022-2023, pp. 60-62

1357, mai 5, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Iacob, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, ju-dețul Hunedoara), că o moșie, numită **Tămășasa** (Thamas-pathaka, județul Hunedoara), aflătoare în comitatul Hunedoara, ce i-a fost dată ca zălog de Nicolae zis Malach și Grigore, fratele acestuia, s-ar afla în mâinile sale și că ar vrea, după lege, să intre pe acea moșie ca în dreptul său... / De aceea, trimiteți spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia, omul nostru, magistrul Gyrk, fiul lui Andrei de **Folt** (Folth, județul Hunedoara), sau Petew, fiul lui Tiburțiu de **Băcia** (Bachy, județul Hunedoara), ori, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Gyurk de **Chimindia** (Ke-mend, județul Hunedoara), să meargă la moșia Tămășasa și, adunând pe toți vecinii și megieșii acesteia, să-l pună pe magistrul Iacob în stăpânirea ei”⁷⁰.

1360, august 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfățișându-se „Blasiu, fiul lui Petru de **Hărău** (Harow, Hary, județul Hunedoara), sluga magistrului Nicolae zis Malach, nobil de **Uroi** (Arjan, în-clus în **Simeria**, județul Hunedoara), în numele stăpânului său, iar pe

⁷⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 124, pp. 121, 122

de altă parte Andrei, nobil de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, județul Hunedoara), în numele său și al magistrului Iacob, fiul lui Toma, tot de acolo, vărul său după tată, zisul Blasiu a mărturisit că Nicolae, stăpânul său, a primit 123 de mărci după socoteala de la **Orăștie** (Warasio, județul Hunedoara), de la magistrul Iacob, fiul lui Toma, și de la Nicolae, fiul lui Andrei, pentru moșia **Tămășasa** (Thamaspathaka, județul Hunedoara), aflătoare ca zălog în stăpânirea lor”⁷¹.

1362, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Rapoltu Mare**, județul Hunedoara) că Bakoch și Ioan, fiii lui Toma de Turek (în Slovacia), a încercat să alipească o bucată din pământul său, care ține de moșia sa Rapolt, din partea moșiei **Kuespotak** (dispărut, lângă Rapoltu Mare și Bobâlna, județul Hunedoara), la zisa moșie Kuespotak... și din **Bobâlna** (Babolna, județul Hunedoara), prin culegerea roadelor acelei moșii. Drept aceea, trimiteți spre mărturie omul vostru, înaintea căruia Mihail, fiul lui Iacob de **Chimindia** (Kemend, Kemind, județul Hunedoara) sau Dumitru, fiul lui Barnaba de **Hărău** (Harow, Horou, județul Hunedoara), sau Dumitru, fiul

⁷¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 506, pp. 527, 528

lui Nicolae de **Banpotoc** (Banpotaka, județul Hunedoara), omul nostru... să-i oprească pe Bakoch și Ioan și pe iobagii acestora de la culegerea roadelor și foloaselor acelei bucăți de pământ”⁷².

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în adunarea obștească de la Turda, venind „Alexandru, fiul lui Andrei de **Ilia** (Illya, județul Hunedoara), și pe de altă parte Nicolae, fiul lui Andrei de **Brănișca** (Baranchka, județul Hunedoara), în numele său și al fratelui său Ștefan, au mărturisit că s-au înțeles... cu privire la niște hotare aflătoare în pricină, dintre moșia Ilia a lui Alexandru și moșia Brănișca a lui Nicolae și Ștefan, fiii lui Andrei... De aceea, cerem să trimiteți oamenii voștri și, fiind de față părțile, oamenii noștri, Matia de **Hărău** (Harow, Horou, județul Hunedoara) sau Mihail de **Uroi** (Aran, Aryan, ainclus în **Simeria**, județul Hunedoara) sau Ioan fiul lui Samurakus sau Nicolae, fiul lui Toma de **Rapolt** (Rapolth, azi **Ra-poltu Mare**, județul Hunedoara), din partea acelor Nicolae și Ștefan de Brănișca, și Petew, fiul lui Tiburțiu sau Ștefa,. Fiul lui Baas, sau Ioan, fiul lui Blasiu de **Sântămăria** (Bo-dughazunfalua,

⁷² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 117, pp. 90, 91

județul Hunedoara), din partea lui Alexandru... să hotărască drepturile”⁷³.

1364, decembrie 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei raportează regelui Ludovic despre misiunea trimișilor „la moșia **Almaș** (Almas, azi **Almașu Mare**, județul Hunedoara) și alte sate aflătoare lângă locul numit Valea Almașului Mic, în partea de răsărit, dar când au vrut să-i pună în stăpânire pe magiștrii Alexiu și Irineu în stăpânirea lor, fratele Laurențiu, împuternicit al bisericii din **Bulci** (Balch, azi **Bulciu**, județul Arad), s-a împotrivit acestei puneri în stăpânire, apoi... la moșiile **Rapolt** (Rapolt, azi **Rapoltu Mare**, județul Hunedoara) și **Wnizzy** (dispărut, lângă Rapolt, județul Ucraina), Iacob, fiul lui To-ma de Rapolt s-a împotrivit la punerea în stăpânirea acelor moșii, și, în aceeași zi, mergând la moșia **Bobâlna** (Ba-bolna, județul Hunedoara), Andrei, fiul lui Bulchu, împuternicitul lui Bachoch, fiul lui Toma de **Thurek** (dispărut, lângă Geoagiu de Jos, județul Hunedoara), s-a împotrivit, de asemenea, punerii în stăpânire”⁷⁴.

⁷³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 199, pp. 180-182

⁷⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 362, pp. 381, 382

1759: „Organele administrative ale județului au arestat, în preajma Crăciunului 1759, pe Sofronie și l-au depus în temnița din **Bobâlna**, de unde voiau să-l ducă la Alba Iulia, pentru mai mare siguranță. Poporul s-a revoltat extraordinar și a căutat să-l elibereze cât mai repede din în-chisoare și planul s-a executat sub conducerea protopopului Ioan din **Săliște**, care sosise la **Geoagiul de Jos**. Un raport oficial, ne descrie astfel eliberarea lui Sofronie: / „În 12 februarie 1760, a sosit la **Geoagiu** protopopul din **Să-liștea Sibiului**, cu încă un tovarăș. Pentru a doua zi, el adu-nă, în taină, vreo 5-600 oameni din Zarand, din părțile Abrudului, din scaunul Orăștiei, din părțile Geoagiului și Chimindiei hunedorene. Fruntașii ținură, acolo, un scurt sfat, cum să elibereze pe călugărul Sofronie, care era închis în **Bobâlna**, din ordinul guvernului, cam de vreo 8 săptămâni. Ei stabiliră următorul plan: Către seară să atace temnița și să scoată din ea pe călugărul Sofronie. Împărțiți în cete, porniră apoi în grabă din **Geoagiu**. Cea dintâi ceată intră, în mare tăcere, în **Bobâlna**. A doua, sub conducerea protopopului din **Săliște**, s-a ascuns după vii, în afară de sat, iar a treia ceată a rămas mai înapoi, la distanță mai ma-re. Înainte de toate, au prins și au trântit la pământ pe haiducii care erau paznici, apoi, rupând cu securile lăcatul de la ușile temniței, l-au scos

pe Sofronie, l-au așezat pe un cal alb, legat cum era în fiare, și au pornit la drum cu el. În zadar a mai încercat straja-meșterul temniței să-i oprească și să-l dea jos de pe cal pe prizonierul evadat. Țăranii, întâ-râtați, îl trântiră la pământ și pe el, lovindu-l cu topoarele în piept și în cap. Apoi, ajungând pe câmp, s-au oprit, ca să se întâlnească cu grupul așezat după vii. În răstimpul aces-ta, i-au luat lui Sofronie fiarele de pe picioare și au plecat la **Rapolt**, unde, a doua zi, dimineața, intrând în biserica de pe care au rupt peceteile, după serviciul divin, protopopul s-a întors la **Săliște**; călugărul a rămas acolo sau l-au dus românii și pe el în altă parte, nu s-a putut descoperi”⁷⁵.

1896: „Voinicosul solgăbirău al **Geoagiului**, cel cu luarea de țidule din mâna alegătorilor de la **Rapolt**, a pe-depsit, în zilele acestea, pe femeia Gafița lui Fitiș Teodor, cu 15 florin amendă, pentru că, într-o seară, a adunat la sine mai multe vecine, femei și fete, la **șezătoare**, la glume și furcă”⁷⁶.

1899: „Alegerea membrilor în congregațiunea co-mitatensă, săvârșită în **Rapoltul-mare**, la 4 ianuarie, s-a petrecut astfel: / Lista candidaților a fost stabilită la **Deva**, în conțelegere cu vice-comitele, în

⁷⁵ Metes, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, pp. XXXIX-XL

⁷⁶ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 4, Orăștie 1896, p. 15

persoanele: Marton Gyula, Misinszky Vilmos, Györffy Dénes, Pipos Vazul, Véres József, Rettegi Gyáarfás, Török Györgi. / De față era protopretorul Misinszky, cu notarii săi, președinte substituit era preotul reformat din **Rapolt**... / Un român a zis: „Ba-rem să se lase afară și Pipos Vazul, căci, fiind bătrân, și așa nu-și exercitează dreptul și însuși a zis că nu voiește să fie ales în congregațiunea comitatensă”. I s-a răspuns că toc-mai pentru aceea e pus în candidație, fiindcă nu se folosește de dreptul său, prin urmare nu strică nimic... / Din inteligența română au fost doi preoți și doi învățători. Aceștia, văzând cum merge treaba, s-au depărtat acasă, fără a vota”⁷⁷.

1904, Diaconovich: „**Rapolt** (magh. Nagy-Rápolt), comună rurală în Transilvania, comitatul Hunedoara, cu 1.144 locuitori, din care 933 români și 202 maghiari”⁷⁸.

1908: „Budapesta, 22 februarie. În ședința de azi a dietei va vorbi, contra proiectului revizuirii, deputatul Dr. A. Vlad. / La sfârșitul ședinței, va răspunde ministrul jus-tiției la interpelațiunea deputatului Dr. Vlad în chestiunea abuzurilor comise la alegerea congregațională de la **Ra-polt**”⁷⁹.

⁷⁷ *Revista Orăștiei*, Anul V, nr. 1, Orăștie 1899, pp. 2, 3

⁷⁸ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 728

⁷⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 32, Brașov 1908, p. 3

1908: „Abuzurile administrative din Rapoltul-mare. Răspuns la o interpelație. / La sfârșitul ședinței de sâmbătă, ministrul de justiție Gүнther a răspuns inter-pelației dlui deputat Dr. A. Vlad, făcută în chestia abuzurilor administrative, comise la alegerea membrilor con-gregaționali în **Rapoltul-mare**. Ministrul a spus că plânge-rea nu ține de cercul lui de competență... / că au fost aleși și doi români... În ce privește escortarea celor doi tineri români, ministrul spune că pretorul nu a dat o astfel de po-runcă... Cei doi tineri români au agitat, de aceea au fost escortați de jandarmi”⁸⁰.

1936: „Fruntașul partidului nostru național-țărănesc din plasa Geoagiu, dl Urs Todor din comuna **Rapoltul-ma-re**, ne scrie o scrisoare, pe care o reproducem mai jos în întregime, spre a vedea opinia publică și cei în drept cum este tratat poporul de jos, căci în unele locuri oamenii sunt tratați mai rău ca câinii sau ca robii. / Domniei sale, Dlui Dr. Alexandru Herlea, președintele Partidului Național Țărănesc din plasa Geoagiu și director al foi „Solia”:

„Subsemnatul Urs Toader, din comuna **Rapoltul-mare**, vă aduc la cunoștință următoarele întâmplări triste, ce am petrecut cu dl agent de urmărire de la percepția din **Simeria Mare**, județul Hunedoara și cu

⁸⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 33, Brașov 1908, p. 2

jandarmii din co-muna noastră. / În ziua de 28 februarie 1936, pe la orele 16, după masă, au venit agentul Ceonca Aurel, însoțit de agentul Nedelcu Petru, casarul comunei **Rapolt**, Filimon Simion și însoțiți de sergentul Dănescu Pavel, cu un frun-taș, subprimarul Magda Avram și guarzii comunali. Eu, lucrând la piatră, în curtea mea, să îmi fac o fântână, agenții vin la mine și zic „bani să te faci”; eu, în timpul acesta, mă bag în casă și, cum am împrumutat, de la un vecin al meu, 100 de lei, le dau; tot în acest timp, mă forțează să le mai dau 100 lei, total 200 lei și îmi spun că mai am de plătit 18 lei; atuncea agentul Nedelcu Petru spune că îmi ridică hai-nele din casă, deschide lada și scoate 2 pieptare și o îm-brăcămintă a nevestei. Eu l-am rugat: „Domnule agent, la-să-mi hainele și fă-mi sechestrul pentru suma de 18 lei, și spune-mi că în cât timp să-ți plătesc această mică sumă!”. Atuncea răspunde: „Ți le duc, nu ți le las!”, înjurându-mă de Dumnezeu, că eu sunt naționalistul cel mare. Agentul îmi ia hainele, să plece, eu mă opun și nu las hainele, să le ridice, atunci agentul Nedelcu m-a prins de gât și în cealaltă mână ținea revolverul, și-mi promite că mă pușcă. Eu, atunci, de frică, m-am smucit, ca să mă scap, și dl sergent a sărit în apărarea agentului, luând arma, să dea la mine în piept; eu, atunci, retrăgându-mă afară, văzând că încarcă arma în casă, am

ieșit afară, în curte, și m-or somat că mă împușcă. / Eu, înspăimântat de frică că mă pușcă, am luat coasa, de apărere, și, după ce nu a mai ținut arma îndreptată spre mine, iară am pus-o la loc, de unde am luat-o și am intrat în casă. Intrând în casă, a tras ușa după mine, iară jandarmul sergent, aruncându-se după mine, mi-o spart ușa cu baioneta și a intrat după mine. / În acest timp, apare șeful postului, Muntean Gheorghe, și, cercetând cazul în-tâmplat, mă întreabă ce mi s-a întâmplat, iară șeful postului îi spune agentului să lucreze după lege, să facă sechestru și, dacă în timp de 15 zile, nu va plăti suma arătată, să pot ridica obiectele sechestrate, și au ieșit din curtea mea afară, căci s-au convins că eu, fiind om cu stare și cu cinste în comună, să nu facă batjocură din familia și hainele mele, pe care au voit să le ridice și să le ducă la percepție, în magaziile lor, ca să le mănce șobolanii, atunci când le-am dat 200 lei și mai aveam o restanță numai de 18 lei.

Ca o continuare a celor întâmplate, vă aduc la cu-noștința dumneavoastră următoarele: în ziua de 8 martie 1936, a venit la domiciliul meu, pe la orele 9, jandarmul sergent Dăncesc Pavel, de la postul din **Rapolt** și mă chea-mă la post. Eu îi răspund: „Vin la post, numai să mergem pe la primar, să meargă la post, ca să asiste la procesul-verbal”, iară sergentul răspunde că

primarul este la post, eu i-am spus că, prima dată, mergem la el și, dacă nu-i acasă, mergem la post, iar când am ajuns în fața primăriei, a în-cărcat arma, în dosul meu, și mă somează, și mă înjură, să merg la post. Eu văd pe primarul, la o distanță de 30 metri față de noi, își adăpa vitele. Am mers acolo, rugându-l ca să vină la post, cu mine, pentru a asista la procesul verbal. Primarul mi-a promis că vine, numai să ducă vitele în grajd. Iară când să plecăm la post, a sosit femeia primarului și spune că l-a rugat dl notar să poftească la primărie. Pri-marul îi răspunde că mă duc, iar în fața primăriei a intrat, spunând să pășim mai încet, iar la o distanță d: 35 m a aruncat cu picioarele în dosul meu și m-a atins în picioare, spunându-mi să merg mai iute. Eu, așteptând ca să vină primarul, atunci aruncându-mi câteva bucnituri și trântindu-mă de partea locuitorului Meștereaga Iuon și locui-torul ieșind afară, cu întreaga familie a sa, atunci se ȝipă la mine, la gât, eu m-am retras de la el din mâni, atunci aruncându-se din nou, cu arma, la mine în piept și cu picioarele la testicule, adică partea bărbătească, eu din nou m-am re-tras înapoi, iar el, punând baioneta pe armă, m-a străpuns pe trei locuri cu ea. În zgomotul nostru a ieșit toată strada, strigând oamenii să nu mă omoare, iară el, trăgând închiză-torul armei, a intrat cartușul în detunătură să tragă; în acest timp, ieșind dl notar, însoțit de

dl primar, și spunând să nu mai dea în mine, am continuat drumul, împreună cu pri-marul, spre postul de jandarmi, spre a mi se încheia acte. După încheierea procesului-verbal, m-am reîntors acasă, iar în timpul nopții, de durere și spaimă, nu am mai putut vorbi, în acest timp trimitând o femeie la moașa comunală, fiind mai multe persoane în casă, mi-a făcut frecții și abia după 5 ore am putut vorbi iară. / În acest timp, am trimis și după medic, la **Simeria**, care mi-a eliberat un certificat că sunt tăiat de un corp ascuțit, adică de baioneta jandarmului, rugându-vă să o publicați și să o aduceți la cunoștința Țării și a celor în drept. / Urs Todor”⁸¹.

1940: „Femeia Toldea Floarea, din comuna **Alma-șul Mare**, județul Alba, aflându-se la munca agricolă la locuitorul Joja Toșnadi din comuna **Rapolt**, județul Hune-doara, a furat de la acesta suma de 500 lei, dispărând apoi. Hoața fiind prinsă, a fost înaintată parchetului”⁸².

⁸¹ *Solia*, Anul XIII, nr. 12, Orăștie 1936, p. 2

⁸² *Universul*, Anul 57, nr. 204, București 1940, p. 10

In Apuseni-Gebirge
In the Apuseni Mountains

In Montii Apuseni
Dans les Monts Apuseni

RAȘCA

(comitatul Satmar, districtul Avariului,
județul Satu Mare)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Bozse** de Sepintia (Săpân-ța), din comitatul Marmației, în comuna Rașca, 10 familii.

Erdós de Uglya, din comitatul Marmației, în co-muna Rașca, 2 familii.

Pap de Danilova, din comitatul Marmației, în co-muna Rașca, 3 familii”⁸³.

RĂȘINARI

(județul Sibiu)

⁸³ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892, p. 19

1741: „Documentele noastre numesc pe Constantin din **Rășinari** (comitatul Sibiului), care se leapădă de Uni-re, cu trei ani înainte de mișcarea lui Visarion, la 1741, și pe Stan din **Beclean** (comitatul Făgărașului), care face ace-lași lucru mult mai târziu, în 1787. Acesta din urmă e, desigur, un caz izolat de trecere la ortodoxie, de felul căruia se mai petrec chiar și azi în Ardeal, necum înainte vreme, când organizațiile celor două biserici românești de acolo erau mai puțin consolidate. Cel dintâi însă poate să se fi făcut sub influența stăruirii în legea veche a comuni-tății bisericești a companiștilor greci din Sibiu”⁸⁴.

1786: „Împăratul Iosif II declară comuna **Rășinari**, la anul 1786, de „liberă regească”... Biserica cu hramul Cuvioasa Paraschiva s-a zidit între anii 1725-1758, zugrăvirea fiind terminată abia la anul 1795. / Biserica din sat, cu hramul Cuvioasa Paraschiva, deși spațioasă, totuși nu putea cuprinde marele număr de credincioși ai comunei, căci, după o însemnare a preoților și bătrânilor, făcută spre sfârșitul veacului XVIII, ni se arată că „Familii suntem noi, dăjdearii Rășinăreni, care dăm dajde împăratului 1002”. / Această biserică, situată în „sat”, în piață, pe albia „Râului Caselor”, era la o distanță bunișoară de populația care

⁸⁴ *Biserica Ortodoxă Română*, Anul XXXIX, nr. 7, București 1915, p. 761

lo-cuia pe „Râul Ștezii”. Între aceste râuri se ridică dealul nu-mit „Copăcele”. O mare parte din oameni nu cercetau bise-rica din sat; unii, pentru că nu încăpeau, iar alții pentru de-părtarea locului, așa se plânge un preot din acele vremi, în însemnările ce ne-au rămas. / Ca mulțumită lui Dumnezeu, pentru cele doua biruinți, câștigate cu mari jertfe, și fiindcă biserica veche era neîncăpătoare, creștinii evlavioși se sfătuiesc în vederea zidirii unei alte biserici în **Rășinari**”⁸⁵.

1800: „Biserica cu hramul „Sf. Treime”, biserica „cea nouă”, „cea mare!”, biserica din „Câmp”, din „Copă-cele”, s-a urzit la anul 1800 și a fost terminată la 1814. A fost concepută în proporții prea mari pentru oamenii și îm-prejurările de atunci. Istoricul acestei biserici cuprinde unele momente caracteristice, unice, păstrate în însem-nările părintelui Vasile Papp de la „Șteaza”, fost dascăl nor-malicesc, diacon și preot. Unele din aceste episoade și mo-mente sunt de interes local, altele de interes general biseri-cesc, după cum vom vedea în cele ce urmează. / Tradiția ne-a păstrat, în legătură cu zidirea acestei biserici, urmă-toarele știri:

⁸⁵ Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime” din Rășinari*, în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942, pp. 159, 160

Biserica cu hramul „Sf. Treime” au început s-o zi-dească, până la ferestre, doi creștini: Bungărzan și Cojoca-riu. Acesta din urmă dăduse o parte din terenul necesar pentru zidire. Ctitorul principal, Ioan Bungărzan, proiectase zidirea bisericii în „Ștează”, în apropierea râului cu același nume. Se susține că ar fi visat că, terminând bise-rica, a venit o apă mare, râul „Ștezii”, și a dus biserica. Ast-fel au hotărât s-o zidească în „Dealul lui Cojocariu”. Ajun-gând cu zidirea până la ferestre, omului de bine, care era destul de bogat, i s-au terminat banii și astfel s-au întrerupt lucrările, 3 ani de zile. Ctitorul Bungărzan s-ar fi dus la împărat, să ceară ajutor. Un alt rășinărean, Stan Lungu, s-a dus la „Tablă”, de asemenea pentru ajutor bănesc. Nici unul, nici altul nu s-au dus după bani, ci autoritățile străine de neam au oprit lucrările, pe lângă faptul că ctitorul nu mai avea din ce să jertfească, deoarece li s-au părut prea mari proporțiile bisericii ce se zidea. Lucrarea a mai fost întreruptă, spre sfârșitul ei, și din cauza foametei ce bântuia în acea vreme. / Biserica, în forma și dimensiunile ei mari, a fost urzită de marele ctitor și evlaviosul creștin Ioan Bungărzan, om plin de râvnă pentru podoaba casei Dom-nului, împodobit cu toate harurile spre folosința mântuirii creștinești, care, văzând că foarte s-a înmulțit norodul în **Rășinari**, încât nu încăpea în biserica cea veche, n-a

pre-getat a-și jertfi toată agoniseala și a face drumul la Viena, înaintând cerere la 29 ianuarie 1800, spre a obține autori-zația necesară pentru ridicarea unui **al doilea lăcaș de rugăciune în Rășinari**, spre slava Atotputernicului Dum-nezeu, de unde, prin hotărârea împăratului, a căpătat slo-bozenie spre zidirea unei sfinte biserici în „Ștează”, loc ce ulterior a fost abandonat, după cum am arătat. / Rășinărenii cunoșteau calea spre Viena. Pe timpul lui Iosif II, au făcut-o nu o dată, pentru redobândirea drepturilor străbune, prin rezoluția împărătească de la 1786, Pe urmele vrednicilor înaintași și fruntași, a pornit, la 1800, și Ioan Bungărzan, ctitorul bisericii, cu cererea de autorizație pentru clădire. Dar spuneau bătrânii: Până la Viena mergeai ușor, dară de la poarta împăratului, până în casă, era greu... /

Părintele Vasile, singurul cronicar al vremii, ne-a păstrat astfel urzirea acestei biserici: / În zilele Măriei Sale Preaînălțatului și Preaputernicului împăratului râmlenesc și pururea podobnic Apostolicesc Francisc al doilea. Fiind Arhiepiscop și Mitropolit Țării Ardealului Slaveno-sâr-besc și rumânesc Preasfinția Sa Kiriu Kir Ștefan Strati-mirovici; și vicarăș la C. Consistoriumului de legea gre-cească neunită Sfinția Sa Kir Ioan Popovici de Hondol; ia-ră director Școalelor normalicești din Ardeal, Sfinția Sa Kir Rudolpus Tempian de Korono; iară protopop

Cinsti-tuluui Scaun al Sibiului, Sfinția Sa Kir Sava Popovici de **Rășinari** și **preoții satului Rășinari**: protopop Coman Bârsan, popa Ioane Măț, popa Iacob Isdrail, popa Ioan Popovici, popa Sava Popovici și popa Isaie Isdrail, însă jude satului Coman Șerb, Sândie Maniu Giurca și vornic Man Bârsan, împreună cu 40 de bătrâni, jurați și judecătorii sa-tului însă gociman, adecă purtătoriu de grije la sfânta bise-rică cea mare, dumnealui Bucur Codreașul, iară dascăl nor-malicesc și cântăreți sfintei biserici, cât și notariuș satului sau îndreptătoriu, dumnealui Ioan Popovici de Egerseg, Cinstitul Scaun al Murășului.

Aflatu-s-a un om în **Rășinari**, lăcuietoriu lângă râu „Ștezii”, cu numele Ioan Bungărzanu, plin cu râvnă dum-nezeiască, împodobit cu toate harurile spre folosința mân-tuirii sufletelor creștinești, care, văzând că foarte norodul în **Rășinari** s-au înmulțit și a încăpea în biserica cea mare cu nelesnire era, n-au cruțat mai întâi osteneala tinerețelor, vrând a mai ridica și altă casă de rugăciune, spre slava Atotputernicului Dumnezeu. Ci au pus toată puterea sa ca un cerb la picior și au alergat (zic) cel fără aripi, ca unul ce ar fi având aripi strălucitoare în chipul aurului curând încă și până la preaînalta Curte a Austriei, în Viena”⁸⁶.

⁸⁶ Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime” din Rășinari*, în *Revista Teologică*, Anul

1801: „Înălțatul împărat s-a milostivit a îngădui și a slobozi ca jeluitorii să-și mai poate face o biserică în satul lor, care să fie filială și subț biserica lor cea mare din **Rășinari**, însă fără a se mai înmulți numărul celor 6 preoți, care se află în **Rășinari**, acuma așezați în funcție, adecă în slujbă, pentru care altă preoție canonicască sau locuri noi de la sat nu se pot da, ci acești preoți, pe rând, fieștecare într-o săptămână, să facă slujba cea dumnezeiască și la biserica aceea ce se va zidi, de aici, înainte, cu bani de ace-ia care vor da oamenii de voie bună, fără de a asupri pe contribuenți sau pe lada satului, sau orice bani de obște. Care milostivă hotărâre deodată și la crăiescul Gubernium se trimite spre cunoștință. / Din cantălăria consiliului Țării Ardealului, de la Curte, în Beciu, la 15 mai 1801. / ss. Iosif von Doja, / crăiesc săcritar de curte Ardealului”⁸⁷.

1830: „La terminarea bisericii, altarul era de zid, până la anul 1830, când s-a cerut părerea unui inginer din Sibiu, A. Adam, spre a fi înlăturat, deoarece serviciul dumnezeiesc, care se îndeplinește, din partea preoților, înapoia acelu zid, în celelalte părți ale bisericii puțin se poate auzi. Ingerul

XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942, pp. 160-162

⁸⁷ Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime” din Rășinari*, în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942, p. 163

opinează, la cererea juraților, că zidul de la altar se poate înlătura, „căci a fost adăugat între pereții sanc-tuarului, numai după terminarea totală a zidirii bisericii”. / În același an se încheie contract cu Petru Ștefan, „săpător”, să facă din al său o tâmplă, sculptura cât și pictura, cu 2.900 florini austrieci. Atât sculptura, cât și pictura sunt ar-tistic lucrate. Tradiția ne-a păstrat știrea că această tâmplă s-a lucrat în casa „popii Dan”. / Pe icoanele împărătești citim: „S-au zugrăvit în Râmnic, prin Dimitrie Dimitriu, zugrav, în 16 ianuarie 1834”. Pe tâmplă: „Aceste, împre-ună cu crucea, soarele și luna, sunt plătite de zugrăvit de dumnealui Coman, fiul lui Dumitru Isdrail, judele, spre vecinica lor pomenire / 1833. / **Rășinari**”. / La anul 1824, s-a suit catreta bisericii, așezată de Ioan Zugrav din **Po-placa**. Mai târziu, s-a înfrumusețat cu un foișor pentru tine-rimea școlară; cu un scaun săpat din lemn și poleit, pentru Episcopul locului; cu stranele cântăreților și cele de jur-împrejur; cu 2 policandre, unul cinstit de Mitropolitul Șa-guna, al doilea de Nicolae Adam, bătrânul, precum și o Evanghelie cu catifea roșie, ferecată cu argint”⁸⁸.

1880, mai 29: „La Duminica Tomii, s-a făcut ale-gere de capelan pe lângă parohia

⁸⁸ Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime” din Rășinari*, în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942, pp. 167, 168

din Aciliu... La postul acela au fost doi concurenți, ambii **născuți în Aciliu**, I. Metiu, fost **învățător-director la școala din Rășinari**, bărbat inteligent, moral și tare diligent, și al doilea concurent a fost I. Popoviciu, feciorul parohului actual... Tatăl său mai omeneste pe oameni cu băutură, iar la alegerea de capelan vezi numai că I. Popovici întrunește o mare majoritate de voturi”⁸⁹.

1883: „Joi, în 24 februarie, s-au întâmplat, între locuitorii comunei **Rășinari** și **Cisnădioara**, un exces, îm-preunat cu vărsare de sânge. Prilejul la aceasta a fost tere-nul de ceartă (pădure), pus sub sechestru. Mai mulți sași din **Cisnădioara** au ieșit pe locul sechestrat și, urmărind pe niște locuitori din **Rășinari**, cari veneau pe drum, cu să-niile cu lemne din pădure, au năvălit în mijlocul drumului, pe pământul comunei Rășinari, sub pretext că dâșii ar fi tăiat lemnele din pădurea pusă sub sechestru, asupra lor, voind a-i târî pe locul sechestrat. Rășinărenii, neavând cu ce să se apere, s-au împotrivit cu brațele provocării sașilor, înarmați cu puști, pistoale și îmblăcie, în număr ca la 80 de indivizi. Sașii, împușcând, au rănit pe 6 indivizi, dintre care unul a rămas acolo mort”⁹⁰.

⁸⁹ *Observatoriulu*, Anul III, nr. 40, Sibiu 1880, p. 160

⁹⁰ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 24, Sibiu 1883, p. 96

1884: „Nu e mirare dacă românii din fondul regesc au motive să urască pe sași, căci ei sunt demni de ură și dispreț. Încolo, gintea sașilor are și o parte bună. Sașii toți sunt economi harnici, au reuniuni agricole, muncesc, adu-nă averi, fiecare sas are 3-4 curți întrun sat, în una locu-iește, 3 sunt goale. Românii au o curte micuță, dar câte 8 copii, și au o față mai senină și mai veselă ca sasul, care nici în ziua de Paști nu râde o dată. În procesele ce le au cu românii, sașii au arătat că nu sunt nici oameni de inimă. La câte o ceartă de hotar, au împușcat pe români, fără ca să li se fi întâmplat ceva. Cazurile din **Apold**, când au împușcat pe economul din **Rod**, și mai an, sașii din **Cisnădioara**, pe vreo 6 români din Rășinari, sunt recente și nu vom uita că tribunalul din Sibiu a eliberat pe sașii acuzați”⁹¹.

1885: „Petru Sasu din **Rășinari** izbuti de a împie-dica o căsătorie între Pinciu și o fată din Rășinari, din care cauză Pinciu avea mare necaz asupra lui Petru Sasu. Într-o zi, Pinciu pândi pe Sasu, când venea din Sibiu, în apropi-erea comunei Rășinari și îl bătu cu un lemn atâta de cum-plit, încât, după părerea medicilor, Sasu poate că din aceas-tă bătaie își va afla moartea. Pinciu tăgădui morțiș, dar jandarmii aflară lemnul plin de

⁹¹ *România Liberă*, Anul VIII, nr. 2131, București 1884, p. 2

sânge în curtea lui Pinciu, pe care îndată îl luară și îl duseră la Sibiu, unde îl predară în mâinile judecătoriei cercuale”⁹².

1886: „Rășinari, 6 noiembrie stil nou 1886. / As-tăzi se împlinește o sută de ani de când bunul și iubitorul de dreptate împărat Iosif al II-lea, prin rescriptul său din 6 noiembrie 1786, a declarat Rășinarii de comună liberă regească. / Acest înalt rescript a fost rezultatul unui proces, pe care l-a purtat comuna românească Rășinar în contra cetății săsești Sibiu, în timp de 51 ani. / Actele pro-cesuale arată cum că rășinărenii s-au plâns la guvernul țării că ei au fostă oameni liberi, au avut primărie comunală, ca și celelalte comune libere din fondul regesc, asemenea a avut și 40 reprezentanți comunali, dar, de la anul 1735, magistratul (primăria) Sibiului le-a impusă atâtea sar-cini, încât ei nu sunt mai mult în stare să le poarte, îi silește să le facă bârne, să le taie lemne de foc, să le adune piatră și aceste toate fără de nici o plată să le ducă cu carele, la Sibiu, să le dea oameni, care să lucre la cetate, precum și servitori la primarul Sibiului. / Pentru munți li se cerea arendă mare. În comună erau siliți să cumpere, la botezuri, la nunți și la înmormântări, vinului mai scump de cum se vindea pe alte locuri, toate din

⁹² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 277, Brașov 1885, p. 3

cârciuma pusă de primarul Sibiului, pentru că nu era iertat să aducă altcineva vin în **Rășinari**, decât numai el. Din fân sau otava făcută pe câmp, a 3-a parte era a sibienilor. Pentru tot locul, de o găleată semănat, li se luau 35 creițari. Numai apa și lemnele le-a fost iertat să le folosească fără taxă, dar să prindă pești, nu. / Sarcinile impuse de magistratul Sibiului, sub a cărui jurisdicțiune scaunal sta și **Rășinariii**, au fost așa de grele și apăsătoare, încât rășinărenii, într-o umilită suplică, așternută împăratului, s-au rugat să li se aseme-neze în Vlahia austriacă⁹³ un teritoriu unde să se așeze, pentru că ei sunt gata de a părăsi Rășinari și a emigra acolo. / După încheierea procesului, guvernul țării, prin decizi-unea sa, le-a făcut ceva ușurință, însă iau dechiarat de co-loni (iobagi, clăcași). Rășinărenii, nemulțămii cu această soartă, au apelat în contra menționatei deciziuni, la tronulă Maiestății Sale, rugând pe guvern să aștearnă actele acolo.

Împăratul Iosif al II-lea, prin rescriptul de sus, a turnat balsam vindecător în rănilile mult asupriților locuitori din Rășinari, **declarând Rășinariii ca comună liberă re-gească**. / Cată bucurie va fi produs acel înalt rescript între locuitorii asupriți ai comunei

⁹³ Astfel se numea o parte din Oltenia, încă din timpul împăratului Carol VI, precum și districtul Orșovei vechi, ce-l ocupase Iosif II. Se vede că în suplică se înțelegea acest district.

Rășinari își pot închipui nu-mai acei oameni care, purtând asemenea sarcini feudalis-tice, și-au eluptat libertate. / Comisiunea însărcinată de tabla regească din Târgul Mureșului cu ducerea la îndeplini-re a acestei prea înalte deciziuni, după ce, pe cale judecă-torească, s-au fost statornicit marginea teritoriului, au pre-dat, în **15 decemvrie 1788**, comunei Rășinari și **trei mii patru sute florini solviți de cetatea Sibiu**, ca desdăunare pentru foloasele trase până atunci. / Acești trei mii patru sute florini au format cel dintâi venit al casei alodiale din Rășinari. În această casă au intrat, apoi, venitele regale pentru munți, moră și cârciumi. Din aceste venite s-a edificat biserica cea mare greco-ortodoxă și cea mică greco-catolică, și școlile din Rășinari. Asemenea, două case co-munale, dintre care una se folosește ca ospătărie. Se sol-vesc salariile la șase învățători, la o învățătoareasă și la unii catiheți greco-catolici, precum și salariile la membrii pri-măriei locale, la medicul comunal, silvicultorul comunal și la toți servitorii comunali. / S-a clădită calea cea frumoasă către Sibiu și, în sus, până în culmea coastelor ce se văd de la Sibiu. / S-a îngrădit cimitirul. / S-au pardosit cu piatră și s-au prevăzut cu pietriș cernut mai multe strade, așezându-se, în cele de frunte, și lampe pentru luminatul de noapte. / S-au regulat, parte cu zid, parte cu bârne, albia

râului. / S-au înființat stipendii pentru cei ce cercetează cu succes bun școlile mai înalte.

Din fiii rășinărenilor au ieșit funcționari de stat, în-tre care a ocupat loc și subscrisul, medici, avocați, ofițeri în armată, protoprezbiteri, preoți, profesori, învățători, ne-gustori și un număr, până acuma încă mic, de meseriași. / Progrese care, fără influința binefăcătoare a înaltului res-cript împărătesc nu se făceau. / Progresele ar fi fost cu mult mai mari, dacă, de douăzeci ani, încoace, nu dispărea interesul pentru cauzele comune, făcând loc celui parti-cular, care a adus cu sine corupțiunile și dezbinările în Ră-șinari. / Fie fapta memorată a generosului împărat Iosif al II-lea, la locuitorii **Rășinarilor**, în toate generațiunile ne-uitat numele lui, în etern binecuvântat! / Petru Broté”⁹⁴.

1894: „Vineri, în 9 noiembrie stil nou, a fost citat la judecătoria criminală din Brașov studentul Emanoil Ma-glasiu (Maglaș - n. n.), de naștere din **Rășinari**, sub pre-text, că a convocat o adunare poporală în comuna **Răși-nari**, îndemnând poporul la revoluție. Jude instructor a fost Mihály János. Interogatorul a durat 2 ore și s-a continuat și sâmbătă. / Tânărul „agitator” a răspuns la toate întrebările, de altcum destul de caraghioase, rezolut și energic, recu-noscând că a convocat o adunare, unde a îndemnat

⁹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 239, Brașov 1886, p. 3

poporul nu la revoluție, ci la manifestarea iubirii față cu cei ce luptă pentru drepturile noastre, primind răspunderea pentru această faptă. În contra tuturor opintirilor judeului de ins-trucție, dânsul s-a folosit, în tot decursul fasionării, ex-clusiv de limba română și a pretins ca și protocolul să se ia în limba sa maternă, conform dispozițiunilor legii. / „Nu se poate!”, zise judele! La urmă, tânărul „agitator” a declarat protocolul de ilegal, denegând subscrierea aceluia. Nu-i vorbă, dacă vor continua tot așa, apoi sigur, cu ocaziunea mileniului, și noi vom putea serba jubileul „a o mie de procese”, de sub blagoslovita lor stăpânire, scrie *Tribu-na*”⁹⁵.

1895: „Viriliști români, în comitatul Sibiului, pentru anul 1896, sunt: 1). Excelența Sa Miron Romanul, mitropolit **Sibiu** (florini: 1.215). / 2). Nicole Vidrighin, arendator în **Rășinari**. / 3), Demetriu Vidrighin, arendator în **Rășinari**. / 4). Dr. Aurel Brote, director de bancă în **Sibiu**. / 5). Ioan Micu, neguțător în **Sebeșul de jos**. / 6). **Parteniu Cosma**, director de bancă în **Sibiu**. / 7). Ioan Mănițiu, proprietar în **Poiana**. / 8). Dr. Octavian Russu, avocat în **Sibiu**. / 9). Dr. Ștefan Păcurariu, avocat în **Sibiu**. / 10). I. Hannia, protopresbiter în **Sibiu**. / 11). Ioan de Preda, avocat în **Sibiu**. / 12). Onoriu Tilea, inginer în **Sibiu**. / 13).

⁹⁵ *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 47, Timișoara 1894, p. 4

Ilie Pop, notar în **Poiana**. / 14) Alexandru Lebu, proprietar în **Sibiu**. / 15). Ioan Vidrighin, proprietar în **Rășinari**. / 16). Parteniu Morar, proprietar în **Săsciori**. / 17). Zacharia Boiu, protopresbiter în **Sibiu**. / 18). Simeon Cărpinișan, măcelar în **Câlnic**. / 19). Ioan Juga, proprietar în **Apoldul-mic**. / 20). Ioan Răcuțiu, negustor în **Seliște**. / 21) Ioan Balu, birtaș în **Sibiu**. / 22). Petru Imbăruș, proprietar în **Sibiu**. / 23). Ioan Măcelar, proprietar în **Mercurea**. / 24) Petru Comșa, negustor în **Săliște**. // **Supleanți**: 1). Ioan Maxim Vulcu, proprietar în **Pianul de sus**. / 2). Ioan Paraschiv, subjude pensionat, **Sebeșul-săsesc**. / 3). Ioan Drăgan, notar public regesc în **Sebeșul-săsesc**. / 4). Ioan Banciu, negustor în **Săliște**. // **Numărul total al membrilor**: 147 ordinari și 15 supleanți”⁹⁶.

1907: „Producțiunea din Rășinari... / Corpul învățătoresc a organizat o producțiune cât se poate de va-riată ca program, în ziua de 18 februarie. Dar aceasta nu e prima producțiune la noi. Este adevărat, în comuna noas-tră, de 15 ani, nu s-a jucat nici o piesă teatrală – fie cât de slabă – numai petreceri simple. În anul 1905, s-a dat un concert de teologii clasei II, de atunci. În anul trecut, în ziua sfântului Andrei, încă s-a aranjat o producțiune, con-form însemnătății

⁹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 207, Brașov 1895, pp. 2, 3

ce o reprezintă această zi pentru noi... / Sunt și la noi instituțiuni ca „Reuniunea de înmormântare”, „Fondul mizerilor” etc., dar despre activitatea acestora nu prea s-a publicat nimic”⁹⁷.

1908: „Primim spre publicare următoarea convo-care: „Alegătorii și poporul din cercul electoral al Cislă-diei se convoacă la o adunare poporală, care se va ține duminică, în 18 octomvrie stil nou 1908, la 2 ore d. m., în **Rășinari**, piața de lângă biserica cea veche sau, dacă tim-pul e nefavorabil, în hotelul N. Vidrighin. / **Ordinea de zi:** 1). Deschiderea și constituirea adunării. 2). Dezbateri asupra votului universal. 3). Proiect de rezoluție și hotărâre asupra lor. 4). Închiderea adunării. / **Rășinari**, la 8 octom-vrie 1908, / Dr. Ioan Bucur m. p., / Maniu Lungu m. p. paroh, / Emilian Cioran m. p. paroh, / Nicolai Vidrighin m. p., / Iacob Ciucian m. p., / Șerban Marcu m. p., / Ioan Cio-ran m. p., / Eremie Dancășiu m. p., / Coman Hambășan m. p., / Bucur Hurdula m. p.”⁹⁸.

1908: „Întrunirea din **Rășinari**. Marea comună românească **Rășinari** a fost, duminica trecută, în sărbă-toare. S-a ținut o întrunire poporală. De cu vreme încă, uli-țele

⁹⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 48, Brașov 1907, p. 6

⁹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 217, Brașov 1908, p. 1

curate ale bătrânei comune s-au umplut de lume: țărani și țărance, în frumosul lor port, care așteptau sosirea oas-peților, pentru a putea culege, din gura lor, mai apoi, adevărul zilelor de astăzi, cum și sfaturi înțelepte pentru ușu-rarea acestor zile. / Adunarea era fixată pentru la 2 ore p.m. / După constituirea biroului, care a fost compus din S. S. Protopopul Dr. Ioan Stroia, ca președinte, și părintele Emil Cioran, ca secretar, s-au început vorbirile. / Primul care ia cuvântul e părintele Maniu Lungu. Domnia sa, în numele rășinărenilor, salută oaspeții, îndemnând, în acelaș timp, pe ascultători să țină seamă și să se orienteze în drumul lor, de aici, înainte, în sfaturile și îndemnurile ce le vor auzi. / După părintele Lungu, urmează apoi cuvântarea, plină de căldură și însuflețire, a S. S. părintelui protopop, Dr. Ioan Stroia. Domnia sa face istoricul politicii patriei noastre. / „De la 1848, continuă Sfinția Sa, deși ni s-au făcut, de către Împărat, oarecare mici înlesniri, noi mergem tot înspre mai rău, tot înspre mai mare nesocotință din partea guvernelor care s-au perindat la cârma statului! De aceea, încheie Sfinția Sa, iubiți ascultători, am venit în mijlocul vostru, pentru ca să vă îmbărbătăm la o unire, într-un singur suflet și într-un singur gând, la o unire mare și puternică, care să strige până la picioarele tronului!”. / Ultimele cuvinte ale Sfinției Sale sunt

subliniate cu puternice strigăte de „Să trăiți!”, „Protestăm!” etc. /

După aceea, președintele adunării dă cuvântul dlui **Octavian Goga**. A fost un entuziasm de nedescris, în tot timpul cât **acest fiu al Rășinarilor** a dezvăluit, în graiul sfânt și curat al poporului nostru, toate nedreptățile și asu-pririle ce ocârmuirea de astăzi ne face. / Peripețiile votului universal, această minge miraculoasă a coaliției Andrásy-Apponyi, înșirate pe înțelesul larg al mulțimii, de către orator, au stârnit o mare de protestări. / De asemenea, ade-vărul spus de dl Goga asupra partidului nou Kosuthist, care, de 30 de ani, de când există, îmbată lumea cu apă rece și cu promisiuni, când e în opoziție, iar când e la putere nesocotește tot ce e mai sfânt în această țară, a uimit și in-dignat mult pe ascultători. / După aceea, dl I. Scheopul citește, în aprobările generale ale mulțimii, telegrama de protestare, adresată Majestății Sale Regelui de către alegă-torii din cercul electoral al Cisnădiei, cum și pe aceea adresată deputaților noștri. / La ora 4 și jumătate, P. S. S. pă-rintele protopop Ioan Stroia, luând din nou cuvântul, în-cheie adunarea, îndemnând poporul la credință și unire”⁹⁹.

1909: „Serbările înălțătoare, aranjate în memoria celui mai mare arhiereu al neamului românesc, au trecut și ne revine și

⁹⁹ *Țara noastră*, Anul II, nr. 42, Sibiu 1908, p. 343

nouă datoria să întregim aceea ce mulți din ga-zetarii și corespondenții tuturor ziarelor au retăcut sau n-au voit să bage în seamă. / În ambe cazurile ei sunt vino-vați, pentru că n-au ținut să amintească un cuvânt bun sau rău despre **Rășinari** și despre cei ce țin frânele comunei bisericești și comunale în mâinile lor. / Cuvânt bun, ca să-i încurajăm să continue pe calea cea bună, cuvânt de mustrare, ca să se îndrepte, încât era ceva de îndreptat. / Nu au observat domnii gazetari că biserica s-a împodobit și curățit din nou, ca să poată primi congresul și pe capul bisericii în haine de sărbătoare. / N-au observat că aici sunt trei distinși preoți, care se înțeleg unii cu alții, merg mână în mână, servind obștea după cea mai bună a lor convingere și cunoștință. / N-au observat domnii noștri că avem aici un corp didactic de 8 membri, dedicați cu trup și suflet misiunii lor, și că chiar vestitul Iancsó Benedek, comisarul guvernului, a îndreptat, într-o comună vecină, pe învățătorii sași să meargă la **Rășinari**, să învețe metodică și didactică modernă. / N-au observat că în anii din urmă s-a adaptat școala, cu jertfe mari, votate din alodiul co-munei, în fruntea căreia stau oameni harnici și pricepuți. / N-au observat curățenia și ordinea exemplară, ce s-a observat pe strade și aranjamentul ce s-a făcut, cu multă pricepe-re, de către juratul polițian Nicolau Lungu, unul din cei mai isteți bărbați

din comuna **Rășinari**. / N-au observat stăruințele puse de comisiunea locală, stătătoare din membrii Dr. Ioan Bucur, parohul Man Lungu și învățătorii Frățilă și Crăciun, care, în frunte cu protopopul locului, au alergat mult, foarte mult, ca să poată așeza la mese sutele de onorațiori, ce sosiseră din toate părțile locuite de români.

N-au observat că mulțimea damelor, care veniseră în deputațiuni și din evlavie, ca să se închine și ele la mor-mântul marelui Andrei (Șaguna - n. n.), au fost primite în casele fruntașilor noștri: în casa neuitatului nostru paroh Iosif Goga, de către doamna Goga, și de familiile parohilor Cioran, Dancăș, Dr. Bucur, Giurca, Eremie Dancăș, Bar-cian și alții, pe care nu-i mai numim, și că aceste familii n-au cruțat spese, nici osteneți, ca să reușească serbările cum se cade. / N-au observat domnii nici aceia că însuși pri-marul comunei, dl Ciucean, servea bucatele la masa primă, ca, după ce ne așezarăm, spre 2 ore, la masă să fie toate în cea mai bună ordine. / N-a avut nimenea un cuvânt bun de apreciere pentru seminariștii noștri, care ca apostolii au fă-cut drumul la **Rășinari** pe jos, și și-au făcut intrarea, sub conducerea profesorilor Dr. Bălan, Dr. Crăciunescu, Pă-cală și Bratu, în Rășinari, așa de sărbătorește și cu cântări religioase așa de duios cântate, încât oamenii din Rășinari, cu capetele descoperite, priveau la

mândrul tineret înșiruit înspre biserică, până la venirea Arhiepiscopului lor. / Aceste au rămas neobservate, și neobservat a rămas că fruntașii de odinioară: I. Brote, B. Cioran, Man Droc, Petru Hoa-drea, Iacob Ciucean, care au primit, la casele lor, miniștrii și pe însuși capul de atunci al bisericii, toți s-au dus la cele vecinice, și că ciocoi puțini ce au urmat, după ei, nu mai țin să se povestească de proverbiala ospitalitate a rășină-renilor. / Aceste lucruri nu sunt de prisos ca să le scoatem la iveală, ca să vedem progresul, să vedem regresul, să vedem virtutea, să vedem și păcatul și să stăruim ca **Rășinari**, locul de odihnă al marelui Andrei, să-și reia locul de frunte între comunele noastre.

Comuna Rășinari, cu instituțiile noastre de acolo, nu trebuie să le negligeze nimenea, mai ales că în Rășinari a fost **cea dintâi școală capitală românească**, a fost odinioară sediul preturei, și afurisita de politică l-a dus, de aici, la **Cisnădie**. / Aici a fost, înainte de „Albina”, o casă de păstrare, care a lichidat, pentru că, în ochii cămătarilor de pe vremuri, era o piedică a manipulațiunilor lor, și nu este eschis că cel puțin o societate de Raiffeisen să se înființeze pentru ajutorarea lucrătorilor și săracilor din localitate. / Întărirea economică a locuitorilor din **Rășinari** ar trebui să fie ținta de căpetenie a tuturor factorilor din localitate și mai ales a celor

din Sibiu, dacă ei vor să fie ade-vărații noștri conducători. Mai în vară, a inițiat părintele N. Ivan, ca însărcinat al magistratului din Sibiu, chestia cons-truirii unei linii ferate, de la Sibiu, până la Rășinari. Ideea a fost primită cu bucurie, dar vedem că a adormit, și sun-tem dornici să vedem ce sfârșit va avea întreaga afacere, pentru comuna Rășinari de interes vital. / Nouă nu ne mai poate fi indiferent cum zeci și sute de lucrători, oameni tineri, de la 14-20 ani, băieți și fete care merg la lucru în Sibiu și petrec acolo nopțile, ce fac și cum le petrec, și chestia aceasta, și din punct de vedere moral, și din punct de vedere național, va trebui să ne preocupe cu tot dina-dinsul”¹⁰⁰.

1923: „Joi, 12 iulie 1923, ziua sfinților Petru și Pa-vel. La 8 ore, dimineța, primirea Maiestăților Lor Regele și Regina în gara Sibiu. În aceasta zi, se face **pelerinaj la Rășinari**, unde, la ora 8 și jumătate, se începe Liturghia, celebrată de toți vlădicii, în biserica cea mare din Rășinari. La 11 ore, primirea Maiestăților Lor în Rășinari. Urmează, apoi, parastas pentru răposatul **Mitropolit Șaguna**, la ma-usoleul (mormântul din capelă) de lângă biserica cea mare din Rășinari. După parastas, se țin cuvântări”¹⁰¹.

¹⁰⁰ *Țara noastră*, Anul III, nr. 43, Sibiu 1909, pp. 344, 345

¹⁰¹ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 27, Blaj 1923, p. 3

1923: „Soția preotului Nicolae Iosof din **Banpotoc**, protopopiatul Deva, Maria, născută Isdrail, după un scurt, dar greu morb, a încetat din viață, în 11/24 august, în etate de 28 ani și în al 8-lea an al fericitei căsătorii. A fost trans-portată și înmormântată în comuna natală, **Rășinari**, du-minică, în 13/26 august. O deplânge nemângâiatul soț și 3 copii rămași orfani”¹⁰².

1923: „**Ecouri de la Rășinari**. Un prieten al revis-tei „Țara Noastră” ne trimite, cu titlul de document, o foto-grafie, luată la **serbările de la Rășinari**, unde se poate zări, în primul plan, figura caracteristică a dlui Leonard Paukerow, venit să aducă, la mormântul lui Andrei Șaguna, prinosul gazetăriei lui Gheorghe Barițiu. Și, pentru că fo-tografia aceasta se referă din nou la cele petrecute cu acel prilej, ne reamintim penibila scenă în care respingătorul comis-voiajor al dlui Emil D. Fagure se proțăpise, obraznic și grosolan, în fața bătrânului arhimandrit Mustea, de la Caransebeș, acoperindu-l cu toată importanța sa rău miro-sitoare. Arhimandritul a protestat, blând și calm, împotriva lipsei de respect a Paukerowului, care a fost pus la locul lui numai prin drastica intervenție a câtorva

¹⁰² *Telegraful Român*, Anul LXXI, nr. 69, Sibiu 1923, p.

asistenți indig-nați. / O simplă reminiscență de la o serbare creștinească și atâta tot”¹⁰³.

1929: „Fruntașa comună **Rășinari**, de la marginea Arhidiecezei, a avut deosebita fericire și cinste de a găzdui, câteva ore, Delegația studenților francezi, veniți pentru Serbările „Unirii”. Scumpii noștri oaspeți francezi erau însoțiți de un delegat al Ministerului de Externe, de pre-fectul județului Sibiu, dl Dr. Coriolan Ștefan, și de dl de-putat al Sibiului, Dr. Pompiliu Simonetti, și de 2 studenți români, care studiază la Paris, împreună cu profesorul de limba franceză de la liceul Gheorghe Lazar din Sibiu. / Au fost primiți cu deosebită dragoste, în capul satului, de Mult Onoratul Pompiliu Simonetti, preotul român unit din loc, dimpreună cu notarul comunal Valeriu Pria, primarul, di-rectorii școlilor primare și de Arte și Meserii, împreună cu întreg corpul didactic de la acele școli, cum și de mult popor, bărbați, femei și fete, cum și de toți elevii și elevele școlilor din loc, în frunte cu **fanfara Junilor Chemăriști**, cu drapelele Organizației Partidului Național Țărănesc și ale Organizației Voluntarilor din loc, iar în mijlocul lor fâl-fâia drapelul francez, împodobit cu flori,

La sosire, au fost bineveniți, în cuvinte alese, de preotul Pompiliu Simonetti din **Rășinari**, văzând în mij-locul lor pe fiii

¹⁰³ *Țara noastră*, Anul IV, nr. 32, Sibiu 1923, p. 1040

distinsei și luminatei surori latine, Franța, care, de la „Unirea Principatelor” începând și până astăzi, a dat cele mai călduroase dovezi despre dragostea ce o poartă sorei mai mici din Răsărit, adică România. / Răs-punde, în limba franceză, Președintele Uniunii tuturor Uni-versitarilor din Franța, arătând bucuria ce o simte că poate să petreacă și să vadă cu ochii acest popor, pe care numai din cărți îl cunoștea. / Cortegiul se pune în mișcare, în frunte cu președintele Uniunii studenților și prezidenta Uniunii studentelor de la Universitățile din Paris, conduși de preotul Pompiliu Simonetti, până la Hotelul „Dacia”, unde, în onoarea iubiților oaspeți, s-a dat un banchet, la care nu au lipsit animația și toastele. / Cel dintâi toast l-a ținut Președintele Uniunii Universitarilor din Paris, mul-țămind dlui Dr. Coriolan Ștefan, prefect, cum și părintelui Simonetti, pentru frumoasa primire ce li s-a făcut. Stu-dentul român de la Paris, Teculescu, răstălmăcește, în lim-ba română, discursul Președintelui Uniunii studenților Universitari. Mai vorbește, apoi, dl prefect, Dr. Coriolan Ștefan, arătând că nu dânsului i se cuvine meritul că sen-timentului de dragoste al poporului român pentru Franța și francezi s-a arătat așa de înflăcărat, căci acest sentiment este firesc în poporul nostru. / A mai vorbit directorul școlii de meserii, închinând în cinstea și sănătatea regelui Mihai, iar unul

dintre tinerii francezi, deși nu cunoștea limba ro-mână, a toastat, improvizând o scurtă cuvântare în românește, mulțumind preotului Simonetti de frumoasa manifestare și primirea făcută lor de întreg poporul din **Răși-nari**.

Părintele Dancăș, presedintele Căminului Cultural, venind și dânsul la banchet, împarte oaspeților ilustrate cu fotografia frumoasă a Căminului Cultural. După banchet, oaspeții au fost conduși la Căminul Cultural, în sunetele fanfarei, unde s-a încins o horă frumoasă, în care au jucat, cu fetele și flăcăii din **Rășinari**, și studenții și studentele franceze, încingând o adevărată horă de înfrățire, admirând frumosul port și frumoasele jocuri ale românilor din localitate”¹⁰⁴.

1933, Octavian Goga: „Înainte cu cincizeci de ani și câteva luni (foarte multă vreme...), m-am născut într-un sat care se cheamă **Rășinari**, la poalele munților Carpați și la 12 km de Sibiu, un sat frumos, o comună care n-a făcut parte din iobăgia din trecut, fiindcă era ceea ce se chema, sub stăpânirea ungurească, „fundus vegius” și, cum se spunea în românește, în vechile noastre scrisori, în zapise, „slobod crăiesc sat”. / Această comună reprezintă o puritate de rasă absolută; 6.000 de locuitori, 6.000 de suflete arătau statisticile ungurești, în

¹⁰⁴ *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 24, Blaj 1929, p. 3

această comună, și care erau cu toții români. Jandarmii unguri erau singurii străini care se găseau în **Rășinari**, unde mulți dintre ei sfârșeau prin a lepăda haina de paznici ai ordinii, ca să se însoare acolo și să devină români... / Eu, din fragedă copilărie, am urmărit satul, cu toate figurile lui. Am avut contact cu toate fră-mântările anonime, cu toate bucuriile, începând de la botez și până la coborârea în pământ. Participând, însă, la această viață a satului continuu, am rămas oarecum deasupra mul-țimii, un observator al ei, înregistrator conștient al tuturor evenimentelor dimprejurul meu. Mă duceam la horă, mai puțin la horă, mă duceam mai mult la șezători, dar aceasta nu la **Rășinari**, ci într-o comună de pe Târnave, de unde era tatăl meu, unde aveam o moșioară, și mă lăsam furat de atmosfera de nostalgie, de lene, de căldură a sufletului, ca-re se respira acolo, în nopțile de vară. / Fiindcă eu mă întorceam de la școală, la țară, numai vara - eram la școala ungurească de la Sibiu, unde am mers când aveam 9 ani, după ce terminasem școala primară din **Rășinari**, și din ca-re am ieșit fără să știu o vorbă ungurește - la țară, vara, mă apropiam de popor, treceam în mijlocul țăranilor, făceam să se înlăture acel sentiment de diferențiere socială, care persista în primele clipe, și urmăream, zi cu zi, ceas cu ceas, tot ce era frământare sufletească în jurul meu. În se-

rile de vară, când se țineau șezătorile pe prispă, eram și eu chemat la ele și asistam, desigur rob și de farmecul cân-tecului, dar și de conștiința că trebuie să-mi îmbogățesc capitalul meu de folclor românesc ; sunt amintiri simpatice și stărui cu drag asupra lor”¹⁰⁵.

1934, mărturia învățătorului **Gheorghe Pteancu:** „Dornici de muncă în ogorul națiunii, după trei ani de studii, ne cerurăm locuri pentru candidare. Au urmat o mulțime de greutăți. Fiind recomandat de guvernul die-cezan să candidez la **Leta Mare**, am fost refuzat de către popor, ca nefiind apt pentru cantorat, deși biserica avea cantorul său. La fel am fost respins și la **Nyiradony**, unde concursesem tot la recomandăția superiorității diecezane. Cu mare greutate, apoi, am ajuns la post în **Borlești**, de unde guvernul diecezan a transferat pe antecesorul meu, pentru a-mi face loc și fiind acesta suplinitor. Aici nu am găsit mare dragoste, pentru că poporul spunea că dâșii sunt săraci, nu pot susține pe un învățător așa bine îmbră-cat. În urmă, după multă tocmeală, protopopul mi-a predat cheia locuinței, la școală locuia cantorul, fiind apreciat, pe acele timpuri, singur cantorul. / Acest post mi l-am ocupat la 13 noiembrie 1886. Numărul elevilor era

¹⁰⁵ Goga, Octavian, *Discursuri*, București 1933, pp. 10, 12

aproape 100, înghesuiți într-o singură sală, deoarece comitetul școlar a luat măsuri să nu se încălzească două săli de clasă. Rechi-zitele școlare erau câteva tăblii de perete, tabla de scris și creta, elevii în total aveau 4 abecedare, din care ceteau, fără să cunoască literele. Am adunat abecedarele de la elevi și am format, din toți, o clasă, cu care am început munca prin scris-cetit. Părinții s-au revoltat, din cauză că am luat abecedarele de la copii, amenințându-mă că, dacă nu le ins-truiesc copiii din carte, nu-mi vor da plată, alții s-au plâns protopopului, spunând că elevii nu învață, ci numai fac la tablă niște deseme... Fiindcă eu lucram după o metodă pe care nu o cunoșteau sătenii, protopopul i-a mângâiat cu aceea, ca să mă lase să continuu cum știu eu și, acuși, la examenul mic, din luna februarie, dacă nu voi produce rezultat, o să ia măsurile de cuviință. Acuși, la acest exa-men, văzând părinții cum copiii lor știau scrie și ceti cu litere mici, s-au mirat foarte mult, spunând cum, fără cărți, numai cu ajutorul tăblii, a putut ajunge astfel de rezultat. Atunci, din inițiativa lor, s-au decis să-mi majoreze salarul anual, de la 63 florini, la 100, și să cumpere, din casieria bisericii, cărți tuturor copiile, judecând că, dacă fără cărți au știut ajunge copiii la așa frumos rezultat, cu atât mai mare pot să ajungă având și cărți. Se poate închipui mira-rea și mulțumirea părinților, când, către finea

anului școlar, dintre cei mai talentați au știut să recite, în biserică, „Tatăl nostru”, „Crezul” și să citească chiar și „Apostolul”. / Creștea și râvna mea de lucru, odată cu primele progrese recunoscute de cei cărora le eram dedicat pentru viața-mi întreagă. Mai mare bucurie și mai nobil imbold la muncă nu-mi era altul, cât acela de-a auzi că acei țărani, care pro-testau și erau contra venirii mele în **Borlești** se făleau cu învățătorul lor cunoscuților din alte sate.

Locuitorii din comuna **Pomi**, în urma succesorilor realizate în **Borlești**, îmi ceruseră în repetate rânduri să merg de învățător în comuna lor. Despărțirea-mi de bor-leșteni mi-a rămas neștersă. / În cumuna **Pomi** am avut ocazia de a cunoaște pe marele luptător, Dr. **Vasile Lucaci**, pe atunci **profesor în Satu Mare**. El venea regulat, săptămânal, prin comuna Pomi și mi-a sugerat o cale puternică de activitate românească ,prin Asociația învățătorilor. Reu-niunea învățătorilor a luat ființă prin anul 1881, ținându-se prima ședință în comuna urbană **Carei**, iar a doua, în co-muna **Pomi**. În timpul acela, fostul meu profesor, Dr. Augustin Luran, ajuns de director al școlii normale unite din **Oradea**, se declară că, **din Oradea și până în Borlești**, nu a întâlnit cor mai bine organizat ca pe al meu, ceea ce putu-sem realiza prin o voință fanatică de lucru și mie îmi era o surpriză, când îmi

aduceam aminte că chiar slaba mea ure-che muzicală mă făcuse să am rezerve, la început, față de școala normală. / După o activitate plină de amintiri plă-cute, în comuna Pomi, în anul 1887, am fost ales învățător în comuna urbană **Carei**. În Carei, am găsit o școală cu o sală de clasă cuprinzând 80 elevi, în anul prim. N-a trecut mult timp și a fost nevoie de încă o sală de clasă, deoarece a crescut numărul elevilor la 140. Acuma aveam elevi nu numai români, ci și romano-catolici și reformați. De alt-mintrelea, românii din jur mă onoraseră cu educația copii-lor lor. În anul 1890, s-a deschis și a doua sală de clasă, iar în anul 1906, s-a deschis și a treia, în care, apoi, s-au grupat toate fetele. / Dintre elevii claselor conduse de mine, ajunși în viață la o poziție mai însemnată, pot să amintesc pe următorii: Ilie C. Barbul, Vasile Barbul, Nicolae Barbul, Vasile Simon, Gavrilă Barbul, Eugeniu Barbul, Gheorghe Barbul, Dr. Emil Lobonț, Dr. Gelu Egri, Aurel Egri, Dr. Cornel Pop, Aurel Pop, Dr. Nicolae Dărăbant, Vasile Șuta, Ludovic Vida, Dr. Grigoriu Pop, Dr. Ioan Gherman, Silviu Tămaș, Dr. Al. Pteancu, Vasile Marchiș, Gheorghe Pteancu, Ioan Rațiu, Mihai Prunar, pensionar, Silaghi Nicolae, Codrean Ioan. / În comuna **Pomi**, am avut ocazia rară de a primi în școală, ca asistenți la examen, pe lângă Dr. Vasile și Constantin Lucaci, pe aristocratul Nicolae

Ujfalussy, fost prefect în județul Satu Mare, apoi guver-nator în regiunea Caraș-Severin, cum și pe subprefectul județului Satu Mare, Ludovic Ujfalussy; prim-pretorul plă-șii **Seini**, Robert Eötvös. După ce răspunsurile elevilor, la întrebările puse în limba română, i-au surprins de felul cum elevii știau să înțeleagă textul greu, cu atâtea latinisme, pe care ei le știau și aplicau foarte ușor, acest guvernator, la finea examenului, a adresat elevilor cuvintele următoare, ce țin locul unor prorociri: „Nu va pieri românul niciodată, căci dacă, din școala primară începând, învață sârguincios și înțelege un stil așa de greoi, viața-i este asigurată”. De altcum, acest om avea cădere să judece rezultatul, pentru că poseda limba română la perfecție.

În anul 1907, vine draconica lege „Aponiană”, con-form căreia autoritățile școlare nu permitau nici chiar sa-lutul în limba română. Primeam dese reproșuri că nu mă supuneam. Era de a mea demnitate a răspunde cu o demi-sie, care mă scutea de umilință. Astfel, am ajuns să devin pensionat, în anul 1909, fiind nevoit a-mi câștiga pâinea în calitate de casier la filiala băncii „Bihoreana”. În acest timp, interveni o mare frământare pentru români, datorită înființării episcopiei Haidu-Dorogului, îndeosebi prin schimbarea calendarului, producându-se o mare turburare chiar în sânul aceleiași

familiei, căci se încurcau sărbătorile și posturile. / În acest timp, pregătirea spiritelor în jur se făcea prin sufletul devotat al marelui luptător Dr. Vasile Lucaci, în jurul căruia ne adunam, în secret, și făceam proteste în scris la Roma. Sosind epoca războiului dezrobirii, prin regiunea noastră se strecurase o româncă din vechiul Regat, doamna Stoica, aducându-mi vestea despre pregătirea de război, trimisă de către Dr. Vasile Lucaci, care se afla dincolo. Această femeie la **Bistrița** fiind arestată, am fost și eu, ca unul ce vorbise cu o spioană, de asemenea arestat. Unde am stat din 6 septembrie 1916, până la 17 mai 1917, când am devenit liber, după îndelungi procese.

În închisoare, am convenit cu preotul, cantorul, primarul și curatorul, cum și cu mai mulți fruntași din co-muna **Rășinari**. Toți purtam doar vina că nu am vândut conștiința nimănui. Toți fusesem crescuți în evanghelia suferinței, toți credeam orbește în mântuirea acestui neam. Credința însușită în școlile în care învățasem. Deși timpul despărțirii de băncile școlii era lung, în sufletele noastre trăia același dor de libertate, care, din ceas, în ceas, de-venea realizabil. / Odată trecută epopeea războiului, și românii în posibilitatea de a-și dicta siguri de soarta lor, m-am întors cu duioșie pe meleagurile localității unde învățasem școala, la **Oradea**. Aici am avut cinstea să fiu ales de director-învățător la

școala primară din strada Holban; la anul, director controlor al tuturor școlilor primare-comu-nale din acel oraș.

Retras la **Carei**, în anul 1922, am primit conduce-rea școlii primare de stat, în al cărei serviciu am stat până în 1927, data trecerii, din nou, la pensie, având, în total, un serviciu de 50 ani în slujba școlii românești. / Atât sărbă-torirea-mi din 1927, cum și cea din 1934, a școlii normale unite din **Oradea**, a mea, la 50 ani de activitate, iar a școlii la 150 de viață, sunt momente neuitate în viața mea. Eveni-mente pe care destinul le-a lăsat să aibă loc după unirea tuturor românilor. Ele arată că ideile pentru care se năzuia: lumina, cultura, libertatea și dreptatea trebuiau împlinite. Noi, bătrânii, lăsăm tinerilor doar o rugămintă: Templul sfânt, la care ne-am adăpat atâtea generații, în colțișorul acesta de țară, să fie păstrat cu adânc respect, / Carei, la 11 iunie 1934, / **Gheorghe Pteancu**, / director învățător în retragere”¹⁰⁶.

1944: „Noul președinte al Sindicatului ziaristilor din Capitală este dl Emil Ciucianu, director în Ministerul Propagandei Naționale și vicepreședinte al Casei de Retra-geri și Pensii a Ziaristilor. Domnia Sa este ardelean, **originar din Rășinari**, de lângă Sibiu”¹⁰⁷.

¹⁰⁶ *Vestitorul*, Anul X, nr. 11-12, Oradea 1934, p. 12

¹⁰⁷ *Unirea Poporului*, Anul XXVI, nr. 11, Blaj 1944, p. 6

1945: „Comitetul bisericii greco-catolice din **Răși-nari**, județul Sibiu, vine, și pe această cale, a aduce mulțumirile sale următorilor donatori din comună, pentru facerea caselor parohiale: 1). Preotul Valeriu Pinciu și soția, preot **Rășinari**, lei 500.000. / 2). Valer Pria și soția, avocat, fost notar, din **Rășinar**, lei 100.000. / 3). Preotul Pamfilu Simonetti, preot pensionar, 60.000 lei. / **Total:** 660.000 lei. Dumnezeu să le răsplătească înmiit pentru frumosul lor gest. / Învățător Gheorghe Marcu, primcurator”¹⁰⁸.

1945: „În ziua de 18 iulie, Părintele Burducea, Mi-nistrul Cultelor, în drum spre **Păltiniș**, s-a oprit, de a vizitat și biserica noastră greco-catolică din **Rășinari**-Sibiu, rămânând încântat de frumusețea și curățenia ei. Mai ales i-a plăcut foarte mult chivotul de pe masa altarului, care este o imitația a Catedralei din Blaj, precum și cele trei statuete cu Maica Domnului, Domnul Isus Hristos și Sf. Antonie. / După vizita făcută la Mausoleul Mitropolitului Șaguna, la biserica noastră, la cele două biserici ortodoxe, precum și la casele vechi ale episcopilor Nichitici și Adamovici, s-a întreținut cu preoții locali, aducând laude atât preoților ortodocși, cât și preotului nostru greco-catolic, despre care a fost informat că zilnic face sf. liturghie și că ține deschisă biserica

¹⁰⁸ *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 26, Blaj 1945, p. 4

pentru credincioși toată ziua. La orele 8, seara, Părintele Ministru, însoțit de dl director de cabinet, părin-tele Mântulescu, au plecat la **Păltiniș**”¹⁰⁹.

RÂȘNOV

(Rosno, județul Brașov)

1335: „Tătarii intră, a treia oară, în Țara Bârsei și rămân aici 7 ani. / O parte din ei trec în Ardeal și se așează la locul numit, până astăzi, „Tatárlakó” (Tarterloch). Cei

¹⁰⁹ *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 31-32, Blaj 1945, p. 2

rămași ard **Prejmerul** și asediază, timp de câțiva ani, **Râș-novul**, trăgând un șanț mare între **Râșnov** și **Vulcan**, lângă Bârsa”¹¹⁰.

1357, mai 29, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mă-năstur dă de știre că, venind „Simion, fiul lui Nicolae de **Ghimbav** (Widenbach, județul Brașov), și comitele Iacob, zis de **Brașov**, fiul comitelui Nicolae cel Mare de **Râșnov** (Rosno, județul Brașov), pe de altă parte, acest Simion ne-a spus că, deoarece nu are alți moștenitori, ci doar două fiice copile și pe soția sa... toate bunurile sale de moștenire din moșia Ghimbav, pe care le-a primit de la înaintașii săi... le dăruiește și le hărăzește, în temeiul înrudirii de sânge, cu înlăturarea celorlalte rude ale sale, pomenitului comite Iacob, zis de Brașov”¹¹¹.

1536: „Un registru de dare, din 1536, ne dă 33 de gospodari români, în toate comunele săsești din Țara Bâr-sei, toți 33 locuind în **Râșnov**. Un alt registru de dare, din 1541, ne dă, în cele treisprezece comune săsești, 30 de gos-podari români și, în fine, un al treilea registru de dare, din 1550, ne dă, pentru toate satele săsești din Țara Bârsei, **85 de gospodari români, toți**

¹¹⁰ Tartler, Th., Ludu, I., *Cronica comunei Prejmar*, în *Țara Bârsei*, Anul IV, nr. 6, Brașov 1932, p. 526

¹¹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 154, pp. 142-144

locuitori ai Râșnovului. Asu-pra comunelor cu populație mixtă română-maghiară nu s-a extins recensământul”¹¹².

1566, Giovan Andrea Gromo: „Părăsind orașul Brașov, prin suburbia de la sud, după un drum de două zile, se iese din vale și se intră pe un loc neted frumos, plin cu livezi și pâraie limpezi de munte. Mai înaintând vreo opt mile, ajungem la o cetate foarte puternică, numită **Râșnov**, clădită pe vârful unei stânci, pe un munte înalt și despărțit de ceilalți, la care se poate ajunge numai pe o potecă lată de vreo trei pași, și aceasta urmând șerpuit, în loc desco-perit. Sub această cetate, lângă drumul mare, se află un târg bine populat și cu viață negustorească, ai cărui locuitori se refugiază, de obicei, în cetatea amintită, în timp de război, iar în vremuri de liniște, ea e păzită de un slujbaș, numit de oraș, cu un număr mic de români. La o depărtare de alte opt mile, de acea cetate, găsim un alt castel foarte puternic, așezat pe o înălțime în întregime stâncoasă, în mijlocul unei văi înguste, prin care se trece în Țara Românească, acolo unde aceasta se mărginește cu Moldova și este des-părțită, prin chei foarte înguste, de alți doi munți, inac-cesibili din cauza pereților lor abrupti și a codrilor deși, ce-i îmbracă.

¹¹² Podea, Ioan, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Brașov 1938, p. 69

Pe sub castel, curge un râu de munte limpede, care dă nu numai cei mai gustoși păstrăvi, lipani și alți pești buni, ci și pietriș de aur curat, în mare belșug, care se pescuiește cu ajutorul unei site zăbrelite, din nuiele, întocmai la fel cum se prind peștii în unele locuri. O asemenea pes-cuire de aur este îngăduită numai acelor care au învoirea principelui, ce o arendează, în schimbul unei mari cantități de aur. Castelul acesta se numește **Bran** și este foarte bine păzit și totdeauna bine înzestrat cu tot ce e trebuitor pentru o apărare puternică, și stă, de asemenea, sub privegherea sfatului orășenesc al Brașovului”¹¹³.

1713: „Atunci au plecat românii din **Bistrița** și din satele districtului, cu sutele, în toate părțile, venind o parte din ei și aici, în Țara Bârsei, așezându-se la **Râșnov**. Minunatul port de pădureancă al râșnovencelor de azi e de atunci, adus la **Râșnov** de românii izgoniți din regiunea Bistriței”¹¹⁴.

1765: „Șapte familii de tohăneni au plecat la **Râș-nov**, treisprezece la **Bran**, șaisprezece la **Zărnești** și una la **Bod**”¹¹⁵.

¹¹³ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, II, București 1970, pp. 356, 357

¹¹⁴ Podea, Ioan, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Brașov 1938, pp. 58, 59

¹¹⁵ Podea, Ioan, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Brașov 1938, p. 59

1810: „Protopopul Gheorghe Haines se plânge, în 1810, că românii din **Râșnov**, contrar dispozițiilor mai înalte, se opun cu încăpățănare de a-și trimite copiii la școală și nu vreau să plătească nici simbria învățătorului Ioan Ioanovici, angajat cu contract. Cere, deci, să fie siliți, prin mijloace mai aspre, să-și facă datoria”¹¹⁶.

1883: „Adunarea generală a „Reuniunii învățăto-rilor români greco-orientali din districtul X (Brașov) al arhidiecezei Transilvaniei”, ținută la **Brașov**, în 19-22 august stil vechi 1883, sub prezidiul ordinar, asistând ca co-misar consistorial dl profesor de la Institutul teologic pe-dagogic din Sibiu Demetriu Comșa”, stabilește, la propu-nerea „membrului și învățătorului diriginte din **Râșnov**, G. Proca, ca adunarea generală ordinară viitoare să se țină în comuna **Râșnov**... propunerea învățătorului G. Proca, de a se ține adunarea generală viitoare în comuna **Râșnov**, se primește cu mulțămire”¹¹⁷.

1902: „**Epidemie în Râșnov.** În comuna Râșnov, lângă Brașov, agresează în mod epidemic meningita. Până acum, s-au ivit 16 cazuri de boală, dintre care 8 decese.

¹¹⁶ Mușlea, Candid C., *Protopopul Gheorghe Haines (1769-1812)*, în *Țara Bârsei*. Anul VI, nr. 2, Brașov 1934, p. 110

¹¹⁷ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 109, Sibiu 1883, p. 437

Din raportul medicului primar comitatens Mihail Hantz, reiese că cele mai multe cazuri sunt grave și în 4 cazuri decesul a urmat la 1-2 zile. Boala se ivește mai ales la copiii sub 6 ani. Cauzele izbucnirii bolii nu sunt cunoscute. Viceșpanul a făcut raport ministrului de interne. Boala agresează cu deosebire între locuitorii români ai comunei, din care cau-ză școlile românești au și fost închise”¹¹⁸.

1902: „Din raportul medicului primar pe luna apri-lie, prezentat comitetului administrativ al comitatului Bra-șov, de către titularul dl Dr. Mih. Hantz, vedem că starea sanitară a comitatului nostru a fost satisfăcătoare în tot co-mitatul, **afară de comuna Râșnov**, unde, în numita lună, s-au întâmplat 41 cazuri de moarte (din 203 câte au fost în tot comitatul). În Râșnov au bântuit în mod epidemic scar-latina și meningita”¹¹⁹.

1902: „O bancă aduce cu sine încheierea a noi le-gături între fiii aceluiași neam, dezvoltă simțământul de coeziune, care trebuie să existe între singuraticii membri ai poporului nostru și deci nu servește numai interesele curat economice, ci se pune și în serviciul intereselor culturale și naționale, arătând, în mod eclatant, că

¹¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 54, Brașov 1902, p. 3

¹¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 94, Brașov 1902, p. 3

numai unind pute-rile noastre ne putem afirma ca un popor cu putere de viață, care are a împlini o mare misiune culturală pe acest pă-mânt. / Cam acestea sunt ideile care ne-au condus, pe sub-scrișii, când ne-am decis a înființa **o bancă în comuna Râșnov**, comitatul Brașovului. În speranța că întreprin-derea plănuită de noi va afla o justă apreciere și călduroasă sprijinire din partea marelui public românesc, dăm acest prospect publicității și invităm la subscrierea de acții a înființândeii bănci „Râșnoveana”, care se vor emite în nu-măr de 500 și vor avea valoarea nominală de câte 50 co-roane... / **Râșnov**, în 14 septembrie 1902. / Ioan Hamsea, / George Proca, / Nicolae Ilie, / George Stăniloiu, / Nicolae Rădăcină, / Ioan Dobrescu, / Dumitru Gologan, / Ioan Bre-zeanu, / Ștefan Proca, / George Ilie, / George Butnar”¹²⁰.

1902: „Dumineca trecută, s-a serbat, în comuna învecinată **Zărnești**, căsătoria între odraslele a două fa-milii fruntașe române din **Râșnov** și **Zărnești**: G. Proca și Tr. Mețianu. Nuntă frumoasă și nuntași numeroși, fiind nu-meros și cercul amicilor și cunoscuților acestor familii. / Îndată după ce s-au așezat oaspeții la masă, dl George Pro-ca, vechi învățător și proprietar în **Râșnov**, adresându-se către fiul și nora sa, a cetit următoarele bine simțite versuri: /

¹²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 195, Brașov 1902, p. 3

„Binecuvântarea căsătoriei fiului meu, Constantin Proca (preot în **Râșnov** - n. n.) cu Domnișoara Eugenia Mețianu. // Iubirea luminată de flacăra Credinței / În cinstea ome-nească, sub scutul Provedinței, / V-a dat viața-n lume; iu-birea azi vă cheamă / Să părăsiți un tată, să părăsiți o ma-mă, / Și unul lângă altul, pe veci, să vă iubiți, / Cum v-au iubit părinții, de Domnul ocrotiți. // De-ați ști cât e de mare iubirea părintească, / Că-n lume nu există cuvinte s-o gră-iască, / Atunci ați înțelege aceea ce simt eu, / Și martor pentru asta vă dau pe Dumnezeu. / El tatăl omenirii, a toate Creator, / El singur numai știe puternicul meu dor! // Și-n limba cea mai dulce a doinelor iubite, / A zânelor din bas-me cu stele-mpodobite, / În care luminat-am copiii râș-noveni, / Din care mare parte sunt harnici și onești, / În-vățătorul vostru și-al vostru bun părinte / Vă binecu-vântează din inimă fierbinte”¹²¹. Trei astfel de îndemânatece versificări ocazionale a rostit, atunci, învățătorul George Proca din **Râșnov**.

1903: „A doua zi de Crăciun (26 decembrie 1902 vechi) membrii „Societății de lectură” din **Râșnov** au aran-jat o **reprezentățiune teatrală și muzicală**. Programul a fost destul de bogat; a constatat din două puncte cântări de cor, două declamațiuni și o comedie populară. Sala era

¹²¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 202, Brașov 1902, p. 6

pli-nă de public. **Toți românii din Râșnov** au luat parte, în frunte cu ambii preoți și dl secretar consistorial George Proca. Străini n-au fost mulți. Succesul a fost splendid. Cântările „Imnul unirii” și „Coroana cufundată”, executate de corul societății au făcut cea mai bună impresie. În **Râșnov**, până acum, nu a fost cor în permanență. Socie-tatea de lectură, din membrii ei și sub conducerea învăță-torului Virgil Bude, și-a format un cor permanent. Nu e lucru ușor a instrui un cor, format din voci nedeprinse cu cântarea. Se cere multă abnegațiune din partea conducă-torului, iar din partea coriștilor, răbdare și multă osteneală. Se vede forte bine că membrii societății nu au cruțat nici timpul, nici nu s-au dat îndărăt nici de la jertfele ce trebuia să le facă, numai și numai ca să aibă un cor bun și perma-nent. Laudă se cuvine, în primul loc, harnicului conducător și coriștilor. / Declamațiunile domnișoarei Tăbăcariu „La Oglingă”, de G. Coșbuc, și a dlui G. Butnariu, „Peneș Curcanul”, au fost încoronate cu mult succes.

Punctul ultim din program a fost comedia poporală cu cântece „Vlăduțul Mamii”, de Lupescu. Această come-die e cât se poate de potrivită și la înțeles pentru popor, și foarte hazlie. / Eu am văzut-o predată, până acum, cel puțin de patru ori și credeam că, asupra mea, nu o să mai facă nici o impresie M-am înșelat, însă, căci

diletanții și-au ju-cat rolurile cât se poate de bine. / Așa a decurs reprezentăția **Societății de lectură din Râșnov**. Merită laudă râșnovenii, pentru că o astfel de societate, în întreaga împrejurime a Brașovului, numai ei au. Și în timpul acesta, când deviza fiecărui adevărat român trebuie să fie „totul pentru cultura națională”, în fiecare comună românească ar trebui să existe o „Societate de lectură”, unde fiecare țăran, care știe ceti, în timpul liber, duminica și sărbătorile, și în lungile seri de iarnă, în loc de a merge în crâșmă, să cetească ceva folositor. / Actualul președinte al societății e dl învățător Romul Cristoloveanu. Frumos e din partea corpului di-dactic că s-au înscris membri ai societății. Bine ar fi ca toți românii din **Râșnov** să între în „Societatea de lectură”, unde, apoi, „uniți în cuget și în simțiri”, să lucre pentru bi-nele lor și al tuturor. Iar românii din alte sate românești să ia exemplu de la râșnoveni!”¹²².

1903: „Cu ocaziunea producțiunii dată de „Socie-tatea de lectură română din **Râșnov**”, joi, în 26 decembrie vechi 1902, a doua zi de Crăciun, au intrat, în favorul so-cietății, de la următorii domni: / Ioan Teculescu, protopop în **Alba Iulia**, 2 coroane. / Dr. G. Proca, învățător pen-sionar în loc, 2 coroane. / Ioan Hamsea, paroh în loc, 1 coroană 60 creițari. Dr. G. Proca,

¹²² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 4, Brașov 1903, p. 4

secretar consistorial în **Sibiu**, 1 coroană 60 creițari. / Constantin Proca, 60 creițari. / Iuliu Vasilica, 80 creițari. / Iosef Speidel, negustor, 40 creițari. / Georg Schiel, respicient, 40 creițari. / N. Patron, birtaş, 40 creițari, **toți din Râșnov**”¹²³.

1903: „Ieri, în 14 iunie nou, s-a ținut, în frunțașă comună **Râșnov**, adunarea despărțământului I Brașov al Asociațiunii noastre. / Faptul că această comună este situa-tă în apropierea Brașovului și are comunicațiune excelentă cu acest oraș a înlesnit unui grup de amici ai culturii române să se prezinte la această adunare, încurajând, astfel, eforturile nobile ale comitetului și dând exemplu bun frunțașilor și poporului din **Râșnov**. / Cu trenul de la orele 9, au plecat, de la gara Bartolomei din **Brașov**, următoarele persoane: Doamna A. Bârseanu, doamna Al. Verzea din **Satulung**, doamna Dr. Vecerdea, doamna Dr. Șpan, doamna Murăroiu, domnișoara Popescu, domnii: Andrei Bârseanu, președintele despărțământului, Simion Damianu, Dr. Aurel Mureșianu, N. P. Petrescu, I. Lengeru, Dr. N. Vecerdea, Petru Pop, I. Săbădeanu, membru în comitet, G. Aiser, casierul despărțământului, prof. N. Bogdan, secretarul despărțământului, prof. Dr. I. Bunea, prof. Petrovici, Al. Verzea, prof. I. C. Panțu,

¹²³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 25, Brașov 1903, p. 5

prof. M. Navrea, Murăroiu, Dr. Fruma, Dr. Pralea, I. Lăpedatu, Leonte Pușcariu, Traian H. Pop, Augustin Paul. Către aceștia se mai adaugă domnii Petru Popovici, Pompiliu Eliu și Gheorghe Boambăn, veniți cu trăsura.

La orele 10, oaspeții din Brașov sosesc la **gara din Râșnov** și sunt întâmpinați, în numele fruntașilor acestei comune, de o delegațiune, compusă din membrii corpului didactic, domnii R. Cristoloveanu, Gh. Butnariu, Bart. Ti-peiu, Virgil Bude și Iosit Renghia. / Dl Cristoloveanu sa-lută pe președinte și comitet, cu câteva cuvinte bine sim-țite, la care răspunde dl Andrei Bârseanu. / În grupul care a ieșit la gară, spre întâmpinarea oaspeților, mai erau și comerciantul Gheorghe Ilie, și țăranii I. Armăsar, Fulga, Șo-ric, Petric și Oțelea. Desigur, ar fi ieșit spre întâmpinarea oaspeților și mai mulți țărani, dacă nu ar fi fost tocmai tim-pul liturghiei. / De la gară, ne-am îndreptat, cu toții, la bi-serică, unde preoții Al. Verzea, I. Hamsea și C. Proca au celebrat un parastas pentru repausații președinți ai Aso-ciațiunii și pentru repausații membri ai despărțământului. / După parastas, părintele I. Hamsea a ținut o cuvântare avântată, exprimându-și recunoștința față cu bărbații mari ai neamului nostru, care au adus jertfe și au creat insti-tuțiuni culturale atât de salutare, cum e Asociațiunea. Mul-țumește

comitetului, pentru onoarea ce a făcut-o acestei comune, alegând-o ca loc pentru adunarea din anul acesta. / Râșnovenii își vor arăta recunoștința față cu actualii conducători ai despărțământului, dacă semințele culturale, ce le vor semăna acei conducători, cu această ocaziune, nu le vor lăsa să cadă pe pietriș sau în mărăcini, ori pe drum, cum spune parabola din sfânta scriptură, ci le vor planta în inimă, ca să aducă fructe pentru noi și pentru urmașii noștri.

Ședința s-a ținut tot în biserică și s-a deschis, la orele 11, de către președinte, dl Andrei Bârseanu, fiind de față un public numeros, compus din toți fruntașii comunei, în frunte cu veteranul G. Proca, și din popor, precum și din alți oaspeți, veniți de prin alte comune și dintre care mi-am notat pe părintele Zorca din **Vlădeni**, părintele Comănescu din **Codlea**, însoțit de trei învățători, Boldor, Marcu și Ili-escu, părintele Virgil Pop din **Cristian**, părintele Comănescu din **Ghimbav**, și de-o delegație de mai mulți țărani, apoi doamna Hamsea, doamna C. Proca etc. / Dăm aici un rezumat din discursul de deschidere al dlui Bârseanu. „Sunt aproape 100 de ani, zice dl Bârseanu, de când un român de inimă, Dumitru Cichindeal, a rostit memora-bilele cuvinte: „Mintea, mintea, mărită nație română! Când te vei lumina cu învățătură, mai mărită nație decât tine nu va fi!” / Cu aceste cuvinte,

marele bărbat a vrut să zică că voi, români asupriți, atunci veți înainta, când vă veți lumi-na prin învățătură. Cuvintele acestea au găsit răsunet și, încetul cu încetul, s-au ridicat școli și biserici și s-a ivit o serie întreagă de bărbați care au muncit cu condeiul, cu cuvântul și au jertfit pentru înaintarea neamului. / Tot pe timpul când a scris Cichindeal acele cuvinte, scria și Gh. Șincai: „Sunt obosit și bolnav, dar totuși scriu la cartea mea, căci știu că va fi de folos mult iubitului meu neam românesc”. Era sărac, lipsit de post și bolnav Șincai, și to-tuși a jertfit și muncit pentru înaintarea și luminarea nea-mului. / Acești oameni sunt la al căror îndemn s-au ridicat școlile, una câte una, cum răsar stelele, seara. Progresul deveni mai intensiv, lumina se răspândi și mai mult, după anul 1848. Bărbații inimoși ajung la convingerea că ar fi de făcut ceva și în afară de biserică și școală, și au creat Asociațiunea.

Asociațiunea este instituția în care se întâlnește ro-mânii, de la vlădică, până la opincă, fără deosebire de con-fesiune. Care este scopul Asociațiunii? / Scopul Asociațiunii este înaintarea materială și morală a neamului ro-mânesc, prin sprijinirea tinerilor talentați, ca să-și poată urma studiile, sprijinirea meseriașilor, înființarea de biblioteci, tipărirea de cărți folositoare, adunări frățești, cum e cea de astăzi, care contribuie

la cultivarea armoniei și a bunei înțelegeri. / Și cum se poate ajunge scopul Aso-ciațiunii? / Avem mijloace suficiente pentru aceasta? / Deocamdată, nu. Dar le vom putea avea, dacă cu toții vom da mâna și dacă vom avea credință în realizarea țintei noas-tre. Acela care are credință are și stăruință, are simț de jertfire. / Conduși de aceste idei, am venit în această co-mună. Am știut că râșnovenii sunt oameni deștepți și că au simțul de jertfă pentru cultura națională. Dovadă, sacri-ficiile aduse pentru biserică și școală, care sunt factori ai culturii naționale. / La asemenea oameni am venit, acestor oameni vrem să le spunem ce a lucrat despărțământul nos-tru. Vă văd aici adunați în număr frumos, dovadă că frun-tașii voștri v-au spus ce are să se petreacă aici. Mulțumesc atât fruntașilor, pentru osteneală, cât și poporului, pentru că a urmat invitațiunii în număr așa de frumos, și declar ședința deschisă". / Strigăte însuflețite de „Să trăiască!" au acoperit sfârșitul discursului de deschidere, pe care dl Bâr-seanu l-a pronunțat liber. De asemenea, și în cursul dis-cursului, președintele a fost întrerupt prin strigăte de apro-bări, mai ales la pasagiul unde a accentuat importanța bisericii și școlii, ca factori ai culturii naționale"¹²⁴.

¹²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 120, Brașov 1903, pp. 2, 3

1903: „Bibliotecile populare ambulante, înființate de „Astra”, s-au mai înmulțit cu una... / Lele 14 biblioteci populare sunt distribuite în modul următor: nr. I-a e des-tinată pentru comuna **Preșmer**; nr. II-a se află în comuna **Crisbav**; nr. III-a în comuna **Măeruș**; nr. IV-a în comuna **Brașov vechi**; nr. V-a în comuna **Dârste**; nr. VI-a în co-muna **Ghimbav**; nr. VII-a în comuna **Feldioara**; nr. I-b în comuna **Bod**, nr. II-b în **Cristian**, nr. III-b în **Brașov Tocile**; nr. IV-b în **Herman**; nr. VII-b în **Râșnov**; nr. I/c în **Satulung**, nr. II/c în **Țânțari**”¹²⁵.

1904, Diaconovich: „**Râșnov** (Rozsnyó), comună rurală în Transilvania, comitatul Brașovului, 4.801 locui-tori, din care 2.611 români, 1.848 sași, 223 maghiari; sta-țiune poștală, telegrafică și ferată. Bancă românească și săsească. Pe dealul de lângă comună e cetatea Râșnov, care se află în parte în stare bună încă. Fântâna din această cetate are o adâncime de 144 m”¹²⁶.

1904: „Astăzi, dimineață, aveau să fie **alegerile funcționarilor comunali în Râșnov**, după ce membrii re-prezentanței au fost aleși și reprezentanța s-a și constituit. / Între alegătorii din **Râșnov**, precum se știe, majoritatea este a românilor. Sunt, cu totul,

¹²⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 131, Blaj 1903, pp. 5-6

¹²⁶ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 755

vreo 400 alegători români și vreo 300 sași. / La alegerile de astăzi, au fost de față aproape 400 alegători români și ceva peste 100 alegători sași. Solgăbirăul Fischer, sas, a deschis actul electoral, invitând comitetul comunal vechi să aleagă 4 bărbați de încredere. Se aleg. Preotul Hamsea, cu legea în mână, spune că, în sensul paragrafului 78 al legii comunale, articolul XXII/1886, nu comitetul sau reprezentanța comunală, ci alegătorii din sânul lor aleg bărbații de încredere. / Strâns cu legea, solgăbirăul cedează și, între bărbații de încredere, se aleg și preoții Hamsea și Proca. / Urmează candidarea, mai întâi a primarului (judele comunal). După lege, președintele (solgăbirăul) candidează trei pentru acest post. Cu totul, concuraseră pentru acest post 5 sași și 1 român, George Proca.

Alegătorii români, înainte de candidare încă, în interesul păcii și al bunei înțelegeri și pe baza echității, au cerut ca, între cei 3 candidați, solgăbirăul să pună și pe candidatul românilor. / Solgăbirăul Fischer a candidat însă numai pe 3 sași, cu care nici alegătorii sași n-au prea fost mulțumiți, căci murmurau și arătau pe față dezaprobarea lor. / Văzând românii cum stă treaba, au insistat ca, fiind ei majoritate, cel puțin la toate celelalte posturi să se candideze și un român și au cerut ca candidarea, la celelalte posturi, s-o facă nou aleasa reprezentanță, care

e deja constitu-ită. Solgăbirăul Fischer vorbea, însă, numai de comitetul vechi și, în toate privințele, s-a arătat de tot brusc și respingător față cu românii. / Atunci s-a produs, între români, mare mâhnire și de-odată mergea, din gură în gură, lozin-ca: „Să mergem la Brașov, la comitat, să cerem domnului fișpan și vicespan să ni se respecte drepturile și să fim tra-tați cum se cuvine!”. / Solgăbirăul Fischer, văzând nemul-țumirea, s-a folosit de ocaziune să întrerupă alegerea, de-clarând adunarea dizolvată.

Imediat, peste 400 de alegători români au plecat, în frunte cu preoții și cu George Proca, pe jos, la Brașov, cu scop de a merge la comitat. Convoiul, în care se aflau de toată etatea, între care și bătrâni de 70-80 ani, a sosit la bariera Bartolomei pe la 2 ore d. a., dar a dat de un zid de polițiști, care erau postați la barieră, ca să împiedece intra-rea lor în oraș. Preoții români râșnoveni, Hamsea și C. Pro-ca, veniseră înainte, ca să facă posibilă prezentarea depu-tației la comitat. / Avizat de starea lucrului, dl fișpan Dr. George Székely a declarat că e gata să primească deputați, dar nu poate primi 400, ci să vină, dintre ei, vreo 20-30. / Încât pentru intrarea în oraș a celor veniti de la Râșnov - se vorbește de peste 500 - nu vrea s-o împiedece, dacă ea nu i se va face cu caracter demonstrativ și vor intra grupuri, grupuri mai mici, în oraș, pe diferite căări, A

și dat, în privința aceasta, avizurile de lipsă căpitanului poliției Far-kas, care, de cu vreme, se dusesese să fie de față la barieră, când vor sosi râșnovenii.

Înainte de orele trei, râșnovenii ajunși în oraș au trimis o deputațiune de vreo 30 de inși, în frunte cu preoții și învățătorii lor, la dl fișpan Dr. G. Székely, ca să-i aducă la cunoștință ilegalitatea ce s-a săvârșit, azi, înainte de amiază, în **Râșnov**. Dl fișpan i-a primit cu bunăvoință și a zis că, la numirea, sa a depus jurământ că va respecta legile. Declară că și în acest caz se va conduce de dreptate și i-a asigurat pe delegați că va cerceta lucrurile și va face dreptate. / După aceasta poporul, care aștepta răspunsul la hotelul nr. 4, a plecat, în ordine, către casă, cu trenul de 5 d. a."¹²⁷.

1907: „Pentru masa studenților români din Brașov au intrat, cu lista de colectă nr 14 - colectant George Ciocoiu, clasa a V-a gimnaziu. / N. N. 50 crețari; / Ioan Hamsea, 2 coroane; / N. Căldărea, 2 coroane; / Constantin Proca, 2 coroane; / Societatea de lectură **Râșnov**, 3 co-roane, N. Corniță, 3 coroane.

O prelegere poporală în Râșnov. Despărțământul Brașov al Asociațiunii noastre e în plină activitate. Pre-legerile populare se țin lanț și, ceea ce este lucru de

¹²⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 259, Brașov 1904, p. 2

căpe-tenie, poporul nostru de la sate, setos după lumină, începe tot mai mult să aprecieze menirea celei mai mari instituțiuni culturale ale noastre. / Dumineca trecută, o parte din membrii despărțământului nostru s-au dus în frunța noastră comună **Râșnov**... / La orele 2 p. m., s-a început prelegerea, în sala cea mare a hotelului comunal... Vor fi fost vreo mie de români, dacă nu cumva mai mulți, care așteptau să audă și să vadă ce le aduc și le mai spun domnii de la Brașov”¹²⁸.

1908: „Din **Râșnov**, am primit o corespondență mai lungă, în care parohienii I. Ilie, An. Treti, George Pro-ca, George I. Stăniloiu, Ioan Scurtu și Vasile Ilie se plâng de abuzurile săvârșite în jurul alegerii de preot... „Prin alegerea și întărirea de protopop al tractului Râșnov a fostului preot I. Hamsea, a devenit vacant postul său de preot în Râșinari, fără nici un zor și fără a se simți lipsa, din cauză că era numai un preot care, pentru lung timp, ar fi fost suficient trebuințelor poporului, s-a conchemat comitetul parohial pentru publicarea de concurs. Cei pri-cepători din comitet au insistat ca, mai întâi, să se reguleze stola, apoi să se publice concurs. Dl protopop n-a ținut însă cont de această justă cerere și a zorit publicarea concur-sului... / Expirând concursul, s-a ținut, în 23 martie, alegerea,

¹²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 14, Brașov 1907, p. 4

care numai alegere nu a fost... / Pentru facerea alegerii, a fost numit ca comisar protopopul Sighișoarei, I. Moldovan. Sâmbătă, în ajunul alegerii, comisarul a vrut să țină ședință de candidare... zădărnicită de membrii comitetului, nemulțumiți cu modul de publicare a concursului”¹²⁹.

1908: După alegerea candidatului de preot Ioan Nan drept paroh în **Râșnov**, căruia i „a-au dat 345 voturi pentru candidatul poporului”, parohienii au subscris o de-carație de susținere a protopopilor Moldovan și Hamzea, lista aceasta păstrând numele celor mai buni gospodari din parohia **Râșnov**, adică: / „Nicolae Ginerică, Irimie Butnar, Ioan Popa, George Crețu, Vasile Șofran, Ioan Crețu, Necu-lai Csimpoia, Ioan G. Putinar, Dumitru G. Crețu, Alexiu Clinci, Neculai Stoichiță, Dumitru Stănicel, Ioan Dobrescu, George Cimpioia, I. Soiu, Ioan Popp, D. Ducari, I. N. Nan, Ion N. Ducari, Ion Rus, Ion Nan, G. Ducar, George I. Ducari, Ion Hodorog, D. Miloui, Ion I. Ducari, Ion G. Crețu, Dumitru Nan, Ion Rășină, Dumitru Turea, Dumitru Dobrescu, Ion Brezean, David Stoea, Ion Oltean, George Crețu, Ion Șorici, Ion Brezean, Ion I. Brezan, Neculai Ducari, George Sorin, George Butnari, Radu Comănelea, Ion Bușa, George Comănelea, Dumitru Rășină, Dumitru Popa, Ion

¹²⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 86, Brașov 1908, p. 5

Cârstolovan, George Ducari, George Lunțu, Dumitru Oltean, Ioan Taropeg”¹³⁰.

1908: „La târgurile din **Râșnov, Cod-lea, Feldioara** și **Prejmer**, toți membrii (cetelor de tâlhari – n. n.) din centrele de sus au să vină să se înțeleagă asupra furturilor întâmplare și ce au a se întâmpla și asupra rolurilor ce au a le urma fiecare. În aceste târguri se prevedea fiecare cu țidule de târg. Așa, eu, în târgul **Prejmerului** de primăvară, mi-am câștigat 4 țidule de târg, despre 4 cai ai Sasului, ce-mi propusesem să-i fur. Am întâlnit pe un soț, care venise cu un cal la târg, nu însă, ca să-l vândă, care avea tocmai mărimea, părul și figura unuia din cei 4 ai Sa-sului. Ne înțelegem, mergem la comisar, arăt că am cumpărat calul, și-l rog să elibereze țidula. Comisarul, în grabă, se uită la cal, îl descrie și-mi extrădă țidula. De calul lui neavând trebuință, și l-a dus acasă. A doua, a treia și a patra cumpărătoare s-a întâmplat tot astfel, că prietenii de ai mei au știut ce cai îmi trebuie și, aducându-i cu sine, au simulat vânzarea. Provăzut cu cele 4 țidule, la vreo săptămână, i-am luat caii Sasului și, încă în noaptea aceea, i-am dus prin păduri până aproape de **Lupșa**”¹³¹.

¹³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 90, Brașov 1908, pp. 4, 5

¹³¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 156, Brașov 1908, p. 3

1937: „Stolul școlii primare din **Râșnov** a dat, în 9 decembrie, o reușită șezătoare străjerească, în localul școlii primare de stat. Programul a fost executat cu multă price-pere, prin contribuția domnilor învățători Leo. Cosma, Bălăcescu și Stănilă, toți învățători nou veniți în **Râșnov**. / Dl învățător Mihai Stănilă a citit o conferință a doamnei învățătoare Ștefania Șelanu, despre „Porturile și obiceiurile strămoșești”. / Au fost înfățișate numerosului public toate obiceiurile și colindele de sărbători. „Imnul Voievodu-lui Mihai”, de Iosif Velceanu, „Trei crai de la răsărit”, de V. Leo, „Nouă azi ne-a răsărit” și cântece străjerești. Jocu-rile naționale de asemenea au fost foarte bine executate, sub conducerea domnilor învățători Cosma și Bălăcescu. / La sfârșit, directorul școlar Bartolomei Tipeiu a vorbit pu-blicului despre Straja Țării, arătând scopul măreț pe care-l urmărește”¹³².

RATIN

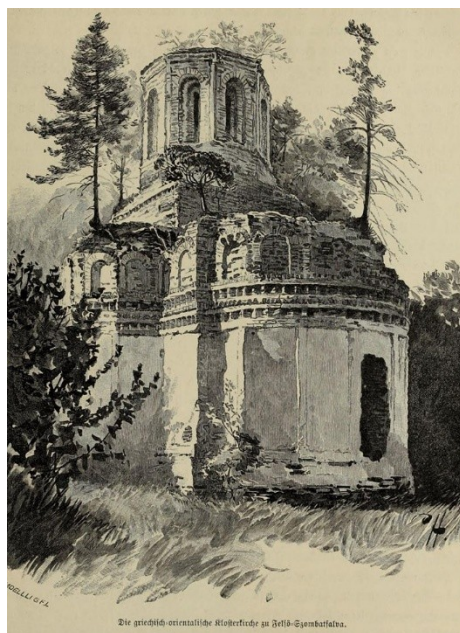
¹³² *Universul*, Anul 54, nr. 354, București 1937, p. 14

(**Rathun**, județul Sălaj)

1351, martie 9: „Ioan, prepozitul, și conventul mă-năstirii Sfântului Ștefan, întâiul mucenic din **Dealul Oră-zii**”, scrie regelui Ludovic al Ungariei că, urmând înalte porunci regale, a trimis pe Toma, „slujitorul casei noastre”, împreună cu împuternicitul regal Nicolae, fiul lui Albert, „ca să aducă la îndeplinire întocmai sus-amintitele voastre porunci. / Aceștia, întorcându-se apoi la noi, au spus într-un glas că dânșii, ducându-se împreună, în duminica *Invocavit*, de curând trecută (6 martie), la sus-zisa moșie numită **Vârșolt** (**Worsolch**, **Benseteluke**, județul Sălaj) și cu alt nume **Benseteluke**, au chemat în chip legiuit pe vecinii și megieșii acesteia, dintre care Blasiu, fiul lui Toma de Vârșolt, și Petenye de **Șeredeu** (**Sereden**, județul Sălaj) au fost înșiși de față, iar în numele fiilor lui Donch, din partea moșiei lor numite **Crasna** (**Karazna**, județul Sălaj), s-au înfățișat Andrei, tot de Crasna, precum și Ște-fan de **Ratin** (**Rathun**, județul Sălaj) și Mihail, fiul lui Pe-tru, sujbășii lor din Crasna; în numele lui Ioan și Ștefan, fiii lui Iktor, și în numele lui Blasiu și Ioan, fiii lui Lau-rențiu de **Recea** (**Reche**, județul Sălaj), s-au înfățișat de asemenea împuterniciții lor legiuiți; în fața căroră acel om al vostru, cu mărturia sus-pomenitului om al nostru, a dat în

stăpânire aceluia magistru Jakch și fraților săi Ioan și Ni-colae, fără de hotărnicire și arătare a hotarelor, zisa moșie Vârșolt, cu alt nume Benseteluke, ca s-o stăpânească pe veci și în chip nestrămutat, cu dreptul de mai sus, fără să se fi ivit nici un împotrivor; ba acei vecini și megieși ai ei și-au dat învoirea și încuviințarea la această punere în stăpânire. Și sus-zisul Blasiu, fiul lui T'oma, înfățișându-se el însuși înaintea noastră și-a dat învoirea și încuviințarea în chipul mai sus-pomenit”¹³³.

¹³³ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 17, pp. 16-18

RÂUȘOR

(lângă Făgăraș, județul Brașov)

1398: „Cnezii români: frații Dragota și Ioan, din localitatea **Râul-Alb**, se judecă, la

1398, cu cnezii Ianus-tin, Basarab și Costea din **Râușor** pentru taxa de cnezat ce aveau s-o plătească regelui”¹³⁴.

1402: „La 4 septembrie 1402, într-o luni, se în-trunesc la **Hațeg** „jurații și adunarea nobililor și cnezilor” din districtul omonim, între cei 12 jurati figurează zece cnezi, plus doi castelani ai cetății Hațeg: Ioan, fiul lui Câdea, Costea de Sălaș, Barbu, fiul lui Lelu, Dionisie de **Ostrov**, Cristu Litovoi de **Galați**, Nicolae de **Densuș**, Dan, fiul lui Ștefan, **Mihail de Râușor**, Balotă de **Cârnești**”¹³⁵.

1411: „Actul din 17 februarie 1411 (joi), începe chiar cu înșiruirea juraților, în cadrul intitulației: „Noi, I-oan, fiul lui Stoian de **Densuș**, si alt Ioan, fiul lui Câdea de **Râu de Mori**, Stanciu, fiul lui Dionisie de **Ostrov**, Bogdan, fiul lui Litinoia (Lithinova) de **Clopotiva**, Tâțul, fiul lui Bale de **Pesteană**, Ștefan, fiul lui Dan de **Sânpetru**, Sclăvoi (Sclavoy), fiul lui Oancea de **Fărcădin**, Costea, fi-ul lui Iaroslav de Sălaș, Dragotă, fiul lui Baluzin de **Râu Alb**, Ioan, **fiul lui Basarab de Râușor**, Barbu, fiul lui Lelu de Rin Bărbat, ți Ladislau, **fiul lui Buda**

¹³⁴ Manciușea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 142

¹³⁵ Pop, Ioan Aurel, *Instituții medievale românești / Adunările nobiliare (boierești) din Transilvania, în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca 1983, p. 54

de Râusor, juratii și toți cnezii și alți români din districtul cetății Hațeg”¹³⁶.

1435: „În chip de pedeapsă pentru cei răzvrătiți, în regiunea Hațegului, însuși voievodul Transilvaniei, Ladis-lau Csák, a ținut, la 1435, zi de judecată, cu jurații, nobilii și cnezii români din Țara Hațegului, confiscând moșiile cnezilor Costa, Stanciu și Popa Vâlcul din **Râusor**, sub cu-vânt că aceștia se răsculasera împotriva regelui Sigismund și, după devastarea moșiilor stăpânite de dânșii, în calitate de cnezi, se refugiasera în părțile Moldovei, ca niște ne-astâmpărați și necredincioși. / Moșiile confiscate de la răs-culații pomeniți au fost dăruite, apoi, fraților Mihail, Ba-sarab și Ioan, fiii nobilului **Ioan din Râusor**, care căzuse într-o luptă cu turcii, în apropierea Hațegului, în timpul vo-ievodului Nicolae Csák (1415-1426), tatăl lui Ladislau”¹³⁷.

1453: „Regele Ungariei Ladislau Postumul, la 1453, dăruiește **nobililor români din Râusor**, lui Mihai, Ioan și Basarab. stăpânirea comunelor: **Râusor** și **Serel**, amândouă așezate în districtul Hațegului”¹³⁸.

¹³⁶ Pop, Ioan Aurel, *Instituții medievale românești / Adunările nobiliare (boierești) din Transilvania, în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca 1983, p. 55

¹³⁷ Lupaș, I. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, Cluj 1940, p. 68

¹³⁸ Manciualea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 146

1815: „Matricolele, în parte arse, ale parohiei, arată ca preot, între 1830-1840, pe Lazăr Grama. El lua parte, încă la **1815**, la înmormântarea preotului Samoilă Vas din **Râuşor**”¹³⁹.

1910, alegeri sângeroase în comitatul Făgăraş: „Peste tot s-a dat ordin, în alegeri, să i se facă lui Werner porţi de triumf şi să se trimită în calea lui călăreţi, dintre românii cumpăraţi cu bani. S-au trimis înainte până şi care cu furaje pentru caii de la trăsurile utilizate în propagandă de către agenţii oficialităţii. / Românii din comuna **Şinca Veche** le-au ținut drumul şi au răsturnat toate carele cu furaj în şanţul şoselei. Acesta a fost semnalul încăierării.

Prima adunare guvernamentală a fost în comuna **Râuşor**, unde s-a adunat tot satul, bărbaţi, femei, bătrâni şi copii, într-o perfectă ordine de luptă; rândul prim l-au ocu-pat femeile, cu copiii în braţe şi înarmate cu ouă clocite; după ele au urmat bărbaţii, având o grămadă de pietre as-cunse. La un semn dat, bărbaţii, alegători sau nu, au început să arunce cu pietre în candidatul guvernului şi înso-ţitorii săi, care, până să intervină jandarmii, au fost nevoiţi să se refugieze.

¹³⁹ Literat, Valer, *Din Ţara Oltului / Însemnări vechi din biserici noi*, în *Ţara Bârsei*, Anul X, nr. 3, Braşov 1938, p. 218

A doua adunare au ținut-o la **Ileni**... Aici, cei câțiva călăreți, comandați întru întâmpinarea candidatului guver-nului, au fost bătuți în trecerea prin comună, de către ile-reni, cu ouă luate de sub cloști. Cei mai mulți au fost siliți să se întoarcă din drum, iar ceilalți au fost împróscați cu ouă și bătuți cu pietre.

În fața școlii din **Ileni**, unde se ridicase o poartă de triumf pentru Werner (care, în realitate i-a folosit dlui Vai-da, a doua zi, când a fost ridicat sus, cu multă însuflețire, de către alegători și de unde le-a ținut o cuvântare), pro-pagandiștii guvernului au fost alungați de o ploaie de pie-tre, aruncate din curtea școlii de către săteni și au fost siliți, atât candidatul, cât și kortes-ii, să fugă cu trăsurile lor, prin grădinile oamenilor, și să se ascundă pe câmp, prin semă-nături. / Tot la Ileni, numai norocul a făcut ca jandarmii să nu împuște într-un grup numeros de țărani, care îi pro-vocaseră, încercând să-i dezarmeze...

Mai tragic a fost deznodământul în comuna **Măr-gineni**. Aici s-a dat ordin brigadierilor silvici să facă o poartă de triumf candidatului guvernului. Tocmai când poarta a fost terminată, s-au prezentat sătenii și, fără multă vorbă, au stricat-o. Brigadierii au cerut atunci ajutorul jan-darmilor, iar aceștia, ațâțați și de brigadieri, au făcut uz de armă, împușcând în mulțime. Trei flăcăi, care nici

nu erau alegători, au căzut morți pe loc și alți câțiva alegători au fost răniți. Vestea **masacrului de la Mărgineni** a agitat și mai mult spiritele și a sporit revolta populației din jur... / Însmormântarea s-a făcut la Mărgineni, într-o atmosferă de doliu național, participând la ea peste 5.000 de țărani din satele învecinate și fruntașii lor, printre care și vajnicul lup-tător, dl Dr. Al. Vaida-Voevod.

Guvernul a împărțit bani prin primari. Când și unde a putut corupe, a corupt. Românii au rezistat însă contra acestei ademeniri. Astfel ni s-a povestit un caz: cantorului Milea din **Ileni** i-a dat pretorul Herszeny 5 zloți (10 lei), ca să voteze pe Werner. Când a votat cantorul, pretorul, care îi dăduse banii, era de față și, văzându-l că a votat pe candi-datul român, l-a apostrofat, la ieșire, cu următoarele cu-vinte: „Măi, calicule, tu păcălit la mine!”. Pe dată, însă, și primi răspunsul cantorului: „Ce mă faci calic, doar eu nu mi-am vândut moșia, ca tine!”. Candidații partidului națio-nal român au ieșit biruitori”¹⁴⁰.

1936: „Tinerimea din Sositetea „Sf. Gheorghe” din comuna **Râușor**, județul Făgăraș, sub conducerea dlui Valeriu Pop, student în drept, și Ioan Roșca, învățător, a aranjat, în seara zilei de 6 ianuarie 1936, prima zi de Bo-botează, o producțiune

¹⁴⁰ *** *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, 1918-1928, vol. III, București 1929, pp. 1510, 1511

teatrală, urmată de dans și jocuri țărănești. / S-au reprezentat următoarele **piese de teatru**: **1).** „Cârlig vinde pe Suru”, teatru sătesc într-un act, loca-lizare de Alexandru-Lupeanu Melin; **2).** „Primărița”, co-medie în 2 acte, de Simion Rusu; **3).** „Țiganul în aeroplan”, comedie într-un act, de Serafin Cioară; **4).** „Toderică be-țivul”, monolog comic, de Simion Rusu, și numeroase coruri, terminându-se producția cu o comedie, care a pro-dus răs cu lacrimi întregului public.

Rolurile din piesele de mai sus au fost distribuite următorilor tineri: Ioan Arsu, Ioan Oancea, Ioan Pop, Petru Comșulea, Gheorghe Comșulea, Gherasim Comșulea și Spiridon Arsu și domnișoarele Maria Roșca, Lenuța Făgă-rășan, Lenuța Arsu și Eugenia Stoica. / A participat lume multă, din toate comunele învecinate, rămânând cu o im-presie foarte bună despre ceea ce se poate face cu pregătire stăruitoare și bună înțelegere. / Piesele au stârnit mulțumire în toată lumea ascultătoare, care au plecat cu inima foarte împăcată la vetrele lor. / Venitul curat este destinat pentru clădirea unei școli primare în loc. / Valeriu Pop”¹⁴¹.

1937: „Lângă șoseaua națională, la răscrucea dru-mului, aproape de **Râușor**, se află o bisericuță, un altar de închinare, care, după sfinții pictați și după spusele bătrânilor, ar fi de pe vremea domnitorului

¹⁴¹ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 4, Blaj 1936, p. 5

Constantin Brâncoveanu. / Bisericuța era aproape ruinată, și așa stătea din vremuri bătrâne. Dl Valer Pop, student în drept, și gos-podarii Gheorghe Pop și Ioan Pică s-au gândit să reînvie vechea strălucire a bisericii. Din ceea ce au pus dânșii și din obolul locuitorilor înțelegători, au reparat bisericuța și au închinat-o amintirii fiilor comunei, care au căzut în războiul pentru întregirea neamului, al căror nume a și fost scris pe crucea din interior. / În ziua de 21 noiembrie 1936, s-a făcut slujbă în bisericuță, făcându-se pomenire de eroii căzuți în război. A fost de față lume multă, nu numai din **Râuşor**, ci și din comunele din jur. S-au ținut vorbiri, ară-tându-se prețul jertfei pe care au făcut-o eroii neamului: România Mare de azi, pentru binele și înaintarea căreia toți trebuie să ne trudim”¹⁴².

1938: „La Banca Creditului Ardelean din comuna **Râuşor**, pusă în lichidare, a fost numit lichidator dl Eugen Clucer”¹⁴³.

1942: „În săptămâna a cincea a Sfintelor Paresimi, credincioșii noștri din **Râuşor** au avut parte de mare bucurie sufletească, ținându-se, în parohia lor, misiuni sfinte. / Aceste misiuni, pe care le așteptau și le doreau da vreme îndelungată, au fost o adevărată ploaie de haruri dumnezeiești. Au fost ținute de părintele călugăr

¹⁴² *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 1, Blaj 1937, p. 6

¹⁴³ *Universul*, Anul 55, nr. 172, București 1938, p. 9

Vasilie Dardai, de la mănăstirea **Obreja**. S-au mărturisit și cuminecat 358 de inși. / Părintele Aurel Brumbolu i-a îndemnat ca să con-tribuie fiecare cu ce se poate pentru ajutorul **orfanilor de la Obreja**. Credincioșii, deși s-au făcut multe colecte, în timpul din urmă, au dat haine de pat și pânză pentru albi-turi, în valoare de 15.000 lei, precum și suna de 3.340 lei în numerar. / Întru aducerea aminte a acestor misiuni, precum și a propunerilor făcute, s-a ridicat, înaintea bisericii, o frumoasă cruce de stejar, pe care s-a scris anul și zilele sfintei misiuni. / Părintele călugăr cu mare greu s-a despăr-țit de acești credincioși buni și de gospodăriile lor frumoa-se”¹⁴⁴.

¹⁴⁴ *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 17, Blaj 1942, p. 2

Turda-Schlucht

Turda Gorges

Cheile Turdei

Les Gorges de Turda

REBRA

(județul Bistrița-Năsăud)

1264: „Într-un act din 1264, publicat în documen-tele privitoare la istoria românilor, culese de Hurmuzachi (vol. I, p. 319), papa Urban al IV-lea invită pe Ștefan, voievodul Transilvaniei, să restituie reginei ținutul Bistriței și al Rodnei (Terras Bistriche, Rodone) „pe care le-au stăpânit din timpuri imemoriale totdeauna reginele Un-gariei”. Într-un act din 1440 se vorbește despre pretențiile bistrițenilor asupra Văii Rodnei, care erau mai vechi (încă de prin 1412), ca apoi să fie dăruită lui Ștefan Iaks de Kusal, fost comite al Secuilor, iar după alții se arată că era dăruită lui Mihail, fiul fostului comite secuiesc, apoi fra-telui acestuia și altor membri ai familiei. În acest act de danie se spune că „e dărapănat castrul Rodnei cu desăvâr-șire, iar satele aparținătoare: **Năsăud** (Naszvod), **Maier** (Radna Major), **Rebra de Sus, Rebra de Jos, Telciu** (Checz), **Salva, Zagra** și **Mocod** (Maklod) în mare parte sunt goale și despoiate de locuitori”¹⁴⁵.

1453: „În 1453, Ladislau al V-lea dăruiește Bistrița lui Iancu de Hunedoara și acesta dă un hrisov, prin care întărește vechile privilegii ale Bistriței, amintindu-se, prin-tre altele, că dările de la locuitorii din

¹⁴⁵ Piciu, Dionisie, *Salva - pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 189, 190

Valea Rodnei „vor fi încasate, și de aici, înainte, de orașul Bistrița, ca pe vremea lui Sigismund și Albert. Mai târziu, prin 1469, Matia Corvinul „dă de știre celor interesați că, în chestia de contri-buții, Valea Rodnei aparține Bistritei“. În 1472, senatul și cetățenii Bistriței îi comunică lui Matia Corvinul că româ-nii din Valea Rodnei ar fi fost donați (donatum fisset) pe veci acestui oras. Ca urmare a frământărilor bistritenilor, de a pune mâna pe Valea Rodnei, regele Matia Corvinul, dă, în 1475, un decret, pe temeiul căruia s-a „încorporat” Valea Rodnei la Bistrița”¹⁴⁶.

1740: Au migrat în Moldova, din **Rebra Mare:** „Nicolae **Moldovan**, Vasile a **Nicolae**, Toma **Ileni**, Grigo-re Barduş, Constantin **Moldovan**, Tănase **Dumitru**, Cos-tan a Scrotului, Tănase Dumitru, Mihailă **Nastasi**”¹⁴⁷.

1824: „An economic slab. A murit Terezia De-vchich, soacra lui Crăciun, în **Rebrișoara**, la căpitanul pensionar Jarđa. / Din 1-15 august, caporalul Crăciun a stat la postul de cordun **Priporul Candri**. / Sergentul Ioan Mi-hailaş a fost avansat sublocotenent și adjutant al regi-mentului. /

¹⁴⁶ Piciu, Dionisie, *Salva - pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 190

¹⁴⁷ Șotropa, Virgil, *Bejenii în secolul XVIII*, în *Arhiva Someșană*, nr. 16, Năsăud 1932, pp. 56, 57

Comuna **Pintic** a clădit imediat, lângă movila din Valea Carelor, o crâșmă, precum și o vinărsărie (Bran-ntweinhaus), în care a locuit, timp de 13 ani, evreul Avram Isac, ca furnizor de rachiu. / Din 16, finea lui septembrie, regimentul a fost concentrat în **Salva**. / Casa comunală din **Rebra mare**, închiriată de locotenentul Velican, împreună cu alte 10 case, au ars și, în locul lor, erarul (împărăția) a ordonat să se clădească, de către locotenentul Klobucsar, o nouă locuință pentru locotenent, din material solid”¹⁴⁸.

1825: „În februarie, caporalul Crăciun, ca sergent, a stat la postul de cordon **Coșna**. / În 3 martie, a murit, în **Rebrișoara**, căpitanul pensionar Jarda. / În 24 și 25 iulie, companiile 8 și 9 au stat la inspecția de brigadă în **Salva**. / În 28 iulie, a fost mare inundație a Someșului, au fost inunda-te o parte din cerealele câmpului și partea satului din sus de biserică era în cea mai mare primejdie. A fost dus de apă podul cel mare peste Someș (la **Nepos**), care apoi, în lunile noiembrie și decembrie, iar s-a reclădit. / În 22 august, co-muna a înaintat cerere, la consiliul de curte, privitor la extinderea hotarului, mutarea satului sau clădirea podului peste Someș pe cheltuiala erarului. Rugare zadarnică./ Locotenentul Velican a fost transferat la compania 2, iar lo-

¹⁴⁸ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 236

cotenentul Iusti a fost detașat la **Rebra mare**. / Un car de fân costa 10-12 florini m. c. / Cadetul Blaskovici a fost avansat sublocotenent și adjutant al regimentului. / Co-muna **Nepos** a fost zălogită de către satele **Dumitra**, **Pintic** și **Iad** (Livezi), cu suma de 325 florini v. v., pentru lemne și pășuni din pădurile săsești”¹⁴⁹.

1828: „În 17 noiembrie, a murit, în **Năsăud**, co-lonelul Zatetzky. / În 1 iulie, căpitanul Theil a fost trans-ferat, de la compania 8, la 9, iar căpitanul Szatsvai, de la a 12, la a 8-a, în **Rebrișoara**. / În **Rebra mare** era locotenentul Ioan Hatfaludy. / În 11 aprilie, a murit, în **Nepos**, sublocotenent Klobucsar. / În 18 aprilie, a fost înlocuit cu sublocotenent Ion Mihailaș. Primăvara costa un car de fân 10 florini v. v. Din 1-8 martie, a stat Crăciun la paza șta-bului **Năsăud**. În 23 iulie, s-a întors, din **Cluj**, soția lui Crăciun, ca moașă diplomată, numită în **Nepos**, cu leafă lunară de 4 florini m. c. **S-a ordonat indicarea caselor cu numere**. / În 1 noiembrie, **s-au înființat școli comunale** în toate stațiunile regimentului, și în **Nepos** au ținut cur-surile de la 1 noiembrie - finea lui martie. În lunile de vară, se țineau, în dumineci și sărbători, prelegeri de repetiție. **Învățător:** sergentul invalid Ion Anca”¹⁵⁰.

¹⁴⁹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 236, 237

1831: „Colonelul Lebzeltern a fost transferat din regiment și a fost avansat ca colonel și comandant de re-giment locotenent-colonel Harting. Comandant al compa-niei **Rebrișoara**, căpitan Velican. Locotenentul Hatfaludi, numit căpitan-leutnant și mutat la compania 6 **Sângeorz**, în locul lui fiind numit în **Rebra mare** locotenent Astel. La 1 iulie, sublocotenentul Schwab a fost numit locotenent și mutat la **Borgoprund**, în locul lui fiind numit, în 1 august, sublocotenentul Negovan. / În 13 iulie, Crăciun, pus în sta-tul invalizilor, din cauză de slăbiciune fizică. / În **Moldova și Valahia este holeră**. Batalionul I a plecat la Cluj, în iu-nie și s-a întors în septembrie. / Locuitorii din **Dumitra** au clădit imediat lângă comuna **Nepos**, în Valea Carelor, o crâșmă, în care a fost pus ca sub-arendator și crâșmar Fili-mon, fiul evreului Avram. / Două companii ale regimen-tului au stat ca garnizoană în **Bistrița**”¹⁵¹.

1833: „În martie, locotenentul von Artel a fost transferat, de la **Rebra mare**, la **Salva**, iar locotenentul Borcozel, de la compania 6, la compania 8 **Rebra mare**. Tot la începutul lui martie, sublocotenentul Negovan a fost avansat locotenent și, în 11

¹⁵⁰ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

¹⁵¹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

mai, transferat de la **Nepos**, la **Ruşii Munţi** (Marosoroszfalu) compania 1, iar în locul lui a fost numit, la **Nepos**, sublocotenentul Peichich, care, însă, deocamdată rămâne tot la departamentul militar al comandei generale. / Mulţi tineri s-au îmbolnăvit, vara, şi au murit de vărsat. / În aprilie, s-a clădit noul pod la Pârâul Mutului, pe drumul spre **Rebra**. / În 20 aprilie, comunele **Nepos** şi **Rebrişoara** au adresat comandei generale o pe-tiţie în chestia mejdelor cu dumitrenii, pinticanii şi iedenii. / Majestatea Sa împăratul Franz, cu ordinul Nr. 258, din 25 ianuarie 1832, a acordat rezidenţei ştabului **Năsăud**, anual, **2 iarmaroace**: în 27 mai şi 15 octomvrie. / În 20 mai, au vizitat staţiunea **Nepos** colonelul Hermany, căpitanul Veli-can şi locotenentul Borcocel, şi au inspectat şi movilele din Valea Carelor, ale dumitrenilor şi pinticanilor, unde stă-teau, la dreapta şi stânga, cele două crâşme, clădite de numitele 2 comune săseşti, şi au interzis strict ca grănicerii să-şi care de acolo băuturi. / În 8 iunie, au fost nimicite semănăturile de cucuruz, prin brumă. / În 15 iunie, s-a dispus, în Valea Carelor, o pază permanentă, constatatoare din 1 caporal şi 11 grăniceri, care avea să supravegheze ca evreii, locuitori în crâşmele de acolo, ale dumitrenilor şi pinticanilor, să nu furnizeze băuturi grănicerilor. Paza ace-ua a încetat şi s-a delăturat în 22 noiembrie 1835, când era

comandantul regimentului colonelul Stecovici. / În 8 iulie, caporalul invalid Crăciun, împreună cu estimatorul Vasile Istrate și bătrânii Todor Vărăreanu și Donise Popițan, au fost trimiși, din partea companiei, la reînnoirea movilelor de pe muntele neposenilor: Munceii înșirați. / În **Năsăud** s-a clădit cvartirul maiorului. pe grădina lui Grigorița. / În 7 și 8 august, a ieșit o comisie, constatatoare din locotenent-colonelul Reininger, căpitanul Velican, locotenentii Mihailaș și Negovan, și mai mulți martori și bătrâni din **Rebra mare** și **Nepos** la locul Temeiaș, obiect de litigiu între Vasile Crăciun și frații Nicolae și George Login. S-a constatat că frații Login au folosit pe nedreptul locul lui Crăciun; deci, pentru faptul că Niculae Login a dus în persoană la înalta comandă generală (**Sibiu**) pâra împotriva comandai regimentului, a fost judecat, conform legilor sta-tutare (kriegsgerichtlich) și pedepsit la bătaie cu vergile, având să treacă de 4 ori printre șirurile alor 300 grăniceri, postați spre acest scop, care pedeapsă s-a și săvârșit în sta-țiunea **Rebrișoara**. / În 7 noiembrie, a fost transferat sub-locotenentul Runcan, din **Borgo-Rus**, în stația **Nepos**¹⁵².

1834: „Comanda regimentului, colonel Hermany, locotenent-colonel Reininger,

¹⁵² *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 240

maiorii Szt Pali și Betzman, adjutant al regimentului, locotenent Iosif Blaskovici, audi-tor, căpitanul Schottl, ofițer de comturi (Rechnungsführer), căpitanul Peichich, medicul regimentului, Reichel, medic primar (Oberarzt) Pftzinger, capelan: Wisky. / Comandan-tul companie 8, căpitanul Basil Velican, locotenent Bor-cocel, sublocotenent Runcan, sergent G. Popp, **primar** Pavel Istrate, **jurați**: Grigore Lazar, Grigore Ileni și Gri-gore Urs, **estimatori**: Todor Cifor și Todor Rognean, **păs-tori la boi**: Dumitru Rognean și Grigore Lup Cifor, **păs-tori la vaci**: Demian Palagi și jelerul George Colcer, **păstor la cai**: Dănilă Onoae, **păstori la porci**: Natul Petri și Necita Rognean. / Lipsă de nutreț. Un car de fân, 12 florini, de paie, 8 florini v. v. O merță de grâu, 3 florini, o merță cucuruz, 2 florini. / În 11 mai, s-a iscat, între locu-itorii sași din **Dumitra** și grănicerii din **Nepos** ceartă la mejde, în Tinoasa și în Valea Carelor, cu care ocazie a fost omorât dumitranul Pitter Kelond. / În 6 și 7 iunie, a ieșit o comisie de reambulare la mejdele de litigiu cu comunele săsești **Iad**, **Pintic** și **Dumitra**. Comisia: maiorul Betzman, căpitanul Velican, locotenenții Borcocel, Mihailaș și Ne-govan, din partea magistratului bistrițan senatorul Schan-kebank și încă un alt senator, apoi din ambele părți, cu mai mulți jurați, martori, bătrâni. Nu s-a hotărît nimic. / **În Nă-săud s-**

au clădit: cvartirul maiorului al 2-lea, cu etaj, pe grădina lui Grigorița, apoi **școala trivială**, în Gura Uliții, pe grădina cedată de Prădan, înaintea fântânii aflătoare acolo, precum și un **edificiu pentru paza stațiunii**, în pia-ță, înaintea grădinii decedatului sublocotenent pensionar Ștefăanii (Stephani). / În iulie, sergentul demisionat și can-didatul de preot Georgița a fost sfințit și întărit ca **preot în Rebra mare**. / În octombrie, **s-a reparat școala comunală din Nepos**, sub comanda sublocotenentului Runcan și, din 1 noiembrie - finea lui martie 1835, precum și mai departe. a funcționat ca **învățător caporalul invalid Vasile Crăciun**. / Dl învățător (institutor) primar (Oberlehrer) Ioan Marian a fost transferat, de la regimentul I valah grăniceri, la regimentul II, ca institutor și vicar. / În 8 noiembrie, sub-locotenentul Runcan a fost transferat la compania 9, și, în locul lui, adus sublocotenentul Reichel, de la compania 5, la 8, însă acesta, în 10 noiembrie. a fost detașat la ștab, în **Năsăud**, la **banda de muzică** (comandant al bănzii Haut-boiștilor-hobistașilor). / În cursul primăverii, a murit Di-rectorul școlar Ernest Istraie. / Din 1, până la finea lui sep-tembrie, caporalul invalid Basil Crăciun a stat la postul de cordun **Tihuța**, împreună cu locotenentul inginer (Bauof-ficier) Nagy. / Începând cu 1 noiembrie, sub institutorul și vicarul Marian,

s-a sistat folosirea literetului vechi (chirilic) în școlile regimentului și s-a introdus scrierea cu litere latine"¹⁵³.

1836: „Locotenentul Benigni a fost numit și mutat la Viena, în locul lui, în **Rebra mare**, locotenentul Mihai-laș; stegarul Hersenyi, mutat, din **Parva**, la compania 9. / La compania **Rebrișoara** era subofier sergent Catarig. / În 1 aprilie, s-a făcut revizia conscripției, prin Excelența Sa general de divizie Pidol și comisarul său, în **Rebrișoara**, cu care prilej comunele **Rebrișoara** și **Nepos** au voit să-i înmâneze, în chestia pădurilor în litigiu cu sașii dumitrei, Pinticanii și iedenii aduc o jalbă, care însă nu fu acceptată. Tot așa, n-a fost acceptată nici rugarea neposenilor ca podul lor peste Someș să fie întreținut de erar (împărăție). Așa că satul **Nepos** a trebuit să repare podul încă în acea pri-măvară. / Din 18-22 iulie, a ieșit comisie în chestia mejdelor litigioase din des amintitele comune săseși și româ-nești și s-au reînnoit movilele care, conform instrumen-tului metal din 1777, aveau să stea pe vârfurile dealurilor care domină Someșul, și care s-au ridicat incorect numai de către satele săsești **Iad**, **Pintic** și **Dumitra**. În comisie au fost 4 domni din **Bistrița**, maiorul Betzman, căpitanul auditor Schottl, căpitanul Borcocoel,

¹⁵³ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 241, 242

locotenenții Negovan și Ilieș, sublocotenentul Inczédy, apoi primari, jurați etc., grăniceri. / **În august, a fost holeră.** / În octombrie, **a ars a patra parte a orașului Bistrița.** / Cu finea lui octombrie, a fost demisionat Crăciun din postul de învățător și, în lo-cul lui, a pășit sergentul invalid Alexa, cu leafa anuală de 40 florini v. v. și folosul grădinii școlii”¹⁵⁴.

1837: „Comandant regiment, colonelul Stecovich, locotenent-colonel Molnar, maiori Szt Pali și Betzman, ad-junct regiment locotenent Blaskovich, auditor – căpitanul Schottl, ofițer conturi – Peichich, capelan – Wisky, vicar și director școlar – Ioan Marian. Comandantul institutului militar stegarul (Fähnrich) a Bui (a murit în februarie 1844), econom Basil Moț, tamburul regimentului Emanuel Pinka (mort în acest an), comandant companie căpitanul Velican, locototenentul Mihailaș, în locul lui Inczédy, nu-mit la **Nepos** sublocotenentul Minier, stegar Krstich (numit la 1 aprilie, ca sublocotenent la **Rebra**), sergent Paul Cata-rig. / În februarie, s-a lățit, peste tot teritoriul regimentului, **boală de febră, tuse, junghiuri** (gripă) etc. / La 15 martie, satele **Rebrișoara** și **Nepos** au așternut, la brigadă, jalbă în chestia certelor de hotar cu sașii din **Dumitra, Pintic, Iad**, jalbă redactată de Basil Crăciun. / La finea lui

¹⁵⁴ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 243, 244

martie, ca-poralul Petru Luchi, paznicul (Aufseher) institutului mili-tar, a fost avansat sergent. / În martie, a redijat Basil Crăciun în chestia certelor dintre satele săsești și românești o jalbă, pe care, însoțit de **primarul Nicolae Marti din Feldru**, a înmănat-o arhiducelui Ferdinand, în **Cluj**. / Din cauza că, în lunile aprilie și mai, a plouat continuu, a urcat mult prețul cerealelor. / În mai, sergentul Rainer s-a căsă-torit cu fiica căpitanului Velican și a fost comandat la agen-ția din **Iași**. / În 12 septembrie, a ars a treia parte a satului săsesc **Iad**. / În septembrie, omizile au mâncat tot curechiul (varza). / În 11 octombrie, Vasile Crăciun, împreună cu sergentul Alleca (Alexa) și fruntașul Calistru Tofan, au ple-cat la **Telciu** pentru a copia procesul verbal (Comissions Protocol) privitor la muntele litigios, Munciei înșirați. Tot în chestia aceasta litigioasă cu locuitorii din **Coșna** s-a ți-nut, la fața locului, și cercetare și pertractare, în prezența sublocotenentului Minier, a coșnenilor și a mai multor să-teni din **Nepos**. / Încă în 15 martie, primarul Nicolai Marti din Feldru ceru concediu de la regiment, spre a călători la **Cluj** și **Alba Iulia**, în chestia unor documente privitoare la certele de hotar ale celor 4 comune românești și 3 comune săsești”¹⁵⁵.

¹⁵⁵ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 244, 245

1839: „Ofițeri noi: maiorul Iovich, în **Năsăud**, locotenentul Kafka, în **Rebra**. În ianuarie, evreul Filimon, de la crâșma dimitrenilor din Valea Carelor, a donat un orologiu de perete pe seama școlii comunale **Nepos**. / Ză-pada iernii nu s-a topit nici în aprilie, așa că, la Paști, era cale minunată de sanie. Au întârziat lucrările la câmp, lipsă de fân. / Primăvara, s-a reclădit podul peste Someș, de ma-estrul Svoboda. / În 26 mai, ceartă și bătai cu **pinticanii**, în Valea Corbului, de unde aceștia voiau să mâne 40 boi ai **neposenilor**. / Anul foarte roditor, călduri aproape insu-portabile. / În noiembrie, a murit locotenentul Negovan, în **Borgo-Prund**. / Primăvara, s-a clădit solid drumul de la Podul **Ilvei mici**, până la hotarul **leșenilor**, apoi s-au clădit, din nou, podurile din Gura Strâmbei, din Gura Bori, și în Gura Leșului. / Vara și toamna, din sus și din jos de comuna **Nepos**, s-au construit, de-a lungul Someșului, întărituri și diguri. / Pentru toamna și iernile anilor 1839 și 1840, s-a interzis strict tăierea de lemne, cum și pășunatul în terenul de ceartă dintre comunele românești și săsești. / S-a năruit casa comandantului regimentului, colonel Luxetich, în **Nă-săud**”¹⁵⁶.

1841: „În decembrie, a fost pensionat maiorul Betzman. La compania **Rebrișoarei**

¹⁵⁶ Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din *Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 245, 246

a fost numit locote-nentul Mihalovsky. **Primari:** în **Rebrișoara**, Vasile Buzi-lă, în **Rebra**, Sandul Nedelea, în **Parva**, Necita Scurtul, în **Nepos**, Ștefan Lup. / În 16 ianuarie, Basil Crăciun a fost numit și jurat, ca gornic. / În februarie, mai mulți **feldrihiani** au fost maltratați de sașii din **Iad**, în pădurea liti-gioasă și escortați la **Bistrița**. Li s-au luat 64 boi. / În 7 februarie au venit la **Nepos** locotenent-colonelul Molnar și căpitanul Velican și au ordonat ca grănicerii să nu intre în pădurea litigioasă. Asemenea ordine a dat, în 20 februarie, și colonelul Luxetich, venind cu căpitanul Velican la **Nepos**. / În 23 februarie, **rebrișorenii** au prins, în pădurea Pri-hodiștea Vărărenilor, pe mai mulți sași, cu săniile lor și 28 boi, și i-au escortat ca prevaricanți la **Rebrișoara**. / În 12 mai, sergentul Gavrilă Pop și Vasile Tănase Dumitru din **Nepos**, însoțiți de sublocotenentul Feldegy, au plecat, în chestia terenului de ceartă, la Viena, la Majestatea Sa. Pen-tru drum, ilvenii și feldrihianii i-au dat lui G. Pop 300 flo-rini, iar rebrișorenii și neposenii, lui Dumitru, tot 300 flo-rini v. v. / Pop s-a întors în 23 iunie, Feldegy, în 11 iulie. / La finea lui mai, a intrat la slujbă în regiment brigadierul (Waldbereiter) Spaderna. / Vara, foarte mare secetă și căldură, puțină iarbă, vitele ieftine, o pereche boi costa, mai înainte, 200 florini, acum 100, carul de fân, 10-12 florini la munte, și la țară

chiar 40-50 florini. Fontul de carne, 4-6 cruceri. / În cursul anului, s-a clădit **casa colonelului în Năsăud**, de-a lungul șoselei (casa veche stătuse mai înlă-untru). / Vineri, 17 decembrie, s-a orânduit o pază de 1 fruntaș și 4 grăniceri în Valea Carelor, spre a opri intrarea pe terenul litigios și exportul de băuturi din crâșmele de acolo. / La finea anului, mai existau crâșmele săsești din Valea Carelor, cu evreii Simion Iacob și Salamon Hersch ca furnizori”¹⁵⁷.

1842: „În 16 ianuarie 1842, s-a dat, în prezența ma-iiorului Iovich, căpitanului Velican, locotenentului Reichel și sublocotenenților Pioraș și Feldegy, cel mai strict ordin, în cele 4 sate românești, ca nu cumva cineva să pășască pe terenul oprit. / În 1841, s-au fost început lucrările la clădirea podului peste Someș, la **Năsăud**. / În 1842, ofițeri noi erau: maiorul Knobl și profosul regimentului Zeller. / Iarna a nins numai în 6 ianuarie, la Crăciun, și, după 3-4 zile, s-a topit zăpada și a urmat uscăciune, încât oamenii, toată iarna, au umblat cu carele. / În ianuarie, s-au distribuit sol-daților grăniceri noile *ciacaue* (Tschako). / În 25 mai, și-a început comisia, instituită de curte, în **Bistrița**, lucrările privitoare la terenul litigios, începând cu hotarul **Ilvei mici**. / La jalba **feldrihanilor**, s-a hotărât ca

¹⁵⁷ Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 247, 248

neposenii, îm-preună cu aceia, să întrețină drumul de la Gura Izvorului, până la Valea Sinetari. **Neposul** a protestat. / În 26 iunie, sublocotenentul Feldegy, împreună cu mai mulți săteni deputați, au plecat la **Zagra**, în chestia părții litigioasă din muntele Galați. / La încheierea contractelor de arendă a cârciumilor din **Rebra** și **Nepos** au fost acceptați ca furni-zori de băuturi pentru **Nepos** evreii Simon Iacob și Sa-lamon Hersch, iar acesta singur, pentru **Rebra**, pe timp de 3 ani. / În 13 iulie, se întruni comisiunea numită de curte. la o movilă în Runculeț, cu care prilej neposenii își exprimară nemulțumirea și comisia își sistă lucrările, până în 18, când, din nou, porni la lucru. Însă nu pe vârfurile cele mai înalte, la movilele vechi, ci pe coama dealurilor, lângă Someș, la movilele din 1777. Cu zileri provinciali și săteni someșeni, movilele au fost mutate ceva (unbedeutend) mai sus. Câțiva neposeni au fost transportați în **temnița (Stockhaus) din Năsăud**. / În iunie, a fost pensionat lo-cotenent-colonelul Molnar. / În august, movilele Telekiane au fost mutate la câteva sute de stânjeni mai sus, spre vâr-furile munților, prin comisie. / La finea lui august, a trecut la pensie căpitanul Velican, iar în locul lui a fost mutat căpitanul Mihailaș. / În 10 septembrie, a plecat comisia instituită pentru terenul litigios. / În 13 martie, au plecat George

Login și Gavrilă Timoc în deputație la Viena, în chestia terenului de ceartă, dar au fost respinși de brigadă, la Cluj, și s-au întors acasă”¹⁵⁸.

1845: „Cu 1 ianuarie, stătea încă paza în Valea Ca-relor, precum și evreul Salamon Hersch în crâșma dumi-trenilor, iar în cea a pinticanilor erau puși, spre paza clă-dirilor, economul Vasile Moldovan, cu 2 sași. / În 20 mar-tie, s-a iscat, în urma ploilor, zăpezii și sloilor porniți, o **mare inundare a Someșului**, în urma căreia partea de sus a satului **Nepos** a suferit mari pagube, s-au rupt pământuri, s-au stricat movile, s-au rupt capetele podului. Sergentul Tanco a fost avansat sublocotenent și mutat la **Nepos**. / Vara, s-au movilit pădurile și hotarul: în **Rebrișoara**, prin căpitanul Mihailaș, în **Rebra** și **Parva**, prin locotenentul Kohl, și în **Nepos**, prin sublocotenentul Tanco. / Ofițerul de conturi (Rechnungsführer) Peicich a fost pensionat și, în locul lui, a fost numit fostul furier Gergely. / În 18 sep-tembrie, George Login și Vasile Andrei Dumitru au plecat la Viena, la împărat, în chestia certelor de hotar cu sașii. S-au întors în 18 decembrie, fără nici o ispravă. / Podul a fost reparat prin maestrul (Zimmermann) Svoboda. / În noiembrie, sublocotenentul comandant al institutului militar Mi-hailaș, cum și Miron,

¹⁵⁸ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 248, 249

de la compania 12, au trecut la pen-sie. / În decembrie, au fost expediate la **Reteag** clopotul cel mare, crăpat, și cel mijlociu, spre a fi turnate din nou, ceea ce s-a isprăvit numai în iulie 1847"¹⁵⁹.

1846: „În februarie a căzut atâta nea, încât pe mun-tele pârlenilor, Fruntea Căldărușii, s-a rostogolit cu pădure și pământ în jos, îngropând pe grănicerul Grigore Alexi, cu 2 slugi, Ion Cușma și Irimei Rus, ale căror cadavre au fost scoase numai la finea mai. / În 26 februarie s-a căsătorit candidatul de preot Macedon Maiorean cu fiica preotului din **Mintiu**. / În 9 martie, batalionul I a plecat, din **Năsăud**, la **Bucovina**, pentru ocuparea granițelor, sub comanda ma-iiorului Hatfaludi. În 24, s-a întors iarăși în garnizoană, iar în 5 aprilie, din nou, a plecat acolo. / În iunie, sergentul Domide, de la compania 7, a fost avansat sublocotenent, iar sergentul titular Dumitru Rus, din **Rebra** (compania 8), la sergent și mutat la compania 7. / Sub conducerea locotenentului Kohl, **s-a clădit, în cursul anului, școala co-munală din Rebrășoara**. / În 2 iulie, a murit vicarul și di-rectorul școlar Ion Marian, în **Năsăud**. / În noaptea din 30 iulie, a inundat Valea Carelor o parte de sat, a rupt podul din sat. Someșul încă a făcut pagube pe câmp. / În 1 august, a fost

¹⁵⁹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 250

numit vicar Macedon Pop, iar director școlar M. Pan-ga”¹⁶⁰.

1847: „În 26 ianuarie, a fost sfințit de popă Mace-don Maioreanu, în Cluj, prin episcopul Lemeny. Cu finea lui ianuarie, s-a interzis strict umblarea (Herumlaufen) prin sat a evreului din Valea Carelor, precum și măcinișul pen-tru fabricare de rachiu. / Vineri, în 23 aprilie, dumitrenii au îngrădit crâșma și grădina din Valea Carelor, dar în 24, noaptea, îngrăditura a fost nimicită, așa că evreul Simon Hersch, de spaimă, plecă de acolo, cu toate ale sale, în 27 aprilie, pentru totdeauna, la Tradam. / În 1 mai, se desființa și paza militară din Valea Carelor. / În martie, a murit învă-țătorul „trivial” Petru Luchi și a fost înmormântat în **Zagra**. / În iunie, o mărță cucuruz se vindea cu 3 florini 20 cruceri. / În 3 iunie, certe, bățai, sechestre între neposeni și pinti-cani. / În 7 iunie, a venit în sat colonelul Iovich și, îm-preună cu locotenentul Kohl, au vizitat pe grănicerii mal-tratați de sași. / La 14 iunie, s-a întors batalionul I din Ga-liția. / În 24 iulie, a murit preotul Nicolau Georgița din **Rebra mare**. / Vara, grănicerii au primit puști cu capse (Percussions Gewehre). / În octombrie, o comisie s-a întrunit pentru aplanarea certelor de hotar cu sașii. Fără re-zultat. Trei deputați, trimiși la Viena în această chestie, au fost respinși de

¹⁶⁰ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 250, 251

comanda generală din Sibiu. / S-au întors acasă. / În 24 decembrie, a murit preotul Iacob Maiorean, cărui i-a urmat fiul său Macedon, în **Nepos**"¹⁶¹.

1888: „Am văzut, din raportul de pe luna septem-vrie, ce l-a cetit inspectorul școlar unguresc al comitatului Bistrița-Năsăud, în comitetul administrativ, că pentru ocu-para posturilor de învățători, la școlile românești din comunele **Nepos** și **Rebra** au concurat peste 50 de învățători. / Dacă ne gândim că, cu cele două posturi de învățători, nu s-au putut căpăta decât tot numai doi dintre cei peste 50 de concurenți și admițând că vreo câțiva din ei vor fi avut, și când au concurat, posturi învățătoresți poate mai rău plătite, atunci trebuie să ne întrebăm: ce se vor face ceilalți concurenți, care n-au nici unii post - și aceștia vor fi, desigur, cei mai mulți - fie măcar rău și neîndestulător plătită?"¹⁶².

1889: „Cea mai nefericită oră pentru poporațiunea română din fostului district al Năsăudului este aceea în care a luat frânele guvernării comitatului Bistrița-Năsăud baronul Desideriu Banffy. Era despotismului acestui comi-te va fi una din cele mai triste în analele poporului român de pe Valea

¹⁶¹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 251

¹⁶² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 223, Brașov 1888, p. 1

Someșului, Bârgăului și Șieului, în care noțiunile comisariat regesc, curatorat de păduri, planuri de economisire, școli populare și, mai pe sus de toate, pro-cesul cu familia Kemenyi vor fi tot atâtea capitole scrise cu litere negre.

După introducerea comisariatului, lucrul cel dintâi al comitelui, în calitate de comisar, fu de a-și institui o comisiune pentru administrarea fondurilor, în care el să ai-bă majoritatea. / Pe această comisiune o învestește cu o mulțime de drepturi, care, după uzul vechi, se țineau de agendele comitetului, al cărui cerc de activitate îl reduce aproape la zero. De limbă oficială declară pe cea maghiară. / Oprește folosirea atributului „grăniceresc” din toate hârțile, iar școlilor normale și triviale, susținute din fondu-rile școlare centrale, li se răpesc numele și caracterul confesional și se învestesc cu numele de școli fundationale, cu caracter de școli comunale, și pe învățătorii de la aceste școli, prin ordinațiune, îi silește să intre în șirul membrilor reuniunii învățătoresți generale comitatense, deși aceștia erau deja membri ai reuniunii „Mariane”, încă de pe la anul 1872.

Acum, mai de curând, ni se prezintă comisarul cu un statut pentru aceste fonduri, în sensul căruia adminis-trarea fondurilor școlare centrale și de stipendie din **Nă-săud** este a se conduce de un comitet, în

care va alege re-prezentanța fiecărei comune câte unii membru, apoi se aleg, respectiv se numesc, la propunerea comisarului, 12 membri ai congregațiunii. Ministerul mai numește unul, după gustul său, și un membru îl numește episcopul. / Se va alege, apoi, din membrii comitetului, o comisiune administratoare, în care firește vor fi membri și amployații de administrațiune. / De beneficiile fondului, se vor bucura copiii care studiază, din cele 44 comune, respectiv 45, cu **Coșna**. / Alegerile de membri pentru noul comitet s-au și întâmplat, deja, prin toate comunele, din partea repre-zentanțelor comunale, singură reprezentanța comunității **Năsăud**, în majoritate, a declinat de la sine această onoare, sub cuvânt că o reprezentanță comunală politică nu poate să aibă nimic comun, ca atare, cu niște fonduri școlastice de caracter privat, și așa a aflat lucru just și rezonabil a nu alege. / Sigur, din trăsurile acestea apare că s-a atentat, în mod sistematic, la numele de român, la atributul de grăni-ceri, la confesionalism și, mai presus de toate, apare că averea exclusivă a foștilor grăniceri, respectiv a următo-rilor legali ai acestora, e declarată de un bun comun al totalității locuitorilor celor 45 comune; iar administrați-unea ei, în forma aceasta, e depusă în mâna unei corpora-țiuni, care nu e eflusul voinței exclusive a poporațiunii gră-nicerești din acest ținut, ai

cărei protopărinți și părinți au bătut țările, ca ostași, cu hainele lor, și au sângerat de atâtea și atâtea ori, pe câmpurile de bătaie, câștigându-și astfel acele fonduri.

Se naște, acum, întrebarea, că oamenii aleși de cele 44, respective 45 comune, fi-vor aplecați a se constitui în comitet, administratori de fonduri școlare centrale, pe baza unui statut, care tratează un bun privat ca pe un bun comun, pe baza unui statut, care poate ieși din mâna comunistilor, nu însă din mâna constituționalilor, atunci, când ei nu cunoșteau cuprinsul draconic al acelui statut, pe timpul alegerii lor? / Așa cred eu, că fiecare ales trebuie să fie în clar cu răspunsul la această întrebare, pe când va alerga la ședințele de constituire, ce se vor ține în timpul cel mai de aproape, în **Năsăud**. / Și dacă nu, atunci ce pași ar fi de întreprins? / Înainte de instituirea comisariatului, exista în **Năsăud** o comisiune silvanală, care supraveghea administrarea pădurilor nefericitelor comune grănicerești. / Această comisiune costa, la an, 3.000-4.000 florini. Cu venirea comisariatului, se nimicește această comisiune și se înlocuiește prin curatorate de pădure, a căror susținere se urcă, pe an, la colosala sumă de 60.000 florini. / La suma acesta, contribuie, în proporțiunea pădurii, fiecare comună. Și fiindcă, în cele mai multe comune, pădurile

nu aduc atâta venit, cât să-și poată acoperi tangenta ce se vine pen-tru curatorat, așa comunele sunt nevoite a stoarce împrumuturi, care firește se aprobă, fără greutate, de către au-torități, în sarcina pădurilor. / Comunele care pot vinde pă-duri le vând, ca să-și acopere tangenta silvanală, spre ajuto-rarea proprie nu le rămâne nimic; care nu, cum am zis, se cufundă în datorii, pentru susținerea unei instituțiuni care nu aduce mai nici un folos practic, relativ cu spesele de susținere. / Consecințele vor fi că, în urma urmelor, comu-nele se vor îndatora mai mult decât face prețul pădurilor, care vor trebui să se vândă, iar comunele să se liniștească cu gândul dureros că au avută păduri, și să strige că mai bine le era, de nu le aveau... /

De la venirea în fruntea comitatului a actualului co-mite, am simțit greutatea situațiunii, pe toate terenurile. La venirea lui, aici era, ca inspector regesc, de secole un om cu multă prudență și mult tact, care știa ce va să zică sen-tința „dă lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu și împăratului ce e al împăratului”. Era Szeremley Lajos. Chiar pentru aceste calități se trezi, odată, că i se zice șah și se pune ca subinspector Dr. Havas, un om care s-a lepădat de naționa-litatea, de legea și de numele străbunilor săi și care, pără-sindu-și și cariera sublimă a dreptului, căci e Doctor în drept, a intrat în ceata acelora a căror măiestrie este a afla

partea cea slabă a oamenilor de la putere și a călări pe ea. Și Dr. Havas, trăgând mereu pe coarda ambițiunii fără margini a comitelui, își ajunsese scopul, căci Szeremley fu transferat, iar dânsul numit inspector regesc de școli al co-mitatului Bistrița-Năsăud.

Era numai lucru natural că acest nou inspector de școli, Doctor jurist, să se recomande cu o descoperire ori reformă. Nici nu întârzie mult și prezentă, cu școlile comunale, un soi de școli cu totul tot necunoscută în acest ținut, pentru că, la noi, fiecare comună își are fondul său școlastic confesional, din ale cărui venituri se susține, în fiecare comună, câte o școală cu unul ori mai mulți învățători, du-pă cum pretinde necesitatea. / Deodată, ne trezim că se hotărăște înființarea de școli comunale în comunele **Ilva-mare, Măgura, Ilva-mică, Maieru, Rebra, Nepos, Salva și Telciu.** / În unele comune, cum, de exemplu, în **Măgura, Maieru, Salva și Telciu**, aflându-se coadă la topor, s-au și înființat numaidecât; în celelalte, văzându-și senatele școlare școlile amenințate, cu o energie demnă de toată lau-da, au sistematizat posturi noi de învățători confesionali și s-au prevăzut cu edificii școlare corespunzătoare legilor, având ferma speranță că, prin aceea, vor preveni orice șica-nare. Dar s-au înșelat. Inspectorul a denumit, în toate co-munele menționate, învățători, cu salarii de 400-600

florin la an și, prin organele politice, a închiriat și localități pentru școala comunală, pe spesele comunei politice.

În **Ilva-mică**, deși e învățător comunal, de trei ani de zile, totuși nu are niciun elev, în **Rebra**, niciunul. / Și duc puternicii zilei lucrul până la absurd. În **Ilva-mică** există o școală conformă, cu 2 învățători; iar numărul copiilor obligați a cerceta școala abia se urcă la 100; există o școală nouă, respectiv edificiul clădit, conform cerințelor igienice și, cu toate acestea, cu puterea, țin un învățător pe spinarea comunei politice, care e, totodată, și confesională, și o localitate pentru școală, cu mult mai slabă decât cea a școlii confesionale. / Tot astfel, în **Nepos**, cu acea deo-sebire că, aici, a edificat și comuna un edificiu nou pentru școala comunală. / E lesne, în **Nepos**, căci comuna are bani, apoi unde-s bani poate și notarul să-și câștige merite patriotice și lăudătorii patriotice, mai ales când te cheamă Burduhos; e greu, însă, în **Rebra**, unde, cu toate că confe-siunea susține doi învățători și copiii obligați abia-s vreo 95, și trebuie să țină un învățător și o școală comunală, prin repartițiune, așa încât, după florinul de dare, are să plă-tească ca arunc vreo 85 cruceri fiecare contribuabil. / În-ființarea de școli comunale ar mai fi avută oarecare sens numai atunci, deacă confesiunea nu-și făcea datorința, du-pă repetate provocări. / Din toate acestea, se

vede că popo-rațiunea din fostul district al **Năsăudului** a ajuns în o si-tuație din cele mai grele și mai amenințătoare și este supremul timp ca oamenii chemați să facă tot posibilul pentru ameliorare cât mai curând, căci tot momentul numai poten-țază greutatea situațiunii.

Presupun multe de la puternicii zilei, totuși n-aș vrea să fiu așa de pesimist ca să cred că intenționează a aduce la sapă de lemn pe acea poporațiune pașnică; pentru că presupunem atâta judecată de la ei, cât se știe că, pentru stat și ordinea publică, nimic nu e mai primejdios decât un proletariat făcut din oameni dedați la trai bun; mai aproape de adevăr s-ar putea că stă acea presupunere că pozițiunea aceasta tristă și amenințătoare, ni s-a creat mai mult din interes material, ni s-ar fi creat adică din cauza colosalului proces ce-l avem cu familia Kemenyi, în care punct, ca în-rudit, e interesat și comitele suprem”¹⁶³.

1900: „Publicare de licitație... pentru edificarea bi-sericii din parohia **Rebra mare** (Nagy-Rebra)... / Prețul de strigare se statorește cu 30.570 coroane și 18 fileri. / Pre-ședinte Onisim Rotariu, paroh greco-catolic / Iacob Pop, secretar”¹⁶⁴.

¹⁶³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 59, Brașov 1889, pp. 1, 2

¹⁶⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 227, Brașov 1900, p. 4

1902: „Prin luna octombrie, aduserăm și noi știrea că, sub un pod de pe drumul dintre **Pintic** și **Nepos**, s-a găsit cadavrul unui om mutilat în mod bestial. Mult timp nu s-a putut constata identitatea victimei, nici nu s-a putut descoperi făptuitorul. Abia pe la sfârșitul lunii trecute (no-iembrie) s-a constatat, că mortul era călugărul Ștefan Constantin din **Ilva Mare**, care, de ani de zile, umbla prin co-munele de pe Bârgae și de pe Someș, mângâind oamenii cu rugăciuni și sfaturi bune. Călugărul strânsese, din darurile ce le primea, câteva sute de florini. Banii și-i plasa, de obicei, la institutele de economie, dar se întâmpla că dădea la oamenii lipsiți și împrumut. Între alții, îi era dator și George Vartolomei, din **Rebra**, cu 600 coroane. Călugărul a mers, în noaptea de 8 octombrie, la Vartolomei, care l-a primit bine. Văzând, însă, că Ștefan Constantin are la sine o sumă mai mare de bani, l-a cu-prins ispita diavolului și, când oaspele dormea, l-a omorât cu securea, jefuindu-l de toți banii săi, în sumă de vreo 800 coroane. Apoi, luând ca-davrul, l-a ascuns sub un pod, unde l-au găsit, a doua zi, copiii care păzeau vitele. Jandarmii din **Feldru** au desco-perit, zilele acestea, urme de sânge în casa lui Vartolomei și, luându-l la interogatoriu, și-a mărturisit crima. Asasinul fu transportat la

penitenciarul din Bistrița, unde este ținut în prevenție, până i se va face judecata”¹⁶⁵.

Cununa în satul Rebrișoara : o poartă o femeie în vârstă ; o stropesc tot femeile.

REBRIȘOARA

(județul Bistrița-Năsăud)

1755: „În februarie 1755, subjudele orașului Bistrița, Georgius Teckelt, fiind întrebat care sunt satele care, cu ocazia stabilirii impozitelor, și-au luat îndrăzneala să

¹⁶⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 275, Brașov 1902, p. 3

se opună magistratului și „dispozițiilor magistratuale”, a răs-puns că, „în afară de **Rebrișoara**, aproape toate satele din districtul valah. Locul întâi îl ocupă însă satul **Salva**, de unde rezistența s-a întins în întreg teritoriul”. Johann Klein, senator și inspector al districtului valah, care cu-noștea întreaga întâmplare și motivele acesteia, răspunde: „Primul sat care s-a opus a fost **Salva**, la care s-au alăturat toate satele din districtul valah, cu excepția comunei **Re-brișoara**”¹⁶⁶.

1756: „Nemulțumirile se agravează în anul ce a urmat. La cercetările făcute, în 1756, și care au durat două luni, au fost audiați 558 de martori din satele românești, aflate în valea Someșului, dintre care cei mai mulți au fost din: **Zagra** - 99, **Rebrișoara** - 76, **Salva** - 47, **Năsăud** - 41, **Feldru** - 44, etc. Martorii ascultați au declarat toți cam același lucru. Unii au spus că au auzit pe comisarul Gutsch Daniel, când a amenințat poporul zicând că, „dacă nu dau pătacii (ban a 3 cruceri), îi va tăia ca pe bănățeni”. Au arătat că unii, de frică, au fugit din zonă”¹⁶⁷.

1824: „An economic slab. A murit Terezia Dev-chich, soacra lui Crăciun, în

¹⁶⁶ Piciu, Dionisie, *Salva - pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 196

¹⁶⁷ Piciu, Dionisie, *Salva - pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 196

Rebrișoara, la căpitanul pensionar Jarda. / Din 1-15 august, caporalul Crăciun a stat la postul de cordun **Priporul Candri**. / Sergentul Ioan Mihailaș a fost avansat sublocotenent și adjutant al regimentului. / Comuna **Pintic** a clădit imediat, lângă movila din Valea Cărelor, o crâșmă, precum și o vinărsărie (Brannt-weinhaus), în care a locuit, timp de 13 ani, evreul Avram Isac, ca furnizor de rachiu. / Din 16, finea lui septembrie, regimentul a fost concentrat în **Salva**. / Casa comunală din **Rebra mare**, închiriată de locotenentul Velican, împreună cu alte 10 case, au ars și, în locul lor, erarul (împărăția) a ordonat să se clădească, de către locotenentul Klobucsar, o nouă locuință pentru locotenent, din material solid”¹⁶⁸.

1828: „În 17 noiembrie, a murit, în **Năsăud**, colonelul Zatetzky. / În 1 iulie, căpitanul Theil a fost transferat, de la compania 8, la 9, iar căpitanul Szatsvai, de la a 12, la a 8-a, în **Rebrișoara**. / În **Rebra mare** era locotenentul Ioan Hatfaludy. / În 11 aprilie, a murit, în **Nepos**, sublocotenent Klobucsar. / În 18 aprilie, a fost înlocuit cu sublocotenent Ion Mihailaș. Primăvara costa un car de fân 10 florini v. v. Din 1-8 martie, a stat Crăciun la paza ștabului **Năsăud**. În 23 iulie, s-a întors, din **Cluj**, soția lui Crăciun, ca moașă diplomată, numită în **Nepos**, cu leafă

¹⁶⁸ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 236

lunară de 4 florini m. c. **S-a ordonat indicarea caselor cu numere.** / În 1 noiembrie, **s-au înființat școli comunale** în toate sta-țiunile regimentului, și în **Nepos** au ținut cursurile de la 1 noiembrie - finea lui martie. În lunile de vară, se țineau, în dumineci și sărbători, prelegeri de repetiție. **Învățător:** sergentul invalid Ion Anca”¹⁶⁹.

1829: „Comandant regiment, Iosif Lebzelter, locotenent-colonel Harting, 1 maior, Macedon Pop în **Bor-goprund**, 2 mai. Luxetics, în **Rebrișoara**, comanda companiei, căpitan Szatsvai, locotenent Hatfaludi, subloco-tenent Mihailaș, sergent Andrei; Primar: Todor Rognean. Jurați: Artenie Pop, Vasile Login și Vasile Tănase Dumitru. / La ordinul colonelului Lebzelter, s-au trasat, în re-giment, noile drumuri. / Din 16, finea lui septembrie, regimentul concentrat în **Salva**. Din 1 noiembrie 1829, finea lui martie 1830, a servit **calfa de zidar Gavril Timoc ca învățător comunal**, pentru leafa de 25 florini v. v. și lemne necesare. / La târgul din august, a stat Crăciun, cu locotenent Hatfaludi, la inspecție, în **Bistrița**. / În 28 iunie, s-a întrunit o comisie în chestia certelor de hotar dintre satele provinciale și satele grănicere **Rebrișoara, Nepos, Feldru și Ilva mică**; din partea provincialilor, senatorul bistrițean

¹⁶⁹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

Gelner și încă alți funcționari, din partea miliției, căpitanul Markeschich, sublocotenent Mihailaș și Gabriel, mai mulți bătrâni ai comunelor militare și locuitori din **Dumitra, Pintic și Iad**. Nu s-a putut hotărî nimic. / La 1 iulie, sublocotenent Mihailaș a fost avansat ca locotenent și transferat la **Borgoprund**, iar la Nepos a fost numit sublocotenent Schwab¹⁷⁰.

1831: „Colonelul Lebzelter a fost transferat din regiment și a fost avansat ca colonel și comandant de re-giment locotenent-colonel Harting. Comandant al compa-niei **Rebrișoara**, căpitan Velican. Locotenentul Hatfaludi, numit căpitan-leutnant și mutat la compania 6 **Sângeorz**, în locul lui fiind numit în **Rebra mare** locotenent Astel. La 1 iulie, sublocotenentul Schwab a fost numit locotenent și mutat la **Borgoprund**, în locul lui fiind numit, în 1 august, sublocotenentul Negovan. / În 13 iulie, Crăciun, pus în sta-tul invalizilor, din cauză de slăbiciune fizică. / În **Moldova și Valahia este holeră**. Batalionul I a plecat la Cluj, în iunie și s-a întors în septemvrie. / Locuitorii din **Dumitra** au clădit imediat lângă comuna **Nepos**, în Valea Carelor, o crâșmă, în care a fost pus ca sub-arendator și crâșmar Fili-mon, fiul evreului Avram. / Două

¹⁷⁰ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 239

companii ale regimentului au stat ca garnizoană în **Bistrița**”¹⁷¹.

1833: „În martie, locotenentul von Artel a fost transferat, de la **Rebra mare**, la **Salva**, iar locotenentul Borcocoel, de la compania 6, la compania 8 **Rebra mare**. Tot la începutul lui martie, sublocotenentul Negovan a fost avansat locotenent și, în 11 mai, transferat de la **Nepos**, la **Rușii Munți** (Marosoroszfalu) compania 1, iar în locul lui a fost numit, la **Nepos**, sublocotenentul Peichich, care, însă, deocamdată rămâne tot la departamentul militar al comandai generale. / Mulți tineri s-au îmbolnăvit, vara, și au murit de vărsat. / În aprilie, s-a clădit noul pod la Pârâul Mutului, pe drumul spre **Rebra**. / În 20 aprilie, comunele **Nepos** și **Rebrișoara** au adresat comandai generale o pe-tiție în chestia mejdelor cu dimitrenii, pinticanii și iedenii. / Majestatea Sa împăratul Franz, cu ordinul Nr. 258, din 25 ianuarie 1832, a acordat rezidenței ștabului **Năsăud**, anual, **2 iarmaroace**: în 27 mai și 15 octomvrie. / În 20 mai, au vizitat stațiunea **Nepos** colonelul Hermany, căpitanul Veli-can și locotenentul Borcocoel, și au inspectat și movilele din Valea Carelor, ale dimitrenilor și pinticanilor, unde stă-teau, la dreapta și stânga, cele două crâșme, clădite de numitele 2 comune săsești, și au interzis strict

¹⁷¹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 238, 239

ca grănicerii să-și care de acolo băuturi. / În 8 iunie, au fost nimicite semănăturile de cucuruz, prin brumă. / În 15 iunie, s-a dispus, în Valea Carelor, o pază permanentă, constatatoare din 1 caporal și 11 grăniceri, care avea să supravegheze ca evreii, locuitori în crâșmele de acolo, ale dumitrenilor și pinticanilor, să nu furnizeze băuturi grănicerilor. Paza ace-ua a încetat și s-a delăturat în 22 noiembrie 1835, când era comandantul regimentului colonelul Stecovici. / În 8 iulie, caporalul invalid Crăciun, împreună cu estimatorul Vasile Istrate și bătrânii Todor Vărăreanu și Donise Popițan, au fost trimiși, din partea companiei, la reînnoirea movilelor de pe muntele neposenilor: Munceii înșirați. / În **Năsăud** s-a clădit cvartirul maiorului. pe grădina lui Grigorița. / În 7 și 8 august, a ieșit o comisie, constatatoare din locotenent-colonelul Reininger, căpitanul Velican, locotenentii Mihailaș și Negovan, și mai mulți martori și bătrâni din **Rebra mare** și **Nepos** la locul Temeiaș, obiect de litigiu între Vasile Crăciun și frații Nicolae și George Login. S-a constatat că frații Login au folosit pe nedreptul locul lui Crăciun; deci, pentru faptul că Niculae Login a dus în persoană la înalta comandă generală (**Sibiu**) pâra împotri-va comandai regimentului, a fost judecat, conform legilor statutare (kriegsgerichtlich) și pedepsit la bătaie cu

vergile, având să treacă de 4 ori printre şirurile alor 300 grăniceri, postaţi spre acest scop, care pedeapsă s-a şi săvârşit în staţiunea **Rebrişoara**. / În 7 noiembrie, a fost transferat sub-locotenentul Runcan, din **Borgo-Rus**, în staţia **Nepos**¹⁷².

1836: „Locotenentul Benigni a fost numit şi mutat la Viena, în locul lui, în **Rebra mare**, locotenentul Mi-hailaş; stegarul Hersenyi, mutat, din **Parva**, la compania 9. / La compania **Rebrişoara** era subofier sergent Catarig. / În 1 aprilie, s-a făcut revizia conscripţiei, prin Excelenţa Sa general de divizie Pidol şi comisarul său, în **Rebri-şoara**, cu care prilej comunele **Rebrişoara** şi **Nepos** au voit să-i înmâneze, în chestia pădurilor în litigiu cu saşii dumitrei, Pinticanii şi iedenii aduc o jalbă, care însă nu fu acceptată. Tot aşa, n-a fost acceptată nici rugarea nepose-nilor ca podul lor peste Someş să fie întreţinut de erar (împărăţie). Aşa că satul **Nepos** a trebuit să repare podul încă în acea primăvară. / Din 18-22 iulie, a ieşit comisie în chestia mejdelor litigioase din des amintitele comune săseşi şi româneşti şi s-au reînnoit movilele care, conform instrumentului metal din 1777, aveau să stea pe vârfurile dea-lurilor care domină Someşul, şi care s-au ridicat incorect numai de către satele săseşti **Iad**,

¹⁷² Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din *Nepos*, în *Arhiva Someşană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 240

Pintic și **Dumitra**. În co-misie au fost 4 domni din **Bistrița**, maiorul Betzman, căpitanul auditor Schottl, căpitanul Borcoțel, locotenentii Negovan și Ilieș, sublocotenentul Inczédy, apoi primari, jurați etc., grăniceri. / **În august, a fost holeră**. / În oc-tombrie, **a ars a patra parte a orașului Bistrița**. / Cu fi-ne-a lui octombrie, a fost demisionat Crăciun din postul de învățător și, în locul lui, a pășit sergentul invalid Alexa, cu leafa anuală de 40 florini v. v. și folosul grădinii școlii”¹⁷³.

1837: „Comandant regiment, colonelul Stecovich, locotenent-colonel Molnar, maiori Szt Pali și Betzman, adjunct regiment locotenent Blaskovich, auditor – căpitanul Schottl, ofițer conturi – Peichich, capelan – Wisky, vi-car și director școlar – Ioan Marian. Comandantul institu-tului militar stegarul (Fähnrich) a Bui (a murit în februarie 1844), econom Basil Moț, tamburul regimentului Emanuel Pinka (mort în acest an), comandant companie căpitanul Velican, locototenentul Mihailaș, în locul lui Inczédy, nu-mit la **Nepos** sublocotenentul Minier, stegar Krstich (numit la 1 aprilie, ca sublocotenent la **Rebra**), sergent Paul Ca-tarig. / În februarie, s-a lățit, peste tot teritoriul regimen-tului, **boală de febră, tuse, junghiuri** (gripă) etc. / La 15 martie, satele

¹⁷³ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 243, 244

Rebrișoara și **Nepos** au așternut, la brigadă, jalbă în chestia certelor de hotar cu sașii din **Dumitra**, **Pintic**, **Iad**, jalbă redactată de Basil Crăciun. / La finea lui martie, caporalul Petru Luchi, paznicul (Aufseher) ins-titutului militar, a fost avansat sergent. / În martie, a redijat Basil Crăciun în chestia certelor dintre satele săsești și românești o jalbă, pe care, însoțit de **primarul Nicolae Marti din Feldru**, a înmănat-o arhiducelui Ferdinand, în **Cluj**. / Din cauza că, în lunile aprilie și mai, a plouat con-tinuu, a urcat mult prețul cerealelor. / În mai, sergentul Rainer s-a căsătorit cu fiica căpitanului Velican și a fost co-mandat la agenția din **Iași**. / În 12 septembrie, a ars a treia parte a satului săsesc **Iad**. / În septembrie, omizile au mâncat tot curechiul (varza). / În 11 octombrie, Vasile Cră-ciun, împreună cu sergentul Alleca (Alexa) și fruntașul Ca-listru Tofan, au plecat la **Telciu** pentru a copia procesul verbal (Comissions Protocol) privitor la muntele litigios, Munceii înșirați. Tot în chestia aceasta litigioasă cu lo-cuitorii din **Coșna** s-a ținut, la fața locului, și cercetare și pertractare, în prezența sublocotenentului Minier, a coș-nenilor și a mai multor săteni din **Nepos**. / Încă în 15 mar-tie, primarul Nicolai Marti din Feldru ceru concediu de la regiment, spre a călători la **Cluj** și **Alba Iulia**, în chestia unor documente privitoare la certele de hotar ale

celor 4 comune românești și 3 comune săsești”¹⁷⁴.

1840: „Crășmar în satul **Nepos** era Gavrilă Timoc, iar furnizorul lui era evreul Itzig Baruch din **Tradam**. În Valea Carelor erau crășmari izraeliții Simon Iacob și Salamon Hersch. / În 30 ianuarie, au expediat cele 4 sate ro-mânești jalbă împotriva celor 3 sate săsești, pe care însă brigada a respins-o, nevrând să o aștearnă Curții din Viena. / Căpitanul-locotenent Borcoțel a fost numit căpitan, iar locotenentul Mihailaș, căpitan, în aprilie. / În aprilie, fiul Ion al lui Vasile Crăciun a fost comandat la **Năsăud**, să asculte cursurile preparandiale. / În 12, 13 și 14 mai, o mare inundație a Someșului. Au fost duse mai multe po-duri, între care și cel de la **Năsăud**. / S-a început clădirea noii case a comandantului regimentului în **Năsăud** și s-a isprăvit cu finea anului 1841. / În 24 iulie, episcopul Le-meny, care a vizitat toate comunele regimentului, a intrat în vizitație canonică și în **Nepos**, primit, cu toată venerația și pompa cuvenite, de întreaga populație. / Estimatorul George Login i-a înmănat, cu acest prilej, vlădicăi o ru-gare, adresată Majestății Sale, în cauza terenului litigios cu sașii. Tot atunci a dispus vlădica ca **noua biserică din Par-va** să fie sfințită în 25 iulie. / În 10 august, s-a expediat ru-garea

¹⁷⁴ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 244, 245

majestatică a reabrişorenilor şi neposenilor contra sa-şilor, de la posta din **Bistriţa**. / În septembrie, iarăşi co-misie în chestia certelor de hotar dintre cele 4 comune româneşti din Valea Rodnei şi cele 3 comune săseşti. De faţă: locotenent-colonel Szt Pali din regimentul secuiesc, căpitanul Knobl, din regimentul Vaquant, din **Năsăud** au-ditorul Schottl, căpitanul Velican; din partea provinciei: administratorul Mariaffi, comisarul Ioan Koncz, senatorii bistriţeni Schankebank şi Stebriger. Comisia a lucrat 8 zile. În 16 octombrie, după ce lucrase în **Bistriţa**, comisia veni, peste **Feldru**, la **Nepos**, unde inspectă movilele din anul 1777, apoi, spre nemulţămire a grănicerilor, şi coastele de deal ce cad spre Someş, şi, la finea lui octombrie, pleacă ia-răşi la **Bistriţa**. / În septembrie, sublocotenentul Minier a fost avansat locotenent şi transferat la compania 2 **Nuş-falău**, în locul lui fiind numit sublocotenentul Feldegy. / În 30 noiembrie, comuna **Nepos** a aşternut o jalbă la companie împotriva exceselor vecinilor saşi, cu prilejul târgurilor şi iarmarocului din august, în **Bistriţa**. / În 11 noiembrie, a venit la **Rebrişoara**, la vizită şi revizuirea conscripţiilor, generalul de brigadă Stohl şi comisarul belic Schopf, cu care prilej, la jalba neposenilor, generalul, cu comisarul, cu maiorul baron Iovich, căpitanul auditor Schottl, căpitanul Velican, sublocotenentul

Feldegy, caporalul Crăciun, învățătorul Tofan și alți săteni s-au dus la vechile movile, călare, pe vârfurile cele mai înalte ale dealurilor, la Piatra Ciontului, și pe un stejar de lângă movila veche de aici au însemnat Nr. V-5, apoi a plecat generalul la **Feldru**. / Duminică, în 8 noiembrie, Crăciun, cu învățătorul Tofan, au mers cu o rugare la general, în **Tiha** (compania 3). / În 28 decembrie, la întoarcerea de la târg, din Bistrița, câțiva sași din **Dumitra** au pușcat după fruntașul George Lazor, pe Valea Carelor, la Doroieț”¹⁷⁵.

1841: „În decembrie, a fost pensionat maiorul Betzman. La compania **Rebrișoarei** a fost numit locotenentul Mihalovsky. **Primari:** în **Rebrișoara**, Vasile Bu-zilă, în **Rebra**, Sandul Nedelea, în **Parva**, Necita Scurtul, în **Nepos**, Ștefan Lup. / În 16 ianuarie, Basil Crăciun a fost numit și jurat, ca gornic. / În februarie, mai mulți **feldrihani** au fost maltratați de sașii din **Iad**, în pădurea liti-gioasă și escortați la **Bistrița**. Li s-au luat 64 boi. / În 7 februarie au venit la **Nepos** locotenent-colonelul Molnar și căpitanul Velican și au ordonat ca grănicerii să nu intre în pădurea litigioasă. Asemenea ordine a dat, în 20 februarie, și colonelul Luxetich, venind cu căpitanul Velican la **Nepos**. / În 23 februarie, **rebrișorenii** au prins,

¹⁷⁵ Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din *Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 246, 247

în pădurea Prihodiștea Vărărenilor, pe mai mulți sași, cu săniile lor și 28 boi, și i-au escortat ca prevaricanți la **Rebrișoara**. / În 12 mai, sergentul Gavrilă Pop și Vasile Tănase Dumitru din **Nepos**, însoțiți de sublocotenentul Feldegy, au plecat, în chestia terenului de ceartă, la Viena, la Majestatea Sa. Pen-tru drum, ilvenii și feldrihanii i-au dat lui G. Pop 300 flo-rini, iar rebrișorenii și neposenii, lui Dumitru, tot 300 flo-rini v. v. / Pop s-a întors în 23 iunie, Feldegy, în 11 iulie. / La finea lui mai, a intrat la slujbă în regiment brigadierul (Waldbereiter) Spaderna. / Vara, foarte mare secetă și căldură, puțină iarbă, vitele ieftine, o pereche boi costa, mai înainte, 200 florini, acum 100, carul de fân, 10-12 florini la munte, și la țară chiar 40-50 florini. Fontul de carne, 4-6 cruceri. / În cursul anului, s-a clădit **casa colonelului în Năsăud**, de-a lungul șoselei (casa veche stătuse mai înlă-untru). / Vineri, 17 decembrie, s-a orânduit o pază de 1 fruntaș și 4 grăniceri în Valea Carelor, spre a opri intrarea pe terenul litigios și exportul de băuturi din crâșmele de acolo. / La finea anului, mai existau crâșmele săsești din Valea Carelor, cu evreii Simion Iacob și Salamon Hersch ca furnizori”¹⁷⁶.

1845: „Cu 1 ianuarie, stătea încă paza în Valea Ca-relor, precum și evreul Salamon

¹⁷⁶ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 247, 248

Hersch în crâșma dumitre-nilor, iar în cea a pinticanilor erau puși, spre paza clădirilor, economul Vasile Moldovan, cu 2 sași. / În 20 martie, s-a iscat, în urma ploilor, zăpezii și sloilor porniți, o **mare inundare a Someșului**, în urma căreia partea de sus a satului **Nepos** a suferit mari pagube, s-au rupt pământuri, s-au stricat movile, s-au rupt capetele podului. Sergentul Tanco a fost avansat sublocotenent și mutat la **Nepos**. / Vara, s-au movilit pădurile și hotarul: în **Rebrișoara**, prin căpitanul Mihailaș, în **Rebra** și **Parva**, prin locotenentul Kohl, și în **Nepos**, prin sublocotenentul Tanco. / Ofițerul de conturi (Rechnungsführer) Peicich a fost pensionat și, în locul lui, a fost numit fostul furier Gergely. / În 18 sep-tembrie, George Login și Vasile Andrei Dumitru au plecat la Viena, la împărat, în chestia certelor de hotar cu sașii. S-au întors în 18 decembrie, fără nici o ispravă. / Podul a fost reparat prin maestrul (Zimmermann) Svoboda. / În noiembrie, sublocotenentul comandant al institutului militar Mihailaș, cum și Miron, de la compania 12, au trecut la pensie. / În decembrie, au fost expediate la **Reteag** clopotul cel mare, crăpat, și cel mijlociu, spre a fi turnate din nou, ceea ce s-a isprăvit numai în iulie 1847”¹⁷⁷.

¹⁷⁷ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 250

1846: „În februarie a căzut atâta nea, încât pe mun-tele pârvenilor, Fruntea Căldărușii, s-a rostogolit cu pădure și pământ în jos, îngropând pe grănicerul Grigore Alexi, cu 2 slugi, Ion Cușma și Irimei Rus, ale căror cadavre au fost scoase numai la finea mai. / În 26 februarie s-a căsătorit candidatul de preot Macedon Maiorean cu fiica preotului din **Mintiu**. / În 9 martie, batalionul I a plecat, din **Năsăud**, la **Bucovina**, pentru ocuparea granițelor, sub comanda maiorului Hatfaludi. În 24, s-a întors iarăși în garnizoană, iar în 5 aprilie, din nou, a plecat acolo. / În iunie, sergentul Domide, de la compania 7, a fost avansat sublocotenent, iar sergentul titular Dumitru Rus, din **Rebra** (compania 8), la sergent și mutat la compania 7. / Sub conducerea locotenentului Kohl, **s-a clădit, în cursul anului, școala co-munală din Rebrisoara**. / În 2 iulie, a murit vicarul și directorul școlar Ion Marian, în **Năsăud**. / În noaptea din 30 iulie, a inundat Valea Carelor o parte de sat, a rupt po-dul din sat. Someșul încă a făcut pagube pe câmp. / În 1 august, a fost numit vicar Macedon Pop, iar director școlar M. Panga”¹⁷⁸.

1849: „În 1848 și 1849, a început revoluția în Ar-deal și Ungaria. Rebelii maghiari au cucerit întreg Ardealul și, în

¹⁷⁸ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 250, 251

urma luptei de la **Bârgău**, trupele împărățești retrăsură, la începutul anului 1849, la Galiția, iar maghiarii se așezară aici, în ținut, de unde fură scoși numai în 22 iunie, prin co-loana rusească, după lupta dintre **Feldru** și **Ilva mică**, cu care prilej rebelii aprinseră o parte din comunele **Feldru**, **Rebrișoara** și **Năsăud**. / Din 22 iunie, până în octombrie, caporalul Crăciun a fost dispus, de comandantul interimar al regimentului, căpitanul Mihailaș, să conducă afacerile companiei 8. / În 1 noiembrie, prelua comanda compani-ilor 7 și 8 sublocotenentul Zacharias, până în **martie 1851, când se desființa regimentul**, cu ajutorul lui Basil Cră-ciun, numit, cu 1 iulie 1850, sergent”¹⁷⁹.

1878: „Marți, în 23 aprilie, cam pe la 8-9 ore, îna-nte de amiază, au venit o mulțime, și anume cam la 400 indivizi din **Dumitra mare**, înarmați cu puști, lănci, furci de fier și securi, și, ieșind din hotarul comunei **Dumitra**¹⁸⁰, au trecut pe hotarul comunei **Rebrișoara**. Aici, mai întâi, au rupt și tăiat gardul de la grădina lui Vasile a Senei din **Rebrișoara**, după aceea au mers la locul de arat al lui Da-vid Mihalca și Vasile Doce, ambii din **Rebrișoara**, și sapă pe locul celui dintâi. Dumitrenii s-au repezit asupra lor,

¹⁷⁹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 252

¹⁸⁰ Comuna **Dumitra** (nemț. Mettersdorf) e săsească, **Rebrișoara** e curat românească.

dânșii însă au fugit, și încă Vasile Doce fără pălărie. Dumi-trenii au tăiat în bucăți pălăria ace-luia, au aprins coliba lui David Mihalca, care se afla cam în mijlocul locului ace-luia, au tăiat, mai departe, nescari oltoani, ce se aflau sădiți pe acel loc propriu al lui David Mihalca.

De aici, au trecut dumitrenii în altă parte a hota-rului, și anume în partea așa numită pe „Valea mărului”, unde, mai întâi, au ajuns la locul lui Iacob Linul din **Re-brîșoara**. Aici se afla acesta, dimpreună cu fiul său, George Linul, și ara pământul lor propriu. Dumitrenii, atât pe Iacob, cât și pe George Linul, i-au prins, i-au bătut și i-au legat. Pe când s-au întâmplat aceasta, un alt despăr-țământ de dumitreni au prins, tot pre hotarul comunei **Re-brîșoara**, nu departe de locul lui Iacob Linul, pe Toader Linul, care mergea, cu plugul și cu doi cai, la locul său, iîn acea parte a hotarului, ca să și-l are. Pe acesta, mai întâi l-au spart pe dinapoi, cu baionetul într-un picior, după aceea l-au bătut și l-au legat, au prins, după aceea, și pe Grigore Crăciun din **Vărarea**. / Dumitrenii au luat, după acesta, cucura și grapa de la plugul lui Toader Linul, acestea le-au tăiat și fărâmat toate în bucăți; i-au luat, cu puterea, pălăria și straița de după cap.

După aceasta, au luat plugul lui Iacob Linul, cu doi junci și doi cai, precum și plugul lui Toader Linul, cu doi cai, apoi pe Iacob

Linul, pe feciorul său George Linul, pe Toader Linul și pe Grigore Crăciun, se înțelege că pe toți aceștia legați, i-au dus în comuna **Dumitra mare** și, de aici, la **Bistrița**, toți bătuți și sângerați. / Vigiliile comunale, pe care i-au concrezut primarul din **Dumitra** să-i escorteze, aducându-i în **Bistrița**, sub escortă i-au bătut și boldit cu bețele, chiar și în cetatea Bistrița, în mijlocul uliței. Pe drum, în locul unde este o fântână cu apă, sub pretext că-i spală de sânge, le-au turnat apă pe răni, dar totodată, simulându-se că-i spală, le loveau rănilor cu palma. / Pe Toader Linul și pe Grigore Crăciun i-au lăsat acasă, iar Iacob și George Linul, se află, bătuți și zdrobiți, în spital, aici, în **Bistrița**.

După cât am aflat de la Toader Linul, între mulți-mea de dimitreni s-au aflat plăiașul numit în comuna **Du-mitra** Miki al lui Rosken, care a spart cu baionetul pe Toader Linul, apoi Miki Krainer, ambii din **Dumitra**; pe mulți inși îi va cunoaște Iacob Linul. Astfel de fapte numai po-poarele sălbatece pot să comită. Nu există nici o îndoială că dimitrenii au comis, prin aceasta, crima violenței publice. / Deoarece Iacob și George Linul se află în spital, bolnavi, așa cât viața le este în pericol, ne rugăm ca, cât de în grabă, să se asculte la protocol despre fapt și să se cerceteze prin medici, să se introducă mai departe închizițiunea penală în contra dimitrenilor și pentru fapta aceasta barbară

să se pedepsească. Dauna o vor da-o la protocol respectivii indivizi ca daunați.

Aici adăugăm că Iacobu Crimu, Toader Chircu, Ilie Buta din **Rebrișoara**, apoi Grigore Granciu și Hila Gevürz din **Năsăud** ne-au descoperit cum că, trecând dânșii, marți, dimineața, pe la 5-6 ore prin comuna **Dumitra**, spre **Bis-trița**, la târg, au văzut pe dumitrei, mulțime mare, ieșind înarmați din comună; ne-au descoperit, mai departe, că în număr cam de o companie erau înarmați cu puști; peste tot așa au fost de mulți, încât au trebuit să stea pe loc, cu căru-țele, căci n-au putut străbate pe drum, printre ei; în urmă, ne-au descoperit și aceea că, chiar atunci când ieșea mulți-mea din comună, la biserică se trăgeau clopotele într-o dungă, va să zică se alarma comuna întreagă; de aici tre-buie se presupunem că dumitrenii au ținut consiliu, spre a comite această faptă. / Bistrița, în 25 aprilie 1878. / Ștefan Acul, primar / Gavriil Linul, notar”¹⁸¹.

1878: „Florentin Luchi, fost căpitan c. r., fost pretor și, mai în urmă, vice-căpitan, a repausat în Năsăud, în etate de 70 ani. Rămășițele-i pământești s-au transportat însă la comuna **Feldru**, locul său natal”¹⁸². / „Primul set de ase-menea mărturii documentare (despre revoluția din 1848-1849 – n. n.), îl datorăm lui Leontin Luchi.

¹⁸¹ *Observatorul*, Anul I, nr. 33, Sibiu 1878, p. 2

¹⁸² *Observatorul*, Anul II, nr. 88, Sibiu 1879, p. 353

Născut în **Feldru**, în anul 1809, a trecut prin Școala Militară de la **Năsăud** și a participat, ca „lecman / locotenent în Re-gimentul de graniță de la Năsăud, la campaniile militare ale regimentului din anii 1848-1849. / Dovedind certe ca-lități de consemnare a faptelor și întâmplărilor, la care a participat, Luchi le-a lăsat posterității sub forma unor scrisori, adresate unor cunoscuți sau foști tovarăși de arme. / Primele două scrisori, contemporane cu evenimentele la care se referă, adresate, de către Leontin Luchi, din Cernăuți, în lunile iunie-iulie 1849, lui Alexandru Savu, la Iași, descriu, întâi, operațiile militare în derulare, începând de la Vatra-Dornei, trecând prin pasul Tihuța, Valea Bâr-găului, pregătirile insurgenților maghiari pentru rezistență, la **Prundu-Bârgăului**, a doua, operațiunile de pe Valea Someșului, devastarea localităților **Feldru**, **Rebrișoara**, **Năsăud**, **Salva...** / Soarta a vrut ca autorul să trăiască pe viu consecințele urmărilor incendierii localităților **Feldru**, **Rebrișoara** și **Năsăud** de către maghiari în retragere. „Atunci, după propria consemnare, 170 de fumuri s-au nenorocit, 5 oameni au fost pușcati, alții răniți, mare nefericire”. / Apoi, a îndurat suferințele concentrărilor, „am fost lăgăriți”, se exprimă

autorul, la Anieș, din sus de Vii-șoara și Lechința”¹⁸³.

1907: „Comitetul comunal al comunei **Rebrișoara**, de lângă Năsăud, a hotărât, în o ședință a sa, cu mare însu-flețire, ca, pe viitor, toate cârciumile satului, în dumineci și sărbători, să fie cu desăvârșire închise. / Ar putea trage învățătură, din această hotărâre, obștea noastră românească de pretutindeni”¹⁸⁴.

1908: „O mare nenorocire s-a întâmplat ieri, miercuri, 9 septembrie, între orele 10 și 11, în comuna **Rebri-șoara...** / Doi oameni din **Rodna Veche**, Grapa Toader și Ferencz Károly, aducând, într-o căruță, o piatră de moară, aproape de edificiul școlii, poate când au vrut să meargă pe partea de drum ce duce, din sus de podul ce este peste pâ-râul morii, fiind beți, nu au băgat de seamă și, răsturnând căruța, a căzut piatra de moară pe Ferencz Károly, așa încât momentan l-a zdrobit, de a rămas mort pe loc. Fiind om cu familie, a rămas văduva cu câțiva orfani. Celălalt tovarăș, nefiind așa de beat, a scăpat nevătămat. Notarul numai-decât a făcut arătările oficiale. Procurorul a

¹⁸³ Balog, Iosif Marin; Lumperdean, Ioan; Mádly, Loránd; Țeicu, Dumitru, *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice*, Editura MEGA, Cluj-Napoca 2015, pp. 257-259

¹⁸⁴ *Țara noastră*, Anul I, nr. 14, Sibiu 1907, p. 228

început anche-ta, pentru a constata culpabilitatea”¹⁸⁵.

1932: „Anton Precup, paroh greco-catolic în **Re-brișoara**, protopop onorar și fost vicar interimar al Rod-nei, a repausat în Domnul în ziua de 7 august, în anul 77 al vieții și 50 al preoției. **Parohul din Rebrișoara** a fost un preot foarte bun și foarte văzut în dieceza sa, precum și în viața românească din părțile bistrițene. Îl plâng numeroase rudenii. A fost înmormântat în ziua de 9 august. Fie-i par-tea cu dreptii!”¹⁸⁶.

1932: „Urșii s-au înmulțit prea foarte în unii munți. Așa se scrie că, în munții din jurul comunei **Rebrișoara**, județul Năsăud, ei, fiind mulți și cam sfârșindu-se cu animalele de prin păduri, sunt mânâți de foame asupra satelor. De curând, au dat atacuri asupra vitelor rebrișorenilor, omorând și mâncând 6 cai, 5-6 vaci și boi, și vreo 20 de vite mari. Și aproape în flecare zi fac câte-o pagubă. So-cietatea de vânătoare din acele hotare va pregăti o vână-toare, prin care să-i mai împruțineze, că, altfel, au să vină până în sat”¹⁸⁷.

1935: „Ceremonia agrară a cununii... a fost studiată în ziua de 7 septembrie 1935, în satul **Șanț** din județul Nă-săud, de o echipă

¹⁸⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 191, Brașov 1908, p. 2

¹⁸⁶ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 83, Blaj 1932, p. 3

¹⁸⁷ *Libertatea*, Anul 35, nr. 83, Orăștie 1932, p. 4

de cercetători, astfel împărțită: la casa gazdei a lucrat domnișoara Ștefania Cristescu; sus, la mun-te, au mers domnii H, H, Stahl, Ion C. Cazan și domnișoara Viorica Sassu. O parte din strigăturile de la joc au fost notate de dl Harry Brauner; înregistrările muzicale au fost făcute, cele pe ceară de către dl Ilarion Cociș, și pe placă „Columbia”, de dl prof. Constantin Brăiloiu, care a lucrat și transcrierea muzicală. Fotografii sunt luate de către dl Stahl. Dat fiind, însă, faptul că o parte din ceremonia cu-nunii are loc noaptea, a fost necesar să repetăm câteva scene, a doua zi, pentru ca să le putem cinematografia și fotografia, Dăm, deci, cu titlu complementar, și aceste fotografii reconstituite, luate de către dl Vesa. Adăogăm și o fotografie luată în satul **Rebrișoara**, din același ținut al Năsăudului”¹⁸⁸.

1938: „Femeile din comuna **Rebrișoara** s-au cons-tituit în societate religioasă mariană, alegând ca președintă pe doamna Cornelia Mihalca. În afară de ședințele cu pro-gram religios și lecturile publice, în același spirit, doamna președintă, o distinsă învățătoare, a luat inițiativa și a rea-lizat, până în prezent, un frumos și impunător drapel al Re-uniunii, din mătase, cu două icoane pictate de domnia sa.

¹⁸⁸ *Sociologie Românească*, Anul I, nr. 2, București 1936, pp. 11, 20

Împreună cu câteva membre din comitet, a cumpărat pânza necesară, pentru a face câteva fețe de masă pe sfântul altar, care vor fi sfințite cu ocazia sărbătorilor Sf. Paști. Femeile îngrijesc, într-un mod deosebit, de localul bisericii, împo-dobindu-l și curățindu-l mereu”¹⁸⁹.

1938: „Dl Dr. Emil Precup, distinsul nostru publi-cist, a făcut un nou gest de pietate, tipărind cuvântările fu-nebre ale regretatului său părinte, Anton, fost paroh în **Rebrișoara**-Năsăud, protopop și arhidiacon onorar. Acest gest stă cu cinste, alături de **căminul cultural „Anton Pre-cup” din Rebrișoara**, de publicația închinată neuitatului său unchi, Gavril, reorganizatorul învățământului secundar românesc din Ardeal, în primele zile ale întregirii naționale, și animator neîntrecut pentru crearea unei clase de mij-loc românești (industriași și comercianți), precum și alături de aceea ce cuprinde conștiincioasa dare de seamă a serbării dezvelirii bustului lui Petru Maior, patronul liceului din Gherla. Cu puține excepții, cuvântările ce le tipărește sunt toate funebre, rostite la înmormântarea unor fruntași ca: Dr. Ioan Pop, vicarul Năsăudului; profesorii: L. Dră-gan, Dr. A. P. Alexi, Iacob Pop; preoți: Gherasim Domide, martir național, **Bistrița**; Gr. Mureșan, **Feldru**; Basil Si-ddea, **Mititeiu**; a doctorilor: E.

¹⁸⁹ *Universul*, Anul 55, nr. 90, București 1938, p. 14

Filipan, V. Pascu; a mai mulți tineri și chiar săteni frunțași. Pline de idei sănătoase și mai ales de îndrumări practice și cuminți, în chestiunea cea mare a educației creștinești și naționale, aceste cuvân-tări vor fi de cel mai mare folos fraților preoți în via Domnului”¹⁹⁰.

1938: „Sărbătorirea profesorului pensionar Ma-cedon Linul. Duminică, 13 martie, în comuna **Rebri-șoara-Năsăud**, căminul cultural „Anton Precup”, care activează sub auspiciile Fundației culturale Regale „Princi-pele Carol”, a sărbătorit pe profesorul pensionar Macedon Linul, originar din această comună, cu ocazia donării căminului a unei biblioteci de 440 volume, și dulapul ne-cesar, toate în valoare de 40.000 lei. La serbare au participat toți sătenii și intelectualii satului, în frunte cu dom-nii învățător-director Nicolae Burduhos, învățător Mace-don Pop, brigadier Nicolae Frandేశ etc. / Dl Ion Costan, președintele căminului, a ținut o cuvântare, în care a elogiât personalitatea profesorului pensionar Macedon Linul, fiu al satului... De la înființarea căminului cultural, dl profesor Macedon Linul, având mare dragoste față de comună și respect pentru memoria patronului Anton Precup, fostul preot timp de 50 de ani, l-a sprijinit moralicește și materialicește... A cumpărat 440 cărți, formând o bibliotecă valoroasă, pe care a donat-o

¹⁹⁰ *Vestitorul*, Anul XIV, nr. 5, Oradea 1938, p. 68

căminului. Cu acestea, că-minul are 2.500 volume în biblioteca sa. /

Adunarea generală a Regiei cooperative „Reg-na”. Consiliul de administrație al Regiei cooperative „Regna” a decis ca ședința adunării generale a delegaților din cele 44 comuna grănicerești să se țină în 11 aprilie, în sala mare a societății. Se va cota contul de gestiune pe anul expirat și proiectul de buget pe 1938. /

Jubileul Liceului din Năsăud. În luna iunie, **Li-ceul grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud**, împlinind 75 ani de existență, se vor organiza mari serbări jubiliare. Î. P. S. Patriarh Miron, fost elev și absolvent al acestui liceu, a primit Patronajul serbărilor. Dl Vasile Bichigeanu, direc-torul liceului a luat măsuri de pregătite în consecință¹⁹¹.

1939: „Predarea plugurilor dăruite de M. Sa Re-gele țăranilor din județul Năsăud. / Primele pluguri, trimise prefecturii județului Năsăud, au fost restituite și uzinele din **Reșița** au fabricat altele, potrivite regiunii noastre de munte, care au sosit în județ în ziua de 28 martie. În total au fost trimise 25 pluguri, dăruite de M. Sa Regele Carol II, care au fost distribuite de sărbătorile Sfintelor Paști tuturor vrednicilor gospodari, aleși de căminele cul-turale ale Fundației „Principele Carol” și Astra. / La **Năsăud**, solemnitatea predării celor 2

¹⁹¹ *Universul*, Anul 55, nr. 76, București 1938, p. 14

pluguri s-a făcut în sala festivă a primăriei, unde dl primar dr. T. Chitul a invitat toate autoritățile și populația orașului. Dl dr. T. Chitul a rostit un însuflețit cuvânt de deschidere, elogiind ma-rele gest al Suveranului. Tot domnia sa a citit și un admirabil cuvânt al dlui col. dr. Fl. Medrea, **prefectul jude-țului Năsăud**. / Dl prof. pensionar I. Moisil, președintele Astrei Năsăud, a vorbit despre valoarea muncii. / Dl D. Nacu, avocat, fost prefect, președintele căminului cultural „Regele Carol II” din Năsăud, a caracterizat situația actuală. / Dl căpitan Ureche, de la regimentul grăniceresc din **Bistrița**, impresionat de regescul gest, a împărtășit asis-tenței țărănești situația admirabilă a celor concentrați și transportați pentru a păzi țara la hotare. / Preotul Ion Cos-tan, în numele Serviciului social județean, a insistat asupra acțiunii M. Sale Regelui Carol II pentru ridicarea satului românesc și ajutorarea țăranilor, prin Fundația Sa „Principele Carol” și Serviciul social. / Preotul Iacob Chitul a oficiat serviciul religios. / Agronomul Sidor Nistor a ex-primat omagiale sentimente de gratitudine Suveranului pentru înaltul gest și prețiosul dar, asigurându-l că va lucra cu toată inima și va păstra cu sfințenie acest „Plug Regal”. / Dl dr. Traian Chitul, primarul orașului, a citit textul unei telegrame omagiale, care a fost

expediată M. S. Regelui și apoi a închis solemnitatea.

În comuna **Nepos**, la solemnitatea predării plugu-rilor, în număr de 2, au participat domnii prof. Iuliu Moisil, pretor Anton Sirlican și preot I. Costan, din partea căminu-lui județean. Dl notar Băcăian, președintele căminului, a salutat pe oaspeți. / Dl pretor Sirlican a vorbit despre ac-țiunea căminelor culturale, prin care se va întrona o nouă viață în satele românești. / Preotul Ion Costan a evidențiat importanța covârșitoare a gestului M. Sale Regelui Carol II. / Plugurile au fost predate agricultorilor Lazar Ezechil și Dionisiu I. Nicolae.

În comuna **Rebrișoara**, plugurile au fost predate, la căminul cultural „Anton Precup”, în cadrele unei mari solemnități, la care au participat aceiași delegați, toți intelectualii și țăranii satului. S-au predat 2 pluguri țăranilor: Burduhos Ion și Bodiu Echim. Au vorbit dl prof, I. Moisil, dl pretor A Sirlican și preotul Ion Costan. Asistența a aclamat îndelung pe Suveran”¹⁹².

1940: „Duminică a avut loc, în comuna grănice-rească **Rebrișoara**, din județul Năsău, solemnitatea dez-velirii monumentului, ridicat prin grija dlui Victor Mol-dovan, secretarul general al Frontului Renașterii Națio-nale, celor doi luptători naționaliști ardeleni: Iacob și Ioachim

¹⁹² *Universul*, Anul 56, nr. 101, București 1939, p. 2

Mureșan. / Au luat parte domnii Victor Moldovan, secretar general al FRN, Constantin Giurescu, ministrul propagandei, Petre Topa, subsecretar de stat la Ministerul sănătății, N. D. Cornățeanu și I. Bujor, prim-secretari FRN, general Petre Georgescu, comandantul gărzilor naționale, general M. Skeletti, comandantul general al pregătirii pre-militarilor, reverendisimul dr. Titu Mălai, delegatul Î. P. S. Episcopului Hossu etc. / Oaspeții au sosit la **Năsăud** la ora 11. La coborârea oaspeților, Garda Națională locală, sub conducerea dlui căpitan Grigoriu, comandantul județean al Gărzii, a prezentat raportul, după care dl colonel Minea a comandat unităților de premilitari pentru onor. / Dl Traian Chitu, **primarul Năsăudului**, a rostit cuvântul de bun venit, subliniind dragostea cu care populația acestei re-giuni grănicerești întâmpină pe înalții demnitari ai Fron-tului și pe domnii miniștri. / Dl Constantin Giurescu, mi-nistrul propagandei, a mulțumit, în numele tuturor mem-brilor guvernului, iar dl Victor Moldovan, secretarul ge-neral al FRN, în numele demnitarilor Frontului.

De la **Năsăud**, întreaga asistență a plecat, cu auto-mobilele, în comuna **Rebrișoara**, unde s-a desfășurat **so-lemnitatea dezvelirii monumentului**. / Aici s-a oficiat o slujbă religioasă, de un sobor de preoți, în frunte cu P. S.

reverendisimul canonic Titus Mălai, delegatul Î. P. S. Epis-copului Iuliu Hossu de la Cluj. / Sătenii, în haine de săr-bătoare, s-au adunat într-un impunător careu, în fața bise-ricii, în jurul monumentului, și până lângă poarta ridicată în cinstea înalților oaspeți. / După slujba religioasă, dl Vic-tor Moldovan, secretarul general al FRN, din a cărui ini-țiativă și prin a cărui strădanie s-a ridicat monumentul, a procedat la dezvelirea plachetei comemorative. / Sfinția Sa, canonicul Titus Mălai, a susținut o scurtă cuvântare”¹⁹³.

1940: „În comuna **Rebrișoara**, a încetat din viață, în vârstă de 56 de ani, Elisabeta Irini, soția dlui Dumitru Irini, învățător, mama preotului Emil Irini din comuna Re-brișoara, a dlui Ioan Irini, funcționar la Regia cooperativă „Regna” din Năsăud, și a doamnei Valeria preot Scridon din **Chiuza-Someș**”¹⁹⁴.

1945: „**Cât au suferit românii în taberele de muncă maghiare.** În numărul 30, din 10 februarie 1944, al ziarului „România Nouă” din Sibiu, badea Lazăr Dumitru, din **Rebrișoara** Năsăudului, își povestește suferințele din taberele de muncă maghiare. El spune că primeau, la zi, 2-3 cartofi, n-aveau, la amiază, odihnă decât o jumătate de ceas, iar noaptea dormeau sub

¹⁹³ *Universul*, Anul 57, nr. 168, București 1940, p. 9

¹⁹⁴ *Universul*, Anul 57, nr. 230, București 1940, p. 10

cerul liber, în ploaie și noroi, mai rău decât vitele, neavând nici paie de așternut pe jos”¹⁹⁵.

RECAȘ

¹⁹⁵ *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 8, Blaj 1945, p. 4

(Reckas, județul Timiș)

1359, august 29: **Olachorum nostrorum fidelium.** Regele Ludovic dă de știre că, ținând seama de „vrednicia credincioaselor slujbe ale lui Karapeh, Stanislau, Neagu, Wlanijk, Nicolae și Ladislau, fiii lui Ladislau, fiul lui Zar-na, **credincioșii noștri români**, care, în vremea când Alexandru Basarab, voievodul Țării Românești, nu voia să ne cunoască de domn al său firesc – pentru credința ce trebuie s-o păzească față de noi și de sfânta coroană – au stat alături de maiestatea noastră cu atâta statornicie, încât nici paguba în averile lor, nici pustiirea moșiilor lor, nici loviturile morții, nici spaima pricinuită de alte primejdii nu i-au putut abate de la această statornicie în credință, ba, mai mult, părăsindu-și toate moșiile și bunurile lor aflătoare în pomenita Țara Românească, ni s-au îmbinat ei înșiși ma-iestății noastre, ca să ne slujească cu credință. Și, după ce au făcut aceasta, călcând mereu pe urmele maiestății noastre, înfruntând întâmplările soartei în neconținutele noastre lupte și mai ales în fața Zarei în părțile ... răbdând bărbă-tește neîncetatele osteneli și povara grijilor și loviturilor vrăjmașilor, s-au străduit, cu vărsarea sângelui lor, să afle har în fața

noastră, în temeiul acestor fapte, și, deși pentru destoinicia slujbelor lor, ei ar fi vrednici de mult mai multe din partea noastră, totuși, ca o parte de răsplată a slujbelor lor, le-am dat, ca nouă danie a noastră, o moșie numită **Recaș** (Reckas, județul Timiș), aflătoare lângă râul numit Timișul Mic, împreună cu satele **Zenthleluk** (dispărut, lângă Recaş, județul Timiș), **Wasahaza** (dispărut, lângă Recaş, județul Timiș), **Nyugulmad** (dispărut, lângă Re-caș), **Katul** (dispărut, lângă Recaş), **Gutman** (dispărut, lângă Recaş) și **Hedemer** (dispărut, lângă Recaş), precum și cu morile și cu vama ce țin de acea moșie Recaş, și, de asemenea, moșia **Chisătău** (Kyzigtew, azi **Chizătău**, județul Timiș), cu satele numite **Solymus** (dispărut, lângă Iva-nova, județul Timiș), **Susani** (Sasanfolua, județul Timiș), **Petrovoselo** (dispărut, județul Timiș), **Lalsia** (dispărut, județul Timiș), **Estephanfolua** (dispărut, județul Timiș), și **Tyukfalu** (dispărut, județul Timiș), de asemenea cu morile și cu vama ce țin de numita moșie Chisătău, care moșie și sate au fost mai înainte ale răposatului Nicolae al lui Filip, și ale lui Ioan, odinioară necredincioși față de tatăl nostru și de noi, și, mai apoi, așa cum cerea nevrednica lor necredință, sus-pomenitele lor moșii, după obiceiul statornicit al țării, au trecut în chip legiuit în mâinile tatălui nostru și, în urmă, în ale

noastre. Și le-am dăruit și hărăzit acelor fii români ai lui Ladislau și moștenitorilor lor, și tuturor urmașilor lor, împreună cu toate folosințele lor aflătoare pe ace-le moșii, în vechile și adevăratele lor hotare, cu întreg dreptul cu care se știe că țin de dreptul nostru de danie, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestră-mutat, îndatorându-ne să-i păstrăm în pașnica stăpânire a sus-numitelor moșii, sate și a oricăror folosințe ale lor, împotriva oricăror oameni, și să-i apărăm și ocrotim întru totul de toți cei care ar voi să-i tulbure din pricina sus-pomenitelor moșii”¹⁹⁶.

1363, septembrie 21: Scrisoarea judeului curții re-gale, în care se spune „că, potrivit unei scrisori regești de amânare, Carapciu românul, fiul lui Ladislau, fiul lui Zor-na, înfățișându-se pentru sine, iar pentru Stanislau, Neagul, Vlaicu, Nicolae și Ladislau, frații săi buni, cu scrisoare de împuternicire a capitlului bisericii din Arad... spunând în acea scrisoare, cuprinsă în pâra sa și a fraților săi, îm-potriva magistrului Blasiu, fiul lui Pousa de Zer. În această scrisoare se spune că, atunci când românii Carapciu, Sta-nislau, Neagul, Vlaicu, Nicolae și Ladislau, luând cu ei pe oamenii regelui... s-au dus, în anul 1361, la moșia **Recas**

¹⁹⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 400, pp. 406-408

(Reckas, județul Timiș) și la cele ce țin de ea, hărăzite lor din milostivirea regească, s-o despartă de drepturile de mo-șie ale oricăror altora, regele o avusese în stăpânire, înainte de sus-zisa danie, și, să fie dată în stăpânire, în chip legiuit și drept, pomeniților săi români, împreună cu moșia numită **Solmos** (dispărut, Solumus, județul Timiș), ce ține de mo-șia Recaș... sus-zisul Blasiu s-a împotrivit acestei ridicări de semne de hotar și a fost chemat înaintea regelui... să dea seama de sus-zisa sa împotrivire. Auzind și ascultând acestea, Ioan zis Suluk, în numele magistrului Blasiu, a răspuns că magistrul Blasiu s-a împotrivit deoarece, prin hotărnicire, sus-zișii români să alipească la moșiile Recaș și Solmos și la cele care țin de ele o bucată mare de pământ din moșia sa, numită **Izvin** (Ewzyn, județul Timiș). / Auzind acestea, deoarece răposatul rege Ludovic hotărâse ca sus-zisele moșii, dăruite de el pomeniților români, să se despartă de drepturile oricăror altora... și deoarece pome-niții Carapciu, Stanislau și frații lor, ca **oameni veniți de aiurea**, nu cunoșteau aproape deloc legile obișnuielnice și judecățile acestui regat, comitele Ștefan, chibzuind împreună cu prelații, baronii și nobilii regatului, ceruse capitlului din Cenad să-și trimită spre mărturie omul lor vrednic de crezare, în fața căruia oamenii regelui... să cerceteze cu grijă tot adevărul despre

între ce semne de hotar și mers al hotarelor și margini au fost stăpânite moșiile Recaş și Sol-mos dinspre partea zisei moșii Izvin, a magistrului Blasiu, mai întâi în vremea răposatului rege Carol și apoi în vremea câtle-a ținut regele Ludovic, până la pomenita dăru-ire. Și după cercetarea curatului adevăr, hotărnicind după același mers al hotarelor și margini, înlăuntrul cărora au fost ținute de regii Carol și Ludovic, dinspre marteza moșiei magistrului Blasiu, despărțindu-le de acea moșie prin sem-ne de hotar”¹⁹⁷.

1364, septembrie 29, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de știre că, înfățișându-se „Ioan și Petru, fiii lui Bethlen, și Mihail, fiul lui Ștefan, fiul aceluiași Bethlen, iar pe de altă parte Nicolae, fiul lui Dominic, fiul lui Ma-chunka, și Martin, fiul lui Lewkes, ne-au spus că au făcut între ei o împărțeală, și anume că Nicolae și Martin au lăsat pomeniților fii ai lui Bethlen și lui Mihai, fiul lui Ștefan, jumătățile moșiilor Ewsy (în Serbia) și **Şepreuş** (Sepreus, județul Bihor), aflătoare în comitatul Zarand... În schimb, zișii fii ai lui Bethlem au lăsat pomeniților Nicolae și Martin două sate, în care se află poduri, **Andouchfalwa** (dis-părut, lângă Ictar, județul Timiș) și **Dragoufalwa** (dispărut, lângă Ictar, județul Timiș), așezate

¹⁹⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 189, pp. 166-170

în partea de sus a râului Timiș, între satele numite **Ictar** (Ikthar, județul Timiș) și **Eniszteu** (dispărut, lângă Ictar, județul Timiș), și încă trei sate, aflătoare la obârșia râului Rekáspathak, **Posafalwa** (dispărut, lângă Recaş, județul Timiș), **Bratyzloffalwa** (dispărut, lângă Recaş, județul Timiș) și **Redeifalwa** (dispărut, lângă Recaş, județul Timiș), cu toate folosințele”¹⁹⁸.

1371, ianuarie 13, Arad: Ludovic, regele Ungariei scrie capitlului bisericii din Arad, după „scrisoarea dată pentru Ursula, fiica lui Blasiu, fiul lui Pousa de Zeer, de a face chemare, cercetare și opreliște, scrisă nouă, ca porun-că generală pe timp de un an și primită cu cinstea cuvenită, am hotărât să-l trimitem pentru a cerceta cele mai jos arătate, împreună cu Nicolae, fiul lui Fabian de Boc, omul vostru... / aceștia, întorcându-se la noi și întrebați de noi, ne-au spus, într-un glas, că ei, printr-o cercetare de mai înainte, au aflat, în legătură cu cele arătate, de la nobili și nenobili și de la alți oameni de orice stare sau condiție, de la care se cuvine a ști adevărul, că Nicolae, frate bun al lui Karapch, **românul din Recaş**, a venit, în sâmbăta de dina-intea sărbătorii Înălțarea Sfintei Cruci, de curând trecută, la moșia numită **Izvin**, a zisei nobile doamne, și, de

¹⁹⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 334, pp. 340-342

acolo, au smuls și cărat hameiul iobagilor săi și tot acolo au aprins o casă și au luat cu puterea șase boi”¹⁹⁹.

1371, iunie 8, Vișegrad: Nicolae de Zeech, județe curții regelui Ludovic al Ungariei, dă de știre că amâni, până după Sfântul Mihai, pricina dintre „românii Karapch, Vladislav. Nicolae, Vlaicu și Nicolae, pentru care s-a înfățișat Ioan cel Mare, împotriva lui Ștefan și Nicolae, fiii lui Pousa de **Frumușeni** (Schöndorf, județul Arad), și a doam-nei Ursula, fiica lui Blasiu, fiul zisului Pousa de **Izvin**, pen-tru care s-a înfățișat Andrei, fiul lui Grigore”²⁰⁰.

1782, Johann Lehmann: „**Recașul** este un sat foarte frumos, este așezat pe o înălțime foarte plăcută, are vii mi-nunate. Dacă aș avea speranța că mi s-ar împlini una din dorințe, toate celelalte ar trebui să se unească într-una: **Re-cașul să fie al meu!**... / În clipa când aș fi instalat, ca proprietar, al Recășului, aș fi stăpân peste 150 de case fru-moase nemtesti și tot atâtea case de sârbi uniți. Aș fi stăpân a 300 de case, fructe și vin, iarbă și lemn. Aceste 300 de case au o parohie catolică; școlile însă sunt

¹⁹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 4, pp. 5, 6

²⁰⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 40, pp. 40, 41

deosebite pen-tru fiecare națiune. Hanul are câteva camere de pasageri, serviciul este bun și ieftin. Hangii sunt foarte îndatoritori. De la Recaş până la **Chizătău** sunt, iarăși, două mile mari. Între ele, se află **Topolovațul**, un sat foarte întins. Regiu-nea dintre Recaş și Chizătău este destul de plăcută, pe vre-me uscată. Pe vreme ploioasă, drumul rău îți distruge orice simțământ pentru frumusețe și natură. **Chizătăul** are 450 de case, este așezat într-un ținut roditor, are prisosință de vite și lemne; creșterea vitelor este înfloritoare în tot Bana-tul, îndeosebi creșterea oilor. Chizătăul are un han peste măsură de prost. În acest han ticălos, servesc oameni mur-dari, ursuzi și respingători. Te bucuri când te depărtezi de acolo. De la Chizătău, până la Lugoj, sunt iarăși două mile, nu chiar din cele mari. Între ele, sunt câteva sate pe lângă care treci.”²⁰¹.

„La 9 mai a. c., parohul greco-ortodox din **Belinț** a adresat protopretorului din **Recașiu** o scrisoare, în care a anunțat că Costa Veche, în etate de 17 ani, în decurs de un an, deja a doua oară are de scop de a se însoți la concubinat cu Anna Pascu, o fată dezvoltată, de 15 ani, și că, la 12 mai, vor serba acest concubinat. A rugat, deci, pe protopretor ca spre a opri ținerea acestei serbări, să-i citeze la sine pe am-bii și să-i

²⁰¹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 568

convingă despre scopul lor imoral. Protopretorul a și trimis, la fața locului, patrula jandarmerească din **Chi-setău**, dar primind concubinii veste despre dispozițiunile luate, au amânat serbarea publică. La acestea, parohul a înștiințat, din nou, pe protopretorul Joanovici, că serbarea se va ține la 19 mai. Dar nici atunci nu s-a ținut. La 30 mai, a scris protopretorului protopopol **Belințului**, descoperind că perechea amintită trăiește, de mai multe zile, în concu-binaj, și că, spre scandalizarea tuturor, la legarea „ortă-ciei”, au mai dat și tractă mare, iar după ce provocarea parohului din **Belinț**, adresată concubinilor, ca să absteie de la însoțirea aceasta ilegală, a rămas fără rezultat, protopo-pul a rugat pe protopretor ca acesta să dispună ca fata să fie dusă la părinți, cu brachiu. Aceasta s-a întâmplat. La 17 septembrie, parohul din **Belinț** a anunțat că perechea tână-ră din nou s-a însoțit și că aceștia au declarat că deja nu au teamă, deoarece au îmblânzit atât pe paroh, cât și pe proto-pretor. Parohul, deci, a rugat, din nou, pe protopretor, ca să citeze pe acești tineri la **Chisătău**, unde să-i dețină cel puțin două zile, deoarece tatăl fetei a declarat că dacă fiica sa va mai fi o dată deținută, atunci nu o va mai lăsa la tânăr. Protopretorul, la aceasta repetată rugare, a și dispus escortarea perechii tinere la **Chisătău**. Neamurile însă s-au opus. Atunci

notarul comunal a recurs după jandarmi. Jandarmeria a fost comandată la fața locului. Tânăra pereche, însă, sprijinită de rudeniile lor, cam 12-15 la număr, s-a opus, amenințând viața celor doi jandarmi, iar bunicul lui Veche, Constantin Adam, a pus mâna pe baioneta unuia dintre jandarmi, voind a-i smulge pușca din mână. La acest atac factic, jandarmul a trebuit să deie foc și, astfel, a îm-pușcat pe Constantin Adam. Județul militar a investigat cauza și a constatat că numitul jandarm era îndreptățit ca, față de atacatorii mai numeroși și înarmați, să folosească arma, întru apărarea sa proprie”²⁰².

1894: „Fabrică de cărămizi în Recaş. În 29 iunie nou, s-a înființat, în comuna slavă-nemțească **Recaș**, o „Fabrică de cărămizi din Temeș-Recaș, societate pe acți-uni”. La adunarea generală constituantă, a prezidat mem-brul casei magnaților, Dr. Iosif Gáll. Societatea s-a înteme-iat cu 40.000 coroane capital fundamental, în 400 acțiuni a 100 coroane. Această întreprindere va contribui... la îna-vuțirea și prosperarea **Recașului**. În acest an, dară, s-au înființat două institute noi de bani în **Recaș**”²⁰³.

1894: „În nici o parte a țării, între români, nu se fac aceste încercări doară așa,

²⁰² *Dreptatea*, Anul II, nr. 252, Timișoara 1895, p. 3

²⁰³ *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 26, Timișoara 1894, p. 4

de cu sila, pe față, cu așa mare îndrăzneală neobraznică și cu atâta batjocură a legii ca cum se întâmplă aceasta, de un timp, încoace, în cercul româ-nesc al **Recașului**, din comitatul Timișului. / Din multele rapoarte ce am primit până acuma ți se pare că căpetenia aceluia cerc și-a pierdut creierii sănătoși din cap, și îți vine a crede că l-a apucat turbul pentru școlile comunale, chiar și în comune ca, de exemplu, în **Chiseteu**, unde este școală frumoasă confesională și corespunzătoare legilor; unde românii sunt oameni de omenie, deștepți, lucrători, iubitori de biserică și de limba lor și unde acești români de omenie, fie cât de bogați sau fie cât de săraci, bucuroși jertfesc tot ce pot pentru școala lor confesională românească, căci în tot **Chiseteul**, numai un Ákoș găsești, dar alt român nu este care să lucreze contra bisericii sale sau să se lepede de nea-mul său românesc și de limba sa românească. / În acest sat de frunte, la care se uită toate satele dimprejur, în **Chi-seteu**, cearcă acum, în chip de bașibojuc fluștureul bătauș vestit de la **Recaș** să facă școală comună, fără ca să fie lipsă, fără ca să o ceară comuna... / Dară avem nădejde în Dumnezeu că va lumina și va întări pe toți oamenii de bine și de omenie din **Chiseteu**, unde nu sunt lepădături și vân-zători de neam și de biserică. Și dacă ar fi vreunul lepădat, îl vom da lumii, să-l cunoască și să o

pătească ca epitropul al doilea bisericesc din **Chiseteu**. Pacea între oameni și iu-birea între consăteni este mai bună și mai scumpă ca orice comoară trecătoare, ca orice dar omenesc din mână păcă-toasă”²⁰⁴.

1914: „La concertul aranjat, la Dumineca Tomii, din partea Reuniunii de cântare și muzică a plugarilor din **Izvin**, au binevoit a suprasolvi următorii domni: / T. Flu-erașiu, econom în **Izvin**, 8,50 coroane; / Dr. L. Gheor-ghievici și Dr. S. Bugariu, avocați în Târgul **Rekaș**, câte 3,50 coroane; / Dr. I. Fărchescu, avocat în **Timișoara**, 3 coroane; / N. Martinovici, paroh în **Topolovățul-mare**, 2 coroane; / V. Tărebent, paroh în **Petroman**, 2 coroane; / I. Wolfner, comerciant în Târgul **Rekaș**, 5 coroane; / Tasch F., comerciant în Târgul **Rekaș**, 1 coroană; / Simon, jude regesc, 1,50 coroane; / și Ioan Pigli, econom în **Bazoș**, 1 coroană. / Primească numiții domni mărinimoși, și pe această cale, cele mai profunde mulțumiri! / **Izvin**, 23 apri-lie vechi 1914, / Ștefan Ștefanu, prezident”²⁰⁵.

1926: „**Recaș**. Între niște tineri s-a iscat o ceartă, în decursul căreia Andrei Weber, în etate de 21 de ani, a pri-mit mai

²⁰⁴ *Foaia de Duminică (Dreptatea)*, Anul L, nr. 33, Arad 1894, pp. 1, 2

²⁰⁵ *Românul*, Anul IV, nr. 89, Arad 1914, p. 8

multe lovituri de cuțit. Agresorii au fost arestați. Weber se află internat în spital”²⁰⁶.

1927: „În comuna **Recăș**, județul Timiș-Torontal, au fost colonizate 33 familii de ardeleni, de lângă Alba-Iulia, din comuna **Lancrăm**. / În urma șicanărilor de tot felul, pe care le-au îndurat din partea celor ce aveau misiunea acolo să-i ajute și să-i încurajeze, 13 familii s-au rui-nat, ajungând cerșetoare, iar 20 de familii au rămas definitiv stabilite în comuna **Recăș**, unde au început a-și zidi case, cu bani împrumutați cu camătă de pe la bănci. Căsuțele lor neterminate încă vor fi ruinate și năruite de ploi, zăpadă și ger, dacă nu li se vine grabnic în ajutor, spre a le acoperi. Au nevoie, în acest scop, de lemne. / Socoteala pe care și-o face Casa Pădurilor, arendând pădurile statului pe mai nimic la samsari castrați de suflet românesc și refuzând lemnul trebuitor coloniștilor, pentru întemeierea gospodăriilor lor, este o socoteală greșită și păgubitoare economiei naționale și asupra căreia voi reveni printr-o interpelare. / Cum însă iarna bate la ușă și cum căsuțele coloniștilor trebuie urgent acoperite, ca să poată ierna în ele, rog pe domnul ministru de Agricultură și Domenii să se inspire din art. 115 și 116 din Legea

²⁰⁶ *Svastica Banatului*, Anul III nr. 46, Timișoara 1926, p. 3

Agrară din Transilvania și să acorde, la vreme, lemnul necesar coloniștilor”²⁰⁷.

1928: „În baza celor spuse de dl prefect Dr. Coste, am publicat, în nr. 11, știrea că vama, la oraș, la poduri etc. s-a desființat. Publicul a luat cunoștiință de acet lucru și, pentru cazurile unde nu se respectă această dispozițiune, ne trage pe noi la răspundere, parcă noi i-am fi tras pe sfoară. / Rugăm pe dl prefect ca să binevoiască a ordona ca cuvântul dumisale și ordinul Ministerului de Interne să fie respectat și de Gheorghe Tomin, arendașul **vămii din Recaş**, care încasează câte 15 lei după fiecare trăsură ce intră în Recaş. / Nu avem cunoștiință despre existența arendării dreptului de a încasa vama, ca pe vremea turcilor, Avem încrederea că dl prefect va griji ca cuvântul dumisale să-i fie respectat, Așteptăm acest lucru!”²⁰⁸.

1928: „În noaptea dintre 28-29 iulie, s-a fost aprins recolta de pe 60 jugăre grâu, care a ars. Au căzut pradă focului vreo 15 vagoane grâu treierat. / Pompierii orașului nostru, alarmați, au plecat imediat spre **Recaș**, dar în co-muna **Remeta Mare** au fost întâmpinați de poștăriță, care le-a comunicat ca să se întoarcă acasă, nefiind lipsă de aju-

²⁰⁷ *Svastica Banatului*, Anul I, nr. 23, Timișoara 1927, p. 2

²⁰⁸ *Svastica Banatului*, Anul II nr. 15-16, Timișoara 1928, p. 6

torul lor. / Dl Biște, comandantul pompierilor orașului, la această știre oficială, s-a întors spre casă. Pe drum, a în-tâlnit pe dl prefect, Dr. Coste, care plecase la incendiu. / Dl. Coste a luat pompierii cu sine și, ajungând la **Recas**, au aflat o mare de flăcări. Comandantul pompierilor voluntari din **Recas** a primit, cu cuvinte ofensatoare, pe pompierii orașului, ceea ce au auzit domnii Dr. Coste și primpretorul Weisz. / Dl prefect a condus personal acțiunea de stingere, până mâine-zi, după masă, la ora 5, când au reușit a înăbuși focul și a salva recolta de pe restul de 240 jugăre grâu”²⁰⁹.

RECEA

(**Reche**, județul Sălaj)

²⁰⁹ *Svastica Banatului*, Anul II nr. 32, Timișoara 1928, pp. 3, 4

1351, martie 9: „Ioan, prepozitul, și conventul mă-năstirii Sfântului Ștefan, întâiul mucenic din **Dealul Oră-zii**”, scrie regelui Ludovic al Ungariei că, urmând înalte porunci regale, a trimis pe Toma, „slujitorul casei noastre”, împreună cu împuternicitul regal Nicolae, fiul lui Albert, „ca să aducă la îndeplinire întocmai sus-amintitele voastre porunci. / Aceștia, întorcându-se apoi la noi, au spus într-un glas că dânșii, ducându-se împreună, în duminica *Invo-cavit*, de curând trecută (6 martie), la sus-zisa moșie nu-mită **Vârșolt** (**Worsolch**, **Benseteluke**, județul Sălaj) și cu alt nume **Benseteluke**, au chemat în chip legiuit pe vecinii și megieșii acesteia, dintre care Blasiu, fiul lui Toma de Vârșolt, și Petenye de **Șeredeu** (**Sereden**, județul Sălaj) au fost înșiși de față, iar în numele fiilor lui Donch, din par-tea moșiei lor numite **Crasna** (**Karazna**, județul Sălaj), s-au înfățișat Andrei, tot de Crasna, precum și Ștefan de **Ra-tin** (**Rathun**, județul Sălaj) și Mihail, fiul lui Petru, sujbășii lor din Crasna; în numele lui Ioan și Ștefan, fiii lui Iktor, și în numele lui Blasiu și Ioan, fiii lui Laurențiu de **Recea** (**Reche**, județul Sălaj), s-au înfățișat de asemenea împuter-niciții lor legiuiți; în fața cărora acel om al vostru, cu mărturia sus-pomenitului om al nostru, a dat în stăpânire acelui magistru Jakch și fraților săi Ioan și Nicolae, fără de hotăr-nicire și arătare a hotarelor, zisa moșie Vârșolt, cu alt

nume Benseteluke, ca s-o stăpânească pe veci și în chip nestră-mutat, cu dreptul de mai sus, fără să se fi ivit nici un îm-potrivitor; ba acei vecini și megieși ai ei și-au dat învoirea și încuviințarea la această punere în stăpânire. Și sus-zisul Blasiu, fiul lui T'oma, înfățișându-se el însuși înaintea noastră și-a dat învoirea și încuviințarea în chipul mai sus-pomenit”²¹⁰.

1355, mai 25, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de știre că, în adunarea nobililor de la Turda, „Gheorghe zis Bubek, cavaler al curții regelui, adu-când cu sine un copil în vârstă fragedă, anume Ioan, fiul lui Petru zis Panchelus, ni s-a plâns, în numele acelui Ioan, că Laurențiu de **Recea** (Reche, județul Sălaj) și Ioan, fiul său, au alungat cu silnicie pe acel Petru, tatăl copilului Ioan, de pe o jumătate a moșiei numită **Panticeu** (Pânticeu, Cheh, județul Cluj) și de pe jumătatea a două pământuri, numite **Myketeleke** (în hotarul satului **Cătălina**, județul Cluj) și **Hunthteleke** (azi dispărut, județul Cluj), ținând de acea moșie Panticeu, aflătoare în comitatul Dobâca, pe care sus-zisul Petru, tatăl său, le dobândise, prin rânduială judecătorească, de la acei Laurențiu și Ioan, în fața lui La-dislau, vicevoievodul Transilvaniei, urmând să le

²¹⁰ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc 17, pp. 16-18

răscum-pere cu 25 de mărci. Pe acestea, împreună cu cealaltă ju-mătate din moșia Panticeu... numiții Laurențiu și Ioan le-au cotropit cu silnicie, pentru că acel Petru, tatăl copilului, nu putuse să răscumpere pentru cele 25 de mărci... iar acum, sus-zisul Ioan, după moartea tatălui său Laurențiu, și Mihail, fiul lui Blasiu, fiul aceluiași Laurențiu, adică fra-tele de după mamă al acelui Ioan, le țin cotropite, spre pa-guba acelui copil Ioan... / Auzind acestea, Ioan, fiul lui Laurențiu, și Mihail, fiul lui Blasiu, au răspuns că nu prin alungarea pomenitului Petru de pe zisele jumătăți de moșii sunt ei stăpâni pe acestea, ci după datină și lege și că au acte temeinice cu privire la aceasta, pe care pot să ni le arate la un soroc ce li-l vom da. / Și pe când noi voiam să facem judecată și dreptate între părți... înfățișându-se Gheorghe, cu acel copil Ioan, fiul lui Petru, și Ioan, fiul lui Laurențiu, și Mihail, fiul lui Blasiu... ne-au spus că s-au împăcat cu privire la acele moșii... că Ioan, fiul lui Laurențiu, și Mihail, fiul lui Blasiu au înapoiat acelui Ioan, fiul lui Petru, jumătate din moșia Panticeu și din pomenitele pământuri Mykustelke și Hunthteleke, cealaltă jumătate din acele moșii rămânând neatinse... / În schimb, acel Ioan, fiul lui Petru, s-a legat în fața noastră să plătească acelor Ioan și Mihail, în a cincisprezecea zi viitoare de la sărbătoarea Rusaliilor (7 iunie),

50 de mărci în dinari, so-cotindu-se fiecare marcă cu 10 dinari”²¹¹.

1356, iunie 20, Sântimbru: Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, scrie căpitlului mănăstirii Mănăstur că tre-buia să se înfățișeze „Ioan, fiul lui Laurențiu de **Recea** (Re-che, județul Sălaj)... ca potrivnic al soțiilor lui Kalach și Valentin de Cămăraș, adică ficele lui Ioan zis Chente, în pricina privitoare la predarea părților de moșie din **Bărâi** (Bare, județul Cluj) și **Sânger** (Zengel, județul Mureș)... și la pătrimea de fiică cuvenită din moșiile **Recea Mare** (Reche, județul Sălaj), **Recea Mică** (Reche Minor, județul Sălaj), **Paluara** (lângă Zalău, județul Sălaj), **Cristur** (Ke-reztur, azi **Recea-Cristur**, județul Cluj), **Nok** (azi dispărut, județul Cluj) și **Tamasteleke** (Tamastelke, lângă Recea-Cristur, județul Cluj) precum și niște pământuri rămase de la tatăl acelor doamne... / Ioan, fiul lui Laurențiu nu se împotrivește cu nimic la cererea acestor doamne”²¹².

1357, aprilie 14, Buda: Voievodul Andrei scrie con-ventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Nicolae zis Wos de

²¹¹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 311, pp. 322-325

²¹² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 24, pp. 23-25

Sântejude (Sanctus Egidius, județul Cluj) că o mo-șie a sa, numită **Măhal** (Mohal, județul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca și ajunsă pe mâini străine, are mare ne-voie de o nouă hotărnicire. Drept aceea, cerem să trimiteți spre mărturie omul vrednic de crezare, în fața căruia Petru și Gheorghe, numiți Secuiul, castelanii noștri de **Unguraș** (județul Cluj), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galați** (Galaz, azi **Galații Bistriței**, județul Bistrița-Năsăud) sau, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Laurențiu de **Recea** (Reche Major, județul Sălaj), omul nostru, mergând la moșia Măhal s-o hotărnicască din nou după vechile semne de hotar... și s-o dea sus-pomenitului Nicolae zis Wos”²¹³.

1359, decembrie 10, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-au plâns „Ioan, fiul lui Hector și Ioan, fiul lui Laurențiu de **Recea** (Reche Major, județul Sălaj), că niște moșii, numite **Pa-luara** (dispărut, lângă Zalău, județul Sălaj) și **Recea Mică** (Reche Minor, Kysreche, județul Sălaj), ar fi ale lor, dar le ține acum contopite pe nedrept Dominic, episcopul Tran-silvaniei... / Drept aceea, poruncim să trimiteți omul vos-tru de mărturie, față de care omul nostru... venind

²¹³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 107, pp. 108, 109

la fața locului, să le dea lui Ioan, fiul lui Hector, și lui Ioan, fiul lui Laurențiu”²¹⁴.

1362, septembrie 11: Judele curții regale scrie capi-tlului bisericii din Oradea că, înfățișându-se judecății rege-lui Ludovic, „Mihail, fiul lui Blasiu și Ioan, fiul lui Hector, nobili de **Recea** (Reche, Rethe, județul Sălaj), în numele lor și a lui Ioan, fiul lui Laurențiu, tot de Recea... împo-triva episcopului Transilvaniei Dominic, care, luând cu sil-nicie și pe nedrept moșiile lor **Palvara** (Paluara, dispărut, lângă Zalău, județul Sălaj) și **Recea Mică** (Reche Minor, Kysreche, județul Sălaj), le-a alipit la moșia sa, numită **Za-lău**, din vecinătatea acelor moșii, apoi a dat, în chip de zălog, moșia Zalău lui Mihail zis Buldik, fost comite al că-mărilor de sare regești din **Lipova** (Lippa, județul Arad), dar au redobândit acele moșii pe calea legii”²¹⁵.

²¹⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 424, pp. 432, 433

²¹⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 125, pp. 97-102

RECEA-CRISTUR

(Kereztur, azi **Recea-Cristur**, județul Cluj)

1356, iunie 20, Sântimbru: Dominic, vicevoievodul Transilvaniei, scrie căpitlului mănăstirii Mănăştur că tre-buia să se înfăţişeze „Ioan, fiul lui Laurenţiu de **Recea** (Re-che, județul Sălaj)... ca potrivnic al soţilor lui Kalach şi Valentin de Cămăraş, adică ficele lui Ioan zis Chente, în pricina privitoare la predarea părţilor de moşie din **Bărâi** (Bare, județul Cluj) şi **Sânger** (Zengel, județul Mureş)... şi la pătrimea de fiică

cuvinită din moșiile **Recea Mare** (Reche, județul Sălaj), **Recea Mică** (Reche Minor, județul Sălaj), **Paluara** (lângă Zalău, județul Sălaj), **Cristur** (Ke-reztur, azi **Recea-Cristur**, județul Cluj), **Nok** (azi dispărut, județul Cluj) și **Tamasteleke** (Tamastelke, lângă Recea-Cristur, județul Cluj) precum și niște pământuri rămase de la tatăl acelor doamne... / Ioan, fiul lui Laurențiu nu se împotrivește cu nimic la cererea acestor doamne”²¹⁶.

1364, februarie 26, Zagreb: Regele Ludovic îl re-compensează pe vicecomisul Mihail, fiul lui Blasiu de **Re-cea** (Reche, azi **Recea-Cristur**, județul Cluj) dăruindu-i „sub nume de danie nouă, lui și Laurențiu, Anton și Laus-tau, fraților săi, precum și moștenitorilor... o moșie a noas-tră regală, numită **Șieu-Cristur** (Kereztwr, azi **Cristur-Șieu**, județul Bistrița Năsăud), în comitatul Dăbâca, pe ca-re Ladislau, fiul lui Mihail, fiul lui Henchman a ținut-o pe nedrept”²¹⁷.

1900: „Despărțământul Dârgea al „Reuniunii învă-țătorilor români” din arhidieceza română greco-catolică, și-a ținut adunarea de toamnă din ist an în comuna

²¹⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 24, pp. 23-25

²¹⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 239, pp. 226-228

Cernuc, la 27 octombrie... / Adunându-ne în școală, se încredințează membrii Vasile Dumitraș și Iosip Pop să invite la pe dl Bela Simó, inspector școlar regal al comitatului Solnoc-Dăbâca, venit acolo din incidentul acestei adunări. Dl inspector se prezintă la adunare, însoțit de domnii Pataki, medic Szarvadi, protopretor, Béldi, notar cercual, și Colceriu, subnotar cercual. Ocupându-și acești oaspeți locul, P. O. domnul protopop ține cuvântul de deschidere și, după ce salută adunarea, o declară de deschisă. Se constată că, din-tre învățători, sunt prezenți 14, absenți 5. Mai erau de față, la adunare, domnii Ilie Șerban, preot în **Fizeș** și notar trac-tual, I. Deac, preot în **Recea-Cristur**, Vasile Sestraș, preot în **Cernuc**, D. H. Coștea, preot în **Chendrea**, și dl Costea, învățător în **Solomon**"²¹⁸.

²¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 240, Brașov 1900, p. 4

RECEA

(Lévárdfalva, județul Maramureș)

1908: „Părintele protopop George Șuta de la **Bor-lești**, într-o dare de seamă despre mersul treburilor din Săt-mar, zice: Întâmplarea „hazlie” cu bieții Bran și Anderco din **Ardusat**, osândiți la închisoare de 7 zile, pentru o har-tă, pe care erau însemnate localitățile și românește. Descoperirea cea mare a făcut-o un notar suspendat, care a um-blăt să facă concurență „meritelor patriotice” ale celor de la inspectoratul regesc, dar și-a aprins paie în cap. Așa-i trebuie, de ce și-a băgat nasul acolo, unde oala fierbe nu-mai pentru inspectorul și subinspectorii regești, ca neaoșul maghiar Sprenger, cu care protopopul român avu extrema indulgență de asta de vorbă asupra numirilor românești ale comunelor din Sătmar. Păcat de vremea pierdută!... / De 30 de ani, de când cercetează inspectorii școala din **Ardusat** și cu ochii lor de Argus n-au fost în stare a descoperi în școala de acolo harta asta periculoasă. A trebuit să le vină în ajutor notarul suspendat Komoróczy, ca să mântuiască patria de această mare

primejdie. Se afirmă că, de când a făcut Komoróczy Peter această mare descoperire, perso-nalul de la inspectorat e foc de mânios pe Komoróczy și n-are alt nume decât „Petru făt-frumos”. / Și ce ironie! Sub-inspectorul Sprengher, care mergea să viziteze școlile, tre-cea și prin **Borlești**, și mă roagă să-i spun ce nume româ-nesc au Mező-Aranyos și Lenard-falu, că, pe orișicine în-tâlnește în drum și întreabă după numele acestor sate, ni-meni nu e în stare a-i spune în care parte a lumii se află. **Ardusatul** e la numai 4 km de **Borlești** și dacă Sprengher se uita în harta lui Bran, că pe acolo era să treacă, afla pe ușor că Mező-Aranyos e **Arieșul de Câmp**, și e așa de aproape de **Ardusat**, încât, de a-i striga una bună din Ar-dusat, tot Arieșul te-ar auzi. I-am spus, apoi, subins-pectorului că Balotafalu e **Aciua**, Olabujfalu e **Burești**, iar Lenardfalu e **Recea** – astfel și-a compus dl subinspector o hartă cu numiri românești, pentru care Bran și Anderco su-feriră 7 zile de închisoare. / George Șuta”²¹⁹.

1926: „În **Baia Mare**, găsim azi, în al optulea an de stăpânire românească, 10 medici, din cari 4 evrei, 3 români și 3 unguri; vreo 13 avocați, din care 7 evrei, 4 români și 2 unguri; 3 farmacii, din care 2 ungurești, 1 evreiască, iar românească, nici una; vreo 64 prăvălii, din care 42 evre-iești, 17 ungurești

²¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 41, Brașov 1908, pp. 1, 2

și 5 românești; găsim 2 biserici românești, față de 2 sinagogi și 4 case de rugăciuni, tot evreiești.

În **Baia Sprie**, la 1919, erau 123 evrei, iar azi, la o populație de 4.600 creștini, sunt 493 evreii. Deci, în 7 ani, numărul lor s-a mărit de 4 ori. Din cele 36 cârciumi, câte sunt aici, 19 sunt evreiești, 14 ungurești și numai 3 românești, din cele 16 prăvălii, 13 sunt evreiești, 2 ungurești și 1 românească.

În comuna **Șișești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 1.000 locuitori, găsim 3 cârciumi, din care 2 evreiești și una românească.

În comuna **Dănești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 450 locuitori, avem 1 cârciumă, care e evreiască.

În comuna **Recea**, notarul e evreu. La o populație de vreo 1.000 locuitori, găsim 2 cârciumi, din care 1 evreiască, iar una e comunală, care e pe cale de a dispărea.

În **Ocolișul Mare** e o singură crâșmă și e evreiască. Notez că, în comună, singur cârciumarul e evreu.

În **Șurdești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 950 locuitori, avem 2 cârciumi, ambele evreiești, iar coo-perativa din sat stagnează, din lipsă de sprijin din partea autorităților. În comună, evrei sunt numai cei 2 cârciumari.

În **Șindrești**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600 locuitori, sunt 2

cârciumi, din care 1 românească și 1 evreiască. E un singur evreu în sat.

În **Rusu**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreiești și una românească. Sunt 2 familii evreiești în comună.

În **Dumbrăvița**, notarul e evreu. La o populație de vreo 1.000 locuitori, sunt 4 cârciumi, din cari 3 evreiești și una românească. Sunt 3 familii evreiești în comună.

În **Săsar**, notarul e evreu. La o populație de vreo 2.000 locuitori, găsim 4 cârciumi, care sunt toate evreiești. Sunt 4 familii evreiești în sat.

În **Mocira**, notarul e evreu. Sunt 2 crâșme și am-bele evreiești. Sunt 2 familii evreiești în sat.

În **Făurești**, notarul e ungur. La o populație de aproape 1.000 locuitori, găsim 8 cârciumi, din care 7 evreiești și 1 românească. Sunt 8 familii evreiești în comună.

În **Tăuții de Sus**, notarul e evreu. La o populație de vreo 600 locuitori, sunt 3 cârciumi și toate sunt evreiești.

În **Berchezoaia**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Bertez**, notarul e ungur. Sunt 3 cârciumi și toate evreiești.

În **Coaș** sunt 3 cârciumi și toate sunt evreiești.

În **Satu Nou de Sus**, notarul e evreu. La o populație de 700 locuitori, sunt 2 cârciumi, din cari una evreiască și una a bisericii, dată pe seama unui evreu.

În **Negreia**, notarul e evreu. La vreo 36 locuitori, e o cârciumă, care-i evreiască. E o singură familie de evrei.

În **Târgul Lăpușului**, sunt vreo 2.300 locuitori, din care unguri 900, evrei 800 și restul români. Sunt 56 cârciumi, din care 53 evreiești, 2 ungurești și una românească. Sunt 4 avocați, din care 3 evrei și un ungur.

În **Cicărlău**, sunt 4 cârciumi și toate sunt evreiești.

În **Strâmbu-Băiutului**, sunt 5 cârciumi, din care 3 evreiești, 2 ungurești și nici una românească.

În **Dămăcușeni**, sunt 6. cârciumi, din care 5 evreiești și 1 ungurească.

În **Borcuț**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Inău**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Mașca**, sunt 3 cârciumi, din care 2 evreiești și 1 românească.

În **Văleni**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Dobriținaș**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evreiești.

În **Ardusad**, sunt 4 cârciumi evreiești, 1 românească și una ungurească.

În **Copalnic**, sunt 4 cârciumi și toate sunt evreiești.

În **Măgureni** e o singură cârciumă, care e evre-iască.

În **Fânațe**, sunt 2 cârciumi și ambele sunt evre-iești”²²⁰.

1927: „Episcopul Mihail Pavel s-a născut, la 6 sep-temvrie 1827, în comuna **Recea**, plasa Baia-Mare, județul Sătmar, dintr-o familie nobilă, dar săracă. Această familie purta, în diploma sa de noblețe, epitetul de **Peteritea**. / Cea mai frumoasă diplomă de noblețe a familiei Pavel, însă, aveau să o alcătuiască viața și faptele, închinat lui Dum-nezeu, bisericii și națiunii sale, de Mihail, cel mai strălucit reprezentant al ei. / Tatăl episcopului, Constantin, a fost „diac”, adică îndeplinea slujba de cântăreț de strană și de învățător, **în comuna natală**, iar mamă-sa, Maria, născută Ardelean, era o femeie bună, blândă, evlavioasă, cruță-toare, harnică și darnică, virtuți pe care avea să le moș-tenească, cu atâta prisosință, fiul ei, Mihail, episcopul de mai târziu. / Această familie a fost binecuvântată de Dum-nezeu cu cinci copii, dintre care cel mai mare a fost Mi-hail²²¹. / Fiind cel mai mare între cei cinci

²²⁰ *Înfrățirea Românească*, Anul II, nr. 14, Cluj 1926, p. 10

²²¹ Ceilalți, în ordinea bătrâneții, au fost: Ileana, măritată după proprietarul Vultur din Slatina Maramurășului; Demetriu, care a avut mai mulți copii,

copii și dând, din fragedă pruncie, dovezi de deșteptăciune și deosebită putere de muncă, familia s-a gândit să-l trimită la școală, în orașelul apropiat al Băii-Mari, vestit la românii de pre-tutindeni, nu numai pentru „băișagurile”, adică bogatele sale mine de aur, ci și pentru minunatele isprăvi de vitejie, cântate, în atâtea poezii și legende populare, ale lui Pinte Viteazul. / Astfel, deci, între anii școlari 1838/9 și 1843/4, adică timp de cinci ani, îl găsim între elevii **gimnaziului din Baia-Mare**, unde, între alții a avut profesori pe călu-gării franciscani (minoriti): Rochus Marcovici, Eustachie Sujánszky și Paulin Paulini, absolvind cu succes strălucit toate clasele gimnaziale”²²².

1935: „Un monument lui Mihail Pavel. Este de datoria noastră, a tuturor care am beneficiat, în vreo formă, pe urma operelor și a spiritului mare al nemuritorului epis-cop Mihail Pavel, ctitorul și

dintre care, în 1915, mai erau în viață Vasile și Maria. De la acest Vasile au rămas doi copii: Mihail (Micșa) și Constantin (Slant). Al patrulea fiu al familiei Pavel a fost Ioan, protopopul de la Slatina, care încă a avut doi copii: pe Ioan, mort ca student în teologie, și pe Mihail, care a studiat tehnica, iar astăzi trăiește în Carei. Al cincilea fiu, rămas acasă, lângă părinți, a murit de tânăr și n-a putut întemeia familie – După o comunicare orală, făcută autorului, în 1915, dl Ioan Dan, brigadier silvic în Budureasa, plasa Beiuș, județul Bihor.

²²² *Vestitorul*, Anul III, nr. 18, Oradea 1927, p. 68

binefăcătorul neîntrecut al așe-zămintelor noastre culturale din **Beiuș** și **Oradea**, să con-tribuim, cu obolul nostru, la ridicarea statuii marelui mece-nate, alături de celelalte figuri mărețe ale Bihorului. / Fap-tele Vlădicului greco-catolic de Oradea-Mare rămân capi-tole de Biblie. Toată viața lui și-a dedicat-o binelui po-popului și al bisericii sale, casa lui a fost casa năpăstuiților și necăjiților, iar punga lui, la îndemâna tuturor celor lip-siți. Episcopul Pavel a rămas, toată viața lui, cu urechea aplecată la nevoile poporului din sânul căruia s-a ridicat, și pe care l-a cinstit...

Mihail Pavel de Peteritye, episcop greco-catolic ro-mân de Oradea-Mare, s-a născut la **Recea** din Sătmar, la 6 septemvrie 1827. A studiat teologia în Seminarul „Sf. Bar-bara” din Viena, apoi în Ungvár și Sătmar, funcționând, la început, ca paroh în **Apșa de jos**. În anul 1860, ajunge vicar foraneu al Maramureșului și luptă pentru scoaterea românilor din **Sighet** de sub jurisdicțiunea episcopului ru-tean de la Muncaciu; în același an, ia parte la înființarea Asociațiunii pentru Cultura poporului român din Mara-mureș. / La 1870, vicarul Pavel merge la Pesta, la Viena și la Roma, spre a cere puternicilor dreptate și liberă dezvol-tare pentru poporul român, la 1871 este ales deputat dietal și, la 11 septemvrie 1873, numit episcop de **Gherla**,

de un-de, la 29 ianuarie 1879, este trecut ca episcop al Oradei, până la moartea sa, întâmplată la 1 iunie 1902...

În **Oradea**, înzestrează biserica Catedrală, construiește casele pentru Canonici, precum și o școală primară română în Oradea; restaurează și înfrumusețează biserica și clădește casa parohială din **Beiuș**, ajută și susține, cu bani proprii, pe profesorii din **Beiuș**, să-și poată trece exa-menele de calificare, le ridică salariile și pune bază fondului lor de pensiune. Restaurează și reclădește liceul din **Beiuș**, înzestrându-l cu toate cele de lipsă, și ridică, alături de el, pomposul internat „Pavelian”, apoi clădește școala, cu internat de fete pentru 100 copile, aparținătoare orică-reia din cele două biserici românești, bani cari valorează astăzi sute de milioane de lei”²²³.

²²³ *Vestitorul*, Anul XI, nr. 23, Oradea 1935, p. 152

RECEA

(Vajdarécse, județul Brașov)

1599, septembrie 18: „Principele Andrei Báthory acordă lui Ioan Boer din **Recea** act de nobilitate, cu scut nobiliar, pentru slujbele sale credincioase, cu scutire de toate dările obișnuite pentru casa lui din comuna Recea, în districtul Făgărașului”²²⁴.

1601: „Prima dată, când ni se înșiră toate satele aparținătoare cetății Făgăraș, e la 10 iunie 1601, fiind dă-ruite lui Ștefan Csáky. Sunt cele cunoscute, 63, cu deose-bire că atunci erau numai o **Recea**, pe lângă **Sâmbăta de jos**, avem cea mare (de sus) și mică, apoi în afară de **Po-rumbacul de jos** mai găsim două: Oprea Porumbac și Cazan Porumbac, dintre care unul e desigur **Porumbacul de sus**”²²⁵.

1607, aprilie 30: „Sigismund Rákóczy dăruiește lui Ștefan și Petru Boer jumătate

²²⁴ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, 1596-1599, București 1932, p. 257

²²⁵ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. XI, XII

din moșia **Recea**, în districtul Făgărașului”²²⁶.

1762-1851:

„Perioada

„Regimentului 16 Grăni-ceri” (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înființarea graniței militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicerească” urma să fie compusă din două regimente românești de infanterie, două regimente secuiești de infanterie, un regiment românesc de dragoni și unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniță român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoși din starea de iobăgie și scutiți de toate dărilor. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăștie, scaunul Sibiu, Tara Oltului și Tara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniță 84 de localități, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau

²²⁶ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VIII, 1607-1613, București 1935, p. 13

din Țara Oltului, organizate în șase companii. De aceea, regimentul era cunoscut și ca „al oltenilor”. / La data desființării regimentului, realizată pe baza decretului împărătesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie același an, sediile (garnizoanele) companiilor și compunerea celor situate în Țara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racovița**, cu localitățile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** și **Scoreiu**, toate din actualul județ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viștea de Jos**, din actualul județ Brașov, cu localitățile: **Arpașu de Jos** și **Arpașu de Sus** (ambele din actualul județ Sibiu), **Drăguș**, **Oltet** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** și **Viștea de Sus**, din actualul județ Brașov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localitățile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludișor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea** (fost Vaida-Recea și Teleki-Recea), **Voila**, **Voivo-deni** (fost Voivodenii Mari și Voivodenii Mici), toate din actualul județ Brașov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localitățile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel**, **Hârseni**, **Hurez**, **Iași**, **Ileni**, **Râușor**, **Săs-ciori**, **Săvăstreni** și **Sebeș**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localitățile: **Bucium**, **Șinca Veche** și **Vad**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăvița** (fost Țânțari), împreună cu

localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul județ Brașov”²²⁷.

1848: „**Recea** (fostă Vaida-Recea). Biserica cu hra-mul „Buna Vestire” a fost construită de greco-catolici, între anii 1848-1858. În partea de est a cimitirului încă se mai păstrează două monumente funerare, afectate de trecerea timpului, ale unor grăniceri. Primul este al lui David Io-nașcu Receanu (1771-1868). Al doilea este al lui George Boeriu (1830-1934), „sergent la vânători și notar cercual”. / În localitate se păstrează casa în care s-a născut și a locuit, spre sfârșitul vieții, cel mai valoros fiu al satului, generalul de Corp de Armată Ioan Boeriu. / În cimitirul bisericii, există încă două morminte ale unor componenți ai Comitetului Administrativ al Fondului Școlar Grăniceresc. Pri-mul este al generalului de Corp de Armată Ioan Boeriu (1859-1849), președinte al Comitetului, în perioadele 1921-1922 și 1939-1940. Al doilea îi aparține locotenent-tului major („locotenent superior”) Ioan Florea (decedat la 67 ani), membru în Eforia școlară din **Recea**. A activat în Regimentul 11 Husari și Regimentul 6 Infanterie. Era de-corat cu Crucea „Meritul Militar”.

²²⁷ Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

Tot în acel cimitir se află încă trei morminte, ale unor învățători. Primul este mormântul învățătorului Navin Lungociu, care a predat la Școlile de Reuniune Grănicerească din **Lisa**, între 1893-1900, și **Recea**, în perioada 1900-1904. Al doilea este mormântul preotului, protopo-pului și învățătorului Maximilian Recean (1850-1913), care a catehizat elevii școlii locale și a fost membru al Comitetului Administrativ. S-a numărat printre cei care, în anul 1900, au protestat împotriva statificării Școlilor de Reuniune Grănicerească. A fost căsătorit cu Eugenia (1862-1903). Al treilea este al învățătorului Valeriu Receanu (1878-1924), care a predat la Școlile de Reuniune Grănicerească din **Cugir**, între 1889-1903, și **Recea**, între 1903-1921. A continuat să predea la Recea până în anul 1924, o perioadă fiind și director al școlii. A fost căsătorit cu Valeria Crișan (1880-1965).

În cimitirul bisericii cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, construită de ortodocși, în perioada 1914-1918, se găsește mormântul preotului și învățătorului Dumitru Martin (1897-1977), care a păstorit localitatea și a demarat lucrările de edificare a lăcașului de cult. A predat la Școala de Reuniune Grănicerească din **Recea** între

1917-1918. A fost căsătorit cu Victoria Fulicea (1897-?)”²²⁸.

1871: „În Țara Oltului au fost următoarele 11 localități care dispuneau de școli, în care copiii foștilor gră-niceri aveau învățământ gratuit: **Copăcel, Dumbrăvița, Lisa, Mărgineni, Ohaba, Racovița, Recea, Scoreiu, To-hanu Vechi, Viștea de Jos și Voila**”²²⁹.

1887: „La finea anului trecut, apărui, în foaia noas-tră, cu subscrierea „Olteanul”, o corespondență cu privire la alegerea de membri în comisiunea municipală din cercul electoral **Vaida-Recea**. „Olteanul” susținuse că dl vice-co-mite Grămoiu n-a fost ales între membrii comisiunii muni-cipale, din cauză că și-ar fi pierdută autoritatea și în-crederea alegătorilor săi. / În privința aceasta, ne-a trimis, din Vaida-Recea, dl preot și învățător Arseniu P. Bunea un răspuns, pe care, însă, fiind prea lung și de interes mai mult privat, nu l-am putut publica. Dl Bunea se declară cu totul în contra celor susținute de „Olteanul” și susține că dl vice-comite Grămoiu, precum în trecut, așa și acum, se bucură de deplină încredere înaintea alegătorilor din **Vaida-Re-**

²²⁸ Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 140, 141

²²⁹ Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, p. 138

cea; iar cauza nealegerii sale, cu ocaziunea aceasta, o atribue dl Bunea mai vârtos împrejurării că alegătorii au fost duși în rătăcire de alții. Presupunând, adecă, că dl Grămoiu ar avea vot în congregațiune în puterea oficiului, au crezut că ar fi superfluă alegerea lui. De altă parte, zice dl Bunea, conducătorii din Vaida-Recea au făcut să se voteze pentru dl Dejenariu, vrând a se conforma voinței inteligenței din **Făgăraș**, despre care afluă că ar fi decisi a nu recomanda, între candidați, pe nici un amplotiat. Fapt frumos de solida-ritate a fost acesta, declară dl Bunea, dar nu o stârpire a în-crederei alegătorilor față cu dl Grămoiu. Faptul, însă, că dl vice-comite Grămoiu a stăruit să se anuleze actuala elec-torală nu prea vorbește pentru păreri dezvoltate de dl Bu-nea”²³⁰.

1889: La o petrecere cu scop caritabil, organizată în **Recea**, au contribuit, cu câte minimum un florin, domnii „Heinrich Trepches, șef de poliție în **Făgăraș**, / Familia Riedl din **Făgăraș**, / George Poparadu, notar în **Recea**, / Valeriu Poparadu din **Lisa**, / Gavrilă Pop, învățător diri-ginte în **Lisa**, / Panoviciu Neuman din **Recea**, / Nicolae Solomon, învățător diriginte în **Breaza**, / Dl Martin, în-vățător în **Breaza**, / Eutichiu Stanislau, învățător în **Lisa**, / George Boeru,

²³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 70, Brașov 1887, p. 3

sublocotenent pensionar din **Recea**, / George Boeriu, paroh în **Recea**, / Ioan Boeru din **Recea**, / George Poparadu, comerciant din **Recea**, / Ioan Petrișor, învățător în **Recea**, / Dumitru Pop, învățător în **Copăcel**, / Macsimilian Receanu, paroh în **Recea**, / Alexandru Ra-deșiu, învățător în **Copăcel**, / George Zăgan, vice-notar în **Recea**, / Ana Scheuer din **Recea**, / Ion Pop, învățător în **Recea**, / George Boeru, proprietar în **Recea**, / Ion Luca, comerciant în **Recea**, / George Petrișor din **Recea**, / George Ursu, vice-notar în **Drăguș**, / Simion Ganea, practicant de notar în **Poșorta**, / Hanni Lövi din **Recea**, / Iosif Peșteși din **Recea**, / Sofroniu Prună, învățător diriginte în **Recea**”²³¹.

1889: „Auzisem mult și de multe ori că, în unele comune foste grănicerești și, cu deosebire, în **Recea**, apa din văi și râuri s-ar întebuița la udarea livezilor și fânațelor sau la irigațiune. Nimic, deci, mai natural pentru mi-ne, ca agronom și profesor de agricultură, decât dorința de a cunoaște și a vedea mai de aproape această anomalie și curiozitate. O numesc anomalie fiindcă, în genere, țăranii noștri, în loc de-a îngrășa și gunoi ogoarele și livezile lor, ei, din contră, adună toată apa de ploaie și zăpada din curte, grădină și uliță, în lacul și băltoiuul central, din curte numită

²³¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 63, Brașov 1889, p. 3

„mustul de gunoi, ca să le spălăcească și despoaie bine gu-noiul de toate materiile animalice și ușor solubile din el, și, apoi, luate în suspensiune și disoluțiune, să le ducă iarăși pe stradă și păraie, văi și râuri, ca să îngrășe peștii și bolo-vanii din râuri... / Ajuns în **Recea**, merg iute în târg, arunc o privire asupra întinderii lui, asupra soiului și raselor de vite și de oi, bivolițe frumoase, boi mari de Câmpie, cai mici și rău îngrijiți, și erau foarte multe, peste 4.000 capete, multe din ele venite din munții României, vreo două turme de berbeci țigăi, de toată frumusețea, încât regretai că sunt destinați pieirii; căci, întrebuițați ca reproducători, pentru încrucișarea și ameliorarea oilor țurcane și bârsane, ar pu-tea aduce cu totul alte foloase și venituri, ar face pe acestea ca să dea lână mai bună și mai scumpă, lapte mai mult și mai gras, carne mai gustoasă etc., cu un cuvânt, să ridice prestigiului și foloasele oieriei române. Odată târgul par-curs, m-am și îndreptat spre scopul esențial al venirii mele, spre școala centrală grănicerească, ca, acolo, să cer de la compatriotul director al zisei școli informațiuni despre livezile udate, ca, îndată după ora 1, 1 și jumătate, să și pot părăsi **Recea**.

Dl director, deși tare ocupat cu facerea biletelor de vite cumpărate, îmi comunică că însăși grădina școlii și a altor particulari din sat este astfel irigată, și, cu multă ama-

bilitate, se dispensă de serviciu și mi se oferi ca Cicerone, spre a mă conduce și a-mi arăta câteva grădini. Îndată ce am intrat în grădină, am început a-mi împrăstia bănuielile și nedumeririle: Canalul conductor este făcut după toate re-gulile și cerințele științei tehnice și artei, este oblu și fără păreți și diguri, ca în fiecare moment și loc să poți umfla și revărsa apa, când la dreapta, când la stânga; el este făcut la același nivel și la aceeași adâncime cu o mică cădere, ca apa să rămână, pe cât e posibil, la aceeași înălțime și că-dere, pentru a nu avea trebuință, mai în jos, de stăvilare, scocuri sau diguri, și alte lucrări de artă costisitoare, pentru a o ridica, din nou, la înălțimea anterioară, prin neglijența pierdută. Nu, din toate aceste stăvilare, scocuri etc., nu era nimic, ci canalul conducător atinge și unește, totdeauna, punctele cele mai înalte între sine, profită și folosește pe deplin toate avantajele ce le oferă situațiunea și natura, fără a pierde nimic din forțele și calitățile sale. Canalul condu-cător nu se termină aici, ci traversează grădina în linie oa-blă și trece, apoi, prin alte grădini, pentru a le atinge și adăpa și pe acelea. Din canalul conducător se bifurcă, în dreapta și în stânga, canale, răzoare și rigole mici pentru distribuțiunea apei în toate direcțiunile, care sunt astfel împărțite, încât fiecare palmă de loc să-și aibă apa lui proas-pătă, iar nu spălăcită, și în

cantitate suficientă. La o mică distanță de ele și printre ele sunt împrăștiate și diseminate, în locurile joase, alte rigole, răzoare și canale de scurgere, care au menirea de a prinde și înlătura apa de pe teren, cu aceeași iuțime și punctualitate, cu care a venit, pentru a nu rămâne, mult timp, bălțită pe un loc, prin care ar face să piară ierburile dulci, iar locul să se înmoaie și să devină mlăștinos sau să dea naștere la fântânituri. / Dr. G. M.”²³².

„După o scurtă vizită la preotul local (din Vaida-Recea), am trecut în comuna învecinată, **Teleki-Recea**, ca să vizitez câteva grădini mai frumoase de acolo. Îndată ce am trecut de moară, mi-a atras atențiunea un pârăiaș mări-cel, care era condus pe o stradă (de altcum, conducerea se face fără nici un fel de spese, având terenul înclinație des-tul de însemnată) și care încă se zicea a fi întrebuințat la irigare. În curând, însă, urmând pârăiașului din cestiune, părăsim și noi strada și intrăm într-o grădină de vreo 3-4 jugăre, care era proprietatea unui particular, dl locotenent în pensiune G. B. Acolo am găsit aceleași canale conducătoare, canale, răzoare și rigole de distribuțiune a apei, precum și canalele pentru adunarea și scurgerea apei, toate făcute cu cea mai mare regularitate și îngrijire; un interes deosebit îmi deșteptă

²³² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 194, Brașov 1889, pp. 1-3

însă prin aceea că toate erau în func-țiune și, deci, aveam mai bună ocaziune să studiez dacă ele își îndeplinesc bine rolul lor ori nu, precum și să poti vedea efectele lor.. / Dacă, peste tot locul, apele ce scoboară din munți și traversează șesul s-ar întrebuița la irigațiunea li-vezilor, cum se face în **Recea** și alte câteva sate, s-a obține, lesne, pe fiecare an, un venit net de cel puțin 5 milioane florini. / Dr. G. M.”²³³.

1893: „De când șovinismul și renegatismul au ajuns să fie proclamate, în această nenorocită țară, ca prin-cipiu de stat, pare că dinaintea celor de la putere ar fi dispărut orice considerații de drept și umanitate față cu popoa-rele nemaghiare de sub stăpânirea lor. / Astăzi, vedem că chiar și cei mai din urmă lachei ungurești, chiar și cei mai josnici vânători de posturi se simtă chemați de a exercita asupra noastră un fel de inspecțiune, ca și cum popoarele nemaghiare din această țară ar fi alcătuite din toți atâția prizonieri ai maghiarilor. / Astfel, numeroasele încălcări volnice și arbitrare a drepturilor și așezămintelor noastre culturale și naționale, ce zilnică avem să înregistrăm când dintr-o parte, când dintr-alta, te fac să crezi, în adevăr, că guvernul unguresc a deschis porțile marii sale menajerii, pentru ca lighioanele de tot

²³³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 195, Brașov 1889, pp. 1-3

soiul, aflătoare în aceea, să se poată arunca asupra noastră, când le place și cum le place. / Nenumărate sunt cazurile când niște spioni mizerabili, niște lingăi fără caracter se vâdă fără rușine prin adunările noastre culturale și naționale, cu scopul vădită de a căuta nod în papură, de-a denunța și de a-și face, prin aceasta, carieră. Ba, ce-i mai revoltător, nu arareori chiar și școlile noastre populare sunt încălcate de asemenea lepădături ale societății, care, fără drept și fără nici o autorizație din par-tea cuiva, își permit să intre în școlile noastre pentru a spi-ona și a-și căuta motive de denunțare.

Un asemenea caz s-a petrecut, acum, de curând, și în comuna **Recea** din comitatul Făgărașului. Un flăcău de vice-notar, care, înaintea românilor, e cunoscut ca un rene-gat pronunțat, și-a permis, în zilele acestea, să intre în școa-la română de acolo, fără nici un drept ori autorizație din partea cuiva, ci singur, numai cu scopul de a vâna pretexte de denunțare și de a-și răzbuna asupra învățătorilor români de la acea școală. / Asemeni încălcări grobiene ale școlilor sunt socotite, chiar și după legile în vigoare ungurești, ca grave acte punibile. Pentru ce, dar, să nu li se pună, odată, stavilă unor asemeni încălcări? Pentru ce să nu se pună la ordine lichelele ungurești, care. cu încălcarea legilor, um-blă să denunțe și să țese intrigi chiar și în contra școlilor noastre?

Știm că denunțanții găsesc veșnică ocrotire din par-tea autorităților ungurești, dar, cu toate acestea, noi, ca stăpâni și îngrijitori ai școlilor noastre, trebuie să ne facem datoria și cu orice preț să căutăm a pune la ordine pe ase-meni ființe păcătoase. Cazurile trebuiesc arătate, pe de-o parte, autorităților superioare școlare ale noastre, ca aces-tea să ceară satisfacția cuvenită din partea mai marilor, iar pe de altă parte, în adunările comitatense, membrii români să facă interpelări în cauză și să ceară, cu toată hotărârea, punerea la ordine a intriganților și denunțanților. / Nu este bine a se trece ușor cu vederea asemeni abuzuri, căci, prin aceasta, lupii capătă apetit și năpădesc toți cu mai mare în-drăzneală asupra noastră. / Chiar și celor mai mici încălcări de lege trebuie să le dăm importanță mare, să dăm alarmă și să cerem, cu hotărâre, răzbunarea lor, căci prin aceasta vom dovedi că suntem conștienți de drepturile noastre și această conștiință le va impune adversarilor.

Cu deosebire, însă, în popor trebuie cât mai mult deșteptată și potențată conștiința de drept, de care să se lovească, ca și de-o stâncă, încălcătorii drepturilor și așeză-mintelor noastre naționale. Când această conștiință de drept a poporului nostru va fi potențată la gradul dorit, ea ne va servi ca un scut mai sigur și mai puternic decât toate

guvernele și decât toate legile ungurești de azi. /

Isprăvile unui renegat. În 24 ianuarie, s-a ținut alegerea celor doi membri, la adunarea generală a grănicerilor din Regimentul român I, conform statutelor grănicerești, în comuna **Deșani**. Eram de ferma speranță că cel puțin această alegere nevinovată va decurge în liniște, dar m-am înșelat amar, căci și aici se ivește steaua cu coa-dă! – vestitul vice-notar comitatens Aron de Popa Radu, cu îndatinata-i insolență, vine să conturbe liniștea bieților descendenți ai foștilor husari! / În perioada trecută, aripa husarilor fusese reprezentată prin dl Dr. Nicolau Șerban, deputat dietal, și Iosif Nemeș, fost învățător; anul acesta, însă, ce se va fi cugetat sus amintitul domn, bazat poate pe „popularitatea” consătenilor săi din **Recea**, unde corteșise, duminica precedentă, pășește și dumneasa ca candidată; dar ce să vezi?, președintele propune 3 candidați, alegătorii aclamă însă pe cei doi reprezentanți din perioada trecută, rămânând dl Poparadu neales, se înțelege, ca la toată ocazi-unea.

Acum să fi văzut foc! El singur zbiera, în gura mare, că alegerea să se efectuească prin votare nominală și, după ce se face atent ca să urmeze prescisele legii, cău-tându-și încă 9 soți de principiu, se face din nou ridicol, căci, provocându-se către alegători,

nu află nici unul - îi lipsea bietului lampa lui Diogene; fără o voce, le reflec-tează: Hei, hei, domnule!, și-a găsită lelea bărbatul!"²³⁴.

1902: Au contribuit, „cu dinarul lor, pentru procu-rarea unui clopot pentru biserica din **Șercaia**... / Sofron Prună, învățător pensionar, 4 coroane, / Ioan Petrișor, învă-țător pensionar, 1 coroană, / domnișoara Iuliana Darvas, în-vățătoare, 1 coroană, / Bartolomei Vișoli, învățător, 1 co-roană, / Elie Grămoiu, 1 coroană - toți din **Vaida-Re-cea**"²³⁵.

REDIU

(Reudh, județul Cluj)

1357, decembrie 19, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea raportează regelui

²³⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVI, nr. 19, Brașov 1893, pp. 2, 3

²³⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 73, Brașov 1902, p. 4

Ludovic despre hotarnica moșiei **Căpuș** (Kapus, azi **Căpușu**, județul Cluj) și a locurilor care țin de ea, a episcopului bisericii Transilvaniei Domi-nic, făcută de trimisul regal Blasiu de **Rediu** (Reudh, județul Cluj) și de Turul, slujitorul bisericii din Oradea, „du-pă ce au chemat pe toți vecinii și megieșii ei, aduși acolo de Ioan, fiul lui Luca, castelanul domnului episcop din **Fe-neș** (Feneș, Fenes, azi **Florești**, județul Cluj), și de Mihail cel Mare, slujbașul domnului episcop din **Gilău** (Gyalo, județul Cluj)... / Mersul hotarelor acelei moșii începe din partea de miazăzi, la locul numit Dealul Cortului, și merge până la capătul satului numit **Zamartelek** (dispărut, lângă Dumbrava, județul Cluj). De acolo, el se urcă la o creastă, pe care se află o movilă de hotar; de acolo, el se coboară pe lângă un drum mare și, în partea stângă, este un semn de hotar de legătură. De acolo, mersul hotarelor trece râul Valea Căpușului și, acolo, este un semn de hotar de le-gătură și se îndreaptă spre semnul de hotar Stânca Păpu-rișului, unde sunt două movile de hotar; de acolo, se co-boară la Făgetul lui Paznan, în satul numit **Inucu** (județul Cluj), și la împreunarea a două râuri, în livada lui Andrei, fiul lui Hete, este o movilă de hotar; de acolo, se urcă spre miazăzi, înspre **Aghireș** (Egeres, Egrespataka, azi **Aghi-reșu**, județul Cluj), și ajunge la trei stejari;

de aici, ajunge la un semn de hotar, făcut din piatră, și acolo se sfârșesc semnele de hotar ale sus-zisei moșii”²³⁶.

1358, februarie 14, Turda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Petru, fiul lui Iacob de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, ju-dețul Clu), că jumătate din moșia **Banabic** (Banabic, Ba-nabyky, azi **Vâlcele**, județul Cluj) și din satele românești, și din pământurile care țin de ea, sunt ale lui de drept, din vechime, și că el vrea să intre în chip legiuit în stăpânirea lor. Drept aceea, cerem să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru Nicolae, fiul lui Pavel de **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, județul Cluj) sau La-dislau, tot de Pethlend, ori, în lipsa acestora, Iacob, fiul lui Mihail de **Rediu** (Reudh, județul Cluj)... să le dea în stă-pânire pomenitului Petru”²³⁷.

1370, aprilie 4, Turda: „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de față dăm de știre și facem cunoscut tuturor că, după ce au purtat dezbatere înaintea noastră, pe de o parte, judele, jurații și obștea orașenilor orașului

²³⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 204, pp. 202-204

²³⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 229, pp. 228, 229

Cluj (Clusuar), iar pe de altă parte, obștea nobililor din satul **Rediu Rediu** (Reudh, județul Cluj), care nu se înțelegeau între ei asupra unor sem-ne de hotar și a unui pământ, am trimis pe credincioșii noștri oameni, pe domnul Benedict, arhidiaconul de **Pâncota** (Pankota, județul Arad), din biserica de Agria, și pe Si-mion, notarul curții noastre, din partea numiților orășeni, și, de asemenea, pe Ioan, nobil de **Tur** (azi **Tureni**, județul Cluj), rudă cu pomeniții nobili de Rediu, din partea acestor nobili, pentru îndreptarea acelor semne de hotar. Acești oameni ai noștri, întorcându-se la noi, ne-au spus într-un glas, de față cu numitele părți, că în marțea de după dumi-nica *Judica* (2 aprilie), mergând ei la pământul în pricină între pomenitele părți, au împăcat acolo aceste părți și le-au unit într-un tot, hotărnicind între ele acel pământ în pricină în felul următor: mai întâi și dintru început, venind ei la locul acela, unde semnele de hotar ale aceluia oraș al nostru se mărgineau cu pământul satului numit **Banabic** (azi **Vâlcele**, județul Cluj) – întrucât s-a spus că și pome-niții nobili de Rediu sunt acolo megieși de hotar – au ri-dicat două movile de hotar lângă semnul dintâi. De acolo, înaintând puțin cam spre răsărit, pe un muncel teșit numit, în vorbirea, obișnuită berch, au așezat și acolo două movile de hotar. De asemenea, purcezând mai departe, sub un stejar au mai

ridicat iar două semne de hotar, și tot așa, tre-când drept înainte, au ridicat două semne de hotar. De acolo, cotind chiar spre răsărit, au așezat iar două semne de hotar, și, în sfârșit, ținând-o mereu tot spre răsărit, după ridicarea peste tot, în șase locuri, a unor semne de hotar duble, sărind o mică baltă, și trecând acolo peste un drum mare, care o ia spre Turda, trecând din pomenitul nostru oraș Cluj, prin acel sat Reditu al nobililor pomeniți, au ajuns la locul unde acel oraș al nostru era mai înainte în hotar cu nobilii de **Giurfalău** (Gheorgheni, județul Cluj), și acolo, fiindcă s-a spus că nobilii de Reditu sunt în hotar atât cu orașul nostru, cât și cu sus-zișii nobili de Giurfalău, au ridicat cel din urmă semn de hotar, lângă cele două de mai înainte, și așa au încheiat acest mers și această ridicare de semne de hotar, cât și împărțirea aceluia pământ. Cu care toate s-au declarat prin viu grai deplin mulțumiți în fața maiestății noastre, atât zișii orășeni ai noștri, cât și pomeniții nobili de Reditu, mai adăugând și această deslușire, că, întrucât între al patrulea și al cincilea semn de hotar, nu-mărându-le de la început, oamenii noștri au găsit, spre miazăzi, două locuri ca de așezare a unor semne de hotar stră-vechi, de aceea părțile au hotărât ca să fie socotite între ele zadarnice pomenitele locuri de semne de hotar străvechi, și să nu poată fi între ele prilej nici de câștig, nici de pagubă.

/ Spre mărturia tuturor acestor lucruri am dat amân-duror părților această scrisoare a noastră cu pecetea de tai-nă a inelului nostru. Și când această scrisoare va fi adusă înapoi la cancelaria noastră, poruncim să fie întocmită în chip de privilegiu al nostru, purtând pecetea noastră cea mare”²³⁸.

1398: S-a construit biserica de lemn din **Rediu**, ca-re a dispărut „la sfârșitul aceluia veac”²³⁹.

1888: „Vasile Oros, preot emerit greco-catolic în **Rediu**, în numele său, al ficeilor sale, al nepoților, cumna-ților și al celorlalți numeroși consângeni și amici, cu inima zdrobită de durere anunță cum că prea iubitul său fiu Iacobi Oros, senator magistratual, membru ordinar al Asociațiunii Transilvaniei pentru literatura și cultura poporului român și membrul comitetului comitatensi al comitatului Hune-doarei, după un morb grav, în 26 faur, la 1 oră după-amiază, în etate de 56 ani, prevăzut cu sacramentele muri-bunzilor, deplâns de toți ai săi, s-a mutat la cele eterne. / Rămășițele pământești se vor așeza, spre odihnă eternă, în cimitirul greco-catolic din loc, în 28 a lunii curente, la 3 ore post-meridian”²⁴⁰.

²³⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, București 1991, doc. 489, pp. 738, 739

²³⁹ Drăguț, Vasile, *Pictura Murală din Transilvania* (sec. XI-XV), București 1970, p. 25

1891: „**Rediu:** Examenul s-a ținut în 29 mai, au fost de față 18 prunci și 9 fete. S-a examinată din toate obiectele de învățământ, răspunsurile, peste tot, au fost foarte bune”²⁴¹.

1895: „În 16 iulie, femeia zilierului din comuna **Rediu**, Simion Seiche, a născut 2 copile gemene. Momen-tan, după naștere, biata mamă a murit. Sărmanul ei soț, îngrijorat de soarta micuțelor și de a sa, fiind unul din cei mai mizeri în toată comuna, umblă ca ieșit din fire, de la o fe-meie, la alta, spre a le alăpta”²⁴².

1895: „Ni se scrie că la solemnitățile mari, ce se pregătesc la **Clușiu**, cu ocaziunea venirii Majestății Sale Monarhului, se fac, de către notarii cercuali, pregătiri prin toate comunele din cercul Clușului. Fiecare comună va lua parte, cu câte o flamură, care va purta inscripțiunea comu-nei. Comunele **Rediu** și **Aiton** vor fi reprezentate cam prin 35 persoane, care sunt alese din cei mai voinici săteni”²⁴³.

1895: „Ni se scrie, din **Rediu**, că poporul român și-a pierdut încrederea în slujbașii statului; servească și urmă-toarea

²⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 37, Brașov 1888, p. 3

²⁴¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 150, Brașov 1891, p. 5

²⁴² *Dreptatea*, Anul II, nr. 151, Timișoara 1895, p. 3

²⁴³ *Dreptatea*, Anul II, nr. 173, Timișoara 1895, p. 3

păcălitură, ce s-a întâmplat în 22 septembrie nou, când cu plecarea spre întimpinarea Maiestății Sale, prea bunului nostru împărat și rege. / Încă cu 2 săptămâni mai înainte de venirea Maiestății Sale la **Clușiu**, prin comunele din jurul acestui oraș se făceau mari pregătiri, de către no-tarii comunali, ba în **Rediu** s-a scris, în o listă, numele participanților, ca notarul să fie mai sigur că, la porunca sa, fiecare român se va supune. / Iată ce rușine îl paște pe sār-manul notar! / Până la **Clușiu** pleacă popor numeros, ca să vadă pe bunul monarh, de la care poporul român așteaptă ameliorarea soartei sale ca de la supremul factor constituțional. / După sosirea în Clușiu, notarul și judele pleacă la casa comitatului, se reîntorc momentan, cu un steag trico-lor unguresc și cu o tablă, cu inscripțiunea „Rööd község”. / Românii, cât ce văzură steagul, au dispărut, ca și când ar fi văzut pe cel necurat. / Până când ajunseră la **Huedin**, din mulțimea care plecase, rămase numai judele, cu notarul, care au fost necesitați, unul a ține steagul, celălalt - tabla cu inscripțiune. Adevărat că, de lipsea steagul unguresc, poporul nu lipsea, ci luă parte și la Huedin, dar așa s-a în-destulat cu atâta, că înaintea casei lui Bánffy au strigat Ma-iestății Sale un puternic „Să trăiască!”²⁴⁴.

1895: „Cu datul de 29 noiembrie, ni se scrie, din **Rediu**, că, în urma ploilor celor

²⁴⁴ *Dreptatea*, Anul II, nr. 205, Timișoara 1895, p. 3

mari de pe la finea verii trecute, economii au avut foarte mari pagube, atât în semă-nături, cât și în vite. Astfel, corespondentul ne scrie că oile au gălbezit și încep a pieri cu grămada; au pierit, până acu-ma, peste 200 oi în **Rediu**. Oamenii, temându-se că le vor ierna cu fân scump, apoi vor pieri și, din o pagubă se vor trezi cu două, încep a le vinde cum pot. Azi s-au prezentat în comună vreo câțiva negustori și au cumpărat oi, rău bun, cum le-au aflat, câte cu 1 florin 80 creițari oaia. Afară de cele câte au murit, s-au vândut, din comună, 800 capete. Toți proprietarii au rămas fără oi”²⁴⁵.

1923: „Ne scrie părintele Ioan Milca din **Rediu**, de lângă Cluj, că, în comuna numită, o oaie, a poporeanului Vasile Mureșan, a fătat, de curând, cinci miei, toți albi, de-plin dezvoltăți, care toți trăiesc și sunt voioși”²⁴⁶.

1935: „La **Aiton** s-au ținut misiuni poporale, în 29-30 iunie. Popor mult are această comună, care a fost aproa-pe statornic de față. / Cuvântări a ținut Delegatul Reuniunii de Misiuni din Blaj. S-au spovedit și cuminecat peste 600 de credincioși. / Delegatul Reuniunii a fost dus, apoi, într-un car frumos împodobit, la

²⁴⁵ *Dreptatea*, Anul II, nr. 258, Timișoara 1895, p. 3

²⁴⁶ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 11, Blaj 1923, p. 4

parohia Rediu, unde s-a făcut încheierea misiunilor”²⁴⁷.

1938: „Stolul de străjeri al școlii primare de stat din comuna **Rediu** (Turda), de sub conducerea dlui Ioan Bug-ner, a dat o serbare străjerească. / Străjerele și străjerii au jucat piesa „Sunt străjer”, în două acte, și farsa „Andrei zgârcitul”. Corul, sub conducerea domnișoarei Cornelia Marian, a intonat „Imnul Regal”, „Tatăl nostru”, „Trei cu-lori” și mai multe cântece străjerești. / Cu această ocazie, dl Ioan Bugner a vorbit despre rolul străjeriei”²⁴⁸.

²⁴⁷ *Unirea Poporului*, Anul XVII, nr. 28, Blaj 1935, p. 1

²⁴⁸ *Universul*, Anul 55, nr. 75, București 1938, p. 14

REGHIN

(sau Regen, Regun, județul Mureș)

1351, ianuarie 13, Agria: „Petru, arhidiaconul de **Heves**, și magistrul Gothart, canonici ai bisericii de **Agria** (sau **Eger**, oraș în Ungaria), adevăresc că magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Lučenec** (sau **Luchonch**, în Slovacia) și de **Reghin** (sau **Regen**, județul Mureș) a mulțumit-o pe sora sa Clara, soția magistrului Iacob, fiul lui Iacob de **Lo-nya** (în Ungaria), în ce privește a patra parte cuvenită ficei din moșiile părintești, prin Luca, fiul lui Benedict, zis Pe-res din **Tuzer** (sau **Tusar**, în Ungaria), slujitorul său, împuternicit cu scrisoare de împuternicire din partea capi-tlului din **Alba Iulia**”²⁴⁹.

1351, ianuarie 28: Comitele curții regelui Ludovic al Ungariei, Ștefan Bubeek, dă de știe că „Bathou, fiul lui Laurențiu, înfățișându-se în numele lui Toma, fiul lui Dio-nisie de Reghin, cu scrisoare de împuternicire a capitlului bisericii de Alba Transilvaniei, a stat la soroc înaintea noastră douăzeci de zile legiuite în șir, începând de la octavele Anului Nou (8 ianuarie), împotriva

²⁴⁹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 4, p. 4

lui Dominic, fiul lui Petru de **Dombău** (Dombo, Dombou, în Ungaria), din comitatul Tolna, iar acesta n-a venit, nici nu a trimis pe nimeni. Drept aceea, noi am hotărât să fie globit, dacă nu se va putea dezvinovăți în chip întemeiat”²⁵⁰.

1351, septembrie 22: **Conventul** mănăstirii ferici-tei fecioare Maria din Cluj-Mănăstur” (Clusmonustra) în-tărește vânzarea unei părți dintr-un „pământ pustiu și lipsit de locuitori, numit **Benk** (lângă Mura Mare, județul Mu-reș), aflător în comitatul Turda”, pe care îl moștenise „Mi-hail, fiul lui Iacob de **Iara (Jara**, județul Cluj)”, lui „Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**... pentru treizeci de mărci de argint bun”²⁵¹.

1353, mai 14, Agria: Din porunca regelui Ungariei Ludovic, capitlul din Agria trimite spre mărturie delegați, care „să ia seama la hotărârea și ridicarea semnelor de ho-tar ale unei moșii de frunte, numită **Cuhea** (Kohnya, ju-dețul Maramureș) precum și a celor ce țin de ea, aflătoare, adică după cum se spune, în districtul Maramureș, a ro-mânilor Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, tot român, slujitori credincioși ai

²⁵⁰ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 10, pp. 11, 12

²⁵¹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 62, p. 58

numitului nostru domn regele; în cele din urmă, acel om al regelui și acel om al nostru, întorcându-se la noi, ne-au spus într-un glas astfel, că ei, împreună cu sus-zișii Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, în luna de după octavele trecute ale sărbătorii Paștilor Domnului (1 apri-lie) și în alte zile trebuitoare pentru aceasta, s-au dus la numita moșie Cuhea și la pământurile ce țin de ea, și, după chemarea în chip legiuit a tuturor vecinilor și megieșilor ei, hotărnicindu-le după adevăratele și vechile lor hotare ce se vor arăta mai jos, dimpreună cu toate folosințele lor și cu toate cele ce țin de ele, ca: pământuri de arătură, lunci, păduri, dumbrăvi, râuri, piscuri înzăpezite, dealuri, văi, drumuri și alte locuri de trecere care obișnuiau să fie acolo după datina românilor și care sunt acum sau pot fi în viitor le-au lăsat pomeniților Ștefan și Ioan, fiii lui Iuga, spre a le stăpâni cu dreptul lor, fără să se fi ivit atunci vreun împo-trivitor. / Iar hotarele prin care numita moșie Cuhea și pământurile ce țin de ea, cum se vede mai sus, se deosebesc și se despart de moșiile altora, se întind în șirul următor: cel dintâi semn de hotar începe dinspre răsărit, deasupra unui pariu, numit Obârșia Văii Gârbovei, unde acel pârâu se varsă într-un râu mare, numit Iza, la vărsarea căruia a fost ridicată de dânșii o movilă nouă de hotar; de la aceasta hotarul mergând pe același pârâu Valea

Gârbovei, spre miazăzi, pe dealul numit Creasta de Mijloc ajunge de asemenea la o nouă movilă de hotar, ridicată pe vârful aceleia creste și care desparte acea moșie Cuhea de moșia magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin** (Regen, județul Mureș). Pe această Creastă de Mijloc, hotarul co-tește spre apus și, mergând, ajunge la muntele numit Ie-nuperi, pe care este o movilă nouă de hotar, ridicată de dânșii, și apoi pe creasta aceluia munte, el o ia în jos, spre râul căruia i se zice Obârșia Văii Slătioarei, și aici se împreună cu pământul domnului nostru regele, unde sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă, pusă de dânșii, de la care, pe același pârâu Valea Slătioarei, hotarul trece peste pomenitul râu Iza și ajunge la două semne, unul vechi și altul nou, aflătoare lângă numitul râu. De aici, coborând la vale, spre miazănoapte, se suie pe sprânceana unui deal, numit în limba obișnuită Botul Muntelui, și ajunge la un copac, numit Copacul Frumos. Pe vârful acestui deal sunt două movile de hotar, de asemenea una veche și alta nouă. De acolo, coborând la vale, tot într-acolo, întră într-o pădure numită Brădet, aflătoare între două râuri, Rona și Obârșia Văii Negre, unde sus-numitul râu Valea Neagră se varsă în alt râu, numit Vișeu, lângă care sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă; de aci hotarul trece peste numitul râu Vișeu, la Valea Bistrei,

unde de asemenea sunt două movile de hotar, una veche și alta nouă; de la acestea, el merge pe râul Valea Bistrei spre munții ce se numesc, în limba obișnuită, Munții Frumoși cu Zăpadă și pe acele piscuri sau munți cotește spre răsărit și, mergând, ajunge la izvorul unui râu, numit Apa Rusului și, de aci, merge la un deal, numit Dealul lui Maxim, unde se desparte de pământurile sau moșiile voievodului Bog-dan, unchiul lor. În sfârșit, mai mergând puțin, hotarul se întoarce spre miazăzi și ajunge la râul Vișeu, mai sus pomenit, unde este și un loc sau port Bulboaca Cărpinișului. De acolo, mergând, ajunge la o pădure, numită Căprioara; trecând prin ea, ajunge la un râu care n-are nume, unde este o movilă de hotar, așezată pe coasta unui munte. Coborând pe acest râu, hotarul ajunge la un lac, în jurul căruia se află un semn de pământ și, mergând puțin, ajunge la râul Iza, pe care, trecându-l, ajunge la pomenitul pârau Valea Gâr-bovei, unde începură mai întâi, și acolo se isprăvesc”²⁵².

1353, noiembrie 6, Sântimbru: Ștefan, voievodul Transilvaniei, scrie și poruncește cercetări capitlului bise-ricii Transilvaniei, sesizat fiind de „magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că magistrul Iacob, fiul lui Vyd, Castelanul de **Ciceu**, ducându-se cu

²⁵² AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 193, pp. 213-216

silnicie, acum câțva timp, împreună cu toți românii ce țin de acea cetate, la moșiile lui, numite **Cuzdrioara** (Kuzarwar, județul Cluj) și **Chireu** (Kerew, apoi **Băița**, parte din **Gherla**, județul Cluj), le-a pustiit și prădat și, după ce a rănit cumplit pe niște iobagi ai săi, bărbați și femei, i-a prins și, așa prinși, i-a dus la pomenita cetate Ciceu, fără ca ei să fie vinovați cu nimic”²⁵³.

1354, octombrie 6, Oradea: „Capitulul din Oradea adeverește întâmpinarea magistrului Toma, fiul lui Dioni-sie de Reghin (Regun), împotriva fiilor magistrului Dezideriu, fratele său, pentru că n-a suportat împreună cu el su-ma de 200 de mărci, cheltuiala unui proces comun contra magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de **Warada** (Kisvárdá, în Ungaria), cu privire la o moșie”²⁵⁴.

1354, octombrie 6, Oradea: „Capitulul din Oradea adeverește că magistrul Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin** (Regun), a oprit pe fiii săi, Toma și Ștefan, de a înstrăina vreuna dintre moșiile lor”²⁵⁵.

²⁵³ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 226, p. 238

²⁵⁴ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 270, p. 280

²⁵⁵ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 271, p. 280

1355, iunie 11, Bahnea: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă „de știre că magistrul Iacob, fiul lui Vitus, castelanul nostru de **Ciceu**, e dator să dea o despăgubire bănească magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, în a cincisprezecea zi de la sărbătoarea Nașterii Slăvitei Fe-cioare, pentru plata răscumpărării de omor a doi oameni, luați pe chezășia sa de la magistrul Gall, fiul lui Paska... și pe care nu i-a mai înfățișat înaintea aceluși magistru Gall, spre a se judeca cu magistrul Toma”²⁵⁶.

1356, ianuarie 14, Alba Iulia: Ștefan, vicevoievo-dul Transilvaniei scrie capitlului bisericii Transilvaniei că a hotărât să trimită „împreună cu acel Laurențiu de **Nădă-șelu** (Nadăș, Nadas, **Nădășelu Unguresc**, județul Cluj), omul vostru, pe omul nostru, Toma preotul, parohul de **Cluj**, spre mărturie. Iar aceștia, întorcându-se, ne-au spus că... în sus-zisul pământ **Apathy** (Apaty, azi **Apalina**, județul Mureș), față cu Nicolae cel Mare, împuternicitul magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, au hotărni-cit astfel hotarele acestui pământ: cel dintâi semn de hotar al său e la un plop, așezat la vadul râului Mureș, de aci se îndreaptă spre partea de miazăzi și ajunge la un drum mare obștesc, pe care se merge la satul **Reghin**,

²⁵⁶ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 315, pp. 330, 331

unde este o mo-vilă de hotar, apoi mergând tot în aceeași parte, drept îna-nte, o întindere neînsemnată de drum, cotește spre partea de apus, unde este o movilă de hotar, în vârful unui deal, ajungând, tot în aceea parte, la izvorul unei fântâni, și acolo se mântuie hotarul sus-zisului pământ numit **Apathy** al acelui domn abate și al moșiilor **Benktelken** și **Reghin** ale zisului magistru Toma, fiul lui Dionisie. La care hotăr-nicire și punere în stăpânire, amintitul Nicolae cel Mare, împuternicitul legiuit al zisului magistru Toma, fiul lui Dionisie, nu a ridicat împotrivire în numele stăpânului său și nici n-a voit să pună vreo opreliște. Iar din partea cea-laltă, hotarele dintre zisul pământ **Apathy** al acelui domn abate și moșia numită **Abafaia** (în Apalina, județul Mureș) a lui Ioan, fiul lui Petru zis de **Gurghiu** (Gurgeny, Gurgin, Gurgyn, județul Mureș), urmează în chipul acesta: cel din-tâi semn începe de la acel izvor al fântânii, de la care se abate spre partea de răsărit și ajunge la cele două drumuri obștești, ce se întretaie în cruce, între care este o movilă de hotar, apoi mergând drept înainte, în aceeași parte, ajunge la moșia numită **Abafaia**, unde e o capelă de lemn, ridicată pe ea în cinstea tuturor sfinților, și un altar, ce se află în ea, pe care acel domn abate Bricciu a spus că le-a ridicat chiar pe un semn de hotar al zisului său pământ, și mergând ho-tarul încă pe o

mică întindere, în aceeași parte, cade în amintitul râu Mureș, de unde începuse, și astfel se mântuie. Iar aceste semne de hotar fac despărțirea de moșia Abafaia a celui Ioan, fiul lui Petru, și de pământul sus-arătat, nu-mit Apathy, al domnului abate Bricciu”²⁵⁷.

1356, septembrie 27, Alba Iulia: Conventul bisericii Transilvaniei dă de știre că venind „Gall, fiul lui Petru de **Indol** (Indal, Indol, azi **Deleni**, județul Cluj), în numele magistrului Toma, fiul lui dionisie de **Reghin**, stăpânul său, face cunoscut, în chip de întâmpinare, că acel Toma dăduse și hărăzise lui Pavel zis de **Makra** (Makra, azi **Mo-crea**, județul Arad), slujitorul său... o moșie a sa, numită **Tagu** (Chegh, județul Bistrița-Năsăud), pentru a folosi în veci. / Acum, săvârșindu-se din viață Pavel, Petru. Nicolae și Ioan, fiii aceluiași Pavel, prin viclenia lor, voiesc și încearcă să înstrăineze moșie altuia decât pomenitul magistrului Toma de Reghin, drept aceea, făcând întâmpinare, i-a oprit pe pe pomeniții fii ai lui Pavel de a vinde sau de a înstrăina moșia”²⁵⁸.

1356, octombrie 19, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur dă de știre

²⁵⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 4, pp. 5-7

²⁵⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 36, pp. 33, 34

că, venind „Mihail cel Roșu, în locul magistrului Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, stă-pânul său, ne-a spus, în chip de întâmpinare, că magistrul Toma, în adunarea voievodului Nicolae Konth, a dovedit, pe calea legii, pe un nobil, anume Toma zis Ceh de Lum-perd, că e scos în afara legii, și, în adunare, toți nobilii au hotărât ca nimeni dintre rude să nu poată să păstreze pe moșia sa pe vreun scos în afara legii, dar Nicolae și Petru, fiii lui Pavel de **Macra** (Makra, azi **Mocrea**, județul Arad), îl țin pe Toma zis Ceh, pe moșia lor numită **Tagu** (Chegh, județul Bistrița-Năsăud), pe care magistrul Toma o dăduse lui Pavel”²⁵⁹.

1357, august 27, Alba Iulia: Capitlul bisericii Tran-silvaniei dă de știre că venind „Petru, fiul răposatului ban Dionisie, fratele nostru canonic, în numele magistrului To-ma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, ne-a arătat un privilegiu al nostru... rugându-ne să-l înnoim și să binevoim a pune să fie trecut din cuvânt în cuvânt”²⁶⁰.

1357, octombrie 13, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de știre că, venind „Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**,

²⁵⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 41, pp. 38, 39

²⁶⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 179, p. 171

ne-a spus, în chip de întâmpinare, că a dat și a hărăzit slujitorilor săi Pavel zis Makra moșia **Tagu** (Chegh, județul Bistrița-Năsăud), lui Laurențiu, fiul lui Ponch, moșiile **Sântu** (azi **Șieu Sfântu**, județul Bistrița-Năsăud) și **Popfalău** (azi **Popești**, județul Cluj), și lui Ioan, fratele lui Blasiu, moșiile **Sânmihaiu** (Zenmihalthelku, Zentywanthelka, azi **Sânmihaiu de Câmpie**, județul Bistrița-Năsăud) și **Geaca** (Geke, județul Cluj). Și după ce au fost răpuși de moarte acei slujitori, Petru și Nicolae, fiii lui Pavel, Iacob și Nicolae, fiii lui Laurențiu, precum și Ioan, fiul lui Ioan, s-ar putea să piardă sus-zisele moșii pentru fărădelegi și nelegiuiri de ale lor. Drept aceea, atunci el e gata să le răscumpere”²⁶¹.

1358, martie 18, Sântimbru: Vicevoievodul Domi-nic face cunoscut că, deoarece „Ioan, acum comite al secu-ilor, fiul răposatului domn Nicolae, palatinul regatului Un-gariei, trebuia să se înfățișeze, sub pedeapsa unei amenzi de trei mărci... ca să răspundă ca împricinat al magistrului Toma, fiul lui Dionișie de **Reghin**, în pâra pornită împo-triva lui... adică pentru faptul că magistrul Simion, vi-cecastelanul de **Gurghiu** (Gurgeny, Gurgin, Gurgyn, ju-dețul Mureș), al pomenitului magistru Ioan, cu

²⁶¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 189, pp. 180, 181

învoirea și încuviințarea magistrului Ioan, stăpânul său, pricinuia și puneă să se pricinuiască neîncetat multe nedreptăți și pagube și, prin tâlharii săi, multe furtișaguri și vătămări io-bagilor lui și celor de sub atârnarea lui; și anume că po-runcise să fie ucis unul dintre iobagii săi de pe moșia **Petelea** (Petele, județul Mureș), pe pe altul poruncise să-l arunce într-o mlaștină și, nemulțumit de aceasta, trimitând la el la moșie și, poruncind să fie călcată curtea acelei mo-șii, a pus să se ridice de acolo 12 vaci. Apoi, acel magistru Simion, trimitând la moșia sa, numită **Reghinul Unguresc** (Magyarregen, inclus în Reghin, județul Mureș), a pus să fie luate de acolo 8 vite, adică boi și vaci, și când iobagii lui au voit să se ia pe urmele acelor vite, slujitorii lui Simion au rănit greu pe unul dintre ei, au dat înapoi 3 vite, dar au pus să fie luați 4 boi ai unui iobag aș său.../ Și, deoarece obiceiul țării din părțile Transilvaniei cere ca orice pâră, ridicată în adunarea obștească și apoi amânată la octave, să nu poată fi amânată după lege pe mai târziu... noi am hotărât că, întrucât magistrul Ioan, fiul răposatului domn Nicolae, și Simion, castelanul de Gurghiu, lipsind o dată și a doua oară din fața judecății și a legii, ei nu s-a îngrijit să se supună judecății, și au rămas de judecată în pricina cu acel magistru Toma, fiul lui Dionisie... Mihail cel Roșu, împuternicitul

legiuit al magistrului Toma, a stat la soroc, înaintea noastră, patru zile”²⁶².

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de știre că, venind „orășenii și oaspeții din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cu-prinsul căreia am văzut că acești orășeni și oaspeți... atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căia-nului, spre satele **Buza** (Buza, județul Cluj), **Teaca** (Teke, județul Bistrița-Năsăud), **Reghin**, **Șarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, județul Mureș), **Măierău** (Monyorow, azi **Alu-nișu**, județul Mureș) și **Târgu Mureș**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonțida** (Bonchida, județul Cluj), ci dru-mul lor drept este la satul **Sânmiclăuș** (Sanctus Nicolaus, județul Mureș), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, ju-dețul Cluj) și **Meneș** (Menyus, azi **Herghelia**, județul Mu-reș); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, județul Cluj), **Dej**, **Lechința** (Lekenche, județul Bistrița-Năsăud) și **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistrița**, să fie datori să treacă prin Bonțida, ca să plătească vama acolo”²⁶³.

1362, februarie 7, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de știre că „Toma, fiul

²⁶² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 247, pp. 253-255

²⁶³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1361-1365, vol. XII, București 1985, doc. 62, pp. 46, 47

lui Toma, fiul lui Dionisie de **Re-ghin** (Regen, județul Mureș), în numele său și al fratelui său Ștefan, tot de Reghin, ne-a spus în chip de întâmpinare că Mihail, fiul lui Desideriu de Elefant a căutat să vândă, ba chiar a vândut fără știrea și încuviințarea lor, o moșie numită **Osoiu** (Wzuay, azi **Osoi**, județul Cluj) magiștrilor Ștefan, Gheorghe și Nicolae, fiii lui Bebek... însă, în te-meiuł nemijlocitei megieșii, li se cuvine lor spre cumpărare sau luare în zălog; făcând această întâmpinare, a oprit pe Ștefan, Gheorghe și Nicolae de a lua în stăpânire moșia și pe Mihai, fiul lui Desideriu, de a vinde, zălogi sau a o înstrăina”²⁶⁴.

1364, mai 26, Vișegrad: Voievodul Dionisie dă de știre că, în adunarea obștească de la Turda, ridicându-se „Dionisie, fiul lui Ștefan, fostul ban, și Ladislau, fiul lui Desideriu de Losonch, s-au plâns împotriva magiștrilor Ștefan și Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Re-ghin**, că ei ar voi, pe calea legii, să-și împartă cu numiții lor veri cetatea numită **Mentew** (cetate dispărută, lângă Alunișu, județul Mureș) și moșiile **Warallya** (?), **Vifalu** (?), la ca-pătul râului Pietrișul, **Sânmihai** (Zenmichal Telke, Zenth-mihaltelke, azi **Mihăiești**, județul Cluj), **Rusu** (Wruz-mezeu, azi **Rus**, județul

²⁶⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 84, pp. 64, 65

Cluj), lângă râul Someș, **Borcuț** (Burligeth, județul Maramureș) și **Văleni** (Danpataka, județul Maramureș), și vama obișnuită a se cere în **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), bunuri ce se află în stăpânirea po-meniților Toma și Ștefan. / Auzind acestea, ridicându-se Iacob de **Chiced** (Keched. Kecheth, azi **Alunișu**, județul Cluj, și **Miceștii de Câmpie**, județul Bistrița-Năsăud), pentru Ștefan, și Nicolae zis Lyd pentru Toma... au răs-puns că dacă Dionisie și Ladislau ar veni în chip legiuit, ar putea redobândi acea cetate și acele moșii ca bun al lor, căci ei sunt pregătiți să împartă... / În cele din urmă, înfățișându-se în fața noastră Dionisie și Ladislau, cu scri-sori de împuternicire, ne-a cerut Ladislau să le facem dreptate din partea magiștrilor Toma și Ștefan, fiii lui Toma de Reghin, cu privire la cele de mai sus. Aizind acestea, ridicându-se Ladislau de **Galșa** (Galsa, județul Arad) și Batow, pentru magiștrii Toma și Ștefan, au răspuns că pen-tru zisa cetate și moșii, aveau scrisoare de împărțeală în-tocmită odinioară între Ștefan banul și Desideriu, părinții lor”²⁶⁵.

1366, februarie 21, Buda: Voievodul Dionisie face cunoscută „rânduiala hotărârii noastre judecătorești”, prin care „Ștefan și Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de

²⁶⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 273, pp. 262-265

Reghin, trebuiau să înfățișeze înaintea noastră, la octavele sărbătorii Bobotezei, împotriva lui Dionisie, fiul răposatu-lui ban Ștefan, și a lui Ladislau, fiul lui Desideriu de Lu-sunch, actele lor privitoare la moșia numită **Rusu** (Wruz-mezeu, azi **Rus**, județul Cluj), aflătoare lângă râul Someș, din care acei Dionisie și Ladislau ceruseră de la acei ma-giștri Toma și Ștefan, verii lor buni, la vremea plângerii lor, să le dea partea cuvenită... / Luca și Ladislau, împuter-niciții legiuți ai pomeniților magiștri Toma și Ștefan, fiii lui Toma, au mărturisit că magistrul Toma, fiul lui Dioni-sie, adică tatăl acelor magiștri Toma și Ștefan, după facerea și săvârșirea împărțirii tuturor moșiilor lor cu frații săi, adică cu Ștefan banul, tatăl aceluia magistru Dionisie, și magistrul Desideriu, tatăl aceluia magistru Ladislau, a pri-mit de la Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa, de la Andrei, Nicolae, Ioan, Apa și Dionisie, pentru sus-zisele pagube ce i le-au pricinuit sus-zisul Iacob, fiul lui Apa, și Andrei, fiul aceluiași, arzându-i cetatea sa **Idecu** (Jedych, azi **Idiciu**, județul Mureș) și alte moșii ale sale, ce țin de Reghin, ca despăgubire a pagubelor sale, sus-zisa a treia parte din dealul numit Mÿlsid și acea moșie numită **Șimișna**, care acum este numită, cu numele de mai sus, **Rusu**, și de aceea nu trebuie să le vină, prin sus-zisa împărțire, nici o parte acelor magiștri Dionisie și Ladislau, iar faptul că

acel ma-gistru, Toma a dobândit acea moșie, în chipul arătat mai sus, după facerea împărțelii, l-au dovedit limpede prin arătarea unei scrisori privilegiale a aceluiași capitlu al bisericii Transilvaniei... / Drept aceea, deoarece s-a văzut că, la vremea împărțirii de moșii dintre sus-zișii magiștri Toma, Ștefan și Desideriu, fiii lui Dionisie, sus-zisa moșie numită Reghin, împreună cu niște alte moșii, numite în acea scrisoare de împărțeală, a ajuns la împărțeala făcută, în fața aceluiași capitlu al bisericii Transilvaniei, în anul Domnului **1319**... / Spre mărturia tuturor celor de mai sus, am hotărât să dăm acelor magiștri Toma și Ștefan scrisoarea noastră privilegială de față”²⁶⁶.

1848: „Din Bistrița, generalul s-a grăbit la **Târgu Mureș** (Marosvásárhely). Riczkó a lăsat în urmă batalio-nul de infanterie al lui Sándor, divizia de husari Koburg și o baterie de tunuri, iar el însuși a sosit cu armata sa, prin **Reghin** (Szászrégen) la Târgu Mureș; după ce a auzit de apropierea sa, colonelul August a evacuat orașul, iar garni-zoana mică a orașului s-a retras la **Mediaș** (Medgyes). Prin urmare, Bem a reușit să cucerească orașul fără

²⁶⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 11, pp. 9-12

piedici și a obținut o pradă considerabilă de război”²⁶⁷.

1848, mărturia lui **Axente Sever**, ca „Răspuns la „Cartea neagră” (A „fekete könyv”), scrisă de baronul Ste-fan Kemény junior, în 1849, și publicată de Hentaler József, în numerele 121-131, din mai 1895, ale „Magyaror-szág” din Budapesta. / Întâi pentru maghiarii cari au fost masacrați la **Șard** și în școala de călărit a husarilor grăniceri, la **Cricău**, ne arată Raportul lui Iancu, scriind: / „Pe când eram eu ocupat cu dezarmarea și pacificarea orașelor muntene, un alt despărțământ al trupelor mele a avut să țină cea dintâi luptă cu honvezii maghiari și au câștigat o vic-torie strălucită la **Cricău**, ungurește Krako... / În acele zi-le, mai multe companii de honvezi și gardiști maghiari din **Aiud** au atacat oastea prefectului Axente Sever, la **Sân-crai**, lângă Mureș. Prin atacul urmat, pe o negură groasă și de tot pe neașteptate, oastea românească fu pusă pe fugă. Îngâmfat din cauza victoriei câștigate atât, de ușor, 4 com-panii de honvezi, un despărțământ de gardiști din **Aiud**, ajutate și de ceva cavalerie, și comandate de maiorul Banfi János și de căpitanul de cavalerie Baumgarten, trecând peste Mureș, se aruncară asupra lagărului de la **Cricău**. Poporul armat respinse atacul cu bărbăție,

²⁶⁷ Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

iar apoi se încin-se o bătaie înersunată, care a durat mai multe ore... vrăj-mașul, după mari pierderi, a fost luat pe fugă și gonit până la **Teiuș**".

Din acestea, se vede că despărțământul Iancului a bătut pe maghiari la **Cricău**. Acest despărțământ, ca să ajungă, din munți, la Cricău, a trebuit să treacă prin **Șard** și prin **Ighiu**. Ceea ce nu ne spune nici „Cartea cea neagră”, nici Iancu, maghiarii din aceste locuri au fost armați, având și ei arme din cetate, care, după cum am văzut din învoiala, ce o făcuseră, la 30 octombrie, cu „popa Culița”, adică cu Pap Miklos, cum scrie „Cartea neagră”, le-au depus, reținându-și cele private, ce le avuseră și până în mai 1848. / Dar, dacă despărțământul Iancului a trecut la Cricău, după această pacificare, e constatat, totodată, că românii, în trecerea lor prin **Șard** și **Ighiu**, numai au de-zarmat, însă nu s-au atins nici de averea, nici de persoana celor dezarmați. Prin ur mare, dacă nu veneau aiudenii, cu Banfi și cu Baumgarten, de la **Aiud**, la **Cricău**, scenele cele sângeroase și omorul aproape a 200 de bărbați nu se întâmpla. Iar dacă s-a întâmplat, trebuie să credem tradițiunii, care spune că, pe cât timp ținu bătaia, față în față, la pâraul Cingăului, de la **Cricău**, acești masacrați s-au miș-cat și au ară mari semne de bucurie.

Văduvele Benedek și Szölösi, în plânsorea lor către înălțatul împărat, ne arată cum că comandanți la acest ma-sacru au au fost Balazs, controlor cameral, și eu mai adaug că a fost și Iosif Crișianu de la **Barabanț**, fiul unui husar grănicer. Dar acești comandanți nu au comandat masacrarea, ci atacul contra honvezilor și gardiștilor maghiari, după ce le-a ajutat cel de sus de au raportat o victorie stră-lucită, adunându-se cu toții la Balazs, controlorul dome-niului fiscal di **Cricău**, s-au pus pe chef și și-au petrecut, cum face toată lumea după vreo izbândă, iar oamenii care, poate înainte, ori în decursul bătăliei, s-au codit sau au fugit din lagăr, fugind speriați în ruptul capului către casele lor, spre munte, invitați și somați de speculanți, în fuga și turbarea lor au măcelărit pe cei ce au purtat arme, nu însă și pe femei, cum se vede din plânsorile văduvelor Kis Gergely, Benedek, Szölösi și altele, și precum știu și eu că Anghel Ioan, căpitanul din **Cricău**, a salvat viața copilului Szász Pál, tatăl pretorelui Szász Jozsef din **Aiud**, care a luat parte la instalarea Mitropolitului Victor în Blaj. Nu știu dacă Lukats Béla recunoaște și mulțumește presăcanului care l-a scos din șirul muribunzilor de la **Presaca** și l-a ținut, dar Szász Pál a dăruit, cât a trăit, la toate sărbătorile cele mari, câte-o măsură de grțu curat și câte un florin lui Anghel Ioan,

căpitanul din Cricău. Aceasta probează că nu acest căpitan, nici Bálasz și Munzat, cu Șandruc, au co-mandat omoru. Ci fugarii, dezertorii disperați, poate și ble-suriți (răniți), întorcându-se de la locul de luptă, în durerea rănilor lor au ucis pe cei nevinovați.

Despre acesta măcelărire se colportează până în zi-lele noastre, nu numai la **Sard** și împrejur, dar chiar și la Brașov, niscăi vorbe ce le-ar fi zis Bărnuțiu către părintele popa Culiță din **Sard**, tatăl actualului consilier de Curie: „Ați tăiat porcii, dar ați lăsat scroafele”. Din cuvintele acestea, deși nu se pot admite că ele ar fi ieșit din gura unui așa mare filosof și moralist, cum a fost Bărnuțiu, încă se poate vedea că femeile și copiii au fost cruțați și că ro-mânii, și în furia celei mai legitime răzbunări, sunt mai presus decât secuii, care, la **Reghin**, în 2 noiembrie 1848, după ce puseră foc orașului, și prin acesta siliră pe orășeni să iasă afară din case, ca să nu-i cuprindă focul, pentru ca să-i poată despoia de tot ce aveau asupra lor, precum bani, scule de aur și de argint, pietre nestimate și vestminte scumpe, omorârea bărbați, femei, moșnegi, copii, încă și pe 17 soldați rămași răniți în spitalul de acolo, de trupa lui Urban / Cum că omenii noștri au fost superiori în mo-ralitate și inferiori în cruzime se vede și de-acolo, că ai noștri, pe tot locul, au apărut, au ascuns în casele, celariile și

podurile lor femei, copii, bătrâni etc. și i-au apărat de furia și răzbunarea înfuriaților, comisă totdeauna în beția și după sumuțarea speculanților; pe când nu cunoaștem nici un caz ca așa-ceva să fi făcut vreun maghiar. Ba cunosc un caz, că un maghiar, anume Albertfi Samu, și după restabilirea ordinii, la 12 ani, ca să-și răzbune, a împușcat pe cum-natul său, popa Bucur de la **Barabanț**, numai pentru că a figurat și el între comandanții din bătaia deschisă și față în față la **Cricău**, ceea ce român nu a făcut.

Dar autorul „Cărții negre”, descriind în colori și mai negre omorul și măcelărirea celor 43 de la **Sângătin**, zice că acest masacru s-a întâmplat în 18 și 19 octomvrie, chiar în ziua când a ieșit Proclamațiunea lui Puchner pentru dezarmare, și că românii ar fi îndeplinit acea faptă înainte de publicarea proclamațiunii. Chiar așa să fie, trebuie să știm toți cei pe care ne doare de cele întâmplate, că înainte de acesta ieșise în 5 (17) octombrie, instrucțiunea cum au să se formeze și să lucreze glotele, și, ce e mai dureros, că înainte de acesta, teroriștii spânzurară, în 12 octombrie, pe Simonis și Pap Vasilie, la **Târgu Mureșului**, și, în 15 octombrie, pe Baternai, la **Clușiu**. Apoi Puchner dezarmase pe maghiarii din Sibiu, cu 2 zile înainte de ieșirea proclamațiunii, ceea ce nu românii, care nu ceteau gazete, ci maghiarii au știut mai întâi; și ei, cuprinși de

frică, în loc de-a fi alergat la primării sau de-a fi conchemat pe iobagii lor, să le predea armele și să se împace cu ei, dându-le și câte-o bute ori două de vin „aldămaș”, au alergat ca ne-bunii, cu toții, la **Sângătin** și, concentrându-se la curțile lui Zsigmond Elek de-acolo, prin acesta au căzut în suspici-unea de-a se fi adunat cu scop de-a ataca și omorî ei pe români, care, de frica aceasta, au părăsit satul și au fugit la **Gusu** și **Ludoș**, și numai după încurajarea vecinilor s-au reîntors și au tractat, de duminică, 15 octomvrie, când s-au concentrat gardiștii maghiari în curțile lui Zsigmond, unde, din poziția cea mai ridicată, ce domină satul, au început a împușca asupra sătenilor, așa încât viile, ce sunt în dosul curților lui Zsigmond, de frica gloanțelor, au rămas neculese. Iar joi, în 22 octomvrie, alergând acolo, tribunul Ioan Dendiu de la **Roșia** interveni pe lângă maghiari, ca se predea armele și să fie pace, ceea ce s-a și întâmplat, dar ieșind tribunul, după depunerea armelor, a pușcat cineva din urloiul caselor asupra lui și el, trăgând speriat sabia, românii au crezut a fi semn de atac și s-au aruncat asupra lor și i-au omorât. Și așa știm noi că s-a petrecut acea tristă faptă, iar cum că ungurii din **Sângătin** au fost gardiști și au exersat cu puștile ce le avură, martor e părintele Nicolae Dăian, din **Ludoșul românesc**. Iată, așa au stârnit și provocat ei înșiși, fără vreo proclamațiune,

răs-cularea românilor asupra lor!

Pe cât cunosc eu firea cea bună și domoală a româ-nului, cred cu toată fermitatea că, să fi rămas acei nobili pe la casele și moșiile lor, în bună pace și liniște, și să fi predat armele, nu ar fi fost nici unul sacrificat, precum nu a fost baronul Spleny din **Bia**, Anvander din **Obreja**, nici un evreu în **Hususău**, **Micăsasa** și **Alba Iulia**, Kovrig și alții din **Blașiu** etc. / Iar dacă autorul „Cărții negre” și toți scriitorii maghiarilor susțin că românii au omorât în comi-tatul Albei inferioare și femeile, și copiii, cum vine de nu se simte lipsa, în nici un loc, de foștii nobili proprietari, și nu a căzut nici o moșie în mâna fiscului? Ei, domnilor, pre-cum o rândunică nu face vară, așa un caz-două nu fac ce arătați și propagați domniile voastre!”²⁶⁸.

1848-1849: „Cronica evenimentelor din anii 1848-1849, scrisă de protopopul greco-ortodox Ștefan Branea din comuna **Maierău**... Ministerul au poruncit, după hotărârea Dietei din Pesta, să se conscrie tineretul pentru recrutare, de la 19, până 23 ani. Aceasta s-a și săvârșit, prin mai multe comisii rânduite, afară de multe locuri, unde s-au împotrivit satele, pentru că nu au crezut a fi cu porunca împăratului. Așa sa întâmplat la **Lona**, lângă Arieș, n-au vrut să sufere

²⁶⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 267, Brașov 1896, pp. 1, 2

comisia în sat, până nu va arăta pecetea cu pajura împărătească. În urma căreia, fișpanul Torockoi Mikloș (tiran) a sculat execuție militărească pe oameni, i-au pușcat, ca vreo 20 au murit, mai mulți s-au ciungărit și așa au intrat în triumf în sat. Frumos lucru, adevărată frățietate. Se pare, române, că ție ți-au rămas, din moși de strămoși, statornicia, tu mai bine de 1700 ani, de când ești aicea, ai știut răbda, dar ți-ai și răsplătit și-ți vei mai răsplăti încă, că-i vechi proverbul „Ține minte!“... / Acum, de mai curând, în **Vașarheiu** s-au făcut nelegiuită tulburare. Voluntarii (önkéntesek) s-au dus la bolta lui Fogarasi Dimitrie, român, i-au jefuit-o de toate. Pe el l-au bătut groaznic și l-au băgat și în aret. Pricina nu-i nimica, urma va alege ce pohibă vor mai pune, că acum au vreme. / N-a fost destul aceasta, s-au dus la amândoi protopopii românești, i-au jefuit, le-au spart ferestrele, abia ca prin pene au scăpat, ba bietul Partenie Trombitaș protopopul neunit, cu simțire adevărat românească, cu zilele amare, a alergat, noaptea, până la **Sângeorz**, și, de acolo, până la **Reghin**. Câte scorniri, că se scoală românii asupra ungurilor, numai să vezi bieții români numai așteaptă asupra lor croita primejdie, ci tot și românii nu se uită numai cu gura căscată ci se griesc cu bărbăție. / S-a vestit că regimentul din Năsăud primește pe românii care vreau a lua arme și a jura credință

Înaltului Împăratul Ferdinand I-ul. Numai cât s-a auzit, prins-au a curge românii din toate varmeghiile, din toate satele, la **Monor** și **Năsăud**. Acolo au jurat, apoi i-au trimis acasă, ca să fie în pace, căci, cât de curând, nu le va mai porunci varmeghia, ci vor fi și ei cătane ca gră-nicerii. Ba, din **Maerău**, și ungurii s-au dus și au jurat fră-ție cu românii, sub un steag galben și negru. Ce va mai fi dintr-aceasta, urma va alege, destul că-i mare mișcare. Eu am dat aceasta în organul (gazeta) de la Blaj”²⁶⁹.

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac îm-potriva diviziei **Bistrița**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkín, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărățel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Gro-tenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 esca-drile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărățel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea per-sonală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** și **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta un-gurilor). Damaskín a aflat cu mult timp înainte de pregă-tirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărățelul** și s-a retras într-o poziție

²⁶⁹ *Țara Bârsei*, Anul VI, nr. 6, Brașov 1934, p. 555, 556

avantajoasă, în spatele satului **Galați** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă și de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Groten-hjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistrița**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Re-ghin** (Szász-régen), prin **Urmeniș** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărățel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistrița** și **Pădureni** (Besenyő)²⁷⁰.

1849: „După toate acestea, dacă aș voi să calc și eu pe calea care au bătut-o redactorii de la „Magyarország”, care, în loc de-a combate afirmarea mea – că Iancu nu nu-mai că n-a fost respins de la audiență de înălțatul împărat, ci a fost provocat, prin mine, prin dl Moldovan și Epis-copul Șuluțiu, în scris, ca să se prezinte și să-și arate lealitatea împăratului –, au răspuns cu „Cartea neagră”, cu o sumă de incriminațiuni, de care ți se scoală părul în cap și care, aduse și reduse la adevăratele cifre și cunoscând circumstanțele între care s-au petrecut, nu l-a negat nici Ian-cu, nici eu, și nici un scriitor român, ba demnul de eternă memorie George

²⁷⁰ Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

Barițiu le-a și stigmatizat după cum se cuvine! Aceste atrocități, crime, dezastre, incendii, masa-crări și omoruri, scrise și descrise așa cum s-au întâmplat, vor apărea cu totul în altă lumină, negre cu adevărat, dar nu și glănțuite și lustruite. Mi-ar fi fost mult mai ușor a mă apăra pe mine, colegii și neamul cărui aparțin, cu asemenea poate și mai mari incriminațiuni, și, începând cu măce-lărirea și târârea prin noroi, pe principalele strade din Pesta a generalului trimis comisarul Lambert, pe podul dintre Buda și Pesta, nu de săteni neculți și fără de carte, ci de cel mai cult popor al capitalei Ungariei; să spunem cum baron Banffy, cu secuii săi, **au împușcat**, la **Mihalt**, 12 români, rănind pe alți mai mulți, numai pentru că au reocupat o pro-prietate a lor, ce le-o luase cu puterea diregătorul comitelui, Eszterhazi. Cum, asemenea, baronul Toroczkay, la **Lona**, prin comisarul Silvasi, împușcă 23 români, numai pentru că unul din ei avuse curajul să zică că ei dau cătane împăratului, dar lui Kossuth nu; cum Georgiu Apor **spânzură la Iernut** 27 de români. / Să continuu, apoi, cu **incen-diarea Reghinului**, cu mâna lui Berzentzei; să înșir și eu, cu numele, pe cei 4.425 români, pe care, neavând arme, i-au omorât maghiarii în 1848-1849. / Nu o fac, ci atât re-dactorii lui „Magyarország”, cât și pe cetitorii acestora, îi îndrept la „Părți alese din istoria

Transilvaniei", volum II, paginile 494-504, scrise pe 10 pagini octav mare, la care loc se găsește și numărul maghiarilor omorâți de români, fără a fi avut arme, în sumă de 165, iar al sașilor omorâți de unguri, 252"²⁷¹.

1885: „Afacerea bibliotecii „Ioan Pop Maior”. / Domnule Redactor! / După cum se vede din nr. 46 al pre-țuitului ziar „Gazeta Transilvaniei” pro 1885, eu sunt provocat public, prin „Un fiu al națiunii” spre a da deslușirea necesară, cu privire la manipularea banilor incurși în fon-dul bibliotecii donate de defunctul Ioan Pop Maior din **Reghinul săsesc** pentru inteligența română aflătoare în jurul **Gurghiului**. și despre aceea că, în ziua de azi, bi-blioteca în ce stare se află și că, în fapt, mai există aceea ori ba?, și altele. / Este drept și adevărat că defunctul Ioan Pop Maior din **Reghinul săsesc**, încă până ce a fost în via-ță, în anului 1876, a donat pentru inteligența română, aflătoare în jurul **Gurghiului**, biblioteca sa, stătătoare din mai multe cărți în diferite limbi ale patriei, cu arhivă, cu tot; și aceea, după pofta donatorului, în 22 septembrie 1870, s-a trimis și încredințat dlui Nicolau Petru, preot greco-catolic în **Gurghiu**, opid (târgușor) și

²⁷¹ Sever, Axentie, *Răspuns la „Cartea neagră” (A „fekete könyv”), scrisă de br. Stefan Kemény junior în 1849, în Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 258, Brașov 1896, pp. 1, 2*

acuma loc de petrecere pentru vânat a prințului de coroană Rudolf. Des-pre aceasta, apoi, inteligența a fost peste tot încunoș-tiintată. / Însă, durere, că fiind de mai înainte vreme la mij-loc o neînțelegere între oameni, despre care tac, biblioteca donată, spre dauna noastră, a tuturor, a stagnat și a zăcut închisă în biserica cea frumoasă greco-catolică a **Gur-ghiului** și nimenea nici un pas pentru înaintarea ei nu a fă-cut.

Din întâmplare, în 15 octomvrie 1878, în casa dom-nului preot greco-catolic Ieremie Harșian din **Chicherul de jos**, s-a nimerit a fi mai mulți domni preoți români față, între care m-am aflată și eu. Atunci, între glume și altele, am făcut propunerea ca să începem ceva cu biblioteca sus-zisă; la aceasta, dumnealor au consimțit și au aprobat, în-credințându-mi mie toată afacerea, sub cuvânt că, la timp, mă vor ajuta și în ceea ce voi întreprinde, mă vor sprijini. / M-am rezolvat a primi sarcina și, în 24 octomvrie 1878, am înaintată o rugare către oficiul procesual, în **Gurghiu**, pentru concediu, spre a putea ține o ședință publică în **Gurghiu**, în care, apoi, să ne putem consulta și pune în ordine bună cu biblioteca. Și aceasta am făcut-o pentru ca, de o parte, să pot da un zbor mai mare întreprinderii noastre, iară de altă parte, ca răuvoitorii din **Gurghiu** să nu aibă cuvânt de a denunț în contra noastră. / Nu știu pentru ce și din ce

punct de vedere, că oficiul procesual rugarea mi-a transpus-o spre rezolvare vice-comitelui, în **Mureș-Oșor-hei** (Târgu Mureș)); acela, apoi, după ce m-a ascultată pe mine în persoană despre starea lucrului, rugarea a rezolvat-o pe calea oficiului procesual, cu data 6 noiembrie 1878, nr. 11.114, rezoluțiunea a fost îmbucurătoare, căci ni s-a conces ținerea ședinței proiectate, cu adăugirea, însă, ca mai înainte de toate, cu privire la obiectele ce se vor pune la dezbatere în ședință, să aștern „Programul” și totodată să fac cunoscut ziua hotărâtă pentru consultare, ca așa, din partea oficiului politic, să se poată lua măsurile necesare de supraveghere. / Așa am și făcut, după cum a sunat porunca de sus, iar eu, în co-înțelegere cu câțiva domni preoți români, am început a scrie și a trimite la invitări peste tot locul și în toate părțile etc.

Ținerea ședinței, spre consultare, în obiectul sus atins, s-a hotărât pe ziua de 8 ianuarie 1879, la 10 ore a. m., în **Gurghiu**, în edificiul școlii greco-catolice. / În acea zi și la acea ședință, a luat parte un număr însemnat din in-teligența română, și ca comisari din partea oficiului politic pentru supraveghere a fostă delegat adjunctul de jude pro-cesual, care încă mai înainte de toți venise în școală, spre a studia și a face dare de seamă despre mișcările și afacerile noastre, știi cum merge aceea. / Participanții, respectiv in-vitații,

după sosire, amăsurat punctului I din „Program”, au fostă primiți, din partea domnului Nicolau Petru, preot greco-catolic în **Gurghiu**, prin o cuvântare scurtă, dar cuprinzătoare. / După cuvântarea de primire, amăsurată punctului II din „Program”, prezidiul s-a încredințat provi-zoriu domnului Patriciu Barbu, avocat în **Reghinul săsesc**, și ca notar a fost chemat domnul Alexandru Târnăveanu, preot greco-catolic în **Hodac**, cărora, amăsurat punctului IV din „Program”, li s-a pus înainte, pe masă, rezoluțiunile primite din partea autorităților politice și alte acte, care au trebuit a se lua la dezbatere în ședință. / Toate au fostă bine și au curs în ordine bună, mulțumită domnului avocat, ca-re a condus prezidiul provizoriu. / Când s-au finit unele și altele, participanții au pășit la alegere definitivă a prezen-tului, vice-prezidentului, notarului și bibliotecarului, tot-odată ca casari. Posturile acestea sunt ocupate prin per-soane demne de toată încrederea și nu este de lipsă să-i adnotez cu numele, pentru că la timp despre toate își vor ști da seama, înseamnă numai pentru ca să știe „fiul na-țiunii” că eu nu mă aflu în numărul aceloră; atunci, apoi, s-a ales și o comisiune, care s-a însărcinat cu compunerea „Statutului” necesar. / Acum, „fiul națiunii”, care m-a pro-vocat să dau deslușire în afacerea obiectului sus amintit, să binevoiască a medita, înainte cetind

următoarele și a se ho-tărî într-acolo, ca pe mine de la răspundere mai departe să mă absolve și să mă șteargă cu totul din lista învinovățirii.

După cum zice „fiul națiunii”, cu ocaziunea con-sultării din 8 ianuarie 1879, este drept și adevărat că s-a încasat o sumuliță frumoasă de bani, aceea, însă, în mo-mentul acela, s-a încredințat casarului ales, spre manipu-larea mai departe. / Când s-a ținut petrecerea cu joc, în 1879, în comuna **Hodac**, iarăși s-au încasat bani; aceștia, în cât știu eu, se află în mâna domnului notar cercual Ni-culae Manția din **Ibănești**, despre ce asemenea cred că la timp își va da seama. / În 5 mai 1879, în obiectul sus zis s-a ținut, în **Gurghiu**, a II-a ședință, cu ocaziunea căreia ia-răși au incurs bani, și aceia s-au încredințat toți casarului. / Despre altele nu știu, pentru că, din 5 mai 1879, după cum știm cu toții, până azi, altă ședință în afacerea bibliotecii nu s-a ținut, nici dare de seamă despre încasarea și manipu-larea banilor nu s-a făcut, cu toate că voia și dorința tuturor ar fi ca, după cum facă alții și se întâmplă în alte locuri, să facem și noi, și să se întâmple și la noi. Vocea sună peste tot locul: „Să înființăm biblioteci!”. / Mai departe, biblioteca de sub întrebare există și azi, numai cât aceea se află tot închisă în sfânta biserică greco-catolică a Gurghiului. Trebuie, dară, deschisă

și pornită cu dânsa îna-inte, spre a ne ajunge scopul. / Este drept, „fiule al na-țiunii”, că pe baza acestor justificări motivate îmi vei da absolutoriu deplin? Sunt siguri că da, dar și altcum lucrul natural și de sine se-nțelege, că deoarece afacerea și condu-cerea bibliotecii sus menționate s-a încredințat altora, răspunderea cade asupra acelorora.

Pe „fiul națiunei”, nu-i vorbă, cu drept cuvânt îl părtinesc și eu în pasul său, pentru că, zău, în un timp așa îndelungat, din gata a nu face nimica înseamnă rea eco-nomie, și dauna e mare, pentru că am rămasă îndărăt cu dezvoltarea în știință și în cultură. / Să reparăm, dară, gre-șeala făcută, fără a ne imputa unul, altuia. și iată cum: / Vorba este, peste tot, de-a înainta în știință și-n cultură cu pași repezi, din cauză mai vârtos că trăim în secolul civi-lizațiunii și culturii. Și nu trebuie uitat că toți câți știm car-te, multă sau puțină, avem o sacră datorință de împlinit: de-a propovădui și lăți, pe toate căile, învățătura între poporul român. / Să ne unim dară în cugete, să ne unim în simțiri, și, cu puteri unite, să începem a lucra mai cu energie și, în cât ne va fi cu putință și ne vor ajuta puterile, să facem lucruri bune pentru popor și națiunea română, dacă e vorba să avem succes îmbucurător, care, pe viitor, următorilor noștri să le servească de exemplu. Casiodor a zisă: „Este urât și rușinos lucru a fi străin în propria patrie”.

Un cuvânt către domnul președinte al bibliotecii, donată prin defunctul de vie memorie Ioan Pop Maior, în **Reghinul săsesc**, apoi închei. / Activitatea dumitale de pâ-nă acuma pe deplină este cunoscută înaintea noastră, bună-tatea și binefacerea ce ai prestat până acuma pentru popor și națiunea română te-au făcut demn de iubirea poporului român. Iară puțină inteligență română din jurul **Gurghi-ului** te stimează și respectă ca pe unul care, pentru poporul român, ai făcut mult bine. Fă, dară, și acuma, te rog, și cât mai în grabă concheamă ședință în afacerea bibliotecii amintite, în care apoi să se citească „Statutul” și trimite spre întărire la locul competent; iar casarul să-și facă dare de seamă despre manipularea banilor incurși în fondul bi-bliotecii și să dea raport despre starea bibliotecii de până acuma, ca așa spiritele să se poată liniști, iar publicul să fie lămurit asupra afacerii. / Cred că „fiul națiunii” va fi pe de-plin satisfăcut ce cele ce am scris. / Daniil Farcaș”²⁷².

1886: „Badea Nechita Bloșiu. / Cu ocaziunea în-mormântării răposatului badea Nechita Bloșiu din **G. Orșova**, în 11 mai 1886, consilierul de secțiune Iosif Pau-singer din **Gurghiu** a încredințat preotului din **G. Hodac**, Alesandru Târnăveanu, două telegrame de condoleanță, trimise din partea

²⁷² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 56, Brașov 1885, p. 2

Alteței Sale prințului de coroană Rudolf, spre a le face cunoscute publicului român pe cale ziaristică. / Despre aceasta am vrea să știm cu toții, pentru că una din-tre acele telegrame și eu o am cetit-o, în **Reghinul săsesc**, când s-a dat reprezentațiunea teatrală, în 11 mai 1886, îna-intea mai multor domni de cinste, care au propus trimiterea lor la „Gazeta Transilvaniei”, pentru ca lumea să vadă și să știe că cine a fost badea Nechita și că prințul Rudolf cât de mult l-a iubit. / Vă dau de știre și despre aceea cum că, din mandatul Alteței Sale prințului de coroană Rudolf, când s-a înmormântat badea Nechita Bloșiu, consilierul Iosif Pau-singer nu a lăsat a i se pune crucea îndătinată la cap, pentru că prințul are de gând, și telegrafic a și promis ca res-pectivului răposat să-i ridice un monument frumos. / Toate spesele îngropăciunii răposatului, acum, în zilele acestea, au fost trimise sus-numitului consilier de secțiune, în **Gur-ghiu**, din partea prințului Rudolf, cu mandatul ca de la pre-oții care au asistat la îngropăciune să prezinte chitanțe, că sunt plătiți. Au fost 8 preoți de față, când s-a îngropat badea Nechita și tot personalul de la oficiul de silvicultură din **Gurghiu**, cu toți vigiliierarii (împărătești) și toți vână-torii prințului și alții. Și la toate evangheliile, când începea a se ceti, se dădeau salve de împușcături și, după termi-narea evangeliilor,

iară împuşcătură. Ceremonia i s-a făcut bătrânului ca la o persoană înaltă.

Acum, în zilele acestea, s-a dispus, tot din partea prinţului de coroană, ca văduva răposatului să capete leafa întreagă şi de acum, înainte, iară pe un nepot al răposatului, care puţină carte ştie, să-l ducă la **Clusiu** şi să înveţe carte, spre a-l face vigیل în locul bătrânului Nechita. / E drept şi adevărat că badea Nechita a fost acela care, în anul trecut, pe prinţul Rudolf l-a potolit în iritaţiunea lui fată de noi, românii, şi cum s-a întâmplat aceea, voi scrie de altă dată, destulă atâta că Alteţa Sa Rudolf a fost supărat pe noi, nu a vrut să vadă mai mult joc românesc, nu a cercetat biserica română, nu a făcut preumblare pe uliţele române, ca de al-tădată. Mai în urmă, a început a fi voios. Şi cine l-a făcut iarăşi voios? Numai badea Nechita; nimenea nu-şi poate închipui câtă fineţe a avut răposatul, măcar că era om sim-plu, fără carte. A murit sărmanul, spre dauna noastră"²⁷³.

1900: „**MUREŞIANA**, institut de credit şi de eco-nomii, în **Reghin**, convoacă a XII-a Adunare generală ordinară, care se va ţine în Reghin, la 14 martie nou 1900, la 9 ore a. m., în locaţiile institutului. / Obiectele ordinii de zi sunt: / 1). Raportul direcţiunii şi a comitetului de su-praveghere. / 2).

²⁷³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 123, Braşov 1886, p. 3

Deciderea asupra conturilor și asupra împărțirii profitului curat. / 3). Alegerea unui membru în direcțiune. / 4). Alegerea comitetului de supraveghere pe anul curent. / 50. Fixarea mărcilor de prezență pe anul curent. / 6). Eventuale propuneri, în sensul paragrafului 27 din statute. / 7). Esmiterea alor doi acționari, pentru verificarea procesului verbal al adunării generale. / Domnii acționari, care voiesc a participa, în persoană ori prin plenipotențiali, sunt rugați a-și depune, la casa institutului, acțiunile și eventual documentele de plenipotență, cel mult până la 13 martie nou. 4 ore d. a.”²⁷⁴.

1902: „Profesorii de la gimnaziul săsesc din Re-ghin au trimis foilor din Cluj și Budapesta următoarea declarație: „După *Országgyűlési Ertesítő*, supliment la nr. 279 al monitorului *Budapesti Közlöny*, de la 4 decembrie 1902, foaia 22, dl Dr. Alexandru Gaal, în ședința de la 3 decembrie 1902, a afirmat următoarele: / „Biserica luterană întreține în **Reghin** un gimnaziu cu patru clase, a cărei limbă de predare este exclusiv cea germană. De ce spirit este animat acest gimnaziu, vreau să ilustrez printr-un exemplu: Cu ocaziunea unei petreceri. S-a arborat un steag unguresc, care a fost rupt, în cursul nopții, și călcat în no-roi, și aceasta

²⁷⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 23, Brașov 1900, p. 8

au făcut-o profesorii". / Fiindcă nu ne putem îndoi că sub profesorii, de care se face amintire în afirmația de mai sus, sunt de a se înțelege profesorii de la gimnaziul săsesc din Reghin, subsemnații, profesori ai gimnaziului săsesc din Reghin, declară că afirmația aceasta este **neînte-meiată și neadevărată**. / Reghin, 9 decembrie 1902. / Wilhelm Henning, / Heinrich Schusler, / I. C. Rösler, / Dr. Gustav Kinn, / I. I. Klein"²⁷⁵.

1904, Diaconovich: „**Reghinul maghiar**, comună rurală în Transilvania, comitatul Mureș-Turda, cu 1.393 locuitori (1.059 maghiari, 242 români). **Reghinul săsesc**, oraș cu magistrat în Transilvania, comitatul Mureș-Turda, cu 6.552 locuitori (2.593 maghiari, 2.939 sași, 1.009 români), stațiune de cale ferată. Are gimnaziu inferior săsesc. Reghin e centrul comerțului de lemne. Orașul a fost ars și prădat de secui, în 1848. Reghin este sediul unui proto-popiat greco-catolic, cu 39 parohii, 27 filiale, 20.027 suflete, și al unui protopopiat greco-ortodox, cu 19 parohii, 21.858 suflete"²⁷⁶.

1908: „**Petrecere în Fărăgău**. Duminică, în 19 iulie stil nou, în frumoasa și frunțașă comună românească din comitatul Clujului, în **Fărăgău**, depărtare de câțiva km

²⁷⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 263, Brașov 1902, p. 2

²⁷⁶ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 742

de orășelul **Reghinul săsesc**, junimea studioasă de acolo și din jurul apropiat a aranjat o frumoasă petrecere de vară... / **Fărăgăul** este o comună curat românească, pe marginile câmpiei Ardealului, situată lângă drumul de țară ce duce, de la **Reghinul-săsesc**, la **Cluj**; pe vremuri, era sediul pro-topopesc al protopopiatului de același nume și numire, această comună tot nu are casă parohială. Biserica pompoasă, situată pe un deal, apare de departe și vestește hăr-nicia, însuflețirea și religiozitatea poporului de acolo. O școală tot așa de frumoasă, cu două săli de învățământ, dar numai cu un învățător, chiar lângă biserică, dovedește că **Fărăgăul** știe ce comoară e școala pentru neamul nostru. Cu un cuvânt, în acel sat se vede că au fost buni conducători și că nici poporul nu e tocmai lipit pământului, deși patru moșii domnești, românești – bineînțeles, se ex-tind pe hotarul mănos al comunei. / Pe mine numai un lucru m-a făcut să mă mir, și anume că, dacă biserica și școala, așa de buni vecini sunt, pentru ce nu se înțeleg între sine preotul și învățătorul, ba, ce e mai mult, învățătorul nici nu vine la petrecere, fiindcă preotul este președintele comite-tului aranjator. / E, pe de altă parte, de lăudat zelul românilor noștri de acolo, care, cu multe și însemnate jertfe, au crescut, numai în timpul mai nou, la vreo 10 tineri pe la școlile înalte, dintre care unii fac

astăzi mari servicii nea-mului. Durere, însă, că femeile noastre de acolo au urmat și ele pilda celorlalte câmpence, părăsind frumosul nostru port național și înlocuindu-l cu niște zdrențe, cumpărate pe bani scumpi.

Abia ne apropiam de **Fărăgău**, când un fecior bine făcut ne oprește caii și întreabă că unde suntem încartiruiți, căci, dacă nu avem cvartir, ne află el. Dovadă că aranjorii au fost foarte atenți. După șapte ore, s-a început petrecerea, cea dintâi petrecere în această comună. În jurul școlii era adunat mai întreg poporul, de la moșneag și până la copil, curios ca să vadă cum joacă domnii. Una din sălile de învățământ a fost aranjată pentru joc, iar cealaltă, pentru consumarea cu poftă a viptualelor pregătite cu multă oboseală de frumoasele domnișoare; aici se vindeau și bău-turile foarte bune, pe un preț bagatel, de către un voinic românaș, iară într-un colț, un evreu băga în boală uscată subțirele pungi ale tinerilor, cu tot felul de zaharicale. / Sala pentru joc era frumos decorată, cu țesăturile alese ale ță răncilor, și cu frunze verzi, iar două candelabre, destinate să înfrumusețeze și să lumineze lăcașul Domnului, răspân-deau o intensivă lumină în sală. Dar ce folos, pentru că adevărata podoabă a petrecerilor, cununa frumoasă a dom-nișoarelor, a fost cam mică, de astă dată, pe când tinerii erau prea mulți, așa că domnișoarele au mers vesele acasă,

iar tinerii cam moroși; cu un cuvânt, de astădată s-a întors roata norocului, ce s-a văzut mai lămurit în pauză, când cei mai norocoși și mai cavaleri dintre tineri își petreceau, pe la mesele încărcate, pe când aceia care n-au ajuns să joace chiuiau a foame, prin frumoasa grădină a școlii, unele ca acestea: „Frunză verde de ludău, / Venit-am la **Fărăgău**?”. / Dar să nu se prea încreadă domnișoarele, căci iarăși se poate întoarce roata norocului.

Port național nu au îmbrăcat decât numai două domnișoare, ce e foarte dureros. Pentru ce nu ne știm noi, oare, prețui acel port, care, prin frumusețea sa, pune în uimire chiar și pe străini? Nu e mirare că, în invitarea tradiționalei petreceri din **Reghin**, stimatele dame sunt expres rugate a prefera costumul național românesc și sunt sigur că totuși puține vor fi acele într-o adevăr stimabile dame, care se vor prezenta în costum. / Petrecerea a fost foarte însuflețită și a urmat până în zori de zi. De bunăseamă că domnișoarele nu vor uita această petrecere, fiindcă și-au petrecut foarte bine, dar zău, nici noi, tinerii nu o vom uita iute. E de dorit ca să continue comitetul aranjator a aranja, în tot anul, câte o petrecere în **Fărăgău**, căci mergem cu drag în mijlocul lor”²⁷⁷.

²⁷⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 157, Brașov 1908, p. 4

1908: La „tradiționala petrecere de vară de la 10 august... fără a lua parte, au plătit Dr. Augustin Chețian, 4 co-roane, și Petru Ciobotar, 2 coroane, ambii din Reghin”. Din **Reghin**, cu contribuții mai mari sau mai mici, s-au remarcat, pentru „mulțămita” publică în gazetă, Iosif Popescu, / Dr. Ion Horșiu, / Sever Barbu, / Dr. Il. Popescu, / G. Si-mionis, / Fl. Bogdan, / V. Calini, / și I. Șara, banii fiind destinați „bisericii și școlii românești greco-catolice din **Reghin**”²⁷⁸.

1910: „Sfințirea bisericii din Hodac. / Vestea cum că Înalt Prea Sfințitul nostru Mitropolit Victor va sosi în ținutul Reghinului, spre a sfinți frumoasa biserică din **Ho-dac**, a umplut de bucurie sinceră inimile poporului român din acestea părți. / Cu săptămâni înainte, se vorbea numai despre acest eveniment, căci trecură peste 70 de ani, de când Arhiereul nostru nu mai venise în acestea părți de ța-ră, și sufletele erau dornice de cuvântul marelui păstor, cum dorește câmpia însetată ploaia cea răcoritoare a ce-rului. / Excelența Sa Mitropolitul Victor a sosit în mijlocul nostru vineri, în 16 septembrie, cu trenul, la 3 ore p. m., pe un timp splendid de frumos, a fost primit în mod strălucit, a lăsat în inimile tuturor amintiri neșterse, și credem că a dus cu sine suveniruri tot atât de prețioase și

²⁷⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 195, Brașov 1908, p. 5

neuitate. / Azi, când reprivesc peste aceste serbări mărețe, ce au înălțat splendoarea bisericii noastre și în un colț frumos de țară au făcut să reînvie dragostea cea înflăcărată de neam și lege, cred că e bine și folositor ca să raportez onoratului public cititor al „Unirii” întreg decursul acestor mărețe serbări, ce abia cred să fi avut seamăn cândva în întreaga noastră Arhidieceză. / Cum am amintit mai sus, Excelența Sa Mitropolitul Victor a sosit în gara de la **Reghin**, vineri, în 16 septembrie, la 3 ore p. m., împreună cu suita sa: canonicii Dr. V. Smigelschi și Alesandru Uilăcan, prof. Aron Papiu, protodiaconul și asesorul consistorial Iuniu Baron Micu și clericul Dragomir.

În gară a fost așteptat de întreagă preoțimea tractu-ală, învățătorii, curatorii bisericești, întreagă inteligența română din **Reghin** și mulțime de popor. / La sosirea trenului și scoborârea Excelenței Sale, mulțimea erupse în strigări de „Să trăiască!”. / A fost salutat, apoi, de subști-tutul de vice-comite Dr. Boda Ienő, căruia îi răspunde tot în limba maghiară, accentuând dorința ca între biserică și stat să domnească totdeauna pacea și buna înțelegerea, spre a putea ambele lucra pentru binele și înflorirea patriei iu-bite comune. / Apoi preotul Simeon Zehan salută pe Ex-celența Sa, în numele preoțimii tractuale și a poporului credincios din acest ținut, și, în cuvinte alese, își

esprimă bucuria de care suntem pătrunși că putea vedea în mijlocul nostru pe capul suprem al bisericii noastre. / Excelența Sa Mitropolitul, vădit mișcat, mulțamește pentru frumoasa primire ce i se face și imploră binecuvântarea ceriului asu-pra întregii mulțimi. Apoi, după prezentările obișnuite, pornim spre oraș.

Excelența Sa și primarul Saibriger, în o frumoasă trăsură cu patru cai negri, pornesc întâi, urmează apoi un convoi de vreo 40 trăsură, cu preoțimea și inteligenții din **Reghin** și jur, așa un convoi nu se mai văzuse în pașnicul orășel **Reghin**. / Ajunși la poarta bisericii, unde se ridicase o frumoasă poartă triumfală și unde aștepta o mare mulțime de popor, protopopul Ariton M. Popa, îmbrăcat în ornate bisericesti, cu sfânta cruce și Evanghelia, salută Arhiereul mare prin frumoase și alese cuvinte, amintind fericirea ce o simt reghinenii că pot saluta pe marele Păstor, tocmai când biserica, al cărei început a frământat capul și sufletul marelui apostol Petru Maior, a împlinit o sută de ani de la edificarea sa, și cere binecuvântarea ca cea de a doua sută să ne afle și de două ori mai mulți și de două ori mai tari. / Arhiereul se bucură de splendida primire ce i se face, asta îi dă nădejdea că biserica acelui mare român și preot va trăi prin veacuri și va

strânge întruna poporul nostru, cum tot astfel i-a strâns în trecut”²⁷⁹.

„După serviciul divin, Excelența Sa Mitropolitul a primit vizita feluritelor corporațiuni și biserici. Mai întâi, s-a prezentat Curatorul greco-catolic din **Reghin**, și alții din popor, conduși de curatorul primar Sever Barbu, căruia Exelența Sa i-a predat, **pentru biserica din Reghin**, 300 coroane. / Tuturor, Excelența Sa Mitropolitul le-a mulțumit cu vorbe alese și s-a întreținut cu dâșii, vorbind despre împrejurările și referințele din părțile acestea. / După pri-mirea acestor deputațiuni, Excelența Sa a făcut vizite, în număr de 20, la oficiile din oraș și la toți intelectualii și cei mai fruntași din meseriașii români, lăsând pretutindeni amintiri neuitate. / La amiază, protopopul Ariton M. Popa a dat un prânz strălucit, la care, pe lângă Exelența Sa și suita sa, au luat parte ca oaspeți: Primarul, cu căpitanul de poliție, apoi toți fruntașii români din **Reghin**, intelectuali și meseriași, cum și câțiva preoți și învățători, laolaltă 24 persoane. / Sub decursul prânzului, Exelența Sa ridică primul pahar, în onoarea protopopului Ariton M. Popa, căruia îi mulțumește pentru calda găzduire și îi dorește ani lungi și fericiți, spre a conduce, încă vreme îndelungată. familia

²⁷⁹ *Unirea*, Anul XX, nr. 40, Blaj 1910, pp. 40, pp. 332, 333

numeroasă de 40 de parohii, și cea mai restrânsă, a sa, din 6 membri. / Sub-judele pensionat Demetriu Truța, în cuvinte alese, închină pentru sănătatea Excelenței Sale, ca să poată conduce turma cea mare a credincioșilor săi la mântuirea de veci. / Protopopul Ariton M. Popa mulțumește Excelenței Sale pentru urările ce i s-au făcut chiar din partea Capului Bisericii. / Mai ridică, apoi, paharul canonicul Dr. Victor Szmigelski, în limba germană, pentru primarul Saibriger. / Primarul Saibriger răspunde, tot nem-țește, închinând pentru Excelența Sa și accentuând, cu multă racunoștință, mărinimosul dar de 200 coroane pentru săracii din **Reghin**, fără deosebire de naționalitate și confesiune. În urmă, ridică paharul canonicul Alexandru Uilă-can, pentru Gölner, căpitanul poliției. / Ridicându-se masa, Excelența Sa se pregătește pentru plecarea la **Hodac**, unde era așteptat cu atâta dor de poporul nostru credincios.

În frunte pornesc 40 călăreți din **Chihere, Căcuciu, Beica-română** și **Șerbeni**, în frunte cu învățătorul A. Scri-don, apoi pleacă Excelența Sa, împreună cu protopopul, în trăsură cu patru cai a marelui proprietar român Dionisiu Șimon din **Sângeorgiul de câmpie**, urmează suita Excelenței Sale, apoi multe trăsură cu fruntași din **Reghin** și jur. / Era un cortegiu vrednic de capul suprem al bisericii noastre

și o dovadă de dragostea sinceră a fiilor săi sufletești.

Călătoria întreagă, din **Reghin**, și până la **Hodac**, a fost o manifestație de bucurie și mândrie cum nu se poate descrie; pretutindeni, popor în haine de sărbătoare și flori și aclamări, cum numai aleșii neamurilor se sărbătoresc în calea lor. / La doi kilometri de Reghin, în **Iernotfaia**, la o frumoasă poartă triumfală, cu inscripția „Bine ați venit!”, așteaptă pe Excelența Sa preotul Ioan P. Chinez, cu întreg poporul credincios și mulți unguri. Preotul adresează Mitropolitului câteva cuvinte de bun sosit, după care, răspun-zând Excelența Sa, cortegiul pleacă înainte, însă la 3 chi-lometri se zărește o Călătoria întreagă din Reghin și până la Hodac a fost o manifestație de bucurie și mândrie cum nu se poate descrie — pretutindeni popor în haine de sărbă-toare și flori și aclamări, cum numai aleșii neamurilor se sărbătoresc în calea lor...

La podul **Hodacului**, la o mândră poartă triumfală, așteaptă sosirea Arhiereului poporul din **Orșova** și **Ibă-nești**, cu preoții lor. Mai întâi, salută ungurește notarul Málnásy, căruia Excelența Sa îi răspunde tot ungurește, apoi preotul Cioba din **Orșova**, în numele tuturor, tălmă-cește bucuria generală pentru vederea marelui Arhiereu în ținutul romantic al Gurghiului și dorește Exelenției Sale lungime de zile. /

Apoi o fetișoară predă Excelenței Sale un buchet de flori, în semn de supunere fiască. / În **Hodac**, așteaptă o mare mulțime sosirea Excelenței Sale, înaintea frumoasei biserici. Preotul Teodor Branea, în ornate biseri-cești, prezintă sfânta cruce și evanghelia, salutându-i cu vorbe pline de cea mai fierbinte căldură. Răspunzând Ex-celența Sa, intră cu toții în biserică și se începe ceremonialul de sfințire, care se urmează până după 8 ore, seara.

Duminică, în 18 septembrie, dimineata, la 7 ore și jumătate, clopotele vestesc începutul zilei mari de consa-crare a frumoasei biserici din **Hodac**. / Excelența Sa Mi-tropolitul este condus, de preotii îmbrăcați în splendide ornate (6 inși și 2 diaconi), în o procesiune măreață prin două rânduri de popor, de la casa parohială, la sfânta bi-serică și numaidecât se începe sfânta liturghie, în prezența unui popor imens, venit din întreg ținutul Reghinului, încât nu l-ar fi putut cuprinde nici 3-4 biserici. / Cântările, sub decursul sfintei liturghii, au fost conduse de neîntrecutul nostru cântăreț Aron Papiu, ajutat de tânărul protopop din **Teaca**, Aron, cu glasul său dulce și duios, și de corul bine instruit al tinerimii din **Hodac**, / După cetirea sfintei Evan-ghelii, Excelența Sa, Mitropolitul Victor, pășind înaintea tronului Arhieresc, tinu o preafrumoasă cuvântare despre biserica lui

Hristos, ascultat de imensul popor cu dragoste adevărat fiiască. / Iar după sfânta liturghie, Arhiereul îm-părți anafora înaintea ușii bisericii. / Îmbulzeala era așa de mare, încât gândeai că n-o să se curețe biserica de popor nici în ziua următoare. / După calculul făcut pe un pătrar de oră, trebuie că au luat anafora peste 3.000 de inși, iar cel puțin pe atâția au mers acasă fără anaforă...

Era mai la 3 ore p. m., când apăru Exceleuța Sa Mi-tropolitul la banchetul dat, în un pavilion anume pregătit, și la care au luat parte la 120 persoane. / Excelența Sa Mi-tropolitul ridică primul pocal, pentru Sfintia Sa Papa Piu X și pentru Maiestatea Sa Regele, toți cei prezenți se ridicară și aclamară cu însuflețire. / Mai toastează, apoi, protopopul Ariton M. Popa, pentru Excelența Sa Mitropolitul. / Proto-popul Târnovean, pentru canonicii prezenți, Dr. Victor Szmigelski și A. Uilăcan. / Canonichul Dr. Victor Szmigels-ki, pentru A. Târnovean și Teodor Brania, conducătorii din trecut și prezent ai acestei parohii”²⁸⁰.

1925: „Alegerea de deputat, la **Reghin**, se ține mâi-ne, luni, în 23 martie, Și se dă luptă mare între Partidul Național, pentru dl Dr. Voicu Nițescu, fost voluntar în Si-beria, și între Averescani, pentru dl Octavian Goga. / Ave-rescanii, care nu au în

²⁸⁰ *Unirea*, Anul XX, nr. 42, Blaj 1910, pp. 42, pp. 346, 347

Ardeal decât foarte puțini partizani, s-au pus, cu toată puterea, să-l scoată ales pe dl Goga, să poată spune la București: „Iată, Ardealul e cu noi!”. Și deci, generalul Averescu, pe sfântă dreptate, așteaptă să fie ridicat la cârma țării. / Numai cât mulțimile din Ardeal sunt cu Partidul Național și, de aceea, la **Reghin**, va fi luptă ma-re. Lupta va fi mare pentru că guvernul n-a pus candidat și se zice că sprijină pe Averescani. Apoi, dl Goga mai are cu sine și pe unguri, care, pentru făgăduielile de la **Ciucea**, țin cu Averescanii. Mai ales conducătorii ungarilor, grofii, baronii și preoții sunt pe lângă dl Goga. Spun veștile de la **Reghin**, că vlădica reformat de la Cluj a trimis îndrumări, pe la parohiile ungurești, să voteze ungurii cu dl Goga. / Mai spun veștile că și arhieriei ortodocși încă au trimis în-drumări preoților lor să lupte pentru dl Goga. Gazetele au publicat chiar o scrisoare a Patriarhului Miron, de la București, în care sunt îndemnați românii ortodocși să voteze cu poetul Goga. Așa, lupta se dă între doi ortodocși, că și dl Voicu Nițescue e ortodox de frunte. / Mai sunt la **Reghin** și sași, care, până acum, n-au suflat nimic cu cine merg. E știut însă, că ei totdeauna umblă după chilipiruri. Sașii au vreo 3.000 de voturi. / E de înțeles, deci, că lupta de la **Re-ghin** e foarte aspră. S-au adunat acolo, cum e obiceiul, o droaie de

oratori și se zice că chiar și de bățăuși. Satele sunt pline de automobile.

În duminica trecută, s-au ținut o mulțime de adu-nări. Fruntașii Partidului Național sunt primiți cu drag de popor și ascultați cu însuflețire. În unele sate, s-a trudit de-geaba inginerul Flore Bogdan să turbure adunările națio-naliste. Sătenii l-au alungat, ca la **Ibănești** și **Hodac**, unde s-a deochiat de-a binelea”²⁸¹.

1925: „Fariseii vieții noastre politice au tresărit de indignare, deunăzi, pe lungi coloane de gazetă, denunțând opiniei noastre publice „intervenția” patriarhului Miron Cristea în **alegerea de la Reghin**. / Mai întâi, o mică res-tabilire a faptelor. Să se știe, nu există nicio „pastorală” și nu e vorba de nici un fel de „ordine politice”, date preoților ortodocși. Cu totul altfel se prezintă lucrurile. Patriarhul nostru, având vechi legături cu satele din apropierea **To-pliței**, care e locul său de naștere, a fost întrebat, de câțiva fruntași din acea parte, ce atitudine să ia față de alegerea de la **Reghin**? Sanctitatea sa, căruia, credem noi, nu i se poate interzice cu desăvârșire orice opinie politică, a sfă-tuit, pe cei care l-au întrebat, să nu facă greșeala de a lupta împotriva unui bun fiu al bisericii, de pe urma căruia aceas-ta a avut și va mai avea rodnice foloase... /

²⁸¹ *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 12, Blaj 1925, p. 3

Ce s-a întâmplat, însă? Oamenii partidului național, aruncați în lupta electorală de la **Reghin** cu toată deznădejdea naufragiatului care simte că-i fuge terenul de sub picioare, au pornit o operație dezvățată de supralicităție, reușind să atragă pe alegătorii unguri de partea lor. Mijloacele întrebuintate în acest scop se cunosc. Partizanii dlui Iuliu Maniu au amintit pretutindeni de hotărârile de la Alba Iulia, care proclamă dreptul minorităților „de a se întruni, de a se administra și de a se judeca în limba lor proprie”, și s-a angajat să respecte, când va veni la guvern, privilegiile pe care nici un partid românesc nu le poate oferi, decât poate cu gândul nemărturisit de a înșela pe cei ce le ascultă. De altfel, faptul că alegătorii unguri din cercul **Reghinului** n-au mai votat, decât în parte, cu candidatul partidului po-popului, reiese limpede dintr-o examinare mai de aproape a rezultatelor parțiale, pe secțiile de votare. Cazul cel mai caracteristic ni-l oferă secția de votare **Aluniș**, unde, din 474 alegători unguri, 281 s-au pronunțat pentru partidul național. Același lucru s-a petrecut în toate comunele. Vo-turile ungurești s-au împărțit și la **Brâncovenesti**, și în **Morăreni**, și la **Gurghiu**, și în orașul **Reghin**. Nu știm dacă e bine, nu știm dacă e rău, dar ținem să se înregistreze acest amănunt, pe care-l confirmă cifrele, asigurând, încă o dată, pe

toți profesorii noștri întârziați de patriotism, că n-am urmat partidul național în această operă de supra-licitație minoritară ca să ne păstrăm sufragiile maghia-re”²⁸².

1925: „În anul acesta „Asociațiunea pentru litera-tura română și cultura poporului român” și-a ținut aduna-rea cea mare la **Reghinul săsesc**, orașul lui Petru Maior și al Baronului Vasile Pop, fost viceguvernator al Ardealului. Și, ca în toți anii, de la 1851, încoace, adunarea „Astrei” a fost, și acum, o minunată sărbătoare a ținuturilor ardele-nești. Ba, mai mult, a țării întregi, căci la Reghin au fost de față, prin trimișii lor, nu numai fiii Transilvaniei, ci și ai vechiului Regat, ai Bucovinei și ai Basarabiei. Semn că „Asociațiunea” a știut să-și întindă gândurile și țintele sale peste întreagă România mare, de la Nistru până la Tisa. / Două zile întregi, **Reghinul** nu a mai fost al sașilor bogați și mândri, ci al românilor de pretutindeni, al țăranilor fru-moși din jur și din munții apropiați, care, prin călăreții și prin dansurile lor, prin feciorii și fetele lor, prin sănătatea și vigoarea pe care au dovedit-o cu acel prilej, au arătat că noi suntem stăpânii adevărați ai Mureșului de sus. / **Adu-narea de la Reghin** a fost, cu adevărat, sărbătoarea cărții și a învățaturii românești, în care frații de același sânge și

²⁸² *Țara noastră*, Anul VI, nr. 13, Sibiu 1925, pp. 414, 415

de aceeași limbă au știut să se ridice peste orice deosebiri și au arătat că, dacă e vorba de lucruri mari, de porniri înăl-țătoare, ei sunt, într-adevăr, frați care se înțeleg foarte bine și pot merge pe aceeași cărare a izbânzii depline”²⁸³.

1927: „Miercuri, în ziua de 30 noiembrie, la orele 3 după-amiază, s-a făcut înmormântarea bătrânului învăță-tor pensionar Gheorghe Maior din **Reghin**. / Era o zi fru-moasă de iarnă, cu soare. La orele 3, după-amiază, au apărut cei șapte preoți, în frunte cu protopopul tractului Reghin, Ariton M. Popa, cu cei doi diaconi, sosiți de la Blaj, și cu cei patru copii ministrani, purtători de feștile, îmbrăcați cu toții în frumoase odăjdii negre bisericești. / După stropirea cu vin și acoperirea sicriului, mortul a fost dus, purtat pe mâni de 4 învățători și 4 curatori, în fru-moasa biserică a lui Pentru Maior, unde s-a început pro-hodul. Cele 9 cununi de flori naturale, trimise de prietinii și cunoscuții bătrânului dascăl, precum și cele vreo 30 de buchete de flori, le ducea tinerimea meseriașilor din Re-ghin, iar de la poarta casei mortului, și până la biserică, stăteau înșiruiți, în câte două rânduri, elevii școlilor româ-nești din Reghin. / Biserica era împodobită cu draperii ne-gre și lumea nu mai încăpea în biserica atât de încăpătoare

²⁸³ *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 36, Blaj 1925, pp. 1, 2

altfel. Luminile electrice din biserică ardeau și ele, ca să dea cea din urmă cinste celui ce, aproape 60 de ani, a lădat pe Domnul, cu vocea sa frumoasă, în această istorică biserică”²⁸⁴.

1936: „Duminecă, în 15 noiembrie, s-a sărbătorit, 1a **Reghin**, jubileul de 40 ani de preoție și 30 ani de pro-topopie a părintelui protopop Ariton M. Popa din **Reghin**. A fost o sărbătoare cu adevărat vrednică de acela care este părintele Ariton M. Popa, anul dintre cei mai harnici și mai înțelepți protopopi, pe care îi avem noi, uniții. Frumoasa biserică, **zidită de marele cărturar Petru Maior, în anul 1811**, fiind protopop al Reghinului, era minunat împodobită cu flori și aranjată cu scaune și bănci, pentru ca să aibă unde ședea oamenii mai bătrâni și mai de cinste. De astă dată, însă, această biserică sa dovedit neîncăpătoare.

Slujba bisericească. / La ora 9, a început utrenia, pe care a slujit-o, ca de obicei, sărbătoritul. Între timp, so-seau întruna preoții din toate parohiile marelui protopopiat. Sosește și reprezentantul Mitropoliei Blajului, părintele canonic Victor Pop, însoțit de părintele director Iuliu Maior, referentul în consistoriul de la Blaj al protopopiatului Reghin, apoi lume multă, multă, din toate satele din jur, cum nu s-a mai pomenit, de mult, la Reghin. Am văzut și

²⁸⁴ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 50, Blaj 1927, p. 4

mai mulți cărturari de la Târgu Mureș, în frunte cu fostul prefect, Dr. Ioan Vescan. / La ora 10, au sunat clopotele de începutul sfintei liturghii. Părintele protopop, încunjurat, de o parte, de părintele canonic Victor Pop, iar de alta, de părintele director Iuliu Maior și de alți preoți, cu totul 12, dă binecuvântarea. **Corul plugarilor din Susani** dă răs-punsurile. Biserica se ticsește tot mai mult de lume, iar când, după rugăciunea amvonului, preoțimea întreagă se înșiruie în fața iconostasului, ca să asculte vorbirea părin-telui canonic de la Blaj, nu mai era modru de a încăpea în-lăuntru și sute de credincioși s-au văzut siliți să asculte de afară ceea ce se putea auzi. / Părintele canonic Victor Pop începe să arate cum trebuie să fie preotul adevărat, iar pe urmă arată ce preot bun, după rânduiala lui Melhisedec și după inima lui Hristos, a fost sărbătoritul. Cum a înființat, la **Buciumșasa**, cor, cum și cât citește și cât traduce și scrie. Venind la **Reghin**, face ordine mai întâi în Cancelaria parohială și protopopească, pe urmă în parohie și în pro-topopiat, se îngrijește de școli, nu pierde niciuna, ci pe toa-te le pătește. Regulează cateheza, face ordine în relațiunile bisericеști. Întemeiază „Reuniunea Meseriașilor”, „Reu-niunea Mariană”, face repartiție în parohie și în protopo-piat și zidește frumoasa Cancelarie protopopească. Are vreme să țină misiuni

poporale și prelegeri și la „Astra”, și să facă mereu vizitații canonice în parohii. Pe lângă aceasta, citește întruna și scrie, și traduce. Chiar și internat la Fertőrákos, în Ungaria, nu deznădăjduiește, cu toate că suferă din greu, el traduce 2 volume mari. / După război, conduce gazeta săptămânală „Sămănătorul” și nu există la Reghin și în jur mișcare culturală la care să nu lucreze din greu. De aceea, mitropolitul de pie memorie Dr. Vasile Suciul îl și propune Papei pentru distincție, iară Preafericitul Părinte îl numește „camerar papal”. / Românii din județ îl aleg deputat, în 1928, iară canonicii din Blaj îl aleg canonic, dânsul însă nu primește, din cauze familiale. Pre-oții arhidiecezani, cunoscându-i zelul în propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu, îl aleg vicepreședinte al „Reuniunii de Misiuni”. / Sfârșește, dorindu-i viață lungă și fericită. / Părintele director Iuliu Maior citește, apoi, scrisoarea de gratulație din partea Excelenței Sale Înaltpreasfințitului Mitropolit Dr. Alexandru Nicolescu. / Părintele canonic îl sărută, apoi, în fața tuturor credincioșilor, pe sărbătorit pe umeri și același lucra îl fac și ceilalți preoți, îmbrăcați în odăjdii, toți, pe rând. Scena aceasta a stors lacrimi din ochii credincioșilor. / Răspunde, pe urmă, cu lacrimi în ochi, sărbătoritul, mulțumind Excelenței Sale Mitropolitu-lui și celor doi reprezentanți ai aceuia, pentru cinstea ce i-

au făcut, tuturor preoților și publicului mare, care s-a adunat ca să-l sărbătorească. Corul cântă, apoi, doxologia cea mare. / După ieșirea din biserică, se fotografiază toți cei de față, iară pe urmă, separat, numai cei peste 40 de preoți, adunați la această sărbătorire.

Recepțiile. / Sărbătoritul, urmat de preoți, trece apoi în cancelaria parohială, între șirele elevilor și elevelor, care îi aruncă în cale petale de flori, iar două eleve, una de la școala primară și alta de la gimnaziu, îi predau câte un buchet de flori... /

Masa. / Nu mai puțin de 235 persoane au ținut să-l cinstească pe sărbătorit, luând parte la cea mai mare masă comună ce s-a pomenit, de curând, la **Reghin**/ Și aici a ținut să-și arate un credincios dragostea sa cea mare față de părintele protopop, și anume **vestitul și marele vânător Oltean din Reghin** a vânat și cinstit două căprioare pentru acel banchet. / Toasturi au fost multe și frumoase: Părintele canonic Victor Pop a vorbit pentru Papă și Rege, părintele protopop Ariton M. Popa, pentru Mitropolit, iară toți cei-lalți oratori pentru sărbătoritul, și anume Gheorghe Maior, director de bancă și primcurator al bisericii unite din Re-ghin, în numele comitetului aranjator, părintele Leon Târ-năvean din **Hodac**, protopopul ortodox din **Reghin** Ioan Maloș, avocatul Dr. Pompeiu Pitea, profesoral Pitea, în numele reuniunilor culturale din **Reghin**, Dr. Eugen

Ni-coară, în numele „Astrei”, Ioan Butnariu, învățător din **Pe-telea**, în numele învățătorilor, medicul Dr. Nicolescu, în numele tineretului, iară profesorul universitar Augustin Maior, din Cluj, pentru doamna protopopeasă. / Nu pot să nu pomenesc impresia bună pe care au făcut-o cuvintele părintelui protopop ortodox Ioan Maloș care a spus: „O să-l am pe sărbătorit ca făclie aprinsă pe drumul pe care am să merg, atât ca preot, cât și ca român. Să fim una, cel puțin noi, românii, ori de ce credință am fi, că are cine ne con-traria, minoritarii. Eu ți-s frate, tu-mi ești frate, în noi doi un suflet bate”. / Foarte bine a spus dl primcurator Gheor-ghe Maior despre sărbătorit, că în Reghin, a avut mai multe dezamăgiri, decât bucurii sufletești. Venit în Reghin, pro-topopul Ariton M. Popa a aflat niște credincioși care se lăudau că se țin de biserica lui Petru Maior, dar care nu erau nici credincioși, nici prea stimători de preot, nici prea mari români. Dar protopopul Ariton mai bine și-a jertfit prietenii, și-a pierdut câte un credincios gălbejit, decât să cedeze ceva din ale credinței catolice. / Ca român, pro-topopul Ariton M. Popa este și va rămânea un caracter cum rar să mai găsești. În vreme ce mulți dintre românii din Re-ghin și jur discutau, în anul 1906, cu care dintre unguri să voteze la alegerile generale, Ariton M. Popa, care încă nu-și transpusesese dreptul de

vot la Reghin, pleacă în Munții Apuseni și, alături de candidații Maniu și Vaida, își face datoria de român, votând cu candidatul național. În vreme ce, în timpul războiului, s-au aflat atâtea români care își atrăgeau atențiunea să nu vorbești românește, în același timp Ariton M. Popa răspândea ziarele, revistele și broșu-rile Ligii Culturale. În vreme ce, în preajma intrării în răz-boi a României, s-au aflat mulți români care au iscălit de-clarații de supunere ideii de stat maghiare, naționalistul A. M. Popa a preferat să fie ridicat de împănații statului ma-ghiar, din chiar biserica lui Petru Maior, și dus la Fertő-rákos. După prăbușirea Austro-Ungariei, o mulțime de ar-deleni umblau cu doi bani în trei pungi, iar Ariton M. Popa pregătea satele din jarul Reghinului la marele praznic de la 1 Decemvrie 1918. Și, în vreme ce toți trădători de neam au fost decorați cu tot felul de decorații, până și cu „Ferdinand”, Ariton M. Popa, cel mai mare român al județului Mureș, a rămas aproape nedecorat”²⁸⁵.

1940: „Ungurii au bătut crunt și pe preotul să-sesc de la Reghin. Un cărturar, refugiat de la **Reghin**, ne-a povestit că doi ofițeri unguri au trecut pe lângă preotul săsesc din **Reghin** și l-au întrebat unde e casa cu femeii stricate în acel oraș. / Preotul

²⁸⁵ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 47, Blaj 1936, pp. 3, 4

le-a răspuns că el nu știe dacă se află ori ba, la **Reghin**, o astfel de casă de stricăciuni. Cei doi ofițeri l-au luat la bătaie și n-au conținut a-l bate în-truna. / Preotul s-a plâns **șefului hitlerist de la Reghin**, dlui Keintzel, care a făcut numaidecât raport dlui Hitler despre nelegiuirea ungurească”²⁸⁶.

1940: „Iată ce ne declară un expulzat, de curând, de la **Reghin**: „Reghinul a fost, azi nu mai este. / Nu se mai vede că a fost, vreodată, românesc. El este tot atât de românesc ca și Budapesta ori Seghedinul. În schimb, **află, în Re-ghin, o ură față de noi, românii**, ca și cam nu mi-am putut închipui vreodată în viață. / **Iată ce e Reghinul!** / Cărturarii români din Reghin? Nu știu dacă-i mai poți număra pe degetele celor două mâni, și nu știu dacă, peste puțin timp, îi vei mai putea număra pe degetele unei singure mâini. / Zilnic, pleacă, din fața Primăriei, 5 camioane, adică câte 5 familii de români, cei mai mulți din Reghin, doi jandarmi neavând alt lucru decât să-i ducă până la graniță, pentru a face formele de predare. Iar când vezi toa-te aceste convoaie, ți se sfâșie inima de durere, nu într-atât că se împuținează populația românească din acel nenorocit oraș, ci că bietul nostru popor rămâne fără conducători. / Preoțimea se împuținează văzând cu ochii. Învățătorii, tot așa. După spusele episcopului ortodox Colan, de la Cluj,

²⁸⁶ *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 39, Blaj 1940, p. 4

din Ardealul ocupat de unguri s-au refugiat și au fost ex-pulzați nu mai puțin de 800 de preoți, între care se cuprind și cei omorâți până sfârșitul săptămânii trecute. / Tot cam aceeași soartă o au și cărturarii sau intelectualii. Funcțio-nari români abia sunt doi sau trei, care însă sunt tolerați, numai pe baza că au neveste înrudite cu unguri. Singura funcționară română din **Reghin** este fata părintelui proto-pop Ariton M. Pop. Cum au menținut-o, se miră toată lu-mea, deși explicarea e ușoară, fiindcă, la Primărie, sașii au fost în stare să-și impună voința. / N-am crezut niciodată că un popor, care se numește încreștinat de peste 1.000 de ani, să poată prizoni chiar atât de îngrozitor pe preoții noștri. Sunt cu mult mai răi decât bolșevicii din Rusia, care, în timpurile mai noi, cel puțin, nu-i mai chinuiesc pe preoți, numai nu le dau leafă și-i trimit la robot.

Despre sălbătăciile ungurilor la **Reghin** s-ar putea scrie o carte întreagă. Preotul Alexandru Coșiocariu din **Corbu** a fost adus la **Toplița**, ținut cu fața la părete, o noapte întreagă, amenințat cu împușcarea, apoi bătut. Pe urmă, comandantul, negăsindu-i nici o vină, și-a cerut scu-ze. / Preotul Alexandru Olteanu din **Jabenita** a fost crunt bătut în piață, în văzul poliției, care nu s-a mișcat deloc pentru a-l apăra. / Preotul din **Polăț** a fost spânzurat, împreună cu 11 credincioși ai săi, în pădure, în așa fel

ca să nu moară, apoi crunt bătuți, pe urmă legați și corliți în râul de munte, stropiți peste râni cu var nestins și apoi din nou bătuți. / După o săptămână, preotul din Polăț a venit și mi-a arătat rănilor nevindecate, având un ochi aproape scos. / Zil-nic vezi, venind la **Reghin**, țărani crunt bătuți, mergând la medici, ca să-i vindece. / Tot ce am spus este numai adevăr, așa că, dacă trebuie, pot depune și jurământ”. / Noi, la toate acestea, nu răspundem altceva decât: Bunul Dumnezeu să le răsplătească după vrednicie! Și încă ceva: Ungurii, pe vremuri, tare se temeau de blăstămurile popilor valahi. Acuma nu se mai tem? Nu li-e frică de blăstămurile acelor 800 de popi valahi și a atâtor mii de copii, preotese, orfani și orfane ale lor?”²⁸⁷.

1945: „Nicu German, absolvent de teologie, student la politehnică și sublocotenent în rezervă, fost pedagog la Internatul Vancean de băieți din **Blaj**, fiul părintelui Octavian German din **Fărăgău**, județul Mureș, a căzut, fiind lovit de un glonte criminal, în urma unui atac mișelesc, îndreptat împotriva familiei, în ziua de 6 ianuarie 1945, dându-și sufletul, după grele suferințe, în mâinile Judecătorului, în spitalul din **Reghin**, la vârsta de 28 ani, în ziua de 13 ianuarie, împărțășit fiind cu Sfintele Taine.

²⁸⁷ *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 42, Blaj 1940, pp. 1, 2

Rămășițele pământești au fost așezate lângă biserica greco-catolică din **Fărăgău**. În veci pomenirea lui!"²⁸⁸. /

„În comuna **Fărăgău**, județul Mureș, la protopopul onorar Octavian Gherman, hărțuit și întemnițat în 1914-1915, tată a 12 copii, lăsat ani de zile fără congruă (leafă de la stat), s-au prezentat, în ziua de Bobotează, doi unguri din **Tonciu** și i-au cerut o vacă străină. Preotul le-a răspuns că, într-adevăr, un refugiat i-a lăsat în grijă o vacă, pe care o predă, la ordinul scris al primpretorului. Nemulțumiți de răspuns, spre seară s-au întors, cu alți 5 tovarăși înarmați, în total 7, spunând oamenilor cu care s-au întâlnit că ori vaca, ori popa, Mai târziu, s-a aflat că au fost puși la cale de notarul din **Mociu**. / Intrând în casă, au început a-l bate pe părinte, pe preoteasă și pe copii. / Unul din cei trei flăcăi ai părintelui, Nicu, absolvent de teologie din Blaj, fost pedagog la Internatul Vancean de băieți din Blaj și student la Academia Agronomică din Cluj-Timișoara, sublocotenent în rezervă, s-a sculat împotriva acestor făcători de rele, i-a certat și i-a poftit afară. A început o încăierare, în toiul căreia ungurii au spart lampa și l-au împușcat în burtă pe bietul Nicu.

Ieșiți în curte, l-au provocat pe părinte să părăsească numaidecât casa, că, dacă nu, o dărmă cu grenade. Ieșind din casă, unul

²⁸⁸ *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 6, Blaj 1945, p. 6

dintre cei 7 l-au lovit în cap, cu patul puștii, spre noroc însă Părintele și-a ținut mâna stângă spre apărare, iar lovitura i-a rupt numai mâna, în loc să-i crape capul. / Duși amândoi la spitalul din **Reghin**, Nicu a murit, după două zile de chinuri, iar părintele a rămas cu mâna frântă și cu capul greu lovit. Mai mult, mi se povestește, de către un domn, care vine de la Reghin, că poliția ungu-rească a deținut pe un alt fiu al părintelui Gherman, învinuindu-l că el l-ar fi împușcat pe fratele său. / Iar acești ti-căloși au rămas nepedepsiți, ba încă chiar lăudați de către poliția de acolo”²⁸⁹.

REMETEA CHIOARULUI

(Tövar , Kővárremete, județul Maramureș)

1661, Evlia Celebi: „Satul Tövar (**Remetea Cioa-rului**) s-a supus; de aceea s-a pus în el o oda de ieniceri și n-a fost ars. În locul acesta, ca să lăsăm urme, au fost luate o mie de oi și s-a vândut cu câte șaisprezece

²⁸⁹ *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 8, Blaj 1945, p. 2

aspri oaia. Du-pă socoteala judecătorului de oaste, Ramazan efendi, s-a înregistrat că în nici o expediție nu s-a îmbogățit oastea așa de mult, ca în aceasta”²⁹⁰.

1903: „Văduva Alexandru Rákoczy de Kapolna, născută Maria Filep, cu fiul său Alexandru, Ana Filep, mă-ritată Alexandru Stan de Szaplovcza, și soțul său, cu inimă înfrântă de durere, anunță ireparabila pierdere ce au încer-cat prin moartea prea iubitului lor tată, socru și bunic Ște-fan Filep de **Remetea**, președinte de tribunal în pensiune, membru viril al congregațiunii comitatului Sătmar etc., în-cetat din viață, în etatea de 80 ani, după un morb scurt, în 10 a mai, la 11 ore seara. Osemintele scumpului defunct se vor astruca după ritul greco-catolic, în 13 mai, la 3 ore p. m., în cimitirul familiar din **Remetea**, lângă osemintele preaiubitei sale soții Eleonora Bedthy de Oradea-Mare. Serviciul religios se va oficia în biserica greco-catolică din Remetea, în 14 a curenteii, la 9 ore a. m. / Remetea (Chi-oar), la 11 mai stil nou 1903. / Fie-i țărâna ușoară și me-moria eternă!”²⁹¹.

²⁹⁰ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, p. 559

²⁹¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 96, Brașov 1903, p. 3

Brautpaar aus Sieid.

REMETEA-PĂGĂNICI

(Remete, județul Caraș-Severin)

1330, august 15: „Regele cere capitlului din Cenad să verifice reclamațiile familiei Himfy, potrivit cărora ma-gistrul Dionisie, castelanul **Mehadie**, a aprins satul lor, **Remetea** (la N de Berzovia, N. N.), și a luat 50 de porci, iar slujitorul său Ștefan, din districtul Cuiești, a luat și 3 cai din satul Karulus (*Csáky cs. okm.* p. 84)”²⁹².

1332, august 30: „Regina Elisabeta cere capitlului din Cenad să cerceteze plângerea lui Paul Himfy că omul lui Paul, zis Magyar de Themeskuz („dintre Timișuri”), și cnezul Bratan „venind cu silnicie asupra moșiei **Remetea** (Himfy) și a locurilor ce țin de ea, le-a nimicit și le-a pustiit cu totul”; capitlul își trimite omul, convoacă vecinii și raportează rezultatul investigației (*Idem*, p. 303).”²⁹³.

1341, decembrie 6: „Oficialii comitatului Caraș atestă faptul că, pe 18 octombrie, Mauriciu și „oaspeții” din **Opațița** au prădat satul **Remetea** (Himfy, N. N.), de

²⁹² Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 72

²⁹³ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 74

unde au luat animale și bunuri (*Csáky cs. okl.*, p. 84)."²⁹⁴.

1343, aprilie 24: „Cnezul Bratan, cu fiii și „oas-peții” din Sechtelek, l-au atacat și ucis pe Ioan, oficialul nobililor Himfy, trimis la **Remetea**, să adune dările; i-au rănit pe cei doi însoțitori ai acestuia și au prădat satul de 25 vite, 50 oi, 30 porci și au ucis 12 cai, fiecare prețuit la 20 mărci (*Csáky cs. okl.*, p. 85)“²⁹⁵.

1343. decembrie 18: „Vicecomitele și juzii de Caraș adevăresc faptul că, pe 6 decembrie, Bratan, cnezul din **Șoșdea**, împreună cu fiii săi, Grigore și Finta, au luat 94 de scroafe ale iobagilor din **Remetea**, luându-l și pe porcar, legat la mâini cu o cingătoare; porcarul fuge, iar cnezul își reține 15 scroafe (*Idem*, p. 166-167)“²⁹⁶.

1344, martie 11: „Vicecomitele și juzii de Caraș adevăresc fapta petrecută pe 4 martie, atunci când Mihai cel Mic, slujitorul lui Bedre, cnezul Dobrotă și Lucaciu l-au prins, pe câmp, pe Mihail, iobag din **Remetea**, și l-au dus, legat de gât, în satul

²⁹⁴ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 81

²⁹⁵ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 83

²⁹⁶ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 84

Bodugazunfalwa, luându-i o mar-că, sabia, tolba, arcul, haina și sumanul de postav gros, în văzul tuturor celor adunați la târgul din zonă, și l-au ținut legat, zi și noapte, într-un țarc (*Idem*, p. 175)²⁹⁷.

1348: „Ioan și frații săi, fiii lui Paul Himfy, ză-logesc o parte din posesiunea lor, **Remetea**, pentru 40 de mărci, lui Iacob Beed, oștean al curții regale. Partea zălo-gită se întinde, la sud, până la râul Bârzava, la vest până la **Ghertenis**, la nord până la **Șoșdea** și la est, până la **Iersig**. Suma le este necesară spre a-și plăti dările față de comitatul Caraș”²⁹⁸.

1353, noiembrie 4, Vesprim: „Capitulul bisericii din Vesprim adeverește că, venind Ioan și Benedict, fiii lui Pa-vel, fiul lui Heym, pentru ei și pentru Nicolae, Petru și Bla-siu, frații lor, pe de o parte, iar pe de alta Nicolae, fiul lui Gheorghe, tot de Heym... s-au înțeles între ei în privința împărțirii moșiilor **Remetea-Pogănici** (Remete, județul Caraș-Severin), **Harumprede** (județul Caraș-Severin), **Ie-zeriș** (județul Caraș-Severin) **Ozyuayg** (lângă Forotic, județul Caraș-Severin) **Bogran** (lângă

²⁹⁷ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 84

²⁹⁸ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 90

Surducul Mare, jude-țul Caraș-Severin) **Zeurind** (pe Bârzava, județul Caraș-Severin) **Mocyoz** (județul Caraș-Severin), precum și alte părți de moșie, mai ales în apropierea locului **Pădureni** (Erdeuhath, județul Caraș-Severin) din comitatele Timiș și Caraș”²⁹⁹.

1357, aprilie 1: „Capitulul din Cenad îl anunță pe re-ge că l-a introdus pe magistrul Benedict, fiul lui Paul Him-fy, în stăpânirea posesiunii **Remetea**, fără împotrivirea vecinilor (*Csáky cs. okl.* p. 86). Acest Benedict Himfy va juca un rol foarte important în istoria Banatului, în următoarele decenii, dovedindu-se și un nobil extrem de rapace, care va construi un adevărat „imperiu” funciar aici”³⁰⁰.

1364, septembrie 14: „În fața capitolului din Cenad se încheie o învoială între magistrul Petru Himfy de **Re-metea** și Nicolae, zis Bălțatul („Ordas”), din **Helimba de Jos**, prin care primul primește, de la Nicolae, un privilegiu regal mai vechi al său, pentru posesiunea **Cherneuch** din Caraș, cu obligația ca magistrul Petru să-l obțină pentru sine, de la rege și, în a 60-a zi, să-i plătească o sută de florini; magistrul Petru,

²⁹⁹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 225, p. 237

³⁰⁰ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 97

ca semn al buneii sale credințe, îi dă spre folosință o moară cu o roată, de pe Bârzava, pe timp de șapte ani (*Idem*, p. 333-334)”³⁰¹.

1368, mai 8, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de știre că, înfățișându-se „Beke cel Roșu de **Uruzapaty** (dis-părut, lângă Lugoj, județul Timiș), în numele domnului Be-nedict, banul țării Bulgariei, precum și al lui Nicolae și Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem de **Remetea** (Remete, județul Caraș-Severin), făcând întâmpinare și împotrividu-se, a oprit, în temeiul megieșiei, pe Ioan, fiul lui Hench, și pe Petru, fiul lui Egidiu, de la vânzarea, zălogirea, darea în schimb și orice fel de înstrăinare a moșiei lor, numită **Belenes** (dispărut, lângă Secășeni, județul Caraș-Severin), aflătoare în comitatul Caraș, iar pe Ladislau, fiul lui Gall de **Omor** (Umur, Vmur, azi **Rovinița Mare**, județul Ti-miș), și pe oricare alții, de la cumpărarea și luarea ei în stăpânire”³⁰².

1369: Benedict, fiul lui Pavel, fiul iui Heym, fost ban al Bulgariei, fratele lui Nicolae și cu Ștefan, fiul lui Petru împart „în trei părți drepte și deopotrivă moșiile noastre numite **Remetea** (Remete, Remetie, azi

³⁰¹ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 108

³⁰² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 315, p. 481

Remetea Păgănici, județul Caraș-Severin) și **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, județul Caraș-Severin), precum și cele ce țin de ele, drept aceea mai întâi și întâi am făcut tragere la sorti pentru morile noastre. Astfel, dom-nului Benedict i-a căzut, la sorti, moara din **Calina** (Go-lonia, județul Caraș-Severin). Magistrului Ștefan i-au căzut, la sorti, moara din **Lybur** (dispărut, lângă Ersig, județul Caraș-Severin) și cea de lângă curtea sa. Magistrului Nicolae i-au ieșit, la sorti, moara din satul **Brebul** (villa Nicolai filii Prebyl, azi **Brebu**, județul Caraș-Severin) și cea din satul lui **Moyan** (dispărut, județul Caraș-Severin). De asemenea, lui Benedict i-a căzut, la sorti, satul Calina. Magistrului Nicolae, satul **Ramna** (Rauna, Rawna, județul Caraș Severin). Magistrului Ștefan, satul lui **Braty** (dis-părut, județul Caraș-Severin) și satul lui Salomon, precum și satul lui Scascyn. Magistrului Nicolae, satul lui Scezlow, lângă Ramna. Domnului Benedict, satul... lângă Calina. Magistrului Nicolae, satul **Radeest** (dispărut, județul Caraș-Severin) și satul lui **Dobroyan** (dispărut, județul Caraș-Severin)... satul Brebul. Lui Ștefan, satul... al fiului lui Kesas și satul Lybur. Domnului Benedict, cele două sate ale lui **Nicothea** (dispărut, județul Caraș-Severin). Magistrului Ștefan, satul lui Scizea. Magistrului Nicolae, satul lui **Dubrul** (dispărut, județul Caraș-Severin). Domnului

Benedict, satul lui **Gurea** (dispărut, județul Caraș-Seve-rin). Magistrului Ștefan, curtea din Remetea, drept curtea sa. Magistrului Nicolae... un loc de moară lângă satul Brebul. De asemenea, un loc de moară domnului Benedict, lângă satul lui Gurea. Magistrului Ștefan, un loc de moară, în sus de târg, anume locul morii numite a lui **Scezlow** (dispărut, lângă Romna, județul Caraș-Severin)... De ase-menea, în **Ersig**, o uliță a târgului, lângă **Pogăniș** (Pa-ganch, județul Caraș-Severin), de la curtea lui Benedict olarul, și împreună cu această curte a lui, până la... a căzut la sorti în partea lui Benedict. Magistrului Nicolae i-a căzut la sorti locul care începe de la curtea sa, până la curtea nu-mitului olar Benedict. A doua parte a uliței târgului, de la curtea lui Nicolae zis Paragar și, împreună cu aceasta, curtea sa a căzut la sorti domnului Benedict până la curtea sa, dimpreună cu alte gospodării, iar celelalte gospodării, începând din sus de curtea lui Ywocy, până la curtea magistrului Nicolae, au căzut la sorti magistrului Nicolae. Magistrului Ștefan, satul lui **Buda** (dispărut, județul Caraș-Severin) și satul lui Nicolae și satul Brebul. De asemenea, **Suppa** (dispărut, județul Caraș-Severin), cu cnezatele sale, magistrului Nicolae și tot așa i-au mai ieșit la sorti satul lui Luca și satul lui Petru de **Izgar** (dispărut, județul Caraș-Severin), precum și două sate ale lui

Dobrotă, lângă Pogăniș, și satul lui **Druguzlo** (dispărut, județul Caraș-Severin). Magistrului Ștefan, satul lui Bracoy din Izgar. De aseme-nea, magistrului Nicolae, satul lui Mihail din Izgar și satul lui Cylan precum și satul lui Dobrotă... Domnului Benedict din Izgar, satul lui Bogdan, fiul lui Bascha. De asemenea, magistrului Ștefan, satul lui Mihail. De asemenea, magis-trului Nicolae, satul lui Bratoca, din Izgar, sat care acum e pustiu, și satul lui Mihail, precum și satul numit **Cyruslow-falwa** (dispărut, județul Caraș-Severin). De asemenea, ma-gistrului Ștefan, satul lui Martin. Domnului Benedict, satul lui Fărcaș. Magistrului Ștefan, satul lui Nicolae, fiul lui Garazda. Domnului Benedict... Finta, cu satul ei. Magis-trului Nicolae, satul lui **Drusa** (dispărut, județul Caraș-Se-verin) și satul lui **Dragotă** (dispărut, județul Caraș-Se-verin), precum si satul lui Neagul. De asemenea, pe râul Pogăniș, domnului i-au ieșit la sorti două mori, care sunt așezate una în satul lui Dobrotă, iar cealaltă în satul lui Luca. De asemenea, am hotărât să ne folosim împreună de o moară a noastră, din satul lui Mihail”³⁰³.

1371, mai 30, Cenad: Capitlul bisericii Cenadului dă de știre că a venit „Nicolae

³⁰³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, DOC. 370, pp 570, 571

banul, fiul lui Pavel, fiul lui Heem de **Remetea**, în numele lui însuși, precum și în al lui Petru banul, fratele său după tată, care nu era de față... mărturisind precum că vor primi cu adevărat înțelegerea și că nu i se vor împotrivi în nici un chip lui Dumitru și Ladis-lau, fiii răposatului comite Daan de Duboz... pentru că ei, prin împăciuirea și din îndemnul unor bărbați cinstiți și nobili, care doresc cu tărie împăcarea între părți, și-au ier-tat unii altora și au șters dintre ei și înaintea noastră își iartă și șterg cu totul și pe veci toate faptele vătămătoare, ca omoruri sau ucideri de oameni, arderi de case, pagube și vătămări și orice alte nedreptăți, turburări și fapte de silni-cie, oricum și în orice fel ar fi fost făptuite și pricinuite de unii, altora, și dintr-o parte, și din alta, până la sărbătoarea Nașterii Domnului acum trecută”³⁰⁴.

1376: „Conflictul existent deja între nobilii din **Re-metea**, Himfy, și cei din **Ghertenis** aduce, acum, un nou element: Ștefan, fiul lui Chep de **Ghertenis** vine la **Re-metea**, dă foc unui car cu fân și-i duce pe iobagii de aici pe moșia sa, fără a plăti cuvenitele dări de strămutare”³⁰⁵.

³⁰⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania (1371-1375)*, vol. XIV, București 2002, doc. 37, pp. 37, 38

³⁰⁵ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*,

1387, decembrie 3: „Capitulul din Arad confirmă, la cererea regelui de a cerceta cazul, faptul semnalat de Ștefan, fiul lui Petru de **Remetea**, că într-adevăr Ladislau Pascha și Ioan, precum și Balgar, fiul lui Andrei, zis Chep de **Ghertenis**, au furat, de pe domeniul **Remetea-Himfy**, fânul, un bou al lui Stoian, o turmă a iobagilor din **Șoșdea**, l-au rănit pe iobagul Laurent și au deviat cursul Bârzavei, provocând mai daune acestui domeniu”³⁰⁶.

1390, ianuarie 1: „În prezența regelui, aflat la Timișoara, mai mulți români din districtul Cuiești se declară solidari cu ceilalți locuitori de acolo, în privința a doi oameni, ținuți de Ștefan de **Remetea**, în temniță la **Ghertenis**; acolo, în prezența mai multor nobili, se va judeca cine are dreptate”³⁰⁷.

1403: „George Csáky le scrie lui Mihail, Osvald și Besan, fiii lui Neacșu de **Belint**, în privința rejudecării liti-giului lor cu Ștefan de **Remetea**, pentru redobândirea districtului lor, **Belint**, ocupat de acesta”³⁰⁸.

Timișoara 2006, p. 132

³⁰⁶ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 141

³⁰⁷ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, pp. 143, 144

³⁰⁸ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*,

1405, Pippo Spano: „Fuga iobagilor, de pe o pose-siune, pe alta, reprezintă un fenomen de masă, mai ales după perioade mai tulburi, cum a fost și cea de la începutul secolului, deși regele Sigismund de Luxemburg reînnoiește, chiar în anul 1405, dreptul de liberă strămutare a aces-tora, după plata obligațiilor către stăpânul feudal; piedicile puse de nobilime îngreunează aplicarea unitară a acestui decret. Un astfel de caz este ilustrat, de documente, în primăvara anului 1405, când unul din iobagii lui Petru, fiul lui Posa de Zer, fuge pe posesiunile lui Ștefan de **Remetea**; proprietarul îl reclamă, beneficiind și de o împuternicire din partea comitelui de Timiș. Fenomen de masă, fuga iobagilor îl determină pe Pippo să privească și să aprecieze în mod personal, în unele cazuri, prevederile decretului regal, așa cum face în 1405. Pippo Spano le interzice cas-telanilor de Carașova să-i aducă înapoi pe iobagii fugiți înainte de 1404, de pe posesiunile regale, pe cele ale nobilului Ștefan de **Remetea**, considerând că reluarea unor diferenduri deja trecute și intrate pe un anume făgaș de stabilitate se dovedea dăunătoare”³⁰⁹.

1407, noiembrie 4: „Încălcările repetate ale posesi-unilor, între nobilii de

Timișoara 2006, p. 161

³⁰⁹ Hațegan, Ioan, *Filippo Scolari / Un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara 2024, p. 19

Remetea Himfy (azi punctul Pătru-ieni, la nord de Berzovia) și cei din **Ghertenis** cunosc, acum, o nouă înfățișare în fața regelui, pentru distrugerea a 24 de mori de pe Bârzava, cu o pagubă de o mie de florini”³¹⁰.

1409, august 8: „Juzii nobiliari din Timiș arată că stingerea tuturor conflictelor juridice dintre nobilii de Du-boz și cei din **Ghertenis**, celebri în epocă, alături de cei din **Remetea**, pentru numeroasele plângeri (ale lor împotriva altora și ale altora împotriva lor), va fi făcută cu prilejul congregației comitatense cărășene, ce se va desfășura pe 23 ale lunii august, la **Șemlacu Mare**”³¹¹.

1409, octombrie 27: „Atestare a unei încercări de înfrățire pe moșie, între cnezul Gheorghe, aflat în posesiunea unui cnezat ereditar, **Pachach**, și un alt cnez, înfrățire adusă la cunoștința vicecomitelui de Caraș, Iacob Chep de **Ghertenis**, de către magistrul Ștefan, fiul lui Petru de **Re-metea**, stăpânul cneazului Gheorghe. Adunarea nobililor din comitatul Caraș hotărăște ca toate bunurile

³¹⁰ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 170

³¹¹ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 174

acestui cnez Gheorghe să poate fi luate de pomenitul magistru Ște-fan”³¹².

1414, octombrie 13: „Cu prilejul unui jaf al celor din **Gherteniș** asupra **Remetei** sunt sechestrați și caii des-tinați să care materiale pentru construcția bisericii de acolo; doi cai ai lui Petru, croitorul de acolo, au fost uciși”³¹³.

1416, iulie 3: „Aflat la **Lipova**, Scolari îi cere im-perativ prietenului său Ștefan de **Remetea** să rezolve do-leanța Margaretei de Laposnok, fiica lui Ladislau de **Be-linț**, privitoare la sfertul ei filial din posesiunile părin-tești”³¹⁴.

1427, mai 14: „Nobilii de **Remetea** și **Gherteniș** se prezintă în fața capitlului din Arad, cu o scrisoare de ade-verire, din partea capitlului din Cenad, care confirmă pa-gubele aduse acestor familii de Pasca și Maroya, raguzanii amintiți mai sus, din **Gherteniș**”³¹⁵.

³¹² Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, pp. 174, 175

³¹³ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, pp. 183, 184

³¹⁴ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 186

³¹⁵ Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timișoara 2006, p. 201

1888: „Cor nou de plugari s-a înființat în comuna **Remetea-Timișiană**. Acest cor, precum spune „Biserica și Școala” din Arad, a dat, în 6 martie, un concert, iar în duminica din 20 martie, a cântată sfânta liturghie, în biserică, spre deplina mulțămire a credincioșilor”³¹⁶.

1888: „Sub titlul „Popă busumflat”, scrie „Ellen-zek”, de la 18 mai, următoarele: / „Cântecul sună iarăși despre Nicolau Petrescu, renumitul popă maghiarofag din comuna **Remetea**, comitatul Timișului. El ordonă învățătorului greco-ortodox de acolo săvârșirea unui lucru de na-tură nepatriotică, ceea ce învățătorul său n-a voit sau n-a cutezat să facă. / Pentru această îndârjire „păstorul sufle-tesc” s-a înfuriat atât de tare, încât năvăli în școală și, acolo, în prezența copiilor de școală, l-a palmuit bine pe dl învățător, l-a lovit cu piciorul etc. / Când însă blândul învățător o luă la fugă, popa reverendat se luă după el, spre mai marea plăcere a copiilor și servitorilor, care îl priveau. / După ce se alungară bine, unul, pe altul, popa se întoarse, încuie școala și cheia o luă la sine. / S-a pornit cercetare și popa fu repede provocat să deschidă școala, învățătorului însă i s-a dată voie ca să continue prelegerile fără întreru-pere”. /

³¹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 83, Brașov 1888, p. 2

Frumoasă elenzekiană! Dar ce o fi acel lucru de natură *nepatriotică*?”³¹⁷.

1888: „Din Timișoara se telegrafiază ziarelor ungu-rești că dl Iosif Petrescu, preotul român din **Remetea**, ar fi fost suspendat din oficiu, din partea episcopului din Arad, oprindu-i-se, totdeodată, și leafa. „Kolozsvar”, repro-ducând știrea aceasta, zice: „Petrescu este acela care, într-o predică, ținută la Crăciunul anului trecut, către credin-cioșii săi, s-a rugat lui Dumnezeu pentru învingerea ar-melor rusești, pe maghiari i-a numit venituri, zicând că va veni vremea când pe câțiva unguri îi vor spânzura, fiindcă uzurpează acum drepturile românilor. Când, însă, presa maghiară a atras atențiunea procuraturii asupra acestor uneltiri, Petrescu a avut cutezanța a intenta proces de presă contra uneia din aceste foi. Noroc, însă, că la admonestarea superiorilor săi, și-a retras numaidecât pâra. De uneltiri însă nu s-a lepădat, ci din nou a început să agite, așa că, în fine, chiar și credincioșilor lui li s-a urât de el și l-au de-nunțat. Petrescu a fost suspendat, pe baza denunțării pro-priilor lui credincioși și se speră că suspendarea va fi de-finitivă”. / Așteptăm ca „Biserica și Școala” din Arad să dea lămuriri în această

³¹⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 104, Brașov 1888, p. 2

privință și să nu lase a fi sedusă lu-mea de năzdrăvăniile foilor ungurești”³¹⁸.

1888: „Biserica și Școala” din Arad dă următoarea lămurire: „Precum aflăm din izvor autentic, părintele Ni-colau Petrescu din **Remetea** a fost suspendat din partea venerabilului consistoriu eparhial din Arad de la oficiu și jumătate beneficiu. / Cazul acesta a fost interpretat și co-mentat în diferite moduri de unele jurnale. Deși nu este datina și nu este nici consult a se discuta prin organe de publicitate cazuri de această natură, totuși, pentru orien-tarea publicului, notăm că părintele Nicolau Petrescu a fost suspendat de la oficiu pentru delikte de natură bisericească, delikte normate prin regulamentul de disciplină al bisericii noastre, și suspendarea s-a efectuat pe calea sa, prin oficiul protopresbiteral”. / Trebuie o lămurire, ca să se știe, dacă suspendarea s-a făcut din cauze ca cele arătate de foile ungurești, ori din cauze bisericești”³¹⁹.

1890: „Foloasele cultivării viermilor de mătase. Despre câștigul realizat prin cultura viermilor de mătase în **Remetea-lunca**, i se scrie „Bisericii și Șcala” din Arad: / „Folosul cultivării viermilor de mătase este netăgăduită; tocmai pentru aceasta, la

³¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 230, Brașov 1888, p. 2

³¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 237, Brașov 1888, p. 2

inițiativa dlor învățători Ioan Bli-dariu și Lazar Oprin din **Rachita**, Ioan Stefanovici din **Monostor** și a subscrisului, acest soi de cultură s-a intro-dus și în aceste părți ale diecezei, prin casele mai multor familii de-ale poporului nostru, având, în genere, în acest timp, ca la început, un câștig de până la 200 florini, bani la moment ridicați, pe lângă chitanță, din visteria statului... / M. Jurma, preot”³²⁰.

1894: „Inginerii din Timișoara au prezentat minis-trului de agricultură planurile și preliminarile de spese, referitoare la regularea canalului Begei, pentru ca să poată fi navigabil. Pentru lucrările proiectate, se recer: 1). pentru linia **Remetea-Ghiroda**, 52.628 florini 37 cruceri; 2). Pen-tru lucrările în canalul morii și de plutire, precum săpări, iazuri, poduri etc., 64.750 florini 94 cruceri; 3). pe linia **Timișoara-Bega-Sân-Georgiu**, 100.146 florini 82 cru-ceri; laolaltă, dară, 217.526 florini 13 cruceri. / În această sumă nu se cuprind spesele de 124.673 florini 86 cruceri, preliminate deja pentru **construirea marelui iaz de la Re-metea**”³²¹.

1895: „Alegerea de preot în **Remetea Timișană** s-a ținut, duminică, în 11 august.

³²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 160, Brașov 1890, p. 2

³²¹ *Foaia de Duminică*, Anul I, nr. 51, Timișoara 1894, p. 6

Ales a fost domnul Iuliu Țioldan, teolog absolut și prefect la institutul pedagogic-teologic din Arad”³²².

1903: „Două slăbiciuni mari are poporul nostru; una e că prea ușor se dezlipește de moșia sa și alta, că nu se înmulțește... / Acum să vedem și tristul adevăr referitor la scăderea numărului, pe baza datelor statistice de la anii 1869-1900. / În **Drăgoești**, la anul 1869, au fost 1.220 români, la anul 1900, au fost 955; în **Ficatar**, la anul 1869, au fost 1.091, acum sunt 945; în **Căpet**, au fost 789, acum sunt 69; în **Ohabaforgaci**, au fost 2.034, acum sunt 1.667; în **Cerna**, au fost 971, acum sunt 748; în **Petroman**, au fost 2.300, acum sunt 2.034; în **Remetea**, au fost 1.493, acum sunt 1.347; în **Belinț**, au fost 3.473, acum sunt 2.884; în **Budinț**, au fost 1.198, acum sunt 1.003; în **Hisiași**, au fost 802, acum sunt 709; în **Ictar**, au fost 998, acum sunt 848; în **Chiseteu**, au fost 1.448, acum sunt 1.382; în **Siclaș** (Șușanovița) au fost 1.206, acum sunt 1.085; în **Seciani**, au fost 2.232, acum sunt 1.923, și așa mai departe, în toate comunele, populațiunea română scade”³²³.

1904, Diaconovich: „**Remetea** (magh. Remete = pustnic), nume de localități, cunoscut mai ales în Banat. După tradițiune,

³²² *Dreptatea*, Anul II, nr. 170, Timișoara 1895, p. 3

³²³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 137, Brașov 1903, p. 3

ar fi fost mănăstiri în localități cu atare nume: a) în valea Sebeșului, lângă comuna Laz; b) lângă Timișoara, Remetea, domeniul familiei Ambrozy; c) în va-lea Pogăniciului; d) în valea Behheiului. Cu numele Reme-tea există o mănăstire și la sârbi”³²⁴.

1907: „Cercul **Măslac** (Máslak) alege 2 membri; de acest cerc se țin comunele: **Remetea nemțească, Charlo-tenburg, Altringen, Bogda-Rigos, Buchberg și Co-meat**”³²⁵.

REȘIȚA

(Resicabánya, Reschitz, Rešice, județul
Caraș-Severin)

³²⁴ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 747

³²⁵ *Lupta*, Anul I, nr. 227, Budapesta 1907, p. 5

1780, Francesco Grisellini: „Am putea spune, des-pre munții Moraviței, în întreaga lor întindere, până la **Re-șița**, că sunt de fier. Minereul stă în grămezi și bolovani, din care cauză se poate scoate la suprafață cu ușurință și în mari cantități. Cu acest minereu este ocupat un mare număr de lucrători, la cuptorul cel mare din **Reșița**, care se află situat nu departe de **Bocșa** (județul Caraș-Severin)... Stra-turile de fier... de deasupra, mai mult expuse contactului cu aerul, posedă și putere magnetică. Acest munte de fier este numit, de către români, „Minera Mare” sau Ocna Mare (azi **Ocna de Fier**, județul Caraș-Severin). Producția anuală... de aramă... e de 3.000-4.000 de măji, adică de aramă cu-rată, așa cum se pune în comerț, ca marfă gata prelucrată; această aramă este în sine mai flexibilă decât aceea de la **Oravița** (județul Caraș-Severin) și se mai poate și topi mai ușor și cu mai puține cheltuieli. Ea este transportată la **Ci-clova** (județul Caraș-Severin), lângă Oravița, unde i se dă, prin ciocănire, ultima pregătire.

Fierul, îndată ce iese din prima prelucrare, din munții de unde este extras, se transportă la cuptorul cel mare de la **Reșița**, pe care l-am vizitat, continuându-mi drumul, peste **Biniș** (comuna Doclin, județul Caraș-Seve-rin) și **Bocșa**. Pentru a grăbi topirea, se adaugă și calcar, care încetinește desfacerea sulfurii din minereu. Cuptoa-rele de topit

sunt zidite în piatră cioplită și căptușite, pe di-năuntru, cu lut refractar, care rezistă focului. Fierul ce iese de la prima topire, care se numește Flossen, spre a fi trans-format în oțel, se bate în drugi, cu ciocanele, apoi se așează pe o vatră specială, al cărei cămin trebuie să fie scund și în așa fel zidit, ca focul să poată fi cât mai concentrat. Toată arta pentru fabricarea oțelului constă în potrivirea focului, în pregătirea foalelor, în grija cu care, la timpul potrivit, se aruncă drugilor înroșiți zgura trebuincioasă, cu care se scot din foc și se bagă în foc, în repetata și neconținută batere cu ciocanul și în răcirea în albia cu apă, în care, de aseme-nea, se obișnuiește a se pune zgură. Eu însumi am văzut toată această operație, precum și o alta mult mai grea, prin care fierul, după prima topire, este întins și subțiat, prin ba-terea cu ciocanele și făcut propriu prelucrării pentru orice întrebuințare. Am mai văzut, aici, fabricându-se obuze și bombe de diferite calibre, granate, tunuri, obuziere, morti-ere, sobe de fier, căldări, topoare și alte unelte”³²⁶.

1766: „În locul unei vechi biserici, a cărei dată de construcție nu se cunoaște, a fost zidită de către uzine, în anul 1776, o biserică nouă, refăcută și mărită mai târziu, în 1841. / În 1818 a fost construită, cu bani

³²⁶ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 421

strânși de la români, biserica greco-ortodoxă din **Reșița Montană**. / În 1870, a fost zidită, tot astfel, și biserica greco-orientală din **Reșița Română**, în locul alteia, mai veche, de lemn. / În 1839, zidesc și uzinele o biserică greco-catolică. / În 1872, se zidește, apoi, biserica evanghelică, iar în 1890 cea reformată”³²⁷.

1868: „Primele școli, două germane și una română greco-ortodoxă, au funcționat, până în 1868, sub controlul bisericilor, cu sprijinul, bine înțeles, al uzinelor. De la această dată ele au fost preluate formal de uzine. Toate aceste trei școli erau elementare. În 1887, s-a mai deschis încă una, în cartierul Stavila. / În anul 1877, s-a înființat în Reșița și o școală complementară de băieți și fete, care, în 1890, se transformă în școală medie numai pentru băieți, devenind, în 1919, gimnaziu, cu secție română și germană. / Sub regimul român, toate școlile au trecut la Stat”³²⁸.

1895: „În 13 martie nou, s-a ținut în **Lugoș** ședința extraordinară a Congregațiunii comitatului Caraș-Severin... / Urmează o o interpelare a dlui Coriolan Brediceanu, în afacerea steagurilor tricolore române din **Reșița**. Steagurile

³²⁷ Păsărică, Ion, *Frumusețile naturale ale Banatului*, București 1936, pp. 11, 12

³²⁸ Păsărică, Ion, *Frumusețile naturale ale Banatului*, București 1936, p. 12

acestea au fost așezate în sala de petrecere, ca deco-rațiune. Pe ce bază, dară, se ridică acuză contra aranjato-rilor? Ce fel de egalitate a cetățenilor este aceasta? Nu poți înțelege această dureroasă faptă altcum, decât că organele administrațiunii se agață, fără nici o bază legală, de simță-mântul național al românilor și că acele organe oficioase agită poporul român în contra lor și a maghiarilor prin ast-fel de apucături provocatoare. / Dl Brediceanu spune, apoi, că solgăbirăul din **Bocșa** a sistat instruirea și funcționarea corurilor bisericești din **Bocșa-română** și **Fizeș**. Acesta es-te un act de agitațiune a organelor administrative contra ro-mânilor, sub firma unui scop maghiar. Unde o să ducă toate acestea? Afirmarea drepturilor noastre, prin noi, se privește ca o crimă de agitațiune și pe ai noștri îi închid, iar actele de violență ale autorităților publice sunt lăudate ca acte patriotice. / Vice-șpanul răspunse că are cunoștință de afa-cerea steagurilor din **Reșița**, dar crede că pretorul a pro-cedat corect. Ce privește **corurile bisericești**, reprobă pro-cedarea pretorului și în acest înțeles va dispune”³²⁹.

1900: „Pentru masa studenților de la școlile medii și superioare din **Brașov** au intrat următoarele contribuiri: / Pe lista nr. 227, colectant dl Iosif Velceanu, în **Reșița**

³²⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 50, Brașov 1895, p. 2

Montană: / dl Iosif Velceanu, 10 coroane, / dl Alexandru Crenianu, 20 coroane... / Pe lista nr. 241, colectant dl David Terfaloga, preot în **Reșița Montană:** / dl Terfaloga, 10 co-roane, / Emanoil Barbu, notar cercual, 10 coroane, / George Nicolaevici, neguțător, 10 coroane, / Casina Română din **Roșia Montană**, 10 coroane, / Matei Bălan, preot în **Reșița Română**, 10 coroane, / Nicolae Bălănescu, preot în **Reșița Montană**, 10 coroane... / Nicolae Marta, proprietar în **Reșița Montană**, 10 coroane, / Cristian Pateșan, pro-prietar în **Reșița Montană**, 10 coroane, / Iosef Barbu, 4 coroane”³³⁰.

1904, Diaconovich: „**Reșița** (Resicza) **montană**, comună în Banat, comitatul Caraș-Severin, cu 11.770 lo-cuitori, din care 1.840 români, 7.339 germani, 1.067 ma-ghiari, 617 slovaci. Scaunul preturii, oficiu poștal și tele-grafic. Bancă poporală de credit și economii, școală de meserii. Reșița e unul din cele mai mari orașe industriale ale Ungariei, fiind centrul principal ale minelor, topitoa-relor și bunurilor bănățene ale societății Austro-Ungare de căi ferate, care ocupă, în stabilimentele ei de aici, peste 3.000 lucrători. / **Reșița română**, comună rurală în Banat, comitatul Caraș-Severin, cu 3.165

³³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 51, Brașov 1900, p. 3

locuitori, din care 1.284 români, 1.422 germani, 229 maghiari”³³¹.

1905: „Pentru anul 1906, s-a stabilit deja definitiv **lista membrilor municipali ai comitatului Caraș-Se-verin**: 300 viriliști, 300 membri aleși și 10 membri din oficiu. Lista s-a publicat în nr.-ul 55 al foii oficiale a co-mitatului. / Între membrii municipali, aflăm și pe următorii români, pe cari îi publicăm în ordine alfabetică:

1). Viriliști: / George Albulescu proprietar în **Ne-vrincea**. / Mihail Besan, notar publice în **Lugoj**. / Nicolae Bireescu, paroh în **Lugoj**. / Ilie Bălănescu, proprietar în **Bocșa-montană**. / Lazăr Barbu, proprietar **Lugoj**. / Co-riolan Brediceanu, avocat în **Lugoj**. / Ioan Budințian, avo-cat în **Bocșa-montană**. / Nicolae Băiaș proprietar în **Or-șova**. / Ștefan Bercean, brutar în **Lugoj**. / Ioan Balea, os-pătar în **Moldova-veche**. / Vichentie Țăran, comerciant în **Căvăran**. / Dr. George Dobrin, avocat în **Lugoj**. / Adam Groza, preot în **Coșteiul-mare**. / Dr. Vasile Hossu, episcop în **Lugoj**. / Titu Hațieg, avocat în **Lugoj**. / Dr. Petru Hubian, medic în **Cacova**. / Ioan Cadariu-mare, proprietar în **Lugoj**. / Nicolae Cornean, preot în **Apadia**. / Teodor Cră-ciun, măcelar în **Lugoj**. / Paul Lazar, negustor în **Mercina**. / Constantin Lazăr, negustor în **Oravița**. /

³³¹ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 755

Antonie de Mocsonyi, proprietar în **Bulciu**. / Dr. Alex. de Mocsonyi, proprietar în **Căpâlnaş**. / Dr. Pompeiu Marcu, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Major, medic în **Lugoj**. / Constantin Morariu, proprietar în **Bocşa-română**. / George Nicolae-vici, comerciant în **Reciţa-română**. / Dr. Iuliu Puşcariu, jude de tablă, **Budapesta**. / Nicolae Popea, episcop în **Ca-ransebeş**. / Nicolae Proşteau, avocat în **Lugoj**. / Dr. Izidor Pop, avocat în **Lugoj**. / Dr. Iacob Parneu, avocat în **Iersig**. / Dr. George Popovici, protopop în **Lugoj**. / Ioan Petrovici, preot în **Ciclova-română**. / Alexandru Pavlovici, negustor în **Oraviţamontană**. / Mihaiu Popovici, protopop în **Orşova**. / Nicolae Popescu, preot în **Rafna**. / Cristian Pateşan, negustor în **Reciţamontană**. / Isaia Popovici, preot în **Sil-ha**. / Ioan Ruji, măcelar în **Lugoj**. / Demetrie Rusu, preot în **Ticvaniul-mare**. / Toma Stanca, negustor în **Cacova**. / Ion Sfercoci preot în **Visag**. Mitru Sporea, cârnăţar în **Caransebeş**. / Paul Todorescu, proprietar în **Oloşag**. / Va-sile Teodor, comerciant în **Orşova**. / Ilie Trăilă, avocat în **Oraviţamontană**. / Ioan Vuc, negustor în **Bocşa-română**. / Constantin Viţian, negustor în Slatina. / Laolaltă, 49 membri virilişti români (16 %).

2). Membri aleşi: Păuniţa Atnagea, din **Vrraniu**. / N. Aron, din **Cornia**. / Dr. P. Avramesc, din **Alibunar**. / Şt. Albu, din

Recița-română. / Iosif Andreiu, din **Jdioara.**
 / Filip Adam, protopop în **Iam.** / Dr. Cornel
 Besan, din **Boc-șa-montană.** / N. Băltean,
 din **Caransebeș.** / Coriolan Bi-reescu, din
Lugoj. / Dr. Petru Barbu, din **Caransebeș.** /
 Si-meon Blajovan, din **Hodoș.** / George
 Bogdan, din **Ora-vița-română.** / Octav
 Bordan, din **Caransebeș.** / Alex. Bocșan, din
Delinești. / Ioan Bogoevici, din **Teregova.** /
 Cornel Berescu, din **Mehadia.** / Petru
 Borțun, din **Ca-ransebeș.** / Emanoil Barbu,
 din **Recița-montană.** / Dr. Va-leriu Branște,
 din **Lugoj.** / Ioan Brinzei, din **Bozovici.** /
 Dimitrie Bogoevici, din **Bănia.** / Traian
 Barzu, din **Caran-sebeș.** / Eutim Barbulescu,
 din **Boldur.** / Traian Băiaș, din **Goruia.** /
 Teodor Birta, din **Clocotici.** / Ioan Boroș,
 cano-nic din **Lugoj.** / Constantin Burdia, din
Caransebeș. / Ioan Bartolomeiu, din
Caransebeș. / Nicolae Bolboca, pro-topop în
Vermeș. / Ioan Cimponeriu, din **Recița.** /
 Alex. Crăciunescu, din **Soceni.** / Dr. Petru
 Cornean, din **Oravița.** / Ioan Țăran, din
Oravița. / Alexandru Crenian, din **Re-cița-**
română. / Alex. Diaconovich, din
Caransebeș. / Patriciu Drăgălina, din
Caransebeș. / Teodor Drugariu, din
Calina. / Max. Dalea, din **Jupa.** / Grig.
 Drăghiciu, din **Bocșa-română.** / Aurel
 Doboșan, din **Caransebeș.** / Cor-nel
 Dragomir, din **Caransebeș.** / N. Damșa, din
Duleo. / Alex. Drimba, din **Gavoșdia.** / Victor

Florescu, din **Za-gujeni**. / Dr. Dim. Florescu, din **Lugoj**. / Iosif Furlugean, din **Doclin**. / Axente Gaita, din **Făget**. / Ioan Grozavescu, din **Corniareva**. / Dr. Mihaiu Gropșian, din **Oravița**. / Dem. Grecu, din **Silha**. / Ștefan Godian, din **Bocșa-mon-tană**. / Toma Haneș, din **Făget**. Iulian Ianculescu, din **Lugoj**. / Dr. Cornel Jurca, din **Lugoj**. / Vasile Jurca, din **Lugoj**. / Iosif Câmpean, din **Prigor**. / Petru Corcan, din **Iam**. / Iustin Chirilă, din **Sasca-montană**. / August Câmpean, din **Teregova**. / Paul Crașovan din **Lugoj**. / Ștefan Lipovan, din **Cacova**. / Traian Linția, din **Cacova**. / Todor Lupulescu, din Herendești. / George Morariu, din **Izgar**. / Filaret Musta arhimandrit în **Caransebeș**. / Dr. Ioan Manguica, din **Oravița**. / Paul Magdescu, din **Jupanec**. / Anton Morariu, din **Caransebeș**. / Petru Mladin, din **Brebul**. / Alex. Mureșan, din **Gavoșdia**. / Boldijar Muntean, din **Oravița**. / Zaharie Miulescu, din **Pervova**. / Mina Ne-moian, din **Ciuchici**. / Ponta Neagul, din Măidan. / Ioan Nedelcu, din **Oravița**. / Sebastian Olariu, protopop în **Fă-get**. / Constantin Oancea, din **Bocșa-română**. / Nicolae Obersterescu, din **Lăpușnic**. / Dr. Valeriu Olariu, din **Teregova**. / Dr. Cornel Petric, din **Bocșa-montană**. / Iacob Popescu, din **Lugoj**. / Stachiu Popovici, din **Bozovici**. / Alexandru Popovici, protopop în **Oravița**. / George Popa, din **Măidan**. / Mateiu Popovici, din

Goruia. / Grigore Po-crean, din **Prebul.** / Iosif Popovici, din **Globu-Craiova.** / Petru Pepa, din **Domașnia.** / Vasile Petrovici, din **Lugoj.** / Dr. Ștefan Petrovici, din **Lugoj.** / Ioan Popovici, din **Hono-rici.** / George Popovici, protopop greco-catolic în **Lugoj.** / Ilie Poga, din **Armeniş.** / Petru Popovici, din **Ticvaniul-mare.** / Victor Poruțiu, protopop în **Oravița.** / George Penția, din **Comoriște.** / Terenție Popescu, din **Sintești.** / Constantin Pepa. Din **Caransebeș.** / Vasile Popovici, din **Pătaș.** / Constantin Rosa, din **Leucușești.** / Ilie Ruva, din **Bozovici.** / Simeon Răzvan, din **Domașnia.** / George Rudeu, din **Caransebeș.** / Fabius Rezei, din **Lugoj.** / George Serb, deputat dietal, **Budapesta.** / Efta Secerteu, din **Caransebeș.** / Paul Șandru, din **Teregova.** Cornel Strimbeiu, din **Comoriște.** / Iosif Toader, din **Prigor.** / Dr. Ieremie Tă-tar, din **Batta.** / Virgil Thomiciu, din **Țela.** / George Tătu-cu, din **Iablanita.** / Dr. Iuliu Tămășel, din **Sasca-montană.** / Petru Vuia, din **Oravița.** / Simeon Vițian, din **Slatina.** / Dr. Aurel Vălean, din **Lugoj.** / Gavril Zăvoian, din **Caran-sebeșul-nou.** / Demetrie Jucu, din **Lugoj,** Virgil Păușan, din **Lugoj.** / Cu totul, 118 membri români (39 %)³³².

1938: „Localitatea **Reșița,** astăzi, tot așa de cunos-cută ca și uzinele ce se

³³² *Drapelul*, Anul V, nr. 143, Lugoj 1905, pp. 8, 9

adăpostesc într-însa, este așezată într-o vale, care are o înălțime, deasupra mării, de 235 m, o lungime de 4 km și jumătate, și o lățime de 100-200 m. / Colonizată treptat cu lucrători specializați în industria fierului, populația **Reșiței** a crescut, de la 300, cât era în **1771**, la 10.061, în **1891**, iar astăzi atinge circa 20.000 locuitori. / Până la 1858, **Reșița** n-a avut, propriu-zis, o viață comunală independentă. Locuitorii ei erau cu toții în serviciul uzinelor, inclusiv micii industriași și negustorii. Uzinele aveau grijă de toate nevoile lor, de administrație, de siguranță, de școală și de biserică, formând un fel de stat în stat.

Aruncând o privire asupra evoluției comunei, atât în ce privește școala, cât și biserica, vom vedea că, alături de inițiativa privată și de uzine, n-a mai intervenit nimeni, cel puțin până la 1858. Iată **situația în ceea ce privește biserica**:

1). În locul unei vechi biserici, a cărei dată de construcție nu se cunoaște, a fost zidită, de către uzine, în anul **1776**, o **biserică nouă**, refăcută și mărită mai târziu, în 1841.

2). În **1818** a fost construită, cu bani strânși de la români, **biserica greco-ortodoxă din Reșița-Montană**.

3). În **1870**, a fost zidită, tot astfel, și **biserica greco-orientală din Reșița-Română**, în locul alteia, mai veche, de lemn.

4). În **1839**, zidesc și uzinele o **biserică greco-ca-tolică**.

5). În **1872**, se zidește, apoi, **biserica evanghelică**, iar în **1890**, cea **reformată**.

Primele școli, două germane și una română greco-ortodoxă, au funcționat, până în **1868**, sub controlul bise-ricilor, cu sprijinul, bine înțeles, al uzinelor. De la această dată, ele au fost preluate formal de uzine. Toate aceste trei școli erau elementare. În **1887**, s-a mai deschis încă una, în cartierul Stavila.

În anul **1877**, s-a înființat, în **Reșița**, și o școală complementară de băieți și fete, care, în **1890**, se trans-formă în școală medie numai pentru băieți, devenind, în **1919**, gimnaziu cu secție română și germană. / Sub regimul român, toate școlile au trecut la Stat.

Întreaga viață a acestei localități, înșirată pe mai bine de un secol și jumătate, se împletește pe viața și pe evoluția marilor uzine. / Datorită poziției sale centrale, **Reșița** a fost aleasă ca sediu al întregului aparat adminis-trativ al societății. / Încă din **1891**, cuprindea:

a). Toate administrațiile de exploatare ale minelor, domeniilor, uzinelor și a fabricii de mașini din localitate;

b). Administrația minelor de fier de la **Ocna de Fier**;

c). Administrația minelor de la **Doman și Secul**;

d). Conducerea cuptoarelor înalte din **Bocșa și Dognecea**;

e). Administrația complexului de uzine din **Anina**;

f). Administrația Ocoalelor Silvice din **Reșița-Montană și Română, Carașova, Văliug și Brebul**;

g). Administrația cuptoarelor de var din **Colțan** și fabrica de cărămidă din **Bocșa Română**;

h). Administrația morii din **Bocșa Veche**;

i). Biroul de expediție din **Bocșa**;

j). Institutul de ajutor al lucrătorilor, cu un **spital în Reșița-Montană**.

Pentru înfrumusețarea localității, încă din 1871, cu ocazia serbării primului centenar al uzinei, se amenajase Parcul Iosefina, cu o mulțime de alei și locuri de dans.

Viața culturală a localității se desfășoară din timp-puri destul de vechi, atât românii, cât și coloniștii între-cându-se în manifestațiuni de multe ori bine încheigate, pe terenul acesta. / Românii au următoarele asociațiuni cultu-rale:

a). Reuniunea Română de cântări și muzică din **Re-șița-Montană**, înființată la 1872;

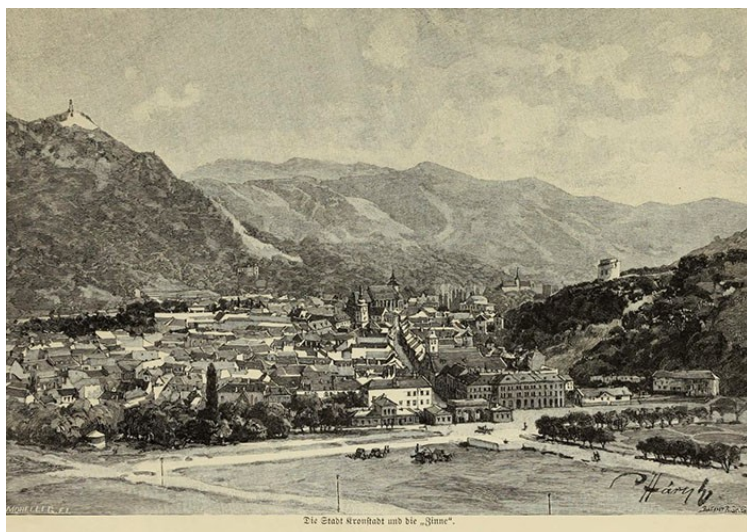
b). Reuniunea Română de lectură din **Reșița-Mon-tană**, înființată la 1895;

c). Corul plugarilor din **Reșița-Română**, înființat la 1870.

Ca asociațiune a lucrătorilor pentru susținerea inte-reselor lor profesionale față de societate, amintesc de sin-dicatul național român. Acesta, animat de sentimente pur naționale, caută să contrabalanseze vechiul sindicat inter-național, care este mult mai puternic și cu local propriu pentru adunări, petreceri și teatru. / Terminând cu aceste câteva precizări, mai mult de domeniu statistic și istoric, vom căuta să prezentăm **Reșița**, cu bogățiile ei, cu prive-liștile ei, cu aspectul ei pitoresc, cu viața ei. / Uzinele care prelucrează fierul, unele dintre cele mai importante din Europa, sunt sufletul localității. Prin ele trec bogății de mi-lioane, devenind bogății de miliarde. Reșița contează azi ca fiind unul dintre cele mai importante și bogate centre industriale ale țării. Subsolul ei, de asemenea, poartă bo-gății nenumărate. / Este de remarcat că, în afară de imen-sele bogății ale subsolului, Reșița și împrejurimile ei au fost bogat dotate de natură și cu minunate priveliști. / În special de mare efect este priveliștea ce i se arată călăto-rului când vine, de la Bocșa, spre Reșița, de-a lungul Ber-zavei. Înainte de intrarea în Reșița se vede, în stânga, avan-sând ca lava unui vulcan, un munte turtit, provenit din descărcarea zgurei fierbinți a furnalelor, a oțelăriilor etc. / Panorama uzinelor, de o

frumusețe impozantă, se vede mai bine de pe Dealul Crucii, ce are o înălțime de 352 m, de-a-supra mării. / În primul plan, de la stânga, la dreapta, ne apare grupul celor două furnale înalte, cu 7 aparate Cow-per, 6 cuptoare Martin, cu coșurile lor aliniate, având în fa-ță terase pentru depozitarea coxului și silozuri pentru mi-nereuri, iar în spate, Turnătoria. / În planul al doilea, Laminarele, iar în al treilea, Fabrica de Locomotive, For-geria, Fabrica de Mașini și, în fine, Fabrica de Poduri. / Co-șurile fabricii, 23 de zid și 3 de tablă, ne apar ca niște țigări uriașe, din care țâșnește încontinuu un fum, ce plutește ale-ne deasupra minunatului oraș. În locul vechilor ciocane de altă dată sunt acum ridicate mari uzine și fabrici, într-un stil arhitectonic impozant, care atrage atenția și mirarea vi-zitatorilor. / Invențiile timpului modern, bazate pe puterea aburului și a electricității, au făcut ca actualele uzine să apară ca niște uriași față de jucăriile de altă dată”³³³.

³³³ Păsărică, Ion, *Frumusețile naturale ale Banatului*, București 1936, pp. 11-16

RETEAG

(Rettegh, județul Cluj)

1283: „Satul **Reteag**, ce făcea parte, odinioară, din Solnocul Dinăuntru, este așezat pe cursul superior al So-meșului Mare, la poalele cetății Ciceului. Atestările documentare, deși puține, sunt revelatoare pentru istoria așezării, dar nu pot preciza în

care epocă s-a construit biserica. / Pomenit, prima dată, la 1283, reapare în documente la 1405, ca una din aşezările cetăţii Ciceu, dăruită acum lui Ştefan Losonczi. Încă la această dată, **Reteagul** era târgul (Reteag oppidum). La 1495 această, aşezare se afla în mâinile lui Ştefan cel Mare. Existenţa bisericii sugerează însă că o bună parte a acestui târg aparţinea nobililor transilvăneni”³³⁴.

1361, octombrie 23, Cluj: Voievodul Dionisie dă de ştire că, venind „orăşenii şi oaspeţii din Cluj, ne-au arătat scrisoare prin care fostul voievod al Transilvaniei, din cuprinsul căreia am văzut că aceşti orăşeni şi oaspeţi... atunci când ei vor să meargă cu mărfurile lor pe drumul Căianu-lui, spre satele **Buza** (Buza, judeţul Cluj), **Teaca** (Teke, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Reghin**, **Şarpotoc** (Sarpatak, azi **Glodeni**, judeţul Mureş), **Măierău** (Monyorow, azi **Alu-nișu**, judeţul Mureş) şi **Târgu Mureş**, ei nu sunt datori să meargă la satul **Bonțida** (Bonchida, judeţul Cluj), ci drumul lor drept este la satul **Sânmiclăuș** (Sanctus Nicolaus, judeţul Mureş), pe drumul ce vine de la **Căian** (Calyan, judeţul Cluj) şi **Meneș** (Menyus, azi **Herghelia**, judeţul Mureş); iar negustorii din **Reteag** (Rettegh, judeţul Cluj), **Dej**, **Lechința** (Lekenche, judeţul Bistriţa-

³³⁴ Academia Română, *Pagini de veche artă românească*, IV, Bucureşti 1981, p. 44

Năsăud) și **Cluj**, care vor să meargă spre **Bistrița**, să fie datori să treacă prin Bonțida, ca să plătească vama acolo”³³⁵.

1474-1563: „Partea de vest a județului Bistrița-Năsăud de astăzi, respectiv ținuturile **Beclean** și **Reteag**, în secolele XV și XVI au trecut în stăpânirea domnilor moldoveni. Se pare că Reteagul a îndeplinit funcția de reșe-dință a reprezentanților lui Ștefan cel Mare („pârcălabii” de Ciceu, cămărașul ș. a.) și ai urmașilor săi. Ținuturile amintite au continuat a fi posesiuni moldovene, cu unele întreruperi, timp de vreo opt decenii (după unii din 1474, după alții mai târziu, până pe la 1563, când Alexandru Lăpușneanu ar fi renunțat la ele). Deci, cu o sută și ceva de ani înaintea lui Mihai Viteazul, un teritoriu așa de întins, locuit aproape numai de români, a fost unit cu Moldova și administrat după legile acestei țări”³³⁶.

1553: „O conscripție din timpul lui Alexandru Lăpușneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparțineau ce-tății Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba, Bața, Poiana-Blenchii, Bârsău, Ciceu Giurgești, Ciceu-Hașmaș,**

³³⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1361-1365, vol. XII, București 1985, doc. 62, pp. 46, 47

³³⁶ Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972, p. 11

Ciceu-Mihaiești, Ciceu-Corabie, Dăbăceni, Ambriș, Galgău Ganciu, Gostila, Gighișul de sus, Ileanda mare, Ilișua, Cațcău, Căplani, Căpâlnea, Ca-șeu de jos, Răgusești, Coldan, Chireu, Lelești, Mica, Mănăștiur, Muncel, Negrilești Urișor, Uriul de sus, Orman, „Orbo”, „Patakfalva”, Petrihaza, Peșteș, Refeni, Reteag, Glod, Șomcutul mic, Selișca, Sânmărgrita, Su-ciul de sus și de jos, Vima-mare, Vaida-Cămăraș, Bor-cuț, Văleni, Poiana-Porcului, Dămăcușeni, Draghia, Lăpușul unguresc, „Ioszeplápos”, Dobric, Libotin, Mas-ca, Rogoz, Rohia și „Szaszmezö” (dispărut)”³³⁷.

1812: „Biserica reformată din **Reteag** este o sală cu cor poligonal și turn de vest, adăugat numai în secolul tre-cut, cum aflăm din inscripția gravată pe amvon. Probabil că, inițial, biserica era lipsită de turn, dar prevăzută cu sa-cristie pe nord, cum indică ușa zidită azi din peretele nordic al corului. / Partea cea mai bine conservată a bisericii este corul, alcătuit din două travee, cu bolți în cruce pe ogive, acestea profilate cu câte două scotii și unite în chei de boltă decorate cu un relief plat, ce reprezintă un Agnus Dei și o stemă. Consolele, asemănătoare între ele, au forma de trunchi de piramidă în

³³⁷ Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

trepte; o singură consolă, pirami-dală, are fețele decorate cu câte o floare, ce amintește cri-nul angevin. Mai amintim, în cor, ușa sacristiei, cu lintelul pe console arcuite și o sedilla semicirculară în peretele su-dic. / Nava își datorează actualul aspect înnoirilor din 1812, când a fost decorată în stil neoclastic și i s-au deschis ferestre noi, mai mari”³³⁸.

1845: „Cu 1 ianuarie, stătea încă paza în Valea Ca-relor, precum și evreul Salamon Hersch în crâșma dumi-trenilor, iar în cea a pinticanilor erau puși, spre paza clă-dirilor, economul Vasile Moldovan, cu 2 sași. / În 20 mar-tie, s-a iscat, în urma ploilor, zăpezii și sloilor porniți, o **mare inundare a Someșului**, în urma căreia partea de sus a satului **Nepos** a suferit mari pagube, s-au rupt pământuri, s-au stricat movile, s-au rupt capetele podului. Sergentul Tanco a fost avansat sublocotenent și mutat la **Nepos**. / Va-ra, s-au movilit pădurile și hotarul: în **Rebrișoara**, prin căpitanul Mihailaș, în **Rebra** și **Parva**, prin locotenentul Kohl, și în **Nepos**, prin sublocotenentul Tanco. / Ofițerul de conturi (Rechnungsführer) Peicich a fost pensionat și, în locul lui, a fost numit fostul furier Gergely. / În 18 sep-tembrie, George Login și Vasile Andrei Dumitru au plecat la Viena, la împărat, în chestia certelor de hotar

³³⁸ Academia Română, *Pagini de veche artă românească*, IV, București 1981, p. 43

cu sașii. S-au întors în 18 decembrie, fără nici o ispravă. / Podul a fost reparat prin maestrul (Zimmermann) Svoboda. / În noiembrie, sublocotenentul comandant al institutului militar Mi-hailaș, cum și Miron, de la compania 12, au trecut la pen-sie. / În decembrie, au fost expediate la **Reteag** clopotul cel mare, crăpat, și cel mijlociu, spre a fi turnate din nou, ceea ce s-a isprăvit numai în iulie 1847”³³⁹.

1850: „Alexandru Papiu Ilarian și decorațiunile de la 1850. / Decorațiunea lui Papiu, conferită încă în 21 august 1850, a fost trimisă, din Viena, în toamna aceluia an, la comanda militară cezaro-regală din districtul **Reteagu-lui**, comitatul Solnoc-Dobâca, căruia aparținea și **Budiul de Câmpie...** / Comanda militară din **Reteag**, însărcinată cu predarea decorațiunii, l-a recercat acolo... În noiembrie 1850, Papiu scrie declarațiunea sa din 26 noiembrie și o trimite Comandei militare din **Reteag**, care, în fața acestei declarațiuni, în 18 decembrie trimite Universității din Viena decorațiunea (Crucea de Argint cu Coroană), spre a fi predată, acolo, lui Papiu”³⁴⁰.

1853: „Ion Pop Reteganul s-a născut, la 10 iunie 1853, în satul **Reteag**, de pe

³³⁹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 250

³⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 14, Brașov 1903, p. 6

Someșul Mare, din apropierea Munților Țibleșului, într-o „căsuță de nuiiele, acoperită, du-pă propria sa mărturisire, cu paie, precum erau toate casele românilor de la noi, după revoluția din 1848”. / Căsuța nu avea decât „două ferești, una spre miazănoapte și alta spre răsărit”, și ele nu erau mai mari decât o coală de hârtie. / Părinții săi se numeau Dumitru și Mărina. / În **Reteag**, bu-nicii folcloristului veniseră din **Măgogea**, un sat de pe Valea Lăpușului, unde se născuse, cu aproape 200 de ani în urmă, și haiducul Pinteza Viteazul, ale cărui balade și legende alcătuiau una din comorile folclorice ale regiunii.

Reteagul, cu numele popular Răteagul, era un vechi sat de iobagi, atestat documentar încă din secolul al XIII-lea, având astfel o îndelungată tradiție istorică și socială. Timp de aproape un secol, el a făcut parte din po-sesiunile Ciceului, feuda transilvăneană a lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, urmele stăpânirii moldovene im-pregnându-se puternic în modul de viață al rețeganilor. / Deși, în 1602, satul a fost devastat de valonii lui Basta, to-tuși el s-a refăcut repede, izbutind să se mențină ca o așe-zare viguroasă și prosperă. / Ca și în Humuleștii lui Crean-gă, la **Reteag** se mânuiau cu hărnicie plugul, sapa, coasa și stativile de țesut pânză și pănură, și răsunau, pe toate co-claurile și sub toate

streșinile, cântecele de dragoste și obi-dă. Vechi obiceiuri se urmau nestingherite, din veac în veac, reprezentând concepțiile de viață ale rețeganilor, dra-gostea lor de muncă, prăznuirea sărbătorilor, modul de des-fățare obștească, datinile, superstițiile, felul de vindecare a bolilor oamenilor și ale vitelor, apărarea față de forțele rău voitoare, trecerea, de la viață, la moarte, cu un cuvânt epo-peea întregii existente.

În acest mediu s-a desfășurat copilăria viitorului folclorist, aici a urmat clasele primare, și aici avea să se întoarcă, spre sfârșitul vieții, spre a se înmormânta alături de cei din care s-a născut. „Domn”, intelectual adică, s-a făcut prin frecventarea **liceului de la Năsăud**, două clase, unde, spre a se deosebi de alți „Popi”, lui i s-a zis Retega-nul, a **preparandiei de la Gherla** și apoi a **celeii de la De-va**, de unde, în 1873, avea să plece, ca învățător, în comuna **Orlat**, din apropierea Sibiului. Timp de peste 20 de ani, avea să exercite o spinoasă și fecundă dascălie, în toate cele patru colțuri ale Transilvaniei și Banatului”³⁴¹.

1895: „Târgul de la **Reteag**, în comitatul Solnoc-Dobâca, ce cade în zilele de 26, 27 și 28 septembrie stil nou, pentru anul

³⁴¹ Pop Reteganul, Ion, *Povești ardelenesti*, prefața, București 1986, pp. 2, 3

acesta s-a amânat pe zilele de 29, 30 septembrie și 1 octombrie stil nou”³⁴².

1899: „Altădată, având ca oaspeți la masă pe advo-catul Dr. Tripon și pe alți 3 prieteni, când unul din aceștia își uită, la plecare, mănușile pe pat, Pop-Reteganul, după ce ieși la iveală stăpânul, întovărăși, cu următoarea scri-soare (spusă din memorie de domnișoara Pop-Reteganul) perechea de mănuși, așezată într-o cutie, cumpărată anume: „Frate Gavrilă! După plecarea voastră, am vrut și eu, ca toți creștinii, să mă culc și, când colo, văd cu groază că în patul meu sunt două bidigăanii, de care n-am mai văzut de când sunt pe acest pământ. Aș pune mâna pe ele, mă tem că mă vor mușca, să strig: cheț!, mă tem că mă vor zgâria, dar în pat nu le pot lăsa, că trebuie să dorm. / În sfârșit, după ce m-am convins că nici nu mușcă, nici nu zgârie, ba, când, cu frică, am pus mâna pe ele, nici n-au mârâit măcar, le-am pus frumușel pe masă și, lângă ele, un blid cu lapte, că, de cumva le va fi foame, la noapte, să nu sară la mine, și m-am culcat. / Dar îți spun drept că n-am dormit, toată noaptea, și anume în primul rând de frică, a doua oară, de nedumerire: ce anume vor fi acelea. / A doua zi, fiind joi și, după cum bine știi, **„mărturie”** (zi de judecată) **în Re-teag**, am mers cu ele în târg, ca să mă lămurească

³⁴² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 180, Brașov 1895, p. 4

cineva despre însemnătatea acestor bazaconii. Și-am nimerit. Un om bătrân, umblat în procese, mi-a explicat însemnătatea acestor lucruri, în modul următor: „Acele două minuni sunt mănuși, în care își bagă avocații mâinile, ca clienții să nu vadă lungimea degetelor”. / Văzând ce articol însemnat sunt aceste mănuși pentru tine, ți le trimit cu multe salutări. Al tău, Pop-Reteganul³⁴³.

1903: „Subscrisul, strămutându-mă, de curând, în parohia **Reteag**, un frumos centru, în care românii, toți gre-co-catolici, sunt în număr de 1.071 suflete... îmi țin promisiunea din primele datorințe, să înființez o **bibliotecă parhială pentru popor**, spre a-i mijloci nutriment spi-ritual și, prin aceasta, să întind un mijloc de cultivare din cele mai eficace. / Rog inimile generoase să binevoiască a mă sprijini în această întreprindere... Cu această ocaziune, exprim mulțămită adânc simțită prea stimatului și bine-cunoscutului nostru folclorist, domnului **Ion Pop Retega-nul**, învățător pensionat în loc, care a donat, pe seama înființândei noastre biblioteci, 5 volume din scrierea sa „Novele și Schițe”, broșura I și a II-a, și 2 volume din „Dr. Victor Onișor: Legiuirea țării

³⁴³ Petra-Bengescu, Horia, *Din viața lui Ioan Pop-Reteganul*, în *Țara Bârsei*, Anul VII, nr. 4, Brașov 1935, pp. 355, 356

noastre". / Ioan Sonca, preot greco-catolic al **Reteagului** și filiei **Bația**"³⁴⁴.

1904, Diaconovich: „**Reteag** (magh. Retteg), co-mună rurală în Transilvania, comitatul Solnoc-Dobâca, cu 2.278 locuitori, din care 1.025 români și 1.239 maghiari”³⁴⁵.

1905: „**Ioan Pop-Reteganul** a murit în 3 aprilie 1905, de o moarte fulgerătoare. Lucrase până pe la patru, după masă, în grădină. S-a dus să vorbească cu o femeie, când l-au apucat niște dureri crâncene (suferea de rinichi). S-a dus în casă, s-a lungit în pat și, după trei ore, a fost mort. / Parcă prevestise. În pupitrele mesei de scris erau toate socotelile casei, aduse la zi, cu o mare conștiinciozitate.

Înmormântarea a fost pe o vreme rea. Totuși, au alergat mulți din împrejurime și cei din **Reteag** ca să pe-treacă la groapă pe neobositul dascăl. Slujba a ținut, de la ora 11 a. m., până la ora 4 p. m. / Protopopul din **Cuz-drioara**, I. Gorun, cu 5 preoți, corul compus din 9 învățători; vorbiri, între care și a prietenului Dr. Gavril Tripon, orator de forță în ținutul întreg. / Afluența poporului a fost mare - „**înmormântăm Reteagul!**”, spuneau ei, cu ochii înlăcrămați. După ce i-au purtat coșciugul învățătorii-co-legi - moment

³⁴⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVI, nr. 55, Brașov 1903, p. 6

³⁴⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 758

înduioșător! – s-au rugat țăranii, cu toții, ei din îndemnul lor, să le lase și lor cinstea de a duce la groapă pe bărbatul, pe sfetnicul iubit. Și așa, între fluturări de pra-por, în sunet de clopot, în cântece de jale, cu ochii împăinjeniți de lacrimi, l-au dus la locul de veci”³⁴⁶.

1908: „În 19 august, a avut loc în **Reteag** petre-cerea de vară, aranjată de inteligența română și studenți-mea din Reteag și jur... Am avut un public numeros și ales și animația a fost la culmea. Oaspeți am avut chiar și din depărtări considerabile. Așa, de lângă Cluj, Bistrița, din Năsăud, de pe la Gherla etc. Venitul brutto al petrecerii a fost 184 coroane 20 fileri, iar cheltuielile 68 coroane 4 fi-leri. Deci venitul curat, **în favorul bisericii greco-catolice din Reteag**, a fost de 116 coroane 16 fileri, care sumă s-a vărsat în lada bisericii. . Oferte și suprasolviri au intrat de la următorii prea stimați domni: / Dr. Victor Onișor, avocat în **Bistrița**, 3 coroane, / Alexiu Bogdan, oficial regesc în pensiune și proprietar în **Cuzdrioara**, 5 coroane, / Iuliu Bogdan, căpitan cesaro-regesc în Kösze, 4 coroane, / Pompeiu Făgărășan, preot în **Canciu**, 2 coroane, / dom-nișoara Eugenia Tomșa, 40 fileri, / Emil Mureșian, jurist în **Dej**, 40

³⁴⁶ Petra-Bengescu, Horia, *Din viața lui Ioan Pop-Reteganul*, în *Țara Bârsei*, Anul VII, nr. 4, Brașov 1935, p. 358

filieri, / Dr. Aurel Juga, candidat avocatură, 1,40 coroane. / Familia Marțian, preot în **Căseiu**, 80 filieri, / Corneliu Rednic, învățător în **Căseiu**, 40 filieri, / Traian Man, proprietar în **Căianul mic**, 40 filieri, / Familia Șuteu din **Năsăud**, 80 filieri, / Familia Bude din **Sucriul de sus**, 1,60 coroane, / Ioan Vereș, preot în **Orman**, 3,20 coroane, / Familia Tömlö din **Reteag**, 20 filieri, / domnișoara Caro-lina Leon din **Reteag**, 20 filieri, / Iosif Turtureanu, cantor în **Reteag**, 80 filieri, / Nicolau Gavriluțiu, 1,80 coroane, / doamna văduvă preoteasă Ana Pop, născută Juga, din **Telciu**, 80 filieri, / Constantin Iuga, preot în **Negrilești**, 3,40 coroane, / George Pop, învățător confesional în **Cuz-drioara**, 40 filieri, / doamna Catarina Filipan, proprieă în **Arpaș**, 80 filieri, / Ioan Goron, protopop în **Cuzdrioara**, 80 filieri, / Teodor Brehar preot în **Lelești**, 80 filieri, / doamna văduvă Pop Reteganul, 40 filieri, / Gavrilă Pop, învățător confesional în **Mihaești**, 40 filieri, / Návay Jozsf, proprietar în **Reteag**, 40 filieri, / Ioan Șuteu, proprietar în **Reteag**, 2 coroane...

În vara anului 1907, s-au primit oferte și supra-solviri de la Alexandru Suciu, învățător în pensiune și proprietar, dimpreună cu doamna Elena Suciu, cu locuința în **Mediaș**, originar din **Reteag**, care au trimis ofertă 10 co-roane, / George Chira, învățător în **Spini**, în comitatul Hunedoara, originar din **Reteag**, în anul 1906,

4 coroane, iar în 1907, iarăși 4 coroane, / / Familia Botean, preot în **Nuș-falău**, 20 fileri, / frații Emil Bușița, jurist, și Alexandru, student gimnazial din **Mihăești**, 4 coroane, / familia pro-topopului Bălan, din **Brasfalău**, 20 fileri, / familia preotu-lui Mureșan din **Patra**, 20 fileri, / doamna Cristina Șuteu din **Năsăud**, 2,80 coroane, / Ioan Mărginean, învățător în **Figa**, 80 fileri, / Ioan Macaveiu, preot în **Dumbrăvița**, 80 fileri, / Székely Jenő, norat cercual în **Reteag**, 2 coroane, / doamna Luiza Pop Reteganul, 80 fileri, / Alexandru Nemeș din **Cluj**, 2 coroane, / Iosif Turturean din **Reteag**, 1 co-roană, / Ioan Mureșan, preot în **Valea groșilor**, 5 coroane, / Ștefan Todoran, proprietar în **Feleac**, 3,20 coroane, / Dr. Aurel Iuga, candidat avocatură, 3 coroane, / Dr. Iosif Boca, avocat, 1 coroaună. / Venitul brutto a fost în sumă de 167 coroane 80 fileri, spesele au fost de 55 coroane 44 fileri, venitul curat a fost de 112 coroane 36 fileri”³⁴⁷.

1908: „În 20 septembrie nou 1908, curatoratul bise-ricii din **Bața**, afiliată **Reteagului**, va aranja o petrecere cu joc pentru inteligență, în sala restaurantului Tömlö István din **Reteag**, cu prețul de intrare 2 coroane, iară pentru popor, la pavilionul din curtea bisericii celei noi, cu prețul de intrare 50 fileri de persoană...

³⁴⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 190, Brașov 1908, p. 6

Venul curat este destinat în favorul bisericii greco-catolice din **Bața**. / Ioan Sonca, preot greco-catolic local. / Gavril Halos, curator primar, / Florian Halos, / Gavrilă Borbel, curatori”³⁴⁸.

1908: „Pe 6 decembrie, a fost conchemată adunarea reuniunii filiale a învățătorilor din tractul Reteagului, la parohia **Reteag**... / Preotul local Ioan Sonea face pro-punerea ca adunarea să aducă hotărârea că învățătorii din acest tract sunt obligați a deschide curs pentru analfabeți și deja a făcut un spor frumos cu ei”³⁴⁹.

1926: „În 1926 a luat ființă noul județ Someș, care a încorporat plășile **Reteag** și **Beclean**”³⁵⁰.

1934: „Mult Onoratul Pavel Salvan, **protopop în Reteag**, a împlinit, în acest an, o jumătate de veac de pre-oție. A muncit 50 de ani în via Domnului, ca preot în **Cia-ba**, mai întâi, mai apoi în **Sânmărgrita**, iar acum ca pro-topop și arhidiacon onorar în **Reteag**. / Domnia sa s-a născut în comuna **Beclean**, din părinți plugari, la 30 octomvrie 1859. A studiat în comuna natală, apoi la **Năsăud** și **Blaj**, unde a dat bacalaureatul, în

³⁴⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 191, Brașov 1908, p. 2

³⁴⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 269, Brașov 1908, p. 4

³⁵⁰ Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972, p. 12

1881. A studiat teologia la **Gherla**, iar în anul 1884 a fost hirotonit de preot. / Preot vrednic, bătrânul părinte a fost și un român înfocat, luând parte la mișcările naționale de dinainte de război. În România Întregită, a fost decorat cu „Steaua României în gradul de Ofițer” și „Răsplata muncii”. / În 19 octombrie, cunoscuții și prietenii au sărbătorit cum se cuvine această împlinire de o jumătate de veac de preoție. Preoții tractului i-au oferit, prim părintele V. Câmpeanu, o cruce mare de argint, iar cunoscuții mulți, între care și dl Vaida Voevod, fost prim-ministru, i-au trimis scrisori cu urări de sănătate. Îi dorim și noi încă mulți ani sănătoși!”³⁵¹.

³⁵¹ *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 49, Blaj 1934, p. 4

Dorfkirche
Village Church

Betija

Biserica satului
L'église du village

RETIȘ

(Redeșdorf, Retișdorf, azi **Retiș**, județul Sibiu)

1353, iulie 13, Buda: Ludovic, regele Ungariei, scrie capitlului bisericii din Alba Iulia că i s-a plâns călu-gărul Baldovin al lui Cornutus „că moșia **Redeșdorf** (Re-tișdorf, azi **Retiș**, județul Sibiu), din locurile ce țin de scau-nul Sighișoarei și că acum o ține pe nedrept cotropită Ni-colae de Hrendorf... De aceea poruncim cu tărie să tri-miteți ca om de mărturie un om al vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru Petru de Tyla sau Nicolae, fiul lui Nicolae de **Grind** (Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj) ori Petru din același loc, sau Ioan de **Tureni** (Tur, județul Cluj), ori Mihail, fiul lui Solomon sau, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Henning, fiind de față vecinii și megieșii acelei moșii, să o ia din nou în stăpânire după lege”³⁵².

1648, mai 7: „Principele George Rákóczy I porun-cește ca românii din **Retișdorf** să plătească censul bisericesc întreg preotului evanghelic, deoarece și acesta îl ad-ministrează visteriei pe deplin”³⁵³.

³⁵² AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 205, pp. 221, 222

³⁵³ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, 1637-1660, București 1938, p. 209

1902: „Ioan Oțelea din **Retișdorf** a donat 2 jugăre de pământ pentru înfrumusețarea bisericii de acolo”³⁵⁴.

1904, Diaconovich: „**Retișdorf** (magh. Rêten, germ. Reteschdorf), comună rurală în Transilvania, comi-tatul Târnava Mare, 1.056 locuitori, din care 759 români și 226 germani”³⁵⁵.

1910: „La 11/24 august 1910, în fosta comună **Re-tișdorf**, comitatul Tirnava Mare, astăzi comuna **Retiș**, ju-dețul Sibiu, s-a născut Ilarion, fiul lui Emilian Cociș și al Silviei Cociș, de naționalitate română și de religie „greco-ortodoxă”. În satul natal, a absolvit patru clase primare (1917-1921), după care părinții l-au trimis la Sibiu, ca elev al Școlii normale „Andrei Șaguna” din localitate (1921-1928). Până în clasa a VII-a, ultima din acea vreme a școlii normale, Ilarion a purtat numele de familie Cociș, așa cum, de altfel, îl vedem menționat în toate actele școlare, ca, du-pă aceea, să iscălească permanent Cocișiu. Numai Cons-tantin Brăiloiu, viitorul său profesor, va continua să-l nu-mească Cociș, după cum vom vedea în corespondența adresată de acesta tânărului student la Conservator și colaborator al Arhivei de folclor. La Școala normală din

³⁵⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 92, Brașov 1902, p. 2

³⁵⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 758

Sibiu, Ilarion l-a avut ca profesor și pe Timotei Popovici, cel care a sesizat, din capul locului, talentul muzical al tânărului său elev, îndemnându-l adesea să se dedice artei muzicale, să se apropie de muzica populară, să culeagă și să noteze chiar cântecele specifice regiunii sale natale. Cu Timotei Popovici, primul său maestru de muzică, Ilarion Cocisiu va păstra un contact permanent, până în ultimii ani ai vieții”³⁵⁶.

³⁵⁶ Academia Română, *Studii și cercetări de Istoria Artei / Seria muzică. Teatru cinematografie*, Tomul 37, București 1990, p. 75

RIBIȚA

(magh. Ribice, județul Hunedoara)

1404-1415: „Documentele pomenesc, în acest timp, pe voievodul român Vasile din **Ribița**, și pe voievo-dul Bolea din **Baia de Criș**, împreună cu fiii lui”³⁵⁷.

1414-1415: „Voievodul Vasile, între anii 1414-1415, împreună cu frații lui, a zidit biserica din **Ribița**”³⁵⁸.

1417: A fost dată în folosință biserica din **Ribița**, durată în vremuri în care „nobilimea română bogată, încă nedesnaționalizată atunci, zidea biserici de piatră și cără-midă”³⁵⁹.

„Șerban și Ioan de **Ribița** sunt descendenții lui Vladislav și Miclăuș, care au zidit, în 1417, biserica de piatră din **Ribița**, biserică care există și astăzi”³⁶⁰.

1435: „Ladislau Maroty scrie voievozilor români din Zărand, anume lui Ladislau din **Bolia** (dispărut), lui Ștefan din **Birtin** (comuna Vața de Jos, județul Hunedoa-ra), lui Ioan din **Valea Bradului** (inclus în **Brad**, județul Hunedoara), și lui Șerban și Ioan din **Ribița** (magh. Ribice,

³⁵⁷ Manciualea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

³⁵⁸ Manciualea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 102

³⁵⁹ Verona, A. G., *Pictura / Studiu tehnic cu douăzeci planșe hors-texte*, București 1944, pp. 23, 8

³⁶⁰ *Telegraful Român*, Anul 127, nr. 35-36, Sibiu 1979, p. 4

județul Hunedoara), să cheme înainte lor pe un Simion din **Sibiu**, căruia să-i ceară jurământ, în chestiunea unui proces purtat de el cu locuitorii **Băii de Criș** (germ. Altenburg, magh. Körösbánya, Fehérkörösbánya, Nagybánya), pentru un teren din acea localitate”³⁶¹.

1784, o istorie scrisă, pe baza documentelor oficia-le, de N. Densușianu, București 1884, Tipografia „Româ-nul” – Carol Göbl: / „În aceeași zi de marți, 2 noiembrie, după-amiază, Crișan, cu trupa lui, atacă nobilimea din ora-șul **Brad**. El trimise, totodată, în toate satele, emisari de ai lui și țăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Nouă cete de țărani soseau, pe fiecare oră, în trupa lui Crișan, ele se împărțiră în mai multe trupe și porniră prin toate colțurile Zarandului. / Miercuri, la 3 noiembrie, dimineața, Crișanii **atacă curțile nobilimii din comuna Ribița**. Aici, țăranii uciseră și executară 42 per-soane, nobili și diferiți particulari. Cei condamnați în mod sumar la moarte au fost duși, cu escortă, la capul satului și, aici, dați pe mâna țăganilor, să-i execute și să-i înmormân-teze. / În **Ribița**, ca și în **Brad**, mulți bărbați, femei și copii fură grațiați, sub condițiune să primească religiunea ro-mână. Între alții, se aflară, la **Brad**, și doi evrei din **Alba-Iulia**,

³⁶¹ Manciu-lea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 100

care vindeau licheoruri. Josef Samuel spune că țara-nii le-au luat marfa, le-au ras bărbile, îi dezbrăcară, apoi, până la piele și le turnară apă peste cap, zicând că-i botează și-i fac români. Acesta este numai un episod comic, deviza serioasă a revoluțiunii era însă stingerea sau romanizarea elementului unguresc din Ardeal. Țăranii credeau că, prin botez, vor putea naționaliza imediat pe vrășmașii lor. De la unii țărani cereau numai jurământul că se leapădă de cre-dința lor, pe alții îi botezau în toată forma, iar pe văduvele și fetele nobililor le măritară după iobagi. Astfel fu bote-zată, în **Crișcior**, fiica solgăbirăului Pakot, Apolonia, și preotul Constantin Turciu, numit și popa Costan, unul din cei mai activi preoți în revoluțiunea Zarandului, o cunună cu un tânăr iobagi, anume Ion Sârbu. / Două fete ale lui Emeric Nemeș din **Ribița**, Rafaela și Agneta, primiră, în botez, numele de Reveca și Rafira. După ce se lepădară de legea lor, scuipând de trei ori în pământ, preotul le unse fața, fruntea și dosul mâinilor cu mir, apoi zise: „Botează-se robele lui Dumnezeu Raveca și Rafira!” și, muind patrafirul în apă, le stropi pe amândouă. / Altă trupă atacă, în 2 noiembrie, **Mihălenii**, aici soția nobilului Csiszar Caterina, o femeia tânără și frumoasă, fu asemenea boteza-tă din nou, cum se plânge dânsa în petițiunea sa către îm-păratul Iosif. / În 4 noiembrie, altă trupă

atacă pe ungurii din orașul **Baia de Criș**. Țăranii pătrunseră în mănăstirea călugărilor franciscani, unguri, și, în iritația lor asupra nobililor, străpunseră icoana Prea Curatei Fecioare, zicând: „Asta-i Maica Preceastă a unguirilor!”, aruncară pe jos cu-minecătura din potir, strigând: „Ăsta-i Dumnezeuul unguirilor, acum să le ajute, dacă poate!”, și, în furia de care erau cuprinși, înaintea lor nu mai era nimic sfânt, ce era ungu-resc. Nu rămăsese un edificiu, un monument neatins, care avea ceva suvenire legate de domnia despotică a nobilimii din Zarand. / În timp de patru zile, Zarandul întreg ajunsese în posesiunea țăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia și Crișan, aici nu mai există nici un fel de autoritate. Din casele nobililor nu mai rămăsese nimica, decât cenușă sau triste ruine. Pedepsele de moarte, care loviseră așa de mult și așa de greu pe țăranul român, se întorceau, la anul 1784, asupra nobilimii ungurești. / Tragică răzbunare a trecutului!, exclamă autorul. Violența, cu care se execută această revoluțiune, este numai o probă despre nedrepta-tea, mai mult, despre batjocura ce se făcuse cu poporul ro-mână, în secolii trecuți!”³⁶².

1784: Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan: „Țăranii din județele Zarand și

³⁶² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 205, Brașov 1884, p. 2

Hunedoara voiau să încea-pă revoluția în ziua de Bobotează a anului 1785, iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiași an. / Joi, **28 octombrie 1784**, fiind zi de târg la **Brad** (comitatul Zaran-dului), își face apariția aici căpitanul Crișan, ca trimis din partea lui Horia, și, ascuns sub podul de peste Criș, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spune că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca țăranii români să capete arme și să nu mai fa-că nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crișan arată țăranilor crucea de aur a lui Horia și-i invită ca, pe dumi-nica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 țărani din dis-trictul Zarandului, al Hunedoarei și din munții Abrudului. La adunarea aceasta, Crișan înfățișă țăranilor crucea de aur și o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină și să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toții la **Alba Iulia**, ca să primească arme și să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, și de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobililor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniți la Mestea-căn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai considerabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceiași zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criș** și Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoțiți de o gardă de 4 soldați, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crișan. Dar mulțimea de țărani, aflând de ves-te, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică și se aruncă, din toate părțile și cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecți, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criștior**, spionul nobililor, fu prins și executat imediat, din ordinul lui Crișan, iar cei 4 soldați fu-ră dezarmați, bătuți și apoi puși în libertate. Revoluția era acum proclamată.

Primul atac al țăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criștior**, în ziua de marți, dimineață, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, țăranii dau năvală asupra curților nobililor și execută 17 persoane din nobilimea de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kris-tyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizați și maghiarizați. Puțini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul

Constantin Turciu, zis și Popa Costan. / Din **Criș-tior**, trupa țăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crișan, cu oa-menii săi, atacă, în aceeași zi, după amiază, nobilimea din orașelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înșii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia ro-mânească. Aici au căzut victime ale furiei populare și mai mulți negustori evrei, dintre care unii au fost și ei botezați. / Acum, țăranii începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de țărani soseau, pe fiecare oră, în tru-pa lui Crișan. / Din **Brad**, mulțimea țăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colțurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crișan atacă curțile nobilimii din comuna **Ribița**, unde, după o luptă înver-șunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crișan, ro-mânii ucid și execută 42 persoane, nobili și particulari. / Trupa țăranilor, care plecase, marți, la amiază, în 2 noiem-brie, din **Criștior**, ajunge, în aceeași zi, în comuna **Mihă-lenii**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că țăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva pași de acasă și

este prins, cu toată familia, și executat cu doi copii ai săi și cu un frate al său. Soția lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără și foarte frumoasă, îmbrăcată în haine țărănești, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii ro-mâne. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceștia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se leapădă de religia catolică și trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine și Crișan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de țăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea și o lăasă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă nobilimea și populația ungurească din **Baia de Criș**. Aici distrug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, și o mărită după un iobag român; ucid pe avocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului

și pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În același timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuș**, cu numele Eva Ajtal, care călătoria la părinții săi, în **Abrud**, și pe care țărani voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum și era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea țăranilor, ea trebui să spună, în româ-nește, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia, Lunca, Luncoiul de Sus, Luncoiul de Jos, Ociu, Hălmagiu, Hălmăgel, Pleșcuta, Țărmure, Tomești, Săliște** etc., așa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia țăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia și Crișan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați și înrăiți de nedreptățile seculare, suferite din partea ungurilor, de-veniseră surzi și muți la rugăciunile și lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanțuri de carul cu boi și așa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna ȝiganilor, ca să-i execute și înmor-mânteze. În general, aspectul revoluțiunii nu era numai în contra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică răzbunare a trecutului. / Repede de tot, miș-carea revoluționară, începută în comitatul

Zarandului, se întinse și în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Iosica, din **Brabișca**, pe valea Mureșului, iar în cele 2 zile următoare, țăranii distruseră și arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet, Bretea, Ilia, Sârbi, Gura-Sada, Tătărești, Lesnic, Dobra, Roșcani, Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili și preoți unguri fură executați și pe aci. Țăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mișcare și pe iobagii de pe Valea Streiului și din Țara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează și dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la granița țării românești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugă-toare ale revoluției ajunseră la marginea orașului **Deva**, ca-pitala județului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuși, deoarece soldații din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste capetele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu și mai nenorocoasă, fiindcă țăranii, văzându-se atacați de 70 soldați grăniceri și 74 husari români, după o mică rezistență, ajunseră în confuziune, căci nu se așteptau la focul armelor din partea soldaților împăratului, și începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mure-

șului, urmăriți de armata imperială și de 22 nobili unguri călare. Un număr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați și înecați în apele Mureșului, iar 44 căzură prizo-nieri. Douăzeci de inși dintre acești prizonieri au fost executați, tăindu-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executați alți 14 prizonieri, precum și 22 țărani, prinși cu ocazia devastării curții baro-nului Anton Orban din **Bințiți**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloș, a 56 țărani români, lipsiți cu totul de dreptul de apel și unii dintre ei străini cu totul de revoluție, precum a fost cazul țăranului Alexandru Morariu din **Jibot**³⁶³.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior, Brad, Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre

³⁶³ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 156-161

munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că po-runca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religiune ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fis-cale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se în-toarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordi-nele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și

Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la mar-ginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineăta, când trupele de țărani răsculați se în-mulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cărpensiș**, care avu-sese imprudența să se opună singur în contra torentului re-voluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungarilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și văr-sând vinul. Bogătașul ungar Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugi-ase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungarilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezas-tru”. Iar preotul

reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai îna-nte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascunseseră prin galeri-ile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paieile aprinse la gura băilor. / Tre-cuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Cure-chiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acı să înceteze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bu-cium**, de către primarul ei, George Suciș. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și

oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Du-mitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** pleacă și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă

Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și ju-mătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Ti-bru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde

a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația un-gurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibi-ului, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și aspri-me, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armisti-țiului de la Tibru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt con-damnite la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțelese cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bastoane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un

rezultat, a armistițiului de la Tîbru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în pri-mele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transil-vaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin...** / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în miș-care, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele mun-tilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Do-bra, Ilia, Deva, Orăștie** și **Vințul de Jos**, până la **Alba Iu-lia**, fură lăsate, de asemenea, detașamente mai mici de ar-mată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu

misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mo-goș** și **Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău** și **Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țărani rămaseră învin-gători, ca la **Rămeți**, **Brad** și **Lupșa**. La Rămeți, țărani strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arieșului, țărani bat detașamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl îm-pușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revolu-țiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-

colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și **Criș-tior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibarțu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde forma-ră o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Ho-ria...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la

Abrud. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat, Cărpeneș, Roșia Montană, Bucium, Lupșa și Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adu-nată să renunțe la revoluție și publicând decretul împără-tesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascu-tat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un nu-măr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungurească. / Pe la

mij-locul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu to-tul**"³⁶⁴.

1898: „Pentru balul aranjat, la 20 februarie nou, în hotelul „Central” din **Brad**, în favorul fondului pentru con-vict la gimnaziul român greco-ortodox din **Brad** a încurs... și Savu Stănilă, paroh în **Ribița**, 2 florini”³⁶⁵.

1899: „Alegerea de notar în **Băița**, lângă Deva, s-a ținut în 27 iunie, sub conducerea prim-pretorului Krasznay. Ales a fost, cu aclamațiune, Dionisiu Sida, **fost notar în Ribița**”³⁶⁶.

1937: „Am vizitat satul **Ribița**, unde se află cea mai veche biserică **din ținutul istoric al Zarandului**. / Sa-tul Ribița se află la vreo 8 km depărtare de **Brad** și este un sat de oameni buni și credincioși, un sat de oameni harnici, care pot face orice lucru de valoare, atunci când sunt che-mați. În fruntea credincioșilor este preotul Iosif Comșa, un bun slujitor al altarului. / Ceea ce-i mai trist pentru acest sat este bisericuța veche, care e neîncăpătoare și e pe cale de a se ruina. E prea veche și, astăzi, numărul populației a crescut mult.

Această biserică a fost clădită înainte de anul **1417**, pictura fiind terminată la **15**

³⁶⁴ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moții / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

³⁶⁵ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 11, Orăștie 1898, p. 44

³⁶⁶ *Revista Orăștiei*, Anul V, nr. 25, Orăștie 1899, p. 99

iulie 1417, sub cinstita păstorie a preotului Drăgușin. Toată cheltuiala pentru această biserică a fost suportată de jupânul Vladislav și de fratele său, Miclăuș. / Și după atâția ani, pictura bisericii, de-o valoare foarte mare, cu durere vedem că astăzi se ruinează. Societatea monumentelor istorice ar trebui să se sesizeze de acest lucru și să acopere ermetic această pictură, care a fost evaluată de specialiști la sume foarte mari. Însuși dl profesor Nicolae Iorga, care a vizitat această biserică, a recunoscut că este un **adevărat monument istoric**, un asemenea sfânt locaș, zidit acum 520 ani (în 1937 - n. n.). / Până în prezent, s-au făcut diferite rapoarte la forurile competente, dar nu s-a luat nici o măsură”³⁶⁷.

1883: La „interpelarea domnului F. Ulain (de fapt, Francisc Uleiu, proprietar și delegat supeant pentru confe-rința generală de la Sibiu, în 1884)³⁶⁸, proprietar în **Ribița**, făcută în adunarea generală și, totodată înaintată în scris... vice-comitele a răspuns că adjunctul pretorial Kostperda Emil și notarul din **Ribița**, Tomuța Vasile, sunt suspendați și dați în cercetare disciplinară, iar față cu pretorul Tobias Mihalovici va lua măsurile de lipsă”³⁶⁹.

³⁶⁷ *Universul*, Anul 54, nr. 356, București 1937, p. 14

³⁶⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 52, Brașov 1884, p. 3

1897: La expoziția de artă casnică de la **Brad**, au fost „răsplătite, între marginile sumei de 40 coroane... și Carolina Comșa din **Ribița**, cu 3 coroane, și Maria Vlad, din **Ribița**, cu 2 coroane”³⁷⁰.

1937: La „Adunarea șefilor de sectoare, a șefilor comunali și a fruntașilor satelor din plasa „Avram Iancu”, care a avut loc marți, 29 iunie, de Sfinții Petru și Pavel, la **Baia de Criș**, la locuința dlui Dr. Iacob Oncu... au fost pre-zenți, din **Ribița**, Obodău Petru, Cazan Ioan, Indrieș Mi-ron”³⁷¹.

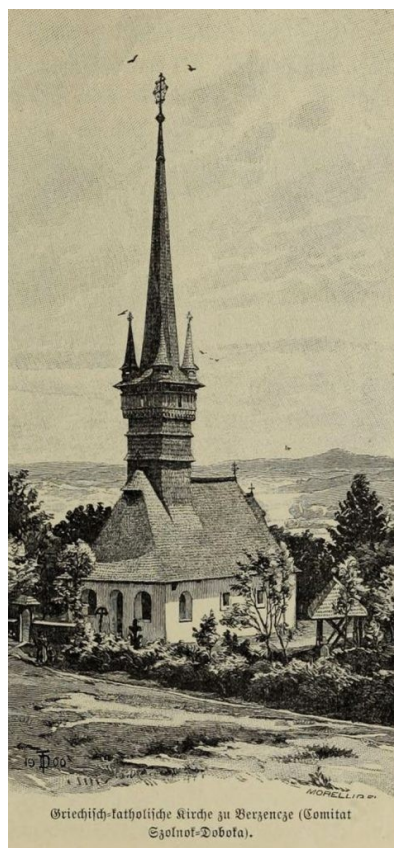
1939: „Unele notariate au eliberat carnete de re-ducere pe CFR și intelectualilor moți, pe când altele refuză să o facă. De exemplu, notariatul **Baia de Criș** a eliberat la evrei și intelectuali români, notariatul **Ribița**, la câțiva intelectuali locali, în vreme ce notariatul **Brad** și altele refuză să facă acest lucru”³⁷².

³⁶⁹ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 66, Sibiu 1883, p. 265

³⁷⁰ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 4, Orăștie 1897, p. 4

³⁷¹ *Solia*, Anul XVI, nr. 21, Orăștie 1937, p. 1

³⁷² *Universul*, Anul 56, nr. 6, București 1939, p. 3

RICHIS

(Răchişdorf, villa Richvini, villa Eythkmyn,

azi **Richiş**, județul Sibiu)

1359, februarie 1, Mediaș: Provincialii ținutului **Mediaș** dau de știre că nu au putut să împace și să po-tolească „neînțelegerea și gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velț** (Velcz, județul Sibiu) și **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, județul Sibiu), pentru o pădure... și l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, județul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părți, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă față de cealaltă. Și patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Bier-tan** (Virthalm, Bwtel, județul Sibiu) și comitele Richan de **Răchișdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiş**, județul Sibiu), comitele Ștefan și Ioan, judele din satul **Ațel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, județul Sibiu), au dat mărturie pentru credința lor, la Sibiu, și i-au îndreptățit în pricina lor pe acei oameni din Velț. / Iar acești provinciali de Sibiu... au trecut această pricină spre cercetare... / Noi, toți cei pomeniți mai sus, mergând în ținutul sus-ziselor sa-te și rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velț partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se nu-mește Veghetorul Înalt,

dinspre stânga de râul ce curge la vale, spre
ținutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis,
ju-dețul Sibiu), până la jumătatea
păpurișului... / Săvârșitu-s-au acestea în fața
celor patru bărbați scriși mai jos, anume
comitele Petru de Biertan, comitele Richan
de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan,
vechiul jude de Ațel, și Petru, ju-decătorul
unguresc al domnului (nostru) regele, și alți
mulți bărbați vrednici și chibzuți, și cei doi
comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți
bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel,
anume comitele Petru, fiul comitelui Petru,
co-mitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți
bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți
bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, județul
Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii
din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, județul
Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din
Dupușdorf (Villa Tobiae, azi **Dupuș**, județul
Sibiu) și toți bătrânii din Bier-tan, comitele
Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi
provinciali, împreună cu toți bătrânii din
Răchișdorf, comi-tele Iacob, cu toți bătrânii
din satul **Nemșa** (Nympz, ju-dețul Sibiu),
comitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna**
(Muschna, județul Sibiu), cornițele
Hentzman, cu toți bă-trânii din **Viszdorff**
(Weisdorf, dispărut, lângă Mediaș), și toți bă-
trânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf,
dispărut, lângă Moșna, județul Sibiu),
comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz,

Busd, Busdz, județul Sibiu), comitele Val-ter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Iso-pis, Ighișu Român, azi **Ighișu Nou** și **Vechi**, județul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaci** (Bogacs, județul Mureș), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, județul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine ar călca această orânduire este supus osândeii cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”³⁷³.

1369, aprilie 10, Sighișoara: „Nicolae de **Archita** (Erkenthino, Erkenhyna, județul Mureș), fiul răposatului comite Ioan de Archita, și Nicolae de **Hendorf** (azi **Bă-deni**, județul Sibiu), ginerele comitelui Ioan, și comitele Dumitru de **Richisdorf** (Richwyni, azi **Richiș**, județul Sibiu), ginerele pomenitului comite Ioan, după o îndelungată chibzuire, au vândut... satul Vâlcândorf (Vâlcândorf, Wol-kendorf, azi **Vulcun**, județul Mureș) lui Petru zis Schever, orășean din cetatea **Sighișoara** (Segusvar, județul Mureș), și fratelui său Ladislau, atât lor, cât și moștenitorilor lor și urmașilor acestor moștenitori... Martori ai acestei vânzări sunt comitele Solomon de Sighișoara, comitele Martin de **Roandola** (Radenthal, Rundal,

³⁷³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 355, pp. 351-353

județul Sibiu), comitele Si-mion de Sighișoara, comitele Nicolae, pe atunci jude al locuitorilor provinciei, Daniel Prenner, Petru Tylo, Petru Bekta, pe atunci jude, Andrei brutarul, Hermann Holczap-pel și multi alții vrednici de crezare”³⁷⁴.

1887: „În noaptea de 19 spre 20 noiembrie nou, s-a cufundat vaporul „Scholten”, ce călătorea spre New-York. Între cei scăpați de la moarte se află și doi sași călători, anume Katharina Fröhlich și Simon Binder din comuna **Rechișdorf**, din Transilvania. Între cei înecați în mare, de asemenea se află doi sași transilvăneni, Iohann Tellmann din comuna **Nemșa** (Niemesch) și Stefan Schen-ker din **Ațel**”³⁷⁵.

1904, Diaconovich: „**Richișdorf**, magh. Riomfal-va, comună rurală în Transilvania, comitatul Târnava Ma-re, cu 1.170 locuitori, din care 319 români și 829 germani”³⁷⁶.

³⁷⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 381, pp. 588, 589

³⁷⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 258, Brașov 1887, p. 2

³⁷⁶ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 768

Bauern aus Maramureș
Peasants of Maramureș

Țărani din Maramureș
Paysons de Maramureș

REMEȚI

(Pálosremete, județul Maramureș)

1459, octombrie 17, Buda: „La mandatul regelui Mathia Corvinul și la cererea eremiților de ordinul Sfântu-lui Paul, primul eremit, se face reambularea metale (refa-cerea hotarelor - n. n.) a posesiunii claustrului Sfânta Ma-riei (**Remeti**, lângă **Teceu**) de către **Săpânta**. Pentru ridi-carea noilor semne de hotar, Dunca din **Șieu** contrazice, în numele lui Ostaș, Petru Gerheș din **Saraseu** și al lui Thi-vadar și Luca din **Săpânta**. Acestia sunt citați înaintea regelui”³⁷⁷.

1465, aprilie 23, Buda: „La mandatul regelui Ma-thia Corvinul, se cercetează plângerea nobililor Petru Gher-heș din **Saraseu**, Luca, Mihail Naan, Theodor, Stan, Miha-il Mare și Petru Thivadar din **Săpânta** în contra călugărilor din ordinul Sfântului Paul, eremit, locuitori în mănăstirea Sfântă Marie din **Remeti**, care au ocupat, cu nedrept, o par-te mare de pământ arabil, ce se începe la o pescărie, numită **Rechitiș**, și se întinde până la mănăstirea lor. Se ascultă o mulțime de martori, în prezența lui Ladislau Thathy, loc-țiitorul comitelui Simeon Bizo, și în prezența juzilor nobi-lilor; martorii

³⁷⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 250, pp. 428-430

toți adevăresc fapta nelegiuită, călugării sunt citați înaintea regelui”³⁷⁸.

Iad: Sächsishe Tracht

Iad: Port săsesc

Iad: Saxon Costume

Iad: Costume saxon

³⁷⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 272, pp. 465, 466

RIMETEA

(**Scentmihalremetey**,
Zenthmihalremetey, județul Cluj)

1351, aprilie 14: „**Conventul mănăstirii** fericitei fecioare Maria din Cluj-Mănăstur”(Clusmunustra) ia act, întărind cu pecetea, de voința „ficeilor lui Mihail, fratele lui Bonch de **Pethlend** (în Ungaria), numite adică Clara și Elisabeta, precum și Margareta, fiica lui Pavel de **Berchiș** (**Borzești**, **Berkes**, **Berkus**, județul Cluj), fetiță mică, ne-vârstnică” de a încredința vremelnice „părțile lor de moșie aflătoare în satele numite Berchiș și **Scentmihalremetey** (**Zenthmihalremetey**, **Rimetea**, județul Cluj)... comitelui Gheorghe, fiul lui Iacob”³⁷⁹. / În aceeași zi de 14 aprilie, moștenitoarele lui Mihail, fratele lui Bonch, „din pricina unei grabnice și de neînălțurate nevoi a lor au zălogit și în fața noastră

³⁷⁹ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C.
Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 24, p.
22

zălogesc sus-zisului Gheorghe, fiul lui Iacob, cu 50 de mărci de argint... dreapta jumătate a moșiilor lor de moștenire... adică o pătrime din două sate numite Ber-chiș și Remetea”³⁸⁰.

RIMETEA

(Trascău, Turuzkou, județul Alba).

1366, mai 15, Turda: Regele Ludovic face cunoscut că, deoarece „Ilie, Nicolae și Alexie, precum și Ladislau, fiii lui Ștefan, fiul lui Ilie de **Trascău** (Trascău, Turuzkou, județul Alba), ne-au arătat credincioase slujbe, pe care ni le arată și mai departe, de aceea noi am hotărât să îngăduim acelor fii ai lui Ștefan, precum și lui Andrei și Nicolae, fiii lui Akus, și lui Andrei, fiul lui Grigore, verii lor, ca dânșii să aibă pe veci... slobodă și nestingerită voie să prindă, să judece, să spânzure, să taie capul, să taie mădulare și să lovească cu alte pedepse cuvenite pe hoții, tâlharii, pe cei ce pun foc la case sau alte

³⁸⁰ Ibidem, doc. 25, p. 23

clădiri și pe oricare alți răufă-cători sau oameni răi, pe care dânșii îi vor putea prinde făp-tuind vreo fărădelege obștească, pe moșiile lor, aflătoare oriunde, atât pe cele ce le au acum, cât și pe cele ce le vor avea în viitor, sau pe pământurile acestora, aflătoare între semnele lor de hotar, ridicând pe aceste moșii ale lor, unde ar crede ei de cuviință, spânzurători și alte unelte de chi-nuire”³⁸¹.

1369: „Scrisoarea de hotărnicire a regelui Ludovic, dată în anul 1369, la cererea lui Dumitru, episcopul Tran-silvaniei, fost mare vistier, în care semnele de hotar între moșiile **Bărăbanț** (Bombard, Borband, Barbanth, inclus în **Alba Iulia**, județul Alba) și **Micești** (Chișfalău, Kysfalwd, județul Alba), de pe o parte, și **Șard** (Saard, Sard, azi **Șar-du**, județul Cluj), pe de altă parte, se deosebesc astfel: că, mai întâi, se urcă, de la moara de pe râul Ampoi, de către pământurile capitlului, aflate și pe o parte, și pe cealaltă a râului, până la locul în care acel râu a fost abătut de la albia veche a râului Ampoi, trecând prin satul Bărăbanț și prin locul aceluia vechi Ampoi, unde se învecinează cu pământul numit Șard, al domnului episcop, în vecinătatea cărui loc se întoarce spre răsărit, prin locul vechiului Ampoi, în **Seeg** (toponim lângă Șard, județul Mureș), la

³⁸¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 53, pp. 83, 84

trei movile de ho-tar, așezate la capătul marginilor, din care margini una este a moșiei Șard, alta a moșiei **Ampoița** (Ompay, Ompaycze, județul Alba), iar a treia a moșiei Bărbant. De acolo, hota-rul se îndreaptă către miazănoapte și străbate pădurea Ampoiului, spre un copac de stejar, înconjurat cu o movilă ca semn de hotar, de unde, trecând acea veche albie a râului Ampoi, ajunge, prin mijlocul ei, la un stejar mereu verde, înconjurat, cu o movilă ca semn de hotar, iar de acolo, la un stejar ca semn de hotar, de la care, trecând acea pădure, ajunge în drumul pe care se merge de acolo spre miazănoapte. / Al doilea hotar al Ampoiului, care acum se nu-mește Micești, se arată astfel limpede în aceeași scrisoare; dinspre partea Pietrei Sfântului Mihail, trece prin locul numit **Hydegthofelve** (toponim în Micești, județul Cluj), ca-re, de asemenea, este al capitlului, deosebit totuși de către **Fylesd** (dispărut, județul Alba) și astfel, pe acea creastă, ajunge față cu locul **Remetea** (Heremitarul Sancti Pauli, județul Alba), care, de asemenea, este al capitlului; de aici, coboară pe acea creastă, spre miazănoapte, până la botul acesteia, de unde coboară spre Ampoi, către un copac de carpen, într-un loc îngust, lângă drumul pe care se merge la cetatea Sfântului Mihail, la care hotarul se și termină. / Al treilea hotar începe din partea

locului Fylesd, deasupra pietrei numite Zywr Kw, unde Ampoița se varsă în Am-poi”³⁸².

1369, noiembrie 11, Turda: Voievodul Emeric scrie conventului mănăstirii Mănăștur că, în adunarea de la Tur-da, arhidiaconul Nicolae, decan al bisericii Transilvaniei, s-a plâns „că iobabii acestui capitlu, ce locuiesc la **Aiud** (județul Alba) și **Gârbova** (Orbou, Orbow, județul Alba) sunt tulburați în bunurile și în strângerea foloaselor de către nobilii de **Trascău** (Trascău, Turuzkou, azi **Rimetea**, județul Alba) și **Geoagiu** (Gyogh, azi **Geoagiu de Sus**, județul Alba)... Auzind acestea, Nicolae, fiul lui Elley, de Trascău, și Ioan, fiul lui Andrei, de Geoagiu, au răspuns că dacă domnii din capitlu ar veni acolo în chip legiuit, atunci, potrivit cuprinsului actelor lor, s-ar putea hotărâni semne-le de hotar ale ziselor moșii”³⁸³.

1372, aprilie 19, Turda: Emeric, voievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăștur că, în adunarea nobililor de la Turda, s-a plâns Nicolae, arhidiaconul de Solnoc, în numele capitlului Transilvaniei, „că iobagii capitlului din **Aiud**

³⁸² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 369, pp. 368, 369

³⁸³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 434, pp. 660-662

și **Gârbova**, care locuiesc între hota-rele și marginile sus-ziselor moșii, sunt foarte adesea tul-burati și supărați în lucrurile și bunurile lor de către nobilii de **Trăscău** și de **Geoagiu**, deși totuși, odinioară, prin acte temeinice, aceleași moșii au fost despărțite și deosebite prin hotare sigure, ridicate cu aceiași nobili, și tot acolo”. Se poruncește o nouă hotarnică, iar „primul semn de hotar, care desparte sus-zisa moșie numită **Gârbova** a sus-zisului capitlu, de moșia numită **Beldiu** a nobililor de același Bel-diu, dinspre partea de răsărit, se află lângă Mureș, în locul numit Fuk, unde au ridicat o movilă nouă de hotar, de la care se îndreaptă spre două movile de hotar, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar. De aici, hotarul cotește spre miazănoapte și, trecând o albie sau vână de apă, ajunge la drum, la două movile de hotar, de unde, înaintând pe lângă locul numit Zapultou, la două movile de hotar, lângă care au ridicat, de asemenea, două semne noi, unul despărțitor pentru acea moșie a capitlului, iar celălalt, pentru moșia nobililor de **Beldiu**. Apoi, prin același mers, trece drumul mare, pe care se merge la Alba, la **Seg**, ajungând într-un loc unde a fost cândva un copac, și iar au aflat un vechi semn de hotar, care înconjura locul acelui copac, și unde erau încă și alte semne de hotar, deși nu chiar întregi, dar destul de vădite. De aici, prin

același **Seg**, se îndreaptă spre miazănoapte, către satul **Gârbova**, la o movilă de hotar, moșia **Beldiu** rămânând la miazăzi. Apoi ajunge la o altă movilă de hotar și, de aici, la capătul aceluiași Seg, la alte două movile de hotar; de aici, coboară în josul acestui **Seg**, la o vale, și de la temelia acestui Seg cotește spre apus și ajunge la o movilă de hotar așezată lângă drum, pe care drum urcă din nou spre Seg și ajunge la trei movile de hotar, dintre care una este a bisericii, cealaltă, a zisilor nobili de Beldiu, iar a treia, a nobililor de **Geoagiu**; lângă care au ridicat iar noi semne de hotar. De aici, urcă la două semne de hotar vechi, lângă care au ridicat altele noi. Din acest loc, hotarul coboară în valea **Gârbova Seacă**, înspre miazănoapte, în vecinătatea nobililor de **Geoagiu**. De aici, hotarul urcă prin aceeași vale și ajunge lângă doi arbori, numiți fag și carpen, la o movilă de hotar, care înconjoară, de jur, împrejur, carpenul. De aici urcă pe această vale, până la obârșia ei, unde ei au găsit două semne de hotar mari, lângă care au ridicat, din nou, două noi semne de hotar; de la care trecând, de asemenea, la două semne vechi de hotar, lângă care, în același chip, au fost din nou ridicate două semne noi de hotar. De aici, coborând, hotarul ajunge la două movile de hotar, puse în coastă, și cade într-o vale, din care trece la o movilă de hotar, aflată între două râuri ce coboară sub pădurea numită

Giomal. Aici, împuternicitii au vrut să ridice, chiar în acest loc, noi semne de hotar, însă tot acolo, nobilii de Geoagiu, anume magistrul Ladislau, fiul lui Andrei, împreună cu fiii săi, Ladislau, Mihail și Dumitru, precum și Ioan, fiul lui Andrei, și Ștefan, fiul lui Luca, ca și Ladislau, Bartolomeu și Mihail, fiii lui Mihail, fiul lui Grigore, stând ei înșiși de față, i-au oprit pe ei, împotrivindu-se la ridicarea în acest chip a noilor semne de hotar. Apoi, urcând, hotarul ajunge la un pârau, prin care urcă până la obârșia lui. De aici, urcând pe un drum, ei au ajuns la două semne de hotar vă-dite și pomeniții împuterniciti au spus, în numele domnilor din capitlu, că sunt ale bisericii, și când au vrut să ridice semne de hotar noi lângă acestea, nobilii de **Geoagiu** i-au oprit iar pe ei, acolo, de la ridicarea noilor semne de ho-tar... / Și de aici coboară în râul Gârbova, prin care râu el înaintează, deasupra unei culmi a dealului numit Pelys, de care, trecând apoi, hotarul a ajuns la hotarele unei alte moșii a amintitului capitlu, numită **Aiud**, în megieșia nobililor de **Trăscău**, unde aceeași moșie **Aiud** începe să țină hotar cu moșia **Trăscău...**, și când ei au vrut să ridice, în locurile de trebuință, noile semne de hotar, lângă cele vechi, hotăr-nicind acea moșie **Aiud**, potrivit cuprinsului actelor mai sus arătate ale des pomenitului capitlu, după adevăratul mers al vechilor ei semne de

hotar, magistrul Nicolae, fiul lui Ștefan, Elleus și Ladislau, frații aceluiași magistru Nicolae, fiii aceluiași Ștefan, fiul lui Elleus, precum și Andrei și Nicolae, fiii lui Akus, nobili tot de **Trăscău**, i-au oprit pe împuterniciții capitlului de la ridicarea noilor semne de hotar, pretutindenți în vecinătatea lor, împotrivindu-li-se. Și mergând, de acolo, mai departe, au ajuns din nou în megieșia sus-zisilor nobili de **Geoagiu**, unde moșiile capi-tlului, **Gârbova** și **Aiud**, tin hotare cu moșia numită Tynod a nobililor de **Geoagiu**, și când au vrut să hotărnicească hotarele aceluiași moșii Gârbova și Aiud, dinspre partea moșiei Tynod, de asemenea potrivit cuprinsului sus-ziselor acte ale sus-însemnatului capitlu, după adevăratul mers, și să le ridice noile semne de hotar lângă cele vechi, **nobilii de Geoagiu** i-au oprit pretutindenți, de asemenea, de la ridicarea noilor semne de hotar, începând de la primele semne de hotar și până la cele din urmă. Pe acești nobili, adică atât pe cei de **Trăscău**, cât și pe cei de **Geoagiu**, i-au chemat, în aceeași zi și la fața locului, pe aceleași moșii, împotriva capitlului, înaintea noastră, spre a da seama de temeiul împotrivirii lor, statornicindu-le să se înfățișeze înaintea noastră la sus-zisele

octave, atunci viitoare, ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe”³⁸⁴.

1385; „Famiiliile nobile ungurești ajung, în veacul XIV, tot mai numeroase în aceste regiuni. Ele vor încălca și cotropi, cu încetul, vechile drepturi de stăpânire ale sate-lor românești, înstrăinându-le avutul proprietăților lor. Faptul acesta e menționat, între altele, la **1385**, când un act face pomenire despre un proces purtat între familia nobilă de **Trăscău** (azi, Rimetea) și cnezul român **Nicolae Căn-dea**, pentru stăpânirea comunei **Lupșa**. Amândouă aceste sate își vor păstra caracterul românesc și vor fi stăpânite de români, pe lângă toate încercările făcute de nobilimea un-gurească de a câștiga pentru ea întinsele lor domenii, care înaintau, în secolul XV, dinspre regiunile de dealuri, până departe, în Munții Apuseni”³⁸⁵.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe

³⁸⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 130, pp. 172-189

³⁸⁵ Manciualea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 160

țărani din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împăratești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior, Brad, Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se în-tâlni cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de ță-rani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religione ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționa-rilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Closca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la or-dinele administrației ungurești.

Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineăta, când trupele de țărani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cărpeneș**, care avusese imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungarilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și văr-sând vinul. Bogătașul ungar Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele ro-mânilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudu-lui este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascunseseră prin gale-riile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paie aprinse la gura băilor. / Tre-cuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Cure-chiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acı să înceteze,

din cauza instigației, făcută printre țărani din comuna **Bu-cium**, de către primarul ei, George Suciuc. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată sui-ta sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Va-lea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țărani deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru To-dea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Za-rand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor

extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat nu-mai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** plecară și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumăta-te.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, ho-tărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Ti-bru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie și dispreț gene-ral, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și,

în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferă aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarce la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibiu-ului, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și aspră, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armis-tițiului de la Tibru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt con-damnate la tragere în țeapă, la

roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bastoane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la Ti-bru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în prime-le zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin...** / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Un-garia, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul

Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra, Ilia, Deva, Orăștie și Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna, Mogoș și Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău și Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Si-tuațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei înce-pură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră învin-gători, ca la **Rămeți, Brad și Lupșa**. La Rămeți, țăranii strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe ma-iorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arieșului, țăranii bat detașamentul maiorului Dolcinengo, iar pe loco-tenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, îm-preună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revolu-țiunii.

Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub co-manda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și **Criș-tior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac pro-misiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criș-tiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se în-tâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibartu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o

repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat, Cărpeneș, Roșia Montană, Bu-cium, Lupșa și Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra că-reia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se în-toarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un

rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu to-tul**"³⁸⁶.

1894: „Rețele telefonice în Ardeal. Ministrul de comerț, prin ordinațiunea din 6 iunie, Nr. 41.844, a dispus aranjarea de rețele telefonice în comitatele Albei inferioare, Târnava mică, Turda-Arieș și Hunedoarei. Pe **teri-toriul Albei inferioare**, stațiuni telefonice vor fi în **Blaj, Alba Iulia, Aiud, Conța, Vintul-de-jos, Ighiu, Metieș** (stațiune de jandarmi), **Zlatna, Abrud și Roșia**. În **co-mitatul Hunedoarei**, vor fi stațiuni în **Baia-de-Criș, Brad, Deva, Ilia, Hunedoara, Hațeg, Pui, Petroșeni și Geoagiul-de-jos**. În comitatul **Târnavei mici**, stațiunile vor fi în **Ibașfalău, Ernot, S.-Martin, Mediaș și Hu-susău**. În **comitatul Turda-Arieș**, în **Turda, Iara-de-jos, Trăscău, Câmpeni, Vințul-de-sus și Murăș-Ludoș**. Așa-dar, sunt 30 stațiuni telefonice, care vor fi puse în legătură cu **Clujul**"³⁸⁷.

³⁸⁶ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moții / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

³⁸⁷ *Unirea*, Anul IV, nr. 32, Blaj 1894, p. 245

1936: „Cercul cultural al învățătorilor „Valea Aiu-dului” și-a ținut prima ședință, în ziua de 26 ianuarie, în **Aiudul de sus**. Program destul de bogat. Conferința pentru domnii învățători a ținut-o dl învățător Munteanu, care vorbește despre rolul învățământului la școlile de la sate. / Ședința publică: participanți mulți, lume cârturărească din Aiud și jur. Se prezintă bine corul elevilor, precum și o piesă teatrală bine reușită. / Vrednică de pomenit este conferința dlui Moise Miron, învățător în **Vălișoara**. Vorbește despre obligativitatea școlară și folosul ei, vorbește foarte bine, încât asistența îl răsplătește cu aplauze îndelungate. / Din partea „Astrei” participă Părintele Ion Belu. / Același cerc cultural a ținut a doua ședință, în 9 februarie, la **Rime-tea**. Conferință intimă, ținută de învățătorul din Colțești, coruri, declamări, toate bine reușite. / Dl Moise Miron, învățătorul din Vălișoara, se prezintă bine și aici, ține o lecție practică foarte bine reușită. / La ședința de după-amiază, conferențiază publicului dl învățător Russu, care vorbește despre problema salariilor învățătoresți. / La sfârșit, a vorbit foarte bine dl Cristea, învățător din **Aiudul de sus**, despre pomicultură”³⁸⁸.

1936: „Duminecă, 29 noiembrie, s-a ținut, în școala primară de stat din

³⁸⁸ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 9, Blaj 1936, p. 8

Vălișoara, Aiud, o ședință, în cadrele „Astrei” locale, sub prezidenția preotului local, având sco-pul de a pregăti poporul pentru marea zi de 1 Decemvrie. Cuvântarea de deschidere o rostește Părintele Ionel S. Pă-curariu, președintele „Astrei” locale, vorbind despre revi-zionism și antirevizionism, – după care urmează un program destul de frumos, cu copiii de școală; coruri, sub conducerea învățătorului Moise Miron, și declamări de poezii, precum și jocuri, sub conducerea domnișoarei învățătoare Febronia Pârâianu. De încheiere, vorbește dl Moise Miron, învățătorul, despre modul de apărare contra celor ce strică pacea între popoare. / Marți, 1 Decemvrie, ora 6 dimineața, se suflă alarma, printr-un gornist comunal, anu-me pregătit de conducătorii „Astrei”, după care se adună tot poporul la școală, bărbați, femei, în frunte cu primarul comunei, Șofron Mibancea. Copiii de școală, clasele IV-VII, cu învățătorii, iau parte la sfânta liturghie, la biserica parohială, toți încinși în treicolori național-române. După sfânta liturghie, la ora 8, se formează un convoi, în frunte cu preotul, învățătorul și primarul comunal. Cei 110 bărbați, 40 copii de școală și mai multe femei și fete se așează în marș, trei câte trei, sub fâlfâitul a trei drapele naționale, iar la sunetul gorniștilor își iau direcția:

La filia Rimetea, sub comanda însăși a preotului, având de ajutor un tânăr din comună: Șofron Crăciun ser-gent rezervă. La ora 9, se face un mic popas în comuna **Coltești**, comună unde se întinde o horă și se cântă mai multe cântece naționale, după care se suflă adunarea și se ia continuarea marșului. / La ora 10, se ajunge în **Rimetea**, unde erau în așteptare autoritățile comunale. În fața monu-mentului eroilor, se cântă: „Deșteaptă-te Române”. La ora 10 și jumătate, participare, la biserica românească, unde preotul Ștefănașcu servește parastas pentru eroii neamului. / La ora 11, se face Te-Deum, în liber, în mijlocul pieții, în fața monumentului eroilor, serviciul divin celebrat de Pă-rintele Ionel S. Păcurariu, preot al Vălișoara și al filiei **Rimetea** (acum Vălișoara face parte din comuna Rimetea - n. n.), iar răspunsurile le dă corul „Sf. Ioan gură de aur” al bisericii greco-catolice din Vălișoara, sub conducerea cantorului Romul Șandru. / După terminarea serviciului divin, s-au îndreptat, cu toții, spre sala mare a primăriei, unde s-a ținut ședința, desfășurându-se un program destul de frumos. Începutuș: „Imnul Regal”, cântat de corul școlii primare **Rimetea**, sub conducerea învățătorului Ion Goz-man, care, apoi, ține o cuvântare de deschidere, vorbind despre cultura poporului român, urmând un cor dat de copiii de la grădiniță, dirijat de

una dintre micile fetițe. Co-rul școlei Rimetea cântă „Pe-al nostru steag”, tot sub conducerea învățătorului Ion Gozman. / După acestea, își ține conferința dl Moise Miron, învățător în **Vălișoara**, bibli-otecarul „Astrei” Vălișoara, care a vorbit, pe larg, cu vârf și îndesat, despre suferințele poporului românesc de sub stăpânirea vitregă maghiară, cuvânt care a izbutit să stoarsă lacrimi din ochii tuturor, mai ales când a amintit purtarea crudă a nemeșilor unguri cu iobagii, care erau poporul ro-mânesc.

După toate acestea, în pace, „marșul” vălișorenilor și-a luat iarăși drumul spre **Vălișoara**, sub aceeași conducere și sub aceeași atmosferă liniștită, dar entuziastă, iar de data asta, în **Colțești**, comună ungurească, toată lumea a ieșit afară, să privească la o altă horă, după care s-a continuat, din nou, drumul spre casă. / Ajunși la școala de stat, atât preotul, cât și învățătorul și-au arătat mulțumita față de poporul care a participat, iar, de data asta, s-au fixat că, de aici, înainte, în fiecare duminică, după vecernia de la bise-rică, se va ține, în școală, câte o oră de conferințe culturale și religioase, în cadrele „Astrei” și a Reuniunii „Agru” și „Sf. Maria”. Poporul acceptă cu bucurie și promite că vor participa la aceste binevenite conferințe”³⁸⁹.

³⁸⁹ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 50, Blaj 1936, p. 6

ROADĂȘ

(Rădus, județul Brașov)

1356, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toți sașii din **Saschiz** (Kyzd, județul Mureș) și **Archita** (Erkud, județul Mureș), cât și din **Roadăș** (Rădus, județul Brașov), precum și cei așezați în trei sate ale abației de **Cârța** (Kyrctz, Kercz, județul Sibiu), adică din **Criț** (Kerezctur, județul Brașov), **Meșindorf** (Mesche, azi **Meșendorf**, județul Brașov) și **Cloașterf** (Zenthmiclosteleke, județul Mureș), venind cu gând rău și cu armele în mână asupra moșiei sale numită **Hașfalău**

(Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, județul Mureș), au prefăcut în cenușă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârșire bunurile sale, iar pe doamna, soția sa, împreună cu trei copile, ficele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite și au voit să le omoare, iar toate lucrurile mișcătoare și nemișcătoare, pe care acea doamnă, cu ficele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Hașfalău mai înainte de a intra aceștia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând ușile bisericii, și, nefiind mulțumiți nicu cu atâta, zișii sași, ducându-se la altă moșie a sa, numită **Șard** (Saard, azi **Șoard**, județul Mureș), au sfărâmat poarta bisericii și au pus să se ridice toate lucru-rile sale și alte odoare din casa sa, prețuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Bunești**, județul Brașov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând și ducând cu ei toate actele și do-vezile scrise, care fuseseră întocmite, și date cu privire la moșiile sale. / Prin cele de față, rugăm să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în fața căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, județul Mureș) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Un-garia), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Șard, cer-cetând cu luare aminte adevărul, pe față și într-asuns... să

urmărească și să caute tot adevărul asupra celor de mai sus”³⁹⁰.

In Sălețuș de Jos
At Sălețuș de Jos

La Sălețuș de Jos
A Sălețuș de Jos

ROANDOLA

(Radenthal, Rundal, județul Sibiu)

³⁹⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 25, pp. 25, 26

1366, aprilie 29, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlul bisericii Transilvaniei că i s-a Plâns Gegus de **Mă-lăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu) „că sa-șii noștri din **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu) și **Copșa** (Magna Kopsch, județul Sibiu), ce țin de scaunul Media-șului, punând stăpânire, cu de la sine putere și prin silnicie, pe o bucată de pământ, numită **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), aflătoare între hotarele moșiiilor sale de moștenire nu-mite **Noul Săsesc** (Wyfalu, județul Sibiu) și **Roandola** (Radenthal, Rundal, județul Sibiu), ce țin de pomenita moșie Mălăncrav, o păstrează și o folosesc în chip nedrept și necuvenit... / De aceea, poruncim cu tărie ca să trimiteți spre mărturie doi bărbați potriviți și vrednici de crezare dintre voi, în fața cărora, oamenii noștri... să încredințeze fiecărei părți drepturile sale”³⁹¹.

1367, ianuarie 30: Regele Ludovic dă de știre că, înfățișându-se „comitele Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa de **Beclean** (Bethlen, județul Bistrița-Năsăud), în numele său, al lui Nicolae, fiul lui Andrei, al lui Ioan, fiul lui An-drei, fiul aceluiasi Andrei, în numele lui Grigore și Ioan, fiii lui Ioan, precum și în numele lui Petru și Ladislau, fiii lui Ioan, fiul lui Gegus, adică al verilor săi,

³⁹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 37, pp. 52-55

ne-a arătat o scrisoare deschisă a noastră, însemnată cu pecetea noastră cea mare de dinainte, ce ne-a fost furată, întocmită cu privire la legiuita hotărnicire, ridicare de hotare și dare în stă-pânire făcută pentru ei a unor moșii numite **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu), **Criș** (Keresd, județul Mureș), **Beșa** (Beșa, Beese, azi **Stejărenii**, județul Mureș), **Felța** (Felța, Fetanteleke, Ffeuthunteleke, azi **Flo-rești**, județul Sibiu), **Roandola** (Radenthal, Rundal, județul Sibiu) și **Noul Săsesc** (Vyfolu, Wyfalu, azi **Nou Să-sesc**, județul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, rugându-se cu smerenie și supunere să binevoim a o întări pentru el, pentru pomeniții săi veri și rude, precum și pentru moște-nitorii lor, prin atârnarea noii noastre peceti autentice”³⁹².

1369, aprilie 10, Sighișoara: „Nicolae de **Archita** (Erkenthino, Erkenhyna, județul Mureș), fiul răposatului comite Ioan de Archita, și Nicolae de **Hendorf** (azi **Bă-deni**, județul Sibiu), ginerele comitelui Ioan, și comitele Dumitru de **Richisdorf** (Richwyni, azi **Richiș**, județul Sibiu), ginerele pomenitului comite Ioan, după o îndelun-gată chibzuire, au vândut... satul Vâlcândorf (Vâlcândorf, Wolkendorf, azi **Vulcun**, județul Mureș) lui Petru zis Schever, orășean din

³⁹² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 199, pp. 321-323

cetatea **Sighișoara** (Segusvar, județul Mureș), și fratelui său Ladislau, atât lor, cât și moștenitoriilor lor și urmașilor acestor moștenitori... Martori ai acestei vânzări sunt comitele Solomon de Sighișoara, comitele Martin de **Roandola** (Radenthal, Rundal, județul Sibiu), comitele Simion de Sighișoara, comitele Nicolae, pe atunci jude al locuitorilor provinciei, Daniel Prenner, Petru Tylo, Petru Bekta, pe atunci jude, Andrei brutarul, Hermann Holczappel și mulți alții vrednici de crezare”³⁹³.

1820: „Atunci când nevoia de forță de muncă iobă-gească era mare, proprietarii feudali nu ezitau să încalce dispozițiile oficiale și chiar propriile lor concesi, acordate țăranilor dependenți, într-o împrejurare sau alta. Semnificative în acest sens rămân declarațiile făcute, în iunie 1820, de iobagii din **Roandola** și **Noul** (comitatul Alba de Sus). Cei din prima localitate s-au plâns: „Noi încă în vremea împărătesei Maria Tereza am fost supuși comunității din Ebesfalu [**Dumbrăveni** - n.n.] și... am prestat slujba săp-tămânală ca iobagi, cu palma, 4 zile, cu boii, 2 zile; însă, pe vremea împăratului Iosif, slujba a fost redusă la 3 zile, cu palmele, și la 2 zile, cu boii; astfel am îndeplinit-o pe durata a 3-4 ani, dar, după

³⁹³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 381, pp. 588, 589

aceea, am fost siliți să facem iarăși slujba mai veche și așa o prestăm și acuma”. / O reducere similară s-a produs și în satul **Noul** (Săsesc), în urma dispozițiilor date de Iosif al II-lea, iobagilor cu sesii întregi li s-au fixat trei zile pe săptămână cu palmele, și numai o zi, cu vitele. Celor cu o jumătate de sesie și jeleri-lor cu extravilane li s-a pretins o zi și jumătate, cu palmele, și doar una, cu boii. Dar, după patru ani, li s-au restabilit sarcinile anterioare, care erau în vigoare și la 1820”³⁹⁴.

1928: „Pentru întregirea parohiei cl. III-a **Noul să-sesc**, cu filia **Roandola**, protopopresbiteratul Târnava, prin aceasta se publică concurs, cu termen de 30 zile de la prima publicare în „Telegraful Român”. / Emolumentele împreunate cu acest post sunt cele fasonate în coala B, pentru întregirea de la stat; sesia parohială, 12 jugăre arător și fânaț, se va întregi la 32 jugăre; 3 stânjeni și jumătate lemne de foc, aduse în curte, 1 (una) ferdelă veche porumb, de fiecare familie, văduvii și văduvele jumătate ferdelă porumb. / În filie, 6 jugăre fânaț de prima calitate. Casă parohială foarte bună, cu toate supra-edificatele economice. / Dorito-rii de a ocupa acest post sunt invitați

³⁹⁴ Botezan, Liviu, *Robota, cauză a participării țărănimii transilvănene la revoluția din 1848-1849*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 273, 274

a-și înainta cererile de concurs, instruite conform normelor în vigoare, subsemna-tului Oficiu protopopesc, și cu prealabilă încuviințare a acestuia să se prezinte, în termenul indicat, în vreo dumi-necă sau sărbătoare, spre a cânta și predica și a face cunoș-tință cu poporul. / **Biertan**, la 10 iunie 1928. / Oficiul protopopesc ortodox-român Târnava mare, în înțelegere cu consiliul parohial / Nicolae Gheaja, administrator protopo-pesc”³⁹⁵.

Der Ggibles, von der Höhe von Hollómező aus.

RODNA

³⁹⁵ *Telegraful Român*, Anul LXXVI, nr. 50, Sibiu 1928, p. 4

(Radna, județul Bistrița-Năsăud)

1241: „Informațiile despre biserica medievală din **Rodna** se sprijină pe o bază documentară relativ săracă, al-cătuită din câteva mențiuni în izvoare, din relatări din peri-oada administrației habsburgice și din documente vizuale, din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Istoria bisericii se leagă de cea a localității, care, în secolul XIII, era un im-portant centru minier de exploatare a argintului, situat pe domeniul reginei și populat cu coloniști germani. Cucerită de tătari, la marea invazie din 1241-1242, **Rodna** era, la vremea respectivă, o așezare prosperă cu caracter rural (villa), lipsită de ziduri de apărare și de amenajări defensive”³⁹⁶.

1264: „Într-un act din 1264, publicat în documen-tele privitoare la istoria românilor, culese de Hurmuzachi (vol. I, p. 319), papa Urban al IV-lea invită pe Ștefan, voie-vodul Transilvaniei, să restituie reginei ținutul Bistriței și al Rodnei (Terras Bistriche, Rodone) „pe care le-au stăpâ-nit din timpuri imemoriale totdeauna reginele Ungariei”. Într-un act din 1440 se vorbește despre pretențiile bistrițe-nilor asupra Văii Rodnei,

³⁹⁶ Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010, p. 299

care erau mai vechi (încă de prin 1412), ca apoi să fie dăruită lui Ștefan Iaks de Kusal, fost comite al Secuilor, iar după alții se arată că era dăruită lui Mihail, fiul fostului comite secuiesc, apoi fratelui acestuia și altor membri ai familiei. În acest act de danie se spune că „e dărapănat castrul Rodnei cu desăvârșire, iar satele aparținătoare: **Năsăud** (Naszvod), **Maier** (Radna Major), **Rebra de Sus, Rebra de Jos, Telciu** (Checz), **Salva, Za-gra și Mocod** (Maklod) în mare parte sunt goale și des-poiate de locuitori”³⁹⁷.

1268: „În deceniile următoare, documentele atestă o administrație proprie, printr-un consiliu, alcătuit dintr-un jude și 12 jurați dispuși de rege, care, din 1270, era bazată pe un cod juridic ce reglementa drepturile civile și activitățile de minerit. Consiliul avea sigiliu propriu și drepturi notariale, după cum indică actul emis, la **Rodna**, în 20 de-cembrie 1268, privind o tranzacție de bunuri între greavii Rotho și Henric, printre care o curte întărită, dotată cu un turn de piatră și o casă din lemn. Pe lângă activitățile de bază, legate de minerit, locuitorii aveau îndeletniciri în sfe-ra meșteșugurilor și serviciilor, atestate prin existența unor dotări de tip han/cârciumă,

³⁹⁷ Piciu, Dionisie, *Salva - pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 189, 190

abatoare, mori, măcelării, ciz-mării, brutării, baie publică”³⁹⁸.

1358, martie 18, Alba Iulia: Capitulul bisericii Tran-silvaniei dă de știre că, înfățișându-se „Nicolae, fiul lui Be-nus de **Rodna** (Radna, județul Bistrița-Năsăud), și celălalt Nicolae, fiul acestuia, iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Petru, slujitorul magistrului Dominic zis de **Gâmbaș** (Gonbas, Gumbas, inclus în **Aiud**, județul Alba), pentru stăpânul său, acești Nicolae ne-au spus că Dominic le-a împrumutat 300 de florini, pe care ei i-au cheltuit pentru re-luarea și dobândirea moșiilor lor, și că, pentru acești 300 de florini, au zălogit și zălogesc lui Dominic o moșie a lor, numită **Măgheruș** (Monyorows, Zenthandryas, azi **Șieu-Măgheruș**, județul Bistrița-Năsăud), aflătoare în comitatul Dăbâca, cu această învoiala ca, în răstmpul când vor putea, să o răscumpere”³⁹⁹.

1440: „În anul 1440, când domeniul **Rodna** a fost donat, de regina Elisabeta, familiei Jakch de Kusal (**Co-șeu**), orașul și satele de pe valea Rodnei erau, în mare parte, pustii și depopulate. Odată cu domeniul, a fost transferat și dreptul de

³⁹⁸ Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010, p. 299

³⁹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 248, p. 256

patronaj asupra bisericii „Sfânta Maria”, pe care-l va prelua, în anul 1450, în cuantum de trei părți, Nicolae de Kemer (**Camăr**), de la George și La-dislau Jakch de Kusal (Coșeu). În 1475, regele Matia Cor-vin **donează întregul district al Rodnei orașului Bistrița**, lăsând târgului Rodna toate drepturile și libertățile deținute. În deceniile următoare, minele de argint din Rod-na se aflau în proprietatea câtorva patricieni din Bistrița, printre care Wolfgang Forster (ajuns jude, în 1519), Petrus Thar, Fabianus Eiben, Andreas Beuchel, precum și a comitelui cămării din Sibiu, Johannes Lulay. Pentru revigorarea vechiului centru minier, în **1520** a fost emis un privilegiu regal, prin care **Rodna primea drept de târg în fiecare duminică**, sigiliu și însemne heraldice proprii, dreptul de vânzare a băuturilor alcoolice, dreptul de reconstrucție a vechilor mine și de deschidere a altora noi, pentru orice cetățean liber”⁴⁰⁰.

1453: „În 1453, Ladislau al V-lea dăruiește Bistrița lui Iancu de Hunedoara și acesta dă un hrisov, prin care în-tărește vechile privilegii ale Bistriței, amintindu-se, printre altele, că dările de la locuitorii din Valea Rodnei „vor fi în-casate, și de aici, înainte, de orașul Bistrița, ca pe vremea lui Sigismund și Albert. Mai târziu, prin 1469,

⁴⁰⁰ Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010, p. 300

Matia Corvinul „dă de știre celor interesați că, în chestia de contri-buții, Valea Rodnei aparține Bistritei“. În 1472, senatul și cetățenii Bistriței îi comunică lui Matia Corvinul că româ-nii din Valea Rodnei ar fi fost donați (donatum fisset) pe veci acestui oras. Ca urmare a frământărilor bistritenilor, de a pune mâna pe Valea Rodnei, regele Matia Corvinul, dă, în 1475, un decret, pe temeiul căruia s-a „încorporat“ Valea Rodnei la Bistrița”⁴⁰¹.

1488, octombrie 14, Szigeth: „Magistratul comita-tului adeverește că, deoarece Jaczko din **Rodna** a acuzat pe Georgiu și pe fratele acestuia, Michail din Vănceții (**Oncești**), că ar fi omorât pe Joan Goyha, fratele său, acu-zații s-au justificat prin mărturisirea, sub jurământ al lor și 50 de martori⁴⁰².

1521: „În 1521, la 28 april: Bistrițenii scriu la **Bra-șov**, arătând că „**orașul Rodna, cuprins în hotarele Mol-dovei**“ (oppidum Rodnense, in limitibus terrae moldavi-ensis habitum), le aparține, potrivit cu ordinele regale, dar acum unii vor să li-l ia și, pentru a împiedica aceasta, se cere ajutor”⁴⁰³.

⁴⁰¹ Piciu, Dionisie, *Salva - pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 190

⁴⁰² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 342, pp. 593, 594

⁴⁰³ Iorga, N., *Documente românești din arhivele Bistriței*, Partea II, București 1900, p. XL

1529: „Este sigur că Petru Rareș deținea în Transilvania, pe la anul 1529, domeniile **Ciceului**, cu 60 de sate, al **Ungurașului**, cu peste 30 de sate, **Bistrița** și **Valea Rodnei**, cu 23 de sate și cu minele de aur și de argint de la **Rodna**, într-un cuvânt aproape tot nordul Transilvaniei, la care se adăuga **Cetatea de Baltă**, cu domeniul său de pe Târnava Mică”⁴⁰⁴.

1580: „În 1580, aici sunt semnalati un predicator, Nikolaus Galaczi *verbi divini minister* și un paroh, Michael Wagner, care era plătit de judele local”⁴⁰⁵.

1629, David Frölich: „Mine de argint se află la **Baia de Arieș** și **Rodna**, unde se mai scoate și aramă, amestecată cu aur și argint. Oțel se găsește la **Ciuc**, fier la **Trăscău** și **Hunedoara**. Din minele de aramă se scoate antimoniu și sulfură foarte bună și se extrage în Maramureș și în mai multe alte locuri, și se transportă în altă parte”⁴⁰⁶.

1638: „La sfârșitul secolului al XVI-lea, apar neînțelegeri între paroh și localnicii care „și-au pierdut cre-dința în Dumnezeu”. În perioada următoare, exploatarea minieră

⁴⁰⁴ Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972, p. 11

⁴⁰⁵ Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010, p. 301

⁴⁰⁶ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, V, București 1973, p. 46

de la **Rodna** înregistrează un nou regres, reflectat de rapoartele inspectorilor trimiși de Francisc Rákóczi, în 1638, pentru evaluarea minelor, pe care le consideră nerentabile”⁴⁰⁷.

1639, iulie 28: Ion Movilă Vodă scrie municipiului orașului Bistrița că, „în zilele trecute, în zorii spre duminică, a fugit un om rău din curtea mea, care a făcut pagubă foarte mare aici, în satul meu. A furat și de la sfânta mea biserică, a luat odăjdiiile preoțești. Dar am trimis acolo, la Domniile Voastre, două slugi ale mele, care vă vor putea spune lucrul cu graiul viu... Pentru prietenia și slujba mea, să să puneți să se caute în satul cu numele **Rodna**, pe unul Petrașcu, care locuiește acolo, căci a dat acelui Petrașcu un cal pe 18 berbeci. Știu sigur că s-a brăbit acolo. Și, dacă nu s-a dus acolo, dar va merge sigur...Aici, în satul meu, s-a chemat Ion, dar știu că acolo se va numi cu alt nume, cum obișnuiesc astfel de ticăloși”⁴⁰⁸.

1684: „Toader Nacul, biv vel Clucer, către notarul Franz: „Aceasta facem știre domnitale, și noi am venit ai-cea, la **Rodna**, scăpați dinaintea vrăjmașilor nostri, și am

⁴⁰⁷ Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010, p. 301

⁴⁰⁸ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, 1637-1660, București 1938, pp. 59-61

năzuit la dumneavoastră, știind pe dumneavoastră ai noștri prieteni; acum, ceastă dată nu putum veni să ne împreunăm cu Măria Sa birsul și cu domniile voastre, fiind îngreuiat de cale, iar am trimis cest om al nostru la Măria Sa birsul al Dorna, pentru rândul nostru, unde veți socoti dumneavoastră vreun loc de așezat, ca să ne așezăm până doar milostivul Dumnezeu nu ne va uita pân' în săvârșit, ci-și va aduce aminte de robii cei străinați de locurile sale. Pen-tru aceia, mai mult pe dumneata am nădejde, acum, la ne-voia noastră, să ne fii dumneata într-ajutor, ce vor fi trebile să ne scoți dumneata răspuns. Alt nu poftim, numai vreun locșor, că avem marfă și iobagi, și, precum va fi răspunsul, să ne faci dumneata știre. Mila lui Dumnezeu cu dumneata. / Amin. / **Rodna**, iunie 5"⁴⁰⁹.

1695: „O imagine despre situația de la sfârșitul se-colului al XVII-lea ne oferă raportul comisarilor imperiali, din anul 1695, care indică existența unor case, dotate cu mari pivnițe, în stare de ruină, și a altor 140 de case încă neruinat, precum și a zidurilor (din jurul) bisericii, care fusese pe jumătate acoperită cu șindrila de locuitori și în care se mai păstrau vechile strane În perioada anterioară dominației habsburgice, **biserica din Rodna** era înre-gistrată ca filie în cadrul

⁴⁰⁹ Iorga, N., *Documente românești din arhivele Bistriței*, Partea II, București 1900, pp. 46, 47

capitlului Bistrița, alături de cele din satele **Domnești** (Bilak) și **Cepari** (Tschippendorf, Csepan)”⁴¹⁰.

1680: „Vornicii de Câmpulung, Toader Armaș, Ghiorghe Postelnic, către **Bistrița**: „Alta, a venit Ghior-ghieș Simion din **Rodna**, pentru veste de tătari, despre noi; dar, ferească Dumnezeu, noi suntem creștini și prieteni; dar, de-am înțelege, în miază-noapte am trimite și-am da știrea, iar tătarii, dacă au băgat zaharea în Camenița, au purces în sus, în țara leșească pe de acea parte de Nistru, și oastea leșească s-a coborât la Horodenca. De acest lucru n-avea să ai grijă de tătari, dintr-acoace, că într-acel ceas am trimite, iar tătarii sunt adevărat să vie în țara Domniilor Voastre, iar pe la Ardeal pe jos, iar nu pe aice. Și, de ne veți cerca, tot veți avea de la noi vești în tot ceasul... Hi v-am scris multe; ce să credeți Domniile Voastre eă, de am da 10 bani pe coale de hârtie, și nu putem găsi, ci ne rugăm de o bucată de hârtie, și vom trimite bani; și fiți cu Dumnezeu. / Câmpulung, 17 mai”⁴¹¹.

1687: „Ștefan Diiac și Nistor Ganga, către „**sătenii de Rodna**, anume la Alecsa Belei, și la Crăciun, și la Cos-tan a Popei, la Tecleci, și la alți săteni de acolo”, cerând a li

⁴¹⁰ Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010, p. 301

⁴¹¹ Iorga, N., *Documente românești din arhivele Bistriței*, Partea II, București 1900, pp. 57, 58

se libera „feciorii” pârâți la Domn. „Dar dumneavoastră ce treabă aveți cu Muldua [unde se furase niște oi], și ce nevoie aveți voi? Că ce om face eu pe acei și cu feciorii mei, eu oi da seama, iar voi n-aveți nici o seamă a da de-a Mulduveni; au doară vei voi să puneți **Rodna** din jos de Bistrița?... Suntem creștini botezați, că numai bine nu va hi; să n-ascuțați mincinoșii, ci să socotiți ce scriem și noi, că la omul înțelept ajunge un cuvânt stătător ce se grăiește, iar eu mă și rog să grăiți la domni, nu numai pentru noi, ci și pentru dumneavoastră, ca să trăiți cu noi. Alta, și pentru arme: două puști și un paloș, să nu se bucure cineva la dâ-n-sele, că-s a mele armele, precum or hi spus și ei de aceas-ta”⁴¹².

1728: „Un document din 1728 oglindește un pro-test al preoților români, prin care căutau să apere drepturile fiilor lor, și care cuprinde: „Săborașul rumânesc de la ora-șul Bistrița” (preoții din satele olatului), către sfatul orașu-lui, plângându-se că satele despart de feciorii lor nedrep-tățiți „care-s într-o pită cu noi”, cerând scutire pentru feciori, „cum sunt scutiți feciorii giuzilor, slobodnicilor”. Ur-mează lista caselor preotești din **Rodna**: „**Năsăud**, **Salva** dincoace, **Salva** dincolo, **Hordoul**, **Telciu**”. Să nu fie „chi-lini” acești feciori. Este citat

⁴¹² Iorga, N., *Documente românești din archivele Bistriței*, Partea II, București 1900, p. 65

exemplul din „7 orașe și în varmeghi”, „obiceiul s-a luat numai la vreo doi ani”. „Scris la Bistrița, de io protopopul Tănasă” (Hurmuzaki, vol. XV, p. 1605)⁴¹³.

1740: Au migrat în Moldova, din **Rodna**, Vasile Tolful, Iftim Știopul, Crăciun Petrașcu, Ștefan Moroșan, Grigore Băsăcan, Andrei Bășuleț, Filip Moroșan, Constantin Jugan, Alexa Belei, Dănilă Belei, Todor Ciocâltea, George Bidan, Vasile Ohonai, Cifor Coșarcă, Grigore Gra-pini, Constantin Grapini, Precup Tersul, Constantin Vasi, Cristof Schmidt, Vasile Piticar, Bandul Nechiti, Vasile Paie, Andrei Bindiul, Nechita Șorofloai, Ursul Kabi, Ion Croitor, Precub Baranul, George Goron, Petre Husul, Tă-nase Husul, Demian Cozonac, Mutu⁴¹⁴.

1754: „În 1754, districtul Rodnei a devenit zonă militarizată, cu regimente de graniță, iar în 1766, este con-semnată mutarea temporară a locuitorilor sași și unguri, împreună cu parohul protestant, Lukas Wester, la Neudorf (Oberneudorf, Satu Nou, la 12 km est de Bistrița). / La 26 iunie 1767, Franz von Gerstoff recomanda oficiului minier din **Rodna** să ia în considerare permisiunea cedării bise-ricii protestante

⁴¹³ Piciu, Dionisie, *Salva - pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 192

⁴¹⁴ Șotropa, Virgil, *Bejenii în secolul XVIII*, în *Arhiva Someșană*, nr. 16, Năsăud 1932, p. 56

ruinate („das geweste protestantische Bett-haus”) comunității catolice, pentru militarii de graniță de la administrația minelor. Biserica era descrisă drept o mo-destă casă de rugăciuni, din zidărie („kleine gemauerte Betthaus”) care nu era altceva decât sanctuarul vechii bi-serici catolice ruinate, iar catolicii doreau să o poată folosi și ei, chiar dacă aceasta abia putea cuprinde 20 de persoane („dieses kaum 20 Personen fassen konnte”). / Din această perioadă, datează clopotnița din lemn, aflată azi în curtea bisericii. În 1769, s-a aprobat întreținerea unui preot catolic și a unui dascăl, slujbele fiind ținute într-o veche capelă din lemn („die alte in schlechten Stand bestellte Haus Capelle”), până în 1823, când a fost terminată construcția bi-sericii catolice. Starea vechii biserici este reflectată în solicitarea înaintată autorităților, în anul 1817, de comunitatea protestantă din **Rodna**, alcătuită din 34 de sași lutherani și 39 de unguri reformați, pentru sprijin în reconstrucția bisericii parohiale și a școlii, care, de la militarizarea Văii Rodnei, stau pustii”⁴¹⁵.

1767, François-Xavier de Feller: „La 8 mai, am mers, împreună cu contele d’Ybarra, la **Rodna**, unde se află minele de sub conducerea sa. Cum aceste mine dădu-seră mari speranțe, în 1767, s-a cântat chiar un

⁴¹⁵ Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010, p. 301

Te-Deum... / Am sosit, în aceeași zi, la **Iad** (Jaad, azi satul și comuna Livezile, județul Bistrița-Năsăud), un sat săsesc: acești sași sunt oamenii cei mai cumsecade, de o nevinovăție desă-vârșită și de o egală neștiință. Fiul preotului din Bistrița, în vârstă de 20 de ani, susținea, de curând, că Luther ar fi trăit odată cu apostolii. Sunt mult mai curați decât ungurii și românii, au același fel de a fi și aceeași limbă ca și luxemburghezii.

La 9, am trecut pe lângă **Bârgău**, ultimul sat din Transilvania, spre Moldova. Acolo se face carantina, îna-nte de a intra în Transilvania. După ce am trecut peste un munte mare, am pătruns într-o regiune hâdă și pustie, dar foarte plăcută pentru un filozof. Priveam la munții înalți, care păreau că ne închid în aceste văi adânci, neștiute muritorilor, ca niște metereze împotriva ispitelor și nebuniei din lume.

Am luat masa la **Ilva Mică**. Românii care locuiesc în această parte sunt buni și uniți: femeile lor poartă tur-bane și cercei după moda turcească. Am trecut, de două ori, Someșul, care era grozav de umflat și ajungea până la par-tea de sus a caprei de la trăsură. În drum, am văzut munți care purtau urmele clare ale acțiunii apelor din timpul po-topului. Toate aceste coline poartă pecetea prăpădului și furiei apelor și nicidecum a unei mutări încete și treptate a mării. În sfârșit, după multe pățanii, am

ajuns la **Rodna**, la nouă și jumătate, seara. Am tras la gazdă, la Berch Schap-fer (administratorul minelor).

La 10, am plecat călare, căci nu s-ar putea merge altfel, la minele care se află încă la trei leghe de Rodna. Am trecut, de 33 de ori, peste un șuvoi de apă foarte mare. Era foarte frig și munții erau din nou dezbrăcați de verdeața lor și acoperiți de zăpadă. Zăpezile acoperă, câteodată, acest ținut în august. Acum șapte ani, se mergea cu sania în ziua de Sf. Bartolomeu (24 august); serbarea Adormirii (15 august) nu este întotdeauna fără zăpadă. Am admirat evaporările înghețate și întărite la ieșirea lor din pământ, într-o poziție minunată.

Înainte de a ajunge la locul minelor, am văzut o trupă de soldați români, care păzesc ieșirea din Transilvania; este o miliție, al cărei rost, ca și al secuilor, este doar de a apăra granița. În apropierea ei, se află ridicată o spân-zurătoare, pentru românii fugari, care însă nu se dau înapoi de a fugi în mare număr. Ei au fost puși să facă slujbă, îm-potriva voinței lor. Arătau destul de prost, purtând aproape aceleași îmbrăcăminte, pe care o avuseseră înainte. De atunci, încoace, totul merge din ce în ce mai bine; au acum o uni formă cenușie cu roșu; efectele lor sunt curate. Ofițerii lor, când i-am văzut, aveau garnituri roșii la hainele cas-tanii. Acest fel nou de soldați duce cu o mână plugul și cu

cealaltă poartă sabia, ca evreii, când și-au clădit din nou templul...

Acești oameni simpli sunt uniți cu biserica de la Roma, dar ei știu tot așa de puțin ce înseamnă această uni-re, cât știu și schismaticii ce înseamnă neunirea. Unul dintre aceștia susținea, în fața unui prieten de al meu, că schis-ma consta în a înconjura altarul de la stânga, la dreapta, în timp ce catolicii merg de la dreapta, la stânga. Ei păzesc posturile cu atâta strășnicie, că n-ar pune gura pe o lulea, al cărui capăt să fie de corn sau de os... / Un număr oarecare din acești români locuiesc la munte. Li s-a împărțit cartofi, care cresc foarte bine la munte, unde plugul nu se poate folosi decât foarte puțin. Se crede, fără temei, că această cultură a cartofului sărăcește pământul, deoarece îi priește foarte bine pământul cel mai arid, ca în Ardennes. Dimpo-trivă, cum plantarea și recoltarea nu pot fi despărțite de săparea și răsturnarea pământului, această cultură trebuie să-l facă, fără îndoială, mult mai rodnic”⁴¹⁶.

1772: „Biserica unită din Nepos s-a primit în 1772, ca dar de la **Rodna veche**, iar biserica din **Vărarea veche** s-a predat, iarăși ca dar, comunei Hordou”⁴¹⁷.

⁴¹⁶ AR, *Călători străini despre Țările Române*, IX, serie nouă, București 1997, pp. 566, 567

⁴¹⁷ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 233

1773: „În anul 1773, a călătorit împăratul Iosif pe teritoriul regimentului”⁴¹⁸.

1848: „Locotenent-colonel Urban, catehet școlar, Anchidim Pop. / În 10 iulie, s-a ținut, în **Năsăud**, sfatul deputaților grăniceri, 2 din fiecare comună. Din **Nepos**: Crăciun și cantorul Tofan. / În 23 iulie, a plecat, la ordin înalt, batalionul I la Ungaria. / În 20 septembrie, colonelul baron Iovich a plecat la Cernăuți și nu s-a mai întors altul, comanda a luat-o locotenent-colonelul Urban. / În septembrie, au plecat la Viena, la Majestatea Sa, adjutantul loco-tenent Luchi și învățătorul Nașcu, cu punctele satorite în sfatul grăniceresc. / Tot în septembrie, au fost trimiși la Viena, la Majestatea Sa, ca deputați ai comunelor grănice-rești, sergentul Gabriel Pop din **Feldru** și învățătorul „tri-vial” Flore (Porcius) din **Rodna**, cu unele hotărâri și jalbe. / În septembrie, holeră. / Cu 1 octombrie, s-a creat al 3-lea batalion. / În 11 și 12 octombrie au plecat și batalioanele 2 și 3 împotriva dușmanilor maghiari, cu care, sub comanda locotenent-colonelului Urban, s-au ciocnit în lupte, în Ardeal”⁴¹⁹.

1849: „În 1848 și 1849, a început revoluția în Ardeal și Ungaria. Rebelii

⁴¹⁸ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 233

⁴¹⁹ *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 251, 252

maghiari au cucerit întreg Ar-dealul și, în urma luptei de la **Bârgău**, trupele împărățești retirară, la începutul anului 1849, la Galiția, iar maghiarii se așezară aici, în ținut, de unde fură scoși numai în 22 iunie, prin coloana rusească, după lupta dintre **Feldru** și **Ilva mică**, cu care prilej rebelii aprinseră o parte din comunele **Feldru**, **Rebrișoara** și **Năsăud**. / Din 22 iunie, până în octombrie, caporalul Crăciun a fost dispus, de comandantul interimar al regimentului, căpitanul Mihailaș, să conducă afacerile companiei 8. / În 1 noiembrie, prelua comanda companiilor 7 și 8 sublocotenentul Zacharias, până în **mar-tie 1851, când se desființa regimentul**, cu ajutorul lui Ba-sil Crăciun, numit, cu 1 iulie 1850, sergent”⁴²⁰.

1851: „Cu 1 aprilie, comuna **Nepos** a fost împărțită la cercul **Rodna**, sub comisarul Man”⁴²¹.

1852: „Comisar în **Năsăud**, von Kramer, subcomi-sar Svertetzky, în **Rodna: Man**, consilier (ajutor) în **Năsă-ud: Fischer**, medic: Borsitzky. / În 1 august, Împăratul Franz Iosif a venit, din **Sibiu**. la **Bistrița**, și, de aici, imediat a plecat spre **Cluj**. / În 1

⁴²⁰ Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din *Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 252

⁴²¹ Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din *Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 252

octombrie, Ion Crăciun, fiul lui Basil, a fost numit diurnist la comanda districtului”⁴²².

1872: „O reprivire peste câțiva ani ai districtului Năsăud, în 1872. Din manuscriptele lui Joachim Mure-șian, fost avocat în Năsăud. / Prin ce metamorfoze trecu cauza deputațiunii, până către capătul lui noiembrie 1860, vor ști cei ce au fost acasă. Destul că, într-o seară, sosește la Pesta Vasiliu Nașcu, arhiva vie de memorie în cauzele grănicerești, și aduce cu sine o pereche de desagi plini de scrisori și mai vechi, și mai noi, și împărtășește știrea cum că, în locul Petri și Flămând, au trecut către Viena căpitanii pensionați provizoriu Ioan Purceilă și Georgiu Lica. / În vreo două zile și două nopți, cât petrecu Nașcu în Pesta, se tocmiră scrisorile și se făcură primele liniamente la suplica către Maiestate. / Din scrisori și mai ales dintr-un fragment al auditorului Iosif Schottl și a pretorelui Stocnera, se văzu că toată proprietatea grănicerilor era trasă la îndoială, după principiile că pământul grănicerilor e feudă militară sau pământ cătănesc, pentru a cărui uzufruct sau folosire grănicerii au făcut servicii militare, până când i-a plăcut domnitorului, ca domn de răzbel (Kriegaherr) și, prin urmare, și ca domn de pământ, reprezentat pria organele erarului mi-litar.

⁴²² *Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 252

Așa sta cauza la începutul lunii lui decembrie 1860, că grănicerul nu călca sigur nici pe pământul erezit de la străbuni și fondurile făcute din sudoarea lui erau în admi-nistrațiunea organelor erariului (împărăției - n. n.), fără ca adevărații proprietari, adică grănicerii, să poată trage din ele vreun folos de un crucer și fără să le fie iertat a visa că vor pune mâna cândva pe ele. / Ce era, dară, mai înflăcă-rător pentru un jurist tânăr, și anume pentru unicul jurist grănicer de la **Năsăud** și, de altminteri, devotat cu totul in-teresului conaționalilor săi, decât a se orienta îndată și a pune fundamentul la dezlegarea pe bază de drept a cauzei grănicerilor? / Întâlnindu-se membrii deputațiunii, în Vie-na, aveau acum două misiuni, una în cauza cea mare a na-țiunii, iar cealaltă, cauza grănicerilor. / În cauza națiunii, era adunată o deputațiune de 22 membri, din toate părțile Ardealului, dintre care însă numai 16 subscriseră petiți-unea la Maiestate, din 10 decemvrie 1860, compunere a lui Vincențiu Babeș, care poseda cea mai mare încredere a în-suflețitului român, mitropolitul Alexandru Șuluțiu, și scri-să de Ioan Purceilă, rezolutul căpitan, născut în **Borgo-Prund**. / Rezultatul acestei cereri, sprijinite de acasă și de episcopul Andreiu Șaguna, a fost conferința națională din 1861 și cea de la **Alba-Iulia**, iar în consecințele ei, congre-sul național din

Sibiu și dieta din Sibiu din 1863-1864. Acea suplică, neprimind-o deputațiunea ca atare, o a pre-dat-o mitropolitul Șuluțiu, cu arhimandritul Ioan Popazu la Majestate. / După această excursiune, să revenim iarăși la obiect. Grănicerii încă-și deteră suplica lor din 10 decem-vrie 1860 și o deteră în audiența din 13 decemvrie 1860. Toți patru deputații erau însuflețiți de cele mai curate sim-țăminte pentru cauză, fără nici un interes privat mai de-parte; și anume: Vasiliu Nașcu, ca cunoscător de cursul is-toric al cauzei, Ioachim Mureșianu, ca cunoscător de drep-turi, descoperitor al bazelor juridice pentru cauză și com-punător al suplicii, care e fundamentul întregii proceduri, mai târzie în această cauză, iar Ioan Purceilă, ca purtător de cuvânt la Maiestate, precum și Georgiu Lica, ca spriji-nitor cu persoana și autoritatea sa militară, cu care a spus Majestății Sale, cum că deputațiunea are însărcinarea de acasă de a nu se întoarce fără de prea înalta rezoluțiune, căci așa era zis în suplica de către compunătorul ei. / Din momentul subașternerii suplicii, deputațiunea cugeta, acum, că ce va fi atunci când suplica va avea rezultatul dorit?

Fiindcă ținutul fostului al doilea regiment de mar-gine era împărțit între pretorele din **Rodna**, **Nășăud**, **Bor-go-Prund** și **Șieul-mare**, deputațiunea se consultă între sine, la inițiativa lui Ioan

Purceilă, care căpătase scrisoare de acasă, de la Vasiliu Buzdug, și subșternu la cancelarul de atunci, baronul Kemény, suplica din 30 decembrie 1860, în care ceru ca ținutul fostului teritor militar, a cărui ștab era odinioară în **Năsăud**, cu ocaziunea restatoririi vechilor comitate, să se readune laolaltă, sub **numirea de district al Năsăudului**. / Kemény consideră această cere-re, în propunerea sa la Majestate din 24 martie 1861, însă cu părerea ca să nu se constituie într-o jurisdicțiune, pentru că nu ar fi bine a da atâta putere de autonomie politică unui popor dedat la arme și vecin cu frații lor din Moldova și Bucovina, la confiniile Ardealului, / Arhiducele Rainer prezintă aceasta propunere prea umilită și puse „vidi” pe ea, tot în aceeași zi, informă însă mai bine pe Majestate! / Deputațiunea însărcinase pe Nașcu a rămânea singur, spre solicitarea cauzei, ca să nu se facă mari spese comitenților, să rămână consecvent afirmării sale, că fără rezultat nu are ce căuta acasă”⁴²³. /

„Nașcu perseveră și, cu puterea convingerii sale celei neînfrângibile, nu s-a obosit a insista pe la arhiducele Rainer, ministru-președinte, acel bărbat de stat pe care îl adoară grănicerii cei pricepători ca pe salvatorul lor din brațele nesiguranței de mai

⁴²³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 241, Brașov 1907, p. 1

înainte, nu s-a obosit Nașcu nici a umbla pe la ministrul de stat Schmerling și alții, până când: / **1)**, se înființă districtul. / **2)**. Se denumi căpitanul suprem, pentru care încă avea multe piedici de a delătura, deoarece erau mulți candidați, însă, din considerațiuni ca nu cumva prin unul care a servit sub graniță sau sub siste-ma dinainte de 1860, adică sub nemți, să continue cu folo-sirea limbii germane în district, el, din inițiativa și în con-țelegere cu con-deputatul și jurisconsultul său, recomandă pe căpitanul de astăzi (1872) ca pe unul care fusese avocat înainte de revoluțiune și ca *jurium inspector* al bunurilor baronului Josika, posedea și avere și avea și persoană arătătoare, nu știa nemțește nici o boabă și ungurește nu avea cui scrie, ca așa să fie silit a scrie românește. / Mai era, la aceasta, și scopul de a da nemților o lecțiune, arătând că grănicerii întru atâta erau de asupriți, în drepturile lor, sub sistemul trecut, încât, în contrazicerea cea mai flagrantă cu trecutul lor, din 1848 își descopăr dorința de a căpăta de căpitan districtual pe cel mai mare rebel român din Ardeal, despre care se zice că a asistat în decretarea detronării Majestății Sale Francisc Iosif, în Dobrițin, și a fost, ca comisar al lui Kosuth, prin districtul militar al Năsăudului, până la preotul Lica, din **Sângeorgiu**. / **3)**, Și rezultatul final al deputațiunii l-a așteptat Nașcu în Viena, și

anume: / **a)**, Înaltul bilet de mână al Majestății Sale din 27 august 1861, în care se eliberă pământul grănicerilor de urmările principiului de uzurfruct militar, și, ca consecință **b)**, Pri-mirea prevențelor din dreptul de cârciumărit din comunitățile văii Rodnei și **Nușfalău, Sântioana**, fără nici o sarcină nouă și fără speze, apoi **c)**, rezolvarea punerii în curent a intereselor din fondurile școlare comunale și a stipendiilor din fondul de montur, **d)**, statornicirea principiului că și până la definitiva dezlegare a tuturor referințelor ce provin din această rezolvare a cauzei, rămasă de la sistemul militar de mai înainte, grănicerii să rămână, și pe viitor, în neștirbită folosință a tuturor drepturilor și beneficiilor ce le avură sub graniță și, prin urmare, și în folosința **munților revendicați în anul 1769**. / În anul **1862**, veni comisiunea regulatoare de posesiune. / Unii din învățații districtului **Năsăud**, care, după căderea sistemului lui Bach, se întoarseră acasă, ca ciorile la o bucată bună, începură, în loc de a-și căuta drepturile sale, a se învrăjbi cu comisiunea și exoperară atâta, că mai toate deciziunile ei erau unilaterale, compuse fără ascultarea grănicerilor și spre paguba acestora, iar jurisconsultilor, care nu au călcat pragul unei școli superioare de știință, li se deschise un izvor de bun venit pentru recursele ce le făceau în contra deci-

ziunilor comisiunii reglatoare, ba le câștiga încă și ieftinul martiriu, plătit încă cu bani, de umblară pedepsiți pentru scrisoare necuviincioasă... /

În anul **1863**, se deschise dieta din **Sibiu**. Știm ce rezultate avură consultările ei... / Am aflat de bine a publica acest manuscris, aceste însemnări de valoare istorică, rămase între hârtiile fericitului Ioachim Mureșianu, a căruia competență și bună orientare în afacerile grănicerești nu o va trage nimeni la îndoială, fiindcă am aflat că unii conducători de pe la **Năsăud**, din generația tânără, nici idei nu au cât s-au luptat bătrânii, până ce au izbutit a recâștiga averile grănicerești, din ale căror venituri s-au ajutat și se ajută o mulțime de tineri români la studii și se susțin institutele de învățământ înființate de înaintași”⁴²⁴.

1885: „La oficiul poștal regesc unguresc din **Rod-na veche**, comitatul Năsăud, s-a descoperit o defraudare de bani erariali, în sumă de peste 1.400 florini v. a.; defraudantul e însuși poștașul Pálffy Gyula, care abia are peste un an de când a venit la Rodna veche. / De când există oficiul poștal din Rodna veche, nu s-a întâmplat așa ceva, până acum. Adevărat că acel oficiu l-a purtat, aproape 30 ani, un român, Florian Domide, răposat în 1883. / La concursul deschis,

⁴²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXX, nr. 243, Brașov 1907, pp. 1, 2

atunci, de direcțiunea poștală din Sibiu, au compe-tat mai mulți indivizi, între care trei din **Rodna veche**, oameni cu stare bună și garanție sigură, de mai multe mii florini; dară toți au fost respinși necondiționat și postul din chestiune s-a conferită lui Pálffy Gyula, favoritul fișpanului Br. Banffy, căruia i-a servit, odinioară, ca samtartău; așa zice el. De la descoperirea acestei defraudări, și renegații s-au muiat. Investigarea decurge”⁴²⁵.

1885: „Numai primele zile ale lui noiembrie 1876 ne-au amărât zilele în astfel de măsură, nouă, românilor Rodnei, ca în ziua de 24 septembrie a anului curent. Atunci, pentru că, prin intrigi și viclene uneltiră, au fost scoși învățătorii și școlarii confesionali greco-catolici din edificiul de școală, pe care îl avea această comună confesională în deplină posesiune și proprietate, întărită de formulele prescrise prin lege, cu forța dând loc în acel edificiu unei școli de stat; acum, pentru că judecătoria regească cer-cuală rodneană a condamnat pe candidatul de profesor, fiul bravului notar local, pe Constantin Pop, la închisoare de 3 săptămâni și amendă de 30 florini, cum și la suportarea cheltuielilor, sub cuvânt că dânsul, în 11 iulie, ar fi comis trans-gresiune în contra statului. Și oare în ce consistă aceea

⁴²⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 135, Brașov 1885, p. 2

transgresiune (contravențiune)? Ca și onoratul public să poată fi pus în poziția de a judeca după merit asupra acestui lucru dureros, fie-mi permisă a descrie pe scurt cele întâm-plate.

Pe la 8 iulie, cu ocaziunea târgului de țară de aici, a trecut peste munți, din Bucovina, un caroussellier la **Rodna**. După ce și-a pus acesta în ordine aparatul, a legat, în jurul aceluia, mai multe flamuri cu tricolorul românesc și și-a începută jocul. / Tricolorul românesc, fâlfâind în piață, a produs, în ceata renegaților de aici, de care e plină Rodna, o așa mare neliniște, încât umblau unul la altul, de cugetai că soarta acestui stat depinde de la micile stindarde arborate pe carrousel. / Nici nu s-a liniștit partida, care se numește pe sine maghiară, până când nu a exoperat, prin ajutorul de pretor din loc, delăturarea stindardelor cu cu-loare național românească și înlocuirea lor cu stindarde de culoare națională maghiară. Nici bravii luptători de la Plevna, după ce au arborat stindardul românesc, nu vor fi arătat o bucurie mai mare ca aceea căreia îndată deveni expresiunea partidei ce se numește pe sine maghiară, atunci când a văzut fâlfâind stindardul național maghiara asupra unei comedii.

A treia zi după venirea acelui carrouselier, fiind și sărbătoare, și târg, s-au adunat mulțime de români și dă-deau din

paralele lor pentru a fi căruțați. Trecând pe acolo Constantin Pop, cu mai mulți cunoscuți ai săi, către birtul local, în care își avea locul, pe atunci, și Societatea de ce-tire, a zisă către carroussellier că, de nu arborează și stin-dardele românești, lângă cele maghiare, căci ar încăpea și acela, mai ales că românii contribuie, așa-zicând, exclusiv, cu banii lor, la venitul său. Dânsul a și ascultati, dar rene-gații afurisiți, din nou, au făcut să se delătureze stindardele cu tricolorul român. / Mai mulți dintre români, atunci, au mers, cu conducătorul de jandarmerie, și au întrebat pe ca-rrouselier dacă are concesiune pentru de a putea juca în acest loc, însă acela nu a putut arăta decât pașaportul ge-neral, la aceasta i s-a zis, ce e drept, că cum se încumetă a juca fără de concesiune și mai dă ansă și la neplăceri. / Acest lucru fu calificat de transgresiune contra statului, firește înavuțit cu fasiuni scornite și îmbrăcate în cămeși, care se unesc cu paragrafe penale. Atâta a fost destul ca numitul dl Constantin Pop să fie arătat pretorului din loc, prin o scrisoare ce conținea multe de toate, numai de starea faptică a lucrului nu făcea amintire, din partea conducăto-rului jandarmeriei. / Spre constatarea acelei arătări, în care se zicea că Constantin Pop ar fi ruptă 2 stindarde de colorit național maghiar, ar fi amenințat că va arunca tot aparatul pe apă, că ar fi zis că aici n-au loc

stindardele naționale maghiare; n-au lipsită martorii, aici a fost servitorul ma-ghiaronului conducător de mine ca îndemână, servitorul unui forestier și alți de acest calibru, cu toții supuși ai par-tidei pe care o jena tricolorul românesc. / Acea arătare avu rezultatul că, la săptămână, procurorul regesc din **Bistrița** și cu subjucele de la judecătoria din **Borgoprund** au înce-put **investigația în Rodna**.

E prea bine cunoscut cât de fidel se iau protocoalele la ocaziuni de natura aceasta. Judele investigator a fost des-tul de șiret, ca să știe îmbrăca fasiunile martorilor în costum, ca să corespundă determinațiilor unuia sau altuia paragrafului penală. S-au luat, și cu această ocaziune, deci, protocoale pe baza cărora s-a hotărât ca zi de pertractare finală ziua memorată de 24 septemvrie. În acea zi s-au pre-zentat, la judecătoria strămutată, de la **Borgoprund**, la **Rodna**, pe lângă procurorul regesc și incusat, mai mulți inși dintre inteligenții români de aici. Împotriva fasiunilor contrazicătoare ale martorilor, la care se observă instrucția ce le-a premers, se aduse următoarea **sentință**: / Judecă-toria regească de cerc din **Rodna-veche** a aflat pe Constantin Pop, care e în etate de 23 ani, greco-catolic, necă-sătorit, în Rodna-veche, absolvent de filosofie, fără avere deosebită și până acum nepedepsit culpabil pentru trans-

gresiune contra statului, conform
paragrafului 37. art. XL din 1879, și de aceea
conformă paragrafului amintit, îl con-damnă
la arest de 3 săptămâni și la o amendă de 30
florini, iar în caz că nu s-ar putea încasa
această sumă, încă la trei zile arest, cum și la
spesele procesuale și de întreținere.

Motive. / În decursul investigațiunii
prime, cum și pertractării finale de astăzi, s-a
statorit, pe fasiunile consu-nătoare ale
martorilor ascultați și jurați Policsek Florian,
Ernst Florian și Olovanyi Michail, că
Constantin Pop, în iule a. c., a mers, în stare
anormală, din birtul în a cărui apropiere se
afla carrouselierul Dary Stefan din Cernăuți,
care poate la mandatul jurisdicțiunii a
schimbat flamurile cu tricolorul național
românesc, ce le-a fost arborat, cu stindarde
naționale maghiare, și a pretins ca
stindardele cu culorile ultime să le schimbe
cu stindarde cu culorile de mai înainte sau să
se depărteze de acolo. După ce ca-
rrouselierul nu a ascultat, Constantin Pop s-a
dus acolo, pentru a doua oară, tocmai când
era jocul în curgere, și a apucat flamura
națională maghiară, dintre flamurele arbo-
rate în public, a rupt-o, a ascuns-o în
posunar, cu vorbele acestea: „Nu-s bune
decât de obiele!”. Acuzatul însuși re-cunoaște
atâta, că a mers la carrouselier și l-a poftit să
ar-boreze și flamurile românești, de unde
rezultă că i-a vătămât ochiul numai fâlfâitul

stindardului țării. / Fiind do-vedit, conform paragrafului 269, că Constantin Pop a rupt, cu cuget demonstrativ, stindardul țării, arborat în public, și l-a mânjit, folosindu-se de expresiunea „obială”, a comis faptul transgresiunii descrisă în paragraful 37. Acea apă-rare a acuzatului, că carrouselierul nu a avut concesiune de a juca și că stindardul nu a fost folosit din partea autorității publice civile ori militare, sunt tot atâtea împrejurări care nu se pretind neincungiurabile, ca elemente alcătuitoare la starea faptică a transgresiunii pomenite și nu se consideră. / La măsurarea pedepsei a contribuit, în mod agravator, nu-mai aceea că acuzatul, ca cive universitar, a fost pedepsit, pe cale disciplinară, pentru demonstrațiuni antipatriotice; față de aceasta contribuie, în mod ușurător, acea împreju-rare ponderoasă că a fost în stare anormală și e om tânără, și că pentru fapte de acestea nu a stat, până acum, în cerce-tare, pe lângă compararea acestora, pedeapsa fixată se vede a fi în proporțiune cu fapta. / După ce i s-a publicat sen-tința, dl Constantin Pop insinuă apelațiune contra ei”⁴²⁶.

1886: „Drepturile de a putea exercita **cârciumă-ritul cu vin, vinars și bere**, peste întreg anul, în comuni-tățile înșirate în conspectul de mai jos, din care drepturi

⁴²⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 212, Brașov 1885, p. 3

fondul școlastic central din districtul Năsăud are trei din patru părți, respectivele comunități și fonduri școlare confesionale însă câte una din patru părți, **se dau în aren-dă**, sub următoarele modalități și condițiuni, începând de la 1 ianuarie 1887, la 12 ore noaptea, pentru timpul de 10 ani următori, până la 31 decembrie 1897, la 12 ore noaptea... / Pe cuverta ofertelor scripturistice, din afară, este a se arăta, apriat, că pentru care comunitate ori secțiune este oferta și anumită în forma acesta: „Oferta, pentru luarea în arendă a drepturilor de cârciumărit ce administra fondul școlastic central din districtul Năsăud, în comunitatea N. N.” – eventual în secțiunea mică **Rodna, Ilva, Năsăud, Salva, Zagra** – ori în secțiunea mare Valea Someșului, Valea Bărgăului, Valea Mureș-Sieu ori peste tot”⁴²⁷.

1886: „Grănicerii din comuna Rodna-Veche: Clemente Lupșai, parohul Rodnei, / Pantelimon Domide c. r. căpitan în pensiune, cavaler al Ordinului rus „Sfâta Ana”, proprietar în Rodna-nouă și veche, posesor al Crucii c.r. militare pentru merite, decorațiunea de răzbel, al Medaliei c. r. de răzbel, al Crucii c. r. pentru Serviciu, clasa a II-a. Membru comitatens în Rodna-veche și nouă. / Avacom An-ca, / Zaharia Bindiul, / Gherasim Domide, preot cooperador greco-

⁴²⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 81, Brașov 1886, p. 4

catolic, / Silvestru Mureșan, grănicer-proprietar, / Macarie Pop, / Dănilă Gușa, / Pamfir Scripeț, / Ioan Par-tene, / Anchidim Scripeți, / Larion Sângeorzan, / Pamfir Piorașiu, / Nechita Maricuțiu, / Vartolomei Hașbeiu, / Nechita Domide, / Grigore Moldovan, / George Gusin, / Sevestian Păiuș, / Stefani Gușa, / Mihail Cardanu, / Manoilă Bureaca, / Scridon Domide, / Precub Grapini, / Ma-cedon Pop, / Artene Cotul, / Silvestru Cotul, / Pamfir Slăvoacă, / Maței Alesandru, / Anton Steopan, / Arsente Gușa, / Iacob Gușa, / Vartolomei Cozonac, / Alexandru Cotul, / Onofrim Cotul, / Alexandru Anca, / Masim Porcul, / Larion Porcul, / Vasilieă Mureșianu, / Constantin Mure-șianu, / Odohim Leșanu, / Alexa Cardan, / Danilă Solcanu, / Demian Alexandru, / Toma Anca, / Filimon Leșianu, / Pantilimon Boldișiu, / Ostace Păiuș, / Vasile Tolfă, / Maței Boldișiu, / Sidon Bindiu, / Leon Morozanu, / Niculai Mănăstire, / Nica Croitoru, / Florian I. Porciu, / Calistru Flămând, / Savir Scripițiu, / Gavril Sângeorzan, / Lazar Uriche, / Pavel Lipan, / Terente Bureaca, / Teodor Beleiu, / Gavrilă Cardan, / Ioni Piorașiu, / Samson Domide, / Stefan Finceru, / Ilarion Bindiu, / Macedon Luchi, / Ion Anca, / Andreian Porciu, / Anchidim Munteanu, / Ciril Tirșiul, / Arsente Migovan, / Niculai Gușia, / Ion Mateiu, / Ion Luciu, / Ilie Porcius, / Gavrilă Boldișiu, / Grigore Scri-peț,

/Onofrim Cicioc, / Demian Lipan, / Condrat Matei, / Ștefan Grapini, / Sevestian Grapini, / Iosif Steopan, / Pam-fir Steopan, / Tănase Maricuț, / Procopiu Păiuș, / Nicolae Folfă, / Procope Domide, / Gherasim Porcul, / Toma Do-mide, / Domide Flamă, / Domide Cozonac, / Iochim Co-zonac, / Anton Pop, Andrei Cozonac, / Toma Mateiu, / Ion Scripeț, / Sidon Bouțiar, / Vasile Cărbune, / Donică Luchi, / Artene Flama, / Maței Bindiu, / Masim Anca, / Marțian Filipoiu, / Toma Steopan, / Nica Coșarcă, / Ștefan Cardan, / Masim Pop, Ion C. Pop, / Iacob Domide, / Ion Boldișiu, / Doniz Anca, / Cifor Cardan, / Doroftei Cardan, / Miron Popelea, / Scridon Popelea, / Danilă Belciu, / Gavrilă Talfă, / Maței Cardan, / Demian Steopan, / Petru Boldișiu, / Iacob Boldișiu, / Calistru Cruitor, / Roman Boldișiu, / Ilie Dobra, / Anton Steopan, / Gregor Anca, / Acsente Domide, / Constantin Cotul, / Doroftei Mureșan, / Pantilimon Fili-poiu, / Vasile Tapalagă, / Pantelemon Cotul, / Filip Flama, / Larion Steopan, / Gregore Bureacă, / Ion Gușă, / Toder Beleiu, / Andron Porcul, / Gavrilă Pomuhaci, / Ion C. Anca, / Gavrilă Alecsandru, / Simion Pr. Domide, / Dorotei Bursacă, / Ilie T. Domide, / Scridem S. Domide, / Alec-sandru Cotul, / Macavei Cotul, / Ion Berende, / Grigoraș Flama, / Iosif a Belei, / Dumitru Slăvoacă, / Onofrim Bin-

diu, / Ostace Anca, / Simion I. Domide (prin Silvestru Mu-reșan)”⁴²⁸.

1887: „De la ultimul apel, făcut către publicul ro-mân, în care mă rugasem să trimită fiecare, după voință și putință, câte ceva, ca să putem **procura cărți, adecă abe-cedare și legendare** elevilor lipsiți de la școlile poporale, până azi au incurs numai 14 florini 10 cruceri și adecă de la următorii domni și doamne: / Un Bucureștean, 3 franci, / dl Florian cav. de Porcius, binecunoscutul botanist român din **Rodna-veche**, 1 florin, / doamna Susana Porcius, vă-duvă Mărcușiu, din **Rodna veche**, 50 cruceri, / domnișoara Rafila Porcius, din **Rodna veche**, 50 cruceri, / dl Inocențiu Clein Porcius, cancelist la pretura din **Rodna**, 50 cruceri, / dl Iosif Nemesiu (se citește Nemeș - n. n.), preot în **Lă-pușul românesc**, 1 florin, / dl Clement Lupșaiu, casar la banca „Transilvania” în **Arad**, 1 florin, / dl Candid David, director de mine în **Bucium-Isbita**, 80 cruceri, / doamna Lucia Grapini, preoteasă în **Rodna**, 1 florin, / domnișoara Sabina Grapini, din **Rodna**, 10 cruceri, / dl Ștefan Cardan, posesor în **Rodna**, 20 cruceri, / dl Gherasim Domide, preot în **Rodna-veche**, 1 florin, / dl Silvestru Muresan, învățător în **Rodna veche**, 1 florin, / doamna Luisa Issip din **Rodna veche**, 50 cruceri, / dl Ioan Issip, pretor suprem în

⁴²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 284, Brașov 1886, p. 2

Rodna veche, 1 florin, / dl Dionisiu Longin, oficial la pretură, în **Rodna**, 1 florin. / **Suma**: 14 florini 10 cruceri.

Afară de această sumă, mai sunt la dispoziție 5 abe-cedare, de Solomon Muntean. / Din suma incursă, s-au spesat: 1). Pentru provederea școlii din **Nadeșul român**, p. u. Szilágy-Cseh, cu abecedare de Petri, suma de 2 florini; 2). Spese pentru porto 57 cruceri. laolaltă 2 florini 57 cruceri. / Deci mai sunt: a). Depuși la casa de păstrare din **Rodna veche**, 6 florini 50 cruceri; b). La subscrisul, 5 florini 3 cruceri. Laolaltă, 11 florini 53 cruceri... / Ca să putem lucra mai cu succes, pentru provederea elevilor mizeri de la școlile române rurale cu abecedare și legendare, noi, **cărturarii români din Rodna și jur**, ne-am constituit într-un comitet spre acel scop, care e compus din următorii Domni: / Florian cav. de Porcius, vice-căpitan emerit, membru al Academiei Române, ca președinte. / Mihai Domide, învățător dirigent în **Sângeorgiu**, ca vice-președinte. / Gherasim Domide, preot român în **Rodna veche**, ca casar. / Pumfilu Grapini, preot român în **Rodna nouă**, ca controlor. / **Ioan Pop Reteganul**, învățător român în **Rodna veche**, ca secretar I. / Solovestru Mureșan, învățător român în

Rodna veche, ca secretar II. / **Ioan Pop Reteganul**"⁴²⁹.

1887: „Duminecă, la 1 mai stil nou, fiind zi senină, vedeam venind de prin satele vecine preoții și onorațorii, ici călări, colo-n trăsură, până după 9 ore. Atunci intrarăm în biserică, care era îndesuită de popor. Nimeni nu voia, în aceea zi, a absenta de la biserică, nici chiar străinii. / Era impunător a vedea, la sfântul altar al Domnului, pe venerabilul părinte Moisil, înalt, cărunt ca un patriarh al vechiului testament, celebrând, în mijlocul părinților preoți: Groza din **Maieru**, Balu din **Ilva mare**, Filipoiu din **Rodna no-ua**, Sohorca din **Sângeorgiu** și viitorul nostru paroh. / Toa-tă inteligența de aici fu de față, împreună cu tot poporul, care nu absentează niciodată, în dumineci și sărbători, ne-cum de la slujbă, dar nici de la vecernie. De asemenea, au fost de față doamnele și domnișoarele, fără deosebire de naționalitate. / După îndeplinirea serviciului divin, venerabilul părinte vicar Moisil predică despre chemarea preo-tului și încă atât de pătrunzător, încât putea să vadă oricine că din inimă sunt ieșite cele zise și nu numai din minte. / După aceea, introduse pe părintele Domide în noul post, îi dădu cheia și lăsă a se ceti, prin părintele Șohorca,

⁴²⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 68, Brașov 1887, p. 3

decretul episcopesc, prin care părintele Domide e întărită în noul post.

În fine, îi mai înprospătă venerabilul părinte Moi-sil în memorie chemarea preotului, apoi se ivi tânărul pă-rinte în ușa împărătească a altarului și rosti o cuvântare, ca-re ar trebui să o învețe, de-a rostul, fiecare preot și după ea să-și conformeze conduita sa. Promis-a solemn părintele Domide, în fața poporului și înaintea lui Dumnezeu, că își va da năzuința să fie un adevărat păstor sufletesc și demnă următor al fie iertatului său antecesor, și a stors șiroaie de lacrimi cu această predică, rostită din „visteria inimii celei bune”, lacrimi a stors părintele Domide nu numai de la femei, ca mai debile, ci și de la bărbați, și toți i-am admirat curajul cu care ni se dă cu totul nouă, abnegațiunea cu care promite că va lupta pentru noi. Și noi îl credem bucuroși că va fi așa, după cum trebuie să fie, ba suntem convinși că nu ne înșelăm în speranțele noastre, nu ne putem înșela, căci suntem convinși că va fi preotul adevărat și învățătorul nostru, cu noi va fi în bine și în rău, cu noi, la bucurii și dureri, cu noi, în luptă față cu declarații dușmani ai bisericii și națiunii, cu noi, până la ultima respirație, fără de noi ni-căieri, noi, fără el, nici în un loc! Și iată că ne îndemnă să ne punem toată speranța, toată încrederea în dânsul; iată pentru ce față de dânsul suntem cu totul fără

rezervă: / E de aici, din opidul (târgușorul) nostru, e fratele, neamul și amicul nostru; a studiat la școlile noastre, la școlile românești, în **Năsăud**, unde a fost tot primul eminent. Așadar, el numai român bun poate fi, căci încă mai nici unul nu ne-a înșelat, din cei ieșiți din acestea școli.

După facerea examenului de maturitate, și-a făcut, la miliție, anul de voluntar, unde, dimpreună cu vărul și colegul său de studii, Pamfilu Grapini, azi preot cooperator în **Rodna nouă**, făcu examenul de ofițer pentru armata c. r., prin ce documenta că nu fuge de muncă, că românul pe toate terenurile știe să fie om și, prin urmare, multă onoare a făcut neamului românesc. / Împlinindu-și anul de voluntar, merse, dimpreună cu vărul său Pamifilie, la teologie, după absolvirea căreia veni ră ambii la vetrele părintești, unul ca preot cooperator în **Rodna veche** și altul în **Rodna nouă**. În timpul cât a fost cooperator lângă părintele Lup-șiai, a dat dovezile cele mai strălucite despre ceea ce poate și ce vrea să facă, prin ce moralmente ne-a silit, ne-a obligat să-l rugăm să rămână la noi pe vecie. / Iată de ce am ruga, așadar, pe venerabilul ordinariat să ni-l dea, iată de ce avem o speranță atât de neclătită în dânsul!

La orele 11 și jumătate, se termină slujba, la care au luat parte vreo 700 de omeni. Inteligența, domni și doam-ne, intră

în casa parohială, spre a gratula domnului Do-mide. Nu trecu, însă o jumătate de oră și iată că tot popo-rul, ce fusese la biserică, veni înaintea casei parohiale, în frunte cu notarul Zaharie Pop, care, în numele poporului, ură mulți și fericiți ani noului paroh, iar părintele Domide răspunse, cu afabilitatea-i cunoscută și spre mângâierea tuturor. / Când rosti vorbele: „al vostru sunt, căutați-mă, ziua și noaptea, ușa mea nu va fi închisă înaintea nici unuia din voi, de năcazurile voastre nu mă voi ascunde, de bucu-riile voastre nu voi fugi, puneți-vă încrederea în mine, pre-cum mi-o pun eu în voi, sinceri să ne fim unul, altuia, și să ne conducem cu bunăvoință”, atunci nu i se mai auzi gla-sul, poporul erupse în numeroase strigări de „Să trăiască!”, apoi se duse la ale sale, în ordinea cea mai bună. Cu această ocaziune, părintele Domide ne invită la un prânz comun, prânz la care au participat peste 80 persoane, câte adecă avură loc în cele trei odăi mari ale casei parohiale. / Între alții, au fost de față domnii Gregoriu Moisil, vicarul din **Năsăud**, distinsul botanist Florian cav. de Porcius, vice-căpitan emerit și membru al Academiei Române; apoi domnii Kovacsy, jude la judecătoria cercuală din loc, So-lymosi, sub-jude tot aici, Issip, proto-jude la pretură, Kirs-chner, sub-jude la pretură, Dr. Alexi, profesor în Năsăud, învățătorii de la școala de stat și de la cea română din loc,

preoții care ajutară la serviciul divin; apoi părintele Zapva, preot romano-catolic, părintele Grapini din **Rodna nouă**, medicul din loc, apotecarul etc. / După terminarea mesei, la care s-au rostit mai multe toaste, ne luarăm adio de la scumpul prieten și demnul paroh. / În fine, mai amintesc că dl Domide a primit, cu ocaziunea introducerii sale în parohie, numeroase telegrame de felicitare, mai vârtos din Năsăud și alte părți, ceea ce e o dovadă că domnia sa se bucură de simpatiile și încrederea tuturor. / Dea Dumnezeu ca toate comunele să aibă preoți ca al nostru, preoți cu carte și cu omenie, preoți cu învățătură și caracter. Iar scumpului nostru părinte Dumide îi zicem, și pe astă cale: La mulți ani fericiți în mijlocul nostru! Fii demnul și iubitul nostru păstor și învățător, iar noi vom fi blânda ta turmă, care nu te va părăsi nici un minut, convinși fiind că numai la pășunea cea bună ne vei conduce! Să trăiești, părintele nos-tru, omul nostru!"⁴³⁰.

1887: „Raportul primului secretar **Ioan Pop Rete-ganul**, către Onoratul comitet de ajutorare cu abecedare și legendare a elevilor săraci de la școlile române rurale, cu reședința în **Rodna veche**, Transilvania. / **După constitu-irea comitetului:** Un Bucureștean, 3 florini, /

⁴³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 101, Brașov 1887, p. 3

domnii Flo-rian cav. de Porcius din **Rodna**. 1 florin, / Inocențiu Clain Porcius din **Rodna**, 50 cruceri, / doamna Suzana Porcius, văduvă Mărcuș, din **Rodna**, 50 cruceri, / domnișoara Ra-fila Porcius, din **Rodna**, 50 cruceri, / Domnii Iosif Nemeș, preot în **Lugoșul românesc**, 1 florin, / Mihai Domide, di-rector școlar în **Sângeorz**, 1 florin, / Clemente Lupșan, ca-sar banca „Transilvania”, **Arad**, 1 florin, / Candin David, director de mine **Bucium-Sésa**, 80 cruceri, / doamna Lucia Grapini, preoteasă în **Rodna nouă**, 1 florin, / dl Stefan Cardan din **Rodna veche**, 20 cruceri, / Gherasim Domide, preot în **Rodna veche**, 1 florin, / Solovestru Mureșan, în-vățător 1 florin, / doamna Luisa Issip, 50 cruceri, / domnii Ioan Issip, proto-jude, 1 florin, / Dionisiu Login, sub-notar, 1 florin, / din **Rodna veche**, domnișoara Sabina Grapini din **Rodna nouă** 10 cruceri, / și domnii: Frații Stănescu, 20 florini, / Dimitrie Ionciovici, 10 florini, / Grigore Birea, 10 florini, / P. M. Zănescu, 10 florini, / G. M. Zănescu, 5 florini, / Verzul (**colectant**), 20 florini, din Brasov, / Teodor Indre. preot în **Șomcuța mare**, 1 florin, / Ion Petrișor, preot în **Șomcuța mare**, 1 florin, / Alexandru Nestor, preot, 40 cruceri, / Ion Nestor, preot, 40 cruceri, / Alexandru Petri, paroh, 50 cruceri, / Ioan Mureșan, 50 cruceri, / Nicolau Nilvan, avocat, 50 cruceri, / Vasiliu Dragoș, avocat, 50 cruceri, / Vasile Marcu, avocat, 50

cruceri, / Dionisie Bran, paroh, 50 cruceri, / Bocsanczy, comerciant, 20 cruceri, / Herskovics Moise, 20 cruceri, / Hersch M. Iosef, 20 cruceri, / Ludovic Man, apotecar, 50 cruceri, / Augustin Sabó, subprefect 50 cruceri, / Hirsch Nathan, 20 cruceri, / Elie Pop, **colectant**, de la mai multe persoane, solvi poșta și 40 cruceri. / N. Mâneguț, paroh în **Poiana Sibiului**, 1 florin 20 cruceri, / Pantelimonu Domide, c. r. căpitan pensionar în **Rodna**, 1 florin, / doamna Elisabeta Domide, soția dlui căpitan, în **Rodna**, 1 florin, / domnii: Leon Domide c. r. maior la Regimentul 5 Bosnia, 1 florin, / Iosif Balu, paroh în **Ilva mare**, 1 florin. / Prin **colectantul** Petru Poenariu, învățător în **Mercina**, 1 florin 80 cruceri; de la Clericii din **Gherla**, 5 florini 40 cruceri. Prin **colectantul** Iuliu Crainic, din **Urișiul inferior**, 5 florini 20 cruceri. / **Suma totală**: 115 florini 70 cruceri. Cu cei adunați înainte de constituirea comitetului, în sumă de 30 florini 70 cruceri, **suma totală**: 146 florini 40 cruceri"⁴³¹.

1887: „Raportul primului secretar **Ioan Pop Rete-ganul**, către Onoratul comitet de ajutorare cu abecedare și legendare a elevilor săraci de la școlile române rurale, cu reședința în **Rodna veche**, Transilvania. / **Cărți din ti-pografia**

⁴³¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 196, Brașov 1887, p. 3

Blajului cerură: Ioan Suciu, învățător în **Solo-vestru**, 30 abecedare 20 legendare, / Ioan Demian, învățător în Iclod. plasa Blaj, 23 abecedare, / Basiliu Martin, învățător în **Băgău**, 15 abecedare 18 legendare, / Iuliu Har-șan, învățător în **Chiheriul inferior**, 20 abecedare 10 le-gendare, / Teodor Hogia, învățător în **Șura mică**, 15 abe-cedare 10 legendare, / Petru Colceriu, învățător în **Suciag**, 15 abecedare 1 legendar, / Ion Pop, învățător în **Șinca ve-che**, 8 legendare, / Nicolau Maior, preot în **V. Udvarhely**, 8 abecedare 5 legendare, / Iuliu Crainic din **Urișul in-ferior**, 10 abecedare 6 legendare, / Vasiliu Itean, învățător în **Caltwasser**, abecedare 10 legendare, / Nicolau Tufescu, învățător în **Basna**, 10 abecedare 5 legendare, / Ioan Buc-șa, învățător în **Craifalău**, 10 abecedare 10 legendare, / Atanasiu Moga, învățător în **Tapu**, 8 abecedare, / Petru Grama, învățător în **Sântejude**, 10 abecedare. / **Total:** 189 abecedare 103 legendare.

Cărți din tipografia Blajului s-au distribuit: 1). Celui de sub 1=23 abecedare (folosite, donate de școala din **Rodna veche**). / 2). Celui de sub 1=9 abecedare și 9 le-gendare. / 3). Celui de sub 2=25 abecedare (folosite, do-nate de școala din **Rodna veche**). / 4). Celui de sub 3=10 abecedare și 7 legendare. / 5). Celui de sub 4=10 abecedare și 5 legendare. / 6). Celui de

sub 5=10 abecedare și 5 legendare. / 7). Celui de sub 6=10 abecedare. / 8). Celui de sub 14=10 abecedare... /

Cărți de Popescu cerură: Petru Poenaru, învățător în **Mercina**, 8 abecedare, 9 legendare, / E. Crișan și A. Moldovan din **Șinca veche**, 8 abecedare, 4 legendare, dar, la câteva zile după aceea, ne scrise învățătorul dirigent de acolo, Ioan Pop, că numai de ale Blajului pot folosi, deci de acelea să le trimitem, ce s-a și întâmplat. / Ipate Todoran din **Domnin** cere 22 legendare. / Nicolau Necrelescu din **Moioș Miclești**, 15 abecedare, 5 legendare. / Teodor Oprean, învățător în **Lasfăul român**, 40 abecedare, 30 le-gendare. / Alexaniru Vladi, învățător în **Bánpatak**, 2 abe-cedare, 1 legendar. / Simion Câmpian, învățător în **Bouțar**, 15 abecedare, 5 legendare. / Florian Crainic, preot în **Mi-hileu**, 15 abecedare, 5 legendare. / **Suma:** 103 abecedare, 81 legendare"⁴³².

1887: „În ziarul „Gazeta Transilvaniei”, No. 215 din a. c., precum și în alte ziare, s-a publicată știrea că, în **Rodna veche**, „cu ocaziunea punerii petrei fundamentale la casa comunală, s-au descoperit niște pivnițe subterane, care datează **din timpul pe când Rodna era oraș săsesc**”. Voind a clarifica această știre, îmi iau voie a descoperi ur-

⁴³² *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 199, Brașov 1887, p. 3

mătoarele: / Ca martor ocular, care cu ochii mei am văzut cele întâmplate acolo, în interesul adevărului, declar, din capul locului, de neadevărată știrea comunicată, căci lucrul stă cu totul altcum.

E adevărat că comunitatea **Rodna-veche edifică casă comunală** din nou și încă din material solid, cu un etaj chiar în partea ostică a pieții locale; dar, până acum, s-a săpat numai o parte pentru fundament, și celar (pivniță), însă nu s-a pus nici o piară fundamentală și, cu ocaziunea acelor săpături, în loc de a se afla pământ destul de solid, spre a pune fundamentul, s-a dat de un substrat de pământ nisipos, pe care nu se poate edifica un astfel de edificiu în mod durabil. Din acest motiv, întreprinzătorii, frații Adlef din Bistrița, au făcut propunerea ca să se pună, sub fundament trunchiuri (grinzi) din stejar, ca să fie zidurile casei clădinde mai sigure. / Dar așa-numitele „pivnițe săsești” nu s-au descoperit, decât năsip de apă, semn că și pe acolo a curs, cândva, râul Someș. Bine era dacă, în locă de năsip, s-ar fi descoperit vreo comoară de a lui Darie împăratul, Cesus sau Alexandru cel Mare, acea comoară era foarte binevenită pentru comuna **Rodna**. Cu o atare comoară, s-ar fi acoperit spesele edificării noului edificiu, căci **casa comunală din Rocna** se edifică numai pe banii împrumu-țați din casa orfanală comitatensă, răsplătindu-se, apoi,

din sudoarea poporului, precum și din banii ce au să incurgă din vinderea pădurii foștilor grăniceri și descendenții lor. Aceșii bani s-ar fi putut folosi exclusiv numai și numai spre scopuri folositoare lor.

Da, întru adevăr, descendenții grănicerilor din Rod-na au foarte mare lipsă de banii ce vor incurge din vinderea pădurilor lor, căci, de-o parte, edificiul școlii lor fiind vechi și scund, nu le prea face onoare, căci nu corespunde deloc cu spiritul timpului actual și, totuși, în acela se instruiesc aproape la 200 copii, de sine se înțelege în aer corupt și nesănătos. Acest edificiu pretinde, fără amânare, o reparare radicală, dacă nu edificarea din nou. / De altă parte, casa bisericii românești, precum și alte edificii aparținătoare ei, asemenea pretind reparații însemnate. Biserica și școala, după starea în care se află, sunt ca niște făclii, care arată înflorirea și bunăstarea unei comunități, sau, din contră, căderea și regresul ei. Afară de acestea, este foarte simțită necesitatea de a se înființa, pentru descendenții grăniceri-lor, un fond de ajutorare pentru vitele cornute, și mai ales pentru boi, cu care păgubesc, adeseori, și din care cauză mulți indivizi rămân săraci și fără cap. Pentru atari scopuri, ar fi de dorit să le folosească bunurile grănicerești...

Altcum, edificarea menționatei case comunale din **Rodna** n-a urmat întru atâta la

dorința expresă a întregii populațiuni, care prevede ce soartă poate să-i ajungă la ca-să, dacă ar urma niște timpuri grele pentru economie sau dacă comuna nu ar putea răsplăti datoriile sale; datorința edificării a arătat-o, mai cu seamă, numai o mică fracțiune din reprezentanța comunală, și mai cu seamă cei străini și de altă lege; și se presupune că și cu fișpanul în frunte, se înțelege de sine că el numai la rugarea lor. De altmintrelea, „Măria Sa” se interesează multă de Rodna și se putea ușor afla cauza pentru ce. Altcum, la orice alegeri, fie acele de notar sau și de alt diregător mai mic și neînsemnat, se aude din gura solgăbirăilor: „Așa e voința expresă a Măriei Sa-le” și la acesta toți tac, ca peștele, ca să nu cadă în dizgrație, căci de nu... taie popa limba! E trist, dar adevărat”⁴³³.

1887: „Sub titlul „Un popă model”, ni se comunică următoarele: „Părintele Baál Iozsef, popă român în **Ilva mare**, vicariatul Rodnei, în Transilvania, om bogat de averi materiale, n-a mai aflat altă școală potrivită pentru copii săi începători decât cea armenească din **Gherla**; deci acolo și i-a și dus. Școlile Năsăudului, cu limbă de învățământ română, i se pare prea inferioară; școlile Bistritei, cu limbă de învățământ germană, limbă universală, limbă cul-tă, nu i

⁴³³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 245, Brașov 1887, pp. 2, 3

se par potrivite, numai școlile cu limbă de învățământ unguresc sunt după mult dezvoltatul gust al Sfinției sale, deși școlile Năsăudului și ale Bistriței sunt cele mai aproape de **Ilva-mare**. Încă de mici și i-a purtată în școala de stat ungurească din Rodna, iar la examenul ultim și-a exprimat dorința, către inspectorul Havași, că „ce bine ar fi, dacă, în Rodna ar fi batăr două clase gimnaziale ungu-rești!”. Vedeți, atunci s-ar bucura dumnesa, când s-ar în-mulți școlile ungurești, iar nu celea românești. Și dumnealui e preot român, își crește băieții cu prescuri și pri-noase românești, dar la școli ungurești și în spirit unguresc. Săracă nație română, cui mai dai prescuri!”⁴³⁴.

1888: „Într-un raport, ce-l publică foaia guverna-mentală „Kolozsvar”, despre rezultatul examenelor de la școala de stat poporală din **Rodna-veche**, se dau pe față, din nou, tendințele ce le urmărește dl Trefort, cu ai săi, pe tărâmul învățământului public. / Nu este vreo noutate pen-tru noi, dar e bine să luăm notiță cât mai des despre aceste tendințe periculoase. / **Rodna-veche** este o comună într-un ținut curat românesc. Dar se află, în această localitate, și câteva familii de băieși, de altă naționalitate. Pentru puți-nele familii neromâne din **Rodna**, dl Trefort a găsită de cu-viință de-a înființa o

⁴³⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 257, Brașov 1887, p. 1

școală de stat, cu limba de propunere ungurească. S-au cheltuit mulți bani pentru scopul acesta, cu toate că se află, în **Rodna veche**, o școală bună și cores-punzătoare confesională română. / La școala română, după legea de la 1879, trebuie să se învețe și limba maghiară, astfel că familiile neromâne de băieși puteau foarte bine să-și trimită copii la această școală, fără ca să sufere scădere instrucțiunea acestora, din limba maghiară. / Sistemul dlui Trefort însă nu se mulțumește cu atâta. Și ca vie do-vadă pentru aceasta ne servește raportul amintit. / Cu oa-recare părere de rău constată raportul foi clujene că ma-joritatea elevilor, în școala de stat din **Rodna-veche**, o formează încă toată numai copii băieșilor neromâni, dar adaugă, cu mare mulțumire, că, în timpul din urmă, sătenii „valahi” au început să cunoască „salutarul efect” al școlii de stat și că, în mânia protestării conducătorilor lor, își trimit, din ce în ce mai mulți copii la școala ungurească”⁴³⁵.

1888: „Cauza patronatului din Rodna. / În sensul contractului încheiat cu erariul (împărăția), în 12 martie 1872, pretinde erariul ca, pe baza patronatului, acolo stipu-lat, fondurile să solvească pentru biserica și școala roma-no-catolică din Rodna spesele de susținere a acelora care, până

⁴³⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 136, Brașov 1888, p. 1

acum, pe an, au variat între suma de 1.300 și 1.890 florini valută austriacă. / În această cauză, ni s-a propus, din partea comisiunii, ca noi să cedăm terenul montan în acea extensiune, în care se află astăzi cuprinsă de dregă-toria montană, și după cum îl posedă acum, în proprietatea erariului montan, și pentru acela, în recompensă, erariul abzice de la ori ce pretențiune pe baza titulei patronatului. / Știind noi că cele 4 comune (**Năsăud, Feldru, Sân-georgiu și Rodna**, apoi fondurile cu muntele Crăciunel), deși, pe baza contractului din 12 martie 1872, sunt proprie-tarii aceluși teren, totuși nu trag nici un folos din el, ba încă, spre a-și susține dreptul de proprietate la el, plătesc chiar și darea și echivalentul pentru el: în sperare că, în afacerea cea mai importantă pentru comune, vom putea câștiga mai mult, apoi, pe lângă condițiunea ca comunelor să li se lase loc suficient de trecere și umblare la munții lor, precum și spre muntele gol, asemenea, să li se lase pădure suficientă pentru ocrotirea vitelor, când vor veni tempestăți, precum și pentru economia de vite și focărit; în sperare că numitele patru comune, pe lângă o altă recompensă din partea ce-lorlalte comune, se vor învoi la aceasta și nu vor pune piedecă împăciuirii, ne-am fost dat învoirea la sus amintita pretențiune, am făcut și această jertfă.

Dreptul erariului de a folosi edificiile din mai multe comune, în specie din Năsăud, spre scopuri adminis-trative. / Acest drept și l-a fost susținut erariul în contractul ddto, 12 martie 1872, fără însă să se fi fost determinată mai de aproape cum că care scopuri administrative se pricep aici, așa încât erariul a început a folosi numitele edificii nu numai de cancelarii pentru dregătoriile administrative și judecătorești, ci și pentru carceră de stat, pentru poștă, pen-tru vigili financiari etc.”⁴³⁶.

1896: „Codalăi și ogrinji s-au înhămat și prin unele comune de ale noastre la tărăbânța tămbălăului milenar, ca în **Șant**, în **Maier**, **Ilva**, **Mocod** etc. Au ținut bieții de ei să se îmbrace în „diszmagyar”, să-și pună pinteni și pană, să se arate stăpânilor, barem pe din afară, căci înlăuntru cine-i vede, cine-i caută, și dacă le ghiorăiesc mațele de foame? Au ținut și ei să facă ca țiganul, care poartă pană și când e lihnit de gol, ca capra, care poartă coada ridicată când e plină de râie. Un amărât de popă s-a dus și el să se sature, o dată, bine pe seama bugetului, dar ceilalți, har Domnu-lui!, s-au rugat din inimă lui Dumnezeu pentru binele poporului, pentru fericirea țării și pentru luminarea creie-rilor tulburi, și au mâncat acasă. / Iată pentru ce nu purtăm nici o frică că ne vom pierde! Că

⁴³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 287, Brașov 1888, pp. 2, 3

în **Maier**, de pildă, das-călul de la școala comunală, în 9 mai s-a procopsit cu școlarii români în limba maghiară, în fața unui mic public îm-pintenat, după care, apoi, s-a benchetuit; că alte școli, tot comunale, ca cele din **Ilva**, **Măgura** sau **Rodna** atât de nimerite, fac tot așa, nu ne insuflă nici o îngrijire, căci n-au făcut și nu fac, și nu vor face nici un spor cu maghiari-zarea printre noi, despre ce ne-am convins din destul în decurs de 20 de ani, Aceasta o văd și patrioții, căci un om de-al lor a sfătuit, odată, pe învățătorii de la școala de stat din **Rodna** să ia de pildă și carte de la învățătorii școlii confesionale greco-catolice, pe care i-a prezentat ca model. Și eu am nădejde în Dumnezeu și în virtutea poporului român că nu vom pieri; patrioților le poftim apetit bun, iar epis-copul Szabö să nu se supere că bunii noștri păstori își fac datoria cum știu ei, căci nici un fiu nu e dator să asculte nici chiar de părinți, când aceștia îi îndeamnă să facă fapte rele⁴³⁷.

1904, Diaconovich: „**Rodna Veche**, comună rurală în Transilvania, comitatul Bistrița-Năsăud, cu 4.350 locuitori, din care 2.945 români, 332 germani, 1.060 maghiari, 298 evrei. Aici își au sediul o pretură și o judecătorie cercuală; erariul posedă mine de aur, argint și plumb. De Rodna Veche se ține

⁴³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 98, Brașov 1896, p. 2

stațiunea balneară Valea Vinului, proprietate a Societății carpatine maghiare din Cluj, cu apă minerala feruginoasă de 10 grade Celsius, la o înălțime de 700 m deasupra mării. / **Rodna Nouă** (Uj- Rodna), comună rurală în Transilvania, comitatul Bistrița-Năsăud, cu 2.139 locuitori, din care 1.802 români, 154 germani, 130 maghiari. / **Rodna, district vicarial** greco-catolic român, cu 31 parohii și 43.143 suflete, în 1898”⁴³⁸.

1896: „Serbările de la Rodna. / Duminică, 1n 17 august stil nou, românii din **Rodna** și din fostul district al Năsăudului, au aranjat mari serbări, în onoarea ilustrului bărbat, ieșit din sânul lor, dl Florian Porcius, cavaler al Ordinului de Fier clasa a III-a, vice-căpitan emerit, mem-bru al Academiei Române etc., din incidentul jubileului său de 80 de ani (născut în 1816)... /

La banchet, au luat parte peste o sută de persoane, între care frumoasa cunună de dame. Seria toastelor a des-chis-o însuși jubilatul, care a tostat pentru Majestatea Sa și Casa Domnitoare... / Au sosit depeșe și scrisori din Bu-curești, Borgo Prund, Bistrița, Blaj, Brașov, Câmpulung, Beiuș, Gura Râului, Giurgiu, Năsăud, Oradea Mare, Bâr-lad, Sibiu, Reghin, Vatra Dornei, Văleni (România)... / La 8 ore, au început a se îndrepta oaspeții în sala de banchet,

⁴³⁸ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 778

transformată în sală de concert, dat de corul Reuniunii de cântări din **Bistrița**, sub conducerea peședintelui Dr. Li-nu”⁴³⁹.

1908: „O mare nenorocire s-a întâmplat ieri, miercuri, 9 septembrie, între orele 10 și 11, în comuna **Rebri-șoara**... / Doi oameni din **Rodna Veche**, Grapa Toader și Ferencz Károly, aducând, într-o căruță, o piatră de moară, aproape de edificiul școlii, poate când au vrut să meargă pe partea de drum ce duce, din sus de podul ce este peste pârâul morii, fiind beți, nu au băgat de seamă și, răsturnând căruța, a căzut piatra de moară pe Ferencz Károly, așa încât momentan l-a zdrobit, de a rămas mort pe loc. Fiind om cu familie, a rămas văduva cu câțiva orfani. Celălalt tovarăș, nefiind așa de beat, a scăpat nevătămat. Notarul numai-decât a făcut arătările oficiale. Procurorul a început an-cheta, pentru a constata culpabilitatea”⁴⁴⁰.

1926: „Duminică, în 14 noiembrie, a avut loc, în **Năsăud**, instalarea noului paroh al **Năsăudului** și vicar al **Rodnei**. dl Ioan Nescuțiu... / Nouă preoți au slujit la sfântul altar, între care făcea parte și Canonul Dr. Bojor, din partea Ilustrității Sale Episcopul de Gherla, Dr. Iuliu Ho-ssu... / La ora 1, a avut

⁴³⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 176, Brașov 1896, p. 4

⁴⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 191, Brașov 1908, p. 2

loc, la Hotelul „Grivița”, un banchet de peste o sută de persoane. Au luat parte, la acest banchet, următoarele personalități remarcabile: domnii Gavril Pahone, prefectul județului Năsăud, Palăgeșiu, sub-prefectul, Vasile Bichigeanu, directorul liceului, Virgil Șo-tropa, profesor, etc., precum și aproape toată intelc-tualitatea din Năsăud. Muzica cu trompete a „Pompierilor Voluntari” a dat un deosebit fast acestei sărbători, prin cântările intonate”⁴⁴¹.

1950: „În anul 1950, prin legea raionării adminis-trativ-economice a teritoriului, au fost create 28 de regiuni, printre care și **regiunea Rodna**, alcătuită din 4 raioane: **Bistrița** (cu satele de pe valea Șieului), **Năsăud** (cu satele de pe valea Someșului Mare), **Vișeu de Sus** (cu satele din bazinul cu același nume din Maramureș) și **Beclean**, având reședința la Bistrița”⁴⁴².

ROGOZ

vezi târgul **LĂPUȘ**, județul Maramureș.

⁴⁴¹ *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 51, Blaj 1926, p. 4

⁴⁴² Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972, p. 12

ROHIA

(inclus în Târgu Lăpuș, județul Maramureș)

1323: „Satul **Rohia**, din Țara Lăpușului, veche așe-zare, menționată într-un document încă din anul 1323, a încrestat pe răbojul vremii multe evenimente istorice im-portante, unele de prestigiu pentru poporul nostru, altele de adâncă durere, cum a fost, mai ales, nemiloasa distrugere a celor 150 de biserici și mănăstiri din Transilvania de către generalul Bucow, în secolul al XVIII-lea, când au fost ni-micite și unele locașuri monahale din jurul satului Ro-hia”⁴⁴³.

1553: „O conscripție din timpul lui Alexandru Lă-pușneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparțineau ce-tății Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor

⁴⁴³ *Telegraful Român*, Anul 124, nr. 31-32, Sibiu 1976, p. 3

sunt: **Baba, Ba-ța, Poiana-Blenchii, Bârsău, Ciceu Giurgești, Ciceu-Hașmaș, Ciceu-Mihaiești, Ciceu-Corabie, Dăbăceni, Ambriș, Galgău Ganciu, Gostila, Gighișul de sus, Ilean-da mare, Ilișua, Cațcău, Căplani, Căpâlnea, Cașeu de jos, Răgusești, Coldan, Chireu, Lelești, Mica, Mănăș-tiur, Muncel, Negrilești Urișor, Uriul de sus, Orman, „Orbo”, „Patakfalva”, Petrihaza, Peșteș, Refeni, Reteag, Glod, Șomcutul mic, Selișca, Sânmărgrita, Suciul de sus și de jos, Vima-mare, Vaida-Cămăraș, Borcuț, Văleni, Poiana-Porcului, Dămăcușeni, Draghia, Lăpușul unguresc, „Ioszeplápos”, Dobric, Libotin, Masca, Ro-goz, Rohia și „Szaszmezö” (dispărut)”⁴⁴⁴.**

1878: „În toamna aceasta, noi, românii din cercul **Lapusiului**, am pierdut trei bărbați bravi și distinși. Pe mult onoratul domn vice-protopop D. Varna, pe stimatul domn Iuliu Pop, vice-notar comitatens, și acuma pe prea iubitul nostru Basiliu Iuga, notar cercual în **Suciu de Sus**. Acesta fu ajuns, marți, în seara zilei de Intrarea în biserică, în 3 decembrie, cam pe la 6 ore, de arma unui nemernic omorător, care l-a răpit din mijlocul familiei sale iubite, in-trând la dânsul, cum se zice, și împușcându-l. Astfel,

⁴⁴⁴ Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

B. Iuga își finis viața, în etate abia de 41 de ani. Cauza din care s-a întâmplat omorul nu s-a aflat încă, ci o mulțime de su-cienii sunt și astăzi arestați. Sperăm însă că asasinul va fi în curând descoperit. Osemintele decedatului au fost aduse, din **Suciu de sus**, în **Lapusiu**. Mortul, însoțit de o mulțime de trăsură, sosi în **Lapusiu** joi, în 5 decembrie, dimineața și a fost întâmpinat de o mulțime mare de oameni, în frunte cu preotul din **Lapusiulu unguresc**, Eugeniu Sabo, apoi, între sunetul clopotelor, a fost petrecut până la locul unde fu prohodit. La 12 ore, avu loc înmormântarea, cu o cere-monie demnă de acest bărbat, asistând 7 preoți, sub conducerea veteranului preot din **Rohia**, mult onoratul Ioan Marton, iar corul vocal fiind condus de cunoscutul învă-țător local A. Latisiu (Latiș). / Basiliu Iuga a fost născut în comuna **Ragla**, din fostul district al Năsăudului, a cercetat școlile normale din **Năsăud**, în etate de 18 ani s-a făcut vigil financiar, pe care carieră ajunsese respicient, și, după un serviciu de 18 ani, a fost pensionat. În 1873, depunând examenul de notar, a fost ales în **Suciu de sus** notar cercual și, ca atare, în timp de 5 ani ai serviciului său, a regulat mai multe străzi comunale, a organizat „porțiunea canonică și școlară” din **Suciu de sus**, unde, în est an, prin conlucrarea sa s-a zidit o biserică frumoasă de piatră, care e mai gata, precum

și alte două biserici, în **Suciu de jos** și una pom-poasă în **Groși**; iar în **Suciu de jos** se face o școală fru-moasă, tot la îndemnul vrednicului de amintire Basiliu Iu-ga. Memoria lui va trăi întotdeauna între noi! Îl deplânge tânăra sa consoartă, Maria născută Gente, cu fii rămași or-fani, părinții, frații, rudeniile, toți amicii și cunoscuții. Mulțimea nemărginită de oameni, care l-au petrecut la mormânt este un viu testimoniu despre stima și iubirea de care s-a bucurat decedatul la toată populațiunea din jur, fără osebire de naționalitate”⁴⁴⁵.

1887: „Și la noi, ca și pe aiurea, mișcările electorale și-au începută cursul cu finea lunii mai, așa că partida libe-rală, în aceea zi, la orele 8 și jumătate a. m., și-a primit pe candidatul său, baronul Carol Bornemisza din **Dobric**, în prezența unui număr însemnată de persoane. Preotul catolic din **Lăpușul unguresc**, prin o vorbire lungă și seacă, i-a arătat calea către dubla penitență... Ajunși în opid (târ-gușor), pe la orele 11 din zi, se întrunesc, în localitățile școlii de stat, unde s-a ținut conferința, la care au luat parte, pe lângă poporul din **Lăpuș**, și cam **30 de slugarnici pre-oți români** din jur. Poporul băștinaș din jur – onoare și iarăși onoare lui – ținând strâns la concluziile conferinței naționale din Sibiu –

⁴⁴⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 99, Brașov 1878, p. 3

pasivitate! - n-a luată parte. **Preoții participanți sunt următorii:** / I). Din tractului proto-popesc greco-ortodox vechi al **Lăpușului:** / Proto-presbiterul Samuilă Cupșia, cu preoții săi: Gavrilă Nodișiu din **Costeni.** / Teodor Buda din **Ungureni.** / Ales. Perhaița din **Libotin.** / Donisie Filip din **Libotin.** / Ioan Hermann din **Rogoz.** / Ioan Perhaița din **Suciul inferior.** / Petru Mann din **Boereni.** / Aron Cosma din **Rohia.** / Nicolau Hermann din **Mașca.** / Ioan Perhaița din **Borcut.** / Ioan Bodea din **Dobriținaș.** / Cel din Poiana Porcului, Ilie German, fiind morbos, n-a fost. / Aceștia toți au venită la **Lăpuș,** sub conducerea marelui om, naționalist și orator - cu brâu roșu de mătase - Samuilă Cupșia, care, prin dicția sa, ținută la cetirea programului, din care esența: „odihna lui sufletească și liniștea conștiinței sale”, cu referință la program, dovedește că e plătit mai bine ca acum 6 ani, când contra unui candidat român, în persoana veneratului domn Andreiu Medan din **Măgureni,** a jucat pe Efialte, fiind cumpărat, cu 100 florini v. a. și cu o oală de vinars de prune. În decursul dicției, mâna i-a fostă toată pe inimă.

Din tractul protopopesc greco-ortodox Chioar: / Protopresbiter Ioan Siovre - Sowre János - din **Cărbu-nari,** cu preoții săi: / Ioan Ciocașiu din **Cărbunari.** / George Pasca din **Curtuius.** / Ales, Pop din **Berința.** / Alex. Ciocașiu din **Făurești.** / N.

Siovre din **Trestia**, / Eftenie Bolbosu din **Ciocotiș**. / N. Siovre din **Fânaț**. / Onoare dlui preot din **Lesohia**, Gavrilă Ștefu, care și-a căutat de treabă, pe acasă, lângă familie. / Protopresbiterul Ioan Siovre, poreclită prin sine și Sorre Iános, figurează și ca membru în comitetul partidei liberale, subscrisă în invitațiunile de la banchet, din care invitațiuni, având și eu, îi pot dovedi adevărul faptic.

Din tractul Ungurești: Grigore Popescul din **Su-ciul inferiori**. / Ioan Filip din **Lăpușul românesc**. / De-meteriu Dragoș din **Băiuț**. / Ilie Buda din **Ungureni**. / Ioan Griguția din **Stoiceni**. **Din tractul Chioreni:** Nicolae Avram din **Mănăstur** (azi Mănăsturel). / Ioan Dragomir din **Rușiori**. / Gavrilă Simion din **Preluca**. / Iată, dară, domnule redactor și stimată inteligență română, unde zace răul și regresul națiunii noastre”⁴⁴⁶.

1887: „Alegerile de deputați în cele 7 cercuri elec-torale ale municipiului de model „Solnoc-Dobâca” au fost fixate pe 17 iunie. Cu această ocaziune, voiesc a aduce la cunoștință onoratului public cetitor român decursul alege-rii din cercul electorală al **Lăpușului unguresc**. După ce aici contra-candidat nu a pășită, s-a ales, cu aclamațiune, de deputat guvernamental, pe

⁴⁴⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 119, Brașov 1887, pp. 1, 2

periodul de 5 ani: baronul Carol Bornemisza. La alegere au participat vreo 300-400 inși, din 2.500 alegători. / Alegători au fost cam 100, între care: notari, sub-notari, juzi, sub-juzi, jurați, prea puțini plugari, lăpușeni maghiari, ca corbii albi, fiind toți opoziționali, cu excepțiunea diregătorilor, 32 (treizeci și doi) **slugarnici preoți români** și 4 învățători, iar restul, coada nației românești, strânși și culeși și aceia, cu forța, din case și de pe străzi. Preoții participanți sunt următorii:

I). Din tractul protopopesesc greco-ortodox vechi al **Lăpușului**: 1). Samuil Cupșia din **Cupșeni**, cu clica sa; / 2). Gavril Nodișiu din **Costeni**; / 3). Todor Buda din **Ungureni**; / 4). Ales. Perhaiția din **Libotin**; / 5). Dionisiu Filip din **Libotin**; / 6). Ioan Herman din **Rogoz**; / 7). Ioan Perhaiția din **Suciul inferior**; / 8). Petru Manu din **Boereni**; / 9). Aron Cosma din **Rohia**; / 10). Ilie German din **Poiana Porcului**; / 11). Nicolau Herman din **Masca**; / 12). Todor Herman din **Masca**; / 13). Ioan Perhaiția din **Bor-cut**; / 14). Ioan Bodea din **Dobriținaș**; / 15). Pavel Griguița din **Stoiceni**; / 16). Augustin Herman din **Văleni...** / În confuzia ce înduraseră cinstiții preoți, în urma unui vehement orcan, ce se iscase prin **Lăpușiu**, puneau penele în pălării tot întoarse, așa cât părintele protopresbiter era cu ea înainte, iar păstorul I. Ciocaș, cu ea îndărăt; nația ungu-

rească râdea și înjura că ocărăsc „cormanul” (kormany) sau că, în starea normală nu știu ce fac, zicând: „Szegény oláh páczio megfosztójok” (Bietul bolnav valah este jefuit)”⁴⁴⁷.

1887: „Observările unui călător din nordul Transilvaniei, în începutul lunii lui octomvrie 1887. Nu de mult, călătorind prin colțul acesta al patriei noastre străvechi, mi-am imprimat în memorie următoarele lucruri: În comuna **Costeni**, aproape de piciorul de munte Șatra, Minteu și Ho-din, lângă Țibleș patria lui Pinteă eroul, sate curat românești, i-au pus păcatul pe oameni să se separe în două con-fesiuni. Cea nou creată, greco-catolică, acum își ridică biserică de lemn, va să zică ca să se poată preoți un om cu puțină carte, au format două străiți ușoare, subordonând interese religioase intereselor private. Asta e libertate con-fesională!

În **Lăpușul unguresc**, sunt două biserici mari, în piață, romano-catolică și evanghelic reformată, biserica română greco-catolică mică, de lemn, deoparte, pe o ridi-cătură; însă școala română greco-catolică e în piață, cu etaj, solid edificată, învățători: Alexiu Latiș și Vasile Rebreanu, soția acestuia, Ludovica, născută Dingan, a fost prima dile-tantă teatrală de la Beclean, de mai an. Aci este inteligență română

⁴⁴⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 126, Brașov 1887, p. 2

numeroasă, precum: Vasile Mustea, protopop greco-catolic, Alexandru Pop, jude regesc, Augustin Pop, avo-cat, Georgiu Mescanu, cancelist, Iuliu Mihalca practicant în drept, Ioan Pop, executor regal judiciar, Teodor Breharianu, scriitor judecătoresc. Societatea mixtă întemeiază o bancă de credit și economii, din 400 acțiuni a 50 florini v. a. = 20.000 florini capital pentru Lăpuț și ținut. Succes buni!

Călătorind prin **Rohia**, lăsând în stânga **Boerenii**, trecând pe un deal mare și lung, pe drumul încolăcit, ajun-gem în comuna **Magogia**, cu biserică frumoasă în mijlocul satului, învelită în tinichea. Aici e vatra dlui Ioan Buzura, proprietar, fost pretor; notar e Gavrilă Sliamu. De notat că aici este cârciumar un român, Gavrilă Cupșia. Tradițiunea poporală spune că aici s-a născut viteazul poporului asu-prit în iobăgia amară, Pinte haiducul.

Urmează satul **Chiuești**, cu biserica lângă drum, greco-ortodoxă de piatră și greco-catolică, deoparte, mai mică, de lemn, preot greco-catolic Ilie Centea, bun român, însuși crește două fete la școala ungurească în **Deșiu**.

Trecând prin **Rugăsești**, locul nașterii dlui Ioan Bujita, vechi profesor de preparandie în Sigetul-Marma-ției, vine comuna **Cheseiu**, sat mare românesc, ca toate sa-tele din acest municipiu al Solnoc-Dobâcei, cu excepțiunea a două, adică

Domocoșeni, cercul Lăpușului, și **Dicea ungurească**, cercul **Desiului** – e situată (Cheșeiul) pe șes, are teritoriu fructifer – ca pe toate șesurile Someșului mare, oamenii au stare bună materială, fac negoț cu lemne de la **Guga**. Aici locuiește protopopul veteran Vasile Cassa; sunt și puțini oameni cu carte, precum Gavrilă Murășanu, în-vățător, Grigore Boldon, Ioan Stupariu, vice-notar, Ștefan Bojon și Simion Rotariu, proprietar, ar putea, luând exem-plu de la vecina **Cuzdrioara**, să-și clădescă o biserică mai mare, amăsurată recerînțelor timpului. / Aici e de însemnat că notarii de cerc se schimbă, deși însă tot român se alege, fiind satele ce formează notariatul cercual: **Gârbău**, **Urișorul**, Rugășești și Guga, firește toate românești, de aceea și sunt notarii urmăriți de autoritatea politică, pretorul Kovacs din **Deșiu**, cum se vede, inamic românilor, o crea-tură adusă din Ungaria, cine știe de ce vânturi. — Tocmai acum, fiind suspendat fostul notar Teodor Gavruș, se alege, în locul lui, provizoriu, vicenotarul din **Mogogia**, Petre George. Se zice că Gavruș, suspendat fără cauză su-ficientă, va fi restituit.

În **Cuzdrioara** s-a ridicată biserică de piatră, loc sub provizoriu, timpul lui Schmerling și Crenneville, gu-vernatorul, și a neuitatului bșron Vasile Pop, viceguvernatorul Transilvaniei, pe când era jude primar dl Gabriel Manu, avocatul de acum,

atunci turn nu s-a putut face, din lipsa mijloacelor, acel turn acum, în vara aceasta, s-a ridi-cat, la stăruința preotului Ioan Goron, teolog de Viena și Pesta, care biserică, până acuma era ascunsă între case, acuma strălucește unică în aceste regiuni din **Deșiu**, până către **Beclean**. Onoare poporenilor și distinsului preot, care știe să-i îndemne la o viață religioasă și morală, prin pre-dici alese, rostite cu voce puternică.

Ajuns în **Deșiu**, capitala municipiului, am observat o activitate febrilă, pregătindu-se pentru o expozițiune agricolă industrială și de vite, ce se va deschide în 15 cu-rent; se ridică porți de triumf și un șopron colosal, lângă podul Someșului, și toate edificiile se văruiesc și zugră-vesc, îmbrăcându-se totul în haine de sărbătoare. / Pentru strămutarea episcopiei grrco-catolice, din **Gherla**, în **De-șiu**, se lucră cu toată seriozitatea. Am înțeles că ministrul, episcopul și prefectul sunt învoiți în punctele de căpetenie. Orașul **Desiu** dă vreo 8 jugăre, locul, și materiale de clă-dire, toate gratis. / Banca română, proiectată „Someșiana”, înaintează încet; o asemenea întreprindere, atingătoare de interesele noastre economice, pretinde însă mai mare inte-resare din partea tuturor claselor societății noastre. / Con-doleanță generală a stârnit pe aici, în toate piepturile, în-cetarea din viață a apărătorului românismului Iacob Mure-șianu. Așteptăm

publicarea biografiei întregi a acestui mare român”⁴⁴⁸.

1926, august 15: „Sfințirea Mănăstirii Sfânta Ana din satul **Rohia**... / Vrednicul preot de mir Nicolae Gher-man (1 octombrie 1877 – 1962) **primul ctitor**, care, deși a avut multe greutăți familiale – 12 copii, toți trimiși la școli – ca un adevărat autohton ce era – se născuse în satul **Rohia** – timp de 40 de ani a desfășurat o vie activitate duhovnicească, socială și patriotică în această regiune, obținând înalte distincții pentru deosebita muncă pe care a de-pus-o aici, punând temelia a două locașuri – biserica „Adormirea Maicii Domnului”, cea mai frumoasă din tractul Lăpuș, și Mănăstirea Sfânta Ana, loc sublim de pelerinaj pentru creștinii din toate părțile, locaș ridicat în amintirea fiicei sale Anuța, decedată la vârsta de 10 ani. El a încredințat conducerea mănăstirii unor ieromonahi, ve-niți de peste munți, dintre care amintim pe Chenterion Sava (1926-1927), Sebastian Sârca (1927-1928) și Severian Grigorescu (1928)... / **Al doilea ctitor** al sfintei mă-năstiri, protosinghelul Gherontie Guțu (26 octombrie 1887 – 1 august 1937), figură patriarhală, vine la **Rohia**, la 17 mai 1931, într-un moment greu, din încredințarea episco-pului Nicolae Ivan, de pioasă aducere aminte, după re-comandarea arhimandritului

⁴⁴⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 230, Brașov 1887, p. 2

Calinic Popescu... / După moartea vrednicului stareț Gherontie Guțu, cu o scurtă tre-cere, ca stareț, a ieromonahului Teofan Mătăsaru (1937) și a ieromonahului Ivistion Sava (1939-1940, sub care se des-tramă soborul mănăstirii), vine, iarăși, o vreme de cumplite încercări, când viața așezământului se găsește la o nouă răscruce, în urma acelui nedrept dictat de la Viena. / Un timp, biserica rămâne în sarcina episcopului Nicolae Colan, iar pe plan local este în seama protopopului Ștefan Ghețe. / Cu toată vârsta sa - 27 de ani - în acele momente grele, starețul Nifon, care poate fi socotit cel de **al treilea mare ctitor** al așezământului de la **Rohia**, nu stă la cum-pănă și începe munca sa de reorganizare și de vie activitate religioasă. Având în jurul său pe cei doi monahi, cu vocație și râvnă duhovnicească, frații Bolchiș Iulian și colegul său de seminar de la Cernica, Birdaș Ioan, hirotonit ieromonah de îndată după cedarea Ardealului, pe seama mănăstirii (27 iulie 1941), după care adună și alți ucenici, printre care pe fratele Chira Ioan, azi Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Clujului, și alții, „însuflețește nădejtile de mai bine ale credin-cioșilor din satele vecine” și, deși fiind suferind, își înde-plinește cu zel, abnegație și destoinicie datoria de priceput organizator al acestui așezământ mănăstiresc, a cărui gos-podărie o reface, de zelos duhovnic și de român, încrezător în

puterile spirituale ale credincioșilor, muncă continuată de ucenicii săi, ieromonahul Valerian Gurz și mai ales de arhimandritul Iustinian Chira, azi de protosingelul Serafim Man și alți vrednici ostenitori”⁴⁴⁹.

1940: „În ziua de 15 august, Adormirea Maicii Domnului, mănăstirea „Sfânta Ana” din comuna **Rohia-Someș** își serbează hramul. La această mare serbare vor lua parte cei mai mulți preoți din parohiile Dejului, Târgu Lăpușului și Baia Mare, precum și mai toți ieromonahii din eparhia Clujului, în frunte cu Prea Sfințitul Episcop Nico-lae Colan. / Seara se va face privegherea, cu sfințirea litiei. Prohodul Adormirii Maicii Domnului se va cânta de un sobor de călugări și preoți, fiind de față Prea Sfințitul Epis-cop al Clujului. / Sfânta Liturghie va fi slujită de un sobor de călugări și preoți. / Credincioșii de prin împrejurimi sunt rugați să ia parte la acest praznic mare”⁴⁵⁰.

⁴⁴⁹ *Telegraful Român*, Anul 124, nr. 31-32, Sibiu 1976, p. 3

⁴⁵⁰ *Universul*, Anul 57, nr. 218, București 1940, p. 5

ROMÂNEȘTI

(Magyar Egregy, Ungurașul,
azi **Românești**, județul Sălaj)

1788, Johann Lehmann: „**Ungurașul** este o localitate frumoasă, pe râul Agriju. Râul curge repede. Un conac frumos, care a aparținut iezuiților de odinioară, și mai multe

case foarte bune, pe lângă întinse câmpuri cultivate și acoperite cu grâne, cânepă și iarbă, promit mult. Ome-nirea se înmulțește, dar numai prin număr se deosebește de cea lăsată de noi în urmă. A trebuit să petrecem noaptea aici. Am găsit o cârciumă, la care ședea un biet român, mizerabil aprovizionat. Un om chipeș a declarat foarte îndatoritor că el este proprietarul hanului și a asigurat că, acum, când nobilimea a căpătat mai multă nădejde, el va întrebuița o sumă oarecare pentru îmbunătățirea hanului și că el însuși, dacă noi am dori să rămânem în curtea lui nobilă, ar da ordin să ni se pună la dispoziție toate cele de trebuință pentru noapte. Plin de bucurie pentru politicoasa propunere, care trebuia să fie în latinește, autorul a pornit, cu însoțitorul său, care mulțumea tot pe latinește, spre curtea seniorială, unde a și ajuns. Văzând însă curtea, ar fi preferat hanul. Totuși, nădejdea l-a ajutat să intre. Înăuntru, am cerut mâncare și băutură. Vinul n-avea nici un cusur, căruțașii au căpătat fân și ovăz. Foamea cerea imperios mâncare, dar n-a venit decât pâine. Nobilul nu putea să priceapă că seara omul ar putea să mai poftască și altceva. Totuși, domnișoarele, ficele lui, au adus lapte. Nobilul a început o convorbire politică, în care stomacul a găsit tot atât de puțină hrană ca și capul. A trebuit să ne culcăm cu stomacul umplut doar cu lapte și cu vin, dar unde? În tot timpul

călătoriei, n-a fost o găzduire mai proastă... fusese doar interes propriu și pizmă. El, nobilul, n-a lăsat cârciu-marului său câștigul de la fân și ovăz. El ar fi trebuit să dea cârciumarului lucrurile acestea la prețul obișnuit, iar căru-țașilor putea să le vândă mai scump și să ia pentru sine ceea ce ar fi fost câștigul cârciumarilor. De la oameni n-a căutat să câștige mai mult decât făcea vinul. De aceea, n-a dat ni-mic de mâncare...

Nobilul ungar e în culmea bucuriei că, în locul fos-tului guvernator sas Brukenthal, a fost numit acum un un-gur... Iată-ne la stația de poștă. Între aceasta și următoarea stație de poștă, **Berindu** (Berend, comuna Sânpaul, județul Cluj), se află satul **Sânmi hail** (St. Mihaly, **Sânmi haiul Almașului**, județul Sălaj). Drumul este mai rău decât se poate spune în cuvinte. Urmează apoi **Zimbor** (Zombor, județul Sălaj). În Zimbor sunt două cârciumi, dintre care una are cârciumar care vorbește nemțește. Sunt aici câteva dughe-ne ale armenilor. Priveliștea din Berindu, unde se ajunge peste un munte înalt, este foarte frumoasă. Privirea aleargă peste văi și dealuri spre munții mai înalți, fără să întâlnească pământuri muncite și oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă și frumoasă. Chiar și

cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută”⁴⁵¹.

ROMULA

(județul Bistrița-Năsăud)

1760: „Mulți ani de suferințe și lupte grele au avut de purtat vechii răzeși, arcași vestiți și porecliți de străini „**Vărăreni**”, până când, pe la **1760**, apare pe aceste plaiuri neuitatul și marele binefăcător al românilor din aceste părți, Prințul de Coroană Iosif, mai apoi Împăratul neîncoronat Iosif al II-lea, care, din înălțimea tronului, a coborât în mijlocul supușilor săi, cercetând și pe strămoșii noștri, în cuibul lor, retras din calea oamenilor sus, pe valea Jedii, în dreapta Someșului mare. / Acest bărbat, văzând chipuri-le mândre de eroi și pline de vigoare ale înaintașilor noștri, le-a ascultat păsurile, în urma luptelor purtate, sute de

⁴⁵¹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 587, 588

ani, cu sașii, vecinii lor de la sud și vest, apoi, înțelegându-le doleanțele, le-a dat câștig de cauză, exprimându-se, fără ezitare, cu memorabilele cuvinte „**Salve sis tu parva Ro-muli nepos**” (de aici, legenda că așezările **Salva, Parva, Romula** și **Nepos** ar fi purtat aceste nume abia după vizita lui Iosif al II-lea - n. n.), adică „să fi mântuită tu, mândră nepoată a lui Romul”. / Acel om mare a dispus ca locuitorii **Vărării** să se mute, din satul cel vechi, pe locul unde astăzi vedem așezată frumoasa noastră comună, dându-le înapoi întreg hotarul, care era ocupat cu forța de la ei de către co-loniștii sași. / Timpul se scurge repede, locul Împăratului binefăcător, rând pe rând, îl ocupă alți domnitori, cu alte mentalități, care nu au dat atâta atenție drepturilor vechi și recâștigate de neposeni, alți oameni erau favorizați de soar-tă și domnii, iar noi încă tot nu puteam să ajungem la pă-mântul făgăduinței, fiind hăruiți, aproape 150 de ani, tre-buind chiar și părinții noștri să lupte, până în ultimul mo-ment, pentru a-l putea recăpăta”⁴⁵².

1928: „În ziua de 15 iulie 1928, am fost invitați de scumpa noastră soră de muncă și idei, doamna Elena To-fan, și de unul dintre cele mai frumoase caractere pe care le-am întâlnit în viață, dl dr. Pavel Tofan, la

⁴⁵² *Înfrățirea Românească*, Anul IV, nr. 20, Cluj 1928, pp. 4, 5

dumnealor, în comuna **Nepos**, pentru a sărbători așezarea unui monu-ment, care simbolizează intelectualitatea pe care a dat-o comuna Nepos, precum și actele de eroism și de glorie care s-au înfăptuit, în lungul vremii, în acea comună. / **Nepos**-ul e comună grănicerească, oamenii acolo au fost totdeauna răzeși, niciodată iobagi, ceea ce se simte în fiecare in-divid din acea comună: atitudinea demnă, noblețe aristo-cratică, în adevăratul sens al cuvântului, ținuta corectă, pri-virea cinstită și dreaptă, silueta zveltă și măreață, cămașa albă ca crinul, costumul național cu cusături alese și de un gust uimitor, coloritul variat și armonic. Oameni de ordine, de cuvânt și disciplinați, toți știutori de carte: nici un anal-fabet. / Copiii, bine nutriți, curați, sănătoși, vioi și nume-roși. Fetele, modeste, corecte și distinse. Flăcăii, spirituali, decenti, eleganți și zdraveni, Bătrânele și bătrânii, cu privi-rea visătoare, dar energică. În ochii lor se oglindește tot trecutul de glorie de luptă cinstită, demnă și continuată pâ-nă la izbânda deplină. / Fiecare gospodărie, înstărită, cu ca-se frumoase, încăpătoare, igienice, bine construite și dis-puse spre soare, deși pământul nu e prea fertil, deluros și acoperit în mare parte de păduri. Pitorescul acestui colț de țară îmi amintește vorba „Pe-un picior de plai / O gură de rai...”. Eu îmi explic că această stare înfloritoare se

dato-rește faptului că, în comuna **Nepos**, nu se găsește nici un pripășit, care să propage discordie între săteni și să propo-văduiască viciul beției și al demoralizării. / E bine să facem comparația acestei comune **Nepos** cu comunele din Mara-mureș, unde pământul e mai fertil, unde românii au fost totdeauna răzeși și tot cu însușiri frumoase, pe care le au și neposenii și, din cauză că evreii s-au năpustit ca un puhoi asupra lor, românul e redus la sapă de lemn, e contaminat de viciul beției, e pipernicit, e descurajat, și cei cari vizi-tează satele din Maramureș, în loc să plece cu speranță în viitor, ca din comuna **Nepos**, pleacă nădăjduind în românii neposeni că vor merge să-i scoată din ghearele pieirii.

Sărbătoarea a fost admirabil organizată; dimineața, la ora 9, muzica militară aștepta în gară persoanele invitate din alte județe. Oamenii din comunele învecinate veneau în cete, îmbrăcați în costum național, aprovizionați cu me-rinde, pentru a petrece toată ziua de duminică în **Nepos**. Toți se îndreptau spre biserică, pentru a asista la Sfânta Liturghie, care a fost oficiată de doi preoți, părintele Moldovan, un bătrân venerabil oficiază serviciul religios în comuna **Nepos** și părintele Tofan, tânăr și foarte însuflețit. / După liturghie, am mers la școală, unde era aranjată ex-poziția de țesături și cusături naționale ale

neposenelor. Școala, cu etaj, cu clase mari, spațioase, igienice și aerate. Aflu că și fostul învățător funcționase tot 30 de ani în comuna **Nepos**, numai anul trecut a plecat din comună, pen-tru că a ieșit la pensie. / Expoziția a fost impresionantă. S-au împărțit zece premii în bani neposencelor care au avut expuse cele mai frumoase lucruri naționale. S-au mai împărțit premii la copiii cei mai bine făcuți și mai vioi; s-au împărțit, astfel, mai mult de 30 de premii și ar fi trebuit premiați toți copiii prezenți, pentru că toți erau care de care mai minunat. / La ora 11, s-a format un conduct etnografic, din miile de oameni veniți din toate împrejurimile și din al-te județe. În fruntea cortegiului, 5 flăcăi, tot una de înalți, zvelți, în costume naționale, duceau prapurii, apoi poporul, câte 5 în rând, s-a pornit spre locul unde se află monumen-tul. Cei 4 km, până la locul aranjat, sunt poziții geografice fermecătoare, costumul național, purtat de mii de oameni, care se dirijau spre același loc, dădea un aspect care te fă-cea să cazi în extaz. Ajunși la punctul culminant, părintele Moldovan a oficiat serviciul pentru sfințirea monumen-tului și a vorbit despre valoarea omului în societate și obli-gațiunile ce le are față de neam și țară. Apoi, dl inspector medic-veterinar dr. Pavel Tofan, inițiatorul și sufletul aces-tei înălțătoare serbări, a ținut următoarea însuflețită vorbi-re:

„Mulți ani de suferințe și lupte grele au avut de purtat vechii răzeși, arcași vestiți și porecliți de străini **„Vără-reni”**, până când, pe la **1760**, apare pe aceste plaiuri neuitatul și marele binefăcător al românilor din aceste părți, Prințul de Coroană Iosif, mai apoi Împăratul neîncoronat Iosif al II-lea, care, din înălțimea tronului, a coborât în mijlocul supușilor săi, cercetând și pe strămoșii noștri, în cuibul lor, retras din calea oamenilor sus, pe valea Jedii, în dreapta Someșului mare. / Acest bărbat, văzând chipurile mândre de eroi și pline de vigoare ale înaintașilor noștri, le-a ascultat păsuirile, în urma luptelor purtate, sute de ani, cu sașii, vecinii lor de la sud și vest, apoi, înțelegându-le doleanțele, le-a dat câștig de cauză, exprimându-se, fără ezitare, cu memorabilele cuvinte **„Salve sis tu parva Ro-muli nepos”** (de aici, legenda că așezările **Salva, Parva, Romula** și **Nepos** ar fi purtat aceste nume abia după vizita lui Iosif al II-lea - n. n.), adică „să fii mântuită tu, mândră nepoată a lui Romul”. / Acel om mare a dispus ca locuitorii **Vărariei** să se mute, din satul cel vechi, pe locul unde astăzi vedem așezată frumoasa noastră comună, dându-le înapoi întreg hotarul, care era ocupat cu forța de la ei de către coloniștii sași. / Timpul se scurge repede, locul Împăratului binefăcător, rînd pe rînd, îl ocupă alți domnitori, cu alte mentalități, care

nu au dat atâta atenție drepturilor vechi și recâștigate de neposeni, alți oameni erau favorizați de soar-tă și domnii, iar noi încă tot nu puteam să ajungem la pă-mântul făgăduinței, fiind hăruiți, aproape 150 de ani, tre-buind chiar și părinții noștri să lupte, până în ultimul mo-ment, pentru a-l putea recăpăta.

„Ceea ce nu aduc zecile și sutele de ani, aduce cea-sul”, așa ne spune o vorbă din bătrâni. / Războiul mondial și glorioasele armate ale celui mai mare dintre români, gloriosul Rege Ferdinand, făuritorul României Mari de as-tăzi, a rupt cătușele străinismului și, cu ajutorul bărbaților mari și a legilor tâlcuite de ei, am reușit să vedem visul de veacuri împlinit, procesul de secole sfârșit și să fim iarăși stăpânii gliei strămoșești și, de astă dată, pentru vecii vecilor. / Noi, mici nepoți ai marilor arcași, ce au fost stră-bunii noștri, în semn de pietate, le ridicăm acest monument de marmoră, această cruce, pe care o vedeți și care vorbește și va vorbi deasupra secolelor tuturor celor grăbiți. / „Călă-torule! / Oprește-te, închină-te, pleacă a ta frunte! / Pe aces-te plaiuri sfinte / Odihnesc oseminte / De-ale strămoșilor cu plete cărunte! / Vărărenii, vechi păzitori de cetate, / Iu-bindu-și glia, pentru dreptate / Au fost multe secole pri-goniți, / Dar au ieșit din lupte oțeliți! / Strănepoții lor, drept amintire, / Le înalță

acest monument, / Cu pietate și caldă iubire, / Călătorule ! Oprește-te dar! / Închină-te-n fața acestui altar! / Nepos, la 15 iulie 1928”.

Am remarcat istețimea, claritatea și preciziunea frazei primarului comunei **Nepos**: mulțumește cerului că a ajuns, în zilele sale, să vadă înălțat, pe plaiurile Neposului, un monument care să simbolizeze trecutul, să stimuleze prezentul și să rămână pildă vie generațiilor viitoare. / Du-pă ce s-a terminat inaugurarea monumentului, miile de oa-meni s-au îndreptat spre vale, unde erau așezate mese și bănci împrejmuite cu frunzari de gorun, care, la adierea vântului, produceau cele mai minunate efecte de culori și cea mai splendidă muzică de frunză, Un neposan a aranjat un bufet admirabil asortat, cum nici la Cluj nu se poate găsi. / La mese și pe pajiștea verde, în sunetele muzicii mi-litare, s-au așezat miile de oameni, fiecare familie cu copiii și prietenii lor, și au desfăcut pachetele cu provizii și au ospătat, într-o atmosferă de dragoste și adevărată frăție. / După masă, flăcăii și fetele s-au prins în horă și, pe covorul de verdeață, costumul național, cu culorile variate, părea flori presărate, care-ți fermeca privirea. Cadența dansurilor naționale adăuga splendoarei, dând o iluzie optică a florilor care se mișcă la adierea vântului. Observam pe bătrâni, care stăteau la mese și priveau copiii lor, cum joacă liber

pe pă-mântul păstrat cu atâta jertfă de părinți și străbunii lor, iar noi depănam firul istoriei poporului nostru, care ca nici un alt popor latin am fost cei mai încercați, cei mai cotropiți și mai hăruiți de toate popoarele și hoardele barbare care au năvălit în Europa... / Seara, la 9, a fost aranjat un bal, în sălile de clasă ale școlii, care erau admirabil ornate. Din frunze de stejar, dispuse într-un chip special, erau aranjate zvastici mari, încadrate tot în rame de stejar, apoi plafonul, în ghirlande, și ramele ferestrelor și ușile, de asemeni ornate, într-un chip deosebit de frumos. Dansul a durat până dimineața. / Toți cei ce au luat parte la acea înălțătoare serbare putem fi recunoscători dlui dr. P. Tofan, tuturor orga-nizatorilor, aranjatorilor și executorilor acelei serbări. / Vi-zita, în comuna **Nepos**, ne-a dat speranțe noi și încredere în sănătatea trupească și sufletească a țăranului român”⁴⁵³.

⁴⁵³ *Înfrățirea Românească*, Anul IV, nr. 20, Cluj 1928, pp. 4, 5

RONA DE JOS

(districtul Sighet - Valea Ronei, județul
Maramureș)

1360, mai 14, Trnava: Regele Ludovic dă de știre că, „rechemând în mintea noastră faptele de credință și bu-nele slujbe ale lui Stan, fiul lui Petru, credinciosul nostru român... am dăruit și am hărăzit acelui Stan, fiul lui Petru, și, prin el, moștenitorilor săi, o moșie a noastră româneas-că, numită **Rona de Sus** (Felsewrouna, județul Maramu-reș), aflătoare în Țara Maramureșului, cu toate folosințele ei”⁴⁵⁴. „Regele Ludovic dăruiește lui Stan, fiul lui Petru (Stan, cu fiul său Petru se par a fi dintre nobilii din **Săpân-ța**, dintre aceștia s-a tras și Lodomer din Săpânța, ai cărui fii, Nan, Stan și Petru, au fost introduși, la anul **1407**, în posesiunea moșiei **Rona de jos**, urmașii lor stăpânesc aco-lo și azi), pentru meritele sale, posesiunea română **Rona de sus**, cu acele drepturi nobiliare, de care se bucură nobilii țării, luptători sub steagul regelui. Însuși regele confirmă, la anul **1361**, această donațiune, în formă privilegială, și la anul **1365** o prevede cu sigiliu nou, deoarece cel vechi s-a pierdut în răzbelul din Bosnia”⁴⁵⁵.

1368. martie 15, Buda: „Mandatul regelui Ludovic către conventul din Lelesz,

⁴⁵⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 477, pp. 493, 494

⁴⁵⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 21, pp. 42-45

pentru introducerea românului Ivan, fiul lui Dragomir, în posesiunea moșiei sale Rona”⁴⁵⁶.

1402, aprilie 7, Vișegrad: „Mandat de introducere (punere în stăpânire – n. n.), dat, prin palatinul Detricu Bu-bec, fiilor voievodului Balk, Demetriu și Alexandru, fiilor magistrului Drag, Sandrin și Georgiu, lui Ladislau, fiul lui Joan Românul din Maramureș, despre moșiile și munții: Zanaph, Drăguseși, Mochyar, Kanch, Krasna, Zvdo, Apșa-nescu, Feketehavasa, Kechkoso, Moyselhavasa, Stol-havasa, Petrosa, Petricea, Visohavasa, Formoz, altcum Ze-phavasa, mai în colo **Budești, Vincești** (partea sudică a sa-tului Budești, județul Maramureș), **Rona de jos** (districtul Ronei, județul Maramureș), **Ganiciu, Bărbești** (azi **Ber-bești**, comuna Giulești, județul Maramureș), **Ferești** (comuna Giulești, județul Maramureș), **Uglea** (în Ucraina) și muntele Uglei; introducerea se face fără contradicțiune (împotrivire), iar munții rămân în posesiunea nobililor”⁴⁵⁷.

1415, decembrie 18: „La mandatul judelui Curiei regești, Nicolau, fiul lui Stanislau din Urmezö, cu fiii săi Petru, Elie, Joan, Georgiu, apoi Stanislau, fiul lui Ștefan din Urmezö, se introduc, fără contrazicere în moșiile Ur-mezö, Lipche, Harincha, Berezna,

⁴⁵⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 31, p. 60

⁴⁵⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 71, pp. 123-125

Ökörmezö, Drăgăști, Negova, Ganea, Apșa de sus, **Rona de jos** (districtul Ro-nei, județul Maramureș), **Bărbești** (azi **Berbești**, comuna Giulești, județul Maramureș), **Călinești** (districtul Cașeu-lui, județul Maramureș) și **Balotești** (Bolotești, lângă Sighet, județul Maramureș)”⁴⁵⁸.

1419, noiembrie 5, Buda: „Mandatul regelui Sigis-mund către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Elia, Petru și Thoma, filor lui Nicolau din Urmezö, ca-re acuză pe Naan și pe Joan, fiii lui Ladomer din **Săpânta** că au omorât pe fratele lor Joan, fiul lui Ștefan, la locul Kekewmezö, unde a ajuns călătorind în comisiunea regelui, și au luat de la dânsul și servitorul său tot ce aveau la sine, în valoare de 100 florini de aur, și au ocupat moșia lor, **Ro-na de jos**”⁴⁵⁹.

1691: „La 19 octombrie 1691, juzii de tablă Ivan Váncsa de Váncsfalva și Grigorie Nemeș, împreună cu Nicolau Stețiu de Bardfalva, pretor de **Coșău**, din încredințarea lui Ionaș Iura de Váncsfalva, au tras la răspundere, în comuna **Oncesti**, pentru dreptul de posesiune asupra imobilului numit Boltesca, pe muirea Sofronia Bolt alias Tom-poș (soția lui Lupu Godșe). Aceasta

⁴⁵⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 113, pp. 201-203

⁴⁵⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 138, pp. 241, 242

răspunse că imobilul i-a rămas de la bunica sa, Nasta Barcza, iar Lupu Godşe, că de la Titiana Iura, ca moştenire. Hafia Pinteck a moştenit de la cele trei fete ale Titianei Iura (Nasta, Hafia şi Marica Barczan). Maria Váncsa crede că a moştenit de la oarecare strămoş al său. Cu Ilie Godşe personal n-au convenit, însă mama acestuia, Marika Tivadar, a declarat că şi a ei parte o ţine în biruinţă Ionaş Godşe şi, pentru aceasta, ea, în persoana sa, nu poate pârî. Lui Ivan Bolt încă i-a rămas, de la Titiana Iura, în Feresti Bălaş şi Mihok Pinteck, încă se afirmă de erezi legali şi fără proces nici unul nu e aplicat a ceda. Anuţa Bornea (soţia lui Grig Vlasin) nu ştie de la cine a moştenit. Pe Dan Váncsa nu-l găsiră acasă; dar tatăl său, Puţul Váncsa, spune că ei au moştenit de la Titiana Iura, soţia lui Moldovan alias Ioan Váncsa. / Cu ocazia rechiziţiei quindenale a Comitatului Maramureş, ținută tot în acea zi (19 octombrie 1691), Ionaş Iura, locuitor în **Onceşti**, acuză pe Ivan şi Sofronia Bolt, Matei Zah, Hafia Pinteck, Marika Tivadar, locuitori tot în **Onceşti**, precum şi pe Dan Váncsa, Anuţa Borne, Bălaş Pinteck şi Mihoc Pinteck, locuitori din **Fereşti**, că stăutul aflător în câmpul numit Bol-tesc, vecin cu imobilele Zehetzk şi Szetyenszk-Mevenszk, împreună cu apartenenţele constătătoare din pământuri arătore şi fânaţ, şi care formau din moşi-strămoşi stăut nemeşesc, le-au

acaparat de la el. Și, deoarece atare averi, după legile țării, trebuie să revină descendenților veritabili, pentru a înconjura cearta, i-a somat să producă documentele de justificare, ceea ce, nesatisfăcând, cere redarea imobilelor. / Pârâții afirmă că imobilul, înainte de aceasta cu vreo 80 de ani, a fost moștenit ca competență după tată, de Titiana Iura, de la care a trecut în familia lor și ei pot dovedi rudenia cu Iurenii. Însă Iura afirmă că pârâții sunt în eroare: „Titiana Iura a avut alt bărbat, nu acela, după care își formează acum dreptul la moșie; venise aici, în comună, un diacon străin, și fiindcă comuna nu avea preot, l-au angajat de preot, avere însă n-a adus aici, ci, căsătorindu-se, preotul acela s-a așezat pe acel stăut, unde, locuind până la moarte, n-a fost cine să-l cerce, iar urmașii lui fiind toți mojici, averea nobilă nu compete moșicului, iar reclaman-tul, fiind adevăratul îndreptățit, ce vom dovedi în instanță, cerem ca acel stăut, împreună cu pământurile aparținătoare, să se judece în favorul reclamantului.

Reclamantul ceru Scaunului nobilimii ordonarea unei noi dezbateri și hotărâre în baza că feciorii cu vărsarea sângelui apără patria cu arma, până când femeile sunt incapabile de așa-ceva. La aceasta, Scaunul din nou obligă pe Iura să jure pe aceea că statutul pretins a fost înstrăinat de fostul Petru Iura, prin faptul măritării soției sale;

„atunci stăutul, împreună cu apartenențele, se va adjudeca recla-mantului, iar dacă el n-ar presta jurământul, să jure pârâții toți că reclamantul n-are nici un drept la pământul pretins și atunci le rămâne lor, și că strămoșul lor a fost om nobil”. Însă Iosif Moldovan alias Oncze și Pricop Moldovan alias Oncze au reținut pe Ionaș Iura de la prestarea jurământului, fiindcă acel stăut formase proprietatea lui Francisc Popa Iura; ei știu bine și cu siguranță că acel pământ nu-i Iuresc, ci Onczesc (Oncesc). La protestul avocaților acestora, Iura a replicat cu protest separat.

La o săptămâna și jumătate, Toma și Ștefan Rednic de **Gyulafalva**, împreună cu Ivan Zah de Váncsfalva, juzi de tablă, la invitarea lui Ionaș Iura, au descins în **Oncești**, la casa nobilului Lupu Ungur, ca să asculte martori în cau-za lui, referitor la aceea ce știu sau auzit, iar martorii au spus că Francisc Popa pentru ce s-a ținut pe sine om nobil, dintre urmașii se mai este oarecine preot și că știu că avea Boltească, de care curie și familie s-a ținut? Mireus Godșa, om de vreo 60 de ani, nobil, numai atât a auzit, că Popa Francisc a fost venetic în **Oncești**, „și dintre Iureni unul și-a dat fata după el de soție, cu care căpătă în biruință stăutul Bolteszka defalcată din moșia Iuraszka, fiind preot evla-vios... Dintre rămășițele Popii Francisc nici unul n-a fost popă”.

După spusele unui iobag, cu numele Tompoș, Popa Francisc a fost țăran și n-a avut nici vreun fecior popă. Mi-hail Dragoș, nobil din **Oncești**, expune chestia ca și o isto-rie, în modul următor: Odată, Ionaș Ungur, Timosi Dragoș și Ihnat Fole, locuitori din **Oncești**, prăjind ovăs pentru preparat de bere, am nimerit a merge între ei, unde, după ce am povestit și discutat multe de toate, am început a po-vesti și de moșiile zărăstite; au povestit și de averea aceasta Boltaszka, care ce a știut, fiind oameni bătrâni. Dintre care, Ihnat Fole zise că Boltaszka îi ruptă din Iuraszka, cu multe pământuri la câmp, dintre care unele le-a și înșirât; dar po-vestise despre stătutul acesta, că veni în sat un diac român (cantor), cu numele Popa Fodor, pe care, văzându-l om în-țelept și cuminte, un Iuresc l-a împreunat, prin căsătorie, cu o soră a sa mai mare, ce se chema Titiana; și cerând Po-pa moșie de la Iuresc, fiind puțini în sat și având o prelucă lângă biserică, i-a dat-o acestui Popa Fodor, unde să-și poa-tă face o casă; făcându-și casă, Iura ceru sătenilor că pă-mântul acela, unde stă casa Popii Fodor, să o numere între intravilane, și sătenii, văzând învățătura lui Popa Fodor, re-cepționară locul, pe care stătea casa Popii Fodor, drept in-travilan, care acum se cheamă Boltaszka. Că fost-a de ori-gine nobil ori nenobil n-am auzit; nici că

din urmașii lui oarecare să fi fost preot nu știu.

Între martori, a fost și Ioan Pipa, preotul din **On-cești**, om cam de 60 ani, indiscutabil că se chema Popa, însă l-au poreclit Pipa, întocmai precum și Vasile Grigor, în fasiunea sa, îl numește Pipa pe Popa Francisc, căruia, de altcun, nu i-au rămas urmași, care să fi fost preoți. Și Ma-tei Negre, nobil din **Oncești**, așa a auzit de la străbunul seu, Filip Grigor, că „Francisc Pipa, fiind un bun diacon român, dintre locuitorii satului, care de care a donat acestui Popa Francisc, văzându-l ce preot evlavios este, pământuri în seama bisericii“. / Este mai presus de orice îndoială că preotul acesta, înrudit cu Iurenii, în urma popularității sale mari, a avut mare influență în românizarea nobili lor din **Oncești**. Astfel, Ștefan Mezei Szolgai și Ștefan Tivadar de **Săpânța**, la 3 noiembrie 1691, continuă ascultarea martorilor și în **Săpânța**, în cauza acestuia, și, dintre cele 19 fasiuni ale martorilor, cea mai interesantă este a nobilului Chirilă Steczka (Stețca), care „nici din poveste nu a auzit de numele omului acesta, în Săpânța, nu că încă să fie de naștere de acolo ori să fi posedat oarecare porțiune de moșie; nici să fi avut așa fecior, nu știe“. / La 27 noiembrie, Ionaș Iura protestează, în fața Sedriei Județene, că Iosif Moldovan sau oricine altul, pe cine interesul l-ar îndemna să revendice drept la

moșia Bolteasca. / Acest lucru însă deocamdată a rămas în suspans, Iurenii, fiind preocupați cu alte cauze și îngrijorări. Cam pe la 16 octomvrie 1693, după cum se expuseră lucrurile în fața Scaunului Județean din 25 ianuarie 1695, Lucaciu Bukrics, locuitor în **Rona de jos**, a maltratat până îl ucise pe un anumit Ulics, din **Ro-na de jos**, un iobag al lui Vasile Iura de Váncsfalva, din care cauză acuzatorul cerea să fie judecat în baza art. 2 din Cap. 64 și art. 31 din Cap. 3 pentru volnicie”⁴⁶⁰.

1848: „La 30 sept. 1848, borșenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie și alungă jandarmii din comună, precum și pe comisarul Ludovic Jura, încredințat cu recrutarea celor 23 moisieni și a celor 58 borșeni. La aceasta, pleacă la **Borșa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldați unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca și cu Ioan Săpânțanu, președintele curții marțiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borșeni înarmați cu furci, securi, coase și pari. Conducătorii borșe-nilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban și de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul

⁴⁶⁰ Bașca, George, *Fragmente din istoria Maramureșului*, I, Sighetu Marmăției 1931, pp. 145-151

pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declarația că și ei sunt prieteni cu îm-păratul, precum și arătarea vulturului cu două capete, din partea ofițerilor unguri, au dat greș. În cele din urmă, Mi-halca, împreună cu soldații, a fost silit să se retragă la **Vi-șeu**. / A doua zi, **Borșa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Nă-săud** 300 de borșeni, pentru a se înrola sub steagul îm-pă-ratului. În curând, au sosit la **Vișeu**, pentru întărire, 1.526 de ostași unguri, din care 600 erau din orașele regești, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borșenii au scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiția să nu fie obligați să-și calce jurământul dat îm-păratului și nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. To-tuși, la 28 octombrie, ora 14, în fața forței superioare, **Bor-șa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blân-dețe și cu vorba bună, românii de pe valea Vișeului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluționară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de gră-niceri români și, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de țărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință fa-ță de

împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată și, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reușit să-i împrăstie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse as-pre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuși, spiritele nu s-au liniștit și trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Drago-mirești** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a în-drăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protes-tul lui Chindriș Ionaș, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandan-tul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decem-brie, ocupă **Bârsana, Strâmtura, Rozavlea și Șieul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borșenii și cerea să i se admită distingerea satului și îm-prăștierea populației sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, de-oarece, pe lângă opreliștea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă și maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viața și avutul țăranilor români, credincioșii împăratului, va năvăli cu toate forțele ce dispune în Maramureș și pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul, Cuhea, Dragomi-reștii și Săliștea**, iar la 13 decembrie ocupă și **Săcelul**, distrugând

totodată drumul ce lega **Dragomireștii** de **Tel-ciu**. În Săcel încă s-a înființat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borșa. / Pe Mara și Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budești** și frun-tașul Pop Andraș al lui Toader din **Giulești**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza și Vișeu și după ce intervenția personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populația de pe Mara și Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat, la **Budești**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** și autoritățile iau măsuri ca revoltații să fie opriți pe dealul Herca, ca nu cumva, uniți cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulțumiri și tulburări au izbucnit chiar și în sânul populației din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de os-tași, încredințați cu paza orașului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populația a fost lăsată în pace, cu excepția celor adunați în taberele de concentrare, care au ră-mas acolo până la sfârșitul revoluției. Maramureșenii au luptat numai alături de împărat și sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă și buni-cul meu, Gavrilă Filipciuc, care era

stegarul imperialiștilor de pe **Vișeu**. Steagul a fost ros de șoareci, fiind păstrat în camera cu alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petro-va”⁴⁶¹.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Petrovay de Dolha** și **Pe-trova**, în comuna Rona de Jos, 1408, 3 patrifamilii.

Nan, în comuna Rona de Jos, 6 patrifamilii.

Tivadar, în comuna Rona de Jos, 1627, 16 patrifa-milii.

Marina, în comuna Rona de Jos, 7 patrifamilii.

Leordean, în comuna Rona de Jos, 2 patrifamilii.

Tomajaga (Tomoioagă) , în comuna Rona de Jos, 1 patrifamilie, familie deviată din Viso (Vișeu) de Sus.

Lipcsei, în comuna Rona de Jos, 2 patrifamilii.

Risko, în comuna Rona de Jos, 5 patrifamilii.

Fabian, în comuna Rona de Jos, 1 patrifamilie.

Nyegre, în comuna Rona de Jos, 1 patrifamilie.

⁴⁶¹ Filipașcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluției din anul 1848-1849, în Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

Tivadar, în comuna Rona de Jos, 5 patrifamilii”⁴⁶².

„**Nán** din Năneștii, în comuna Rona de Jos, 5 familii.

Tivadar, în comuna Rona de Jos, 4 familii.

Marina de Apșa, în comuna Rona de Jos, 5 familii.

Petrovay de Petrova, în comuna Rona de Jos, 2 familii.

Risko de Drahova, în comuna Rona de Jos, 5 patrifamilii.

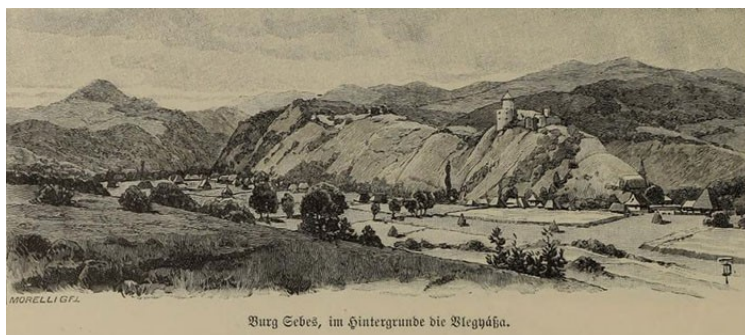
Tomojága (Tomoioagă) de Visó, în comuna Rona de Jos, 5 familii”⁴⁶³.

1904, Diaconovich: „**Rona de Jos**, comună în Ma-ramureș, dieceza Gherlei, cu 1.246 locuitori români greco-catolici și 427 evrei. Parohie veche, cu biserică și școală”⁴⁶⁴.

⁴⁶² Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892, p. 1

⁴⁶³ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892, p. 15

⁴⁶⁴ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 843

RONA DE SUS

(Felsewrouna, județul Maramureș)

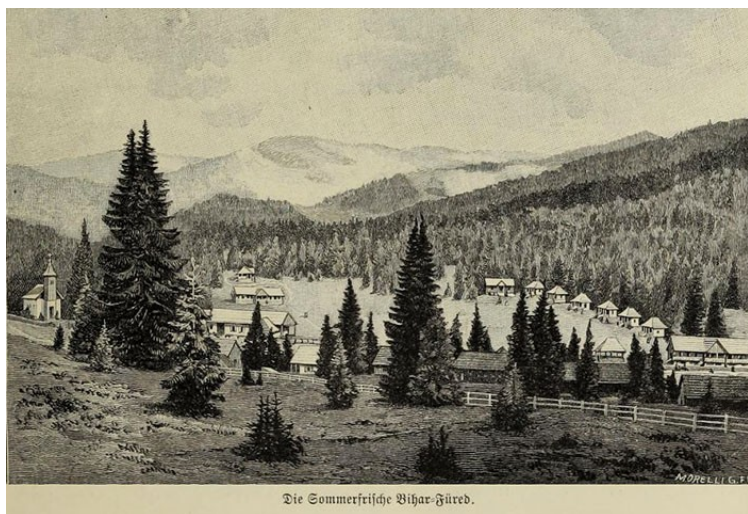
1360, mai 14, Trnava: Regele Ludovic dă de știre că, „rechemând în mintea noastră faptele de credință și bunele slujbe ale lui Stan, fiul lui Petru, credinciosul nostru român... am dăruit și am hărăzit aceluia Stan, fiul lui Petru, și, prin el, moștenitorilor săi, o moșie a noastră românească, numită **Rona de Sus** (Felsewrouna, județul Maramureș), aflătoare în Țara Maramureșului, cu toate folosințele ei”⁴⁶⁵. „Regele Ludovic dăruiește

⁴⁶⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 477, pp. 493, 494

lui Stan, fiul lui Petru (Stan, cu fiul său Petru se par a fi dintre nobilii din **Să-pânța**, dintre aceștia s-a tras și Lodomer din Săpânța, ai cărui fii, Nan, Stan și Petru, au fost introduși, la anul **1407**, în posesiunea moșiei **Rona de jos**, urmașii lor stăpânesc acolo și azi), pentru meritele sale, posesiunea română **Rona de sus**, cu acele drepturi nobiliare, de care se bucură nobilii țării, luptători sub steagul regelui. Însuși regele confirmă, la anul **1361**, această donațiune, în formă privilegiată, și la anul **1365** o prevede cu sigiliu nou, deoarece cel vechi s-a pierdut în răzbelul din Bosnia”⁴⁶⁶.

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigis-mund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, județul Maramureș), **Apșa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, județul Maramureș), **Rona de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, județul Maramureș), **Bârsana** (Barcánfalva, județul Maramureș), **Ro-salia** (Rozália, azi **Rozavlea**, județul Maramureș), **Rus-kova** (Visóoroszi, azi **Ruscova**, județul Maramureș) și **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vișeu de Sus și de Jos**, județul Maramureș) în favorul magiștrilor Balc voivodul și Dragh din Maramureș”⁴⁶⁷.

⁴⁶⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 21, pp. 42-45

ROȘCANI

(comuna Dobra, județul Hunedoara)

1784: Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan: „Ță-ranii din județele Zarand și Hunedoara voiau să înceapă revoluția în ziua de Bobotează a anului 1785, iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui mai a aceluiași an. / Joi, **28 oc-tombrie 1784**, fiind zi de târg la

⁴⁶⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

Brad (comitatul Zaran-dului), își face apariția aici căpitanul Crișan, ca trimis din partea lui Horia, și, ascuns sub podul de peste Criș, cheamă la dânsul pe mai mulți țărani din diferite sate, cărora le spu-ne că Horia a fost la Viena, la împăratul, de la care a adus ordin ca țăranii români să capete arme și să nu mai facă nici un serviciu nobililor. Spre încredințare, Crișan arată țăranilor crucea de aur a lui Horia și-i invită ca, pe dumi-nica viitoare, 31 octombrie, să vină, din fiecare sat, câte 3 sau 4 țărani, la biserica din **Mesteacăn**, ca să asculte porunca împărătească. / În ziua de 31 octombrie, se adunase, în secret, la biserica din Mesteacăn, vreo 600 țărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei și din munții Abrudu-lui. La adunarea aceasta, Crișan înfățișă țăranilor crucea de aur și o scrisoare, apoi le făcu cunoscut că Horia, fiind bolnav, nu poate asista la adunare, dar că l-a însărcinat pe dânsul să vină și să le spună că, din ordinul împăratului Iosif II, să se ducă cu toții la **Alba Iulia**, ca să primească arme și să fie grăniceri, împăratul lăsând la libera voie a fiecăruia sau de a fi militar, deci scăpat de iobăgie, sau de a face, și de aici, înainte, serviciu de iobagi, pe seama nobi-lilor.

În ziua de 1 noiembrie, țăranii întruniți la Mestea-căn ajung, în drumul lor spre Alba Iulia, ca să primească arme, în satul **Curechiu**, însă în număr cu mult mai consi-

derabil. Mulțimea poporului crescuse enorm. În aceeași zi, noaptea, târziu, sosiră la Curechiu subprefecții Mihai Gal din **Baia de Criș** și Wolfgang Nalaczi din **Brad**, însoțiți de o gardă de 4 soldați, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor, în special pe Crișan. Dar mulțimea de țărani, aflând de veste, dau alarma prin chiote, trag clopotele de la biserică și se aruncă, din toate părțile și cu ceea ce apucară în mâini, asupra celor doi subprefecți, pe care îi uciseră pe loc. Gornicul Petru Kara din **Criștior**, spionul nobililor, fu prins și executat imediat, din ordinul lui Crișan, iar cei 4 soldați fură dezarmați, bătuti și apoi puși în libertate. Revoluția era acum proclamată.

Primul atac al țăranilor răsculați fu dat asupra nobilimii din **Criștior**, în ziua de marți, dimineată, în 2 noiembrie, când, cu o furie vehementă, țăranii dau năvală asupra curților nobililor și execută 17 persoane din nobili-meia de aici, printre care 12 membri ai vechii familii Kris-tyori, de origine română, dar, cu timpul, catolicizați și ma-ghiarizați. Puțini nobili scăpară, cu fuga, prin păduri, iar ceilalți, bărbați, femei și copii, fură făcuți prizonieri și, apoi, cu toții botezați în religia română ortodoxă, de către preotul Constantin Turciu, zis și Popa Costan. / Din **Criș-tior**, trupa țăranilor răsculați se împărți în două: o parte apucă drumul spre **Mihăleni**, iar căpitanul Crișan, cu oa-menii

săi, atacă, în aceeași zi, după amiază, nobilimea din orașelul **Brad**. Cei mai mulți dintre nobili, refugiindu-se în turnul bisericii reformate, sunt dați jos de mulțimea înfuriată, care execută, pe loc, pe mai mulți dintr-înșii, iar pe alții îi grațiază, după ce primesc să se boteze în religia ro-mânească. Aici au căzut victime ale furiei populare și mai mulți negustori evrei, dintre care unii au fost și ei botezați. / Acum, țărani începură a se ridica în masă, în toate părțile Zarandului. Cete noi de țărani soseau, pe fiecare oră, în tru-pa lui Crișan. / Din **Brad**, mulțimea țăranilor se diviză iar în mai multe părți, apucând fiecare trupă câte o direcție diferită, prin toate colțurile Zarandului.

În ziua de 5 noiembrie, căpitanul Crișan atacă curțile nobilimii din comuna **Ribița**, unde, după o luptă înverșunată, în care sunt uciși 7 oameni din trupa lui Crișan, românii ucid și execută 42 persoane, nobili și parti-culari. / Trupa țăranilor, care plecase, marți, la amiază, în 2 noiembrie, din **Criștior**, ajunge, în aceeași zi, în comuna **Mihăleni**. Singurul nobil de aici, Ladislau Csiszar, auzind că țăranii răsculați vin asupra sa, încearcă să fugă repede, cu familia, prin păduri, dar abia face câțiva pași de acasă și este prins, cu toată familia, și executat cu doi copii ai săi și cu un frate al său. Soția lui Csiszar, care era fiica fostului prefect, baronul Hollaky, o femeie tânără și foarte

frumoa-să, îmbrăcată în haine țărănești, la propunerea preotului ortodox din Mihăleni, se ascunde în podul bisericii române. Descoperită fiind, a doua zi, de doi iobagi, aceștia o duc în biserică, unde o forțează să depună jurământ că se lea-padă de religia catolică și trece la religia românească. A doua zi, joi, nefericita femeie, aflând că vine și Crișan, cu trupa sa, la Mihăleni, fuge prin păduri, dar este prinsă de țăranii răsculați, care acum voiau s-o execute. Dar lui Crișan i se făcu milă de ea și o lăsă în viață, cu condițiunea, cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou. Trista soartă a acestei femei a format obiectul unei descrieri sentimentale, din partea istoricului transilvan, abatele Iosif Carol Eder, care spune că, în timpul acela, era o crimă în ochii țăranilor români de a se fi născut cineva din sânge unguresc. / Tot joi, în 4 noiembrie, altă ceată de țărani atacă no-bilimea și populația ungurească din **Baia de Criș**. Aici dis-trug mănăstirea călugărilor franciscani, botează în religia românească pe văduva subprefectului Mihai Gal, ucis la Curechiu, cu două zile mai înainte, și o mărită după un io-bag român; ucid pe avocatul O. Szentkiralyi, apoi pe un curier al comitatului și pe un nobil, cu numele Iosif Kis. În același timp, sentinelele răsculaților din satul **Târnava** prind pe o femeie din **Beiuș**, cu numele Eva Ajtal, care că-lătorea la părinții

săi, în **Abrud**, și pe care țărani voiau s-o execute, crezând că e unguroaică, cum și era de fapt. Femeia însă scăpă de la moarte, declarând că e româncă, dar, spre convingerea țăranilor, ea trebui să spună, în româ-nește, rugăciunea „Tatăl nostru”.

În timp de 4 zile, de la 2, la 5 noiembrie 1784, mai sunt atacate curțile nobililor din satele **Trestia, Lunca, Luncoiul de Sus, Luncoiul de Jos, Ociu, Hălmagiu, Hălmăgel, Pleșcuta, Țărmure, Tomești, Săliște** etc., așa că întreg comitatul Zarandului ajunse în posesia țăranilor răsculați și, afară de autoritatea lui Horia și Crișan, nu mai exista nici un fel de autoritate. / Țăranii, înfuriați și înrăiți de nedereptățile seculare, suferite din partea ungurilor, de-veniseră surzi și muți la rugăciunile și lacrămile „domnilor lor”, adică a proprietarilor de pământ, pe care acum îi legau cu lanțuri de carul cu boi și așa îi duceau la capul satului, unde îi dau pe mâna țișanilor, ca să-i execute și înmormân-teze. În general, aspectul revoluțiunii nu era numai în con-tra nobilimii, ci în contra întregului element unguresc. Era o tragică război a trecutului. / Repede de tot, mișcarea revoluționară, începută în comitatul Zarandului, se întinse și în comitatul Hunedoarei. / În ziua de 4 noiembrie, cete de țărani prefăcură în cenușă castelul baronului Anton Io-sica, din **Brabișca**, pe valea

Mureșului, iar în cele 2 zile următoare, țărani distruseră și arseră toate curțile nobililor din comunele **Sulighet, Bretea, Ilia, Sârbi, Gura-Sada, Tătărești, Lesnic, Dobra, Roșcani, Geoagiul de Jos** etc. O mulțime de nobili și preoți unguri fură executați și pe aci. Țăranii, care trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mișcare și pe iobagii de pe Valea Streiului și din Țara Hațegului, unde, de asemenea, mulțimea țăranilor răsculați devastează și dă foc edificiilor nobililor din aproape toate comunele, până la granița țării românești.

În ziua de vineri, 5 noiembrie, valurile distrugătoare ale revoluției ajunseră la marginea orașului **Deva**, capi-tala județului Hunedoara, al cărei atac se hotărî pentru ziua de 6 noiembrie. Prima încercare nu reuși, deoarece soldații din armata imperială li se opuse, trăgând focuri peste cape-tele țăranilor. A doua încercare, din ziua de 7 noiembrie, fu și mai nenorocoasă, fiindcă țăranii, văzându-se atacați de 70 soldați grăniceri și 74 husari români, după o mică re-zistență, ajunseră în confuziune, căci nu se așteptau la fo-cul armelor din partea soldaților împăratului, și începură a se retrage, în dezordine, spre malurile Mureșului, urmăriți de armata imperială și de 22 nobili unguri călare. Un nu-măr de 72 țărani români fură parte tăiați, parte aruncați și înecați în apele Mureșului, iar 44 căzură

prizonieri. Două-zeci de inși dintre acești prizonieri au fost executați, tăin-du-li-se capul cu sabia, în ziua de luni, 8 noiembrie, în dosul fortăreței de lângă drumul ce duce la **Dobra**. A doua zi, au mai fost executați alți 14 prizonieri, precum și 22 țărani, prinși cu ocazia devastării curții baronului Anton Orban din **Bințiți**. În două zile, nobilimea din Deva făcu să cadă capul, prin paloș, a 56 țărani români, lipsiți cu totul de dreptul de apel și unii dintre ei străini cu totul de revoluție, precum a fost cazul țăranului Alexandru Morariu din **Jibot**"⁴⁶⁸.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menționată familia „**Sindea** alias **Csó-konești**, în comuna Roșcani, 1600, 9 familii”⁴⁶⁹.

1892: Într-o listă de subscripție „pentru edificarea bisericii greco-ortodoxe din Țebea”, apare și contribuția lui „George Caba, **primar în Roșcani**”⁴⁷⁰.

1896: „Pentru edificarea bisericii greco-ortodoxe din **Cebea (Țebea)**, în urma „Apelului” făcut de comitetul parohial, în mai 1894, au incurs prin colecta dlui Ioan Oana din **Dobra**, de la: / Petru Popoviciu, paroh, 2

⁴⁶⁸ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moții / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 156-161

⁴⁶⁹ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 46

⁴⁷⁰ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 42, Orăștie 1896, p. 182

florini; / Avram Lung / 20 cruceri; / I. Ananie, 20 cruceri, ambii din **Secămaș**. / Nicolae Herbei, 50 20 cruceri; / Elena Pascu, 1 florin; / Ioan Comloși, 50 20 cruceri; / Iuliu Czüg, comer-ciant, 50 20 cruceri; / George Tomuța, 10 cruceri, toți din **Dobra**. / Nicolae Gostae, 1 florin; / Iosif Șuiaga, 50 20 cruceri; / Moise Teodor, 50 20 cruceri, toți din **Lăpușnic**. / Petru Hădan, 1 florin; / Maria Hădan, 50 20 cruceri; / Serafim Hădan, 50 20 cruceri; / Paraschiva Hădan, 20 20 cruceri; / Samson Simoc, 40 20 cruceri; / Mihaiu Seleșan, econom, 10 20 cruceri; / Ioachim Hădan, 50 20 cruceri; / Lazar Giora al Vuței, 10 20 cruceri; / Ioan Giora lui Igna, 10 20 cruceri; / Ioachim Șimau, I. Alexandru, 10 20 cruceri; / Ioan Giora al Anei, 10 cruceri, toți din **Rădulești**. / George Caba, primar în **Roșcani**, 50 cruceri. / Sofronie Olariu, paroh în **Tissa**, 50 cruceri; / Iosif Bujor, 1 florin, și Ioan Feion I. Iosif, din **Teiu** 20 cruceri; / Petru Iorgovan al Mihului, 20 cruceri; / Iosan Rusalin al Fiuți, 10 cruceri; / Avel Corne, 10 cruceri; / Lazar Palcheu, 10 cruceri; / Petru Furca, 20 cruceri; / G. Gotin, 10 cruceri; / Petru Logosan, 10 cruceri; / Zenove Suci, 10 cruceri; / Amaliu Gotin I. Nicolae, 10 cruceri; / Iosan Roman, primar, 1 florin; / Pavel Gotin, 1 florin; / Rozalia Hane, 10 cruceri; / George Gotin I. Gavrila, 10 cruceri; / Nicolae Cerce, 20 cruceri, toți din **Briznic**. Suma totală: 16 florini 10 cruceri. / Pentru care ajutoare,

primească evlavioșii dăruitori, și pe calea aceasta, călduroase mulțumiri. / Cebea, octombrie 1896. / I. Jurca, preot, președintele comitetului parohial⁴⁷¹.

1899: „Tinerimea română din Dobra a dat, în 8.20 august, un reușit concert. Din primul punct al programului „Botezul”, cvartet de I. Murășan, s-a putut vedea cu ce pricepere, zel și dexteritate a instruit dl conducător al co-rului, Ioan Sârb, pedagog absolvent din **Roșcani**”⁴⁷². Fiul lui „Ioan Sârbu, din tractul Dobrei, preot greco-ortodox în **Roșcani**”⁴⁷³.

1899: „Dl Lazar Bera, teolog absolvent din Sân-Andreș, s-a fidanțat cu domnișoara Sinefta Șindea din **Roș-cani**”⁴⁷⁴.

1908: „O nouă bancă românească. În **Dobra** s-a înființat o nouă bancă română, cu numele „Orientul”, socie-tate de credit și economii. Direcțiunea constă din membrii Dr. Laurențiu Petric, medic cercual în Dobra, președinte, / Iosif Petrovits, comerciant și proprietar în Dobra, vicepre-ședinte, / Lazar Vraciu, contabil în Dobra, director exe-cutiv, / Aurel Muntean, proprietar în Dobra, /

⁴⁷¹ *Revista Orăștiei*, Anul II, nr. 42, Orăștie 1896, p. 182

⁴⁷² *Revista Orăștiei*, Anul V, nr. 34, Orăștie 1899, p. 135

⁴⁷³ *Revista Orăștiei*, Anul III, nr. 14, Orăștie 1897, p. 61

⁴⁷⁴ *Revista Orăștiei*, Anul V, nr. 43, Orăștie 1899, p. 171

Aurelian Oprean, paroh în Mihăești, / Miron Oprean, paroh în Gothatea, / Petru Hodan, paroh în Rădulești, / Laeș Lăslău, proprietar în Lăpugiul de jos, / Ioan Iuga, proprietar în Bretea de Mureș. **Comitetul executiv de supraveghere:** Sofron Olariu, paroh în Tisa, președinte, / Drd. Ștefan Chi-rilovici, candidat de avocatură în Ilia Mureșană, notar, / Laeș Haneș, pantofar și proprietar în Dobra, / Nicolae Her-bay, proprietar, / Petru Șindea, proprietar și comerciant în **Roșcani**"⁴⁷⁵.

⁴⁷⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 45, Brașov 1908, p. 3

ROȘIA

(Ruffo Monte, județul Sibiu)

1327, septembrie 22: „Bazilica din **Roșia** s-a păstrat într-o stare destul de bună, pentru a permite o adecvată analiză stilistică. Planul monumentului este cel al unei ba-zilici scurte, cu trei nave, compuse din câte patru travee și un cor pătrat, urmat de o absidă semicirculară. Deosebirea dintre planul bazilicii din **Daia** (sat din comuna Roșia) și al celeia din **Roșia** constă în apariția, la acest din urmă monument, a unor nișe dreptunghiulare, în capetele estice ale navelor laterale. Adâncimea lor este de 30 de cm... / Aprofundarea cercetărilor ne obligă să apelăm la izvoarele istorice, referitoare la localitatea **Roșia**. Nu deținem astfel de date din secolul al XIII-lea, dar, în secolul următor, odată cu instaurarea dinastiei angevine, documentele devin mai numeroase. **Prima mențiune documentară a localității Roșia**, la 22 septembrie 1327, coincide cu semnalarea lăcașului de cult, de vreme ce documentul se referă la **preotul din Roșia**, „domnul Ludovic de Roșia” (Rutlomonte), confrate al domnului Nicolae, decan de Sibiu. Numele preotului Ludovic

revine în documentele din anii 1332-1335, când dijma datorată de acesta scaunului papal se ridica la 36 bani vechi. Alte două documente, emise în anii 1337 și 1339, îl menționează pe comitele (greavul) Gheorghe din Roșia, împreună cu comitele Goblin, fratele său, ambii din familia **Gereb**, care, în secolul al XV-lea, a avut un rol deosebit în istoria Transilvaniei”⁴⁷⁶.

1365, august 19: Comitele Andrei din **Sebeș** (Mul-bach, județul Alba), jude regal, comitele Ianus, jude din **Sibiu**, comitele Laurenți din **Roșia** (Ruffo Monte, județul Sibiu), comitele Andrei din **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, județul Alba), Albert din **Șura Mare** (Magnum Horreur, județul Sibiu) și toată obștea bătrânilor scaunului aduc la cunoștința tuturor că au venit „chibzuiții bărbați bătrâni din **Șeica Mică** (Schadschelken, județul Sibiu), cu o scrisoare a tuturor locuitorilor din cele două scaune, anume Mediaș și Șeica, în care se spune că ei au clădit și au așezat din nou hotarele și în locurile lor, o moară pentru folosul obștesc și folosința bogaților și săracilor lor din satul Șeica Mică, fără nici o stânjenire a morii celei vechi, întemeiată, mai înain-te, de

⁴⁷⁶ Avram, Alexandru, *Câteva considerații cu privire la bazilicile scurte din bazinul Hârtibaciului și zona Sibiului*, în *Revista muzeelor și monumentelor / Monumente istorice și de artă*, nr. 2, Sibiu 1981, pp. 65, 66

comiții din **Micăsa** (Villa Fugonis, județul Sibiu) și de părtașii lor. / Iar noi, dorind să aflăm mai neîndoios adevărul, am trimis acolo trimișii noștri credincioși. Aceștia, întorcându-se, ne-au spus că oamenii din Șeica Mică nu stânjenesc, cu moara lor cea nouă, moara cea veche, în ceea ce privește apa și vadurile ei”⁴⁷⁷.

1366, septembrie 7, Sibiu: „Comitele Ștefan de **Șe-limbăr** (Schellenberg, județul Sibiu), comitele Cristian de **Brad** (Fenyeufolua, Insula Gerhardi, azi **Brad**, județul Sibiu), comitele Andrei de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, județul Alba), Iacob Henczemannisse, judele orașului, Ser-vațiu, orașeni din Sibiu, recunoaștem că Ioan Shebniczer, judele ținutului, și Nicolae Noester, au mărturisit că comitele Laurențiu de **Roșia** (Ruffo Monte, județul Sibiu) a împrumutat comitelui Ioan de **Gusterița** (Villa Humberti, județul Sibiu) 32 florini, luând ca soroc sărbătoarea viitoare a Nașterii Domnului. În schimbul acestora, comitele Ioan a zălogit în mâinile comitelui Laurențiu curtea, râțul, ogorul, împreună cu dreptul său de patronat în satul **Topârcea** (Czappirscha, județul Sibiu)”⁴⁷⁸.

⁴⁷⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 420, pp. 440, 441

⁴⁷⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991,

1372, februarie 1: „comitele Laurențiu, cu judele de **Roșia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, județul Sibiu), Albert și Conrad de **Șura Mare**, judele din **Turnișor** (villa Epponis, județul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alți patru oră-șeni chibzuiți din **Sighișoara**, comitele Nicolae de **Kozd** (Kozdat, azi **Rupea**, județul Brașov), comitele Gheorghe de **Șaes** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, județul Mureș), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg. Județul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ținutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei” dau de știre că s-au înfățișat înaintea lor „chibzuiții și cinstiții bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeș, județul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta și pricina ce se purta între dânșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure și un măraciniș. Iar noi, după ce am primit și am ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm amânduror părților potrivit

doc. 135, p. 241

un soroc, spre a veni iar îna-intea noastră după cincisprezece zile... și am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure și mărăciniș acestei obști din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosințele și la folosirea acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"⁴⁷⁹.

1895: „Reuniunea română economică din comita-tul Sibiului... în toate comunele, pe unde comitetul reu-niunii și-a ținut întrunirile sale economice, a stăruit pe lân-gă înființarea de tovărășii agricole, ai căror membri plă-tesc, o dată pentru totdeauna, 11 florini taxă fundamentală, cu care bani se procură tot felul de instrumente economice. Pentru înființarea unei asemenea tovărășii se recer cel pu-țin 12 membri; ea primește, în anul prim, și un ajutor de 60 florini de la comitat. / **Tovărășii** de acestea s-au înființat, până acum, în **Săliște**, unde, între altele, s-a procurat și un plug de fier sistemul Lack, pentru arăturile afunde; în **Se-beșul săsesc**, unde, între altele, s-a procurat și o mașină de îmblătit cu vapor; în **Lancrăm**, unde s-a procurat un trier pentru cernutul bucatelor și o tulumă (pumpă) pentru stropirea vițelor de vie atacate de mucegai (peronospora viticola); apoi în **Gura-râului**, în **Roșia**

⁴⁷⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 98, pp. 120-122

săsească, în **Să-cădate** - în acestea două din urmă s-a procurat și câte-o mașină de semănat grâul, despre care s-a adevărit că, prin ele, se cruță foarte multă sămânță la semănat; altă tovărășie agricolă s-a înființat și în **Avrig**"⁴⁸⁰.

ROȘIA MONTANĂ

(**Alburnus maior**, magh. Verespatak, germ. Goldbach, Rotseifen, azi **Roșia Montană**, județul Alba)

Secolul II, după Hristos: „Tablele cerate sunt cele mai vechi și mai de preț documente, care vorbesc lumii despre existența poporului daco-roman, în secolul al 2-lea după Christos, dovedind relațiunile sociale și de drept pri-vat ale națiunii romane din Dacia Traiană, desigur cea mai expansivă și cea mai însemnată națiune în antichitate... Ascunse în sânul pământului și găsite, în diferite rânduri, după 18 veacuri, ca un *monumentum aere perennius*, la **Roșia**

⁴⁸⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 251, Brașov 1895, p. 5

Montană, lângă **Abrud**, din aceste table, în număr de peste 40, nu mai există azi decât 25 bucăți, printre care patru triptice complete... / Toate tablele cerate, relative la istoria Daciei Traiane, câte sunt azi cunoscute, au fost des-coperite, în decurs de aproape trei sferturi de secol (de la anul 1786, până la 1855, adică în 69 ani) și **toate la Roșia Montană**, lângă Abrud, în minele din munții Igren, Letea și Cârnicul Mare”⁴⁸¹. / Când „iasigii, cutreierând Dacia, o devastează în mod îngrozitor și ajung până la **Alburnus maior** (Roșia Montană) și satele din jur, cărora, după ce le jupoaie tot avutul, le dau foc... locuitorii din Abrud, Roșia Montană și satele vecine și-au ascuns toate bogățiile care unde au știut și au putut, plecând, apoi, cea mai mare parte, în munți, să țină piept barbarilor. Și desigur văgăunile munților Igren, Letea și Cârnicul Mare erau indicate ca as-cunzători ideale pentru averea și actele mai importante ale familiilor lovite de soarta războiului și dintre care multe au pierit, rămânând avutul lor îngropat în mine, supuse și acestea, cu timpul, surpării. / Toate tablele cerate, găsite la Roșia Montană, datează din timpul domniei împăraților Antoniu Piu (138-161) și Marcu Aurel Filosoful (161-180), afară de una singură, din epoca lui Adrian. Ele au fost descifrate și

⁴⁸¹ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 16-18

studiate de arheologi savanți ca Massmann din Muenchen (la 1841), Teodor Mommsen din Berlin (la 1843), de Huschke (1845), Neugebauer (1851), preotul Ackner (1856). Detlefsen (1858 și 1859), Timoteiu Cipariu (1855, 1857 și 1858), în „Analele gimnaziului din Blaj” și (la 1867), în „Archivul pentru filologie și istorie”, apoi Finaly (1861), Edon (1874) și Bruns (1876), într-o conferință ținută la Berlin, sub titlul: *Die Unterschriften in den römischen Rechtsurkunden*”, și, în sfârșit G. Popa Liseanu (1926), într-un aprofundat studiu, făcând parte din interesantul volum „Romanica”, publicat de Casa școalelor din București⁴⁸².

1360, octombrie 4: „Legiunea XIII Gemina, din colonia Canabae, de lângă **Alba Iulia** (Apulum), a cum-părat pe sclava Theodota, originară din Creta, de la Claudius Iulius Alexander Antipater, cu suma de 420 denari... / În cele mai multe din tablele cerate, găsite la Roșia Montană, chiar și în cea cu textul grecesc, se pomeneste mai des, ca nume de localități, **Alburnus Maior**, adică **Roșia Montană** de azi, apoi **Alburnus Minor**, adică **Abrudul**, al cărui nume dacic poporan Abrudava s-a conservat totuși până azi”⁴⁸³.

⁴⁸² Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 19, 20

⁴⁸³ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, p. 29

1369, mai11, Mănăstur: Capitlul mănăstirii Mănăş-tur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea misiunii trimişilor, care au fost, „mai întâi, la moşia episcopală nu-mită **Straja** (Fureghaz, judeţul Alba)... au început din par-tea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, judeţul Alba), numiţi Nicolae şi Alexandru, un altul, spre pomenita moşie episcopală Straja, iar al treilea spre moşia numită **Şeuşa** (Sospatak, azi **Şeusa**, judeţul Al-ba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purce-zând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeaşi parte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeaşi parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfâr-şit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obişnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare şi vădit. Şi acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moşia pomeniţilor nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costişa acelu deal, au ridicat două semne noi, unde începe să țină hotar cu moşia **Ghirbom** (Byrba, judeţul Alba), a nobililor de Henig, nu-miţi Ladislau şi Mihail. Mai

departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou, și de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou și, coborând puțin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moșie Ghirbom, au pus, lângă malul acestui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo unde se împreună cu hota-rul moșiei episcopale **Berghin** (Berwe, județul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și mai departe, pe coasta aceluia deal, între niște pământuri arătoare, au ridicat două semne de hotar noi, și, apoi, urcându-se în vârful unui deal, între spinii unui măraciniș, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeș**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al aceluia deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe același drum și pe aceeași creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi și, coborând pe același drum, după ce au reînnoit un semn de hotar vechi, într-un loc șes, mergând mai departe, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au

reînnoit un semn de hotar vechi, și, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; și încă mai departe, pe același drum, au reînnoit un semn de hotar vechi și, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a aceluși drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârâu numit Valea Secașului, pe care, trecându-l, începe să țină hotar cu moșia **Roșia** (Wereseș-haz, azi **Roșia de Secaș**, județul Alba) a pomeniților nobili. Și, coborând la alt deal, pe coasta aceluși deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul aceluși deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moșia Roșia a numiților nobili, înspre apus cu moșia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moșia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglo-bat în **Blaj**, județul Alba), și acolo începe să țină hotar cu nobilii de pe această moșie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta aceluși deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creștetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebește sus-zisele moșii Tiur și Berghin, de moșia **Crăciu-nelu** (Barachynfalva, Craznafalva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, județul Alba), unde începe să țină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Coborând

dealul, pe costișa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou și mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelui deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou și, pe costișa acelui deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi și, aproape de capătul acelei creste, au așezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la mia-zănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe același deal, spre apus, pe creasta acelui deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și, încă mai departe, pe aceeași creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârșit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; și acolo părăsește semnele de hotar ale nobi-lilor din satul Crăciunelu și începe să țină hotar cu nobilii de **Mihalt** (Mihalczfalva, Mihalfolua, Myhalchfolua, My-chalchfolwa, județul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal și ocolind cam între miazăzi și apus, pe chiar coas-ta dealului, au reînnoit două

semn de hotar vechi. Cobo-rând și mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, și, în sfârșit, au ajuns pe șesul văii, la un drum ierbos, și din partea de miazănoapte a acelui drum, aproape de pâ râul Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au așezat altul nou, și, acolo, hotarul părăsește semnele de ho-tar ale moșiilor nobililor de Mihalț. / De acolo, trecând un pâ râu, numit Zegws, și tot cam între miazăzi și apus, au ajuns și au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obișnuită, Bwduskuth... și acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, județul Alba), în nu-mele său și al fraților săi, a oprit pe domnul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliștea, de mai multe ori, mergând, o bună bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit și miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hățiş și mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moșia Henig și trecând acea vale, pe urcușul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea și reînnoirea acelor semne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure și pe creasta acelui deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, județul Alba), au ridicat un semn de hotar

nou, care semn deosebește pământurile moșiei **Du-mitra** (Demeterpataka, județul Alba), a zișilor nobili, și cele ale moșiei episcopale **Hăpria** (Herepe, județul Alba), unde sus-zișii nobili și-au dat învoirea și încuviințarea la ridicarea acelui nou semn de hotar. Apoi, trecând mai de-parte, pe același drum, lângă acel nou semn de hotar și puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un ale semn de hotar nou și un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă același drum, trecând mai departe. Ieșind din pădure, pe același drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în par-tea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moșia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a acelui drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zi-sele moșii episcopale, iar celălalt spre zisa moșie Totoiu, a lui Ștefan și Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înșiși de față, și-au dat binevoitoarea învoire și încuviințare. De acolo, coborând puțin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeași parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se so-cotește drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiași văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine

dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc ne-ted, au ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta acelu deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creasta, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeasi parte, în vârful acelei creste au așezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus și mergând puțin, au pus două semne de hotar noi și, coborând puțin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuș, au pus două semne de hotar și, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeași creastă, au pus două semne de hotar noi și, mai departe, pe coborâșul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuș, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar și, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta acelu deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureș, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, județul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de

acolo, caborând prin dumbravă, lângă un râț numit... aproape de alt drum, fânațul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar și, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureș, au ridicat două mari semne de hotar și acolo se sfârșesc semnele de hotare ale ziselor moșii episcopale și ale sus-numiților nobili de Totoiu. / Și, deoarece sus-zișii nobili de Henig s-au împotrivit acelu domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moșia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi și de pe pomenitul loc i-a chemat înaintea Ma-iestății voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moșii, spre a sta față cu acel domn episcop, hotărîndu-le ca soroc de înfățișare octavele sărbătorii în cu-rând viitoare a Rusaliilor (27 mai)"⁴⁸⁴.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul re-pede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, con-vocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țărani din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le co-munica poruncile

⁴⁸⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, 384, pp. 593-599

împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior**, **Brad**, **Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlnește cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orășelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religie ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se în-toarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins

fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Cri-șan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la margi-ne **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineța, când trupele de țărani răsculați se în-mulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cărpeneș**, care avu-sese imprudența să se opună singur în contra torentului re-voluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și văr-sând vinul. Bogătașul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refu-giase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate

închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele ro-mânilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împă-ratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformati, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascunseseră prin galeri-ile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paieile aprinse la gura băilor. / Tre-cuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Cure-chiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-aci să înceteze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bu-cium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea

lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de că-tre Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi as-pru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub co-manda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toa-te comunele românești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Du-mitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și con-damnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlni, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii că-pitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu

mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țărani din **Mogoș** pleacă și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stânj și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, ho-tărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să tra-teze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armis-tițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Al-ba, prin care îl roagă „să se

gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferă aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarce la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibiuului, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și aspră, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armis-tițiului de la Tâbru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați,

femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bastoane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la Ti-bru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în pri-mele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca ță-ranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Un-garia, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și di-ferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în co-mitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra, Ilia, De-**

va, Orăștie și Vințul de Jos, până la **Alba Iulia**, fură lă-sate, de asemenea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna, Mogoș și Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău și Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Si-tuațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei înce-pură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră învin-gători, ca la **Rămeți, Brad și Lupșa**. La Rămeți, țăranii strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe ma-iorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arieșului, țăranii bat detașamentul maiorului Dolcinengo, iar pe loco-tenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, îm-preună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revolu-țiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, tre-buia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea

Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub co-manda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și **Criștior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criști-orului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se în-tâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibartu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde for-mară o

singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat, Cărpeneș, Roșia Montană, Bu-cium, Lupșa și Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra că-reia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se în-toarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului

căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu to-tul**"⁴⁸⁵.

1924: „După 76 de ani, s-au scormonit iarăși ves-tiții munți ai moților... / În urma Iancului, tribunii și cen-turioni, popa Balint de la **Roșia**, popa Vlăduțiu de la **Ațin-tiș**, popa Groza, Clemente Aiudeanu și Corcheș, toți înalți și frumoși, toți bravi și neînfricați ca fagii uriași de pe Dea-lul Mare... Și cât țin crestele de munte, peste **Sohodol** și **Vâlcăn**, peste **Cetatea Roșiei** și peste **Ordâncușa**, la **Scă-rișoara**, numai lănci, topoare și guri de foc. Oastea Ian-cului toată”⁴⁸⁶.

1926: „**Roșia-Montană** este cea mai veche comu-nă minieră, care, pe timpul romanilor era numită Alburnus Maior și minele ei de aur erau exploatate, pe vremuri, de o colonie de băieși, numită Vicus Pirustarum, adecă Satul Puriștilor, scoțând deja, pe acele vremuri, din minele de aur ale acestei comune, câte 289 punți de aur pentru stat, în fie-care săptămână. / Trei piscuri mari de stâncă se înalță în aceasta comună, fiecare stâncă cu mai multe mine de aur, și anume Cetatea-Romanilor, cu minele Cetate, Molacul de sus și Molacul de jos, minele

⁴⁸⁵ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moții / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

⁴⁸⁶ *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 35, Blaj 1924, p. 1

Sutuțiu, Baia de Afinis. Baia de la Troaș, Baia de la Gritta etc. În minele de aur din această stâncă, vedem și astăzi urmele strămoșilor noștri romani, care au fost cel dintâi popor care a descoperit bogăția în aur a acestor munți și au pus temelia mineritului în aceste regiuni. Este constatat că, din acești munți, s-au scos în Europa cele dintâi metale și romanii au descoperit cele dintâi artere sau vine de aur pe vârful acestor munți, de aceea acest pisc de stânci se numește și azi Cetatea Ro-manilor, deoarece interiorul acestei stânci are pereții înalți și galerii tăiate pe vremuri de către băieșii romani. / În minele de aur de la **Roșia-Montană** s-au găsit renumitele **Table cerate**, 25 la număr, care conțin cele mai importante date și documente istorice, din timpul 131-167 după Chris-tos. Dacă, pe vremea Piruștilor, se scotea din minele de aur a acestui munte, pe lângă mineritul primitiv de pe acele vremuri, câte 280 funți aur pe săptămână pentru stat, ne putem face o idee despre bogăția enormă a zăcămintelor de aur din acest munte.

Din multele mine de aur, deschise în muntele numit Cetatea Romanilor, care au fost și sunt în prezent în po-sesiunea familiilor românești, amintim minele de aur ale familiei Serca-Suluțiu și cele ale familiei Gritta. Atât fami-lia Suluțiu, cât și familia Gritta, sunt bine cunoscute, din Revoluția anului 1848, având ambele familii cel mai im-

portant rol în mișcările politice naționale de dinainte de 1848 și de după revoluție. Gritta Mihailă a rămas nemuri-tor prin faptul că, din cele 17 măji metrice de aur, extras de el din minele aflătoare în muntele numit Cetatea Romani-lor, a zidit, în Ardeal, 7 biserici și școli, în 7 comune, sus-ținând și întărind astfel, în timpurile cele mai grele ale nea-mului nostru, simțul religios și propagând cultura româ-nească. / Al doilea munte din comuna **Roșia-Montană**, din minele căruia se estrage mult aur, se numește Chirnic. Mi-nele mai de seamă, care se lucrează și de prezent sunt: Baia de Râsna, iar al treilea poartă numirea de Camite și se deo-sebește de cele două stânci, amintite mai sus, prin acel fapt că solul și straturile miniere din acest munte nu sunt așa de bine închegate ca și ale Chirnicului și Cetății Romanilor, nici nu sunt așa bogate în aur minele acestui munte ca și celelalte mine. Se deosebește mai departe prin acea calitate a zăcămintelor de aur, că în minele din Camnite aurul liber zace în cuiburi fără continuitate și fără artere mari de aur, pe când în Cetatea Romanilor și în Chirnic întregul stân-cilor este foarte tare și pătruns în artere (vine) mari și bo-gate în aur. Aurul liber pe aceste vine se află în formă cris-talizată în diferite formațiuni și floricele și, la încrucișarea vinelor, de multe ori are așa

grosime, încât se poate tăia și valorifica fără a mai îi măcinată piatra în șteampuri.

Tot în **Roșia-Montană** se află cea mai mare baie erarială (împărătească), minele de stat cu o știolnă, în lun-gime de circa 3-4 km și cu mai multe ramificații laterale, care străbat prin subsolul întregii comune și cu un hotar ca-re trece atât prin Cetatea Romanilor, cât și prin Chirnic. Aceste mine sunt foarte vechi și au un teren de exploatare foarte vast, dând ocupație și asigurând traiul vieții la circa 1.000 familii românești. / Deasupra munților de aur din Roșia-Montană, la o înălțime de 1.400 metri, între cele trei piscuri cu mine de aur, se află trei mari lacuri, cu apa cărora se țin în lucrare și funcționare toate șteampurile: din Roșia-Montană, până la Abrud și Cărpeneș. Aceste lacuri au o deosebită importanță asupra producției aurului, deoarece ele sunt astfel construite și amenajate că apa izvoarelor din munți este captată și strânsă în aceste lacuri, de unde, apoi, apa curge în cantități precizate și încontinuu asupra șteam-purilor situate de-a lungul văii și, cu apa astfel eliberată din lac, se pun în mișcare șteampurile care macină piatra și produc aurul, cu alte cuvinte apa acestor lacuri servește ca forță motrice instalațiunilor hidraulice miniere, numite șteampuri și tot cu apa curată a acestor izvoare de munte se poate urma sistemul de amalgamizare. /

Importanța acestor lacuri, deci, este vitală pentru mineritul din Munții Apuseni, de aceea vom propune factorilor competenți ca una din soluțiile salvatoare și definitive a producției auru-lui din Munții Apuseni, repararea și ținerea în stare bună a acestor lacuri, ca astfel să poată oferi, în decursul între-gului an, forța motrice necesară la funcționarea celor 600 șteampuri ale băieșilor și micilor proprietari de mine și să servească cu apă curată pentru sistemul de amalgamizare a instalațiunilor moderne ale marilor producători de aur. / Pompiliu Cioban”⁴⁸⁷.

ROȘIA DE SECAȘ

(Wereseghaz, azi **Roșia de Secaș**, județul Alba)

1369, mai 11, Mănăstur: Capitlul mănăstirii Mă-năstur raportează regelui Ludovic despre îndeplinirea mi-siunii trimișilor, care au fost, „mai întâi, la moșia

⁴⁸⁷ *Țara noastră*, Anul VII, nr. 46, Sibiu 1926, pp. 1350, 1351

episco-pală numită **Straja** (Fureghaz, județul Alba)... au început din partea de apus, de la trei semne de hotar vechi, dintre care unul face hotarul spre nobilii de **Daia** (Dallya, Dalya, azi **Daia Română**, județul Alba), numiți Nicolae și Alexandru, un altul, spre pomenita moșie episcopală Stra-ja, iar al treilea spre moșia numită **Șeușa** (Sospatak, azi **Șe-usa**, județul Alba) a domnilor din capitlul zisei biserici a Transilvaniei. De aici, purcezând spre răsărit, se ajunge la un semn de hotar vechi, lângă care au ridicat unul nou, apoi, mai departe, într-aceeași parte, lângă un semn de ho-tar vechi, au ridicat unul nou, iar de aici, mergând tot în aceeași parte, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, urcând pe un loc deluros, au ridicat un semn de hotar nou; în sfârșit, mergând tot spre acea parte, în vârful unui deal, numit în vorbirea obișnuită Bercz, au găsit un semn de hotar vechi, foarte mare și vădit. Și acolo se isprăvesc semnele de hotar cu moșia pomeniților nobili de Daia. / Coborând, de aici, tot spre partea de răsărit, pe costișa acelui deal, au ridicat două semne noi, unde începe să țină hotar cu moșia **Ghirbom** (Byrba, județul Alba), a nobililor de Henig, numiți Ladislau și Mihail. Mai departe, coborând prin vale, lângă un semn de hotar vechi, au ridi-cat unul nou, și de aici, mai departe, au mai ridicat, lângă un semn de hotar vechi, unul nou si, coborând

putin mai departe, au mai ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. De acolo, tot spre acea parte, trecând un pârâu, ce curge prin acea moșie Ghirbom, au pus, lângă malul aces-tui pârâu, un semn de hotar nou, lângă cel vechi, acolo un-de se împreună cu hotarul moșiei episcopale **Berghin** (Ber-we, județul Alba). De aici, urcând tot spre răsărit, la poalele dealului au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și mai departe, pe coasta acelu deal, între niște pământuri arătore, au ridicat două semne de hotar noi, și, apoi, ur-cându-se în vârful unui deal, între spinii unui măraciniș, au reînnoit un semn de hotar vechi destul de mare. Iar de aici, urmând un drum, pe care se merge la **Sebeș**, trecând mai departe, în coasta unui vârf mai înalt al acelu deal, de-a lungul drumului, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Apoi, îndreptându-se pe același drum și pe aceeași creastă, tot spre răsărit, au reînnoit de asemenea un alt semn de hotar vechi; mergând mai departe, au reînnoit un semn de hotar vechi și, coborând pe același drum, după ce au reîn-noit un semn de hotar vechi, într-un loc șes, mergând mai departe, au reînnoit un alt semn de hotar vechi. Coborând, mai departe, pe acel drum, au reînnoit un semn de hotar vechi, și, de aici, mergând mai departe, au mai reînnoit un alt semn de hotar vechi; și încă mai departe, pe același drum, au reînnoit un semn de hotar

vechi și, coborând mai departe, spre partea de miazănoapte a acelui drum, au reînnoit un semn de hotar vechi. De acolo, au ajuns la un pârau numit Valea Secașului, pe care, trecându-l, începe să țină hotar cu moșia **Roșia** (Wereseghaz, azi **Roșia de Secaș**, județul Alba) a pomeniților nobili. Și, coborând la alt deal, pe coasta acelui deal, dincolo de un drum, au reînnoit de asemenea un semn de hotar vechi. De aici, la capătul acelui deal, au aflat un semn vechi de hotar foarte mare, care, spre miazăzi, face hotarul cu moșia Roșia a numiților nobili, în-spre apus cu moșia episcopală Berghin, iar înspre răsărit, cu moșia **Tiur** (Tyr, Tywr, înglobat în **Blaj**, județul Alba), și acolo începe să țină hotar cu nobilii de pe această moșie. De aici, cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelui deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creștetul unui vârf mai înalt de pe acea creastă, au găsit un semn de hotar vechi, care deosebește suszisele moșii Tiur și Berghin, de moșia **Crăciunelu** (Barachynfalva, Crazna-falva, Krachisfolua, azi **Crăciunelu de Jos**, județul Alba), unde începe să țină hotar cu nobilii de Crăciunelu. / Co-borând dealul, pe costișa lui, cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou și mic, mai departe, lângă un semn de hotar vechi, au pus un

semn de hotar nou; ocolind mai departe, pe coasta acelei creste, în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou; de acolo, pe creasta acelu deal, au ridicat, lângă un semn vechi, altul nou și, pe costișa acelu deal, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi și, aproape de capătul acelei creste, au așezat un semn de hotar nou, lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind, pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat, la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe același deal, spre apus, pe creasta acelu deal au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și, mergând mai departe, tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou, lângă unul vechi, și, încă mai departe, pe aceeași creastă, au ridicat unul nou, lângă cel vechi; în sfârșit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; și acolo părăsește semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu și în-cepe să țină hotar cu nobilii de **Mihalt** (Mihalczfalva, Mi-halfolua, Myhalchfolua, Mychalchfolwa, județul Alba). / De acolo, coborând de pe zisul deal și ocolind cam între miazăzi și apus, pe chiar coasta dealului, au reînnoit două semn de hotar vechi. Coborând și mai departe, au ridicat, lângă un semn de hotar vechi, altul nou, și, în sfârșit, au ajuns pe șesul văii, la un drum ierbos, și din partea de mia-zănoapte a acelu

drum, aproape de pârau Zegws, lângă un semn de hotar vechi, au așezat altul nou, și, acolo, hotarul părăsește semnele de hotar ale moșiilor nobililor de Mihalt. / De acolo, trecând un pârau, numit Zegws, și tot cam între miazăzi și apus, au ajuns și au ridicat un semn de hotar într-un loc numit, în vorbirea obișnuită, Bwduskuth... și acolo, Ladislau, fiul lui Mihail, nobil de **Henig** (Heningfalva, ju-dețul Alba), în numele său și al fraților săi, a oprit pe dom-nul episcop de la ridicarea semnelor de hotar. De acolo, după ce s-a făcut opreliștea, de mai multe ori, mergând, o bu-nă bucată de drum, pe o creastă, au ajuns la o pădure, din care o parte mai deasă se întindea pe deal, spre răsărit și miazăzi, iar cealaltă parte, mai mult, hățiş și mai folosită, se întindea, într-o vale, coborând spre moșia Henig și tre-când acea vale, pe urcușul dealului acelei păduri, au aflat două semne de hotar vechi, unde iar zisul Ladislau a oprit pe domnul episcop de la ridicarea și reînnoirea acelor sem-ne de hotar. Mai departe, urcând dealul, în acea pădure și pe creasta acelu deal, lângă un drum, pe care se merge la satul numit **Totoiu** (Tatee, Thate, județul Alba), au ridicat un semn de hotar nou, care semn deosebește pământurile moșiei **Dumitra** (Demeterpataka, județul Alba), a zișilor nobili, și cele ale moșiei episcopale **Hăpria** (Herepe, jude-țul Alba), unde sus-zișii nobili

și-au dat învoirea și încu-viințarea la ridicarea aceluia nou semn de hotar. Apoi, trecând mai departe, pe același drum, lângă acel nou semn de hotar și puțin mai departe, lângă acel drum, au ridicat un al treilea semn de hotar nou și un al treilea semn de hotar l-au ridicat lângă același drum, trecând mai departe. Ieșind din pădure, pe același drum, într-un loc din câmp, lângă acel drum, în partea de miazănoapte, au aflat un semn de hotar scobit, care făcea hotarul spre moșia de mai sus numită Dumitra. Apoi, de cealaltă parte a aceluia drum, sub pădure, au ridicat două semne de hotar noi, din care unul face hotarul spre sus-zisele moșii episcopale, iar celălalt spre zisa moșie Totoiu, a lui Ștefan și Petru, fiii lui Martin, nobili de Totoiu; iar la ridicarea acestor semne de hotar, acei nobili, fiind înșiși de față, și-au dat binevoitoarea învoire și încu-viințare. De acolo, coborând puțin spre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi, de acolo, tot în aceeași parte, în valea unei dumbrăvi, lângă o albie în care curge apă doar în timpul ploilor, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo se socotește drept hotar o linie ce merge spre apa aceleiași văi, în jos, spre apus, până la un pârâu ce vine dinspre miazăzi. De acolo, urcând, spre miazăzi, în pădure, sub un stejar au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, urcând pe coasta dealului, aproape de un copac mai înalt, pe un mic loc neted, au

ridicat două noi semne de hotar; apoi, mai în sus, pe creasta aceluia deal, tot într-un mic loc neted, au pus două semne de hotar noi; mai departe, urcând la o altă creastă, a unui deal mai înalt, lângă un drum care trece chiar pe creastă, dinspre miazăzi, au ridicat două semne de hotar noi; mai departe, coborând într-aceeași parte, în vârful acelei creste au așezat două semne de hotar noi. De acolo, cotind spre apus și mergând puțin, au pus două semne de hotar noi și, coborând puțin mai departe, din sus de valea acelei creste, numită Căpuș, au pus două semne de hotar și, de cealaltă parte a acelei văi, pe aceeași creastă, au pus două semne de hotar noi și, mai departe, pe coborâșul acelei creste, au pus două semne de hotar noi. De acolo, trecând o vale numită, de asemenea, Căpuș, în partea de apus, au ridicat două semne de hotar și, la capătul acelei creste, au ridicat două semne de hotar mari. De acolo, pe coasta aceluia deal, coborând din partea de miazănoapte, spre cursul mai apropiat al râului Mureș, lângă un drum, ce duce de la sus-zisul sat Totoiu, la satul **Drâmbar** (Drombar, județul Alba), al episcopiei, înspre deal, au ridicat două semne de hotar noi; de acolo, coborând prin dumbravă, lângă un râț numit... aproape de alt drum, fânașul rămânând acelor nobili, au ridicat două semne de hotar și, mai departe, lângă vadul sus-zisului râu Mureș, au ridicat două mari

semne de hotar și acolo se sfârșesc semnele de hotare ale ziselor moșii episcopale și ale sus-numiților nobili de To-toiu. / Și, deoarece sus-zișii nobili de Henig s-au împotrivit acelui domn episcop al Transilvaniei, nu la hotărnicirea dinspre moșia lor, ci la ridicarea semnelor de hotar, de aceea, în sus-zisa zi și de pe pomenitul loc i-a chemat îna-intea Maiestății voastre, împreună cu actele lor, dacă au vreun act întocmit sau dat, cu privire la semnele de hotar ale sus-ziselor lor moșii, spre a sta față cu acel domn epis-cop, hotărîndu-le ca soroc de înfățișare octavele sărbătorii în curând viitoare a Rusaliilor (27 mai)”⁴⁸⁸.

1887: „Dare de seamă despre venitul petrecerii aranjate, în 14 februarie stil nou, în favorul școlii confesio-nale din **Roșia de Secaș**: / Venitul total al petrecerii a fost 100 florini, din care, subtrăgându-se spesele de 51 florini, a rămas un rest de 49 florini, care sumă s-a înmâna casa-rului școlii, spre a procura aparatele de instrucțiune ce lip-sesc. / La petrecerea aceasta au participat, **pe lângă nu-meroși români, și concetățeni maghiari și israeliți**, pri-mească, deci, mulțumita noastră sinceră, în numele acelor micuți, în al căror favor au sacrificat obolul lor toți cei care au participat, precum și cei

⁴⁸⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, 384, pp. 593-599

care au concurs la acest venit, și în special cei care au suprasolvit pe lângă prețul intrării: Sigismund Dobolyi, **din loc**, jurist, 2 florini, / Francisc Papp, notar substitut în **Ohaba**, 4 florini, / Coloman Tót, adjunct notarial în **Ohaba**, 1 florin, / N. Lobonțiu, arenda-tor domenal din **Pauca**, 1 florin. / **Fără a participa, au solvit:** Reverendisimul Alimpiu Blasian, protopop tractual din **Blasiu**, 1 florin, / Alexandru Dobolyi. notar în **Broș-teni**, 2 florini, / Ioan Balogh, dregător în **Besineu**, 1 florin, / Nicolae Mihălțanu, colector, Ioan Steff, jude, Nicolae Broscățan, docente, **toti din Ohaba**, câte 1 florin, / dl Lutsch, jude în **Ungurei** 1 florin. / Ne împlinim o datorie morală, dând aceste date publicității, exprimându-ne, încă o dată, cordiala noastră mulțumită pentru ajutorul oferit. / În numele comitetului aranjator: / **Roșia de Secaș**, în 4 martie 1887. / Ioan Deac, paroh greco-catolic”⁴⁸⁹.

1894: „Rețele telefonice în Ardeal. Ministrul de comerț, prin ordinațiunea din 6 iunie, Nr. 41.844, a dispus aranjarea de rețele telefonice în comitatele Albei inferioare, Târnava mică, Turda-Arieș și Hunedoarei. Pe **teritoriul Albei inferioare**, stațiuni telefonice vor fi în **Blaj, Alba Iulia, Aiud, Conța, Vintul-de-jos, Ighiu, Metieș** (stațiune de jandarmi), **Zlatna, Abrud** și

⁴⁸⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 43, Brașov 1887, p. 3

Roșia. În **comitatul Hu-nedoarei**, vor fi stațiuni în **Baia-de-Criș, Brad, Deva, Ilia, Hunedoara, Hațeg, Pui, Petroșeni** și **Geoagiul-de-jos**. În **comitatul Târnavei mici**, stațiunile vor fi în **Ibaș-falău, Ernot, S.-Martin, Mediaș și Hususău**. În **comitatul Turda-Arieș**, în **Turda, Iara-de-jos, Trăscău, Câmpeni, Vințul-de-sus** și **Murăș-Ludoș**. Așadar, sunt 30 stațiuni telefonice, care vor fi puse în legătură cu **Clu-jul**"⁴⁹⁰.

1904, Diaconovich: „**Roșia** (magh. Verespatak), comună rurală în Transilvania, comitatul Alba inferioară, cu 3.350 locuitori, din care 1.918 români și 1.404 maghiari. Scaun de pretură. Mine de aur, argint și aramă, cu o producțiune anuală în valoare de 4-800.000 coroane. Pe timpul romanilor, se numea Alburnus major, fiind deja, de atunci, exploatate minele. Aici s-au aflat și multe table cerate. / **Roșia, protopopiat** greco-catolic, cu 15 parohii și 12.050 suflete. / **Roșia** (magh. Rossia), comună mică în Ungaria, comitatul Bihor. Are 423 case, cu 2.163 locuitori greco-ortodocși români. Teritoriul, 9.858 jugăre cadas-trale, muntos. Se cultivă agronomia, stupăritul, prădesc vite frumoase”⁴⁹¹.

⁴⁹⁰ *Unirea*, Anul IV, nr. 32, Blaj 1894, p. 245

⁴⁹¹ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 846

1907: „Adunarea de la Roșia și Ohaba. / Ziua de 15 septembrie iar a fost ziua libertăților lui Andrássy și a sateliților lui. O zi care ne dă prilej să ne umplem de dra-goste față de marele guvern național, care duce la prăpastia fericirii milioanele din *Hungaria felix!* / După impozanta adunare de la **Cergăul Mare**, s-a fixat ținerea alor două adunări, pe ziua de duminică, în 15 septembrie stil nou, în **Roșia de Secaș și Ohaba**. Bag-seamă că succesul atât de strălucit al adunării de la Cergău nu i-a lăsat pe Măriile lor în pace: N-au vrut să ne lase, fără să ne dea câteva ghiol-duri. Fără să ne facă sânge rău! La **Roșia de Secaș**, numai 9 jandarmi. Cu 3 mai puțin decât la **Cergău**. Dar mai voi-nicoși. Pentru că i-a făcut voinicoși administrația. Dl **pri-mar din Roșia**, azi, Ion Pădureanu, mâine poate Erdössy Árpád. Și măria sa, dl notăraș. Doamne ferește, nu și „Mă-ria sa” dl fisolgăbirău Simonfi. El e român curat. Originar din **Lebedia**. / Drumurile trebuie să se facă. Asta-i po-runca: oamenii trebuie să iasă la drum. E adunare? N-are de a face! E Duminecă? Cu atât mai puțin! A, repausul du-minical, prescris prin lege! Legile nu trebuie executate, nici Andrássy nu execută legea de naționalități. *Rajta hát!* Dle filer, scoateți oamenii la drum! Să poată veni pe el dl fisolgăbirău și dl solgăbirău. Și dl notăraș. Și dl sluga dlui fisolgăbirău. Și cocișul dlui

solgăbirău. Și spionul de la Cergău. Și țiganii de la Alsó Dános!

Ego: oamenii împruținați! Dar nu destul. Mai tre-buie. Dle filer, la lucru. Ori... nu ești jandarmul măriei sa-le? A lui Andrásy? / Altă poruncă nouă. Tot omul să stea în curte. Să nu cumva să iasă într-o întâmpinare a iubitului nostru deputat. Pentru că e trădător de patrie. Iar... liber-tatea de întrunire e suspendată pentru **Roșia**. E suspendată constituția. Pe ziua de azi. **Până se duce Maniu din sat**. A suspendat-o dl notăraș. / Și ce-mi mai văd ochelarii? O tră-dătoare de patrie. Domnișoara Veturia Deac! Dle filăr, n-o vezi? Cu frunza naționalistă la brâu? Dl jandarm se dă să i-o smulgă, cu puterea. Dar îl împiedică 3 clerici din **Blaj**, din suita dlui Maniu. / Iată antecedentele adunării. Și, cu toate acestea, **adunarea de la Roșia a succes** peste așteptare. S-au adunat peste 1.000-1.500 de oameni din **Roșia** și jur. / La orele 10 a. m., sosește dl deputat, însoțit de dom-nii dr. Victor Macavei, dr. Alex. Niculescu și Aron Papiu, profesori de sfânta teologie, Nicolae Marcu, vicerector seminarial; Aurel Voda, castelan mitropolitan; Alexiu Pop, administrator capitar; dr. Ioan Chirilă, Traian Erdelyi, dr. Cornel Ordace, candidatul avocatură, I. Br. Hodoș, directorul „Patriei”, și clericii Iuliu Busoiu, Nicolae Costea, Petru Gruia, Vasile Mărginean, Ioan Pop. / În mijlocul satului, au

ieșit întru întâmpinarea iubiților oaspeți parohul locului, Ioan Deac, preoții din jur și poporul, care acum n-a mai avut grija jandarmilor, ci a roit din toate părțile. Dl Deac rostește calde cuvinte de întâmpinare, iar domnișoara Ve-turia Deac, drăgălașa fiică a domnului paroh, îi predă un buchet, în numele femeilor române.

Adunarea. Apoi începe adunarea. Vorbește dl Ma-niu, liniștit și cumpătat, cum știe domnia sa să vorbească. Toți îl ascultă ca pe un proroc. Ca pe un apostol al zilelor de azi. Dl deputat își aduce aminte de cei care sunt duși la drum. Dar și aceia îs cu noi. Cel puțin cu sufletul și cu gân-dul (Aici, dl Simonfi îl întrerupe. Pentru că agită în contra autorităților!). / Apoi continuă a da seamă despre întreaga activitate a domniei sale și a partidului naționalist, mulțu-mind alegătorilor pentru încrederea pusă într-însul și ce-rând, și pe mai departe, această încredere. Încheie între sin-cerele și nesfârșitele aplauze ale mulțimii. / Vorbește, apoi, dl Dr. Victor Macavei, profesor de Sfânta teologie, din Blaj. Arată necesitatea introducerii sufragiului universal și dezvăluie mârșavele planuri ale kossuthiștilor față cu această reformă însemnată. / Al treilea orator e Dr. Alexan-dru Niculescu, prof. de Sfânta teologie. Își rostește cea din-tâi vorbire politică. Despre iubirea de neam și limbă. E o vorbire înflăcărată, rostită cu tot focul

tinereții. Aduce exemple din Sfânta Scriptură. Cum și-a iubit prorocul Ieremia neamul. Și Chistos și sfântul apostol Pavel. Noi, mai ales, trebuie să ni le iubim, pentru glorioasa noastră origine. Străinii ne iubesc pe noi și au păreri foarte bune despre neamul și limba noastră. Bellegarde (primarul le-gendar al Câmpulungului Moldovenesc - n. n.) zice că țărani români sunt cei mai deșteți între țărani din Europa. Iar Hochmann spune că limba română e atât de sonoră și bogată, încât s-ar potrivi pentru cel mai cult popor din lume. Toate vorbirile au fost ascultate cu multă luare amin-te și întrerupte de nesfârșite aplauze și aprobări. Pe dl Dr. Niculescu îl salutăm cu bucurie în șirul cel dintâi al luptă-torilor partidului național. / Părintele Deac prezintă un proiect de rezoluție, la fel cu cel de la **Cergăul mare**. Se vo-tează încredere deputatului Maniu și soților săi, și cere su-fragiul universal. Se primește cu însuflețire. / Mulțumind pentru încrederea pusă într-însul, dl deputat roagă mulți-mea să se îndepărteze în liniște, promițând, din parte-i, că-și va pune chiar sufletul pentru ai săi. Cu aceste, se încheie adunarea, după care dl deputat, cu suita domniei sale, s-au întrunit la masa ospitală a părintelui Deac. În timpul prân-zului, **a cântat muzica din loc** mai multe cântece româ-nești naționale.

La Ohaba. / La orele 2 p. m., plecăm cu toții către **Ohaba**, însoțiți de 6 călăreți din **Roșia**, care acum n-au mai fost opriți de jandarmi. Trecem prin comuna **Tău**. În mijlocul satului, ne întâmpină preotul, în fruntea ălor vreo 300 de oameni, care n-au putut să meargă la **Ohaba**. Părintele Patriciu Marcu îl binevestează, prin o cuvântare de 10 minute, rostită cu atâta însuflețire, cum numai un orator așa de bun ca dumneasa poate să spună. Dl deputat răspunde, mulțumind poporului pentru buna primire și asigurându-l despre dragostea ce el o nutrește față de popor și față de toate durerile lui. Promite că va lupta cu toată puterea pentru drepturile celor care azi sunt lipsiți de ele.

În capul **Ohăbii**, ne întâmpină părintele Ioan Bă-tăcui și vreo 10 preoți din jur, în fruntea unei mulțimi imen-se de popor – aproape 6.000 de oameni. Bunull Bătăcui rostește cuvintele de binevestare, iar doamna preoteasă, Amalia Bătăcui, și domnișoara Aurelia Predovici predau domnului deputat două drăgălașe buchete de flori. / Adu-narea a decurs în liniște. Însuflețirea și alipirea poporului față de deputat abia se poate descrie. Aproape fiecare pro-poziție a dlui deputat a fost întreruptă de aplauze și apro-bări zgomotoase. Mai vorbesc apoi domnii Dr. Macaveiu și Dr. Niculescu, după care dl Vincențiu Predovici, parohul din **Vingard**,

prezintă următorul proiect de rezoluție: / „Adunarea poporală, ținută în **Ohaba**, la 15 septemvrie stil nou 1907, din prilejul dării de seamă a deputatului Dr. Iuliu Maniu, a luat următoarea / **Rezoluție**. / 1). Cere, fără amânare, introducerea votului universal secret și fără nici o restricțiune. / 2). Votează deplină încredere deputatului nostru, Dr. Iuliu Maniu, și celorlalți deputați din partidul național, aprobând întru toate ținuta lor în parlamentul țării”. / Rezoluția aceasta a fost primită în unanimitate, cu multă însuflețire. După ce, apoi, dl deputat mai rostește câteva cuvinte de încurajare către popor, s-a închis și această adunare, care, precum zice, a fost una dintre cele mai însuflețite dintre cele care s-au mai ținut în cercul electoral al Vințului de jos. / Notez că, la această adunare, au asistat 6 jandarmi, acum cu trei mai puțin, decât la **Ro-șia**”⁴⁹².

1927: „**Roșia** este comună mare, curat românească. În timpuri de demult, pe-o coastă pleșuvă, de deasupra Se-cașului, se înălța o mare mănăstire, cu ziduri grele, roșii, a călugărilor benedictini. Se mai văd și astăzi cărămizi spă-late de puhoai și oase albe, care pomenesc străvechea așe-zare. / Călugării de demult n-au fost însă români, și așa i-au măturat vremile și împrejurările nepriiicioase. Satul **Roșia** a rămas al nostru în întregime, afară de secretarul ungur și de

⁴⁹² *Lupta*, Anul I, nr. 194, Budapesta 1907, pp. 4, 5

alte două familii ungurești, coborâtoare ale ne-meșilor străini de demult. / O foarte frumoasă și mare bi-serică vestește biruința nației noastre și adună la rugă un popor bun, curat și mândru. Roșienii sunt creștini cucernici și evlavioși, care iubesc biserica și iubesc cele sfinte... / Conducătorii Despărțământului Blaj al „Asociațiunii”, care luptă pentru lumină și pentru înălțare, au hotărât să țină adunarea din acest an a „Astrei” în **frunțașă comună Roșia**, ca să aibă întreg Secașul o sărbătoare de înfrățire și de răsplată, pentru inimoșia și vrednicia sa din trecut și de astăzi. Adunarea s-a și ținut, în ziua de duminică, 18 septembrie, fiind cu adevărat o minunată sărbătoare națională, cum mai frumoasă și mai măreață rar s-a putut vedea în întreg ținutul Târnavelor.

Sosirea la Roșia și slujba dumnezeiască. Duminică, dimineața, a dat Dumnezeu o zi frumoasă și limpede, cu cerul ca lacrima și cu soarele vioi și dulce. Ulițele Roșiei luceau de curate și pe la toate porțile răsăreau creștini în haine de sărbătoare, îndreptându-se cucernici spre lăcașul dumnezeiesc din grui. Clopotele sunau mângâietor și vesteau sfânta slujbă. / Dinspre Blaj, se aud întruna trăsură și automobile, care aduc oaspeți dragi și aleși. Vin și doamne și domnișoare, între care multe au îmbrăcat mândrul nostru port național... / Toți care sosesc se îndreaptă

spre biserică, unde slujba se urmează cu multă cucernicie. Slujește părin-tele Ștefan Roșianu, președintele despărțământului, împre-ună cu părintele Ioan Deac, parohul local. Cântă frumos cantorii și tineretul din Roșia.

Adunarea. În mijlocul comunei, la o masă mare, îmbodobită cu velințe românești și cu cărți, în umbra unui frăgar bătrân, stau membrii comitetului cercual al „Astrei”, în frunte cu venerabilul președinte Ștefan Roșianu. De jur, împrejur, cununa de oaspeți din Blaj și din satele ținutului. Domnișoare în port românesc dau locului înfățișarea de grădină cu flori învoalte, răzătoare. Iar până departe, cât cuprind ulițele, o mare de capete, bărbați și femei, feciori și fete, care așteaptă cu nerăbdare să se înceapă adunarea, Copilandrii nu și-au mai găsit alte locuri, de unde să poată vedea și ei celea ce se întâmplă, decât în crăcile copacilor, pe care îi înfloresc și îi cuprind ca stolurile de păsări sal-câinii, primăvara. / Cel dintâi cuvânt îl ridică președintele, deschizând adunarea printr-o vorbire potolită, dar adâncă și plină de înțelepciune... /

Portul și dansurile secășene. Încă nu era chiar încheiată adunarea, când au răsărit, ca din pământ, niște că-niți de „lătureni”, cu ceteri și cu gurduni, care au adunat ti-neretul în curtea școlii, la întrecerile de port și de jocuri naționale. /

Juriul, alcătuit din doamnana Eliza Dr. Bianu, ca prezidentă, Letiția Munteanu, Ersilia Munteanu, profe-soara Ungureanu, Dr. Ioan Coltor, Dr. Ioan Bianu, Ioan Băgăian și Laurean Puia, profesor, a intrat printre tineret, să caute porturile celea mai frumoase și mai curate și să judece istețimea jocurilor. / Mai întâi, s-au ales ia jos voinicesc flăcăii singuri. Niște lujeri de feciori, de duduia pământul sub călcâiele lor. Și se învârteau, și săreau, pe tactul muzicii, de credeai că au argint viu în pulpe. Joc din bătrâni, cu „ponturi” de-un ritm fără pereche. / Și-apoi s-a pornit o horă focoasă, cu fete, și o „Învârtită” secășană, în câte trei și patru, de le lăsa gura apă și la moșnegi! Minu-nate fete mai are dragul de Secaș! Nalte, mlădioase, cu fața ca roua și cu ochi de bobotaie. Și ce mai port, și ce mai izvoade pe celea ii! Nu-i mirare că jurul nu știa pe care să le înscrie mai degrabă la premii!

Dintre flăcăi, au luat premiul „Astrei”, cu diplomă, pentru joc: Iacob Burnetea lui Petru, / Leonic Ionaș, / George Bogdan I. Petru, / Bărbos Gligor, / Beangu Niculaie, / Blănă Niculae, / Calu Niculaie al lui Alisandru, / Calu Niculae I. Culiță / și Calu Vian, **toți din Roșia**. Apoi, Iosif Tăușan, din **Broșteni**, și Cristea Manoilă, din **Păuca**.

Dintre fete, pentru port și joc: Maria Popa I. Ilie, / Ana Aron, / Ana Damian, / Maria Pădurean, / Anica Dancu din **Cenade**, Maria

Brnzei I. Vasile, / Maria Brnzei a lui Ion, / Chiva Burnete, / Ana Pușcaș I. Izidor, / Chiva Lupeanu, / Ana Nemeș I. Ioan, / Maria Muntean I. Gligor, / Emilia Lupeanu / și Emilia Munteanu...

Seara, domnii învățători Damian și Munteanu au aranjat o producție teatrală cu copii de școală, după care a urmat o foarte plăcută petrecere cu joc, în amândouă sălile școlii. / Ceterașii au asudat din greu, până în dalbele zori”⁴⁹³.

1929: „Serbările Unirii. Județul Târnava Mică sau județul Blajului, cum se mai numește, a fost totdeauna în fruntea mișcărilor naționale și patriotice. Târnăvenii și Secășenii nu puteau să rămână mai prejos nici de data asta. Și n-au rămas!... / **„Coloana Secașului”** a cuprins comu-nele **Roșia, Broșteni, Cergăul Mare, Cergăul Mic, Tău, Ohaba, Berghin** și toate satele până la Mureș. În fruntea coloanei era **muzica din Cergăul Mic. Ohăbenii și Tăușenii** au așteptat coloana cu porți de triumf și cu însuflețite cântece naționale. **Ohaba** a dat peste 90 de „voinici”, cu drapelul și cu muzica lor, și alți peste 400 de participanți, sub conducerea notarului, primarului și secretarul comu-nal. Coloana a dormit în comuna **Berghin**, unde a avut loc o frumoasă găzduire. Locuitorii sași, în frunte cu preotul lor, Seghedi, s-au purtat foarte patriotic,

⁴⁹³ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 39, Blaj 1927, pp. 1-3

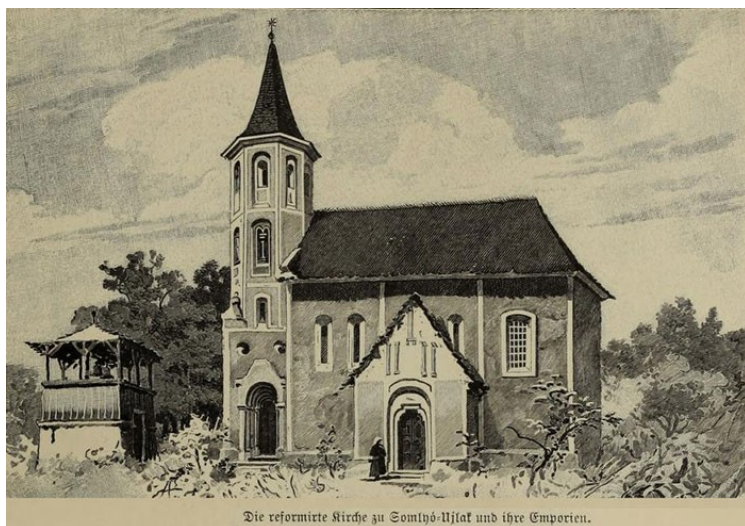
primind cu brațele deschise pe numeroșii oaspeți și alăturându-se și dâșii la coloană. Drumul a fost numai cântec, steaguri, flori și în-suflețire de nedescris. Bătrânii, care nu se puteau alătura la coloană, rămâneau cu ochii înlăcrimați”⁴⁹⁴.

1932: „La articolul nostru, intitulat „Să fie adevărat?”, publicat în nr. 23, din 5 iunie al gazetei noastre, dl prefect al județului Târnava Mică ne trimite următorul răs-puns al Serviciului Agricol al județului, pe care-l publicăm aici în copie:

„România, / Ministerul Agriculturii și Domeniilor, / Serviciul Agricol al județului Târnava Mică / Nr. 1571/1932, luna VI, ziua 11. / Domnule Prefect, La adresa Dumneavoastră Nr. 8032/1932, cu onoare comunicăm următoarele: / Proprietarul Mendel Iacob a fost expropriat pe hotarul comunei **Tiur** de Comisiunile de R. A. din județ. / Comitetul Agrar a retrocedat proprietarului Iacob Mendel 35 jugăre teren, din ceea ce expropiase Comisiunile de R. A. din loc. / În comuna **Tiur**, s-a făcut împrăștierea definitivă înainte de această retrocedare de teren, și lo-cuitorii erau puși în posesie pe loturi. / S-au împrăștiat pe hotarul comunei **Tiur** și **Ciufud...** / Alt teren disponibil, în jurul comunei Tiur, nu mai este și, ulterior, au devenit disponibile 47 jugăre de teren la **Roșia**, coordonându-se lucrările

⁴⁹⁴ *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 21, Blaj 1929, p. 1

de expropriere prin Comitetul Agrar la proprietatea Francisc și Elena Zeethal din **Rpșia de Secaș**. Acestor proprietari li s-a dat, în alt județ, terenul acesta de 47 jugăre disponibil. În ceea ce privește raportul dlui notar din **Roșia de Secaș**, au fost satisfăcuți cei îndreptățiți la împrerie-tărire”⁴⁹⁵.

⁴⁹⁵ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 30, Blaj 1932, p. 4

ROȘIORI

(Fileghihaz, Doroghaza, azi **Roșiori**, județul Bihor)

1358, martie 9, Vișegrad: Regele Ludovic scrie ca-pitulului din Oradea că i s-a plâns „Ștefan, fiul lui Laurențiu de Doby (în Ungaria), că toate actele sale întocmite și date cu privire la drepturile și moșiile sale, adică cele chemate **Eggedmonustura** (dispărut, lângă Diosig, județul Bihor), **Petreu** (Petry, județul Bihor), Pulug (?), Demeter (în Un-garia), **Coli** (Cool, cătun lângă **Săcueni**, județul Bihor), Hothaz (în Ungaria), **Nogeer** (dispărut, lângă Diosig, jude-țul Bihor), Chehy (în Ungaria), **Diosig** (Gyozegh, județul Bihor), **Kutfev** (dispărut, lângă Diosig, județul Bihor), **Nyek** (dispărut, lângă Diosig, județul Bihor), **Fileghihaz** (Doroghaza, azi **Roșiori**, județul Bihor), **Komad** (Romad, dispărut, lângă Ilva, județul Maramureș), Perch (în Unga-ria), Achad (în Ungaria), Wyd (în Ungaria), Tamásy (în Ungaria), Bygech (în Ungaria), Kupch (în Ungaria), **Nan-dras** (dispărut, lângă Diosig, județul Bihor), Doroglesy (în Ungaria) și **Sarfev** (dispărut, lângă Diosig, județul Bihor), i-au fost late și duse și înstrăinate, dimpreună cu toate cele-lalte bunuri ale sale,

de niște hoți și răufăcători, care i-au spart ușile caselor și dulapurile, iar alt rând de acte se află, după obicei, pus spre păstrare în sacristia mănăstirii sfântu-lui Ștefan, întâiul mucenic, din Dealul Orăzii. / Drept care, poruncim să trimiteți spre mărturie, omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru Ladislau, fiul lui Ștefan de **Deapoi** (Gyapol, Gyapul, azi dispărut, lângă Roșiori, județul Bihor), sau Andrei, fiul lui Emeric de **Niuved** (Nyueg, Nyuegh, județul Bihor), ori, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Iwanka, mergând la numitul convent, să cea-ră, din porunca maiestății noastre, actele lui Ștefan, fiul lui Laurențiu, cu privire la sus-zisele moșii, puse spre păstrare în pomenita arhivă, poruncind să se treacă în scris cuprin-sul lor cuvânt cu cuvânt”⁴⁹⁶.

⁴⁹⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 236, pp. 248-250

ROVINIȚA MARE

(Omor, Vmur, azi **Rovinița Mare**, județul
Timiș)

1362, noiembrie 17, Haram: Laurențiu,
fiul lui Do-minic, castelan de Haram (în

Serbia), dă de știre (scrisoarea e deteriorată, dar refăcută din alte 3 copii - n. n.) că, venind în fața capitlului din Titel „Ioan, fiul lui Grigore, diacul de **Cherneuch** (dispărut, pe Bârzava, județul Caraș-Severin), iar pe de altă parte Ladislau, fiul lui Gal, diacul de **Omor** (Omor, Vmur, azi **Rovinița Mare**, județul Ti-miș), Ioan a spus că a vândut, pe 120 de mărci, socotind fiecare marcă la patru florini, lui Ladislau, fiul lui Gal, și moștenitorilor săi jumătatea lui din moșia **Zenthandras** (dispărut, lângă Sudriaș, județul Timiș), aflătoare în comitatul Caraș, așeuată spre apus, dobândită prin cumpărare de la Petru și Benedect ziși Borza de **Zedech** (dispărut, lângă Jimbolia, județul Timiș)”⁴⁹⁷.

1368, mai 8, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de știre că, înfățișându-se „Beke cel Roșu de **Uruzapaty** (dis-părut, lângă Lugoj, județul Timiș), în numele domnului Benedict, banul țării Bulgariei, precum și al lui Nicolae și Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem de **Remetea** (Remete, județul Caraș-Severin), făcând întâmpinare și împotrivin-du-se, a oprit, în temeiul megieșiei, pe Ioan, fiul lui Hensch, și pe Petru, fiul lui Egidiu, de la vânzarea, zălogirea, darea în schimb și orice fel de înstrăinare a moșiei lor, numită

⁴⁹⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 135, pp. 110, 111

Belenes (dispărut, lângă Secășeni, județul Caraș-Severin), aflătoare în comitatul Caraș, iar pe Ladislau, fiul lui Gall de **Omor** (Umur, Vmur, azi **Rovinița Mare**, județul Ti-miș), și pe oricare alții, de la cumpărarea și luarea ei în stăpânire”⁴⁹⁸.

1370, mai 12, Șemlacu Mare: Palatinul Ungariei dă de știre că, înmulțindu-se „răufăcătorii și tâlharii din re-gatul său, regele ne-a trimis în oricare comitate ale regatu-lui, pentru a ține adunări obștești, și noi am ținut adunare obștească cu obștea nobililor și a altor oameni, de orice stare și seamă, din comitatul Caraș, aproape de orașul **Șemlac** (Mezeudomplyo, azi **Șemlacu Mare**, județul Ti-miș), pentru a înfrâna pe hoți și pe tâlhari, a stârpi pe orice răufăcători și a împărți, oricui s-ar plânge, dreptatea cuve-nită. În acea adunare, am cerut obștii nobililor zisului co-mitat să ne dea, ca asesori jurați, pe Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Pousa, Ioan zis Babig, Andrei zis Torma, Dionisie zis Kepe, Toma zis Dyakolch, Petru, fiul lui Laurentiu, Nicolae de... usnuk, Petru, fiul lui Gegus, Ștefan de Bayton (dispărut, județul Timiș), Ladislau, fiul lui Gal, Nicolae, fiul lui Andrei, și Toma, fiul lui Cosma de Ianova (dispărut, județul Caraș-Severin), și apoi acei asesori jurați, împreună cu Petru, fiul lui

⁴⁹⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 315, p. 481

Chulnuk, vicecomitele Emeric, fiul lui Ioan de Helymba (dispărut, lângă Șoșdea, județul Caraș-Severin), Gheorghe cel Roșu, Simion, fiul lui Heym de Teyed (dispărut, în Banat), și Mihail, fiul lui Petru de Bi-serica Albă (în Serbia), atingând lemnul Crucii Domnului, au jurat... Și ținând între ei sfat chibzuit, ni i-au trecut în condica lor, drept hoți obștești și răufăcători înveterați, ca-re trebuie scoși în afara legii și predați spre a-și căpăta cu-venita pedeapsă, pe Prosa, iobagul magistrului Ladislau, fiul lui Gal de **Omor** (Umur, Vmur, azi **Rovinița Mare**, județul Timiș), locuind pe moșia aceleuia Kundench... la magistrul Ladislau, locuind pe moșia sa **Denta** (Dench, județul Timiș); pe Benedict zis Orrus, iobagul acelui ma-gistru Ladislau, locuind în zisul sat Denta; pe Toma cel Ro-șu, care locuiește în orașul **Șemlac**, iobag al regelui; pe Ioan, fiul lui Avram, locuind în zisul oraș; pe Hranoya cne-zul, iobag regesc, locuind în satul Zuhor (dispărut, județul Timiș), ca gazdă de hoți; pe Ladislau, fiul lui Brata cnezul, iobag regesc, locuind în satul Zceptekey (dispărut, în Ba-nat), de asemenea gazdă de hoți; pe Bratak, iobag regesc, locuind în satul Soma (dispărut, județul Timiș), pe pămân-tul ce ține de cetatea Erdsomplyo (cetate în județul Caraș-Severin); pe Valentin, fiul lui Nicolae cnezul, iobag regesc, locuind în satul lui Petru, fiul lui Balc, pe pământul ce ține de Borzwafeu

(dispărut, județul Caraș-Severin); pe Bratizlou si Bucha, iobagii magiștrilor Benedict și Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem, locuind în satul **Radimna** (azi **Mol-dova Nouă**, județul Caraș-Severin); pe Vanchuk, locuitor pe pătremea fiicelor din moșia **Doman** (Doman, județul Caraș-Severin): pe Drugan, iobag regesc, locuind în satul Basta (dispărut, județul Caraș-Severin), ce tine de cetatea Erdsomplyo; pe Ladislau..., iobag regesc, locuind în Mo-xond (ținut în Serbia); pe Andrei, fiul lui Toma zis Kutus, care e pribeag; pe Iacob, fiul lui Kopaz, ce se ascunde; pe Choga și pe Petru, fiul lui Tudor, locuind în satul Hom (dispărut, județul Caraș-Severin), iobagii lui Francisc, fiul magistrului Konya, fostul ban; pe Stoica și Voicu, fiul său, iobagii zisului Francisc, locuind în satul Ters (dispărut, județul Caraș-Severin), gazde de hoți; pe Bakaan, care se ascunde; pe Boguzlou, care e pribeag; pe Radouch, locuind în satul Bozyas (dispărut, județul Caraș-Severin), iobag al lui Nicolae, fiul lui Nicolae de Jank (dispărut, județul Caraș-Severin); pe Rada, fiul lui Mycos, locuind în satul **Hom**, iobag al sus-zisului Francisc, fiul magistrului Ko-nya, și pe Wolp, fiul lui Ztyrw, iobag al regelui, locuind în satul Novak (dispărut, în Banat); pe Mihail, fratele sus-zisului Bucha, iobag regesc ce locuiește în satul Kuzegh (dispărut, în Banat) și ține de cetatea Galambuch (cetate în Serbia); pe

Kychyn, fiul lui Nogyhna, ce e pribeag; pe Rados fiul lui Tyseu, iobag regesc, locuind în satul Teremfeu (dispărut, în Banat); pe Farkas, altfel numit și Faryan, pe Veytyh, Benche, Buchan și Luca, ce sunt pribegi; pe Sto-ian, fiul lui Bratyzlou, care stă în satul Karalus (dispărut, județul Timiș), pe pământul ce ține de orașul **Șemlac**; pe Dumitru zis Bychench și Drusoys, iobagii lui Toma, locuind în satul său numit Matyaz (dispărut, lângă Ilidia, județul Caraș-Severin); pe Mykola, locuind în satul Kygyos (dispărut, în Banat), făuritor de bani falși; pe Ladislau, fra-tele sus-zisului Mykula, care șade pe lângă magistrul Ka-rapch, făuritor de bani falși; pe Ladislau, fiul lui Kragmus, iobag regesc, locuind în satul Kragunfalva (dispărut, județul Caraș-Severin), pe pământul ce ține de **Ilidia** (Ilyed, județul Caraș-Severin), ca gazdă de hoți; pe Ratk, iobagul lui Petru, fiul lui Heem, locuind în satul **Ersig** (Egerzeeg, Egerzegh, Egurzeg, Egurzeegh, județul Caraș-Severin); pe Gozcyn, care e pribeag, pe Dobra, iobagul lui Gheorghe, fiul... răposatului voievod, locuind în satul Teyed (dispărut, în Banat); pe Ztahna, care e pribeag; pe Buda și Haal, iobagi regești ce stau în satul Almaș (dispărut, în Banat); pe Sysa, rătăcind fără căpătâi; pe Dobray și Prodan, fiul lui Balkonya, și pe Pryan, iobagi regești ce locuiesc în satul Herczek (?); pe unul zis V... care este

pribeag; pe Wolka, iobagul lui Zemere, locuind în satul Talyanfalwa (dispărut, în Banat); pe Syuka, fiul lui Ztanyzlou, ce stă ascuns; pe Toma zis... iobagul... locuind...; pe Horgach, iobagul fiul lui Nicolae, locuind în satul Chazarteteu (?); pe Vasile și pe Luca, fiul lui Mladin, ce sunt pribegi; pe Veze, rătăcind fără căpătâi; pe Ladislau, fiul lui Drayan, și pe Rada, fra-tele său, ce sunt pribegi; pe Valentin, fiul lui Luca, ce stă ascuns; pe H..., pe Zla...; pe Blasiu, iobagul magistrului Petru, fiul lui Heem, locuind în Ersig; pe Rad, locuind în satul Rad (dispărut, lângă Belinț, județul Timiș); pe Olyad, fiul lui Dragoya, ce stă ascuns; pe Kya, fiul lui Druguzlou; pe Mihail zis Buka, ce stă în satul **Giulvăz** (Giulvez, ju-dețul Timiș)... și pe Mekenye, fiul lui Kur, locuind în Șem-lac.

Și cum acești răufăcători, puși în afara legii, deși au declarat că se vor supune legii și dreptății, nu s-au îngrijit să vină sau să trimită pe cineva la acea adunare a noastră și să se supună judecății... am hotărât ca, oriunde și la oricine ar putea fi găsiți, de către oricare și de oricine, acei răufăcători toți sau unul câte unul să aibă dreptul de a-i ucide, spânzura și căzni pe unii ca aceștia, cu orice chin, și de a-și lua și ține pentru sine bunurile și lucrurile lor”⁴⁹⁹.

⁴⁹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 511, pp. 770-774

ROZAVLEA

(Janosvajdafalva, Rosalia, Rozália,
azi **Rozavlea**, județul Maramureș)

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigis-mund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, județul Maramureș), **Apșa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, județul Maramureș), **Rona de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, județul Maramureș), **Bârsana** (Barcánfalva, județul Maramureș), **Ro-salia** (Rozália, azi **Rozavlea**, județul Maramureș), **Rus-kova** (Visóoroszi, azi **Ruscova**, județul Maramureș) și **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vișeu de Sus și de Jos**, județul

Maramureș) în favorul magiștrilor Balc voivodul și Dragh din Maramureș”⁵⁰⁰.

1411, aprilie 21, Cașovia: „Regele Sigismund con-feră lui Stanislau, fiul lui Joan din **Dolha**, fraților săi Joan, Georgiu și Bogdan, verilor săi Georgiu și Andreu, fiii lui Joan voievod, moșiile **Rosalia** (Rosalia, Rozália, azi **Ro-zavlea**, județul Maramureș), **Șieu** (județul Maramureș), **Strâmtura** (Barcânfalva, azi Bârsana, județul Maramureș), **Botiza** (Batiza, județul Maramureș), **Petrova** (județul Maramureș), **Leordina** (județul Maramureș), **Poenile** de sub munți (Havasmező, azi **Poenile de sub Munte**, județul Maramureș) și **Cuhea** (județul Maramureș), mai ales pen-tru moartea vărului lor, Mihail, fiul lui Elie, căzut în răzbelul contra polonilor”⁵⁰¹.

1411, iulie 27, Vișegrad: „Mandatul regelui Sigis-mund pentru reambularea metale (refacerea hotarelor - n. n.) a moșiilor **Rosalia**, **Strâmtura**, **Șieu**, **Petrova**, **Leordina**, **Ruscova**, **Poenile** (de sub munți) și **Botiza**. Ream-bularea metelor anumite se face fără contrazicere și se in-troduc în posesiunile lui Stanislau din **Dolha**, cu frații

⁵⁰⁰ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

⁵⁰¹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 95, pp. 166, 167

săi, Joan, Georgiu, Bogdan, și unchii săi, Andrea și Geor-giu”⁵⁰².

1427, august 1: „Litere de fassiune perennale (scri-soare de dispoziții testamentare - n. n.), prin care se în-voiesc frații Stanislau, Bogdan și Ivașco, fiii lui Joan din **Dolha**, astfel încât Stanislau absolvă pe frații săi de a-l rebonifica (răsplăti) pentru jertfele sale, aduse prin vărsare de sânge și prin avere, întru câștigarea donațiunii noi asu-pra moșiei lor comune, **Rosalia** (Rozavlea), iar pe de altă parte, Bogdan și Ivașco din Dolha cedează fratelui lor Stanislau părțile lor în moșiile Sarkad, Romanpataka și Zad-nya din comitatul Beregh (în Ucraina)”⁵⁰³.

1430, august 19: Relațiunea conventului din Lelesz către regele Sigismund, despre aceea că, la cererea românului Mihail Gherheș, fiul lui Sandrin din **Saraseu**, soțul nobilei doamne Stana, fiica lui Joan, oarecândva voievod din Janosvajdafalva, și la cererea lui Andrea, fratele lui Mihail, a provocat pe Stanislau din **Dolha** în partea sa de moșie în **Rosalia** (Rozavlea), ca să se înfățișeze înaintea scaunului regesc și să producă donațiunile și literile (scri-sorile) suffurate și rezervate,

⁵⁰² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 99, pp. 175-178

⁵⁰³ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 158, pp. 271, 272

referitoare la moșiile lui Joan, oarecândva voievod”⁵⁰⁴.

1430, noiembrie 24: „Conventul din Lelesz adeve-rește că Stanislau și Georgiu, nepoții lui Joan vodă din **Ro-salia** (Janosvajdafalva, Rozavlea), din iubire frățească că-tră Mihail și Joan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saraseu**, năs-cuți din nobila doamnă Stana, fiica lui Joan vodă din **Ro-salia**, au dat la aceștia, pentru totdeauna, părțile lor din **Po-enile Șieului** (Poenile de sub Munte), din **Slătioara** (azi **Hoteni**) și dintr-o moră în **Șieu**, pe apa Șieului, care părți au fost oarecândva ale moșului lor, vodă Joan, dar, după moartea lui, înstrăinându-se, nobilii din **Dolha** le-au recâș-tigat”⁵⁰⁵.

1431, februarie 22: „La mandatul judelui Curiei regești, Mihail, Joan, Andrei, Elia și Ștefan, fiii lui Sandrin Gurheș din **Saruseu**, și ai doamnei Stana, fiica voievodului Joan din Janosvajdafalva (Rosalia) se introduc, fără con-trazicere, în posesiunea moșiilor **Poeni** (de sub Munte) și **Slătiora** (Hoteni) și a unor părți în moșia **Șieu**, și a unei mori pe râul Șieului”⁵⁰⁶.

⁵⁰⁴ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 163, pp. 279, 280

⁵⁰⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 164, pp. 280, 281

⁵⁰⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 166, pp. 284, 285

1450, iunie 18, Buda: „Mandatul palatinului țării pentru introducerea lui Mihail, fiul lui Ștefan, voievod din **Dolha**, în posesiunea jumătății din Rosalia (**Rozavlea**) și a alor patru sesii iobagionale din **Poeni**. Introducerea se face fără contrazicere”⁵⁰⁷.

1456, aprilie 28, Buda: „Donățiune nouă, prin care regele Ladislau V dăruiește lui Ambrosiu din **Dolha** și fra-telui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**) moșia **Cuhea**, ținută de strămoșii lui Ambrosiu, dar ocupată prin Simeon din **Bocicoel**”⁵⁰⁸.

1456, aprilie 28, Buda: „Mandatul regelui Ladislau pentru introducerea lui Ambrosiu din **Dolha** și a fratelui său Mihail, voievod din Rosalia (**Rozavlea**), în posesiunea moșiei **Cuhea**, și al dreptului regesc de acolo, ocupate prin Simon din **Bocicoel**”⁵⁰⁹.

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plân-gerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) și din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu

⁵⁰⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 205, pp. 347, 348

⁵⁰⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 223, pp. 380, 381

⁵⁰⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 224, pp. 381, 382

din Văncești (**Oncești**), Jurea din **Călinești**, Georgiu Ficze din **Giulești**, Bud din **Budești** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potențiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**⁵¹⁰.

1466, septembrie 10: „Litere (scrisoare) despre în-voirea lui Ambrosiu din **Dolha** și a fiilor săi cu Mihail Orda din Leordina și cu Mihail Bogdan din Petrova și fiii lor, care se învoiesc ca moșiile lor Rosalia (**Rozavlea**), **Poiana** și **Lunca** să fie împărțite între dâșii, astfel cum au fost și între părinții lor, iar moșia **Dolha** să rămână, până ce trăiesc, în posesiunea lui Ambrosiu”⁵¹¹.

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regești pentru introducerea lui Nicolau Dragfý din Bélték în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciunești**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** și **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul”⁵¹².

1848: „La 30 sept. 1848, borșenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe

⁵¹⁰ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

⁵¹¹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 276, pp. 477, 478

⁵¹² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

primărie și alungă jandarmii din comună, precum și pe comisarul Ludovic Jura, încredințat cu recrutarea celor 23 moiscieni și a celor 58 borșeni. La aceasta, pleacă la **Borșa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldați unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca și cu Ioan Săpânțanu, președintele curții marțiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borșeni înarmați cu furci, securi, coase și pari. Conducătorii borșenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban și de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declarația că și ei sunt prieteni cu împăratul, precum și arătarea vulturului cu două capete, din partea ofițerilor unguri, au dat greș. În cele din urmă, Mi-halca, împreună cu soldații, a fost silit să se retragă la **Vi-șeu**. / A doua zi, **Borșa** a fost ocupata de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borșeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vișeu**, pentru întărire, 1.526 de ostași unguri, din care 600 erau din orașele regești, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borșenii au scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiția să nu fie obligați să-și calce

jurământul dat împăratului și nici să fie recrutați în armata lui Ko-ssuth. Totuși, la 28 octombrie, ora 14, în fața forței su-perioare, **Borșa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândețe și cu vorba bună, românii de pe valea Vișeuului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluționară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români și, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de țărani de pe Iza, ca să depună jurământul de cre-dință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mi-halca, însoțit de armată și, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reușit să-i împrăștie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuși, spiritele nu s-au liniștit și trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomirești** a spart capul notarului Iosif Balea, pen-tru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriș Ionaș, poporul a refuzat să contri-buie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis coman-dantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 de-cembrie, ocupă

Bârsana, Strâmtura, Rozavlea și Șieul. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borșenii și cerea să i se admită distingerea satului și îm-prăștierea populației sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, de-oarece, pe lângă opreliștea dată de Mihaly, a mai trimis vorbă și maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de via-ța și avutul țăranilor români, credincioșii împăratului, va năvăli cu toate forțele ce dispune în Maramureș și pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul, Cuhea, Dragomireștii și Săliștea**, iar la 13 decembrie ocupă și **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireștii de Telciu**. În Săcel încă s-a înființat o tabără de concentrare, după modelul ce-lei din Borșa. / Pe Mara și Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budești** și fruntașul Pop An-draș al lui Toader din **Giulești**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea ju-rământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza și Vișeu și după ce intervenția personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populația de pe Mara și Cosău a fost silită să se supună în fața forței su-perioare a armatei, care a înființat, la **Budești**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** și

autoritățile iau măsuri ca revoltații să fie oprite pe dealul Herca, ca nu cumva, uniți cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulțumiri și tulburări au izbucnit chiar și în sânul populației din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostași, încredințați cu paza orașului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populația a fost lăsată în pace, cu excepția celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo pâ-nă la sfârșitul revoluției. Maramureșenii au luptat numai alături de împărat și sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă și bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiștilor de pe **Vișeu**. Steagul a fost ros de șoareci, fiind păstrat în camera cu ali-mente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”⁵¹³.

1891: „Pentru înzestrarea internă a bisericii celei noi din **Sighet**, în luna lui septembrie au binevoit a con-feri... / Venitele unei petreceri din **Rosavlea**, 32 florini”⁵¹⁴.

1896: „S-au înființat școli de stat în **Dragomirești, Rozavlea, Strâmtura** etc.,

⁵¹³ Filipașcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluției din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

⁵¹⁴ *Unirea*, Anul I, nr. 42, Blaj 1891, p. 333

numai și numai în urma zelului „patriotic” dezvoltat de protopopul Gyenge Sándor”⁵¹⁵.

1938: „Din locuința lui Petre Moldovan și Petre Pe-trovan din **Strâmtura**, în timp ce aceștia erau la biserică, li s-au furat obiecte casnice de valoare. În urma cercetărilor făcute de jandarmi din **Halmeu**, județul Satu Mare, s-a stabilit că hoțul este Gheorghe Morar din Halmeu, asupra căruia s-au găsit o parte dintre lucrurile furate. Altă parte din lucruri s-au găsit la evreul Helen Fișman din **Rozavlea**, care le-a cumpărat de la Morar. Hoțul a fost dat în judecată”⁵¹⁶.

1940: „În parohia Valea Porcului din Maramureș, s-au ținut misiuni sfinte, în zilele de 6, până în 11 aprilie. Preot misionar a fost părintele Lazar Sângeorzan din **Ro-zavlea**. Zilele acestea au fost, pentru credincioșii de acolo, zile de adâncă reculegere și întoarcere la Dumnezeu. Peste 400 de credincioși s-au apropiat de sfânta taină a spovedaniei și s-au împărtășit cu trupul și sângele Domnului. Tot în aceste zile, s-a înființat și Reuniunea Mariană, cu 40 membri, și Agru, tot cu 40 membri. Tuturor membrilor li s-a împărțit câte o carte de rugăciuni”⁵¹⁷.

⁵¹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 70, Brașov 1896, p. 3

⁵¹⁶ *Universul*, Anul 55, nr. 195, București 1938, p. 12

⁵¹⁷ *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 16, Blaj 1940, p. 10

Denkmal des Königs Matthias in Klausenburg.

RUDA

(inclus în Brad, județul Hunedoara)

1585, decembrie 22, Felician de Herberstein: „Lân-gă satul **Ruda**, la o jumătate milă de **Brad**, am văzut o mi-nă de aur, care se exploatează acuma și care e a serenisimu-lui principe al Transilvaniei. Cum însă vâna aceasta e foar-te subțire și scurtă, iar piatra de pe margine e de așa fel că, din cauza tăriei ei, nu poate fi desfăcută bine în bucăți, nici cu fierul, și nici cu ajutorul focului, și că, înaintând în adân-cime, această vână se arată a fi mai îngustă și mai puțin aleasă, mi se pare că e de slabă nădejde. / Lângă satul Ru-da, au fost ridicate două pive, dintre care una cu un bazin, dar care nu vor fi de nici un folos, din cauza puținătății apei. Iar piua nouă, așezată pe râul Criș, ar putea ușor să facă față la fărâmarea minereului, cu cele nouă pisăloage ale sale, chiar dacă s-ar îndoi numărul tăietorilor”⁵¹⁸.

1599, august 14: „Împăratul Rudolf II consimte la contractul prin care Carlo Magno a vândut lui Ștefan Boch-kay minele sale de aur din **Ruda** (localitate inclusă în **Brad**), cu moșiile din patru sate apropiate de ele, pe care el le primise de la principele Sigismund Báthory, încă ne-putând sta în Ardeal, nu le poate lucra cum s-ar cuveni”⁵¹⁹.

⁵¹⁸ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, III, București 1971, p. 192

⁵¹⁹ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, 1596-1599, București 1932, pp. 250, 251

Die Kirche zu Kos.

RUGĂȘEȘTI

(Felsőkosály, comuna Cășeu, județul Cluj)

1560, iunie 17, Alba Iulia: Regele Ioan II întărește lui Nicolae Herczeg „actul de danie slavon al Roxandei (Rareș, văduva lui Lăpușneanul - n. n.) asupra moșiilor din **Rugoșești**, de pe teritoriul cetății **Ciceiului**, avute de la Alexandru Vodă Lăpușneanul”⁵²⁰.

1923: „Curatorul greco-catolic român din **Rugă-șești**, județul Solnoc-Dobâca, plasa Dej, dă în întreprindere prin licitație publică edificarea bisericii. Termenul de lici-tație e 6 mai 1923, ora 9 și jumătate a. m., la Oficiul paro-hial, unde se pot vedea planul bisericii și condițiunile de edificare. / Rugășești, la 18 april 1923. / Nicolae Oprea, preot greco-catolic. / Ioan Anca, prim-curator”⁵²¹.

1937: „Serile trecute, țiganka văduvă Anuca Cos-priac, din **Rugășești**, a fost crunt bătută de țiganii George Lingurar, Maria Moldovan și Salvina Talpă din aceeași comună. Agresorii au fost arestați și predați

⁵²⁰ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, 1527-1572, București 1929, doc. 231, pp. 183, 184

⁵²¹ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 17, Blaj 1923, p. 4

parchetului, iar victima, internată în spital”⁵²².

1938: „O groaznică nenorocire, fără precedent în aceste părți, s-a întâmplat în comuna **Rugăsești** din județul nostru, nenorocire care, din vina unui om, poate să coste viața a peste 100 de persoane. Iată despre ce este vorba: / Gavriș Ciupe, din **Rugăsești**, avea un porc, care cântărea aproape 200 kg. Într-una din zilele săptămânii trecute, porcul se întoarse acasă de la câmp, dând semne vădite de o boală necunoscută. Proprietarul a trimis, totuși, și în ziua următoare porcul la câmp. El s-a rătăcit printre ceilalți porci și a rămas în sat, hoinărind pe ulițe până spre seară, când țăranul Ștefan Varga și femeia Anița Tarnița, care ve-neau de la lucru, au observat că porcul prezintă simptomele turbării, avea spumă la gură, se zbătea și rupea cu gura tot ce întâlnea. / Țăranul și femeia s-au dus, în grabă, la propri-etarul porcului și i-au pus în vedere că porcul e turbat, deci să aibă grijă ca nu cumva să muște pe cineva. / Gavriș Ciu-pe l-a adus imediat acasă și a trimis după un medic veteri-nar, să vină, să- examineze. Între timp, starea porcului, care într-adevăr prezenta simptomele turbării, se înrăutăți și să-teanul nostru, temându-se să nu piară, chemă pe un vecin, care-l ucise, iar carnea o puse în vânzare, în casa femeii Marina Bojor,

⁵²² *Universul*, Anul 54, nr. 189, București 1937, p. 14

fără să aștepte avizul medicului. / Prețul cărnii fiind redus, peste 100 de locuitori au cumpărat și con-sumat din carne. A doua zi, toți aceștia s-au îmbolnăvit.

Fiind anunțate autoritățile, au sosit la fața locului domnii colonel Ioan N. Petrescu, prefectul județului Cluj; dr. Leonida Domide, medic primar județean, și dr. Ștefan Homorodeanu, medic de circumscripție. Cei doi medici, examinând pe țărani, au constatat că boala acestora provine din consumarea cărnii porcului, care a fost mușcat de un câine turbat. / Domnul prefect colonel Ioan Petrescu a luat, imediat, măsuri și cei peste 100 locuitori au fost trans-portați la Institutul antirabic Cluj, spre a fi tratați, iar îm-potriva lui Gavriș Ciupe s-au început cercetări, spre a se constata dacă e sau nu vinovat de îmbolnăvirea consăte-nilor săi. / Această nenorocire a produs o vie impresie în întreg județul”⁵²³.

1959: „Vădeanu Ioan, de la **Rugăsești**, protopop în **Dej**, condamnat de Tribunalul Militar Cluj, prin sentința 528/1959, la trei ani închisoare corecțională, pentru unel-tire; pedeapsa a executat-o între 9 septembrie 1959 - 8 sep-tembrie 1962, fiind și oprit de la cele sfinte. Fiecare Epis-copie era obligată, prin intermediul Consistoriului Dis-ciplinar Eparhial, ca pentru faptele de orice fel împotriva regimului, preoții să fie sancționați

⁵²³ *Universul*, Anul 55, nr. 191, București 1938, p. 13

și pe cale bisericească. După eliberare, episcopul Teofil îl va primi imediat în cler și va mijloci, la Departamentul Cultelor, numirea la o parohie (Actul 5595/1962, semnează episcopul Teofil, către Secretarul general al Departamentului Cultelor). Ca urma-re a intervențiilor, în data de 1 martie 1963, a fost „recunoscut” ca paroh în **Lozna**, protopop în Dej”⁵²⁴.

RUJA

vezi **AGNITA**, județul Sibiu.

RUPEA

(Cohalm, Keuhal, Kuhalm, Kuholum,
azi **Rupea**, județul Brașov)

⁵²⁴ *Revista Teologică*, Anul XV (87), nr. 2, Sibiu 2005, p. 85

1322, ianuarie 20: Prima menționare a așezării Ru-pea s-a făcut în „actul din 29 ianuarie 1322, în care s-ar vorbi de o „libertas provincialium de Cybinio“, prin care se recunosc libertățile de care se bucura **mănăstirea Câr-ța**, al cărei prior se plânde, însă, de data aceasta, regelui că își vede posesiunile încălcate de hoți. Este actul amintit mai sus care, pe lângă comitele Sibiului, ne face să mai constatăm un lucru de mare importanță: față de această plângere, regele hotărăște ca și abația să se bucure de ace-eași libertate ca și provincialii Sibiului și, la orice supărare, să alerge la ajutorul comitetului de Sibiu. Precizează anume care sunt posesiunile supuse unor asemenea neplăceri și care trebuiau, la caz de nevoie, să fie aplanate cu ajutorul comitelui. Cu această ocazie, vedem că e vorba de loca-lități din ținutul Sibiului, al Făgărașului și al Târnavei Mari, plecând de la Cisnădioara, la Criț, la Cârța, Noul Român și Feldioara Făgărașului; pe scurt: **de la Sibiu, la Rupea**. Cum putea oare comitele de Sibiu să intervină în caz de conflict în toate aceste părți, dacă el, întărit de pute-rea regală, nu ar fi avut în jurisdicția sa tot ținutul de la Sibiu la **Rupea**?”⁵²⁵.

⁵²⁵ *Țara Bârsei*, Anul VII, nr. 2, Brașov 1935, pp. 128, 129

1357, ianuarie 26, Vișegrad: Regele Ludovic scrie voievodului Andrei și castelanilor săi din „**Deva** (Deua, Dewa, județul Hunedoara), **Cetatea de Baltă** (Kukullean, Kykullean, Kwkeoleo, județul Alba), **Gogan Varolea** (Wy-war, județul Mureș) și **Cohalm** (Keuhal, Kuhalm, Ku-holum, azi **Rupea**, județul Brașov)” că i s-au plâns credin-cioșii capitlului bisericii de **Alba Transilvaniei** „că voi și slujitorii voștri ați luat dijmele ce trebuia să le vină aceluia din satele, din satele ce țin de zisele noastre cetăți Deva, Cetatea de Baltă, Gogan Varolea și Cohalm, precum și din alte sate. Deci, deoarece dijmele trebuie să le vină aceluia fețe bisericești... poruncim cu strașnică poruncă regească să le lăsați lor să culeagă dijmele pe deplin, fără nici o știrbire”⁵²⁶.

1357, mai 4, Sântimbru: Vicevoievodul Dominic scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Nico-lae zis Wos, castelanul de **Cohalm** (Cohalm, Keuhal, Kuhalm, Kuholum, azi **Rupea**, județul Brașov), că o moșie a sa, numită **Ațintiș** (Acentus, Acintus, Acyntus, județul Mureș), aflătoare în comitatul Alba, are mare nevoie a fi redobândită și dată în stăpânirea lui. / Drept aceea, trimiteți spre mărturie omul vostru vrednic de crezare... la moșia Ațintiș și,

⁵²⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C.

Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 84, p. 86

chemând pe toți vecinii și megieșii ei, de față cu aceștia s-o hotărânicească... și să pună pe magistrul Nicolae în stăpânire”⁵²⁷.

1358, martie 6, Deva: Voievodul Andrei dă de știre că „magistrul Nicolae, zis Vos, vicecastelan de **Cohalm** (Keuhal, Kuhalm, Kuholum, azi **Rupea**, județul Brașov), ne-a înfățișat o scrisoare a conventului mănăstirii Mănăș-tur, întocmită cu privire la darea în stăpânire a moșiei nu-mită **Măhal** (Mohal, județul Cluj), rugându-ne, pentru o mai mare vădire, să punem să fie trecută și întărită din cu-vânt în cuvânt”⁵²⁸.

1363, noiembrie 15, Turda: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, în adunarea obș-tească de la Turda, ridicându-se „Dominic, fiul lui Ioan zis Zenyes, ne-a adus la cunoștință că toți oamenii și sașii din **Archita** (Erkud, județul Mureș) strâng și folosesc, împo-triva voinței sale și a opreliștei legiuite, roadele și foloasele unei moșii a sa, numită **Ramacha** (dispărut, lângă Ru-pea, județul Brașov), aflătoare în comitatul Târnava... De aceea, cerem să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru, Nicolae,

⁵²⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 122, pp. 119, 120

⁵²⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 235, pp. 247, 248

fiul lui Alesandru, sau Ladislau de **Șoard** (Șard, Saard, azi **Șoard**, județul Mu-reș), fratele acestuia, ori Petru, fiul lui Ilie de **Mugeni** (Bu-guz, județul Harghita), să-i oprească pe acești sași din Ar-chita de la strângerea pe mai departe a oricăror roade și folosințe ale moșiei Ramacha”⁵²⁹.

1372, februarie 1: „comitele Laurențiu, cu judele de **Roșia** (Ruffomonte, Ruffo Monte, județul Sibiu), Albert și Conrad de **Șura Mare**, judele din **Turnișor** (villa Epponis, județul Sibiu), Petru Schever, dimpreună cu alți patru oră-șeni chibzuiți din **Sighișoara**, comitele Nicolae de **Kozd** (Kozdat, azi **Rupea**, județul Brașov), comitele Gheorghe de **Șaes** (Schais, Seges, Segesd, Segusd, județul Mureș), comitele Mihail de **Nocrich** (Leschkirch, Leschkirche, Lueschkyrg, Luschkirg. Județul Sibiu), Servatius și Mihail Nunnenklepil din **Sibiu**, comitele Mathia de **Apoldu de Jos** și întreaga obște a bătrânilor din ținutul tuturor celor șapte scaune din părțile Transilvaniei” dau de știre că s-au înfățișat înaintea lor „chibzuiții și cinstiții bătrâni ai obștii din **Răhău** (Rychau, inclus în Sebeș, județul Alba), pe de o parte, iar pe de altă parte, bătrânii sau trimișii obștii din **Câlnic**, spre a primi hotărârea din urmă, cu privire la cearta

⁵²⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 198, pp. 178, 179

și pricina ce se purta între dâșii, cu destulă zăbavă, pentru o pădure și un mărăciniș. Iar noi, după ce am primit și am ascultat scrisoarea deschisă și spusele amânduror părților, n-am voit să dăm o hotărâre cu privire la această ceartă, de îndată, și fără o bună chibzuială, și pentru o mai mare încredințare și cercetare a acestei pricini, am hotărât să dăm amânduror părților potrivit un soroc, spre a veni iar îna-intea noastră după cincisprezece zile... și am dat, prin judecată, cu deplin drept acea pădure și mărăciniș acestei obști din **Câlnic**, dând obștii și bătrânilor din Câlnic tot dreptul, slobod și întreg, la toate folosințele și la folosirea acelei păduri și a mărăcinișului, fără împotrivirea obștii din **Răhău**"⁵³⁰.

1629, David Frölich: „Sașii urmează religia luterană și bisericile lor sunt curățate de idoli și chipuri cioplite. Se mai găsesc printre ei fotinieni, dar numai la **Cluj** și **Turda** și împrejurimile acestora.

Senatul lor este alcătuit din consul, judele regesc, judele de scaun, primarul sătesc (sau Hahn) și 12 jurați sau asesori. Nu sunt juzi regești în toate orașele, ci numai la **Si-biu, Mediaș, Sighișoara, Sebeș, Rupea, Orăștie**. Consuli se găsesc la **Sibiu, Sighișoara, Mediaș și Rupea**.

⁵³⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 98, pp. 120-122

Portul bărbaților este la fel ca al unguirilor, totuși le place ca hainele și anteriile lor să fie mai bogate în lăr-gime. Și unii nu se sfiesc să poarte, toată vara, pe arșița cea mai mare, haine căptușite cu blănuri de vulpe sau de lup. Preoții poartă o vestă purpurie, un brâu roșu sau albastru și o mantie de culoare închisă, numită popular reverendă. Preoții de la târguri au, de obicei, venituri mai mari din dijma vinului și a celorlalte produse, decât cei de la orașe, care își primesc stipendiul în bani. De aceea, promovarea se face, de la orașe mai mari, în târguri. Principii hotărâsc, anual, censul bisericesc, care se strânge în cele opt capitluri parohiale, numite laolaltă „Universitas”.

Portul femeiesc nu este destul de potrivit nevoilor. Hainele sunt strâmte, stingheresc mișcările și numai la spa-te au ceva crețuri. Lasă descoperite ceafa și gâtul, până la umeri, își acoperă pieptul cu mari paftale rotunde de argint aurit și împodobite cu pietre scumpe, dar acestea sunt atât de grele, încât, dacă femeia sau fata se apleacă oricât de puțin, i se dezgolește pieptul, trezind în cei de față sau ruși-ne, sau dorințe neîngăduite. Unele, fălindu-se cu paftale ce nu le aparțin, în fața curtezanilor, vânători de zestre, îi pă-călesc. Nu-și împodobesc capul nici cu cununi de flori, nici cu panglici de legat părul, ci îl lasă să cadă pe umeri. Dar

poartă o diademă, fie din mătase curată, fie de argint, ase-mănătoare cu paftalele împodobite, de care am amintit. Femeile măritate se îmbracă cu o rochie neagră, largă și fără crețuri. Mai folosesc și șube lungi de blană de iepure, fără altă față de deasupra. Nu-și îngăduie să poarte comănace făcute din mătase sau din piei de „mus Fennicus”, și-și acoperă capul cu o scufie roșie sau albă, de bumbac. Pe lângă aceasta, văduvele, cât și femeile foarte bătrâne își înfășoară capul și într-o năframă subțire de bumbac”⁵³¹.

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Rupea** e o cetate a sașilor de sub ascultarea crailor Ardealului. Toți căpitanii, birăii, dregătorii și fruntașii au adus craiului două sute de pungi, pentru birul padișahului, și, predându-le, au luat do-vadă scrisă pentru ele. În locul acesta, dându-se craiului un cort, s-a dat firman ca el să meargă și să stea separat”⁵³².

„Gloriosul serdar, cu oastea de optzeci de mii de rumelioți și anatolieni, a rămas la **Rupea** și, fiind trup și suflet cu craiul, s-a ostenit pentru strângerea birului cuve-nit padișahului, iar banii pentru padișah, împreună cu avu-țiile cuvenite marelui serdar, ca și alte avuții ale vizirilor, le-a

⁵³¹ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, V, București 1973, pp. 48, 49

⁵³² AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, p. 598

depus pe toate în cetatea **Rupea**, însărcinând pentru paza ușii pe Kasâm-Mehmed pașa, pe Çatalbaș pașa și pe Piri-Hasan pașa. Dar cetatea, fiind ocupată cu binișorul, toată oastea a intrat în corturi, lângă cetate, iar oștenii s-au dus să viziteze cetatea, căci această cetate, fiind foarte puternică și faimoasă, este cheia părților ardelenene.

Este o cetate plăcută, bogată și frumoasă, așezată pe locul unde se întâlnesc hotarele celor trei vilaieturi: al sașilor, al Ardealului și al secuilor. Este o cetate mare, de formă rotundă, clădită din cărămidă și așezată pe o colină înaltă, dintre două gârle, stând acolo ca o lebădă albă. Are o poartă și șapte biserici, fără întărituri anexe. Are multe arme de luptă și e o trecătoare mare, cu două rânduri de zi-duri.

Orașul se află într-un loc înverzit și are vii și gră-dini, în partea de apus a cetății. Acolo se găsesc douăzeci de biserici, zidite din piatră, fiecare din ele semănând cu o cetate. Are trei băi, zece locuințe pentru preoți, două mii de dughene. După obiceiul creștinilor din alte părți, și aici mărfurile le vând femeile și fetele. Orașul e înconjurat cu un zid de cetate foarte puternic, dintr-un singur rând, având trei porți, opt bastioane și un șanț lung, umplut, până sus, cu apă, iar în jurul șanțului se află un zid puternic, cu palisade. Dat fiind că aici se produc foarte mulți

struguri, vi-nul e recunoscut și vestit. De asemenea, băuturile, ca ra-chiul, braga, berea, sunt multe. Locuitorii de aici i-au ospătat, de multe ori, cu pâine albă și cu asemenea băuturi pe ostașii mai stricați din oastea noastră. Ostașii mai cu cap și mai cinstiți, temându-se, au zis: „S-ar putea ca, în dorința acestora de a îmbia lumea să bea vin, să se ascundă vreun șiretlic”, și s-au ferit să bea, dar s-au înșelat. Adevărul este că cetatea aceasta nu văzuse încă oaste otomană, nu suferise de pe urma lăcomiei tătarilor și nimeni dintre aceștia nu fusese târât în robie, deoarece, fiind așezată în loc pră-păstios, era cu neputință de ocupat.

Locuitorii acestei cetăți erau așa de naivi și de neș-tiutori, încât mulți copii și tineri au murit de spaimă, numai la vederea măreției oastei islamice. Nimeni dintre ostașii noștri n-a făcut pagubă în viile și grădinile lor. De aceea ei au primit oastea prietenește și au cinstit-o cu vin. Populația e foarte bogată, iar belșugul nici nu poate fi descris. Prin satele și pe ogoarele acestui oraș, pe dealuri înalte cât mun-ții, se află, în vreo cincizeci de locuri, grămezi de snopi de grâu, de o sută de ani, care stau acolo ca înălțimea cupolei Sfintei Sofii și ca piramidele egiptene. Snopii sunt așezați în stoguri, cu spicele înlăuntru și cu paieile în afară, încât nu putrezesc nici vara, nici iama. Astfel, orașul are grâu din dijme, care se

păstrează de ani de zile; atât de bogat este acest oraș, asemănător cu raiul. De aceea, serdarul s-a stabilit în acest oraș, în siguranță, iar pe ostași i-a trimis în toate părțile, deoarece, nemaieexistând teamă, amenințări și tulburări din partea lui Ioan Kemény, Ardealul căpătase li-niște și pace”⁵³³.

1773, mai 21: „Împăratul Iosif II... a plecat în 7 mai din Viena și, în 21 a lunii aceleia, a sosit, peste Timi-șoara, în țară, trecând prin Hațeg, Hunedoara, Deva, Orăștie și Alba-Iulia, unde a descălecat în 21 mai, în oraș, la un birt, iar de aici a mers călare la Zlatna, de unde s-a întors îndărăt la Alba Iulia, și, pe la finea lui mai, a sosit la Sibiu, unde a descins la așa-numitul „hotel” din strada Cismădiei, birt cum se cade pe acele vremuri, numit, pentru acest eveniment, mai târziu, „La Împăratul Romanilor”. / Suita Maiestății Sale era compusă din adjutantul general Nostitz, din generalul Sișcovici, feldmarșal-locotenent Pelegrini, medicul de curte Brambilla, un favorit al împăratului, și alți diferiți, ca canceliști, furieri, la cai, bucătari. Suita în-treagă stătea din douăsprezece trăsură, pentru care trebuiau, la fiecare stațiune, 72 de cai. / După ce Maiestatea Sa a odihnit, **două zile, în Sibiu**, sâmbătă și duminică - erau tocmai Rosaliile - a plecat, luni, dimineața, peste **Nocrich**

⁵³³ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, pp. 604, 605

(Löschkirk, Laeschkirik, județul Sibiu), la **Cincu Mare**, până la **Rupea**, unde a rămas peste noapte; iar de aici, a mers marți, 1 iunie, peste **Sighișoara**, la **Ibașfalău** (Dumbrăveni, județul Sibiu), unde asemenea, a rămas peste noapte, și astfel, în sărbătorile acestea, a văzut cea mai mare parte a națiunii săsești, pe drum frumos și vreme bună⁵³⁴.

1876: „Cursul al doilea de agronomie pentru învățătorii poporali, în **Medias**, s-a ținut de la 21-30 august; a fost cercetat de către 40 învățători poporali, între care 28 sași și 12 români. Aceștia se împart pe cercurile, respectiv scaunele, următoare: Orăștie-Sebeș, 1 sas și 1 român; / Miercurea, 1 sas; / Medias, 15 sași și 2 români; / Sibiu, 2 români; / Nocrich-Șeica mare, 2 sași; / Sighișoara, 5 sași și 1 român; / **Rupea**, 2 sași; / Brașov, 4 români și 1 sas. / Din comitate, 2 români și 1 sas”⁵³⁵.

1876: „În orașul **Rupea** (Köhalom), un executor de contribuțiuni comite tiranii sălbatece. La un biet de român el porunci să-i aducă foc în pipă, dară îl strânse în pumn până-i arse mâna. / La primarul român al unei comune ro-mânești, el apăsă, pe față,

⁵³⁴ Păcățian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 75

⁵³⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XXXIX, nr. 67, Brașov 1876, p. 4

sigiliul regesc, înfierbântat la lu-mânarea aprinsă. / „In numele guvernului liberal”, și „Quousque tandem?”, adaugă „Ebredés”. / Am apucat și noi, în copilăria noastră, adică de când ținem minte (1818), ca să vedem oameni bogați în cotet și afumați cu băligar uscat, ca să plătească dajdiile; oare turcii mai trag crești-nilor, până în ziua de astăzi, sac cu cenușă în cap, dacă nu plătesc „haraciulu”, sau le pun subțiori ouă fierbinți, sau, dezbrăcându-i în pielea goala, vara, și legându-i de câte un copac, îi ung cu miere, pentru ca să alerge muștele și să-i piște până vor plăti? Metodele executorului de la **Rupea** sunt mai simple, mai geniale ”⁵³⁶.

1896: „Să se întrebuițeze ape minerale mai mult sulfuroase, cum sunt băile sulfuroase de la **Felix**, lângă Oradea-Mare, băile de la **Bazna**, lângă Mediaș, și **băile din orășelul Rupea** (sau Cohalmul), care sunt foarte bune pentru reumatism, ale căror ape s-au găsit excelente, prin cantitățile de sulfuri și iod, ce le conțin. La aceste băi, au venit oameni bolnavi, de nici nu au putut merge pe picioa-re, și, după 10-20 de băi, s-au făcut foarte bine. Ce-i drept, **băile de la Cohalm** și **Bazna**, în ceea ce privește instala-țiunile și alte câteva lucruri lasă mult de dorit; cred, însă, că mai cu seamă la băile de la Bazna, anul acesta, se vor face mai

⁵³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XXXIX, nr. 84, Brașov 1876, p. 1

multe îmbunătățiri, de care întreg publicul vizi-tator are mare trebuință, căci, la o scaldă, pe lângă calitatea apei, se mai cere și oarecari distracțiuni, de care astfel de lucruri atât, la **Cohalm**, cât și la **Bazna**, omul este cu totul lipsit”⁵³⁷.

1929: „În numele Societății de Ajutor și Cultură „Prințul Mihai” din **Rupea Cohalm**, județul Târnava ma-re, aducem sincerele noastre mulțumiri tuturor aceluia ca-re, cu ocazia sfințirii drapelului, în ziua de 8 noiembrie 1929, au binevoit a bate cuiele obișnuite, plătind următoarele sume: / Dl preot Eugen Ciungan, nașul drapelului, lei 5.000; / Banca Cetatea Rupea, lei 2.000; / dl director Io-nescu, în numele Școlii de meserii, lei 1.000; / Banca Eco-nomică Rupea, lei 500; / dl primpretor Victor Micu, lei 500; / dl căpitan Grigorescu, Regimentul 26 Infanterie, lei 500; / Frederich Flagner, **primar**, lei 500. / **Câte 200 lei:** Protopop Alexandru Brotea, / Gheorghe Fuciu, Gheorghe Luma, / Fanfara Societății, / Ilie Forsea / și Traian I. Com-șa. / **Câte 100 lei:** Ioan Forsea, / Vasile Borcoman, / Gheor-ghe Șt. Spornic, / Z. Borcoman, / Ioan Spornic, / Ioan Mi-zecu, / Vasile Tempea, / Vasile Forsea, / Ioan Borcoman, / Gheorghe Neagu / și Bucur Frățilă. / **Câte 50 lei:** Aurel Șt. Spornic, / Gheorghe Spornic, / Gheorghe

⁵³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 56, Brașov 1896, p. 6

Frățilă / și Ilie Uscoiu, lei 40. **În total:** lei 12.910. / Gheorghe Lunca, președinte”⁵³⁸.

1933: „În ziua de 8 noiembrie, la sărbătoarea Sfin-ților Arhangheli Mihail și Gavril, locuitorii greco-catolici ai **orășelului Rupea**, județul Târnava-Mare, au avut o zi de frumoasă înălțare și mulțumire sufletească. Într-o proce-siune impunătoare, în frunte cu parohul protopop onorar local Eugen Ciungan, asistat de parohul Octavian Stoica, poporenii s-au deplasat în hotarul apropiat, unde, într-un loc vizibil, pe un deal, numit „Ghiuțel”, a fost ridicată, încă din primăvară, o cruce, înaltă de 5 m, simplu, dar bine executată, din râvna parohiei greco-catolice, cu ocazia Anului Sfânt. După ce s-a făcut actul sfințirii, în prezența unui pu-blic numeros, parohul local a rostit o frumoasă cuvântare, în care a evocat, în cuvinte înduioșitoare, tabloul crucii de pe Golgota și răstignirea lui Isus Hristos. Cu exemple vii din viața sfinților, arată că, de la răstignirea lui Isus Hristos, până în zilele noastre, crucea și-a păstrat însemnătatea și în viața sufletească a omenirii, fiind cea mai sfântă și fidelă carte, pe care, răsfoind-o, îți va pune înaintea ochilor sufle-tești dragostea mare a lui Dumnezeu față de om, iertarea aproapelui, înțelesul suferințelor, scopul omului pe acest pământ și prețul mare al sufletului; citind această carte sfântă, omul își va găsi,

⁵³⁸ *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 50, Blaj 1929, p. 3

întotdeauna, mângâierea sufletească. / După stropirea tuturor cu apă sfințită, procesiunea s-a întors la biserică, depărtându-se fiecare cu o frumoasă impresie. / Ion Borcoman, licențiat în drept”⁵³⁹.

1934. „Duminecă, în 5 august, s-a sfințit, în comuna **Rupea**, biserica parohială. Biserica e veche, de prin anul 1792. A avut, însă, lipsă de multe reparațiuni. / Reparațiunile s-au și făcut, datorită mai ales Mult Onoratului Domn protopop Eugen Ciungan, **parohul din Rupea**. La stăruința dumisale s-au făcut reparațiile și s-a zugrăvit biserică, atât în interior, cât și în afară. Pereții au fost zugrăviți cu motive românești, iar iconostasul a fost făcut în formă de marmoră. / Cu acest prilej, doamna Domnica Bănuț din București a dăruit bisericii un frumos covor”⁵⁴⁰.

1936: „Parohia română unită din localitate **Rupea**, județul Târnava Mare, a organizat, pe ziua de 15 august, o serbare, cu un program curat religios, ce s-a desfășurat în sala cea mare a plugarilor români, în după-masa acelei zile, după ce, înainte de masă, s-a celebrat liturghia solemnă, împreună cu predică și numeroase cuminecări. / Serbarea a fost susținută de cele 2 asociații religioase, care lucrează în parohie, și anume: Reuniunea Mariană a femeilor române, de

⁵³⁹ *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 45, Blaj 1933, p. 5

⁵⁴⁰ *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 33, Blaj 1934, p. 4

sub prezidenția domnișoarei Natalia M. Ciungan, și Secția locală a „Agrului”, de sub conducerea dlui Ioan Bor-coman, substituit de notar public. / Punctul principal din programul serbării l-a constituit sfințirea steagului Reuniunii, la împlinirea alor 20 ani de existență a societății. Actul sfințirii s-a săvârșit prin bunăvoința Reverendisimului George Dănilă, canonic mitropolitan, cu asistența Monse-niorului Eugen Ciungan, parohul local, și Onoratul Tiberiu Ursu, parohul **Homorodului**. Cuvântarea ocazională a fost rostită de părintele canonic Dănilă, care, în cuvinte adânc simțite, a arătat rostul asociațiilor religioase, în special ale Reuniunilor Mariane, în viața bisericii noastre, insistând ca, în parohia **Rupea**, activitatea Reuniunii să fie, din an în an, tot mai bogată, iar între membrele ei să se găsească cât mai multe luminătoare în virtuțile alese, cu care a fost împodobită Preacurata Fecioara Maria, patroana noastră... / Programul a fost completat cu declamări religioase și cântecuri puncte de cor mixt, executate de tinerimea agristă, sub conducerea elevului Liviu Ciungan, clasa a VIII, care a plăcut nespuse de mult publicului asistent”⁵⁴¹.

1937: „Balint Iosif, cu fiul său Iosif, și Ștefan Las-lo, din **Rupea**, se întorceau de la câmp, cu carul încărcat cu fân. La un

⁵⁴¹ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 35, Blaj 1936, p. 2

moment dat, caii s-au speriat, iar carul s-a răsturnat, prinzându-i dedesubt. Balint, tatăl, în urma răni-lor suferite la cap, a încetat din viață, după 6 ore, iar ceilalți s-au ales cu răni mai ușoare”⁵⁴².

1937: „O ploaie torențială, cu furtună și grindină, s-a abătut, duminică, asupra regiunii județului Târnava Mare. / Orășelul **Rupea** a avut de suferit de pe urma acestei ploi, care i-a inundat străzile, piața și multe gospodării”⁵⁴³.

1937: „În ziua de 22 iulie, a avut loc, în comuna **Rupea**, un mare târg de vite, destinate în special pentru ex-port. / Acest târg este renumit în toate județele dimprejur, luând parte la el toți crescătorii de vite și cei mai renumiți negustori. / Cu toate că târgul a fost neîncăpător pentru toate animalele care au fost aduse, totuși tranzacțiile de vânzare-cumpărare au fost cu mult scăzute față de alte târ-guri din trecut. / Prețurile vitelor au fost destul de ridicate. / Astfel, s-au înregistrat vânzări care au ajuns la 26.000 lei perechea de boi grași și la 8-14 mii lei un cal bun”⁵⁴⁴.

1941: „Judecătoria rurală **Rupea**, secția cărților fonduare, fixează termen pentru scoaterea în vânzare ju-decătorească a averii imobiliare a urmăritei Borbelz Roza-

⁵⁴² *Universul*, Anul 54, nr. 183, București 1937, p. 3

⁵⁴³ *Universul*, Anul 54, nr. 201, București 1937, p. 1

⁵⁴⁴ *Universul*, Anul 54, nr. 204, București 1937, p. 8

lia din Rupea, cuprinsă în cartea funduară a comunei Ru-pea, nr. 2032/a, nr. top. 254 și 255 în întregime, cu prețul de strigare de 57.800 lei”⁵⁴⁵.

1945: „Pe marginea drumului de județ, ce duce, de la **Șercaia**, la **Rupea**, în anii trecuți s-au sădit, de către Pre-fectura județului Făgăraș, sute de pomi roditori, dar, cu du-rere în suflet scriu, am ținut seama că, între comunele **Pă-rău** și **Veneția de jos**, nu se mai găsește decât câte un tu-tore-stâlp de apărare și cred că și pe drum, înainte, până la **Rupea**, e la fel. Unde sunt acești pomi, puși cu multă trudă și cheltuială? Răspunsul: s-au făcut din ei codăriști la bici, de către trecători sau cuie, în capătul osiilor”⁵⁴⁶.

⁵⁴⁵ *Universul*, Anul 58, nr. 283, București 1941, p. 3

⁵⁴⁶ *Unirea Poporului*, Anul XXVII, nr. 10, Blaj 1945, p. 1

RUS

(Wruzmezeu, azi **Rus**, județul Cluj)

1364, mai 26, Vișegrad: Voievodul Dionisie dă de știre că, în adunarea obștească de la Turda, ridicându-se „Dionisie, fiul lui Ștefan, fostul ban, și Ladislau, fiul lui Desideriu de Losonch, s-au plâns împotriva magiștrilor Ștefan și Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Reghin**, că ei ar voi, pe calea legii, să-și împartă cu numiții lor veri cetatea numită **Mentew** (cetate dispărută, lângă Alunișu, județul Mureș) și moșiile **Warallya** (?), **Vifalu** (?), la ca-pătul râului Pietrișul, **Sânmihai** (Zenmichal Telke, Zenth-mihaltelke, azi **Mihăiești**, județul Cluj), **Rusu** (Wruz-mezeu, azi **Rus**, județul Cluj), lângă râul Someș, **Borcuț** (Burligeth, județul Maramureș) și **Văleni** (Danpataka, județul Maramureș), și vama obișnuită a se cere în **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), bunuri ce se află în stăpânirea po-meniților Toma și Ștefan. / Auzind acestea, ridicându-se Ia-cob de **Chiced** (Keched. Kecheth, azi **Alunișu**, județul Cluj, și **Miceștii de Câmpie**, județul Bistrița-Năsăud), pentru Ștefan, și Nicolae

zis Lyd pentru Toma... au răs-puns că dacă Dionisie și Ladislau ar veni în chip legiuit, ar putea redobândi acea cetate și acele moșii ca bun al lor, căci ei sunt pregătiți să împartă... / În cele din urmă, înfă-țișându-se în fața noastră Dionisie și Ladislau, cu scrisori de împuternicire, ne-a cerut Ladislau să le facem dreptate din partea magiștrilor Toma și Ștefan, fiii lui Toma de Re-ghin, cu privire la cele de mai sus. Auzind acestea, ridicân-du-se Ladislau de **Galșa** (Galsa, județul Arad) și Batow, pentru magiștrii Toma și Ștefan, au răspuns că pentru zisa cetate și moșii, aveau scrisoare de împărțeală întocmită odinioară între Ștefan banul și Desideriu, părinții lor”⁵⁴⁷.

1366, februarie 21, Buda: Voievodul Dionisie face cunoscută „rânduiala hotărârii noastre judecătorești”, prin care „Ștefan și Toma, fiii lui Toma, fiul lui Dionisie de **Re-ghin**, trebuiau să înfățișeze înaintea noastră, la octavele sărbătorii Bobotezei, împotriva lui Dionisie, fiul răposa-tului ban Ștefan, și a lui Ladislau, fiul lui Desideriu de Lu-sunch, actele lor privitoare la moșia numită **Rusu** (Wruz-mezeu, azi **Rus**, județul Cluj), aflătoare lângă râul Someș, din care acei Dionisie și Ladislau ceruseră de la acei magiștri Toma și Ștefan, verii lor buni, la

⁵⁴⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 273, pp. 262-265

vremea plângerii lor, să le dea partea
 cuvenită... / Luca și Ladislau, împuter-niciții
 legiuți ai pomeniților magiștri Toma și
 Ștefan, fiii lui Toma, au mărturisit că
 magistrul Toma, fiul lui Dioni-sie, adică tatăl
 acelor magiștri Toma și Ștefan, după facerea
 și săvârșirea împărțirii tuturor moșiilor lor cu
 frații săi, adică cu Ștefan banul, tatăl acelui
 magistru Dionisie, și magistrul Desideriu,
 tatăl acelui magistru Ladislau, a pri-mit de la
 Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui Apa, de la Andrei,
 Nicolae, Ioan, Apa și Dionisie, pentru sus-
 zisele pagube ce i le-au pricinuit sus-zisul
 Iacob, fiul lui Apa, și Andrei, fiul aceluiași,
 arzându-i cetatea sa **Idecu** (Jedych, azi
Idiciu, județul Mureș) și alte moșii ale sale,
 ce țin de Reghin, ca despăgubire a pagubelor
 sale, sus-zisa a treia parte din dealul numit
 Mÿlsid și acea moșie numită **Șimișna**, care
 acum este numită, cu numele de mai sus,
Rusu, și de aceea nu trebuie să le vină, prin
 sus-zisa împărțire, nici o parte acelor
 magiștri Dionisie și Ladislau, iar faptul că
 acel ma-gistru, Toma a dobândit acea moșie,
 în chipul arătat mai sus, după facerea
 împărțelii, l-au dovedit limpede prin ară-
 tarea unei scrisori privilegiale a aceluiași
 capitlu al bisericii Transilvaniei... / Drept
 aceea, deoarece s-a văzut că, la vremea
 împărțirii de moșii dintre sus-zișii magiștri
 Toma, Ștefan și Desideriu, fiii lui Dionisie,
 sus-zisa moșie numită Reghin, împreună cu

niște alte moșii, numite în acea scri-soare de împărțeală, a ajuns la împărțeala făcută, în fața aceluiași capitlu al bisericii Transilvaniei, în anul Dom-nului **1319...** / Spre mărturia tuturor celor de mai sus, am hotărât să dăm acelor magiștri Toma și Stefan scrisoarea noastră privilegială de față”⁵⁴⁸.

RUSCA MONTANĂ

⁵⁴⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. *Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 11, pp. 9-12

(Rusca, azi **Rusca Montană**, județul Caraș-Severin)

1773, mai 19, Iosif al II-lea: „Am plecat călare, din **Mehadia**, la ora cinci, dimineța, străbătând valea Bolvaș-nita, trecând peste **Globurău** (comuna Mehadia, județul Caraș-Severin), spre **Rusca** (azi **Rusca Montană**, județul Caraș-Severin), după aceea la **Feneș** (comuna Armeniș, județul Caraș-Severin), de aici la **Armeniș** (județul Caraș-Severin) și am ajuns la **Ilova** (comuna Slatina-Timiș, județul Caraș-Severin), unde am inspectat compania noilor grăniceri români. Sunt, printre ei, oameni chipesi; nici ei nu par prea mulțumiți. Mai ales cei din Rusca se plâng de pământurile lor rele, care sunt foarte mici, și pe terenurile așezate la înălțimi mai mari, ei nu pot cultiva nimic, deoa-rece bucatele nu se coc și niște vecini le-ar fi luat din pământul lor. Mai ales, însă, se plâng de contribuția care e prea apăsătoare pentru ei. I-am liniștit, spunând că, odată ce vor fi militari, vom avea grijă de ei. Munții sunt foarte înalți și despăduriti cu totul și mișună de nenumărate oi și capre. Satele sunt toate așezate pe văi și nu le vezi decât atunci când intri chiar în ele. Se mai plâng că ar fi suferit foarte mult de pe urma molimei la vite. Văile râurilor Be-Ilareca, Sebeș și Timiș sunt numai în parte militarizate, iar satele situate pe el

își au pământurile, de cele mai multe ori, amestecate cu cele ale grănicerilor. Muntele de la **Glo-burău** e foarte prăpăstios și abrupt. În fiecare din aceste sate, se află numai câte un detașament din batalionul garni-zoanei lui Wolfenbüttel. Toți se plâng de scumpete și de imposibilitatea de a-și face rost de legume. De la **Slatina**, am plecat spre **Caransebeș**⁵⁴⁹.

1923: „Subsemnatul Petru Marta, primarul comu-nei **Rusca-montană**, declar că, din fânațele de o suprafață totală de 280 jugăre, atribuite de către Comisiunea de ex-propriere din Caransebeș, prin hotărârea Nr.77 1/1923, ră-masă definitivă, Consilieratul agricol din Lugoj, contrar acestei hotărâri, a dispus să se ia, pe seama agronomului din Caransebeș, 20 jugăre; bazat pe acest ordin, agronomul a luat 57 jugăre, din care jumătate a dat armatei, iar cealaltă jumătate a reținut-o pentru sine. Din rest, a mai luat și Ion Galeriu, șeful ocolului silvic **Rusca-montană**, 44 jugăre, pe care le-a vândut pentru 24.000 lei comunelor **Lunca-Cernii** și **Răchitova**, din județul Hunedoara. Restul de 117 jugăre, în lipsă de izlaz și fân, pe care organele statului ni l-au luat, l-am folosit ca pășune. În afară de aceasta, în sar-cina comunei cade, pe nedrept, și o sumă de 3.000 lei, leafa

⁵⁴⁹ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 137, 138

păzitorului fânului, angajat în baza hotărârii comisiunii județene sus-amintite. / Rusca-montană, 2 Septemvrie 1923. / s. s. P. Marta, primar. / s. s. Ilie Muntean, delegatul sătenilor"... /

„Subsemnatul, Petru Marta, primarul comunei **Rusca-montană**, declar, că dl Ion Galeriu, șeful ocolului silvic **Rusca-montană**, a împușcat, în ziua de 19 august, cu revolverul, pe locuitorul Mihail Mihaescu, rănindu-l grav la brațul stâng, pentru motivul că i-a prins calul în grădina sa. Lezatul a reclamat cazul parchetului tribuna-lului Caransebeș”⁵⁵⁰.

1927: „Țara Hațegului are o parte închisă între co-drii și dealuri înalte, care se mărginesc, de o parte, cu mun-ții Ruscăi, de altă parte, cu aceia ai Hunedoarei. Două comune mari, întinse pe valea Cernei, **Lunca Cernii de jos și de sus**, apoi, pe culmi înalte, **Meria, Mesteacăn**; iar pes-te dealuri, într-o altă vale și pe coaste, **Negoiul**. Acesta din urmă aparține comunei **Rechitova**, la depărtare de 14 km. Acum 3 ani, s-a aprobat să fie parohie de sine, dar n-are încă nici preot, nici învățător; vreo 800 suflete stau așa. **Lunca Cernii** de sus și de jos, **Meria** și cătunul **Mestea-căn** (acesta la depărtare de vreo 20 km), toate întinse, cu o populație de vreo 4.500 suflete, au un singur preot, de la

⁵⁵⁰ Nemoianu, P., *Coloniile de munte din Banat*, în *Țara noastră*, Anul IV, nr. 36, Sibiu 1923, pp. 1159, 1160

război, încoace, care e și învățător, la **Lunca de sus**. Este școală și la **Lunca de jos**, dar în **Meria** și **Mesteacăn** nu-i nimic. / În iarna aceasta, am primit, la Episcopia Lugojului, știrea că **Negoiu** a fost atacat de pocăiți, iar **Meria** a fost ispitită să treacă la plasa Hunedoara, având să primească preot ortodox; încercarea aici a fost făcută de o bancă de la Deva, dar n-a reușit. Destul că noi abia așteptam să vină vara, cu praznicul sf. Ilie, ca să o luăm la misiuni în părțile acelea. Căci acolo numai vara se pot ține misiuni; că de ce?, o veți înțelege din cele ce urmează. Am mai ținut noi misiuni acolo, în 1923, la **Negoiu** și **Meria**, în 1925, la **Lunca de sus** și înnoirea misiunilor la **Negoiu**. Acum ne-am propus să ținem misiuni la **Negoiu** și **Lunca de jos**, și înnoirea misiunilor la **Lunca de sus** și **Meria**. Afară de acestea, precum veți vedea, am trecut și pe la **Mesteacăn**. / Plecat-am din Lugoj, luni, 18 iulie, dimineața, la orele 4, trei inși: eu (Dr. Nicolae Brânzeu, canonic), cu fratele secretar al episcopiei și al Reuniunii de misiuni (și al tuturor lucrurilor bune), Dr. Gheorghe Fireza (mi se scrisese că pe Sf. Sa neapărat să-l duc!) și cu fratele Ioan Pop, tânărul preot de la **Ohaba-Forgeci**. Ca confesari, pe lângă cei doi preoți ai locului (fratele Al, Gheiner din **Rechitova**, administrator la **Negoiu**, și Toma Nistor din **Lunca de sus**), rânduiseam pe cei doi preoți mai bătrâni, care au păstorit

multă vreme satele acelea: Aron Mihaescu, de la „Berthe-lot” (românii îi zic „Burtălău” la fosta comună Fărcădin), originar chiar de la **Lunca Cernii** (de aceea, când l-au ce-rut popă la ei în sat, oamenii au arătat fie iertatului episcop Mihali că e „vită din ocolul lor”), și Nicolae Todoran de la Paroșeni (care și el mai dorea să-și vadă, o dată, pe „al-duiții” de luncani). / Noi, cei de la Lugoj, de data aceasta n-am luat calea obișnuită: cu trenul, la Hațeg, de unde mergi 34 km, cu trăsura, la **Luncă**. Ne am hotărât să traversăm valea Begheiului și, trecând muntele, pe minunata șosea Valea Ruscăi, de unde să trecem la **Negoin**; calea aceasta au făcut-o, venind încoace, fie iertatul episcop Ho-ssu, la 1909, și actualul episcop Nicolescu, la 1925. Plecat-am, deci, din Lugoj, la orele 4, dimineața, și la 6 și jumătate am sosit, cu trenul, la **Margira**. Aici ne aștepta automobilul dlui Winkler-Losch, proprietarul fabricii de sticlă de la **Tomești** (și candidat de consul al Germaniei la Lugoj), care, înțelegând gândul nostru, cu dragă inimă ne-a pus la dispoziție mașina și trăsura, până la **Luncani**. La **Tomești**, am vizitat fabrica de sticlă, de acolo, la ora 9 și 40, am plecat, cu trăsura, la **Luncani**. Aici găsim **colonia școlară a liceului din Lugoj**, în frunte cu dl director Dr. N. Lohan. Mai găsim aici zidurile descoperite, ruinele unor uzine de fier (topitoare), care au fost părăsite.

Acum o sută de ani, austriecii au umplut văile Rus-căi și ale Hunedoarei cu fabrici; numai topitoare de fier se găseau în vreo opt locuri: la **Nădrag, Gladna, Luncani, Rușchița, Rusca, Ferdinand, Hunedoara și Gavoșdia**, iar la **Ghelar**, baie de piatră cu fier. Azi abia fabricile de la **Nădrag, Rusca, Ferdinand, Hunedoara și Gavoșdia** mai lucrează; la celelalte sunt numai zidurile părăsite. Drumurile de fier au ușurat mult aducerea acestor mărfuri din stră-inătate, încât fabricile noastre s-au închis, poporul nostru a rămas fără câștig; mai lucrează pe la păduri, unde se poate. / Planul nostru fusese ca partea cea mai frumoasă a dru-mului, dintre **Luncani** și **Rușchița**, 23 km, să o facem pe jos, luând numai un cal pentru povară. Durere, azi disde-dimineată, a plouat binișor; comandăm, deci, o trăsură și, la ora 2, plecăm din **Luncani**. Se făcuse soare pe amiază; voioși mergem pe Valea Bgheiului, în sus, 10 km, apoi o luăm la deal, prin pădure. Un drum șerpuitor, de 7 km, duce până în vârful dealului, care e cumpăna apelor. Aici, o mică poieniță se numește „Tăul ursului”. Se pornește o ploaie grozavă, cu fulgere și tunete: ne așezăm în mijlocul bra-zilor, să luăm ceva gustare. Dar ploaia nu mai contenește, pătrunde și prin desimea brazilor. O luăm iar la drum, acum la vale, tot pe drum șerpuitor, până ajungem în valea

Rus-căi, apoi o luăm înainte, trecem repede pe la cele șapte izvoare, ploaia cade ca din găleată, Abia când ajungem la **Rușchița** încetează și ne zâmbește, iarăși, soarele de seară. Doamna și dl Biebel, **proprietarul carierelor de marmo-ră de la Rușchița** ne ies în cale și, cu amabilitatea lor cu-noscută, ne poftesc la o cină caldă, ce ne pregătiseră. Sosește și trăsura, comandată înainte, de la **Rusca**, în calea noastră.

Petrecem un ceas în acest mic colț de rai, unde n-ai de văzut decât 2 rânduri de case, cu grădini și dealuri, apoi zidurile fabricii de fier și minele (băile) de marmoră. E mi-nunat să vezi cum se taie piatra de marmoră, în bucăți mari, care abia încape una într-un vagon; acelea apoi se taie cu niște fierăstraie, ca lemnul, se fac bucăți mai groase (pentru cruci, stâlpi) ori mai subțiri ca scândura (pentru mese, ta-ble).

E seară târzie, când, obosiți, cu hainele și încălță-mintele ude, sosim la **Rusca** și ne așezăm la cvartirul pre-gătit de vrednicul preot catolic de acolo, părintele Fuchs. Dar nu ajungem să ne închidem ochii, părintele bate la fe-reastră și ne comunică cum că dl director al „Industriei Mi-niere din Banat” ne pune la dispoziție, mâine-zi, o mașină, cu un vagon, ca să mergem cu trenul industrial până în pă-dure, numai de acolo călare. / A doua zi, vedem **Rusca**, cu uzinele de fer. În copilăria mea, auzeam povestind bătrânii că,

pe vremuri, ocupația lor, a celor de la **Vulcan**, era: ve-neau cu trăsurile la **Rușpert** (Ruszkberg - **Rusca-mon-tană**), de aici luau fier brut, îl duceau acasă și, de acolo, cu caii, pe munte, la hotar, unde îl cumpărau „golani” și îl duceau în Țara Românească. / La amiază, luăm trenul mic până la pădure. Aici ne așteaptă caii **Negoiu**. O luăm prin pădure, la deal, și, după o oră și jumătate, ni se deschide o vedere minunată: valea Negoiului, cu casele risipite ici-colo. Mai facem un drum de 2 ore și iată-ne la biserică. Sărmana e o ruină, de câțiva ani nu se mai servește în ea; i-a ajuns necazul pe bieții oameni chiar în vremile cele mai grele. Dar în jurul ei, grămezi de piatră arată că se gândesc la zidirea unui nou locaș lui Dumnezeu.

Pentru sfintele misiuni au ridicat, în fața bisericii, un cort de frunză verde, în formă de altar. Neavând locaș de închinare, nici preot în loc, ne putem închipui ce ușor li-i dușmanilor, lupilor răpitori, să atace turma. Dar nici ai noștri nu se lasă. Au un cantor inimos, pe Gheorghe Druț, care a făcut cursul la Lugoj; acesta îi adună, cântă cu ei, le ține învățăături. / Suntem cei dintâi care am sosit. La bi-serică ne primește crâsnicul bătrân, un moș cu inimă bună, și ne poartă la casa sa. / „A, iată mărul, sub care am dormit în rândul trecut, în ogradă! Dar acum e timp ploios, nu se poate afară. Ai fân în șură,

moșule?“. / „Am, Măria Ta, alduiască-vă Dumnezeu, toate sunt pregătite“. / Luăm o mică gustare: lapte cu mămăligă, caș proaspăt, și ne așe-zăm la odihnă. Dar iată că, târziu, noaptea, sosesc ceilalți doi misionari: Mihaescu și Todoran, Au venii pe jos, de la **Lunca Cernii**, plini de apă, peste deal. Se așează și ei lân-gă noi, pe pocrovițele întinse în șură! / Dimineața, când să ne sculăm, iată-l sosit și pe fratele Al. Gheiner din **Rechi-tova**, preotul locului. Plecat, cu două fiice mai mari, una acum a luat bacalaureatul la Blaj, ca prima între toate, ca să ne facă menajul, i-a ajuns noaptea în fața unui deal mare, peste care, nemaiputând trece, au poposit la casa unui ro-mân, până s-a făcut de ziuă. Durere, la reîntoarcere auzim că li s-a întâmplat și mai rău: trăsura li s-a răsturnat și una dintre domnișoare s-a lovit rău la un picior. Ce scump se plătesc misiunile la munte!”⁵⁵¹.

1940: „Încă de acum 15 ani, prin stăruința Centralei Caselor Naționale, a luat ființă, în comuna **Rusca Mon-tană**, o filială a Centralei, având un local propriu, care poate rivaliza cu oricare așezământ cultural similar din țară. / Comuna Rusca Montană este situată într-o vale de câțiva km, cu vile presărate prin luminișul codrilor de brazi și fagi seculari. / Fiind așezată la o altitudine de

⁵⁵¹ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, pp. 2, 3

circa 600 m, se bucură de un climat temperat, cu aer binefăcător. / Comitetul Caselor Naționale întreprinde excursii și ascensiuni în munții învecinați, precum este valea Șoimului Pleșului, Muntele Rusca, Tăul Ursului și Măgura Mărgii, sau renu-mita carieră de marmoră de la **Rușchița**. / În locul impună-tor al Casei Naționale, se găsește o bibliotecă, sală de teatru și de petreceri și un restaurant. / Nu lipsesc nici conferințe și serbări săptămânale, cu caracter naționalist și de îndrumare culturală pentru poporenii localnici, de care se ocupă, în special, preotul Ion Bălăloi, notarul Ion Hanțiu și direc-torul școlar Oprea I. Oprea, membri ai comitetului”⁵⁵².

⁵⁵² *Universul*, Anul 57, nr. 148, București 1940, p. 12

RUSCIORI

(Reisdörfel, comuna Șura Mică, județul Sibiu)

1782, Johann Lehmann: „**Sibiul** este așezat într-o vastă câmpie frumoasă și mănoasă. Înainte de a ajunge aici, este, pe stânga, un sat **Rusciori** (Reisdörfel, comuna Șura Mică, județul Sibiu.). Locuitorii lui sunt sârbi. Aceștia vorbesc românește, un

predicator evanghelist luteran îi în-vață în limba românească. dar afară de învățătură și pre-dică, el n-are voie să se amestece în datinile lor, care n-au vreo legătură cu religia, nici în obiceiurile lor, aduse aici din vechime. Pe un adevărat drum de țară și zdruncinat adesea din cauza pârlăiașelor care taie drumul, ajungi la **periferia Sibiului**, locuită numai de țigani...

Cu aceasta, mi-am îndeplinit sarcina de a-l aduce pe cititor la **Sibiu**; aş putea să-l părăsesc în această mahala, între țigani. Dar nu sunt atât de barbar, fac mai mult decât am promis, îl voi conduce, dar repede, prin acest cartier țigănesc, care este locuit de țigani, cum nu mai sunt mulți dincolo de râul Cibin, care a dat Sibiului numele latinesc de Cibinum, chiar în oraș, apoi, prin orașul de jos și în ora-șul de sus, peste piața cea frumoasă, în vestitul hotel „La împăratul roman”, pe care-l ține domnul Colignon, o rari-tate de hotelier, atât în privința politeții și a gustului, cât și în ceea ce privește stilul ales al manierelor și al serviciului său...

Despre Sibiu însuși, referindu-mă la numărul case-lor și al locuitorilor, la frumoasele săsoaice și soții lor nu mai puțin frumoși, la clădiri publice, biblioteci și cabine-tele de artă ale guvernatorului, al cărui gust este de dorit fiecărui nobil cu un venit de mai multe sute de mii de gul-deni, despre spectacole, baluri mascate, chefuri,

pensioane, biserici, predici emoționante și numeroase ale episcopului, predici frumoase și înălțătoare ale parohului sas, care face să strălucească cinstea cuvenită cultului protestant din Un-garia, despre superintendentul protestant, care poartă numele de episcop, despre organizarea națională, privilegii și obiceiuri, poliție, tribunale, despre români civilizați și românce sulemenite, despre trei feluri de țigani, despre gră-dina Fräk, pe care nu am văzut-o încă, despre artiștii plas-tici sibieni, despre condițiile nemaipomenit de proaste ale pazei contra focului, despre profesorii demni și luminați, despre Brașov, Turnu Roșu, despre exploatări de mine și altele... va fi vorba în altă cărțuție, în care voi descrie o călătorie de la Sibiu, la Pressburg”⁵⁵³.

1904: „La fondul de 20 de bani, întemeiat de „Re-uniunea soldaților români din Sibiu”, pentru cumpărarea unei case cu hală de vânzare, au mai dăruit: Nicolae Sasu, notar; / doamna Iosefina Sasu; / domnișoara Eleonora Na-talia Sasu; / doamna Ana Petrișor; / domnișoara Vichy Si-monis; / Nicolae Șureanu, paroh; / Alexandru Bârsan, în-vățător; / Augustin Bârsan, student; / George Axente, soldat măsar, **toți din Rusciori**”⁵⁵⁴.

⁵⁵³ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 578

„Membrul Comitetului central al „Reuniunii ro-mâne de agricultură din comitatul Sibiu”, dl Romul Simu, și secretarul ei, dl Victor Tordășianu, s-au deplasat dumi-nică, la 21 august nou, în comuna noastră **Rusciori**, la o întrunire agricolă... / La ora 9 a. m., mica ceată a școlarilor noștri, în frunte cu învățătorul Alexandru Bârsan și cu notarul Nicolae Sasu, postați lângă frumosul edificiu al școlii noastre, au bineventat pe oaspeți, apoi au asistat la serviciul divin, oficiat, cu multă pietate, de parohul local, dl. Nicolae Șureanu... / Sala cea mai spațioasă a școlii (fru-mosul edificiu al școlii noi, care a costat 10.000 coroane, poate face cinste oricărei comune mai împopulate (abia a cuprins pe cei sosiți la ora amintită. Dl Simu, deschizând adunarea, ține o vorbire plină de învățăminte pentru eco-nomi, în acest timp, în care economul, amenințat cu foa-mete, însetat este de povețe și învățături... / După dl Simu, luând cuvântul domnul Victor Tordășianu, acesta ne spune cum mai ales noi, românii, suntem mai amenințați de foa-metea ce bate la ușile economilor noștri, deoarece pe noi ne găsește, în toate privințele, sleiți. Pe când vitele noastre slabe și de soi inferior, puse la vânzare, nu ne aduc decât pagubă, vitele conlocuitorilor noștri sași sunt un adevărat

⁵⁵⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 183, Brașov 1904, p. 4

izvor de câștig.../ Notarul din loc, dl Nicolae Sasu se de-clară de primul care intră în șirul membrilor însoțirii, iar după domnia sa, parohul, învățătorul și aproape toți proprietarii înscrisu-s-au la noul așezământ. Conducerea în-soțirii s-a pus în mâinile notarului, ca prezident al direcției, și a parohului, ca prezident al consiliului de supraveghere, ajutați de casarul Vasile Apolzan, fost învățător, de 2 vi-cepreședinți și de alți fruntași”⁵⁵⁵.

„La „Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiu” s-au primit următorii membri ordinari. Alexan-dru Bârsan, învățător, / Vasile Tarcea / și Ioan Trifan, ambii economi, și **toți din Rusciori**, iar secretarul Reuniunii, Victor Tordășianu (referent consistorial), fost membru pe viață, completând taxa până la 200 de coroane, a fost trecut în șirul membrilor fondatori”⁵⁵⁶.

1937: „Dl Helmut Klima cercetează originea locuitorilor din satul **Rusciori** (Reussdörfchen) din ținutul Sibului. Acești săteni, în majoritate de confesiune evanghelică, după port par a fi sași, totuși toți vorbesc românește și-ți răspund categoric „Eu sunt sas!”, tot în limba românească, necunoscând altă limbă. Autorul ajunge la

⁵⁵⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 183, Brașov 1904, p. 5

⁵⁵⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 205, Brașov 1904, p. 4

con-cluzia că locuitorii sunt de origine bulgari, imigrați între anii 1160-1218, în urma izgonirii Bogomililor (sectă orto-doxă, care introduce, prin zugrăveli, indirect și cultul sa-tanic – n. n.) din Bulgaria. Ei au adoptat limba românească, singura limbă care, pe acea vreme, era cunoscută și de sașii, și de bulgarii care au imigrat în aceste locuri. Parohia locală posedă chiar un exemplar al „Bibliei” lui Constantin Șerban, din 1688, care fusese cumpărată de comunitate, în 1744, pentru uzul locuitorilor”⁵⁵⁷.

RUSCOVA

(Ruskova, Visóoroszi, azi **Ruscova**, județul Maramureș)

⁵⁵⁷ *Tara Bârsei*, Anul IX, nr. 1, Brașov 1937, p. 89

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigis-mund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, județul Maramureș), **Apșa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, județul Maramureș), **Rohna de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, județul Maramureș), **Bârsana** (Barcánfalva, județul Maramureș), **Ro-salia** (Rozália, azi **Rozavlea**, județul Maramureș), **Rus-kova** (Visóoroszi, azi **Ruscova**, județul Maramureș) și **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vișeu de Sus și de Jos**, județul Maramureș) în favorul magiștrilor Balc voivodul și Dragh din Maramureș”⁵⁵⁸.

1411, iulie 27, Vișegrad: „Mandatul regelui Sigis-mund pentru reambularea metale (refacerea hotarelor - n. n.) a moșiilor **Rosalia**, **Strâmtura**, **Șieu**, **Petrova**, **Leordina**, **Ruscova**, **Poenile** (de sub munți) și **Botiza**. Rea-ambularea metelor anumite se face fără contrazicere și se introduc în posesiunile lui Stanislau din **Dolha**, cu frații săi, Joan, Georgiu, Bogdan, și unchii săi, Andrea și Geor-giu”⁵⁵⁹.

⁵⁵⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

⁵⁵⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 99, pp. 175-178

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plân-gerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) și din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Văncești (**Oncești**), Jurea din **Călinești**, Georgiu Ficze din **Giulești**, Bud din **Budești** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potențiale (penale), săvâr-șite în **Strâmtura** și în **Botiza**”⁵⁶⁰.

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regești pentru introducerea lui Nicolau Dragfý din Bélték în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciunești**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** și **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul”⁵⁶¹.

1715: „Din activitatea episcopului Serafim știm că el a hirotonit diaconi ortodocși, veniți din Ardeal și din die-ceza Muncaciului. Pentru aceasta, Bizanție, vicarul episco-piei din Muncaci, ceru comitatului să-i interzică de a mai hirotoni

⁵⁶⁰ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

⁵⁶¹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

diaconi din eparhia Muncaciului. Comitatul însă îl ia în scut pe Serafim, în 14 februarie 1714, împotriva incriminărilor lui Bizanție, spunându-i acestuia că „dumnealui (episcopul) are scrisori care îl îndreptățesc să funcționeze ca episcop, și nu-l poate opri de la aceasta. Încolo, dum-nealui are voie să îngăduie, ori nu, sfințirea diaconilor din afară”. / Dar, în vara aceluiaș an, comitatul scrie Consisto-riului reformat că nici reprezentanții calvini din Congre-gație, „nici frații noștri de legea lui nu mai pot să sufere pă-catele lui Serafin”. Dar „păcatul” lui a fost că nu a satis-făcut obligațiunii de a se conforma și acomoda în toate co-mitatului calvinesc. De aceea, se pornește împotriva epis-copului o anchetă disciplinară și este arestat, în noiembrie 1714. / Până la terminarea procesului episcopului, fu numit „inspector” al Bisericii din Maramureș, Popa Ionaș, din **Moisei**. / Serafin, în urmă, scapă din închisoare, în vara anului 1715, când iscălește un contract pentru iobagul Alexa Bodnar din **Ruscova**. Dar Congregația comitatului nu-l mai recunoaște de episcop, iar în anul 1717, comitatul a hotărât ca episcopul de altă dată, numit acum numai „Po-pa Ștefan de **Petrova**”, să fie din nou arestat. Îndată după destituirea episcopului Serafin, Congregația comitatului a grijit ca

preoțimea maramureșeană să-și aleagă un episcop nou”⁵⁶².

1887: „Notarul Puza din **Petrova** a fost, din eroare, împușcat, la vânătoare, de preotului Basiliu Petrovici din **Ruscova**, parohie aparținătoare diecezei Muncaciului. No-tarul a murit, neputându-i-se scoate glonțul”⁵⁶³.

1926: „În comuna **Ruscova**, din județul Maramu-reș, evreul Samuil Hus, lepădându-se de legea lui Moise, s-a făcut creștin. El a fost botezat de preotul din **Gheor-gheni**”⁵⁶⁴.

1937: „Adela Erbst, din **Ruscova**, a pătruns, noap-tea, în locuința învățătorului Dumitru Nedelcu, în lipsa lui de acasă, și i-a furat din casă mai multe obiecte casnice”⁵⁶⁵.

1937: „Deunăzi, Pintea Dros din **Ruscova**, s-a luat la ceartă cu Gavrilă Marcu, din aceeași comună, din cauza unor neînțelegeri, ce existau de mai mult timp între ei. În timpul certei, Dros l-a amenințat că-i va aprinde casa. Con-tra lui Pinte-a Dros („dros”, în greaca veche, înseamnă „cerb” – n. n.) s-au dresat acte de dare în judecată”⁵⁶⁶.

⁵⁶² Reli, Dr. Simion, *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș*, Cernăuți 1938, pp. 119, 120

⁵⁶³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 256, Brașov 1887, p. 2

⁵⁶⁴ *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 3, Blaj 1926, p. 3

⁵⁶⁵ *Universul*, Anul 54, nr. 206, București 1937, p. 12

⁵⁶⁶ *Universul*, Anul 54, nr. 355, București 1937, p. 26

RUȘTIOAR

(vezi Sebiș, județul Bistrița-Năsăud)

CUPRINS

RĂCĂȘTIA, județul Hunedoara, p. 4

RĂCHIAȘ, județul Alba, p. 9

RĂCHITA, județul Alba, p. 12

RĂCHITOVA, județul Hunedoara, p. 13
RACOSU DE SUS, județul Covasna, p. 30
RĂDEȘTI, județul Alba, p. 33
RADNA, județul Arad, p. 39
RAGLA, județul Bistrița-Năsăud, p. 57
RĂHĂU, județul Alba, p. 64
RAMACHA, județul Brașov, p. 64
RAMNA, județul Caraș Severin, p. 65
RAPH, județul Bihor, p. 70
RAPOLTU MARE, județul Hunedoara, p. 72
RAȘCA, județul Satu Mare, p. 84
RĂȘINARI, județul Sibiu, p. 85
RÂȘNOV, județul Brașov, p. 112
RATIN, județul Sălaj, p. 129
RÂUȘOR, județul Brașov, p. 131
REBRA, județul Bistrița-Năsăud, p. 138
REBRIȘOARA, județul Bistrița-Năsăud, p. 160
RECAȘ, județul Timiș, p. 184
RECEA, județul Sălaj, p. 195
RECEA-CRISTUR, județul Cluj, p. 200
RECEA, județul Maramureș, p. 202
RECEA, județul Brașov, p. 209
REDIU, județul Cluj, p. 221
REGHIN, județul Mureș, p. 228
REMETEA CHIOARULUI, județul Maramureș, p. 277
REMETEA-PĂGĂNICI, județul Caraș-Severin, p. 279
REȘIȚA, județul Caraș-Severin, p. 293
RETEAG, județul Cluj, p. 305
RETIȘ, județul Sibiu, p. 317

RIBIȚA, județul Hunedoara, p. 320
RICHIȘ, județul Sibiu, p. 339
REMEȚI, județul Maramureș, p. 343
RIMETEA, județul Cluj, p. 345
RIMETEA, județul Alba, p. 346
ROADĂȘ, județul Brașov, p. 364
ROANDOLA, județul Sibiu, p. 366
RODNA, județul Bistrița-Năsăud, p. 370
ROGOZ, județul Maramureș, p. 411
ROHIA, județul Maramureș, p. 412
ROMÂNEȘTI, județul Sălaj, p. 423
ROMULA, județul Bistrița-Năsăud, p. 425
RONA DE JOS, județul Maramureș, p. 432
RONA DE SUS, județul Maramureș, p. 443
ROȘCANI, județul Hunedoara, p. 445
ROȘIA, județul Sibiu, p. 453
ROȘIA MONTANĂ, județul Alba, p. 457
ROȘIA DE SECĂȘ, județul Alba, p. 476
ROȘIORI, județul Bihor, p. 493
ROVINIȚA MARE, județul Timiș, p. 495
ROZAVLEA, județul Maramureș, p. 500
RUDA, județul Hunedoara, p. 509
RUGĂȘEȘTI, județul Cluj, p. 511
RUJA, județul Sibiu, p. 513
RUPEA, județul Brașov, p. 514
RUS, județul Cluj, p. 528
RUSCA MONTANĂ, județul Caraș-Severin, p. 531
RUSCIORI, județul Sibiu, p. 439
RUSCOVA, județul Maramureș, p. 543
RUȘTIOR, județul Bistrița-Năsăud, p. 546

CUPRINS, p. 547

„O să-l am pe sărbătorit ca făclie
aprinsă pe drumul pe care am să merg, atât
ca preot, cât și ca român. Să fim una, cel
puțin noi, românii, ori de ce credință am fi,
că are

cine ne contraria, minoritarii. Eu ți-s frate,
tu-mi ești frate, în noi doi un suflet bate”